DE FRANSE WOORDEN IN HET NEDERLANDS

DOOR

J. J. SALVERDA DE GRAVE.

Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam.

AFDEELING LETTERKUNDE.

NIEUWE REEKS.

Deel VII.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.
1906.

AAN PROF. DR. J. VERDAM WORDT DIT WERK
OPGEDRAGEN UIT DANKBAARHEID EN VRIENDSCHAP.

Verklaring der Lettertekens en Afkortingen.

à (Nederl. *alles*).
á (〃 *klaar*).
è (〃 *vel*).
é (〃 *veel, steen*).
ò (〃 *op*).
ó (〃 *schoon*).
ì (〃 *pit*).
i (〃 *zien*).
u (〃 *koen*).
ü (〃 *uur*).

œ̀ (Nederl. *put*).
œ́ (〃 *beu*).
ə (〃 *stomme e*).
àu (〃 *mouw*).
y (〃 *Jan*).
š (Fr. *champ*).
ž (Fr. *Jean*).
χ (Nederl. *gaan*).
l̄ (*l* mouillé).
ñ (*n* mouillé).

Ofr. = Oudfrans; Rom. = Romaans; Mnl. = Middelnederlands; Dial. = voorkomende in een der tegenwoordige dialekten; Afl. = Afleiding; Smst. = Samenstelling. De Middelnederlandse afkortingen zijn dezelfde als in het „Middelnederlandsch Woordenboek".

HOOFDSTUK I.

BRONNEN.

Voor een studie als die welke ik hier ga schrijven, is het onmogelik alle bronnen op te geven. De hedendaagse levende taal, wisselend en onzeker waar het betreft het gebruiken van vreemde woorden, leent zich, op dat punt vooral, weinig tot kodifikatie. Ik kan zeggen dat de tans nog gebruikte woorden mij vanzelf in de geest zijn gekomen, hetzij zij tot mijn eigen taal behoren, hetzij ik ze door anderen heb horen gebruiken.

Ik heb echter ook woordeboeken geëxcerpeerd, en die zal ik vermelden, evenals enige die ik ter zijde heb gelegd. Ik heb getracht hun waarde te bepalen voor de kennis van de in hun tijd gebruikte vreemde woorden; het zou onvoorzichtig zijn zo maar alles wat zij geven voor goede munt aan te nemen: daarom is het nodig, als het kan, na te gaan hoe zij zijn samengesteld, of zij oudere woordeboeken naschrijven of op zelfstandige studie van de levende taal berusten. Een afdoend antwoord zal op de laatste vraag zelden te geven zijn.

I. Voor de *Middeleeuwen* is het **Middelnederlandsch Woordenboek** (**Mnl. Wk.**) van Verwijs en Verdam mij een onmisbare gids geweest. Had ik die gemist, dan zou ik mijn plan niet hebben kunnen volvoeren om de overgenomen woorden van de vroegste tijd af te behandelen. Dat ik mijn werk aan Prof. Verdam opdraag, is een uiterlik teken van de grote dankbaarheid die ik hem verschuldigd ben. Sedert jaren heb ik vrij mogen putten uit het nog ongedrukte materiaal van het Woordenboek, zodat ik niet heb behoeven te wachten tot het grootse werk zal zijn voltooid. Aan Mejuffrouw J. J. Heydanus dank ik een kopie der overgenomen woorden die voorkomen in de **Vocabularius Copiosus** (**V. C.**).

Hetgeen ik door eigen lektuur aan de gegevens van het „Middelnederlandsch Woordenboek" heb toegevoegd is, daarbij vergeleken, gering. Ik heb de poëtiese Middelnederlandse werken onderzocht met het oog op de rijmen, enkele, o. a. Stoke — die als Hollands dichter voor mijn studie zo belangrijk is — heb ik geheel geëxcerpeerd.

Had ik meer willen doen, dan zou mijn boek over de „Franse woorden

in het Nederlands" zijn samengevallen met het maken van kritiese uitgaven der Middelnederlandse schrijvers. Immers, dan zou ik in de Mnl. handschriften materiaal hebben moeten verzamelen voor hetgeen, helaas, zo vaak aan de edities van Mnl. teksten ontbreekt, nl. een op de vergelijking der handschriften berustende kritiese tekst. Mij zou dat te ver hebben gevoerd. Toch geef ik mij rekenschap dat mijn konkluzies dan zekerder zouden geweest zijn dan nu mogelik was. Vooral zou dan de lokalisatie der verschillende vormen nauwkeuriger hebben kunnen zijn. Zij die na mij komen zullen zonder twijfel verder kunnen gaan dan ik, en zullen mij zeker op veel plaatsen kunnen verbeteren.

II. Voor de *latere taal* noem ik de volgende woordeboeken; ik plaats tussen haakjes die welke, hoewel ik ze niet gebruikt heb, toch de vermelding waard zijn.

1. Het **Woordenboek der Nederlandsche Taal** van M. DE VRIES e. a. (**Ned. Wk.**).

2. [*Rhetorica dye edele coust van welseyghene.... overghestelt wt den latijne.... bij M.* **Jan van Mussem** — *Item noch een seer profijtelijc vocabularius van vreemde Termen betooghende hoe men die spreken en ghebruycken sal.* Zonder datum. Het privilege is van Mei 1552.

Alleen de Vocabularius komt voor ons doel in aanmerking. Door de vriendelikheid van Dr. F. VANDERHAEGHEN, bibliothekaris der Universiteitsbibliotheek te Gent, kon ik het enig bestaande eksemplaar er van leren kennen [1].

Daar het een speciaal Vlaamse woordelijst is, mogen wij hem ter zijde laten, ook omdat, voor zover ik dat heb nagegaan, de door VAN MUSSEM genoemde woorden zo goed als alle in de latere, door ons wèl gebruikte, bastaardwoordeboeken voorkomen: onder de *A* vond ik alleen *assigieren* „belegeren" uitsluitend bij hem vermeld, onder *N* alleen *nourreren* „voesteren", onder *T* geen enkel, evenmin als onder *B* en *C* [2])].

3. **Kiliaan**, *Etymologicum* en *Appendix peregrinarum absurdarum adulterinarumque dictionum.*

1. Samenstelling. Dr. A. KLUYVER, in zijn *Proeve eener Critiek op het Woordenboek van Kiliaan* (den Haag, 1884) zegt, op p. 27: „Wanneer men naar bronnen van KILIAAN zoekt, dan zou men gaarne meer vinden dan mij is gelukt. Indien ik inderdaad mag gelooven, dat geene woordenboeken van eenige beteekenis mij zijn ontgaan... dan heeft die negatieve uitkomst toch eene zekere waarde: KILIAAN moet de levende taal uit den mond des volks hebben opgevangen.... Maar daarbij is het niet onwaarschijnlijk, dat hij zelf woorden heeft verzameld door op de eene of andere manier boeken te excerpeeren".

---

[1]) Van de *Rhetorica* zonder de *Vocabularius* bevindt zich een eksemplaar van 1607 in de Bibliotheek der Maatschappij van Letterkunde.

[2]) De term *barbaar* verklaart hij aldus „dye qualijc spreect". Ook v. D. WERVE zegt „die een groote rouwe sprake heeft", maar voegt er bij „Item ongeleert, onmild en wild".

Deze dubbele onderstelling wordt bevestigd door een onderzoek van de vreemde woorden die KILIAAN heeft opgenomen. Niet alleen kondigt hij zelf aan dat hij heeft verzameld „aliquot dictiones exoticas, assiduiore usu nobis nunc quodammodo communes", maar zijn verzameling bewijst dat. Een uitdrukking als *Grand mercis segghen* is blijkbaar niet uit een woordeboek geput; evenmin de zeer talrijke scheldwoorden, waarvan vele etymologies niet duidelik zijn; ik noem: *flexe*, *flore*, *kastilie*, *kierebus* (*tierebus*), *lamere*, *lavetse*, *loer*, *machache*, *mallote*, *pampoelie* (*pomp.*), *schaerluin* (*scherluin*), *schaeriant*, *schandeel*, *sureel*. Ook *effekt*, in de betekenis res ipsa is waarschijnlik aan de gesproken taal ontleend, daar het zeker uit Fr. *en effet* is geabstraheerd. Maar vooral, in tegenstelling met MEYER en KOERBAGH (zie later), bevatten KILIAAN's lijsten niet een volledige en systematiese opsomming, hetgeen wèl het geval zou zijn geweest als hij woordeboeken had geëxcerpeerd. Hij noemt wèl *pistolet* (zelfs tweemaal), en niet *pistool*; wèl *inkorrekt* en niet *korrekt*; wèl *saai*, *sayet* in de betekenis „kleed van die stof", niet in die van „die stof zelf"; wèl *respectivelick* en niet *respectif*; wèl *dobbelierken* en niet *dobbelier*; wèl *armesinnen*, blijkbaar het adjektief van *armesinne*, dat niet is vermeld (weliswaar kent hij er de betekenis van een substantief aan toe). De tweemaal, in het „Etymologicum" en in het „Appendix" of beide keren in het „Appendix", opgenomen woorden waarop ik zo straks terug kom, schijnen ook te bewijzen dat zij, naarmate hij ze hoorde zeggen of wel in boeken las, zijn opgetekend; zij zijn soms op niet geheel dezelfde wijze verklaard, bijv. *solageren*, *solaes*, *remonstreren*.

Ik zou de hypothese van de Heer Kluyver echter in deze zin willen aanvullen, dat KILIAAN wèl opzettelik techniese boeken schijnt te hebben gebruikt. Dat blijkt mijns inziens uit het art. *Baffusen*, *ghisarmen*, Armorum veterum genera, en bovendien uit het feit dat sommige „groepen" van woorden met voorliefde behandeld schijnen te zijn: de laken- en zijdeindustrie, de chemie (alchemistenwoorden), de botanie — talrijk zijn de plantnamen —, de muziek — bijv. *diminueren*, *fredon*, *fringoteren*, *fuse*, *longhe*, *semibreve*, *semifuse*, *semiminime* —, het recht — bijv. *definitief*, *deporteren*, *dobbel*, *fatale*, *illiquide*, *liquide*, *incident*, *legitime*. Deze woorden zijn hierom belangrijk, dat zij een sprekend voorbeeld zijn van het, elders door mij vastgestelde feit, dat overgenomen woorden, al hebben zij in hun eigen land een ruime betekenis, vaak als techniese termen binnenkomen, en eerst later in algemenere zin worden gebruikt in het vreemde land.

Verhouding tussen het „Etymologicum" en het „Appendix". De scheiding tussen beide is niet scherp, en men zou onvolledig worden door de vreemde woorden uitsluitend in het „Appendix" te zoeken; in beide komen er voor, en het zou zelfs niet geheel juist zijn te beweren dat de meer gebruikelike in het „Etymologicum" staan, hetgeen a priori te verklaren zou zijn en hetgeen misschien wel KILIAANS bedoeling is geweest. Ervóór pleit de meer verhollandste schrijfwijze van *ember* (in het Etym.) tegenover *embre* (in het App.), van *raeyeren* tegenover *rayeren*, van *sackageren* tegenover *saccageren*, van *secreet* tegenover *secret*, maar er zijn andere gevallen die met deze onderstelling in strijd zijn; men zie de lijst der met *e* beginnende woorden in het „Etymologicum".

Zie hier, behalve de reeds genoemde, de woorden die ik in beide lijsten heb aangetroffen:

batalie, besane, billion, cortelasse, model, parciael (partiael), pistolet, rayeren (de vorm royeren alleen in het Etym.), rasplamus, sater, secreet (hierbij een verwijzing), tresoorier, turbel.

Schrijfwijze. Als men naast *koert*, *koertois*, *koertisaene* leest *kourtoysie*, schijnt het dat KILIAAN in het weergeven der Franse woorden geen vaste regel heeft gevolgd. Toch zou het onvoorzichtig zijn dit te veronderstellen: iemand die zó nauwkeurig de in zijn tijd gebruikelike spelling der Nederlandse woorden weergaf [1]), heeft zeker ook aan die der vreemde woorden zorg gewijd. Maar met gevolgtrekkingen zij men voorzichtig: is men bijv. geneigd *galeon*, *galeote*, blijkens de orthografie, als aan het Spaans of Portugees ontleende woorden te beschouwen, dan bedenke men dat *galeard*, *galearde* zeker uit het Frans zijn overgenomen.

Soms kan men de oorzaak der verschillende schrijfwijze bevroeden. Uit *intreye*, *ingien* naast *entreye*, *engien*, uit *ghelous* naast *jeloes*, *jaloes*, *jalours* zou kunnen blijken dat hij niet zeker was of deze woorden als inheems moeten worden beschouwd. *Prijnse* naast *prijs*, *entremets* naast *entelmes* weerspiegelen de weifelingen der Franse orthografie van zijn tijd; in *bullet* naast *billet*, *revenge* naast *revanche*, *raucune* naast *rauckeur* herkennen wij doubletten die ook in het Frans voorkomen; *coronel* naast *colonel* laat nog een andere verklaring toe, nl. ontlening aan het Spaans; *waerison* naast *garnison* is een dialektiese vorm die tegelijk met de zuiver Franse wordt vermeld [2]). Over *corsier* naast *coursier* zie men de „Klankleer".

Kurieus zijn de volgende woorden, omdat aan het verschil in schrijfwijze een verschil in betekenis wordt vastgehecht. Als betekenis van *revenge* wordt opgegeven ultio, van *revanche* repetitio lusus; *kaeye* acte wordt gescheiden van *kaey* crepido; *koetse* wordt verklaard als „bed", en *koeste* als huwelik, huweliksfeest" (alleen bij de eerste vorm wordt Fr. *couche* aangehaald); *poelie* betekent volgens KILIAAN „kip", en *poellie* „kuiken" (achter het eerste woord schrijft hij „Gall. *poulle*", achter het tweede „Gall. *poulette*: It. *pollo*: Hisp. *pollo*"); *stamet* is „een kleed van die stof", *stammet* „de stof zelf". Men denkt bij *poellie* onwillekeurig aan MAERLANT, voor wie *mile* „mijl", en *mielge* „halve mijl" betekent. Maar daarmede is KILIAANS onderscheiding niet verklaard. Heeft hij in *poellie* de laatste lettergreep als een diminutieve uitgang gevoeld, en niet in *poelie*?

Dat bij KILIAANS vreemde woorden veel werkelike of vermeende etymologiese schrijfwijzen voorkomen, zal hem die gelezen heeft wat de Heer Kluyver op p. 46 en vlgg. mededeelt omtrent zijn voorliefde voor etymologie niet verwonderen. Ik heb de volgende voorbeelden verzameld:

enghellot (voor angelot), entelmoes (entremets), grijphoen (griffoen), grimmagie, herdderen (harderen), hoogheael (doxaal), kaphoen kaphaen (kappuijn), kraeyweye (koreye), perhuicke (perruycke), platdijs (voor pladijs), puiroen (perroen), pulwijne (flouwijne), roeuwaerd (rouwaard; cf. roeuwe „rust"), saedsoen („seizoen"), schaeriant schergeant (sergeant), schuifflet (siflet), sindeschalck (seneschalck), vaddoose (vandoose), vijgwaerte („fijt"), vrieseren (friseren).

Deze lijst zou kunnen worden vermeerderd met die woorden waarin

---

[1]) KLUYVER, p. 126. Voor het onderscheid tussen open en gesloten klinkers is KILIAANS schrijfwijze echter van geen nut (KLUYVER, p. 144).

[2]) Andere merkwaardige dialektiese vormen zijn *flecken*, *karpie*, *waerande*, en misschien *casal*.

KILIAAN de orthografie van een afgeleide term naar het grondwoord heeft veranderd (bijv. *juweellier, musckettier*); men zal die vinden in Hoofdstuk IV, waarin over dergelijke aanpassingen in Franse woorden ten onzent wordt gehandeld.

Onverklaarbaar zijn voor mij *ostruits* (*oosterlucie*), *popte* (*poppe*) en *spongie* („spon"). *Herbarist* van *herborist* berust zonder twijfel op analogie van herbarius.

KILIAANS verklaringen. Ook in zijn verklaringen bespeurt men KILIAANS zucht tot etymologiseren [1]. *Koertisaene* is aulica meretrix, en naast *soen* osculum komt voor *soen* redemptio, dat uit *rantsoen* ontstaan heet te zijn. Van de twee betekenissen die hij geeft van hetzelfde woord is één vaak zuiver etymologies, en soms is het zeer de vraag of zij niet verzonnen is. Zou *dispost* hier ooit affectus, constitutus hebben betekend? Of alleen aptus, paratus, zoals in het Frans? En wordt *cieren* niet met *brassen* gelijk gesteld, alleen omdat *goede ciere maecken* die betekenis heeft? Berust de verklaring se venditare voor *vanteren* op bijgedachte aan Fr. *vente*? Soms maakt KILIAAN twee artikels van hetzelfde woord in een dubbele betekenis: één algemene (vaak etymologiese), één speciale. Voorbeelden: *amarelle, quarteel, replijcke, respijt, sonderen*. Is van deze de eerste verzonnen, ook de tweede is niet altijd duidelik; waarom wordt *cas*, behalve met casus, ook met facinus, flagitium verklaard? In het algemeen moet men, dunkt mij, een door KILIAAN gegeven betekenis die niet gestaafd wordt door andere bewijsplaatsen, niet dadelik als vaststaande beschouwen.

Ik plaats hier bijeen enkele gevallen van dien aard:

amarelle praecox, brootse ligo dentatus; discanter discantus, faut alburnum, materia inutilis in arbore aut ligno; fruitagie j. loofwerck, haetsier („archier") spiculator en satelles, kallant commercia exercens cum aliquo, kallanterije kallandijse commercium, kandelaers j. waterlisch, kapelrije sacerdotium minus, kemeneye cœnaculum, contrepoint j. contrescarpe, kurcie turunda accipitraria, quarteel wijns j. ander-half aeme, larve lingua naast larven lambendo bibere, marotte simius, poose (Fr. poids) j. 42 ponden gewights dicitur de glasto sive isatide et similibus, praktijcke astrologia, rabat subscus, rammoermeester ardelio, relevement van 't hof restitutio diplomatica, remedie sacoma, talie decima sexta pars ulnae, timpaen calyptra, tornoel trochus, trits j. kleyn koetsken, tulpe tiara, verriergat riscus; barteeren j. calengieren, bricoleren j. eenkelen naast bricoleren gesticulationes exercere ludo pilae, delayeren causas nectere en ducere causam, fijneren comparare pecunias, insinueren publice ultro denunciare, specificeren designare en praecidere, struwieren dispergere, temporiseren tempori servire, tracteren accipere.

Van sommige dezer interpretamenta is het mogelik de oorsprong te vermoeden. *Kemeneye* is wellicht een door KILIAAN gemaakt doublet van *kemenade* (vgl. Woordelijst); over *marotte*, zie Kluyver, p. 74; *tulpe* is misschien geabstraheerd uit *tulband*, opgevat als *tulpband*; bij *timpaen* dacht KILIAAN misschien aan *timpe*; en de betekenis van *struwieren* is niet onverenigbaar met die van *struweren* „vernietigen". Zo zal een opzettelik onderzoek

---

[1] Vergelijk KLUYVER, p. 60.

van KILIAANS woorden nog meer kunnen verklaren. Voor mijn doel is het bovenstaande voldoende. Alleen vermeld ik nog, als bewijs van KILIAANS nauwgezetheid dat hij bij de verklaring van de vreemde woorden steeds de juiste vreemde vorm vermeldt, en Middeleeuws Latijn onderscheidt van klassiek Latijn; ik meen altans dat hij door vulgo wil kenmerken de niet-klassieke woorden; zie: grossus (i. v. *pampoelie*), obstagium (i. v. *ostagie*), puttierus (i. v. *puttier*), mandula (i. v. *mandele*).

Onjuistheden. De aard van mijn onderzoek brengt mede dat ik vooral op de onvolkomenheden van KILIAANS woordeboek de aandacht vestig. Ik stel er prijs op te verklaren dat naar mijn overtuiging zijn boek een meesterstuk, en met name voor de studie der overgenomen woorden van het hoogste belang is. Men vergete dit niet nu ik, om onjuiste opvattingen te voorkomen, sommige onnauwkeurigheden ga verbeteren, waarvan het verwonderlik is dat er zó weinig voorkomen. *Balleen* j. *palloen*, vgl. *baleye* balena; ik vermoed dat hij achter *baleye* verzuimd heeft te verwijzen naar *balade* en daardoor een verspringing is ontstaan. Men leze:

baleye j. balade
balleen balena
balloen j. palloen harpastum, etc.

De enige moeielikheid is dat tussen *baleye* en *balleen* het woord *baleye* staat; dat kan er later zijn ingevoegd. Dat KILIAAN de vorm *balloen* naast *palloen* zal gekend hebben lijkt mij waarschijnlik. — *Huberon* „hop (vogel)". LITTRÉ citeert *huéron* als een van de namen van de „hop". Tenzij KILIAANS woord hiermede in verband staat, zou men kunnen vermoeden dat hij zich vergist heeft en, in plaats van „hop" (de vogel, upupa) had moeten schrijven „hop" (de plant, Fr. *houblon*); immers naast Fr. *houblon* komt Ofr. *houbron* voor, welke vorm met *huberon* in volkomen overeenstemming is. — *Fuse* j. *fuge*; onmiddellik vooraf gaat *fuse* octava pars mensurae musices. Misschien is KILIAAN door toevallige overeenkomst van klank tussen *fuse* en *fuge* er toe gebracht ze te identificeren; men mag niet veronderstellen dat *fuse* een poging is de Franse klank ž weer te geven, want het Frans heeft *g*, niet ž. — *Koreye kraeyweye* opera gratuita; daarvóór leest men *koreye kraeyweye* exta porcorum etc.; zeker moet men bij KILIAAN lezen *kraweie* opera gratuita. — *Quinterne j. catarre*; daarop volgt *quinterne* instrumentum musicum. — *Mijne* vena geïdentificeerd met vultus; zie Kluyver, p. 77. — *Racontreren* interpolare, instaurare, concinnare, reficere, l. *raccommoderen*?

Ten slotte verbeter ik in een noot enkele drukfouten die ik in de uitgave van VAN HASSELT heb gevonden [1]).

Belang van KILIAAN voor mijn verzameling. Het feit dat KILIAAN zich niet tot zijn eigen dialekt heeft beperkt en de wijze waarop hij, zoals wij zagen, zijn lijst heeft samengesteld, geven ons het recht aan

---

[1]) In het Etym.: *Ciboreye* l. *cicoreye* — *gariere* l. *gariete* — *poester* l. *paester* (i. v. *puester*, vgl. p. 500) — *roosenier* l. *roosenier* — *sporien j. spurgil* l. *spurgie* (vgl p. 624) — *starien* (p. 643) l. *storien*.

In het Appendix: *erre j. errement*, geen verklaring — *hippodiaconus* (i. v. *subdiaken*; vgl. *hypodidascalus*, i. v. *substitut in de schole*) — *corrolif* l. *corrosif* — *marand* l. *maraud* — *passe passe* l. *passepasse* — *pinet* l. *spinet* (i. v. *virginael*, vgl. p. 862) — *pissolet* l. *pistolet* (vgl. p. 493) — *poncificael* l. *pontificael* — *savoor j. reservoor* l. *servoor*? — *volgiteren* l. *voltigeren*.

te nemen dat de door hem genoemde woorden werkelik in ruimere of engere zin in gebruik zijn geweest.

4. [**Van den Werve,** *De Schat der Duitsche Tale*, Amsterdam, MEYER, 1608 (**v. d. W.**).

Ik heb dit werk niet gebruikt als bron voor mijn verzameling, en zal die uitsluiting trachten te rechtvaardigen. De talloze drukfouten en vergissingen kan men meestal met zekerheid verbeteren, dus zij zouden geen bezwaar hebben opgeleverd. Maar het is in de eerste plaats een woordeboek van *Latijnse* bastaardwoorden. Dit is zó waar dat, niet alleen de schrijfwijze Latijns is (bijv. *æ*, *œ* voor *e*, zie *amœniteyt*), maar dat daar waar het Latijnse en Franse woord in betekenis verschillen, de Latijnse betekenis wordt vermeld (bijv. *decime*), en waar het woord alleen in het Frans voorkomt, een etymologiese betekenis wordt gegeven (bijv. *brevier*, „kort begrip"). Zelfs onder de Frans-uitziende woorden zijn vele niet anders dan gefranciseerd Latijn [1]).

Door V. D. WERVE niet te gebruiken zullen wij trouwens weinig gevaar lopen echt Franse woorden over te slaan. Ik heb hem, voor een deel, nauwkeurig vergeleken met MEYER en KOERBAGH, over wie ik straks zal spreken; MEYER noemt hem in zijn Voorrede, en onder de woorden die V. D. WERVE wèl, en zij niet hebben, zijn er geen die niet Latijn, of niet ook Latijn kunnen zijn. Men oordele:

abbriviateur, ablatif, ablocatie, adagie, addulatrice, adjutrice, adoptatif, afflict, afflictif, agitateur, acceptable, accusable, accusatif, accusatoir, amarulent, amoveren, anathemisatie, anatomiseren, angelic, apostolic, apostumeren, arbitrice, arrogantie, ascenseur, astant, atracteren, auditrice, auctentisatie, avaricieus, aviditeit, comportabel.

Zijn woorden zijn trouwens samengenomen niet interessant; het zijn vooral werkwoorden en abstrakte zelfstandige naamwoorden].

5. [**Mr. Simon van Leeuwen,** *Woordenboek*.

Uit de Voorrede van MEYERS „Woordenschat" (N°. 6[a]) blijkt dat hij o. a. het woordeboek van VAN LEEUWEN heeft gebruikt. Ik heb de letters *C* en *T* van beiden onderling vergeleken, en gekonstateerd dat de woorden van VAN LEEUWEN zo goed als alle door MEYER zijn opgenomen, deels in zijn eerste, deels in zijn tweede lijst. Achterwege bleven de volgende woorden:

a) carcereren, cas subject, S. Petri ad cathedram, caveren de rato, cautele, certe partije, committimus, comparuit, mandament van complainte (i. v. complainte, dat ook bij M. voorkomt), concluderen in regten, conclusie in regten, in terminis.

b) catheyl.

c) carcer, in continenti, connexiteit [2]).

De woorden van de eerste groep zijn rechtstermen die aan het Latijn zijn ontleend, en zijn wèl opgenomen in KOERBAGHS „Bloemhof" (N°. 6[b]). Ook *catheyl* staat bij KOERBAGH. De onder c vermelde termen niet, doch de twee eerste zijn zeker Latijn, het laatste kan aan het Latijn zijn ontleend.

Dat KOERBAGH VAN LEEUWEN, onafhankelik van MEYER, gebruikt heeft,

---

[1]) Zie over deze franciseringen Hoofdstuk II.

[2]) *Turbatoren* is zonder twijfel een verlatijnsing van Fr. *troubler*, dat in de vorm *troubleren* bij M. wordt aangetroffen.

zou men, behalve uit het hierboven vermelde feit, misschien mogen opmaken uit de artt. *chargeren* (bij v. L. „aanvallen", bij M. „laden", bij K. beide betekenissen) en *contract nuptiaal* (bij M.), *c. antenuptial* (bij v. L), beide bij KOERBAGH.

Op grond van het bovenstaande heb ik de verdere letters in VAN LEEUWEN niet geëxcerpeerd.]

6ª. **L. Meyers** *Woordenschat*, Amsteldam, 1654. In 1805 verscheen de 12ᵉ druk. (**M.**).

6ᵇ. **Mr. Adr. Koerbagh**, *Een Bloemhof van allerley lieflijkheid sonder verdriet*, Amsterdam, 1668. (**K.**).

Over de zeer merkwaardige vervaardigers dezer woordeboeken handelt K. O. MEINSMA, in *Spinoza en zijn kring*, 's Gravenhage, 1896, p. 146 en vlgg., en 296—319. Zie over KOERBAGH ook een artikel van DE JAGER in het *Archief van Nederlandsche Taalkunde*, II, p. 210 en F. BEZEMER, *Mr. Koerbagh en zijn Bloemhof*, in *Nederland*, 56ᵉ jaargang (1904), p. 473.

Onze taak zal zijn de verhouding waarin beide woordeboeken tot elkander staan te trachten vast te stellen en beider bronnen op te sporen.

Bronnen. MEYERS „Woordenschat" is de uitbreiding van een in 1650 te Haarlem verschenen woordelijst die was samengesteld door JOAN HOFMAN [1]), ter ere van wie MEYER een vers gedrukt heeft in de uitgave van 1654, dat in die van 1658 en 1663 vervangen is door een „Brief aan JOAN HOFMAN".

Als zijn bronnen vermeldt MEYER, behalve HOFMAN, V. D. WERVE'S *Schat der Duitsche Tale* en de lijst van „konstwoorden" van A. L. KOK. In de uitgave van 1698 en daarna worden bovendien genoemd Mr. PIETER DE LACOURD en Mr. SIMON VAN LEEUWEN.

Ik vermoed dat met de „konstwoorden" van KOK wordt bedoeld de kleine lijst van „vertaling der kunstwoorden" (± 300 woorden) die voorkomt in KOKS vertaling van het Latijnse werk van FRANK BURGERSDIJK *Sinopsis logica*, p. 171 en vlgg., welke vertaling in 1648 verschenen is te Amsterdam, onder de titel *Sinopsis Logica, dat is kort begrip van 't Reden-konstigh Onderwijs*. Bovendien zal MEYER gebruik hebben gemaakt van de „verduitschingen" in KOKS *Ontwerp der Nederduitsche Letterkonst* (Amsterdam, 1648) en in zijn vertaling van VOSSIUS' *Elementa rhetorica* (Amsterdam, 1649). De vertalingen van KOK in zijn bovengenoemde lijst komen volmaakt met die van MEYER overeen.

Welk werk van P. DE LA COURT door hem is gebruikt, kan ik zelfs niet vermoeden. Over het „Woordenboek" van Mr. SIMON VAN LEEUWEN, heb ik daareven gesproken.

Maar MEYER heeft, volgens zijn eigen verklaring, niet alleen uit deze bronnen geput: „Voorders, tot vergrootinge van het Eerste deel" — de „Woordenschat" bestaat uit drie delen, waarvan voor ons doel vooral het eerste belang heeft, nl. de lijst Bastaardwoorden — „heb ik, gheduurende alle den tijdt dat het in 't licht gheweest is, de Bastaardtwoorden, welke mij in 't leezen ofte spreeken ghemoeteden, ofte van anderen meedeghedeeldt wierden, naghezocht, en die 'er niet in ghevonden wierden, op hunne behoorlike stede, tusschen de voorighe, inghevlijdt". De steeds grotere omvang der

[1]) Zie MEINSMA, t. a. p. In de catalogus der Maatschappij van Letterkunde is het werkje van HOFMAN geciteerd als de 1ᵉ druk van MEYERS „Woordenschat".

elkander opvolgende drukken bewijst dat dit geen ijdele woorden zijn geweest.

De grootste uitbreiding heeft MEYER aan zijn werk gegeven in de druk van 1669. Ik heb nagegaan, voor de letters A—D, welke woorden in die van 1669 voorkomen, en in die van 1663 nog ontbreken. Het zijn:

abord, abstersif, abusif, accepteur, accordabel, accretie, adjouteren, adjuteur, admolitie, adoptif, adorateur, adulteratie, affectueux, agiliteit, alegre, allegueren, allongatie, allongeren, amiabiliteit, annonceren, annone, annumeratie, annumereren, aperitif, apophtegme, architrave, arete, arrangeren, arrivement, assassin, assassinaat, assiduiteit, atrociteit, attentif, attristeren, avantageux, avonturier, baricade, baricave, blasphematie, bonnet, cachette, cammeraet, canonneren, capiteel, categorisch, charmeren, clause, commentateur, commixtie, commun, comparaison, compatriot, competentie, composeur, comprobatie, comproberen, comptant, concoqueren, concordaat, condensatie, condenseren, condependent, condescendentie, condiceren, confident, confijt, conflagratie, conflagreren, conjunct, conjunctif, conjurateur, connotatie, conquadratie, conquesteur, consentement, conspirateur, consulant, contiguiteit, contractie, correct, corruptibel, courtage, cousinage, culpatie, debarqueren, debauche, deborderen, debrouilleren, defaroucheren, defatigeren, decapiteren, decollatie, decolleren, decoratie, deditie, defavoriseren, deferentie, defiguratie, defigureren, degusteren, degoutteren, delectabel, delicatesse, delicieux, deliëren, deloyal, demembreren, denombreren, deplaisant, deplaisir, deportatie, depressie, deprimeren, derideren, derisie, desanimeren, desfieren, desireus, desmeleren, desolatie, destacheren, destour, destourneren, desuniëren, detacheren, devanceren, devancier, diacony, dicteren, diffamateur, difform, difformiteit, diffusie, diffuus, diligentie, diminutif, dislocatie, disreputatie, disrespect, dissimulateur, douarière, doubleren.

Het is van belang deze lijst wat van nabij te beschouwen en na te gaan in welke geest MEYER zijn werk uitbreidde. Welke soort woorden nam hij op? Onder de 143 genoemde zijn slechts 74 zeker Frans; als men zijn woordelijst in zijn geheel neemt, dan is de verhouding eerder nog ongunstiger voor die taal. Vooral treft ons dat er zo weinig woorden uit het dageliks leven bij hem voorkomen. Het is daarom niet waarschijnlik dat hij uitsluitend toevallig gehoorde of aangetroffen termen heeft opgenomen; integendeel, als men de druk van 1669 vergelijkt met de vorige, dan merkt men een streven op om de woordfamilies voltallig te maken: *conquadratie* wordt gemaakt omdat naast *conquadreren* (in de druk van 1663 aanwezig) een substantief moest komen, *conquesteren* (1663) roept in 1669 een *conquesteur* op. Ik geloof dus dat hij wel degelik Franse en Latijnse woordeboeken heeft gebruikt, en ons vertrouwen wordt daardoor wel enigszins geschokt. Immers, het wordt nu twijfelachtig of de woorden die hij opneemt werkelik hier in gebruik zijn geweest. Die ongelukkige neiging tot systematies opnemen treft ons vooral als wij zijn woordelijst vergelijken met die van KILIAAN, bij wie dat streven in het geheel niet bestaat en wiens woorden dus veel meer bewijskracht hebben [1].

Maar overdrijven wij niet; de oorspronkelike lijst die MEYER uitwerkte, was zonder twijfel niet zo „handwerksmässig" gemaakt; daarenboven pleit het voorkomen van bepaalde *families* van woorden bij MEYER toch zeker

[1] Een typies voorbeeld van MEYER's zucht tot kompleteren zijn *interdicente* „verbiedster", dat op *interdicent* „verbieder" volgt, en *inexisteren*, dat van *inexistent* is gevormd.

voor het bestaan van altans één of meer leden er van in het Nederlands van zijn tijd, al zijn in werkelikheid die families er niet zó volledig vertegenwoordigd geweest. Maar het zal zaak zijn de „Woordenschat" met omzichtigheid te gebruiken.

Verhouding van de „Woordenschat" tot de „Bloemhof".

Dat de werken van KOERBAGH en MEYER in een even nauwe betrekking tot elkander staan als de twee schrijvers gedurende hun leven, blijkt uit de volgende feiten.

Zij hebben verscheidene fouten gemeen: *adheriteren* „erven, erfbeuren" (Bl.) „erven, bijerven" (M.); vgl. Ofr. *aheriter* „faire héritier, mettre en possession" — *adunitie*, Lat. adunatio, of nieuwe formatie van unitio met ad; in het laatste geval dit woord te voegen bij de hieronder vermelde nieuwgevormde woorden — *appareren* „bereiden" en „verschijnen", in één artikel verenigd, evenals *adoleren* „reukofferen" (Lat. adolere) en „aanwassen" (Lat. adolescere) — *demanueren*, Lat. demanare — *exhausie*, Lat. exhaustio. — *Grammatistica* l. *grammatica* — *massiveté* voor *massiveteit* — *sicaneur* „moorder", *sicanerie* „moorderij", *sicaneren* „moorden"; zijn dit *chicaneur*, *-erie*, *-eren*, met betekenisverandering door bijgedachte aan sica, sicarius?

Beide bevatten analogiese vormen die men elders niet aantreft: *aborsie*, subst. van *aborder* — *atreux*, Fr. *atroce* — *parenteren*, geabstraheerd uit *geparenteerd*. Talrijk zijn de nieuwgevormde woorden die men alleen bij M. en Bl. vindt.

Maar wat vooral hun verwantschap bewijst, dat is de overeenstemming in de interpretamenta en in de inrichting der verschillende artikelen: van *advogeren* en *advoneren*, *dissensie* en *dissentie* worden twee afzonderlike hoofden gemaakt; *egaal* komt in beide driemaal voor (*egaal*, *esgal*, *equaal*). Maar kenmerkend is vooral het woord *antijk*; daarnaast leest men, in beide, *antijks*, en in beide worden twee betekenissen gegeven, nl. „oud" en „snaaks"; hoe die laatste uitlegging is te verklaren, weet ik niet (KILIAAN geeft als tweede betekenis summa arte factus).

Staat het dus vast dat de een de ander heeft gebruikt, niet minder zeker is het dat KOERBAGH, niet MEYER, de navolger was: de jaartallen van hun werken bewijzen het. Natuurlik kon KOERBAGH de toevoegselen van MEYERS druk van 1669 nog niet benutten; en inderdaad, van de hierboven opgesomde woorden komt geen enkel bij hem voor. Welke uitgave hij vóór zich had, is niet geheel zeker. Die van 1654 kende hij, blijkens het art. *antijk*, dat toen voor het eerst door MEYER is opgenomen. Ook die van 1658; want *demanueren*, *aborsie*, *exhausie*, die toen in de „Woordenschat" kwamen, treft men bij hem aan. Blijkens *desidereren*, *coadjuteren*, die in MEYERS uitgave van 1663 een plaats kregen en die ook in de „Bloemhof" prijken, zou KOERBAGH ook deze hebben gekend. De moeielikheid is dat bij hem ontbreekt *dedommagement*, dat ook in 1663 in de „Woordenschat" is opgenomen en dat men dus bij hem zou verwachten. Is dit een onnauwkeurigheid van KOERBAGH? Ik zou het wel durven aannemen; want ook een woord als *defatigatie*, dat in 1658 in de „Woordenschat" komt, mist men bij hem, en *agresseren*, dat zelfs reeds bij HOFMAN is aan te treffen, zoekt men bij hem te vergeefs.

Hij heeft evenwel niet uitsluitend de „Woordenschat" gebruikt; daar hij zelf zijn bronnen niet noemt, moeten wij voor hem gaan zoeken. Ik begin

met de woorden op te schrijven die in de letters A—D bij hem, en niet bij MEYER voorkomen [1]):

abrikoos, ad octo, aelmoes, aelmoezenier, affectaet, acket, acketteren, agnus Dei, alembic, alferes, alleye, alose, altaar, ambelen, amys, amoreuse, annate, antidotaal, antsouwe, apoint, arcion, arko, armósyne, aroma, aronde, arrabel, arrentement, arrenteren, arrestabel, artichaut, artijke, artist, asperges, assaisine, assaisineur, assectatie, assijs, attenuatie, aubain, audiencier, augeren, auxili, avant perse, avocatie, bahoele, bahu, bahukist, bakelaar, bakelaris, ballaffre, baleyden, baleye, balleys, banduin, baraterije, barbacane, barbarisch, barcke, bardasse, barteren, basnen, bastant, basteye, bedeguaerd, bedel, behen, bellier, bellue, beneficient, bernagie, bevernaerd, bevernel, biket, bigame, bil („verzoekschrift"), blasoenen, bliter, brevet, bricole, bricoleren, brootse, buggerey, burat, caapen, cabo, caffaard, cagiaard, calabasse, calanterije, calibre, caliote, calmus, capitulant, caprifolie, captiuncule, carabijneren, carcereren, cardebenedict, cardinaal, carene, carentene, carenten, carline, carrière, cassijne, cassie fistule, catechisatie, catheylen, cautele, caviaar, celedonie, cerote, ces, cessionant, chimist, coertier, collice, colloquint, committimus, comparuit, correptie, covenant, covent, crespe, crois, croiseren, cureie, damasckeneren, damast, declinatoir, defendeur, deken, delegeerde, dependentie, deuteronomium, done, dormter (sic leg.), ducaat, ducesse.

Ik voeg hierbij nog eenige woorden uit de andere letters:

fierilafance, fitemus, fredon (sic. leg.), gaugierer, geule, glaatse, gotiere, grametse, grenaet (sic. leg.), guichet, jasmijn, jornay, joste, juglier, juys, juyst, maraud, marglier, maroene, mastin, melause, melisse, mezane, mithridaet, mordmaal, motsetse.

Vanwaar heeft hij deze woorden genomen? Zonder twijfel uit KILIAAN. Dit blijkt hieruit dat de grote meerderheid ervan bij KILIAAN zijn opgenomen, en daaronder zeer biezondere (bijv. *fierilafanse*, *fijtemus*, *juglier*, *motsetse*, enz.). Trouwens, ook fouten heeft KOERBAGH aan KILIAAN ontleend: naast *fuge* heeft ook hij *fuse* (vgl. p. 11), *baleye* betekent ook bij hem „walvis". En orthografiese overeenkomsten vertonen de woorden *bastei*, dat in juist dezelfde drie vormen is geciteerd als bij KILIAAN, nl. *basteye*, *bassyye* of *pasteye*, en *galeard*, waarnaast ook *gaillard* (zoals het bij MEYER staat) voorkomt. Ten slotte, alleen bij KILIAAN en bij KOERBAGH tref ik *assaisine* „huurdoodslag" aan.

De woorden van A—D die wèl in de „Bloemhof", en noch bij KILIAAN noch bij MEYER zijn te vinden, kan men op de volgende wijze groeperen:

1) Zeker Latijn zijn: ad octo, aroma, assectatie, augeren, auxili, avocatie, captiuncule.

2) Latijn of Frans zijn: attenuatie, bellue, carcereren, cautele, consumatie, correptie.

3) zeker Frans zijn: arrestabel, aubain, brevet, gotiere (dat hij ten onrechte identificeert met goture), carentene, ces, covenant, defendeur, delegeerde. [2])

---

[1]) Zie ook p. 12. Soms komt een woord van KOERBAGH niet in MEYERS lijst van bastaardwoorden, maar in die der kunstwoorden voor; in dat geval is het natuurlik niet opgenomen. Evenmin die woorden die slechts varianten zijn van termen die wèl bij M. staan, bijv. *amortisatie*, *-eren* (M. *amortificatie*, *-eren*), *armure* n. *armature* (M). — *Apoint* dat hij identificeert met *apointement* (zeker naar analogie van *avance* n. *avancement*) is een ander woord.

[2]) *Carabijneren* is een gewijzigde vorm van *carabijnen* dat bij KILIAAN staat. *Chimist* beschouwt hij als een var. van *alchimist*.

4) uit andere talen: bil, caliber, caviaar.
5) bij ons gevormd: acketteren, antidotaal, arrabel, beneficiënt, catechisatie, cessionant.

Zoals men ziet, zijn het bijna niet anders dan rechtstermen die hij er bij voegt. Alleen de woorden van groep 4 behoren tot een ander gebied, evenals *catechisatie*. Hoewel men dus niet kan ontkennen dat ook KOERBAGH zelf woorden gezocht heeft, om zijn verzameling uit te breiden, is zijn aandeel toch veel geringer dan dat van MEYER en van KILIAAN, en ook bij hem, zoals bij MEYER, konstateren wij dat het niet in de eerste plaats woorden uit het gewone leven waren die hij opnam.

Zijn betekenis ligt trouwens elders, nl. in de uitgebreide verklaring die hij van theologiese en juridiese termen geeft. Zie bijv. *mandement*, *Falcidisch*, *Antichrist*.

Taalvormen bij MEYER en KOERBAGH. Tussen de orthografie van beiden heerst grote overeenstemming; MEYER is misschien iets nauwkeuriger (hij zet bijv. trema's op de uitgang *-iëren*, zie *abortiëren*; gebruikt akcenten, bijv. *abregé*). Voor de verhollandsing der Franse orthografie is geen vaste regel gevolgd: naast *alternatif* komt bij M. *adjectijf* voor (K. schrijft bijna altijd *ij*, zelfs *artijckel*, zonder twijfel in navolging van KILIAAN); naast *personeel* staat bij beiden *fidel*, *mutuel*. Voor de afwisseling van *o* en *ou* (bijv. *torment* n. *tourment* in M., *amoreus* (Bl.) n. *amoureus* (M.)) verwijs ik naar de Klankleer. *Nompareilje* (Bl.; M. heeft *nomparijl*) is een poging om de uitspraak van Fr. *l* monillé weer te geven. Nog verdient vermelding dat in *trenchee*, *retrencheren* M. een oudere Franse spelling heeft dan K., terwijl deze laatste in *orguilleus* een oudere orthografie geeft dan M. (*orgueilleur*).

Bij beiden zijn dubbele vormen zeer talrijk.

1). Naast de Latijnse staat de Franse vorm (feroos n. farous, crudeel n. cruel, possideren n. possederen, provoceren n. provoqueren, refriceren n. refriqueren, specificeren n. specifiëren, vertueus n. virtueus, enz. enz.). MEYER schijnt nog zorgvuldiger dan KOERBAGH. Zelfs van een Frans woord als accomberen wordt Latijn gemaakt, nl. accumberen, evenals naast surabondant een pseudo-Latijnse vorm superabondant wordt geplaatst, en naast rencontre een pseudo-Lat. rescontre, naast egaal esgaal, naast estime extime. 2). Twee Latijnse orthografieën worden vermeld: adgredieren en aggredieren. 3). Een Frans woord wordt verhollandst en daarnaast een vorm in Franse orthografie geplaatst: ample naast ampel, artichaut n. artischok (bij K.), luitenant n. lieutenant. KOERBAGH citeert zelfs naast Fr. joste, josteren de Italiaanse vormen giostre en giostreren en naast cape Spaans cabo.

Terloops vermeld ik dat noodzakelike verwijzingen bij MEYER vaak achterwege zijn gebleven, terwijl zij wèl staan in de „Bloemhof" (zie *aventuur* en *avontuur*, *apotheek* en *apteek*, *arsenal* en *arsenaal*, *asserateur* en *assecurateur*). De vorm *attroce* naast *atreux* komt bij MEYER zelfs niet voor. *Restoir* voor *restoor* is omgekeerde schrijfwijze. Bij beiden vind ik de zonderlinge vorm *trevis* voor *trèves*.

Verklaringen bij MEYER en KOERBAGH. Volgens MEINSMA (t. a. p. blz. 297) „vindt men onmogelijke Hollandsche woorden als bij MEYER zoo dikwijls voorkomen, bij KOERBAGH slechts zelden". Voor zover ik beider verklaringen heb vergeleken, heb ik daarentegen een zeer grote overeenstemming tussen beiden opgemerkt; daar waar KOERBAGH zich beperkt tot het geven van één of meer termen — zonder uitvoerige verklaring —

stemmen zij meestal met die van MEYER overeen, al is de volgorde soms veranderd. Maar zeer vaak bevat de „Bloemhof" uitweidingen, die aan dit werk een zeer eigenaardig kachet geven; ik vermeldde reeds KOERBAGH's rechtskundige en theologiese betogen (want zo moet men sommige zijner verklaringen noemen); ook in de botanie is hij zeer geleerd (zie *agrimonie*).

Beiden houden veel van etymologiseren, en geven van een woord vaak de oorspronkelike betekenis, ook al is die hier nooit bekend geweest (zie *auteur*, *discutieren*, waarvan bij beiden, en *adres*, *aggregeren*, *applicatie*, waarvan bij KOERBAGH de etymologiese betekenis wordt opgegeven; de laatste citeert dan het woord tweemaal in één artikel). Ook al hebben de woorden in het Latijn nooit de letterlike zin gehad, wordt deze toch vermeld (bijv. *influentie*, *corniculair*). Letterlike vertalingen van Franse woorden vindt men bij *entrecours*, *poedre de simpathie*. Soms wordt aan een verschil in spelling een verschil in betekenis vastgehecht (bijv. *assimuleren*, *-atie* naast *assimileren*, *-atie*, dat beiden geven; *asperges* naast *aspergen*, dat alleen bij KOERBAGH te vinden is).

Dit alles leert ons voorzichtigheid bij het gebruik van hun verklaringen. Als wij, om een voorbeeld te nemen, onder *approche*, naast „loopgraaf" lezen „nadering", dan is daarmede nog niet bewezen dat het woord in deze laatste betekenis werkelik is voorgekomen [1]), en als MEYER *espaule* vertaalt met „schouder, schouderhoek" (sic leg.), dan is het hoogst waarschijnlik dat alleen de laatste, techniese, betekenis hier heeft bestaan.

7. [**M. van Middelhoven**, *Bronader der Woordoorspronkelijkheden*, Rotterdam, 1697.

Een etymologies woordeboek, vooral van kerkelike en godsdienstige termen, maar ook van andere, zowel inheemse als vreemde woorden. Er worden slechts weinige, en wel zeer uitvoerig, behandeld: voor de kennis van de hier gebruikte vreemde woorden aan het einde der 17[de] eeuw is het van geen belang.]

8. **Mr. Th. Boey**, *Woordentolk of verklaring der voornaamste onduitsche en andere woorden in de hedendaagsche en aaloude Rechtspleginge voorkomende*, 's Gravenhage, 1773.

Zoals uit de titel blijkt is dit woordeboek uitsluitend gewijd aan rechtstermen, en inderdaad bevat het hoogst zelden woorden uit een ander gebied, en ook dan nog zijn zij met de rechtspraktijk in verband gebracht (zie *etymologie*). Van termen die meer dan één betekenis hebben is alleen de juridiese aangegeven (zie *frigiditeit*, *manoir*, *rabatteeren*, *retranchement*, dat bij KOERBAGH als krijgsterm voorkomt).

Bronnen. Hij citeert meer dan eens Ménage (zie bijv. *essoine*), het woordeboek van TRÉVOUX (i. v. *haro*), KILIAAN (i. v. *kureyt*, *poylieren*), doch heeft die voor zijn uitvoerige verklaringen weinig kunnen gebruiken. Evenmin heeft hij er bij de samenstelling van zijn woordeboek veel nut van gehad, daar de keus van op te nemen woorden bepaald werd door het

[1]) Waarom KOERBAGH van *coffice* twee artikels maakt, begrijp ik niet; evenmin de betekenis „hersenen" die hij aan *cerebrijn* toekent. Als hij *argine* met *dijc* verklaart, vermoed ik dat dit een drukfout is voor *dijc*. Onder *aubain* kombineert hij ten onrechte Fr. *aubain* en Fr. *hauban*. *Contrepoint* in de zin van „contrescarpe" is van elders niet bekend. Hoe *levee* „aflaking" (Bl. „afdankig") te verklaren is, weet ik niet.

speciale doel dat hij ermede had. MEYER noch KOERBAGH zijn, dunkt mij, gebruikt; immers bij beiden komen rechtstermen voor die hij niet heeft opgenomen (*equipollent*, *homologeren*, *interineren*, enz.).

Taalvormen. De Franse woorden zijn op z'n Frans geschreven; een enkele maal latiniseert hij ze (*recredentie*, *remonstrantie*, *revindicatie*).

Woordeschat. Mag men aannemen dat alle woorden die hij noemt werkelik zijn gebruikt op Hollands gebied? Zeker niet. Hij zegt zelf meer dan eens uitdrukkelik dat een of ander door hem besproken woord in de *Franse* wetgeving voorkomt. Kenmerkend is het artikel *haro*, waar wij lezen: „hoe zeer dit tot onze Practijk niet behoort, zal het mogelijk sommige niet onaangenaam zijn, daar van de uitlegging hier te vinden". Minder duidelik drukt hij zich uit s. v. *panage*: „is een Fransch woord, men noemt *panage le droit de paisson*, of het regt van Beesten te weiden in een Bosch of gemeen Land of Weide dat men bij ons noemt weiden in of op de gemeente enz." En als wij een artikel lezen als *main*, waarbij worden geciteerd *mainbour*, *main ferme*, *m. forte*, *m. garnie*, *m. levee*, *m. mise*, *m. morte*, *m. souveraine*, *m. tierce*, dan is men gerechtigd te betwijfelen of deze alle wel als overgenomen woorden zijn te beschouwen.

Ik heb dan ook geen zijner woorden opgenomen, welks bestaan ten onzent niet van elders werd bevestigd.

9. [**P. Weiland**, *Kunstwoordenboek*, 's Gravenhage, 1824.

Van mijn oorspronkelik plan om dit werk ten behoeve mijner verzameling te excerperen ben ik afgeweken, nadat ik de letters A en B had doorgezien. Eigenlik had de titel „Kunstwoordenboek" mij reeds moeten waarschuwen: er is daarin natuurlik in de eerste plaats sprake van woorden die, hoewel voorkomende in een of andere schrijver of misschien een enkele maal in het gesprek, toch aan de meerderheid der Nederlanders zó vreemd zijn dat ze een verklaring nodig hebben: afdoender bewijs is niet te bedenken dat die woorden dus *niet* tot de Nederlandse taalschat behoren. De ondervinding heeft deze aprioristiese redenering bevestigd. Woorden als *bambocke*, *affameur* toch zijn nooit hier in gebruik geweest. Niet dat er, ook bij WEILAND, geen woorden voorkomen die wèl zijn overgenomen, en die het dus van belang zou zijn te leren kennen, maar het feit dat ze bij hem staan is geen bewijs daarvan, en men zou toch voor elke term nog een andere autoriteit moeten zoeken, hetzij in de literatuur, hetzij in de hedendaagse taal. Daarom kwam het mij onnut voor hem een, altijd zeer tijdrovende, studie te wijden.

In het voorbijgaan enkele opmerkingen die ik gemaakt heb bij het bestuderen van de *A* en de *B*. Zeer talrijk zijn Italiaanse woorden (*bahute*, *basament*, muziektermen, koopmanstermen enz.), zelfs als ook in het Frans het korresponderende woord bestaat, bijv. *affluenza*. Soms wordt de Franse naast de Italiaanse vorm vermeld alsof zij niets met elkaar te maken hadden (vgl. *balordo* en *balourd*). Trouwens, ook *adquiesceren* staat naast *acquiesceren* zonder verwijzing. Streven naar volledigheid bij de opsomming van woorden eener zelfde familie, zoals wij bij MEYER en KOERBAGH hebben opgemerkt, ontbreekt evenmin bij WEILAND (zie *alterabel*). Kurieus is de verklaring van *barbette* als „brits"; blijkbaar is deze betekenis door W. gegeneraliseerd uit *coucher à la barbette*.

Mijn algemene indruk is dat WEILAND aan zijn werk niet de nodige zorg

heeft besteed (hij klaagt in de Inleiding over een oogziekte die hem hinderde bij het werken). Zo wordt *acryologie*, drukfout voor *acyrologie*, niet verbeterd, terwijl twee bladzijden verder *acyrologie* voorkomt, zonder verwijzing en met een afwijkende verklaring].

10. *Woordenlijst* van **De Vries en Te Winkel.** [5]

11. *Nederlandse Woordelijst* van **Kollewijn c. s.**, Zwolle 1903.

12. **Grothe**, *Mechanische Technologie*, Gorkum, 1879.

Mijn verdere bronnen zullen worden vermeld in Hoofdstuk II.

HOOFDSTUK II.

DE WOORDESCHAT.

I. Bepaling van de Woordeschat.

Indien ergens, dan is het bij het vaststellen van de lijst der uit een vreemde taal overgenomen woorden nodig met Renan overtuigd te zijn dat „la certitude est une horrible manie". Anders loopt men gevaar weldra ontmoedigd te worden. Want het is nu eenmaal niet mogelik daarbij vaste grenzen te trekken en volledigheid te bereiken: niets is wisselender dan het gebruik van vreemde woorden, naar de persoon, de omgeving en de tijd. Daarom zal bij een studie als die ik heb ondernomen, het te gebruiken materiaal altijd op enigszins kunstmatige wijze moeten worden beperkt en omschreven. Volgens welke regelen ik daarbij in het biezonder te werk ben gegaan, zal hieronder worden medegedeeld. Maar eerst wil ik enige algemene kwesties behandelen.

Hedendaagse en vroegere taal. De beslissing van de vraag welke vreemde woorden wèl en welke niet in een taal bestaan, is voor de levende taal veel gemakkeliker dan voor een vroegere periode. Al zijn er ook vele hedendaagse vreemde woorden waarvan de gebruikskring òf zo nauw is dat het de vraag is of zij wel tot de taal behoren, òf zo vaag is omschreven dat hun burgerrecht door enkelen wèl door anderen niet zal worden erkend, toch is het mogelik tot overeenstemming te geraken omtrent een zeker aantal termen die, volgens aller oordeel, Nederlands zijn geworden: het algemeen taalgevoel stelt ons in staat ze te herkennen. Maar voor vroegere woorden laat ons dat in de steek. Van een vreemd woord dat vroeger in Nederlandse teksten voorkwam en nu in onbruik is geraakt, is niet altijd vast te stellen dat het werkelik hier gebruikt is. Woordelijsten van bastaardwoorden in vroegere tijd samengesteld moeten met omzichtigheid gebruikt worden, om andere redenen nog dan in het vorige Hoofdstuk, naar aanleiding van sommige, zijn aangegeven. Hoeveel woorden die zij bevatten zijn niet anders dan vreemde termen die men wil verklaren? Als men, ter kenschetsing van de tegenwoordige bastaardwoorden in het Nederlands, Koenens „Verklarend Handwoordenboek" gebruikte, zou men bijv. gevaar lopen *dubloen* voor een nog heden ten dage bestaand woord te houden. Slechts dan is het vroegere bestaan zeker, als het woord nog tans wordt gebruikt, of als het zich aan het Nederlandse buigings- of vervoegingssysteem heeft aangepast (bijv.

beiers, *fijnen fees*), of als er samenstellingen en afleidingen van voorkomen: vandaar het grote belang om deze laatste steeds in verband met de grondwoorden te brengen. En ook al is het dan zeker dat een woord werkelik hier in gebruik is geweest, dan rest de grote moeielikheid om te weten hoever het hier was doorgedrongen. Onderscheiding tussen bastaard- en vreemde woorden is bijna niet te maken bij termen die alleen in een oudere periode voorkwamen. Het enige dat men kan doen, is zeer voorzichtig te zijn in de keus der bronnen. Men zal in het vervolg van dit Hoofdstuk zien dat ik, naast de reeds vermelde woordelijsten, vooral brieven heb gebruikt: en inderdaad zijn dat de enige geschreven teksten die de op een gegeven ogenblik werkelik bestaande taal altans nabij trachten te komen: dat zij, vooral vroeger, vaak in opgeschroefde, onnatuurlike taal werden geschreven, is een feit dat men kan betreuren en waarmede ik rekening zal houden.

Het rezultaat van deze opmerkingen is: dat voor de beoordeling van de invloed die de vreemde taal, blijkens de overgenomen woorden, heeft geoefend, de tegenwoordige taal van overwegend belang is.

Frans en andere vreemde talen. Van de uit het Frans overgenomen woorden is het nog moeieliker een lijst vast te stellen dan van andere vreemde termen, omdat zeer vele zowel uit het Frans als uit het geschreven Latijn kunnen komen. In mijn „Essai sur quelques groupes de mots empruntés au Latin écrit" (Amsterdam, 1900) heb ik uitvoerig over dit punt gehandeld, en heb er op gewezen dat 1. de vorm der overgenomen woorden een vaste konkluzie omtrent hun oorsprong (Latijn of Frans?) niet altijd toelaat; en dat 2. onder de Latijns uitziende woorden vele voorkomen die toch van Franse oorsprong zijn of betekenissen hebben gekregen van het overeenkomstige Franse woord (bijv. *arke*, *kroon*); nadruk legde ik op de grote uitbreiding die de latinisatie van Franse woorden in onze taal had gekregen. Ik voeg hierbij tans een derde oorzaak van onzekerheid, nl. dat ook het omgekeerde vaak voorkomt, dat woorden die in een niet-Frans gebied gevormd zijn, in een Frans kleed worden gestoken.

Dit feit is belangrijk voor de kenschetsing van de Franse invloed ten onzent. Ik wil de gefranciseerde woorden die mij onder de ogen zijn gekomen hier mededelen. Zoals men zal zien, betreft de francisering òf de plaats van het akcent òf de vorm van het suffix; een enkele maal ook de stamklinker.

1). Akcent. Uit het Latijn komen, niettegenstaande de Franse akcentuatie, *diakonie* en *pastorie*; onder de vele door Meyer geciteerde woorden op *-ie* kunnen ook *monodie* en *monomachie* niet uit het Frans komen [1]. De vele woorden op *-ie* die men, wegens hun akcent, geneigd zou zijn voor Frans te houden (*analogie*, *anarchie* enz.) kunnen dus onmiddellik uit het Latijn komen; zij kunnen ook direkt aan het Grieks zijn ontleend, of, als het jonge woorden zijn, ook in een andere niet-Franse omgeving zijn gevormd (zo bijv. de talrijke wetenschappelike termen als *anthropologie*, enz. enz.) Mocht ik dus alle woorden op *-ie* voor ons verder onderzoek ongebruikt laten en niet in

[1]) Ik acht waarschijnlijk dat M. deze woorden uitsprak met het akcent op *-ie*. Geheel zeker is dit niet. Evenmin als de uitspraak van *ceremonie* bij Van den Werve, *ablepsie* en *adipsie* bij Weiland; maar ook bij dezen lijkt mij de Franse akcentuatie waarschijnlik.

onze lijsten opnemen? Ik ben daarvoor teruggedeinsd omdat het toch zeker is dat, van die talrijke woorden op *-ie*, vele onmiddellik uit Frankrijk komen. Men moge in het vervolg echter omtrent de woorden op *-ie* enigszins skepties zijn.

Dat *benefic* (v. d. Weeve) op de laatste syllabe geakcentueerd was, is niet zeker, maar waarschijnlik; vergelijk *demoniac*, dat Meyer onder de (zeker Franse) vorm *demoniaak* citeert. Daar ik echter geen andere gefranciseerde woorden op *-iek* heb gevonden dan *benefic*, en dit bovendien alleen bij Van den Werve voorkomt, meen ik die op *-iek* voor zeker Frans te mogen houden. In hetzelfde geval verkeren de woorden op *-iem*: alleen *decime* vond ik, en dit slechts bij Van den Werve, als aan het Latijn ontleend, en toch op z'n Frans geakcentueerd.

Ook omtrent de Griekse woorden op *-loog* (bijv. *analoog*) en *-graaf* (bijv. *geograaf*) zou men kunnen aarzelen, maar onder deze heb ik geen zeker geval van francisering waargenomen. Dergelijke woorden beschouw ik dus als door bemiddeling van het Frans overgenomen, al moet ik erkennen dat, met name de internationale, wetenschappelike termen, ook onmiddellik in een niet-Franse omgeving, bijv. in Duitsland, gevormd kunnen zijn, naar analogie van in het Frans bestaande en op z'n Frans geakcentueerde woorden.

Hoe zeer de akcentuatie op de laatste syllabe bij ons gevoeld wordt als kenmerk van vreemde afkomst in het algemeen, blijkt uit de uitspraak der volgende woorden, uit de mond van het volk opgevangen: *motór* (gehoord in Noordwijk), *klozét* (hierbij kan de analogie der talrijke woorden op *-et* in het spel zijn), *Lòhé* (uitspraak van de eigennaam *Lõhe*, in de bescheiden omgeving waarin deze schrijnwerker in den Haag woont). En misschien zijn op dezelfde wijze te verklaren de vormen *fackeel* voor *fakkel*, *tremelle* naast *tremel* (bij dit laatste kan ook de Franse akcentuatie oorspronkelik zijn).

Terloops vermeld ik hier de akcentverplaatsing bij de werkwoorden op *eren*, Lat. ēre, zoals *abstraheren*, waarbij zij samenhangt met suffixverandering, evenals bij de woorden op *ent*, *teit* en *teur*, die ik onder 2) bespreek.

2). Verfransing van het suffix:

teur, Lat. tor: bellateur, certateur, cogniteur, consertateur, conviciateur, convicteur, servateur (v. d. W.); cavillateur, compoteur, expugnateur (M.)
trice, Lat. trix: compotrice (v. d. W.)
ent, Lat. ens, ant, Lat. ans: docent, consulent; inspicient (v. d. W.); infrequent, intervenient, malevolent, potent (M.); aquirent (W.)
teit, Lat. tas: graviditeit, carnaliteit (v. d. W.); innumerabiliteit, inexorabiliteit, concinniteit (M.)
air, Lat. arius: calamair (M.)
oir, Lat. orius: cursoir (v. d. W.)
eus, Lat. osus: desidieus (v. d. W.); oblivieux, opereux (M.)
eren, Lat. are, ēre: biberen, resolveren (Kil.); decanteren, demanneren, kaveren (M.)

3). Verfransing van Latijnse klanken:

e, Lat. ae: inhereren, peniteren, precipitantie, precipiëren, predemnatie, prediceren, preficiëren, prefigureren, preses, presteren, preteriëren, enz.
ã, Lat. en: consulant (M.); centimeter (vaak met ã gesproken).
õ, Lat. un: redondatie, redonderen (M.).

Ook deze gevallen leren dat men voorzichtig moet zijn met het trekken van konkluzies uit de vorm van een woord omtrent zijn oorsprong. Ik heb de volgende regels daarbij in acht genomen:

1. *teur* voor tor, *eut* voor ens, *aut* voor ans, *teit* voor tas, *eren* voor andere Infinitief-uitgangen. *e* voor ae heb ik niet zonder meer als bewijs van Franse oorsprong laten gelden.

2. Wèl daarentegen de Franse vormen *air* voor arius, *oir* voor orius, *eus* voor osus, *ã* voor en en *ã* voor un.

Deze splitsing berust op de overweging dat in de eerste groep francisering zeer vaak is te bewijzen, en dat van de woorden welke met de suffixen *teit*, *teur*, *eut* gevormd worden, die welke nu uit de lijsten worden weggelaten, ten onzent weinig verspreid zijn: men sla een blik op de zo talrijke termen op *teur*, *teit* bij MEYER en KOERBAGH. De gefranciseerde termen der tweede groep zijn daarentegen eerder op gelijke lijn te stellen met geïsoleerde verfransingen als *antemuraille* voor *antemuralia*, die geen algemene konkluzies toelaten.

Frans en Romaans. Een zeker aantal woorden zijn blijkens hun vorm ontleend in een tijd ouder dan het begin der Franse letterkunde: die zullen wij hier afzonderlik behandelen, omdat het mogelik is dat zij niet aan het eigenlike Frans zijn ontleend. Zo zijn de hieronder vermelde woorden met Germaans akcent (p. 24) blijkbaar op een andere wijze tot ons gekomen dan de eigenlik Franse termen, waarschijnlik door aanraking met het gesproken Latijn (vergelijk „Essai", p. 10). Of wel zulk een zeer vroeg overgenomen woord kan uit een ander Romaans land afkomstig zijn. Dat onder de hier niet opgenomen woorden vele ook uit Frankrijk kunnen komen, spreekt van zelf, maar hun vorm is niet bewijskrachtig.

Romaans zijn:

1). Wegens de „Umlaut"-vokaal die naast de oorspronkelike klinker voorkomt:

aarts 1 [1]) (erts 1, aers 1), Rom. arci, Ofr. arce.

kempe 2 (campe 2) „kampioen", Rom. campio. Vgl. groep 2, en in de Franse lijst kampioen. Afl.: kempen 1, kampen 1. De datum der zelfst. nw. mag dus vervroegd worden.

kevie 2 (kavie 2), Rom. cavia. Vgl. „Essai", p. 69.

leie 1 (lei 2), „leek", Rom. laiju, Fr. lai. Als het woord uit het Frans was overgenomen, zou het bij ons *laai luiden.

maetse 2 (mache 1, metse 1), Rom. *mace (accus. maçon). Vgl. gr. 2 en prov. matz („Journal des Savants", 1903, p. 343). Afl.: maetsen 1, metselen 2, metselaar 2, metsenaer 3, metser 3, bemaetsen 2, vermaetsen 2.

meester 1 (meister 1, mester 1), Rom. majister.

Mei 1 (Meide 3), Rom. Maju. Vgl. leie. Afl.: vermeien.

meier 1 (maier 2, meider 2, meiere 1), Rom. major. Afl.: meieren 2.

meieraan 2, Rom. majorana. Vgl. groep 3.

meierij (meierie 2), Rom. majoria.

park 1 (perk 2, parc 1), Rom. *parricu, Fr. parc. In de betekenis „lustoord" is het later opnieuw overgenomen, uit het Frans.

pens 2 (panse 2), Rom. *pantice, Fr. panse.

pepel 2 (pimpel 3) „kapel", Rom. papilio.

zavelboom 3 (sevelboom 3, sevenboom 2), Rom. savina, Lat. sabina.

Misschien ook: lemmet 2 (lemmen 2, lemmel 1, lempel 1, lemmer 2), Rom. lamina, met suffixveranderingen.

---

[1]) Voor de verklaring der cijfers verwijs ik naar de paragraaf over de „Datum der Ontlening".

Daarentegen is annunciesse (Am. II, 3814) zeker een fantasie-vorm.

2). Wegens ontlening in de vorm van de nominatief, hetgeen wijst op een periode waarin de nominatief nog bestond in het Romaans („Essai", p. 40):

les (lesse 1, lexe 2), Rom. *lece, Lat. lectio.

kempe. Zie boven.

maetse. Zie boven.

paus (paves 1, paeus 3), Rom. *paves, Lat. papa. Vgl. „Essai", p. 131 n.

3). Wegens het Germaans akcent (vgl. „Essai", p. 10):

abt 1 (abet 2, abat 1, abot 1, abd 1, abbet 2), Rom. abbede, Lat. abbatem.

arts (arsater 1, ersatre 1, arset 2, ariset 3, artse 3), Rom. arsater, Lat. archiater. De t vóór s moet verklaard worden door Duitse invloed. Afl.: ersateren 1, ersatrie 1, arsatrie 2, arcedie 1, arsediën 2, arsediere 2, arsenie 2. Artsenij is uit het Duits overgenomen.

meieraan. Zie boven.

pelgrim 1 (pelegrijm 1, pelgrijn 1, peelgrijn 1), Rom. pelegrinu, Lat. peregrinus. Vgl. in de Franse lijst pellerijn.

pip (pippe 3, pipse 3), Rom. pepita, Lat. pituita.

preuve (provene 2, prove 2), Rom. provenda, Lat. praebenda. Afl.: provenen 2, provenie 2.

proost 2 (proofst 1, provest 1), Rom. provestu, Lat. propositus. Vgl. provoost onder de uit het Frans overgenomen woorden.

4). Wegens de proparoxytonale vorm [1]):

pladene 2 (planeboom 3, pladerboom, pledenerboom 3), Rom. pladene, Lat. platanus, Ofr. plane. Het „Gloss. flam.", citeert een vorm plaric.

Van de volgende woorden is de proparoxytonale vorm in het oudste Frans niet onbekend: orgel 2, dadel 1; zij zijn dus in de Franse lijst opgenomen. Twijfelachtig is de plaats van balsem (balsame 1, balseme 1, balsamene 1), dat uit Lat. balsamum kan worden afgeleid, of uit Rom. balseme, of uit Ofr. balsme, met ontwikkeling van een svarabhaktivokaal. Zie „Essai", p. 97 en 129.

5). Wegens de voor-Franse vokaalontwikkeling:

akelei 4 (acoleie 1, akeleie 2, acolie 2), Rom. aquileja. De laatst geciteerde Nedl. vorm beantwoordt aan Fr. ancolie voor *acolie.

kemenade 1 (kimmenade 2, kamenade 1), Rom. caminada. Vgl. kemenaie in de Woordelijst., en gr. 6.

peinzen 1 (penzen 1, pensen 1), Rom. pensare.

6). Wegens de voor-Franse ontwikkeling van de konsonant:

bos (bosch 1, bossce 1, bussche 1, busch 1), Rom. boscu, Fr. bois.

mossel 1 (mosschel 1, mussel 1), Rom. moscle, Lat. muscula, Ofr. mosle. De vormen met enkele s zijn aan het Frans ontleend of altans ontstaan door aanpassing aan het Frans.

pulver 1 (polver 1, polffer 3), Rom. polvre. Afl.: pulveren 1, palweren 2.

abdis (abbedesse 1, abdisse 2), Rom. abbedesse, Ofr. abeesse, Fr. abbesse. Zie „Essai", p. 103.

abdij (abedie 1, abdie 1), Rom. abbedia, Lat. abbatia, Ofr. abeie. Vgl. abbie in de Franse lijst.

kemenade 1. Zie boven.

pedercelle 2, „peterselie", Rom. pedrecelle, Lat. petroselinum. Zie „Essai", p. 67.

---

[1]) Zie G. Paris, *Les plus anciens mots d'emprunt* (in *Journal des Savants*, 1900), p. 18 en vlgg.

pederier 1 (pederiere 3), „katapult", Rom. pedriere, Fr. perriere.
veinzen 1 (veizen 1, vensen 1, finsen 2), Rom. fenžre, Lat. fingere.
Misschien behoren in deze groep conreiden (dat ouder is dan conreien), en lampreide (maar vergelijk Hfst. III), evenals pedagie (Fr. peage) dat éénmaal voorkomt. Onzeker zijn ook eadijn 2 (Lat. catinus?) en rude 2 (naast ruit, dat uit het Latijn komt).

Het Frans in België. Een andere moeielikheid bij de bepaling van de woordeschat der uit het Frans overgenomen woorden, is dat er daaronder zijn die uitsluitend in België in gebruik zijn geweest, en dat het niet dan zeer zelden mogelik is deze aan te wijzen.

Ik begin met enkele te noemen waarvan het zeker is:

1. Omdat zij in het Frans alleen bij Belgiese schrijvers voorkomen:

In Du Cange: boneffant 2 (s. v. puer), monstrans 2 (V, 511), plebaan 3.

In Godefroy: aventrouc 2, fermentuit 2 („gruittol"), kanonesije 3 (s. v. canesie), contraventeur 4, orillion 2, pomeie 3 („compôte van appelen"), postulaatgulden 2, proviandcren 4, reces 2 („pauze, verlof"), sourrente 2, tamboer 1 (naast tabor; het oudste voorbeeld van de vorm met *m* is uit Henegouwen).

In Grandgagnage: keffuwe 2.

In het Livre des Mestiers: fitsau 2.

In de konversatieproeven gedrukt D. War. I, 233: mespele (Fr. nèfle), prume (Fr. prune), rosin (Fr. raisin).

Met meer of minder zekerheid mag men ook veronderstellen dat de volgende woorden speciaal in België zijn gebruikt: *buette* 2, *kasteur* 2, *kalvijn* 4, *kare* 2, *constavelie* 1 (in twee betekenissen die in het Frans onbekend zijn), *contergarde* 3, *cors* 2 (s. v. *korps*), *maillie* 2, *praterie* 1, *preter* 1, *refuus* 2 („wat men ter zijde legt"), *rondeel* 2 („toren").

Dat wij slechts zo zelden in staat zijn de Belgiese oorsprong vast te stellen, komt hiervan dat het Frans in België nog slechts weinig is onderzocht. Ik spreek hier van de niet-uitsluitend gewestelike taal; over de Franse dialekten in België hebben wij o. a. de woordenboeken van Remacle en Grandgagnage [1]). Evenwel voor ons is belangrijker de meer algemene taal die zich ook in België langzamerhand heeft gevormd; de genoemde patoiswoordeboeken helpen ons weinig bij de bepaling van de oorsprong van onzekere woorden. Die algemene taal, die men het „Belgies-Frans" zou kunnen noemen, is nog zo goed als niet gekodificeerd. Op het kongres te Luik van 1905 heeft de heer Gustave Cohen een mededeling er over gedaan („Le Parler belge"), waaruit ik het volgende aanhaal: „On constate en Belgique à côté des dialectes flamands et des dialectes wallons l'existence d'un français parlé par des gens qui souvent ignorent totalement l'un et l'autre patois. C'est ce français spécial qui présente toute une série de vocables qui lui sont propres et certaines particularités phonétiques, morphologiques et syntaxiques, que l'on peut appeler le „parler belge"... Ne serait-il pas plus exact de dire „les parlers belges", car il y a des termes propres aux Bruxellois, aux

---

[1]) In dit jaar zal de eerste aflevering verschijnen van het Waals Woordeboek dat de *Société liégeoise de littérature wallonne* sedert lang voorbereidt.

Namurois, aux Montois parlant français? Sans doute, mais on peut cependant distinguer sans peine une langue commune".

De Heer Cohen konstateert in het „Belgies-Frans" een neiging tot archaïsmen en germanismen. Men zou hier bij kunnen voegen dat het in syntaxis van de Franse lagere spreektaal veel minder verschilt dan van de hogere spreektaal; natuurlik, immers er is in België noch een toonaangevende kring, noch een invloedrijke letterkunde; dat het „parler belge" vaak archaïes lijkt, staat daarmede in verband [1].

Wat de germanismen betreft, daarvan kan men kurieuse staaltjes lezen in de serie romans die LÉOPOLD COUROUBLE in Brussel, onder de rijke burgerstand, laat spelen [2]; hij laat zijn personen hun eigen taal spreken, en heeft bovendien in een brochure, „Notre Langue", de eigenaardigheden van die taal bijeengezet. Enkele voorbeelden: *Qu'est-ce que c'est pour un?* („wat is dat er voor een?"), *il joue sur sa patte* („hij speelt op zijn poot"), *il y a un couvert trop court* („er is een couvert te kort"), *vous êtes de nouveau guéri* („ge zijt weer beter"), *facheie* (Fr. *fâchée*, met de *y* die ook Nederlanders als zij Frans spreken na *é* inlassen), enz. enz. De boeken van COUROUBLE zijn een pendant van DE VREESE's magistraal werk „Gallicismen in het Zuidnederlandsch" (Gent, 1899). Gekombineerd, stellen zij de verhouding van het Frans tot het Nederlands in België in het helderste licht [3].

Wanneer wij nu door de familie Kaeckebroeck en hun vrienden horen gebruiken *vigilante*, *ordinaire* (voor „niet-gedistingeerd"), *perron* (Fr. *quai*), *russ* (Ned. *rusie*), woorden die ook wij bezigen in diezelfde betekenis, dan lijkt het ons natuurlik waarschijnliker dat deze België, en niet Nederland tot vaderland hebben. En dan mogen wij in principe veronderstellen dat dat met meer Franse woorden die, wèl bij ons, maar niet in Frankrijk voorkomen, het geval is, ook al bevatten de schaarse Frans-Belgiese teksten ze niet. Wij zullen later (zie Hoofdst. VII) vele, naar het schijnt, bij ons uit Franse elementen gevormde woorden aanwijzen; hoevele daarvan zullen in België ontstaan zijn! Nemen wij de rubriek van substantiva postverbalia; bij de Kaeckebroecks is gebruikelik *une baise* voor „een kus"; men ziet dat ook daar dit procédé wordt toegepast.

Vlaams en Hollands. Dat, wegens de late vorming ener speciaal Noord-Nederlandse schrijftaal, aan de te behandelen woordeschat noodzakelik homogeniteit moest ontbreken, heb ik reeds elders vermeld [4]. Wel is waar zijn Noord-Nederlandse teksten niet zeldzaam, vooral in de 15e eeuw. Doch de taal ervan is nog niet afzonderlik behandeld geworden. En vooral, de vraag in hoeverre hun taal een Koine vertegenwoordigt die één is met het Vlaams, is, voor zover ik weet, nog niet beantwoord. Het zou mij te ver hebben

[1]) Zie mijn artikel over „Spreektaal en Schrijftaal in Frankrijk" in *Taal en Letteren*, XIV, en dat over „Franse spreektaal buiten Frankrijk" in *T. en L.*, XVI.

[2]) Het zijn: *La Famille Kaeckebroeck*, *Pauline Platbrood*, *Les Cadets de Brabant* en *les Noces d'or de M. et Mme Van Poppel*, alle uitgegeven door PAUL LACOMBLEZ te Brussel.

[3]) De nauwe verbinding van Frans en Nederlands in België wordt als het ware gesymboliseerd in *fiske*, *filleke*, door de Kaeckebroecks gebruikt voor „zoontje, dochtertje".

[4]) *Essai*, p. 8.

gevoerd indien ik mij op dit terrein had begeven. Zoals men in dit Hoofdstuk (paragraaf over de „Schrijftaal") zal zien, heb ik bij de keuze der behandelde schrijvers rekening gehouden met de streek waar zij thuis horen, en ook op enkele punten de Franse woorden in Noord-Nederland in de Middeleeuwen gescheiden van de Vlaamse; maar een doorlopende splitsing te maken tussen Vlaams en Hollands was mij onmogelik.

Zwitsers-Frans en Hollands. Ik vond twee werkwoorden die bij ons gebruikt worden in dezelfde betekenis als in Zwitserland, nl. *fixeren* („strak aanzien") en *memoriseren* („van buiten leren"). Het Frans kent die betekenissen niet. Zie PLUD'HUN, „Parlons francais", p. 10 en 16. Vgl. hieronder Hoofdstuk IV, waarin van *fixeren* een andere mogelike verklaring wordt vermeld.

Ziehier nu de regel die ik gevolgd heb bij het opnemen der woorden:

1. Ter kenschetsing van de *woordeschat* en van de *klankleer* heb ik niet gebruikt: *a*. de zeker aan het Latijn ontleende woorden; *b*. de Romaanse woorden; *c*. de woorden die ook uit een andere taal dan het Frans kunnen zijn overgenomen; *d*. de aan het Frans ontleende woorden die in de teksten slechts éénmaal voorkomen, en waarvan het waarschijnlik is dat dit niet aan een toeval is te wijten. Het behoeft geen betoog dat tussen het slechts éénmaal en het meer dan ééns, al is het maar tweemaal, vooral in verschillende teksten, voorkomen een groot verschil bestaat; de waarborg dat het werkelik in gebruik is geweest, is in het tweede geval veel groter; immers de mogelikheid dat het bezigen ervan een fantasie van slechts één persoon op één ogenblik zou zijn, is dan uitgesloten; *e*. de woorden die in de Middeleeuwen niet, en tegenwoordig alleen in het Vlaams voorkomen.

2. In de *woordelijst* zijn ook woorden waarvan de etymologie niet vaststaat, opgenomen.

II. Wijzen van ontlening.

Men zou verkeerd doen de invloed, door het Frans geoefend, af te meten uitsluitend naar het aantal der overgenomen woorden. Want vooreerst kan hetzelfde woord meermalen zijn ontleend, in de tweede plaats kan de ontlening gedeeltelik zijn, d. i. een woord kan slechts in een bepaalde funktie of een bepaalde betekenis zijn overgenomen, ten derde kan een Frans woord of een Franse uitdrukking hier vertaald voorkomen, en eindelik vinden wij bij ons niet zelden pseudo-Franse vormen en uitdrukkingen die, al berusten zij op een verkeerd begrijpen of kennen van het Frans, toch kenmerkend zijn voor de invloed die dit heeft geoefend. Aan elk dezer gevallen wijd ik een afzonderlike paragraaf.

Dubbele ontlening. I. De ene vorm is ouder dan de andere. Een vreemd woord begint met telkens opnieuw te worden overgenomen;

eerst wanneer dit vaak genoeg is geschied, begint het deel uit te maken van de taalschat van het volk dat overneemt. Het is dus natuurlik dat een woord onder meer dan één vorm voorkomt, tot het tijdstip dat het vaste voet heeft gekregen in de vreemde taal. Dit is een der oorzaken van het feit dat in de Middeleeuwen de woorden zoveel verschillende vormen hebben; andere oorzaken zal ik vermelden aan het einde van de Klank- en Vormleer. Het tijdstip waarop het woord zich vastzet is verschillend; indien dit vroeg geschiedt, zal het woord daarna steeds onder de oude vorm blijven bestaan, zoals bijv. *feest*, *beest*; indien later, dan zal het woord in de teksten meer dan één vorm vertonen, zoals bijv. *oranje* 2 (*oranje* 3), *assijs* 1 (*aksijns* 4), *plombeis* 1 (*plommee* 2), *relief* 1 (*releef* 3, *reliëf* 4), *vitalie* 1 (*viktualie* 4), en dan zal het tegenwoordig onder de jongste van al die vormen voorkomen. Men zij daarbij op zijn hoede voor verschillen die slechts orthografies zijn; bijv. *enqueste* 3 (*enquête* 4), *crespe* 3 (*krip* 4), overgenomen in een tijd toen *s* vóór konsonant reeds verstomd was, en die niet als eigenlike doubletten beschouwd kunnen worden, tenzij — hetgeen mogelik is — de vormen met *s* ontleend zijn aan de geschreven taal (zie hieronder, groep III) en de *s* hier indertijd werkelik is uitgesproken. Twijfel bestaat hieromtrent voor vele woorden; ik noem nog *juus* 3 naast *jus* 4, waarin de uitspraak van *j* (*ʒ* of *ž*?) en van *s* onzeker is [1]).

Belangrijk is het feit der dubbele ontlening vooral wanneer twee vormen van hetzelfde woord beide in de hedendaagse taal voorkomen, zoals *bureau* naast *bureel* (zie Hoofdstuk III, onder *ê*), *dobbelen* n. *verdubbelen*, *kraal* n. *koraal*, *stroop* n. *siroop*, enz.

Het verschil in datum kan — doch behoeft niet — samen te gaan met het feit dat:

II. De dubbele vormen aan verschillende dialekten zijn ontleend. Zo is *feie* 1 naast *fee* 4, een voorbeeld zowel van groep I als van groep II, evenals *chirurgijn* 4 naast *cirurgiin* 2, en dat zal wel meestal het geval zijn, maar natuurlik bestaat de mogelikheid dat een woord, ongeveer in dezelfde tijd, op twee verschillende punten uit Frans taalgebied is overgenomen: zo komt, in de eerste periode, naast *jenever jenewer* voor [2]).

III. De ene vorm is ontleend aan de Franse spreektaal, de andere aan de Franse schrijftaal. De scheiding tussen deze beide is alleen mogelik als de behandeling der klanken ons daartoe in staat stelt, wanneer nl. één der vormen met de Franse *uitspraak*, de andere met de Franse *schrijfwijze* overeenkomt. Die scheiding behoort dus in de klankleer thuis; zij alleen kan bewijzen dat *renvooi* een „geleerd" woord is, daar het eerst in de 4e periode voorkomt en toch met *en* en *ooi* wordt uitgesproken, dat *biljart* uit de schrijftaal en *boulevard*, *brancard* aan de spreektaal zijn ontleend, dat *pensionaire* uit de levende taal is overgenomen (wegens

[1]) Het is eigenlik overbodig te vermelden dat woorden die in het Frans doubletten zijn, voor ons geheel verschillende woorden zijn geweest, bijv. *respect* en *respijt*; de gelijke oorsprong van zulke woorden heeft alleen belang voor de studie van het Frans.

Evenmin hebben voor ons onderzoek belang dubbelvormen waarvan de een uit het gesproken Latijn, de ander uit het Frans is overgenomen, zoals *elpe* (*adder*) en *olifant*, *dichten* en *dicteren*, *kangel* en *kaneel*, *lauwer* en *laurier*, *prij* en *prooi*, *vijg* en *figue*, *vorm* en *form*, *vrucht* en *fruit*.

[2]) Ik verwijs naar mijn studie *Les mots dialectaux du français en néerlandais*, in *Romania*, XXX, 65.

de uitspraak *â*), terwijl *pensionaat* (met *en*) altans de invloed der geschreven taal heeft ondergaan.

Ziedaar drie gevallen die zich kunnen voordoen. De vraag is of, ter vaststelling van de woordeschat, de verschillende vormen van het woord als één en hetzelfde woord moeten worden beschouwd. Dat hangt, dunkt mij, af van de betekenis. Zo het vormverschil niet samenvalt met een verschil in betekenis, dan beschouw ik het woord, in zijn verschillende vormen, als één en hetzelfde. Zo niet, dan moeten zij worden behandeld als de woorden die met meer dan één betekenis zijn overgenomen, en waaraan een afzonderlike rubriek van dubbele ontlening moet worden gewijd:

IV. Een woord komt bij ons in twee of meer betekenissen voor. Naast woorden als *sujet*, dat slechts in één der talrijke Franse betekenissen voorkomt, en waarover men zie p. 30, zijn er die bij ons verscheidene betekenissen hebben. Zo beduidt *rivier* in de Middeleeuwen zowel „oever, jachtgebied" als „stroom, beek". Indien deze verschillende betekenissen zich ten onzent ontwikkeld hebben, laten wij ze hier buiten bespreking en verwijzen naar Hoofdstuk VI. Wij houden ons hier slechts bezig met het geval dat ook het Franse woord die betekenissen heeft. Dan moet men onderscheiden. Als tussen de verschillende betekenissen een sterk chronologies verschil bestaat, dan heeft men met een dubbele ontlening te doen, bijv. *eskader* („afdeling soldaten" en „afdeling oorlogschepen"), *marine* („strand" en „oorlogsvloot"), *boekel* („punt van het schild" en „krul"). Ook wanneer in de verschillende betekenissen het woord tot twee geheel verschillende milieux behoort: *terras* („stoep") en *terras* („tras"). Ziehier enige woorden die ik als tweemaal ontleend beschouw:

> depêche [1]), draperie, eskader, garnizoen, humeur, kapitein, karakter, convenance, korset, kostuum, liberaal, maarschalk, marine, marmot, mat, minister, mode, park (vgl. p. 23), parlement, present, punt, regiment, talent, terras, timber.

Dit zijn de gevallen waarin van dubbele ontlening sprake kan zijn. Indien een Frans woord bij ons twee of meer vormen vertoont die door Nederlandse dialektiese verschillen zijn te verklaren, of waarvan één de latinisatie is van het Franse woord, dan heeft dat met de ontlening niets te maken: dat zijn Nederlandse verschijnselen.

Gedeeltelike ontlening. I. Het woord komt slechts in een vaste uitdrukking voor:

> akces vragen 4, aktueel belang 4, sonder defaut 2, a derise 1, eklatant sukses 4, exorbitante prijs 4, bi expresse 2, epoque maken 4, fabuleuze prijs 4, de sla fatigeren 4, sonder feinde 2, tot sijn grei 2, prompte bediening 4, zonder redres 4, voor de sekuriteit 4, een violente pijn 4.

Zie andere voorbeelden in Hoofdstuk V. Al deze termen hebben in het Frans, niet een uitgebreidere betekenis — want dan zou men voor de overgenomen woorden niet van een „gedeeltelike" ontlening mogen spreken, in verband met het daarover naar aanleiding der „dubbele" ontlening gezegde — maar kunnen ook met andere woorden verbonden worden dan in het Nederlands het geval is.

---

[1]) In de lijsten van Hoofdstuk II worden voortaan gespatieerd gedrukt de woorden en uitdrukkingen die nog bestaan (zie p. 36).

Wij raken hier aan een voor de ontlening in het algemeen zeer belangrijke kwestie. Immers elk vreemd woord is hier voor het eerst binnengekomen in een zin, dus in een bepaald verband, m. a. w. elke ontlening begint met „gedeeltelik" te zijn. In de meeste gevallen wordt hetzelfde woord spoedig daarop of tegelijkertijd in een ander verband gebruikt; het zou belangrijk zijn te weten hoe elk woord is binnengekomen; vooral voor adjektiva die uiteraard een vaag begrip uitdrukken dat eerst door het substantivum waarbij het wordt gebruikt nauwer wordt omschreven. Om de groepering die wij zo straks gaan ondernemen, afdoend te maken, zou het nodig zijn voor elk woord deze kwestie te onderzoeken. Men gevoelt dat dit in de praktijk zeer zelden mogelik is, daar wij van zo goed als geen enkel woord weten waar en wanneer het voor het eerst is gebruikt. Ik kom in het vervolg van dit Hoofdstuk hierop terug.

In deze paragraaf behoort thuis het gebruik van een uitheems synoniem naast het eigen woord. Ik heb indertijd enige van deze verbindingen bijeengezet, die ik had gevonden in de Mnl. vertaling van de „Pèlerinage de la vie humaine", en heb toen gewezen op soortgelijke kombinaties in het Frans [1]). Ik vermeld er hier nog enige; men zal zien dat zij niet uitsluitend in de Middeleeuwen voorkomen:

Stoke:	covent ende voorwaerde, pauwelioene ende ghetelde [2]).
Hildeg.:	ghepeyns ende ghedachte.
Mandev.:	amijs of lief, discorde ende onvrede, calengieren ende winnen, pays ende vrede, phisolomie of aensicht.
Enq.:	diminueren ende verminderen, schattingen ende contributie, violencie ende cracht.
Coornhert:	blamen ende verwijten, overste ende capitein.
17e eeuw:	gesproken ende gecommuniceert (M. v. Reigersberch), vaillandise ende dapperheit (in een besluit der O. I. Comp.).
18e en 19e eeuw:	overtuigd en geconvinceert, goed en honorabel, bewaring en maintien, obligeant en vriendelijk, uiterste plaisir en grootste genoegen, goede en soliede, temerair en ongegrond (alle bij Corn. v. Lennep).

Men zou het aantal voorbeelden gemakkelik kunnen vermeerderen. Dat wij hier niet met een uitsluitend litterair verschijnsel te doen hebben, bewijzen de nog tans levende verbindingen *nul en van gener waarde*, *part noch deel hebben* [3]). Trouwens ook elders treft men zulke verbindingen aan in de spreektaal. Zo, in het Retoromaans, kombinaties van inheemse woorden met hun Zwitserduits synoniem: *Per etel e nez* (*utile*, *nütz*), *Zel e Eifer* [4]).

In al deze gevallen hebben wij te doen met „gedeeltelike" ontlening, daar het gebruik van het vreemde woord samenhangt met de inheemse term.

II. Het Franse woord komt hier slechts in één betekenis voor. Dit is natuurlik zeer vaak het geval: elke ontlening betreft slechts één bepaald woord in één bepaalde betekenis. Toch is het van belang het feit te vermelden; het leert ons dat niet elk woord gelijke bewijskracht heeft voor de Franse invloed.

---

[1]) *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterk.*, XXIII, 25.

[2]) Of zijn dit verschillende soorten van „tenten"?

[3]) Misschien is dial. *parlot* (*perlot*) „aandeel", een samenstelling van *part* en *lot* (Eng. *part nor lot*). Vergelijk nog *faliekant verkeerd*.

[4]) Brandstetter, *Das Schweizerdeutsche Lehngut im Romontschen* (Luzern, 1905), p. 82.

Ik noem enige voorbeelden:

adverteren 4, akkompagneren 4, apporteren 4, figureren 4, exue 2, engagement 4, flatteren 4, forfeit 1, geëngageerd 4, kompanjon 4, malaise 4, markeren 4, noteren 4, promenade 4, sujet 4.

Ziehier enkele woorden die bij ons uitsluitend in figuurlike zin voorkomen:

brouilleren 4, redresseren 3, pikeren 4, pointe 4, pousseren 4, saillant 4, skabreus 4.

III. Het woord komt slechts in een bepaalde funktie voor. Ook hier geldt hetgeen wij in de vorige paragraaf hebben gezegd. Ik bepaal mij er toe de twee gevallen die zich voordoen op te noemen:

1. Een adjektivum wordt alleen predikatief gebruikt:
   fakultatief 4, fatigant 4, grotesk 4, instructief 3, reciproke 3.
2. Een werkwoord is slechts in een bepaalde vorm opgenomen:
   geslicert 2, gebigarreert 2, gebordert 1, geborneerd 4, gebruseert 1, gefucreert 1, gemangiert 1, gemureert 2, geplankiert 1, getermend 2 [1]).

Als „gedeeltelike" ontlening mag niet beschouwd worden het gebruik van Franse prefixen en suffixen in verbinding met Nederlandse woorden. Immers dat gebruik is veeleer het gevolg van een langdurige volledige ontlening van Franse afleidingen en samenstellingen met die suffixen en prefixen. Zie Hoofdstuk IV.

Vertaling. I. Het Franse woord is vertaald [2]). Met gemeenzelfst.nw. komt dit zelden voor. Ik noem: *dorper*, *hoofs*, *luterdrank* (*clareit*), *vertrecken* („verhalen", *Fr. retraire*) [3]). Andere voorbeelden bij TE WINKEL, „Geschichte der Niederländischen Sprache [2]", p. 909. Voorbeelden van samengestelde woorden of woordgroepen waarvan beide delen vertaald zijn, vindt men bij VERDAM „Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal", p. 202. Ik merk op dat daarbij het adjektivum onverbogen aan het substantivum wordt gevoegd, waaruit blijkt dat die groepen bij de ontlening eerder als samenstelling gevoeld zijn: *grootvader*, *schoondochter*, *schoonzoon*, *volmacht* enz.

Vaker komt vertaling voor bij eigennamen: van Fransen die zich in Nederland hebben gevestigd is niet zelden de naam letterlik overgezet. Uit de „Collection des fiches de l'Église wallonne de Leide" haal ik de volgende voorbeelden aan:

de Groot (Fr. le Grand; in 1690 werd gedoopt een kind van Pierre le Lièvre en Élisabeth le Grand; in 1702, een ander kind, en dan heten zij Pieter Liever en Lijsbeth de Groot), van Heyde (de Bruyère), Clayn (Petit; in 1640 huwt hij onder de naam Petit, in 1650, in de akte van begrafenis zijner vrouw, noemt hij zich Clayn), de Coninck (le Roy), de Moor (le Noir), Paard (Cheval), Ridder (Chevalier: in 1710 huwt hij onder de naam Ridder; toch zijn de kinderen nog als Chevalier gedoopt),

---

[1]) Het is onzeker of *geproeft* een Nederl. deelwoord is van *proeven*, dan wel het Franse *prouvé* vertegenwoordigt. In het algemeen kan, ook al komt het werkwoord tevens in andere vormen voor, deze of gene vorm speciaal zijn overgenomen. De betekenis van *geproeft* en zijn gebruik als adjektivum geeft aan de tweede onderstelling enige waarschijnlikheid.

[2]) Vergelijk over dit verschijnsel: Kleinpaul, *Das Fremdwort im Deutschen* (Samml. Göschen), p. 148; BRANDSTETTER, *l. l.*, p. 27.

[3]) *Keel* (Fr. *gueule*) is een vertaling op de klank af. *Parelmoer* is een voorbeeld van vertaling uit het Latijn.

de Rijk (le Riche), Schrijvers (Scribe), Stout (Hardy), Verkinderen (Lenfant), van der Wijnperse (Lestordeur), Willems (Guillaume) [1].

II. Van een samengesteld woord is één lid vertaald. Voorbeeld: *granaatappel*. Dit spreekt van zelf bij samenstellingen waarvan één lid een eigennaam is, bijv. *Goulardwater*. Kenmerkender zijn:

1. de vertaling van een stamwoord met behoud van het vreemde pre- of suffix:

konterboer (in Gron.), contreborghe 3, contrebrief 3, contreseghel 3, refrisschinge (in een scheepsjournaal van de 17e eeuw); hoerier 1, joderie 2, spaciennier 3 („pionnier"), tegelerie 2 tichelrie 2. Vgl. Hoofdstuk VII.

2. van het suffix. Zie Hoofdstuk IV. Als onderdeel van deze groep beschouw ik deelwoorden als *geschakeerd* 1, *integrerend* 4, *vernoiert* (Ro., 9225).

3. van het prefix. Zie Hoofdstuk IV.

4. van het adjektief, bijv. *hoogh-bailliu* 2, *hoogh—couter* 3. Vermelding verdient de verkeerde vertaling, op de klank af, van *chaude pisse* in *koude pisse* (KIL. PLANTIJN).

5. van een der samenstellende substantiva, bijv. *mauckepied* 3 (*clockepied*) [2].

III. Een Franse uitdrukking is geheel of gedeeltelik vertaald. Vgl. VERDAM en TE WINKEL, t. a. p. Het is uiterst moeielik hierbij vaste grond onder de voeten te houden. Prof. BRANDSTÄTER heeft voor het Duits enige vertalingen van deze soort opgesomd [3], maar zeker is dat niet alle door hem vermelde uitdrukkingen werkelik vertalingen zijn, zo bijv. *was hast du!* (voor *wat scheelt u?*), *Einfluss üben auf* in plaats van *in*, enz. Ik heb deze groep van woorden niet verder uitgewerkt, vooreerst omdat het mij vooralsnog onmogelik lijkt methodies te bepalen welke uitdrukkingen als vertalingen zijn te beschouwen, en verder omdat ik in dit boek de Franse „woorden" in het Nederlands behandel [4].

Pseudo-Frans. Een enkele maal treffen wij bij ons Franse woorden en uitdrukkingen aan die in het Frans òf anders zijn òf een andere betekenis hebben òf onbekend zijn.

Voor een deel zijn het zonder twijfel Belgicismen, voor een ander deel zijn zij misschien uit de oudere of uit de lagere Franse spreektaal afkomstig; nog andere zijn te verklaren uit de kontaminatie van een Franse en een Nederlandse uitdrukking; sommige zijn, oorspronkelik altans, foutieve navolgingen van het Frans. En zeer enkele zijn er die niet anders dan hier kunnen zijn gevormd of in België.

---

[1] Op gedeeltelike vertaling berust *Langepee* (Longuespee), terwijl *Lastdrager* op de klank af is vertaald uit *Portelanse*.

[2] FRANCK citeert *hansop*, „hansworst", dat „overeenkomt met *Jean Potage*"; ik weet niet of hij daarbij denkt aan een vertaling; trouwens die betekenis van *hansop* is mij onbekend. *Hansop* „nachtjapon", dat FRANCK ermee identificeert, kan een geheel ander woord zijn (zie de Woordelijst).

[3] In *Herrigs Archiv*, XLIII (1868). Zie ook P. A. LANGE, *Ueber den Einfluss des Französischen auf die Deutsche Sprache im 17 und 18 Jht.*, in *Uppsatser i Romansk Filologie tillägnade Prof. P. A. Geijer*, 9 *April*, 1901.

[4] Voor de kuriositeit vermeld ik de volgende niet-twijfelachtige gallicismen; in „Sara Burgerhart": *geduld nemen*, *won geld* — in „Majoor Frans": *de zaak is loens*, *een soldaat van fortuin*, *kon passeeren voor een goed diner*.

Ik zet hier bijeen die welke ik heb aangetroffen:

Matelot (Fr. canotier; in Frankrijk noemt men matelot jongenshoeden met brede randen); Parforcejacht (Fr. battue; ook in Duitsland is het woord in gebruik [1]); Troisième of troisièmes pièces, bijv. in J. v. LENNEP's „Levensbeschrijving van D. J. VAN LENNEP", I, 42 (Fr. caleçon); Tronkeborse (Fr. coupe-bourse).

Chapeau bas spelen (Fr. faire des courbettes; vgl. parler c b. à qq.); Iemand à faire nemen (kontaminatie van Fr. faire son affaire à qq. en Ned. iemand onder handen nemen); Ce n'est pas jurer gros (Fr. cela ne prouve pas grand' chose); In de kontramine zijn (beursterm; fig. in de zin van Fr. être toujours d'un avis contraire); Coûte qui coûte (Fr. coûte que coûte; naar analogie van Arrive qui plante, Rien qui vaille, etc.?); Avoir une oreille en campagne (Fr. être à l'affut; vgl. Ned. een oor op de klink hebben en Fr. avoir l'esprit en campagne, „met zijn geest werkzaam zijn"); Prendre de mauvaise part (Fr. p. en m. p.); Een kaartje pousseren (Fr. déposer sa carte); Zich gerekommandeerd houden (Fr. se recommander, gekombineerd met zich aanbevolen houden); Rendez-vous spelen (Fr. rendre le coeur) [2].

III. DATUM VAN ONTLENING.

Het is van het hoogste belang te bepalen op welk tijdstip een woord is overgenomen. Maar dat is meestal zeer moeielik. Het enige middel dat ons ten dienste staat, is na te gaan wanneer het voor het eerst in een geschreven tekst voorkomt, doch dat is slechts een datum „ante quem", en wie weet hoeveel vroeger het reeds in de spreektaal is overgenomen? Een datum „post quem" is zo goed als nooit aan te geven. Ik noem de twee woorden waarvan ik in staat ben de datum „post quem" bij benadering vast te stellen. Als MAERLANT („Nat. Bl.", III, 2115) zegt: „een *gai* hetet in Walslant", dan weten wij dus dat *gaai* toen nog niet in Vlaanderen werd gebruikt; door een vriendelike mededeling van Prof. VERDAM kwam mij de volgende

---

[1]) Kleinpaul, l. l., p. 107.

[2]) Een meer individueel karakter hebben de volgende uitdrukkingen, die men daarom misschien wel als fouten kan beschouwen; ik vond ze in de werken die men later geciteerd zal vinden:

Sara Burgerhart: *zij affecteerden zich dat zij geënchanteerd waren*, *op elkaar choqueren*, *par bouche*, *de robe de chambre eener cotelette*, *champignons de fortune*, *menageren om naar de kerk te gaan*.

Cornelis van Lennep: *een gedistingeerde dag*, *zich préteeren aan zijn plicht*.

Majoor Frans: *zijn middelen zijn geantiqueerd*, *boetpredicatie en action*, *iemand consigneren aan zijn kamerdienaar*, *exécuteur des hautes oeuvres van een familieraad*, *tracasseriën en reciprociteiten*, *représailles sans trèves ni merci*, *zijn bezitting utiliseren*, *ik word gebouwenleerd van den een naar den ander*, *dames die met freule M. hebben geconverseerd* („omgegaan"), *zij was au dépourvu*, *gij treft haar au dépourvu*, *zij hebben haar die nonchalance gereciproceerd*, *de cavalière*, *waar aloës vegeteerden* (wat kunnen die anders doen?), *in gêne leven* (Fr. *dans la gêne*), *malicieuse despoot*, *een invitatie du bout des lèvres*, *lingeries* (plur.), *vlechten in het haar arrangeren*, *zijn zaken in de kast arrangeren* (voor „rangeren"), *médisances sociales* (voor „de la société"), *c'est à refaire* („dat kan hersteld worden"), *er moest gebesogneerd worden*, *iemand declineeren in de publieke opinie*, enz.

Het spreekt vanzelf dat in de lijsten van deze pseudo-Franse woorden geen melding zal worden gemaakt; het was voldoende ze hier te vermelden.

plaats onder de ogen, („Con. Somme", 210): „. . . begeerte van hoocheden, dat ghenen properen name en hevet in duutsche; in clergye hetet ambici"; toen was *ambitie* dus nog niet gewoon bij ons.

Wij kunnen niet hoger opklimmen dan tot de 13e eeuw; teksten van vóór die tijd zijn niet tot ons gekomen; wij zijn dus in een veel slechtere konditie dan het Hoogduits [1]). Dat er reeds veel vroeger door ons is ontleend, blijkt uit het feit dat vele woorden in Duitsland door bemiddeling van Vlaanderen zijn gekomen [2]), en vooral hieruit dat reeds in de oudste periode bij ons nieuwe formaties op *age*, *ier* enz. voorkomen (zie Hoofdstuk VII); hoeveel Franse woorden op *age*, *ier* moeten in die tijd hier dus reeds hebben bestaan! Wèl schijnen sommige fonetiese eigenaardigheden der ontleende woorden erop te wijzen dat de grote meerderheid eerst in de 12e eeuw is overgenomen; kenmerkend is in dat opzicht hetgeen ons de behandeling van *l* vóór konsonant leert (zie Hoofdstuk III).

Hoe onzeker de datumsbepaling is, blijkt uit een woord als *boen*, dat eerst laat bij ons voorkomt, en toch blijkens zijn dialektiese vorm reeds veel vroeger moet zijn overgenomen. En misschien mag men datzelfde veronderstellen van de volgende woorden, die voor het eerst bij Meyer, Koerbagh of Boey worden aangetroffen, en die toch in het Frans niet later dan de Middeleeuwen of de 16e eeuw zijn voorgekomen:

M. K.: amoderatie, decretatie, enfreinte, equanim, exactioneren, exorbiteren, expedientie, expresseren, fatigabel, favoriseur, fiantie, flagitieux, formoir, garboille, generabel, grammatist, harniceurs, illiberaliteit, immaturiteit, impartibel, imploiabel, importabel, inculpabel, indemneren, indispoost, infrangibel, ingenerabel, insolventie, irrelevant, cautionaris, k o l l e k t e r e n, luctueux, malcontentement, massivete, mechanicq („ambachtsman"), melioramont, molest, mondatie, negatoir, nationaal, ontoyeeren, permissif, processeur, predifinieren, precognitie, prelegaat, refresscheren, regulair, retractabel, roboratie, s u s t e n u, testifieren.

M.: defiguratie, erroneus, grandesse, immondiciteit, impulseur, intitulatie, logicaal, pardonnement, recuperabel, relevabel, surpreneur, tedieus, transporteur.

K.: goture.

B.: hebergement.

Te veel waarde wil ik aan deze woorden niet hechten; het feit dat zij uitsluitend in bastaardwoordelijsten voorkomen, zou zelfs doen vermoeden dat de schrijvers ze uit oude woordeboeken hebben gehaald. Maar *kollekteren* en *sustenu* altans bestaan nog [3]).

---

[1]) Zie de voortreffelike studie van H. Palander, *Der Franz. Einfluss auf die deutsche Sprache im 12 Jht.* (in *Mémoires de la Société néophilologique à Helsingfors*, III, 77).

[2]) Palander, p. 90.

[3]) Hoe weinig men uit het eerste verschijnen van een woord in geschreven teksten kan opmaken, blijkt hieruit dat enige Franse woorden in Nederlandse teksten vroeger voorkomen dan in Franse; toch moeten ze natuurlik in Frankrijk hebben bestaan op het tijdstip der ontlening. Ik heb de volgende opgetekend, waarbij ik de Franse datumsbepalingen van de „Dictionnaire général" of van Littré gebruikte: *brunelle* 2, *buffel* 1, *diamaroen* 1, *dragant* 1, *harpoen* 1, *graveel* (de ziekte) 1, *jujube* 2, *cadas* 2, *camoes* 2 (Mnl. in 1347, Fr. in 1387), *librarie* 1, *medecijn* („dokter") 1, *patrones* 2 (Mnl. 1439, Fr. 16e e.), *scermutsieren* 1 (Velth., 5, 13, 20, Fr. *escarmoucher*), *taks* 2. Onzeker zijn *banketeren* 2, dat ook bij ons, onafhankelik van het Frans, kan zijn gevormd, *buggie* 2, dat aan het Latijn (b u g u l a) kan zijn ontleend, *balote* 2, waarvan de afleiding, en *bruse* 2, waarvan de betekenis onzeker is. Men vergelijke een analoge onderzoeking

Ik heb gemeend zo goed als het ging de ontleende woorden te moeten dateren, en heb ze daarom voorzien van een der cijfers 1—4, die elk een bepaalde periode uit de geschiedenis van het Nederlands aangeven [1]. Het eerste en tweede tijdvak omvatten de Middeleeuwen; het eerste gaat van het begin onzer litteratuur tot ± 1325; het is de tijd van MAERLANT en van de vertaling der Franse ridderromans; het tweede, van ± 1325 tot 1500, is rijk aan werken van didaktiese en stichtelike aard, aan rekeningen van de Graven en van steden, en aan wetenschappelike boeken. De 3e periode heb ik gesteld van 1500—1600; zij wordt gesloten door het Woordeboek van KILIAAN. Alle woorden die na 1600 zijn binnengekomen heb ik tot de 4e periode gerekend.

Men ziet dat de vier tijdvakken zeer ongelijk van duur zijn: met name is het derde zeer kort; wij zullen hiermede rekening hebben te houden bij het vergelijken van het aantal woorden dat in de verschillende perioden is binnengekomen.

IV. GROEPERING DER OVERGENOMEN WOORDEN.

Met de hiervolgende groepering van de overgenomen woorden stel ik mij ten doel, voor de lezer een overzicht daarvan gemakkelik te maken en een antwoord te zoeken op de vraag: hoe heeft het Frans invloed op onze taal geoefend? op welke punten van het maatschappelik en partikulier leven is een vreemd woord ingedrongen?

Mijn uitgangspunt is geweest dat, hoe persoonliker het begrip is dat door het vreemde woord wordt uitgedrukt, des te krachtiger het bewijs is dat het levert van Franse invloed ten onzent. De lijn die ik bij de groepering heb te volgen, is dus aangewezen. Ik begin met afzonderlik te behandelen de woorden voor Wetenschap en voor Kunst, die uitteraard een internationaal karakter hebben, en bovendien slechts in een beperkte kring worden gebruikt. Daarna onderscheid ik twee hoofdgroepen: De mens in het openbaar leven en De mens in zijn partikulier bestaan. Het komt mij voor dat tussen deze rubrieken een scherpe afscheiding bestaat, en dat zij, ter kenschetsing van de invloed van Frankrijk op Nederland, uit elkander moeten worden gehouden. Doch de groep Openbaar leven kan niet als één geheel worden beschouwd: naast woorden die een zuiver officiëel karakter hebben en vaak buiten het dageliks leven omgaan — woorden voor rechtspraak bijv. — staan er die nauwer zijn verbonden met het gewone bestaan van de mens. Vandaar dat ik de tweede hoofdgroep onderscheid in twee groepen: De mens als staatsburger en De mens in de maatschappij; de eerste heeft een kollektiever karakter dan de tweede, waardoor de overgang wordt gevormd naar de Derde Hoofdgroep, die het individu betreft. Later zal blijken op welke wijze ik mijn groepering verder meen te moeten uitwerken.

---

van BEHRENS in het *Zeitschr. f. frz. Spr. u. Lit.*, XXIII (1901), 2e deel, p. 145, over woorden die in Duitse woordeboeken van 1596—1795 voorkomen en ouder zijn dan de *Dict. gén.* opgeeft.

[1]) De indeling die ik hier voorstel, wijkt op één punt af van die welke ik in mijn „Essai" (zie aldaar, p. 28) had aangenomen; de 2e periode nl. liep daar tot 1450.

Het voordeel van deze inrichting is dat wij onze kring hoe langer zo nauwer nemen: wij naderen hoe langer zo meer tot het intieme leven van de mens, en daardoor zullen de gegroepeerde woorden van hoe langer zo meer betekenis worden voor de Franse invloed. Terwijl de woorden der eerste afdeling en voor een deel ook die der tweede, voorwerpen en begrippen aanduiden die hier eerst onbekend waren en, overgenomen, hun vreemde naam hebben meegebracht, komen wij langzamerhand tot begrippen die algemeen menselik zijn en waarvan het dus veel merkwaardiger is dat zij hier door vreemde termen zijn aangeduid: hoe gewoner, alledaagser het begrip is, uitgedrukt door een vreemd woord, des te kenmerkender is het; dat *plezier* een Frans woord is, bewijst oneindig veel meer dan een of andere geleerde term. Voor uitingen van het innerlik bestaan zou het juist natuurlik zijn dat het eigen woord zich opdrong, niet het vreemde.

Een volledige groepering van alle termen die in mijn verzameling van Franse woorden zijn opgenomen, was onmogelik om twee redenen. Vooreerst kan men niet altijd bepalen welke betekenisschakering een niet meer bestaand woord had (bijv. *empescheren* bij KILIAAN, *contraineren* bij MEYER). En dan, er zijn termen van zulk een uitgebreide betekenis dat zij zich nergens laten inlijven. Van de laatste soort woorden heb ik een afzonderlike lijst gemaakt (Vierde Hoofdgroep), de eerste heb ik hier eenvoudig weggelaten.

Naar aanleiding van elke groep zal ik aangeven welke gevolgtrekkingen men er m. i. uit kan maken. Anderen halen er misschien meer uit; in elk geval vinden zij dan het materiaal vóór zich. De bedoeling van mijn werk brengt trouwens niet mede dat ik uitvoeriger in dit gedeelte word; mijn oogmerk was niet een beschavingsgeschiedenis van het Nederlandse volk te geven — want dat zou dit hoofdstuk worden als ik alle gegevens die de lijsten mij aan de hand doen wilde benutten [1]).

Ik zal in elke groep en ondergroep een scheiding maken tussen de vier tijdvakken volgens welke ik de woorden heb onderscheiden; op die wijze zullen wij ook de evolutie van de Franse invloed kunnen konstateren. Ik meen evenwel dat het niet overbodig is er tegen te waarschuwen dat men uit de talrijkheid van de woorden der 4e of jongste periode te spoedig konkluzies trekt, niet alleen omdat die meer dan drie eeuwen omvat (zie pag. 35) maar ook omdat wij natuurlik van dit tijdvak, waarin de tegenwoordige tijd is begrepen, de meeste woorden kennen.

De woorden zijn, als zij nog bestaan, opgegeven in hun tegenwoordige vorm (bijv *enquête* 2, hoewel men in de 2e periode nog *enqueste* schreef); zij zijn vermeld in de betekenis — of betekenissen — die zij uit Frankrijk hebben medegebracht. De nog bestaande zijn gespatiëerd gedrukt.

En ten slotte mag ik er wel op wijzen dat ik voor een groepering als deze geen voorbeeld heb gehad, zodat het waarschijnlik is dat ik mij, hoezeer ik mij beijverd heb nauwkeurig te zijn, aan enige onjuistheden in de groepering heb schuldig gemaakt die, hoop ik, de welwillende lezer wel zal willen verbeteren.

---

[1]) Zie VERDAM, *Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal*, Hoofdstuk XIII, „Invloed van andere talen op het Nederlandsch".

EERSTE HOOFDGROEP.

Wetenschap en Kunst.

Om het overzicht te vergemakkeliken wil ik beginnen met in biezonderheden mede te delen op welke wijze ik de grote hoeveelheid woorden die betrekking hebben op Kunst en Wetenschap, heb ingedeeld.

A. Wetenschap.
  - Algemeen.
  - Wijsbegeerte.
  - Godsdienstwetenschap.
  - Philologie.
    - Woorden die door de Geschiedenis hier bekend zijn geworden.
  - Sociale Wetenschap.
  - Verborgen Wetenschappen.
  - Wapenkunde.
  - Aardrijkskunde.
  - Wiskunde.
  - Natuurkunde.
  - Scheikunde.
  - Sterrekunde en Meteorologie.
  - Dierkunde.
    - Algemeen.
    - Vreemde dieren.
  - Plantkunde.
    - Algemeen.
    - Vreemde planten.
  - Delfstofkunde.
  - Geneeskunde.
    - Algemeen.
    - Ziekten.
    - Operaties.
    - Instrumenten.
    - Geneesmiddelen.
      - Algemeen.
      - Geneeskrachtige planten.

B. Kunst.
  - Algemeen.
  - Bouwkunst.
  - Beeldhouw-, Schilder- en Tekenkunst.
    - Fotografie.
    - Kleuren.
  - Toneel.
    - Algemeen.
    - Opvoering.
    - Akteurs.
  - Letteren.
    - Algemeen.
    - Genres.
    - Stijl.
    - Verskunst.

Woorden die door de Letterkunde zijn binnengekomen.
Muziek.
Algemeen.
Noten.
Zang.
Muziekstukken.
Instrumenten.

A. Wetenschap.

Algemeen: disputioen 1, klerk 1.
postille 3.
analyse 4, brochure 4, brouillon 4, encyklopedie 4, fondamenteel 4, fragmentaries 4, grafies 4, hypothese 3, klassificatie 4, kollektie 4, konstateren 4, kontrovers 4, kritiek 4, kritiseren 4, kuriositeit 4, polemies 4, populariseren 4, projektie 4, referaat 4, synthese 4, sommiteit 4, terminologie 4, universeel 4.

Wijsbegeerte: filosofie 1, filosofien 1, filosoof 1, logicien 1, logike 1, proeve 1.
idee 2, poncture 2.
arguwacie 3, reëel 3.
abstraheren 4, alternatief 4, determinisme 4, dogmatiek 4, doktrinair 4, essentieel 4, filosoferen 4, generaliseren 4, ideaal 4, idealiseren 4, individu 4, individualiseren 4, individualiteit 4, inherentie 4, inkonsekwent 4, inkonsekwentie 4, incorporeel 4, integrerend 4, kategorie 4, concomitancie 4, konsekwent 4, konsekwentie 4, contingent 4, kwintessens 4, logicaal 4, maxime 4, methode 4, objektiviteit 4, pertinentie 4, psychologie 4, psychologies 4, realiteit 4, refutabel 4, scholastiek 4, sophistiseren 4, subjektiviteit 4, subtiliseren 4, supernatureel 4, theorie 4.

Godsdienstwetenschap: matrilogie 1, theologie 1.
theologijn 2.
exegese 4, ethiek 4, hermeneutiek 4, homiletiek 4.

Philologie: glosen 1, gramarie 1, gramarien 1, croniste 2, letter 1, syllabe 1, translateren 1.
gloseren 2, kroniek 2, paragraaf 2, perkament 2, rubriceren 2, rubriek 2.
kollationeren 3, stileren 3.
akcentueren 4, alfabeties 4, amphibologie 4, anachronisme 4, analogie 4, analogies 4, analoog 4, anthologie 4, apologie 4, apostrofe 4, archeologie 4, archeologies 4, archeoloog 4, bibliografie 4, bibliografies 4, biografie 4, biografies 4, cedille 4, decifreren 4, diktionaire 4, elucidatie 4, emenderen 4, etymologie 4, faktitief 4, filologie 4, filologies 4, filoloog 4, fonetiek 4, gallicisme 4, gutturaal 4, hiëroglief 4, chrestomatie 4, chronologie 4, chronologies 4, klassiek 4, compendieus 4, kursief 4, labiaal 4, latinisme 4, lexikograaf 4, lexikografie 4, lexikografies 4, lineair 4, linguïst 4, linguïstiek 4, linguïsties 4, manuskript 4, mythologie 4, mono-

grafie 4, morfologie 4, nasaal 4 (adj.), nasaal 4 (subst.), neologie 4, neologisme 4, numismatiek 4, orthografie 4, orthografies 4, paleograaf 4, paleografie 4, paleografies 4, patois 4, periode 4, resumé 4, synoniem 4, synonimiek 4, syntakties 4, vokabulaire 4.

Woorden die door de Geschiedenis hier bekend zijn geworden. augure 1, Avalois 1, cenatuer 1, dragoen 1, graal 1, griffioen 1, legioen 1, patrijs 1, potentaat 1, Romein 1, Sarrasijn 1, Saturel 1, spadoen 1, tempelier 1.

legende 2.

geuniëerd 3, geus 3, gouvernante 3, inquisiteur 3, konkordaat 3, ligue 3, mercenier 3, vandoose 3.

ambroos 4, ambrozijn 4, bacchante 4, barbaar 4, barrikade 4, Bulgarije 4, cykloop 4, duc 4, ducesse 4, druïde 4, felonie 4, feodaal 4, feniks 4, gekonfedereerden 4, guillotine 4, horde 4, Hongarije 4, Hugenoot 4, imperialist 4, kalifaat 4, kaste 4, Kommune 4, kohort 4, labyrint 4, legitimist 4, libertijn 4, mythies 4, najade 4, nihilist 4, pair 4, paladijn 4, prefekt 4, presbyteriaal 4, puritein 4, razzia 4, refugié 4, sanskulotte 4, sarkofaag 4, satelliet 4, sepulcre 4, serafijn 4, sultan 4, suzerein 4, talisman 4, tiërceren 4, troubadour 4, viceroy 4, vicomte 4, zocaaf 4.

Sociale Wetenschap: nativiteit 3.

ekonomie 4, ekonomist 4, ekonoom 4, mortaliteit 4, statistiek 4, statisties 4, tontine 4, utilitair 4.

Verborgen Wetenschap: gyromantie 4, horoskoop 4, chiromancie 4.

Wapenkunde: baar 1, bastoen 1, in bellone 1, devies 1, faas 1, gekarteelt 1, rampant 1, sinopel 1.

blazoen 2, blazoeneren 2, ermine 2, gealiërt 2, gedanteerd 2, gefreteleert 2, quarteleeren 2, sabel 2, santoir 2.

geule 3.

genealogie 4, genealogies 4, heraldiek 4 (subst.), heraldiek (adj.), heraldies 4, lambel 4.

Aardrijkskunde: braes St. Joris 1, Ermijn 1, falise 1, goeffre 1, Monjou 1, montaenge 1, Moor 1, Moriaan 1, oriënt 1, pelager 1.

kaart 2, katarakt 2, spelonk 2, torrent 2.

baai 3, kanton 3, klimaat 3.

alluviaal 4, antipoden 4, anthropologie 4, anthropologies 4, archipel 4, bockanier 4, bouiet 4, cykloon 4, ethnograaf 4, ethnografie 4, Florence 4, fossiel 4, geograaf 4, geografie 4, geologie 4, geoloog 4, globe 4, gondelier 4, grot 4, hydrografie 4, hydrografies 4, kannibaal 4, configuratie 4, kontinentaal 4, kornak 4, kosmopoliet 4, kreool 4, Levant 4, mistral 4, negerij 4, nomade 4, oceaan 4, orografie 4, orografies 4, paleontologie 4, pigmee 4, piramide 4, polygamie 4, prairie 4, ras 4, serail 4, skalperen 4, tatoeëren 4, topografie 4, topografies 4, tropies 4, Turijn 4, vulkanies 4.

Wiskunde [1]**:** punt 1, som 1, triangel 1.

arismetike 2, dubbel 2, kwart 2.

---

[1]) Vergelijk de rubriek „Getallen" onder „Handel".

cijfer 3.
akkolade 4, algebraies 4, defalcatie 4, deviseur 4, differentiaal 4, exponent 4, equivalentie 4, elimineren 4, faktor 4, formule 4, fraktie 4, goniometrie 4, horizontaal 4, integraal 4, koëfficiënt 4, kubiek 4, quotiënt 4, metriek 4 (adj.), nul 4, parabool 4, parallel 4, projekteren 4, resultante 4, romboïdaal 4, symmetrie 4, symmetries 4, stereometrie 4, triangulair 4, trigonometrie 4.

Natuurkunde: akkumulator 4, akoustiek 4, akousties 4, cylindries 4, densiteit 4, dynamies 4, excentries 4, elasticiteit 4, elastiek 4, elasties 4, elektricien 4, elektriciteit 4, elektries 4, emergentie 4, galvanies 4, hermeties 4, hydraulika 4, indissolubiliteit 4, calcinatie 4, caleur 4, kalorie 4, capillair 4, commistie 4, koncentries 4, kondensator 4, concaviteit 4, kristallisatie 4, lens 4, massiveteit 4, mechanisme 4, mikroskoop 4, mikroskopies 4, molekule 4, oxydatie 4, optiek 4, oscilleren 4, pyrotechnies 4, polytechnies 4, rarefactie 4, rarefiëren 4, reflektie 4, stereoskoop 4, volume 4.

Scheikunde: sulfer 1.
alembijt 2, fineren 2, coperrose 2, operment 2, residu 2.
alchimie 3, alchimist 4, boras 3, calcineren 3, litaerge 3, regael 3, struis 3, vitriool 3.
acetyleen 4, albumine 4, alkohol 4, analyse 4, analyseren 4, aniline 4, benzine 4, ethyl 4, garancine 4, glykose 4, glutine 4, cafeïne 4, caseïne 4, chemie 4, chemist 4, kreosoot 4, kristallisatie 4, kristalliseren 4, magnesia 4, neutraliseren 4, nikotine 4, oxyde 4, oxyderen 4, oxygeen 4, ozon 4, paraffine 4, pepsine 4, poreus 4, salmiak 4, santonine 4, specifiek 4, strychnine 4, sulfaat 4, tannine 4, teïne 4.

Sterrekunde en meteorologie [1]: astronomie 1, astronomien 1, atmosfeer 1, Fevrier 1, kalender 1, kwartier 1, magneet, mi 1.
zodiaeck 2.
almanak 3, pronosticatie 3.
astrologie 4, barometer 4, fase 4, fenomeen 4, heliografie 4, helioskoop 4, kosmografie 4, meridiaan 4, meteoor 4, meteorologie 4, orbiculair 4, polarisatie 4, prognostiqueur 4, temperatuur 4, thermometer 4, triangulatie 4, zodiakaal 4.

Dierkunde.

Algemeen: femele 1, pipeide 1, venijn 1.
akklimatiseren 4, aquarium 4, amfibie 4, anatomie 4, anatomies 4, animael 4, descendentie 4, entomologie 4, entomologies 4, insekt 4, kokon 4, reptiel 4, vivisektie 4, zoölogie 4, zoölogies 4, zoötomie 4.

---

[1]) Vergelijk de woorden voor „weersgesteldheid" in de rubriek „Landleven".

Vreemde dieren: barberijn 1, belue 1, buffel 1, dromedaris 1, ibe 1, ivoor 1, kameel 1, cocatrijs 1, cursarijs 1, lioen 1, lonce 1, luipaard 1, olifant 1, papegaai 1, panter 1, serpent 1, serpentijn 1, schorpioen 1, tarant 1, tortuwe 1.
bavianan 2, dolfijn 2, genetkat 2, kameleon 2, caprioel 2, papioen 2, rutele 2, vivre 2.
dipsade 3, genet 3, lezarde 3.
jakhals 4, kawaan 4, marmot 4, termiet 4.

Plantkunde.

Algemeen: naturien 1, natuur 1.
determineren 3.
botanies 4, botaniseren 4, herbarium 4, herboriseren 4, herborist 4, naturalist 4, variëteit 4.

Vreemde planten [1]**:** balsamier 1, dadel 1, mirre 1, setijn 1.
hoelie 3, olivier 3.
kaoetsjoek 4, cuscute 4.

Delfstofkunde [2]: lapidaer 1, mine 1.
minere 2.
kalamijn 3.
dolomiet 4, malakiet 4, marcassiet 4, mineraal 4, mineralogie 4, stalagmiet 4, stalaktiet 4.

Geneeskunde.

Algemeen: fisicien 1, fisike 1, hospitaal 1, hospitalier 1, infirmerie 1, joncture 1, medicijn 1 („dokter").
chirurgie 2, chirurgijn 2, caville 2, quiratie 2, maladerie 2, medicineren 2.
dieet 3, mankeren 3, praktizijn 3, preserveren 3.
accoucheur 4, allopaath 4, allopathie 4, anatomie 4, anatomiseren 4, antisepties 4, artificieel 4, assistent 4, barak 4, biologie 4, certifikaat 4, charlatan 4, cicatrice 4, dentiest 4, diakones 4, ejakulatie 4, exspectoratie 4, epidemie 4, epidemies 4, farmacie 4, fysiek 4 (adj.), fysiek (subst.), fysiologie 4, gynekologie 4, hereditair 4, hygiëne 4, hygiënies 4, hypnotisme 4, homeopaat 4, homeopathie 4, kliniek 4, konsult 4, massage 4, masseren 4, masseur 4, mort 4, mortel 4, okulair 4, okulist 4, orthopedie 4, parasities 4, pathologie 4, patiënt 4, praktijk 4, praktiseren 4, psychies 4, radiografie 4, regime 4, sanitair 4, sexueel 4, skelet 4, specialiteit 4, steriliteit 4, suggereren 4, suggestie 4, veterinair 4, vitaliteit 4.

Ziekten: apoplexie 1, arthritike 1, drawonkel 1, exces 4, epilencie 1, failleren 1, gote 1, graveel 1, colerien 1, quarteine 1, maladie 1, melaats 1, menisoen 1, putakers 1, sanguinien 1, secondine 1, squinancie 1, tisique 1, torcioen 1.
aposteme 2, apostemeren 2, fever 2, flerecijn 2, fumeie 2, fumositeit 2, ydropijc 2, katarakt 2, klapoor 2, colere 2, colerijc 2, cotidiane 2, letargicien 2, mesel 2, pantijsen 2 plaie 2, pleuresie 2, rompture 2, sanguwijn 2.

---

[1]) Vergelijk de rubriek „Geneeskunde".
[2]) Vergelijk de rubriek „Edelgesteenten".

bof 3, bootse 3, fijt 3, gaele 3, graviteit 3, koliek 3, moeralis 3, mormaal 3, podaghel 3, reven 3, rongnie 3, roos 3, reumatijck 3 (adj.), rumatiek 3 (subst.), scheurbuik 3.

abces 4, acuut 4, anemie 4, anemies 4, apathie 4, apoplexie 4, apostumeren 4, asfyxie 4, attaque 4, diarree 4, diëteren 4, dyssenterie 4, excoriatie 4, exponeren 4, febriciteit 4, fraktie 4, gastries 4, getroubleerd 4, granulatie 4, granuleus 4, hydrofobie 4, hypochonder 4, hypochondrie 4, indispoost 4, indispositie 4, infekteren 4, infektie 4, invalide 4, invaliditeit 4, katalepsie 4, katarraal 4, kongestie 4, kontagieus 4, lepreux 4, lethargie 4, lymfaties 4, manie 4, migraine 4, mikrobe 4, myopie 4, monomanie 4, nerveus 4, nervositeit 4, paralyseren 4, paralysie 4, penetrant 4, periodiek 4, poliep 4, primair 4, rekonvalescent 4, rumaties 4, syfilities 4, skrofuleus 4, tertiair 4, tic 4, tuberkuleus 4, ulcere 4, valetudinair 4.

Operaties: tenten 1.
lavement 2, mailloten 2.
trepaneren 3.
chloroformiseren 4, desinfekteren 4, desinfektie 4, elektriseren 4, galvaniseren 4, operateur 4, operatie 4, opereren 4, plomberen 4, scarifiëren 4, sonderen 4, vakcinatie 4, vakcine 4, vakcineren 4.

Instrumenten: instrument 1.
bril 2, klisteer 2, lancet 2, pleister 2, spatule 2, ventose 2.
appareil 3, kompres 3, pessarie 3, trepan 3.
brancard 4, kapotje 4, pincet 4, sonde 4, stethoskoop 4, stilet 4.

Geneesmiddelen [1])

Algemeen: apotheker 1, diadragant 1, diamargaritoen 1, diamaroen 1, electuarie 1, ongement 1, ongent 1, triakel 1.
cirone 2, extract 2, elisier 2, confortatijf 2, constipatijf 2, colature 2, malexeren 2, maturatijf 2, mollificatijf 2, mondificatijf 2, pocioen 2, poenten 2, terpentijn 2, tisane 2.
apothekerije 3, arsenick 3, incarnatif 3, karpie 3, preservatief 3.
abstersif 4, adstringent 4, antidot 4, glycerine 4, Goulardwater 4, isoleren 4, kalomel 4, kapsule 4, kinine 4, morfine 4, pastille 4, poeder 4, tinktuur 4, universeel 4, vomitief 4.

Geneeskrachtige planten: dragant 1, matefeloene 1, polioen 1, zeduare 1.
averoen 2, brunelle 2, buggle 2, galbaan 2, heul 2, jujube 2, calament 2, cubebe 2, mallote 2, mirobolant 2, morelle 2, populioen 2, salie 2, scharlei 2.
aluin 3, asare 3, bernage 3, betonie 3, kolokwint 3, malrovie 3, regnel 3, spurgie 3.

Dat al deze woorden voor wetenschappelike begrippen regelrecht uit

[1]) Vergelijk de rubriek „Scheikunde".

Frankrijk hierheen zijn gekomen, zou ik niet durven beweren. Vele termen, bijv. voor wijsgerige en filologiese begrippen en zaken, zullen wij waarschijnlik door Duitsland hebben leren kennen. Maar oorspronkelik zullen verreweg de meeste wel in Frankrijk thuis horen. De mogelikheid is niet uitgesloten dat ook elders dan in Frankrijk met behulp van Latijnse of Griekse elementen een woord is gemaakt voor een nieuw uitgevonden voorwerp of een nieuw ontdekt verschijnsel, al zijn alleen op Romaans gebied dergelijke formaties eigenlik inheems geweest. Elders heb ik gewezen op het belang van deze „internationale" woorden [1], gevormd in het wetenschappelik Latijn dat lange tijd het uitsluitend middel van gemeenschap tussen de geleerden uit de verschillende landen is geweest. Een nauwkeurige studie van de geschiedenis van elke wetenschap in het biezonder zou van vele dezer termen het vaderland met zekerheid kunnen doen vinden: *barometer* is zonder twijfel een Italiaans woord dat verfranst is, *fluente* is een verfransing van het door NEWTON bedachte *fluens*, enz. Het verdient opmerking dat eerst in onze 4e periode het aantal dezer internationale termen zich zozeer heeft uitgebreid. Nemen wij een rubriek waartoe ook de Middeleeuwen veel hebben bijgedragen, bijv. de wapenkunde, dan merken wij op dat de oudere woorden met veel meer zekerheid als speciaal Frans kunnen worden beschouwd.

Het ware internationale wetenschappelik leven dateert pas uit de latere tijd: van de „algemene" woorden zijn er uit de 1e periode twee, uit de 2e geen enkel, uit de 3e één, en uit de 4e periode drie en twintig. In bijna alle rubrieken heeft de laatste periode het leeuwedeel; voor de jonge wetenschappen kan dat niet anders; de Natuurkunde telt alleen woorden uit het 4e tijdvak. Ziehier die waarin wij een zeker aantal oudere woorden aantreffen, die een konkluzie toelaten: 1. Wijsbegeerte; het is zeker merkwaardig dat in de Middeleeuwen van deze bij uitstek Latijnse wetenschap ten onzent altans enkele zeker Franse termen in gebruik zijn geweest. 2. Philologie; de termen *gramarie*, *gramarien* e. a. zijn zeker Frans en bewijzen dus dat uit Frankrijk de taalstudie hierheen is gekomen. 3. Scheikunde; de oudere woorden hebben betrekking op de alchimie. 4. Sterrekunde; het is kurieus dat de term *astronomie* bij ons reeds in de Middeleeuwen bekend was, in een tijd toen, volgens de hedendaagse terminologie, alleen nog maar aan *astrologie* werd gedaan, welk woord bij ons eerst in de 4e periode voorkomt. 5. Dierkunde; de namen van „vreemde dieren" stammen voor het merendeel uit het 1e tijdvak, de wetenschappelike termen uit het 4e; deze verhouding weerspiegelt het verschil van de beoefening van de dierewereld zoals men die vroeger en zoals men die tans opvat. 6. Geneeskunde; hier is meer tekening dan in de andere groepen. Terwijl de rubriek „algemeen", waarin vooral de wetenschappelike beoefening der geneeskunde tot haar recht komt, voor verreweg het grootste deel bestaat uit woorden van het 4e tijdvak, is de verhouding in de rubrieken „Ziekten en Geneesmiddelen" reeds niet meer zo treffend, en bij de onderafdeling „Geneeskrachtige planten" vindt men geen enkel woord uit de latere tijd: wèl een bewijs hoe grote verandering in de therapie is gekomen; van al die planten is er zo goed als geen meer in gebruik, en de namen zijn ons bijna alle vreemd geworden. Dat de „Operaties" vooral van jonge datum zijn, spreekt vanzelf: de chirurgie heeft eerst in latere tijd

[1]) *Essai*, p. 25; zie ook hierboven p. 21.

haar vlucht genomen. Toch toont de rubriek „instrumenten" — waartoe vooral de 2e periode in de persoon van JAN YPERMAN woorden heeft geleverd — dat ook in die tijd het snijmes werd gehanteerd. 7. Aardrijkskunde; dat wij zovele geografiese namen en termen door het Frans hebben leren kennen, is eigenaardig. Enkele ervan zijn in de Middeleeuwen door vertalingen van Franse werken binnengekomen (bijv. *braes St. Joris*), andere zijn als techniese (geleerde) woorden te beschouwen (*goeffre*, *kaart*, *klimaat*, *ras*, *antipoden*), nog andere geven begrippen en zaken aan die hier niet, en in Frankrijk wèl voorkomen (*grot*, *spelonk*, *katarakt*, *kanton*). Het merkwaardigst zijn: 1. de woorden die aanduiden iets wat bij ons en ook in Frankrijk vreemd is (*prairie*, *serail*, *boekanier*; *Florence*, *Turijn*), 2. de woorden die iets aanwijzen dat hier reeds bekend was voordat het woord werd ontleend (*baai*) [1].

Op enkele punten vestig ik nog de aandacht: van de woorden van „Scheikunde" uit de laatste periode kunnen er veel door de industrie zijn binnengekomen: zij zouden, ware het mogelik ze af te scheiden, beter op hun plaats zijn in de rubriek „Nijverheid". De Geneeskunde is zó nauw met het dageliks leven verbonden dat vele der in die rubriek genoemde termen niet als wetenschapswoorden zijn te beschouwen, en eigenlik thuis horen in de rubriek „Menselik lichaam", die later ter sprake zal komen. En eindelik een algemene opmerking die alle rubrieken betreft: ik konstateer dat overal een niet onbelangrijk deel der wetenschappelike termen niet anders zijn dan de namen voor de wetenschap in kwestie of voor onderdelen ervan (bijv. *entomologie*, *archeologie*): het zijn in zekere zin „etiketten", of wel het zijn de namen van degenen die zich met een bepaalde wetenschap bezighouden, dus in zekere zin „titels". Het komt mij voor dat, ter beoordeling van het feit der ontlening, deze omstandigheden niet uit het oog moeten worden verloren (zie later).

Ik heb voor het laatst bewaard de niet onbelangrijke woorden die door de beoefening van de geschiedenis zijn binnengekomen. Deze termen zijn hier nooit inheems geweest, en het is uiterst moeielik vast te stellen of zij nog bekend zijn in de taal: dat hangt af van ieders kennis van de geschiedenis. Belangrijk lijken mij vooral *Romein* en *puritein*: ziedaar een Latijns en een Engels woord bij uitnemendheid die in Frans gewaad hier zijn gekomen; alleen voor het tweede zou men suffixverandering aan kunnen nemen. Dat enkele woorden, op het leenwezen betrekking hebbend, hier eerst in de 4e periode voorkomen, is aldus te verklaren dat de studie der Middeleeuwse toestanden eerst van later dateert. Vele woorden die men in de rubriek „Ridderwezen" zal aantreffen, zouden misschien hierheen moeten worden gebracht: het ridderwezen was hier nooit inheems, en hoeveel van de aldaar opgesomde termen zijn hier nooit anders dan boekewoorden geweest!

---

[1]) Dr. J. M. HOOGVLIET maakte mij opmerkzaam op de zonderlinge spreekwijze: „Hij is met een *Anglaise* gehuwd".

B. **Kunst.**

Algemeen: celebriteit 4, exposeren 4, expositie 4, gechefeerd 4, Gotiek 4, Renaissance 4, retrospektief 4.

Bouwkunst[1]): kapiteel 1, porfier 1.
pilier 2, restaureren 2.
fries 3, gips 3, maskeren 3, portant 3.
architekt 4, architraaf 4, arkade 4, balustrade 4, frontispiece 4, kolonade 4, plan 4, portiek 4, rococo 4, style Louis XV, style Empire.

Beeldhouw-, Schilder- en Tekenkunst. art 1, emailleren 1, graveren 1, konterfeiten 1, marmoset 1, monteren 1, penseel 1, pointure 1.
artiest 2, bootse 2, email 5, figureren 2, maelgerie 2, pointureren 2, portraiture 2, prent 2.
antiek 3, formoor 3, gleis 3, lustreren 3, marmot 3, medalje 3, moeleren 3, mozaiek 3, patroon 3, patroneren 3, perspektief 3, piedestal 3, pingier 3, tafereel 3.
amateur 4, antikiteit 4, antiek 4, artistiek 4, atelier 4, bas-relief 4, biscuit 4, boetseren 4, brons 4, buste 4, charge 4, chargeren 4, ciseleren 4, dessin 4, draperen 4, enkadreren 4, faience 4, genre 4, gouache 4, graveur 4, gravure 4, harceren 4, haut-reliëf 4, illustreren 4, kalligraaf 4, kalligrafie 4, karikatuur 4, crayon 4, mastikot 4, modelleren 4, ovaal 4, palet 4, plasticiteit 4, plastiek 4, pointilleren 4, polychromie 4, profiel 4, schakeren 4, skulptuur 4, transparant 4.

Fotografie: fixeren 4, fotograaf 4, fotograferen 4, fotografie 4, fotografies 4, groep 4, instantanee 4, kaleidoskoop 4, kliché 4, negatief 4, portret 4, pose 4, poseren 4, retoucheren 4, silhouet 4.

Kleuren[2]): azuur 1, vermiljoen 1, violet 1.
kleur 2, paars 2, sanguwijn 2, violeit 2.
amarant 3, bigarreren 3, karmozijn 3, oker 3, scharlaken 3, tint 3.
gridelijn 4, karmijn 4, crême 4, lila 4, nuance 4, paille 4.

Toneel:

Algemeen: esbatement 2, feerie 2, proloog 2, theater 4.
entree 3, farsse 3, protokol 3, toneel 3.
affiche 4, akcessoires 4, akoustiek 4, amfitheater applaudisseren 4, baignoire 4, ballet 4, binocle 4, bureaulist 4, declamatoir 4, decor 4, dekorateur 4, dialoog 4, divertissement 4, entr'akte 4, foyer 4, habitué 4, hers 4, intrige 4, kontrole 4, coulisse 4, lampenist 4, loge 4, matinee 4, mise en scène 4, operette 4, paniek 4, parodie 4, parodiëren 4, parterre 4, pauze 4, premiere 4, program 4, publiek 4, recette 4, reciet 4, regisseur 4, repertoire 4, scène 4, sortie 4, souffleren 4, souffleur 4, tableau 4, tirade 4, vaudeville 4.

---

[1]) Vergelijk de rubriek „Aannemer".

[2]) Vergelijk de rubriek „Verwer".

Akteurs: personage 2.
rol 3.
akteur 4, aktrice 4, debuteren 4, debuut 4, doublure 4, emplooi 4, engagement 4, engageren 4, figurant 3, grimeren 4, korist 4, mimiek 4, repeteren 4, repetitie 4, soubrette 4, sujet 4.

Letteren:

Algemeen: jeest 1, kapiteel 1, poëterie 1.
retorike 2.
pagien 3, prefatie 3, retorisijn 3.
abrégé 4, anekdote 4, anoniem 4, auteur 4, biograaf 4, biografie 4, censuur 4, dekadent 4, exposé 4, episode 4, epoque maken 4, hybridies 4, immortaliseren 4, immortel 4, improvisatie 4, improviseren 4, inspireren 4, karakteriseren 4, koeplet 4, kritiek 4, litterair 4, parafrase 4, parenthese 4, persiflage 4, plagiaat 4, poëtiseren 4, poëzie 4, prioriteit 4, pseudoniem 4, punktuatie 4, recensie 4, tekstueel 4.

Genres: fabel 1, favelie 1.
roman 2, rondeel 2.
ballade 3.
elegie 4, lyriek 4, memoires 4, nekrologie 4, panegyriek 4, paskwil 4, rondeau 4, satire 4.

Stijl: allegorie 4, emfaze 4, frase 4, hyperbool 4, metafoor 4, perifrase 4, perifraseren 4, personifiëren 4, personifikatie 4, symbool 4.

Verskunst: rijm 1.
refrein 3.
alexandrijn 4, alliteratie 4, cesuur 4, metriek 4, prosodie 4.

Woorden die door de letterkunde zijn binnengekomen: Apolijn 1, losengier 1.
kokanje 2.
rossinant 4.

Muziek:

Algemeen: harmonie 1, melodie 1, muziek 1, soen 1.
fantaseren 2, leie 2, musicien 2, voois 2.
kadans 3, melodieus 3.
air 4, akkompagneren 4, arrangement 4, arrangeren 4, a vue 4, detoneren 4, diapason 4, dirigeren 4, dissonant 4, harmonieus 4, harpist 4, instrumentaal 4, instrumentatie 4, kadanceren 4, kompositie 4, konsert 4, konservatoire 4, musiceren 4, muziekaal 4, muziekant 4, transponeren 4, virtuositeit 4.

Noten: bondoen 1.
diminueren 3, fuse 3, interval 3, loughe 3, maxime 3, minime 3.
majeur 4, mineur 4, triool 4.

Zang: reprijs 1.
teneur 2, tsanteren 2.
bas-contre 3, bricoleren 3, fredon 3, fringoteren 3, contrapunt 3, contra-teneur 3, refrein 3, reie 3.
bariton 4, chanteuse 4, fausset 4, forceren 4.

Muziekstukken: motet 1.
fanfare 4, impromptu 4, ouverture 4, potpourri 4, prelude 4, preluderen 4, rapsodie 4, reciet 4, romance 4.

Instrumenten: citole 1, fluit 1, harmonie 1, instrument 1, nacare 1, pijp 1, stive 1, tamboer 1, tamboereren 1, timber 1, tromperen 1.
bombare 2, feiferen 2, flaioteren 2, giterne 2, klavier 2, cornemuse 2, musele 2, musen 2, orgel 2, rebebe 2, rebecke 2, symfonie 2, schalmei 2, souterie 2, toets 2, trompet 2.
portatif 3, positief 3, sackeboet 3, siffleren 4, siffet 3, spinet 3, tamboerijn 3, viool 3, virginael 3.
bandoor 4, flageolet 4, fonograaf 4, harmonium 4, kariljon 4, klarinet 4, mirliton 4, musette 4, simbaal 4, teorbe 4, trombone 4.

Zoals men ziet, zijn er in de Middeleeuwen weinig Toneelwoorden overgenomen. Deze schaarsheid zal wel voor een deel hiervan komen dat de dramatiese kunst oorspronkelik overal meer Latijns dan inheems was, dat zij hier toen weinig beoefend werd en dat wij bovendien van de inrichting van het toneel ten onzent in de Middeleeuwen weinig weten; voor een deel door de grotere zelfstandigheid van ons toneel. Scherp steekt daarbij af de 4e periode, waarin zowat alles wat op het toneel betrekking heeft met Franse termen wordt genoemd. Voor de rubriek Letteren vinden wij dezelfde verhouding: in de Middeleeuwen weinig, tegenwoordig buitengewoon veel Franse woorden. En ook hier mogen wij wijzen op de betrekkelik geringe plaats die de letterkunde in de Middeleeuwen bij ons innam, en tevens konkluderen dat, indien het al waar is dat de litteraire produkten van de oudste tijd vertaald zijn uit het Frans, die invloed in de tweede helft der Middeleeuwen veel minder diep is geweest en dat er reeds vroeg een streven is geweest om altans de letterkundige terminologie te verhollandsen.

Anders is het gesteld met de rubrieken Beeldende kunsten en Muziek; hier wijst alles op een voortdurende afhankelikheid van de Franse beschaving. De rubriek „instrumenten" is zelfs voor de vroegere perioden uitgebreider dan voor de vierde. Ook al neemt men in aanmerking dat enkele uitsluitend in boeken kunnen zijn vermeld en hier niet in werkelikheid bespeeld zijn geworden, dan toch is de verhouding tussen de drie eerste perioden, vergeleken met de vierde zeer kenschetsend. Dat de „algemene" muziektermen en die voor „muziekstukken" in de 4e periode zoveel talrijker zijn, is eenvoudig een gevolg hiervan dat de specialisering van muziekstukken en de meer wetenschappelike beoefening der muziek in de Middeleeuwen een Latijnse stempel droegen; toch zijn de oudere „algemene" Franse woorden ten onzent niet zeldzaam. De 3e periode is zeer rijk aan namen van „noten"; dit is hieraan toe te schrijven dat KILIAAN, die, zoals men weet, mijn hoofdbron voor de 3e periode is, veel van die termen noemt. Wij hebben, getrouw aan ons eenmaal aangenomen systeem (p. 27), niet vermeld die welke ook uit een andere taal kunnen komen; deze zijn talrijk. Daarentegen zijn voor de beeldende kunsten bijna alle termen die van buiten af tot ons kwamen, uit het Frans overgenomen. Merkwaardig lijken mij de talrijke woorden voor „kleuren", die uit den

vreemde hier zijn gekomen: sommige kunnen oorspronkelik mede zijn gebracht door het produkt waaruit de kleur in kwestie werd verkregen (bijv. *oker*), en hun plaats zou dan zijn in de rubriek „Nijverheid".

TWEEDE HOOFDGROEP.

De Mens in zijn openbaar leven.

Hierboven (p. 35) heb ik rekenschap gegeven van de twee hoofdafdelingen die ik in deze Tweede Hoofdgroep onderscheid. Ik laat hier, ter oriëntatie van de lezer, de verdere groeperingen volgen zoals ik heb gemeend die te moeten maken.

A. **De Mens als Staatsburger.**

1. Staatsbestuur.
   - Algemeen.
   - Wetgeving.
   - Administratie.
   - Politiek.
   - Regering.
     - Algemeen.
     - Konstitutionele regeringsvorm.
     - Monarchie, Hofhouding.
   - Binnenlands bestuur.
     - Algemeen.
     - Finantiëen.
     - Belastingen.
     - Openbare diensten.
     - Buitenlandse Zaken.

2. Oorlog en Leger.
   - Algemeen.
   - Legerinrichting.
   - Kasteel en Belegering.
   - Wapens en Wapenrusting.
   - Ridderwezen.
     - Algemeen.
     - Paarden.
   - Marine.

3. Rechtspraak.
   - Algemeen.
   - Civiele Zaken.
     - Algemeen.
     - Faillissement.
     - Suksessie.
   - Strafzaken.
     - Vergrijpen enz.
     - Straffen.
   - Advokatie.
   - Notariaat.

4. Godsdienst.
Algemeen.
Sekten en Wijsgerige systemen.
Toverkunst.
Christendom.
Algemeen.
Namen voor niet-christelik geloof en belijders.
Woorden die door het Christendom zijn binnengekomen.
Katholicisme.
Algemeen.
Kerk.
Eredienst.
Priesterschap en Waardigheden.
Gewaden enz.
Geestelike orden enz.
Protestantisme.
Joodse kerk.

B. De Mens als lid van de maatschappij.

1. Algemeen.
Ambtenaren.
Buroos, kantoren, maatschappijen (woorden voor administratie).
Vergaderingen.

2. Nijverheid.
Algemeen.
Biezonder.
Fabriekswezen.
Metaalindustrie.
Munten en Goud- en Zilverbewerking.
Houtbewerking.
Glas- en Aardewerk.
Diamantslijpen.
Spinnen.
Weven.
Zijdeindustrie.
Lakenververij.
Suikerraffinaderij.
Kaarsebereiding.
Distilleerderij.
Papierbewerking en Drukken.

3. Handwerken.
Algemeen.
Biezonder.
Aannemer.
Bakker.
Behanger.
Boekbinder.
Bontwerker.
Horlogemaker.
Kleermaker.
Leerlooier.
Metselaar.

Schilder.
Schoenmaker.
Smid en Slotemaker.
Steenhouwer.
Zadelmaker.

4. Handel.
Algemeen.
Verpakking.
Boekhouding.
Maten.
Groothandel.
Kleinhandel.
Namen van Handelaars en Zaken.
Geldhandel.
Geldsoorten.
Handelsvloot en Visserij.

5. Stadsleven.
Algemeen.
De straat, Openbare gebouwen.
Leven op straat.
Openbare vermakelikheden.
Biezonder.
Stedelik bestuur en administratie.
Journalistiek.
Openbare weldadigheid.
School.

6. Landleven.
Algemeen.
Biezonder.
Weersgesteldheid.
Landbouw en Veeteelt.
Visteelt.
Bomen en planten.
Op planten betrekking hebbend.
Vogels.
Andere dieren.

A. De Mens als Staatsburger.

1. *Staatsbestuur.*

Algemeen.

Administratie: charter 1, kanselier 1.
besuerteren 2, enquête 2, caertenaer 2.
autoriteit 3, enquestreren 3, kollege 3, missive 3, rekwest 3.
archief 4, archivaris 4, depêche 4, konferentie 4, konfereren 4, rekwestreren 4.

Politiek: libel 2.
harange 3, orateur 3.
ambitieus 4, harangeren 4, harangeur 4, impopulair 4, kliek 4, manifest 4, pamflet 4, polemiek 4, politiek 4 (adj.), politiek 4 (subst.), politiseren 4, populair 4, solidair 4, solidariteit 4.

Regering.

Algemeen: banlucke 1, gouvernanche 1, conjuratie 1, costume 1, costumier 1, ordonancie 1, reveleren 1, seignorie 1, usage 1.
goevernement 2, maintenanche 2, muite 2, regiment 2, seerf 2.
attentaet 3, frank 3, goeverneren 3, patriot 3, plakaat 3, privilege 3, privilegiëren 3, republiek 3, resolutie 3, revolte 3, revolteren 3, revolutie 3.
agitator 4, amnestie 4, anarchie 4, aristokraat 4, aristokratie 4, aristokraties 4, decretatie 4, dekreteren 4, demokraat 4, demokratie 4, demokraties 4, insurgent 4, komplot 4, komplotteren 4, conciliatoir 4, conjurateur 4, conspirateur 4, conjuratie 4, monarchaal 4, nationaal 4, nationaliteit 4, patriotties 4, plutokratie 4, proletariaat 4, republikein 4, revolutionair 4, seditieus 4, socialist 4, utopie 4.

Konstitutionele regeringsvorm: partij 1.
reces 2.
incident 3, invalideren 3, rapporteren 3, rapporteur 3.
additioneel 4, amendement 4, amenderen 4, antirevolutionair 4, centrum 4, demissie 4, departement 4, fraktie 4, groep 4, initiatief 4, interpellatie 4, kabinet 4, koalitie 4, konservatief 4, konstitutie 4, konstitutioneel 4, kontrasein 4, kontrasigneren 4, liberaal 4, liberalisme 4, minister 4, ministerie 4, ministerieel 4, officieel 4, officieus 4, opportunisme 4, organiek 4, parlement 4, parlementair 4, partieel 4, partikularisme 4, petitionement 4, petitioneren 4, plein-pouvoir 4, portefeuille 4, premier 4, radikaal 4, reaktionair 4, sanktioneren 4, stenograaf 4, stenografie 4, stenografies 4, tribune 4, ultramontaan 4.

Monarchie, hofhouding. baldakijn 1, cronement 1, kroon 1, paleis 1, ruwaerd 1.
bandiment 2, contersaiel 2, credencie 2, credencier 2, croneren 2, princier 2, souverein 2, presentatie 2, subdijt 2, tirannie 2.
aggreatie 3, domein 3, koertisaen 3, regent 3, regente 3, residentie 3.
autokraat 4, autokratie 4, baronnie 4, belliqueux 4, brigue 4, brigueren 4, dignitaris 4, despoot 4, despotiek 4, despotisme 4, devancier 4, dynastie 4, disgratie 4, etikette 4, exactioneren 4, exileren 4, intendant 4, intrige 4, investituur 4, lèse-majesté 4, markiezaat 4, pacifiek 4, potentaat 4, preseance 4, pretendent 4, primogenituur 4, reine 4, reine-mère 4,

4*

souvereiniteit 4, suzereiniteit 4, tiranniek 4, tiranniseren 4.

Binnenlands Bestuur.

Algemeen: baljuw 1, forestier 1, provoost 1.
baillauge 2, goeverneur 2, liberteit 2.
deputeren 3, distrikt 3, fisek 3, gedeputeerde 3, griffier 3, grnier 3.
censureren 4, centralisatie 4, departement 4, ingenieur 4, kalamiteus 4, kanalisatie 4, kanaliseren 4, legaliseren 4, magistratuur 4, naturalisatie 4, naturaliseren 4, nivelleren 4, pauperisme 4, pensioneren 4, prefekt 4, prefektuur 4, protektionisme 4, protektionist 4, resident 4, subsidiëren 4.

Financiën: tresorie 1.
financie 2, tresorier 2.
amortiseren 3.
amortisabel 4.

Belastingen: aksijns 1, taille 1, trepas 1, waardijn 1.
appatissement 2, fermentuit 2, gabelle 2, cammage 2, kohier 2, cueillote 2, maltote 2, molage 2, poenten 2, poenter 2, registreren 2, taks 2.
essaai 3, essayeren 3, essayeur 3, impost 3, kapiteel 3, quote 3, quoteren 3, quotiseren 3, personeel 3, tallagie 3.
kadaster 4, kadastraal 4, kadastreren 4, proportioneel 4, regie 4, registratie 4, taksateur 4, verifiëren 4, verifikateur 4.

Openbare diensten: seinen 1.
pakket 3, post 3, posterij 3, signaal 3.
bifurkatie 4, bifurkeren 4, chef 4, depêche 4, derailement 4, derailleren 4, douane 4, douanier 4, elektriek 4, halte 4, interkommunaal 4, kondukteur 4, kontroleur 4, lampenist 4, lokomotief 4, passage 4, passagier 4, post 4, poste restante 4, rangeren 4, reen 4, remise 4, semafoor 4, station 4, talud 4, telefoneren 4, telefoon 4, telegraaf 4, telegraferen 4, telegrafie 4, telegrafist 4, telegram 4, traktie, 4, trein 4, viadukt 4, wagon 4.

Buitenlandse Zaken.

confedereren 1, convenance 1, convenant 1.
aliet 2, ambassade 2, ambassadeur 2, credencie 2, neutre 2, tributarie 2.
ratifieeren 3.
akkrediteren 4, alliantie 4, annexeren 4, arbitrage 4, attaché 4, diplomaat 4, diplomatie 4, extraderen 4, emigrant 4, emigreren 4, enclave 4, enclaveren 4, entrecours 4, envoyé 4, federatie 4, immigrant 4, koaliseren 4, kolonisatie 4, koloniseren 4, konsulaat 4, konsulair 4, kontrabande 4, legatie 4, missie 4, neutraliteit 4, notifiëren 4, plenipotentiaris 4, pragmatiek 4, prelegaat 4, preliminairen 4, sekulariseren 4, territoor 4, territoriaal 4.

De rubriek Algemeen omvat twee onderafdelingen, de eerste heeft betrekking op de bestuurders, de tweede kenschetst de houding van de bestuurden: in deze laatste zijn zo goed als alle woorden nieuw, daar het politieke leven in de 19ᵉ eeuw op Franse leest is geschoeid, evenals aan alle veranderingen in onze staatkundige toestanden in de eerste helft dier eeuw de stoot is gegeven door Frankrijk; trouwens, *politiek* is een Frans woord. In de rubriek Regering wordt de afdeling „Algemeen" aangevuld door „konstitutionele monarchie" die een vervolg of, zo men wil, een specialisering ervan is. Dat de oude woorden niet talrijk zijn, moet men in verband brengen met het veelvuldig gebruik van Latijnse termen voor regering en administratie. Opmerking verdienen vooreerst de vele termen voor „verzet tegen de regering", vooral in de 4ᵉ periode, en verder de woorden: *nationaal*, *nationaliteit* en *republiek*. De beide eerste zijn jong, evenals de begripschakering die zij uitdrukken. Volgens LITTRÉ is *nationalité* eerst in 1823 in een Frans woordenboek opgenomen. De tegenstrijdigheid die er bestaat in het feit dat men een zo bij uitstek vaderlands begrip door een vreemd woord uitdrukt, is te verklaren doordat het als een politieke term is binnengekomen en dat het een samenvattend woord is (vgl. p. 44). Wat *republiek* betreft, zeker zal de gelijkenis met Lat. *respublica* tot het verspreiden van deze term hebben medegewerkt. Dat de woorden van de konstitutionele monarchie en die van het parlementaire stelsel aan Frankrijk zijn ontleend is natuurlik, daar de zaak uit Frankrijk komt. De hofhouding is, zo hier als in andere landen, op Franse leest geschoeid; hoe het hof der Hollandse graven was ingericht weet men niet; de Henegouwers hebben hun Franse termen medegebracht, en, na de korte onderbreking door het Beierse huis, is voor de elkaar hier opvolgende vorstehuizen steeds het Franse hof het model geweest waarnaar zij zich richtten.

Ook van de rubriek Binnenlands Bestuur zijn vele woorden met het nieuwe begrip uit Frankrijk gekomen. Belangrijk voor de politieke geschiedenis van ons land is de uitgebreide groep namen voor „belastingen" uit de drie eerste perioden, vergeleken met de weinig talrijke uit het 4ᵉ tijdvak. Van die oude woorden bestaan alleen nog *aksijns*, *kohier*, *registreren* en *taks*; met de zaak zijn ook de benamingen verdwenen. Voor zover zij „stedelike" belastingen aanduiden, zou hun plaats zijn in de Afdeling „Stadsleven".

Evenals overal elders, is de „diplomatie" en wat daarmede in verband staat naar Frans model ingericht.

---

2. *Oorlog en Leger.*

Algemeen

affalgieren 1, affoleren 1, assaelgieren 1, assaut 1, bataelge 1, bataelgieren 1, cembeel 1, choqueren 1, defieren 1, delivereren 1, essaelgeren 1, fauceren 1, hu 1, hustijn 1, hustineren 1, kamp 1, kampioen 1, cri 1, crieren 1, kwetsen 1, kwetsuur 1, lancheren 1, marisanchie 1, meerchi 1, melcie 1, mortorie 1, morture 1, peis 1, poengieren 1, ponggis 1, pongoost 1, prisoen 1, prisonier, prooi 1, rantsoen 1, reimerchoen 1, reimeren 1, schofferen 1, struweren 1, tebarenteren 1, temangiert 1, trensoen 1, tronsoen 1, vercoeveren 1.

aconten 2, butineren 2, foreren 2, commensaelge 2, caplijts 2, ordonneren 2, pillieren 2, paniëren 2, rantsoeneren 2, rapine 2, sauvegarde 2, sauveren 2, schermutselen 2, spilleren 2, victorieus 2, wasteren 2.

balafre 3, exekuteren 3, embuscade 3, embusche 3, frontier 3, conquest 3, pilage 3, prijs 3, represailles 3, revanche 3, saccage 3, saccageren 3, schapperen 3, silgieren 3, treve 3, triomf 3.

agressief 4, blessuur 4, charge 4, defensief 4, degasteren 4, desarmeren 4, invalide 4, carabijneren 4, combat 4, massacre 4, massacreren 4, offensief 4, paniek 4, poursuite 4, sanglant 4, stratageme 4.

Legerinrichting.

admiraal 1, armborstier 1, awaet 1, banier 1, bazuin 1, bedauwer 1, bende 1, garite 1, goffenier 1, gonfanon 1, gorelle 1, harnas 1, heraut 1, kapitein 1, carine 1, kompanjie 1, conroot 1, coninestavel 1, constavelie 1, officier 1, oliflamme 1, paviljoen 1, pennonchel 1, pongioen 1, sergeant 1, soudier 1, standaard 1, tent 1.

archier 2, armee 2, arrieregarde 2, avantgarde 2, balsane 2, bombaerdier 2, brigant 2, eskader 2, foerier 2, foreren 2, gage 2, garde 2, hellebardier 2, kornet 2, costillier 2, monster 2, pennoen 2, poursiewant 2, present 2, sauveconduit 2, sergantrie 2, soldij 2, trein 2.

aguet 3, alarm 3, ammunitie 3, auditeur 3, avancement 3, bricol 3, degraderen 3, eskadron 3, flankeren 3, goegiser 3, guide 3, hakebusier 3, infanterie 3, kadet 3, kamp 3, kamperen 3, carabijnier 3, caroi 3, kavallerie 3, klaroen 3, kolonel 3, congé 3, korporaal 3, lancier 3, lanspesaet 3, luitenant 3, marcheren 3, mortepaeye 3, muiteneren 3, munitie 3, musketier 3, ostage 3, ostagier 3, parlementeren 3, piekenier 3, regiment 3, ronde 3, rot 3, sentinelle 3, tros 3.

adjudant 4, alarmeren 4, ambulance 4, attaqueren 4, bataljon 4, batterij 4, bivak 4, bivakkeren 4, brevet 4, brigade 4, chambree 4, chef 4, civiel, defilé 4, defileren 4, degradatie 4, deserteren 4, deserteur 4, detachement 4, detacheren 4, discipline 4, disciplineren 4, divisie 4, eclaireur 4, exempteren 4, exserseren 4, enrolleren 4, escorte 4, escorteren 4, estafette 4, etape 4, etat-major 4, flank 4, flankeren 4, flankeur 4, foerage 4, foerageren 4, fourragier 4, fourgon 4, front 4, fuseie 4, fuselier 4, fusilleren 4, gegradueerd 4, generaal 4, genie 4, grenadier 4, heliografie 4, heliografies 4, huzaar 4, inferieur 4, infirmerie 4, insubordinatie 4, intendance 4, intendant 4, jalon 4, jalonneur 4, kader 4, kantonneren 4, carré 4, kazerne 4, kazerneren 4, clarette 4, koeskoes 4, koloniaal 4, kolonne 4, kommanderen 4, koncentratie 4, conduite 4, konsigne 4, konskriptie 4, kontingent 4, kortegaard 4, kurassier 4, korvee 4, licentiëren 4, majoor 4, maneuver 4, marechaussee 4, marsch 4, milicien 4, militair 4, mobilisatie 4, mobiliseren 4, mutin 4, mutinatie 4, nonaktiviteit 4, order 4, ordonans 4, ordoneren 4, parade 4, paraderen 4, parlementair 4, parool 4, patroelje 4, patroeljeren 4, peloton 4, piket 4, piot 4, pompon 4, pontonnier 4, pressen 4, promenade 4,

rang 4, rantsoen 4, ratjetoe 4, rayon 4, refractair 4, rekruteren 4, rekuleren 4, remplaçant 4, reserve 4, retraite 4, retranchement 4, retrancheren 4, reveille 4, revue 4, sabreur 4, second flank 4, sureté de corps 4, spion 4, à la suite 4, taktiek 4, terrein 4, tiraljeur 4, titulair 4, tranchee 4, troep 4, victualie 4, volontair 4, voltigeur 4, zone 4.

Kasteel en Vesting.

barbacane 1, engien 1, ferteit 1, horderen 1, hordijs 1, carteel 1, kasteel 1, kastelein 1, casteleine 1, magneel 1, mange 1, mijn 1, mineren 1, pedriere 1, porprijs 1, springael 1, toreel 1, torele 1, torneel 1, voie 1.

artillerie 2, artillier 2, bombaerde 2, dondeine 2, fortretse 2, garnizoen 2, kartouw 2, castelrie 2, klovenier 2, clover 2, coloverine 2, mortier 2, palisse 2, raseren 2, serpentijn 2, tsaestelet 2.

affuit 3, arkier 3, balie 3, bastillie 3, bres 3, citadel 3, kanon 3, kapituleren 3, contremineren 3, fort 3, contrescarpe 3, crappaudeel 3, pionier 3, ribaudekijn 3, sacken 3, sommatie 3, staket 3, valckenet 3.

affameren 4, approche 4, bastion 4, bom 4, bombarderen 4, circumvallatie 4, defense 4, defenseur 4, demantelEren 4, espaule 4, escalade 4, escarpe 4, faussebraye 4, fausseporte 4, fortificatie 4, fossette 4, gabion 4, glacis 4, granaat 4, imprenabel 4, kaliber 4, kanonneren 4, kanonnier 4, kapitulatie 4, kardoes 4, castrametatie 4, kordon 4, kulas 4, marquise 4, mitrailleuse 4, nitroglycerine 4, opril 4, orillon 4, ravelijn 4, redoute 4, sappe 4, sapperen 4, sappeur 4.

Wapens en Wapenrusting.

arc turkois 1, adoberen 1, acotoen 1, armborst 1, auberioen 1, baffuus 1, baule 1, bekkeneel 1, beukelaar 1, boekel 1, brachiere 1, bronie 1, embrachieren 1, espeie 1, foreel 1, gaveloot 1, gisarme 1, glavie 1, hache 1, cofie 1, curie 1, lacheren 1, lumiere 1, maetche 1, machue 1, malie 1, maliëren 1, manikele 1, misericorde 1, palet 1, plaat 1, plombeie 1, plooi 1, poengeel 1, poinsoen 1, spaulier 1, targe 1, timbre 1, togecote 1, ventaelge 1, vianoos 1, vizier 1.

abergoel 2, barbier 2; baselaar 2, brandeel 2, brigandine 2, fautsoen 2, gardebras 2, gauge 2, gaveline 2, glaviote 2, gorgerijn 2, gorgiere 2, halsbergier 2, hellebaard 2, quissier 2, cussineel 2, lans 2, pantser 2, pavois 2, pede 2, pommel 2, pumeel 2, rapier 2, saiette 2, salade 2, sizoor 2.

armure 3, banderolle 3, daert 3, damasckeneren 3, ekiperen 3, flits 3, fornissement 3, haakbus 3, hackebuseren 3, haubert 3, helmet 3, karabijn 3, kortelas 3, kuras 3, morion 3, pertizaan 3, piek 3, pistolet 3, ponjaard 3, rondas 3, rondelle 3, semeterre 3.

bajonet 4, bandelier 4, detonatie 4, dynamiet 4, ekipement 4, epaulet 4, fleuret 4, fournituur 4, kapotjas 4, casquet 4, corselet 4, musqueton 4, patroon 4, perkussie 4, projektiel 4, raket 4, ricochet 4, stilet 4, tres 4, uniform 4.

Ridderwezen.

Algemeen: baanrotse 1, bacheleer 1, balje 1, bernage 1, bohorderen 1, chevalerie 1, garsoen 1, joeste 1, joestement 1, joesteren 1, joesterie 1, quinteine 1, litse 1, palesijn 1, respijt 1, saisine 1, toernooi 1, tornieren 1, tornoyen 1, vasal 1, vavasor 1.
bandoen 2, boerde 2, chevauchie 2, kommandeur 2, palatijn 2.
akkolade 3, alloi 3, banderije 3, baron 3, commanderie 3, reliëf 3, vassalagie 3, vespereien 3.
kastelenij 4.

Paarden: (Vgl. p. 77). amblant 1, arabi 1, artsoen 1, beiaard 1, destrier 1, ghelaysiert 1, calkoen 1, corsier 1, palefroet 1, panneel 1, somer 1, verluisieren 1, vermonteren 1.
affarant 2, acatoen 2, escurie 2, coliere 2, molette 2, maerschalkerie 2.
barde 3, barderen 3.

Marine.

hune 1.
balengier 2.
brigantine 3, fregat 3, marinier 3.
admiraal 4, admiraliteit 4, auxiliair 4, blokkade 4, blokkeren 4, eskader 4, flottielje 4, galjas 4, korvet 4, marine 4.

Niet weinige woorden van deze groep, en daaronder enige zeer verspreide (bijv. *soldaat*), kunnen ook uit het Italiaans komen en zijn daarom hier niet vermeld.

Wij hebben de woorden voor Ridderwezen tot één rubriek vereenigd, alhoewel zij, zoals we reeds vroeger opmerkten, voor een deel zeker beter op hun plaats zijn bij de historiese woorden (p. 39); met name die welke eerst in de 3e en 4e periode voorkomen, en dus bekend werden door de studie die men van de Middeleeuwse toestanden maakte. Evenwel meenden wij dat het ook zijn belang had deze woorden bij elkaar te zien. Zoals vanzelf spreekt speelden de paarden en het paardrijden een grote rol in de ridderwereld; om dat te doen uitkomen hebben wij ze tot een onderafdeling verenigd.

In de rubriek Wapens en Wapenrusting hebben de andere perioden het leeuwenaandeel; vele van deze woorden zijn misschien nooit anders dan boekewoorden geweest, door de ridderromans hierheen overgebracht; zij moeten ook in verband gebracht worden met de woorden voor „Ridderwezen", waartoe zij voor een groot deel behoren. Het is zeker merkwaardig dat in de 4e periode zo weinig woorden voor „wapens" zijn overgenomen; men vergelijke deze rubriek met een der voorafgaande, nl. de Legerinrichting: hierin zijn de woorden van de laatste periode ongeveer zesmaal zo talrijk als die van de eerste; de 2e is iets uitgebreider dan de 1e, en de 3e weder groter dan de 2e, maar beide halen niet bij het aantal woorden van het laatste tijdvak; dat is zeker de uitgebreidste groep die in onze lijsten te vinden is; trouwens, het is bekend dat voor de inrichting

van alle moderne legers het Franse leger van Napoleon I tot model heeft gediend. Maar navolging van Frankrijk vindt men reeds veel vroeger. Het uitgangspunt is het Bourgondiese tijdvak; bij het begin der Republiek zijn de Franse krijgstermen talrijk [1], en zij zijn dat gebleven. En hoewel wij ons na 1870 vooral naar Duitsland hebben gericht, hebben wij vast gehouden aan de Franse terminologie, die trouwens ook in het Duitse leger zeer gebruikelik is of altans tot vóór korte tijd was. Verrassend is de groep Marine, die toont dat, wat inrichting der oorlogsvloot betreft, de zeevarende Nederlanders veel hebben overgenomen van Frankrijk; ik verwijs naar de groep „Handelsvloot", die later ter sprake zal komen.

---

3. *Rechtspraak.*

Algemeen.

baljuw 1, informeren 1, juge 1, jugement 1, jugeren 1, calangeren 1, contumacie 1, muniment 1, occasoen 1, saisieren 1, termijn 1.

apointement 2, apointeren 2, audiëncier 2, bastonnier 2, date 2, despointement 2, dilai 2, fallant 2, justicieren 2, composeren 2, corier 2, letterage 2, occoisoneren 2, poisier 2, ressort 2, voegement 2, zin 2.

advoyement 3, akte 3, apostille 3, arrement 3, bedeel 3, defaut 3, delayeren 3, desavoueren 3, dilatoor 3, dupliek 3, exploiteren 3, exploot 3, enterinement 3, enterineren 3, fiskaal 3, griffie 3, griffier 3, huissier 3, inkompetent 3, interrogatorie 3, calange 3, cautioen 3, komparitie 3, kompetent 3, complainte 3, konfronteren 3, contrebrief 3, quadruplijck 3, landeren 3, mise 3, parket 3, pertinent 3, purge 3, rappel 3, relevement 3, releveren 3, remonstrancie 3, repliek 3, ressorteren 3, sommeren 3, substituut 3, suppliant 3, tripliek 3, verbaal 3.

adjournement 4, adjourneren 4, advoy 4, advoyeren 4, accusatoir 4, antecedent 4, appèl 4, appellant 4, apposeren 4, atterminatie 4, attermineren 4, authentiek 4, autentiseren 4, dedommagement 4, declinatoir 4, deposant 4, deposeren 4, desadvoi 4, exekutorie 4, extrajudicieel 4, extraordinair 4, empieteren 4, enfreinte 4, enregistreren 4, formeel 4, geïnkrimineerd 4, illegaliteit 4, impertinent 4, impetrant 4, incompatibel 4, incoupabel 4, indemneren 4, irrelevant 4, judiciair 4, judicieel 4, juratoir 4, justifiëren 4, kassatie 4, kasseren 4, kode 4, kompatibel 4, kompetentie 4, compulsoir 4, konditioneel 4, contrainte 4, quadrupliseren 4, libelleren 4, litigieux 4, margineel 4, negatoir 4, opposeren 4, ordinair 4, peremptoir 4, pertinentie 4, petitoir 4, plainte 4, prejudiciabel 4, prejudiciëren 4, preparatoir 4, reaccuseren 4, recolement 4, reconciliabel 4, redhibitoir 4, requisitoir 4, retroactif 4, revindicatie 4, saisie 4, sententiëren 4, solidair 4, testifiëren 4, tripliceren 4.

---

[1]) H. Hardenberg, *Overzigt der Voornaamste Bepalingen enz., van het Nederlandsche leger*, den Haag, van Cleeff, 1858.

Civiele zaken.

Algemeen: tenure 1.
abandon 2, adversant 2, nampt 2, namptissement 2.
arbiter 3, immeuble 3, maintenue 3, opposant 3, partage 3, reconveniëren 3, reconventie 3, recreancie 3, respondant 3, reversaal 3.
aktrice 4, aliénabel 4, cessionaris 4, civiel 4, inaliénabel 4, cautionaris 4, komposant 4, confessoir 4, constituant 4, nampteren 4, participant 4, proprietaris 4, redhibitoir 4, recuperabel 4, requerant 4, renonciatie 4, restoir 4, retract 4, retractabel 4.

Faillissement: homologeren 3, illiquide 3, insolvent 3, quaternel 3, quinquernel 3, liquide 3, surseance 3.
faillissement 4, faljiet 4, fraudulens 4, homologatie 4, insolvabel 4, insolventie 4, konkoers 4, rehabilitatie 4, rehabiliteren 4, verificatie 4.

Sukcessie: bastaard 1, douarie 1, oir 1.
aventrone 2, bastaardij 2, duweren 2, executeur 2, exue 2, hoirie 2, legitiem 2, mainplevie 2, parchonnere 2, precarie 2, rachat 2, serkemenage 2, testamenteren 2, testamentoor 2.
amortiseren 3, bael 3 („voogd"), bael 3 („voogdij"), legitimeren 3.
adheriteren 4, alimentatie 4, amortificatie 4, amortificeren 4, appensement 4, aubain 4, desherederen 4, dote 4, herederen 4, heritage 4, heriteren 4, collateur 4, collegataris 4, olografies 4, pupillariteit 4, survivant 4, survivantie 4, testatrice 4, (rente) à vie 4.

Strafzaken.

Vergrijpen enz.: hatie 1, hatine 1.
happeren 2, crieme 2, krimineel 2, mesusage 2, mesusance 2, mesuseren 2, misuus 2, molestacie 2.
abuseren 3, assaisine 3, assassineren 3, assassineur 3, baraterije 3, fraude 3, complice 3, contraventeur 3, maelfacteur 3.
assassinaat 4, bandiet 4, bigame 4, bigamie 4, chantage 4, delinquent 4, diffamateur 4, frauderen 4, calumniatrice 4, calumnie 4, calumnieus 4, contraveniëren 4, contraventie 4, coupabel 4, transgresseren 4, voleren 4, voleur 4.

Straffen enz.: arresteren 1, forfaiture 1, forfeit 1, kalangeren 1, kommeren 1, prisoen 1, prisonier 1, schavot 1.
arrest 2, gaiole 2, quarteleren 2, mainmise 2, palei 2, peine 2, pellorijn 2, pilorisatie 2, piloriseren 2, restement 2.
amende 3, cip 3, cipier 3, gendarme 3, ghiolier 3, carkant 3, kavecte 3, torrier 3, torture 3, verbaliseren 3.
acquiteren 4, arrestabel 4, arrestant 4, arrestatie 4, bannissement 4, brigadier 4, cellulair 4, estrapade 4, fletrissure 4, forceeren 4, gendarmerie 4, hapschaar 4, incarceratie 4, kasjot 4, commise 4, kommissariaat 4, contumaceren 4, korrektioneel 4, pistole 4, politie 4, preventief 4, recherche 4, rechercheur 4, recidivist 4, relascheren 4, signalement 4, subsidiair 4, tortureren 4.

Advokatie.

advokaat 1, advocatie 1, affaire 1, plaidier 1, plaidieren 1, pleidoer 1, pleit 1, procureerre 1.
adviseren 2, bakket 2, praktijk 2, prokureur 2.
besoigneren 3, fute 3, minuteren 3, proces 3, rol 3.
advies 4, advoué 4, ageren 4, apostilleren 4, chicaneren 4, chicanerie 4, chicaneur 4, defendeur 4, captius 4, klient 4, kliëntele 4, konfrere 4, pleidooi 4, procederen 4, procedure 4, sustenu 4.

Notariaat.

ceel 1, perceel 1, tabilioen 1.
cirografe 3, inventare 3, inventariëren 3, renvoyeren 3, renvooi 3, vendu 3.
komparant 4, legalisatie 4, legaliseren 4, notariaat 4, notarieel 4.

Om uit de rubrieken Algemeen, Civiele Zaken en Strafzaken konkluzies te trekken, zou men een studie van onze rechtsgeschiedenis moeten maken. Ik bepaal mij tot de opmerking dat het grote aantal rechtstermen uit de 3e en, voor een deel, ook uit de 4e periode, verklaard wordt door de veranderingen die, onder het Bourgondiese huis, de oude formulieren en wijze van rechtspleging hebben ondergaan, en door de invoering in die tijd van de Franse praktijk [1]; en dat het langdurig gebruik van de „Code Napoléon" en de „Code civil" meegewerkt heeft om de woorden der 4e periode zo talrijk te maken. Om deze feiten naar waarde te schatten, bedenke men dat het Latijn lang de rechtstaal is geweest, en dat van de door mij gegeven woorden geen enkel uit het Latijn kan zijn overgenomen.

De woorden voor Straffen en die voor Advokatie zijn niet met de vorige op één lijn te stellen: zij staan in nauwere betrekking tot het gewone leven; toch zijn ook zij zonder twijfel door de wetboeken en de rechtspleging hier in gebruik gekomen, ook al hadden zij geen officiëel karakter, zoals *chicaneren*, *konfrere*. Het is eigenaardig dat dergelijke woorden meekomen in het gevolg der andere.

4. *Godsdienst.*

Algemeen.

benediën 1, offer 1, offerande 1, religieus 1, religioen 1.
amulet 4, aureool 4, devoueren 4, fanatiek 4, fataliteit 4, intolerancie 4, controverseren 4, omineus 4, orthodoxie 4, piëteit 4, pieus 4, solemneel 4, spiritueel 4, stigmatiseren 4, tolerant 4.

[1] Zie Boey, *Woordentolk*, p. 1.

Sekten en wijsgerige systemen: maçon 4, maçoniek 4, materialisme 4, materialist 4, mystiek 4, mysticisme 4, monotheïsme 4, pessimisme 4, polytheïsme 4, proseliet 4, spiritisme 4, theïsme 4, visionair 4.

Toverkunst: chantement 1, duvelie 1, experiment 1, fee 1, conjurement 1, conjure 1, conjurisoen 1, nigromancien 1, sorcerie 1, sort 1.
duvelerie 2, feerie 2, karakter 2, nekromantie 2.
demoniaak 4.

Christendom.

Algemeen: devotie 1, glorieus 1, carnacioen 1, omnipotent 1, orisoen 1, triniteit 1, visioen 1.
blasfemeren 2, gloriëren 2.
bigot 4, bigotterie 4, damnabel 4, deïte 4, devotieus 4, diabolic 4, foi 4, formulier 4, kanoniek 4, kollektant 4, kollekteren 4, konfessioneel 4, missie 4, missionaris 4, mortifiëren 4, onctie 4, onctueus 4, pastorie 4.

Namen voor niet-christelik geloof en belijders en mythologie: Apollijn 1, buggere 1, buggerie 1, herisie 1, herisien 1, herite 1, idele 1, mahomerie 1, Mamet 1, paien 1.
apostaat 3, heretike 3.
apostasie 4, atheïsme 4, atheïst 4, renegaat 4.

Woorden die door het Christendom zijn binnengekomen: profeteren 1, profetes 1, profetie 1, promissioen 1, sudarie 1.
cenakel 2, dissennier 2, hysop 2, natatorie 2.
cherubijn 4.

Katholicisme.

Algemeen: bonloen 1, filaterie 1, hare 1, mattine 1, noen 1, paternoster 1, pelgrim 1, pelgrimage 1, sint 1.
complie 2, confes 2, macheleren 2, peregrimeren 2, scapulier 2.
ter jube komen 3, katholiek 3, kommunie 3, kommunikant 3, papauw 3.
asceet 4, ascetics 4, impenitencie 4, karantaine 4, karnaval 4, veniël 4.

Kerk: doxaal 1, image 1, fiertre 1, Jesueel 1, kapel 1, capitulaer 1, koor 1, crisme 1, crismier 1, olie 1, paes 1, patene 1, reliquie 1.
bonenfant 2, filet 2, koraal 2, costerie 2, parvijs 2, pateel 2.
brevier 3, kathedraal 3.
gradueel 4, monstrans 4.

Eredienst: messe 1, processioen 1, seinen 1, sermoen 1, sermoneren 1, processioen 1, statioen 1.
jubilatie 2, predicatoor 2, salmodie 2.
intronizeren 3, canterje 3, croiseren 3, officiant 3.
dessacreren 4, fulmineren 4, kommuniëren 4, confesseren 4, confessionaal 4, consacreren 4, liturgie 4, prosternatie 4, sakramenteel 4.

Priesterschap, waardigheden: elijt 1, hiërarchie 1, intendijt 1, canesie 1, capellerie 1, kapitoel 1, klerezij 1, klerk 1, confessoor 1, officiaal 1, ordonneren 1, penitencier 1, priester 1, primaat 1, seculier 1.

aalmoesenie 2, canoene 2, capelier 2, clergiet 2, cureit 2, mandement 2, pastoor 2, patrones 2, persoon 2, prelature 2, priestrage 2, provendier 2, provisoor 2, symoniake 2, scolaster 2, scolasterie 2, vicarie 2.

aalmoezenier 3, capitulant 3, coadjuteur 3, marglier 3, prebende 3, schismatiek 3, suffragaan 3.

apostolie 4, beatifiëren 4, celibaat 4, encycliek 4, kanonisatie 4, collegiant 4, confessant 4, confessionaris 4, monseigneur 4, pontifikant 4, seminarie 4.

Gewaden enz.: dalmatike 1, kazuifel 1.

amit 2, frok 2, krootse 2.

surplis 3.

Geestelike orden enz.: anachoreet 1, begaert 1, begijn 1, frere 1, hermitage 1, carmer 1, clergesse 1, klooster 1, cloosterier 1, moene 1, oratore 1, orde 1, pitancie 1, Premonstreit 1, priore 1, prioreit 1, regulier 1.

appoort 2, ebdomadarie 2, fremineur 2, irregulier 2, obediencier 2, pitanchier 2, proosdij 2, Tsartrois 2.

kordelier 3, priooresse 3.

Benediktijn 4, cenobiet 4, Jezuïet 4, jezuïeties 4, Jezuïetisme 4, novice 4, noviciaat 4.

Protestantisme.

predikant 3, protestant 4, protestantisme 4, remonstrant 3, remonstreren 3.

diakonie 4, doleancie 4, gereformeerd 4, koraal 4, pastorie 4, proponent 4, reformatie 4, synode 4.

Joodse kerk.

rabbijn 4.

Dat wij de Godsdienst in deze Afdeling hebben geplaatst moge gerechtvaardigd worden door het feit dat de openbare uitoefening ervan de mensen verenigt tot grote groepen en als zodanig niet individueel is; het spreekt vanzelf dat de godsdienstige gevoelens en aandoeningen in de Derde Hoofdgroep een plaats zullen vinden. De kleine rubriek Sekten en Wijsgerige Systemen staat op de grens van de „wetenschap". Zoals men ziet behoren de meeste woorden tot het Katholicisme en dateren uit de oudere perioden. Deze twee feiten hangen samen; in de Middeleeuwen was de Katholieke kerk oppermachtig en had het rijk alleen. Maar ook hiermee moet men rekening houden dat in de latere tijd ten onzent de Katholieke eredienst veel Latijnse woorden gebruikt daar waar in de Middeleeuwen Franse werden gebezigd. Uit een artikel van A. W. Stellwagen, in de „Gids", 1901, p. 137, haal ik aan: „Het Woordenboek spreekt van *communieeren*, *communiant*, terwijl de Roomschen *communiceeren*, *communicant* zeggen". Het is opmerkelik hoe weinig der oudere woorden van deze rubrieken tans nog bestaan. De Franse termen die met het Protestantse geloof zijn binnengekomen, bewijzen de invloed van het Calvinisme op de Nederlands Hervormde Kerk. Maar zonderling is het dat *rabbijn* bij ons een Franse stempel draagt.

B. De Mens als lid van de Maatschappij.

1. *Algemeen.*

Ambtenaren [1]: klerk 1, officier 1, salaris 1, soud 1.
passeren 2, pensener 2, pensioen 2, pensionaris 2, soudeie 2, vice 2.
assesseur 3, inspekteur 3, jubilee 3, solliciteren 3, superintendent 3, vakatie 3.
adjunkt 4, anciënneteit 4, autoriteit 4, emolumenten 4, funktionaris 4, gratifikatie 4, inkompatibel 4, inspekteren 4, inspektrice 4, intitulatie 4, kommies 4, continueren 4, malversatie 4, pensioneren 4, responsabel 4, responsabiliteit 4, routine 4, salariëren 4, sollicitant 4, sollicitatie 4, superieur 4, surnumerair 4, titularis 4, traktement 4, vakant 4.

Administratieve woorden: ceel 1, dors 1, fineren 1, kopie 1, statuut 1.
defrayeren 2, dispensier 2, frait 2, grosseren 2, informatie 2, canceleren 2, kantoor 2, konciërge 2, kopiëren 2, custode 2, marge 2, rapport 2, rasure 2, register 2, scrivein 2, tabel 2, teneur 2.
actionaris 3, kopiist 3, cotisatie 3, lias 3, liasseren 3, renvoyeren 3, signature 3, sommarie 3, suppoost 3, verificeeren 3.
administrateur 4, administreren 4, adviseur 4, antidateren 4, associatie 4, assurantie 4, autorisatie 4, autoriseren 4, borderel 4, bureel 4, buro 4, certifikaat 4, cirkulaire 4, dateren 4, diffikulteren 4, direkteur 4, direktie 4, direktrice 4, dosseren 4, formaliteit 4, gerant 4, honorair 4, honoreren 4, komitee 4, kommissie 4, kontentieus 4, lokaal 4, organisatie 4, organisator 4, organiseren 4, paraaf 4, paraferen 4, prokurist 4, reglementair 4, reklameren 4, renvooi 4, royeren 4, summier 4, temporair 4, traineren 4, verifiëren 4.

Vergaderingen [2]: debat 2.
debatteren 3, mandaat 3.
appuyeren 4, ballotage 4, balloteren 4, decharge 4, dechargeren 4, delegatie 4, diligenteren 4, diskussie 4, installatie 4, installeren 4, kongres 4, motie 4, notifikatie 4, permanent 4, prealabel 4, precedent 4, president 4, proposeren 4, propositie 4, referent 4, reglement 4, reglementeren 4, tumultueus 4, unaniem 4, unanimiteit 4, urgent 4, urgentie 4, voteren 4.

---

[1]) Vergelijk de Afdelingen „Staatsbestuur" en „Stad" (p. 50 en 69).

[2]) Vergelijk: „Konstitutionele regeringsvorm" (p. 51).

De woorden van deze Afdeling hebben reeds een minder algemeen karakter; toch hebben zij nog een officiële stempel. De hoofdindruk die de lezing van de Algemene rubriek achterlaat is dat, waar het op organiseren aankwam, de Fransen tot voorbeeld hebben gediend. De overgenomen woorden worden steeds talrijker naarmate men de tegenwoordige tijd nadert, maar reeds in de Middeleeuwen komen er veel voor die heden nog worden gebruikt en welker vroegtijdig bestaan in Noord-Nederland dus zeker is. Dat in de rubriek Vergaderingen zo goed als uitsluitend jonge woorden zijn te vinden, bewijst dat de vergaderwoede van jonge datum is.

---

2. *Nijverheid.*

Algemeen: paye 1.
beedjaan 2, floreren 2, patroon 2.
artisaen 3, inventeur 3.
associé 4, associëren 4, automaat 4, automaties 4, exploitatie 4, exploiteren 4, fabriceren 4, fabriek 4, fabriekant 4, fabricage 4, fabriqueur 4, florissant 4, industrie 4, industrieel 4, ingenieur 4, kompanjon 4, concessionaris 4, materiaal 4, mekaniek 4, metier 4, patent 4, patenteren 4, personeel 4, procédé 4, produktie 4, projekt 4, projekteren 4, sorteren 4.

Biezonder.

Fabriekswezen: accumulator 4, acquisiteur 4, centrale 4, cilinder 4, elektricien 4, elektries 4, industrieel 4, combustibel 4, machinaal 4, machine 4, machinist 4, mankement 4, monteren 4, monteur 4, regulateur 4.

Metaalindustrie: andein 1, latoen 1, matrijs 1, metaal 1, polijsten 1, temperen 1, temporure 1.
batture 2, email 2, emailleren 2, foelie 2, speauter 2.
amaril 3, moele 3, soldunr 3.
adouceren 4, bruineren 4, cementeren 4, chabotte 4, ciseleren 4, damasceren 4, forceren 3, fronthamer 4, grafiet 4, kaliber 4, raffineren 4, regenereren 4, roosten 4, rozet 4, solderen 4, support 4, ventilator 4, vernissen 4.

Munten en goud- en zilverbewerking: allooi 2, brassage 2, empirance 2, grosserij 2, lingoot 2, orfeverie 2, toets 2.
affineren 3, bonnepier 3, justeren 3, karaat 3.
adjusteren 4, alliage 4, avers 4, blancheren 4, grosserij 4, colifichet 4, matteren 4, montuur 4, revers 4.

Houtbewerking: ebene 1, planeren 1, polieren 1.
brackoen 2, breail 2, buëren 2, gefuereert 2, gente 2, genture 2, guts 2, maderijn 2, plank 2, riveren 2, tafeletterije 2, tafelier 2, vise 2, zie 2.
fret 3, matsen 3, puimsteen 3, rayeren 3, schampelioen 3.

fineren 4, Boulewerk 4, burin 4, frees 4, guillocheren 4, marqueterie 4, mouche 4, poliment 4, reeschaaf 4, sergeant 4.

Glas- en Aardewerk: kristal 1.
kristallijn 2.
biscuit 4, cassetten 4, engoberen 4, faience 4, filigreinglas 4, foeliën 4, glazuur 4, matglas 4, palet 3, plasticiteit 4, porselein 4, raffineren 4.

Diamantslijpen [1]**:** briljant 4, facet 4, marquise 4, paviljoen 4, pendeloque 4.

Spinnen: kardeelslag 3, trens 3.
demêloir 4, doubleren 4, garnituur 4, lisseuse 4, lustre 4, merinos 4, nappeuse 4, tamboer 4, transporteur 4, volant 4.

Weven [2]**:** bertanlen 1, calandernar 1.
asseleren 2, draperen 2, draperie 2, draperiere 2, drapier 2, cadas 2, pers 2, tisserie 2.
apprêteren 4, arcade 4, armure 4, bobijn 4, brocheren 4, chemin 4, decatiseren 4, dizaine 4, figuur 4, gaal 4, gecanneleerd 4, gevelouteerd 4, gros 4, harnas 4, contermarsch 4, croisé 4, maillon 4, piqué 4, pincet 4, poil 4, rapport 4, toer 4.

Zijdeindustrie [2]**:** degommeren 4, floretzijde 4, cocon 4, konditioneren 4, organsinzijde 4, titreren 4.

Lakenververij [3]**:** cinoper 1, greine 1.
moreit 2, sanguwijn 2, taneit 2.
garance 3, kochenielje 3, rosane 3, rooset 3.
teinture 4.

Suikerraffinaderij: raffinaderij 4, raffinadeur 4, raffineren 4.

Kaarsenbereiding: stearine 4.

Distilleerderij: bom 1.
tartre 2.
gauge 3, gaugieren 3.
distillateur 4, distillatie 4, distilleren 4, fermenteren 4.

Papierbewerking en Drukkerij: papier 2, prent 2, prenten 2, rubriek 2.
abbreviature 3, formaat 3, maculature 3, timpaen 3, vignet 3.
akkolade 4, autografie 4, burin 4, chalcografie 4, chassis 4, chromolithografie 4, distribueren 4, faksimile 4, ferlet 4, frisket 4, galei 4, galjart 4, gelatineren 4, gegauffreerd 4, gevelouteerd 4, graveren 4, graveur 4, initiaal 4, interlinie 4, quadrillepapier 4, cliché 4, clicheren 4, koetsen 4,

---

[1] Ik dank deze termen aan de vriendelikheid van de Heer Sluiter te Amsterdam. Twijfelachtig is de Franse afkomst van: *devekater*, *kolet* (Fr. *culasse*), *nijf* (Fr. *naïf*?), *randist*.

[2] Vergelijk hierna de rubriek „Stoffen" (p. 80).

[3] Vergelijk de rubriek „Kleuren" op p. 45.

conterpers 4, kopij 4, xylografie 4, kursief 4, lithograaf 4, lithograferen 4, lithografie 4, matrijs 4, mediaan 4, pagineren 4, romein 4, satineren 4, stereotiep 4, stereotypie 4, typograaf 4, typografie 4, typografies 4, velijn 4.

3. *Handwerken*.

Algemeen: mekaniek 4 (subst.), mecaniseren 4.

Biezonder

Aannemer[1]: (Bouwen van huizen enz.).
base 1, fondament 1, geplankiert 1, kanteel 1, kolom 1, crevetse 1, maisiere 1, muraal 1, penne 1, posterne 1, pui 1, stavelie 1, wiket 1.
aloor 2, arket 2, balierkijn 2, bilioen 2, blocket 2, chammerande 2, dobbeleel 2, gemureert 2, glui 2, gorgoel 2, gotiere 2, huseel 2, capement 2, karbeel 2, cornier 2, lamble 2, lambourde 2, linteel 2, ogijf 2, ordeis 2, paneel 2, penant 2, perron 2, pinakel 2, plankiet 2, plavuis 2, polei 2, reprise 2, schalie 2, soffreinen 2, spanleiren 2, stanson 2, tafelment 2, tralie 2, trans 2, vonteren 2.
basement 3, kornis 3, mommie 3, murage 3, plankier 3, solement 3.
astragaal 4, attiek 4, avantprijs 4, blokkeel 4, chassinet 4, facade 4, galerij 4, contrefort 4, plafond 4, plafoneren 4, portant 4, talie 4.

Bakker: regieren 2.
schoffelioen 3, tremel 3.

Behanger: koord 1, lus 1, parmentier 1, parmentrie 1.
borduren 2, tapisserie 2.
tapijtsier 3.

Boekbinder: doreren 1, covertoer 1, perkament 1.
frontsijn 2.
brocheren 4, karton 4, kartoneren 4, marokijn 4.

Bontwerker: pelterij 1.
poltier 2.

Horlogemaker: horloge 1.
behen 3.
remontoir 4, spiraal 4.

Kleermaker: passen 1.
stafelrije 3, stapeel 3.
fatsoen 4, coupe 4, coupeur 4.

Leerlooier: besaen 1.
tannen 3.

Metselaar: cement 1, kareel 1, mastijk 1, pleister 1.
luten 2, parpein 2, placsterare 2, tegelerie 2, truweel 2.
arduin 3, gips 3, luteren 3, tras 3, tufsteen 3.
beton 4.

Schilder: farnisage 2, prumeren 2, vernis 2.

Schoenmaker: corduwaen 1.
kamnis(leer) 2, konterfoort 2, cordewanier 2, savetier 2.

[1]) Vergelijk de rubriek „Bouwkunst" (p. 45).

	segrijn 4.
Smid en Slotemaker:	forge 1, ycIavielt 1, travalje 1.
	klauwier 2, maelget 2, marteel 2, palmeel 2, pinche 2, scharnier 2.
Steenhouwer:	albast 2, mommaerter 2, roketier 2.
	carriere 3, mozaiek 3.
Zadelmaker:	lormier 2, selrie 2.
	harniceur 4.

Wij behandelen hier de rubriek Nijverheid tegelijk met die der Handwerken: zij behoren bij elkander en zijn zelfs niet geheel te scheiden: zo is bijv. het ambacht van de timmerman begrepen in de rubriek „Houtbewerking". Ik vlei mij niet dat mijn lijsten volledig zijn; men zou over meer vakkennis moeten beschikken dan ik bezit, om alle vroegere en hedendaagse termen te kunnen geven. Toch zullen misschien de verschillende rubrieken een niet al te scheef beeld geven van de meerdere of mindere invloed die Frankrijk gehad heeft op de verschillende vakken. Als men de rubriek der „Nijverheid" vergelijkt met die der „Handwerken", dan is men getroffen door het feit dat in de eerste vooral jonge woorden, in de laatste bijna uitsluitend oude worden aangetroffen. Bovendien zijn van deze laatste woorden de meeste hier niet in gebruik; het is waarschijnlik dat zij, in de Middeleeuwen, alleen in België zijn gebezigd. Trouwens, de menigte woorden die ik onder het hoofd Aannemer heb verzameld, komen voor het grootste deel uit de *Inventaire de Bruges*. Enige der in bovenstaande groepen opgenomen woorden hebben bovendien een algemene betekenis.

Voor de beschavingsgeschiedenis is deze Afdeling gewichtig. Men lette bijv. op de rubriek Weven, waaruit blijkt van hoeveel belang de lakenindustrie hier was. Merkwaardig is ook het groot aantal Franse woorden voor de Drukkerij.

---

4. *Handel.*

Algemeen:	delivrance 1, leveren 1, leversoen 1, voiture 1.
	fuer 2, garant 2, grossier 2, contrepois 2, leverantie 2, monster 2, restant 2, soort 2, rente 2.
	artikel 3, facteur 3, kapitaal 3, consorte 3, kontrakt 3, kontrakteren 3, korrespondentie 3, kwaliteit 3, magazijn 3, negotiëren 3, protest 3, provisie 3, triëren 3, specificeeren 3.
	branche 4, debiet 4, exorbitant 4, employé 4, en detail 4, en gros 4, etablissement 4, falsifikatie 4, filiaal 4, garanderen 4, garantie 4, interesseren 4, kommercieel 4, commis-voyageur 4, konditioneren 4, kontraktant 4, coulant 4, kwantiteit 4, lanceren 4, malaise 4, marchand 4, marchanderen 4, marchandise 4, negociant 4, negotie 4, offerte 4, order 4, principaal 4, provenu 4, reklame 4, soliede 4, sorteren 4, stagnatie 4, superieur 4 (adj.), vendeur 4.

Verpakking: bareel 1, boetseel 1, fraieel 1, jarre 1, cuwe 1.
bariseel 2, coste 2, poinsoen 2, sarpeel 2.
baal 3, balie 3, fust 3, pakket 3.
emballage 4, emballeren 4.

Boekhouding: failleren 1, fraite 1, kwijten 1, prijs 1, rabat 1, som 1.
balans 2, mescaveren 2, payavel 2, prisie 2, sommeren 2.
assurancie 3, assureren 3, bankroet 3, bankroetier 3, insolvent 3, contreborghe 3, creancie 3, creancier 3, krediet 3, provisie 3, remboerseren 3, solvent 3, surplus 3, surseance 3.
aktief 4, assuradeur 4, debiteur 4, debitrice 4, defailliant 4, faillissement 4, faktuur 4, faljiet 4, komptabiliteit 4, contabel 4, kontant 4, krediteren 4, krediteur 4, creditrice 4, kwitantie 4, kwiteren 4, passief 4, solvabel 4.

Maten: dozijn 1, kerke 1, koppel 1, quaertroen 1, masse 1, musure 1.
bras 2, havot 2, peket 2, pint 2, rasier 2.
ons 3, ponciel 3, siseine 3.
centi-, deci-, hekto-, kilo-, milli- 4, decimaal 4, gros 4.

Groothandel: partij 1.
caucilioen 2, coltier 2.
agent 3, expediëren 3, konsigneren 3, transport 3.
debouché 4, doeane 4, doeanier 4, expediteur 4, exporteren 4, exporteur 4, faktorij 4, importeren 4, importeur 4, cargasoen 4, cognossement 4, kommittent 4, korrespondent 4, mille 4, syndikaat 4.

Kleinhandel: affaire 1.
fontic 2, klant 2, mars 2, meercerie 2, mersenier 2, merser 2.
buket 3, effektueren 3, kater 3, rabatteren 3, trebuket 3.
agentuur 4, baskule 4, bon 4, depo 4, etalage 4, etaleren 4, finaal 4, galanterieën 4, geassorteerd 4, klandestien 4, klandizie 4, kolportage 4, kolporteren 4, kolporteur 4, konkurent 4, konkurentie 4, koöperatief 4, quincaillerieën 4, likwidatie 4, likwideren 4, remboers 4, retourneren 4, vitrine 4.

Namen van handelaars en zaken: librarie 1, panetier 1, pesterie 1, pestier 1, tripiere 1.
fruiterie 2, fruitier 2, julerie 2, juwelier 2, crasier 2, librarier 2, maiseel 2, oblier 2, specier 2.
manufacture 3, poelier 3, victalier 3, vivandier 3.
drogerij 4, drogist 4, manufakturier 4, papeterie 4, tailleur 4.

Geldhandel: lombaert 1, rente 1.
disponeren 2, finantie 2, fret 2, interest 2, cauwersijn 2, prest 2, sourrente 2.
akcepteren 3, arrentement 3, arrenteren 3, bankier 3, foerneren 3, kauwersuene 3, croos 3, prolongatie 3, prolongeren 3.
acceptant 4, akceptatie 4, accepteur 4, aktioneren 4, assignatie 4, assigneren 4, baisse 4, divident 4,

effekten 4, emissie 4, emitteren 4, endossement 4, endosseren 4, financieel 4, financier 4, fonds 4, hausse 4, hypothekair 4, inkasseren 4, kapitalisatie 4, kapitaliseren 4, koepon 4, koertage 4, kommissionair 4, konsolideren 4, konversie 4, konverteren 4, metalliek 4, nominaal 4, noteren 4, obligatie 4, realiseren 4, remise 4, remitteren 4, rouleren 4, sekuur 4, spekulant 4, spekulatie 4, spekuleren 4, tantième 4, usurier 4.

Geldsoorten: besant 1, billioen 1, denier 1, fertoen 1, loi 1, malie 1, pejement 1, poitevin 1, poitevineren 1, sesein 1.
angelot 2, dobbele 2, dukaat 2, florijn 2, frank 2, paye 2, parisis 2, postulaet (gulden) 2, royeel 2, saluut 2, tournoys 2.
contergarde 3, blaffaert 3, blank 3, dubloen 3, point 3, testoen 3.
cent 4, depreciatie 4, depreciëren 4, dukaton 4, pistool 4, specie 4.

Handelsvloot en Visserij [1]: bark 1, buis 1, drachmon 1, galei 1, harpoen 1, harpuis 1, hune 1, kabel 1, koket 1, lamprei 1, laveren 1, marinier 1, mossel 1, naveel 1, patroon 1, siege 1.
barge 2, bartoen 2, gouvernael 2, koers 2, comite 2, kompas 2, contermeester 2, lagaen 2, line 2, masse 2, mescaveren 2, naveide 2, piloot 2, pleit 2, tarpoeizen 2.
balleen 3, ekipage 3, fuste 3, kaapstander 3, kajuit 3, kalfaten 3, kampanje 3, kardeel 3, karveel 3, kombof 3, kombuis 3, konvooi 3, lastnedse 3, pinas 3, piraat 3, propijs 3, puts 3, raseel 3, smak 3, stop 3, taan 3.
affrettement 4, aubain 4, botteloef 4, bras 4, despage 4, despageren 4, drossen 4, goelet 4, quarantaine 4, kommandant 4, mars 4, matroos 4, moelje 4, oktant 4, ponton 4, signaleren 4, skafander 4.

Biezonder groot is het aantal Handelswoorden, en, blijkens de lijsten, is het altijd groot geweest, want dat voor Geldhandel de jonge woorden zozeer in de meerderheid zijn, heeft een speciale oorzaak, nl. dat de geldhandel eerst laat zulk een vlucht heeft genomen. Ik vestig de aandacht op de groep Namen van Handelaars en Zaken; deze rubriek noemt uitsluitend de titel van de verschillende branches, en geen der biezonderheden (Vgl. p. 44).

Leerzaam voor de beschavingsgeschiedenis is de rubriek Geld met zijn talrijke vormen voor geldsoorten uit de oude tijd; ook de verschillende termen voor Maten zijn merkwaardig, vooral de oudere, want de latere zijn internationaal. En dat de namen voor grote geldsommen (zie later de groep Getallen) alle eerst in de 3e en 4e periode voorkomen, is het gevolg hiervan dat zij ook in Frankrijk eerst na de 15e eeuw in gebruik zijn, behalve *million*, dat ook bij ons ouder is dan de andere. Het is bekend dat woorden voor getallen boven 1000 bij vele volken uit den vreemde zijn overgenomen.

Een woord over de rubriek Handelsvloot en visserij. Ik laat buiten bespreking de termen die op de overzeese handel betrekking hebben

---

[1]) Vergelijk de rubriek „Weersgesteldheid" op p. 70.

(zoals *despage*), maar herhaal de betuiging mijner verbazing (vgl. p. 57), dat wij voor de zeevaart zoveel Franse woorden hebben gebruikt, en nog gebruiken, want een groot aantal der in de drie eerste tijdvakken overgenomen woorden, leven nog in de mond der zeelieden.

Ten slotte, het zou misschien aanbeveling hebben verdiend een afzonderlike rubriek „Handelsprodukten" samen te stellen. De woorden die daarin thuis zouden behoren, vindt men nu verspreid, vooral in de Afdeling „Voeding" (p. 82). Zij zijn echter niet alleen belangrijk voor de kennis van de invloed van Frankrijk op onze handel; zij bewijzen ook de invloed die het op ons partikulier leven gehad heeft. Ik heb, om ze niet tweemaal te drukken, moeten kiezen uit welk gezichtspunt ik ze wilde beschouwen.

---

5. *Stadsleven.*

Algemeen: citeit 1.

De straat, Openbare gebouwen: belfoort 1, bordeel 1, duwiere 1, fermerie 1, hospitaal 1, hostelier 1, conduut 1, ostelrie 1, pavement 1, paveren 1, schavot 1, sluis 1, tavernier 1, toren 1.
allee 2, buis 2, herbergerie 2, joderie 2, cabaret 2, cabarettier 2, kade 2, kaneel 2, cautsieden 2, plavei 2, reget 2, rempart 2, repas 2, riool 2, singel 2, tavernie 2.
krotte 3, logement 3, palissade 3, plantsoen 3.
abattoir 4, avenue 4, barriere 4, bassin 4, boulevard 4, elektriek 4, estaminet 4, fausbourg 4, galerie 4, hôtel 4, café 4, kiosk 4, macadamiseren 4, menagerie 4, palissaderen 4, passage 4, plantage 4, plein 4, populeux 4, prise d'eau 4, restaurant 4, statue 4, table d'hôte 4, trottoir 4, urinoir 4.

Leven op straat: gepeupel 1, huwen 1, merdaelge 1, reveel 1.
caboel 2, rapalje 2, rumoer 2, triboel 2.
populasse 3, rabat 3, toeveel 3.
akklameren 4, foele 4, garboille 4, kabaal 4, kombustie 4, spektakel 4.

Openbare vermakelikheden, kermis: fore 1, menestraudie 1, minstreel 1, tent 1.
esbatement 2, illumineren 2, menestreel 2.
fuscie 3, guirlande 3, jongleur 3, marotte 3, passepasse 3.
akrobaat 4, automaat 4, balanceren 4, ballon 4, bouffon 4, festoen 4, harlekijn 4, hippodroom 4, illuminatie 4, inaugureren 4, jongleren 4, karoesel 4, kinematograaf 4, lampion 4, marionet 4, paljas 4, parachute 4, pirouette 4, polichinel 4, prestidigitateur 4, seance 4, somnambule 4, tourniquet 4.

Biezonder:

Stedelik bestuur en administratie: kalende 1, commonie 1, commuun 1, preterie 1, rooi(lijn) 1.
freurie 2, juusten 2, korps 2, oktrooi 2, vergieren 2.
agent 3, gauge 3, gaugieren 3.
korporatie 4, pompier 4, sekretarie 4.

Journalistiek: pers 1.
adverteren 2.
journaal 3.

abonnee 4, abonnement 4, abonneren 4, advertentie 4, annonce 4, annonceren 4, bulletin 4, feuilleton 4, inseraat 4, journalist 4, koerant 4, communiqué 4, publiciteit 4, redakteur 4, redaktie 4, redigeren 4, rektificeren 4, rektifikatie 4.

Openbare weldadigheid: charitabel 4, donateur 4, donatrice 4, fondatie 4, crèche 4, passante(huis) 4.

School: castiment 1, scholier 1, schrijven 1, studie 1.

doctoor 2, promoveren 2, rectoor 2, student 2.

baeckelaris 3, vakantie 3.

absenteren 4, aspirant 4, bon 4, diktee 4, edukatie 4, eksamineren 4, externaat 4, elementair 4, elève 4, immatriculatie 4, immatriculeren 4, inaugureel 4, instituteur 4, institutrice 4, instituut 4, internaat 4, kollege 4, college 4 („kollega"), condiscipel 4, questioneren 4, okkuperen 4, pedagogie 4, pensionaat 4, professoraat 4, radikaal 4, reprimande 4, reünie 4, sekondant 4, surveillance 4.

6. *Landleven.*

Algemeen: chaussee 1, flume 1, fontein 1, fosseit 1, graveel 1, hamei 1, ile 1, kampanje 1, contreie 1, marche 1, marchieren 1, marine 1, mielge 1, mijl 1, moeras 1, mote 1, passage 1, poeder 1, rivier 1, rots 1, vallei 1.

fosse 2, golf 2, caelim 2, kust 2, plovijts 2, rabat 2, rivage 2, rotier 2, rustier 2.

bak 3, hoelette 3, kaap 3, kabun 3, kanaal 3, limiet 3, marescagie 3.

baricave 4, belvedere 4, draineren 4, glaatse 4, inondatie 4, inonderen 4, cultiveren 4, laboureren 4, niveau 4, pastorel 4, plateau 4, ravijn 4, rustiek 4, terrein 4, tracee 4, travers 4.

Biezonder:

Weersgesteldheid: oreest 1, seizoen 1, tempeest 1.

bise 2.

orage 3.

balsemiek 4, bries 4, bruwijne 4, orageux 4.

Landbouw en veeteelt: beest 1, beljn 1, bovier 1, kouter 1, oust 1, paelge 1, pertche 1, prairie 1.

boverie 2, filaetse 2, hafteel 2, houweel 2, carretier 2, cariot 2, marle 2, palle 2, persoor 2, zavel 2.

beestalie 3, bellier 3, femele 3, pijpengaal 3, raepier 3, sakeleren 3.

Visteelt: piscikultuur 4.

Bomen en planten: abeel 1, eglantier 1, jenever 1, kastanje 1, castaengier 1, rusche 1.

bruse 2, plataan 2.

bedeguaerd 3, laurierboom 3, olm 3.

kamperfoelie 4, populier 4.

Op planten betrekking hebbend: bosschaelje 1, bosschage 1, branke 1, bottoen 1, foreest 1, tronk 1.

front 2, lacie 2, lommer 2, racine 2, schors 2.

granen 3, ramagie 3, struweel 3.
arrouseren 4, ombrage 4, ombrageren 4, ombrageux 4.

Vogels: butoor 1, gaai 1, meerle 1, mos 1, schuivuit 1, tortel 1, vaneel 1, voleie 1.
gerruleren 2, kalander 2.
aronde 3, buizerd 3, huberon 3, huipe 3, pluvier 3, tarrijn(vogel) 3.
planeren 4.

Andere dieren: govioen 1, scavote 1.
caffaerd 3, kokerol 3.

Met enkele groepen van deze laatste rubriek naderen wij zeer dicht tot het individuele leven, met name met de woorden die wij verenigen onder de titel Leven op straat. Andere zijn officiëler, bijv. die voor Stedelik bestuur; hun aanwezigheid kan niet, zoals bij de algemene bestuurswoorden, verklaard worden door de regerende vorstehuizen; zij zijn onder andere vlag binnengekomen en kunnen worden gelijkgesteld met de termen voor „administratie", evenals de woorden voor de Straat en voor Openbare weldadigheid. Dat voor Openbare vermakelikheden, voor Journalistiek zoveel Franse termen worden gebruikt, kan niet verwonderen, daar dat alles uit Frankrijk hierheen is gekomen. Maar merkwaardig is het betrekkelik grote aantal Franse woorden voor schoolaangelegenheden, waar wij eerder Latijnse zouden verwachten; in de Middeleeuwen hebben de Latijnse termen natuurlik de overhand, en de talrijke woorden uit de laatste periode moeten zeker aan de invloed van de Franse school worden toegeschreven. Ter beoordeling van de vele algemene woorden voor Landleven, bedenke men dat niet alle zijn blijven bestaan, en dus niet alle waarschijnlik in Noord-Nederland werden gebruikt. Maar met *fontein*, *rivier*, *vallei*, *golf*, *kust*, *kaap*, *kanaal*, *terrein* is dat zeker wel het geval. Laten enkele dezer als geografiese, dus wetenschappelike termen zijn binnengekomen (bijv. *golf*, *kaap*, *kanaal*, *terrein*), of als sportstermen (bijv. *rivier*, „jachtterrein"), toch blijven er moeielik te verklaren woorden als *kust*, *moeras*, die een begrip uitdrukken dat in ons land inheems was; hoe is hun binnenkomen te verklaren? Door de zeevaarders? Maar dan is het feit van het overnemen niet minder vreemd. Dat wij een zo algemeen begrip als „jaargetijde" door *seizoen* uitdrukken, zou zijn te verklaren uit het samenvattend karakter van dit woord. Ook de groep Planten bevat veel merkwaardigs. Waardoor hebben wij voor *schors* een Frans woord, hoe komt het dat zoveel zeer gewone vogels een Franse naam hebben? Deze rubricken behoren zonder twijfel tot de belangrijkste; zij bevatten namen voor alledaagse begrippen en zaken, en die namen zijn Frans. Van vele planten, ook als zij tegenwoordig in het wild voorkomen, mag men aannemen dat zij als gekweekte planten hier zijn ingevoerd; zo kunnen ook *schors* en *tronk* oorspronkelik termen van tuin- of boombouw zijn geweest. Moeieliker is de verklaring van de vogelnamen als *gaai*, *mos*, *buizerd*: zijn dat ook oorspronkelik wetenschappelike termen?

DERDE HOOFDGROEP.

De Mens in zijn partikulier leven.

Een Hollander kan, in zijn privaat leven, enige Franse woorden niet missen. Maar het aantal voor hem nodige termen zal groter of kleiner zijn naar de maatschappelike kring waartoe hij behoort. Vooral in deze afdeling zal dus telkens moeten worden vastgesteld tot welke gebruikskring de woorden behoren, en bij de konkluzies die wij uit de verschillende groepen zullen trekken, zullen wij rekening daarmede moeten houden.

Het is zonder twijfel de allerbelangrijkste groep van overgenomen woorden: voor Franse invloed ten onzent hebben zij de meeste bewijskracht. Ik heb getracht ze te rangschikken naar hun meerdere of mindere betekenis voor het vaststellen van die invloed en heb, uitgaande van de woorden die een uiterlik begrip aanduiden, in opklimmende reeks de meer innerlike geplaatst. Ziehier, ter verduideliking, hoe ik gemeend heb te werk te moeten gaan:

A. **Het uiterlik leven van de Mens.**

1. Het bewoonde Huis en het Huishouden.
    - Algemene woorden.
    - Bewoners.
    - Inrichting.
    - Meubels en Benodigdheden.
        - Algemeen.
        - Eetkamer.
        - Slaapkamer.
        - Salon.
        - Studeervertrek en Schrijfbehoeften.
        - Keuken.
        - Linnenkamer en Was.
        - Verlichting.
        - Verwarming.
    - Tuin.
        - Algemeen.
        - Tuinplanten.
    - Hof.
    - Stal.
        - Algemeen.
        - Paarden.
        - Rijtuigen.
    - Reizen.
2. Kleding.
    - Algemeen.
    - Stoffen.
        - Stoffen en tegelijk benaming van een kledingstuk.
        - Bont.
    - Kledingstukken.
        - Algemeen.
        - Van vrouwen.
        - Van mannen.
        - Van kinderen.

Hoofdbedekking.
Schoeisel.
Kapsel.
Parfums
Versierselen.
Toiletartikelen.

3. Voeding.
Algemeen.
Vleesspijzen.
Vogels.
Vissen.
Groenten.
Eier- en Meelspijzen.
Toespijzen en Gebak.
Specerijen.
Vruchten.
Dranken.

B. De Mens in zijn omgang met anderen.

Omgang niet uitsluitend door het woord.
Algemeen.
Biezonder.
1) Hulp, verzoening.
Twist, vechten, plagen.
2) Liefde.
Vriendelikheid, goedheid, eerlikheid.
Trots.
Haat, toorn, onvriendelikheid.
Bedrog.
3) Krachtig optreden.
Strengheid.
Koppigheid.
Slapheid.
Meegaandheid.
4) Beleefdheid, eerbied.
Goede manieren.
Onbeleefdheid.
Vreemde en slechte manieren.
Vermaken.
Sport.
Gymnastiek en Schermen.
Andere sport.
Paarden, wedrennen.
Jacht.
Vissen.
Spelen.
Algemeen.
Schaakspel.
Damspel en dgl.
Dobbelspel.

Kaartspel.
Biljart.
Kaatsspel.
Kolfspel en dgl.
Kinderspelen.
Roken.
Handwerken.
Feesten en Plechtigheden.
Algemeen.
Biezonder.
Bal en soiree.
Maaltijden.
Andere feesten en plechtigheden.
Gelukwensen en geschenken.
Huwelik.
Rouwbeklag.

Omgang door middel van het woord.
Algemeen.
Tussenwerpsels en groeten.
Titels.
Konversatiewoorden.
Biezonder.
1) Vleierij.
Belediging.
Algemeen.
Scheldwoorden.
Bespotting.
2) Aanmoediging, goedkeuring.
Tegenwerking, afkeuring.

C. **De uiterlike persoon van de Mens.**

Het fysieke leven van de mens.
Algemeen.
Lichaam.
Uiterlike verschijning.
Algemeen.
Schoonheid.
Levensfunkties.
Lichaamsbewegingen.
Werk.
Uitingen van de fysieke gesteldheid.

Levensomstandigheden.
Algemeen.
Verwantschapsnamen.
Biezonder.
Gelukkige.
Ongunstige.
Geldelike omstandigheden.

Zeden.

D. **De innerlike persoon van de Mens.**

Stemming.
  Algemeen.
  Biezonder.
    1) Vrolikheid.
       Verdriet.
       Berouw.
    2) Verlangen.
       Vrees, onzekerheid.
    3) Kalmte.
       Opgewondenheid.

Karakter.
  Algemeen.
  Biezonder.
    1) Deugd.
       Ondeugd.
    2) Moed.
       Lafheid.
    3) Opgeruimdheid.
       Somberheid.
    4) Ernst, eenvoud.
       Lichtzinnigheid, onoprechtheid.

Geest en Verstand.
  Verstandelike en geestelike eigenschappen.
    Gunstige.
      Knapheid, geestigheid.
      Slimheid.
      Verbeeldingskracht.
      Zorgvuldigheid.
    Ongunstige.
      Domheid.
      Afgetrokkenheid, slapheid.
    Eigenaardige formatie van de geest.
  Verstandelike werkzaamheid.
    Tijd.
    Getallen.

A. **Het uiterlik leven van de Mens.**

1. *Het bewoonde Huis en het Huishouden.*

Algemeen:
  aeisement 1, maisniede 1.
  habituwacie 3, menage 3.
  etablisseren 4, homme d'affaires 4, installeren 4, sejour 4, sejourneren 4.

Bewoners:
  Algemeen: logeren 1, meissenier 1.
  delogeren 4, pensionaire 4.

Bedienden en Huisgenoten:
bottelier 1, kamenier 1, portier 1.
barillier 2, essanchon 2, gaardenier 2, goeverneur 2, hausteur 2, livrei 2, page 2, palfrenier 2, potagier 2, seneschael 2, sommelier 2.
gagieren 3, goevernante 3, lakei 3, menagier 3.
koetsier 4, cubiculair 4.

Inrichting:
kemeneie 1, pavement 1, portaal 1, priveie 1.
appendijtscap 2, bassecamere 2, bordes 2, parloor 2, sekreet 2, studoor 2.
garderobe 3, guichet 3, salet 4, terras 3.
alkoof 4, antichambre 4, arrangement 4, arrangeren 4, ascenseur 4, balkon 4, boudoir 4, etage 4, galerij 4, garni 4, interieur 4, corridor 4, couloir 4, logeabel 4, plafond 4, plee 4(?), pletie 4(?), rez-de-chaussée 4, salon 4, serre 4, soeterrein 4, suite 4, vestibule 4.

Meubels en Benodigdheden:

Algemeen:
almaris 1, klok 1, meubel 1, tafel 1, tafelet 1.
gordijn 2, keminel 2.
gordinage 3, lambris 3, lambrisseren 3, lambrosure 3.
ameublement 4, marquise 4, meubileren 4, mobilair 4, persiennes 4, plumeau 4, spanjolet 4.

Eetzaal:
dretsoor 1, pul 1.
buffet 2, goublet 2, komfoor 2.
bahuut 3, bokaal 3, coppetasse 3.
karaf 4, sifon 4, tête-à-tête 4.

Slaapkamer:
caljt 1, koets 1, koffer 1, coverture 1, culte 1.
flassaerge 2, kussen 2, litiere 2, matras 2, urinaal 2.
flassaert 3, fluwine 3, kabinet 3, ledikant 3.
bidet 4, chiffonière 4, pó 4, psyché 4.

Salon:
iise 1, stofferen 1, tapijt 1.
houchieringe 2, maerspiet 2, stoffereel 2, tapisserie 2.
karpet 3.
album 4, bouilloire 4, chaise longue 4, draperen 4, etagère 4, fauteuil 4, geridon 4, gobelin 4, hoes 4, kanapee 4, causeuse 4, kommode 4, konsole 4, lustre 4, pendule 4, portière 4, pouf 4, stoffage 4, taboeret 4, trumeau 4, vaas 4, volière 4, enz.

Studeervertrek:
lectrine 2, pulpijt 2, schriftoer 2.
bibliothèque tournante 4, buro 4, kassette 4, sekretaire 4.

Schrijfbehoeften:
atrement 1, brief 1, griffie 1, calamer 1.
inkt 2, katern 2.
adres 3, adresseren 3, billet 3, kachet 3, kacheteren 3, korresponderen 3, liniaal 3, respondencie 3.
enveloppe 4, etiket 4, fiche 4, gomelastiek 4, korrespondentie 4, liniëren 4, portefeuille 4, presse-papier 4, punaise 4, velijn 4.

Keuken:
baterie 1, bus 1, doblier 1, fiool 1, fontein 1, casse 1, coolen 1, paneterie 1, plateel 1.
bottelarij 2, bouteille 2, broche 2, bultel 2, dragioer 2, fustalie 2, couleren 2, couverkel 2, lardier 2, teljoor 2, saucier 2, schuren 2, stamijn 2, vaselment 2, vasseel 2.
aluin 3, carnier 3, servoor 3.
filter 4, filtreren 4, grafiet 4, kastrol 4, office 4, pasteuriseren 4, servies 4.

Linnenkamer en Was: lavoor 1, pers 1.
lavendier 2, pecie 2, servet 2.
kamfer 3, kalander 3, laveure 3.
lingerie 4.

Verlichting: brandoen 1, doblitse 1, lamp 1, tartise 1.
fakkel 2, kandelaar 2, lantaarn 2, lenement 2, tortijts 2.
flambouw 3, toorts 3.
allumeren 4, bougie 4, lampion 4.

Verwarming: fornuis 1.
faloirde 2, fasceel 2.
anthraciet 4, briket 4, kalorifère 4.

Tuin:

Algemeen: fulgie 1, prieel 1.
vijver 2.
cagie 3.
allee 4, berceau 4, gazon 4, gloriëtte 4, oranjerie 4, park 4.

Tuinplanten: heliotroop 1, lelie 1, pioen 1, rosier 1, violette 1.
kersoude 2, oosterlucie 2, rozet 2, viool 2.
affodil 3, beniuijn 3, damast (bloeme) 3, jannette 3, jasmijn 3, pensee 3, santorie 3, tornesol 3, violier 3.
balsemien 4, martagon 4, mariolein 4, orchidee 4, rosmarijn 4, tuberoos 4.

Hof: cisterne 1, borderen 1, bordijs 1, loods 1, vergier 1.
bascoert 2, mastijn 2, palisse 2.
koert 3, staket 3, warande 3.

Stal [1]):

Algemeen: foerage 1, conreiden 1, crupiere 1, lamoen 1, rastelier 1, scorgie 1, teestier 1.
fiënten 2, marisauchie 2, sambue 2, singel 2.
bast 3, gareel 3, ketsoore 3, latierboom 3, longe 3.
harnachement 4.

Paarden: chevael 1, liaert 1, monteren 1, moreel 1, ronside 1.
bai 2, bakkenei 2.
courtauwe 3, trot 3.

Rijtuigen: berline 4, ekipage 4, faëton 4, fiacre 4, kabriolet 4, karos 4, koepee 4, sjees 4, enz. enz.

Reizen [2]): arriveren 1, fooi 1, fortsier 1, giste 1, koffer 1, convoyeren 1, latimeer 1, logeren 1.
bolge 2, logies 2, message 2, messagier 2, paspoort 2, pleisteren 2.
bagage 3, boeget 3, errement 3, postiljon 3, propijne 3, rollener 3, truceman 3, voyagie 3.
arrivement 4, biljet 4, deklareren 4, diligence 4, imperiaal 4, koepee 4, koerier 4, compatriot 4, libre parcours 4, passade 4, patas 4, retoer 4, toerist 4, trajekt 4, valies 4, visiteren 4, voyageren 4.

Bij deze groep van woorden heb ik alleen het bewoonde huis in de kring van beschouwing opgenomen, daar het anders beter past in de groep „Aan-

---

[1]) Vergelijk p. 56 en hierna de groep „Sport".
[2]) Vergelijk de groep „Openbare diensten" (p. 52).

nemer"; deze scheiding is min of meer willekeurig: een gang bijv. behoort ook tot het gebied van de architekt; toch is die splitsing moeielik te vermijden; er zijn „huis" termen die een geheel ander karakter hebben dan de hier genoemde. Men vergelijke echter de groep „Aannemer" (p. 65).

Als wij de woorden van deze afdeling in hun geheel overzien, dan geven wij ons rekenschap dat zij bijna alle een niet-uitgebreide betekenis hebben. Leerzaam is in dat opzicht de groep Inrichting. Voor „slaapkamer", „trap", „huiskamer" gebruiken wij echt Nederlandse woorden (ook „logeerkamer" is een Hollands woord); ook voor „studeervertrek": de reden ligt voor de hand. Tegenover die Nederlandse algemene termen staan *antichambre*, *boudoir*, *serre*, *parloor*, *alkoof*, die speciale, niet noodzakelik aanwezige, vertrekken aanduiden. Dat er zoveel woorden voor „geheim gemak" voorkomen, is natuurlik: men zocht steeds naar nieuwe eufemismen, naarmate een vroeger overgenomen term ervoor gewoner werd. Bevreemdend zijn *corridor* en *etage*: misschien duidde de eerste term oorspronkelik een bepaalde soort „gang" aan, en bewijst *etage* dat de gewoonte om huizen van meer dan één verdieping te bouwen, uit Frankrijk is overgenomen. Dan begrijpt men ook waarom wij voor *souterrein* en *rez-de-chaussée* zelfs geen Hollands woord hebben. Deze termen zijn dan gelijk te stellen met woorden als *ascenseur*, *lift*, en zijn oorspronkelik architekten-woorden, evenals *balkon*, *terras*, *bordes*.

Ook onder Meubels zijn de meeste woorden als techniese termen te verklaren; *meubel* zelf, een zeer algemeen woord, kan oorspronkelik „fijn meubel" hebben betekend, zoals in de groep Keuken *servies* zeker als benaming van bepaalde soorten van fijne serviezen zal zijn overgenomen. Misschien ook moeten wij hun voorkomen verklaren juist door de veelomvattende betekenis die zij hebben (vgl. p. 44). Zonderling is de ontlening van een zo gewoon woord als *tafel*: men kan zich toch moeielik een vertrek zonder tafel denken; hoe komt het dan dat wij ook hiervoor niet een inheems woord hebben? Zeker is ook *tafel* oorspronkelik de benaming van een bepaalde soort „tafel".

Een tweede gevolgtrekking die de lijst van woorden ons in staat stelt te maken, en die de volgende lijsten zullen bevestigen, is dat in de Middeleeuwen meer woorden uit het gewone leven, in de latere tijd meer weeldewoorden zijn binnengekomen. Ik weet wel dat men rekening moet houden met het feit dat wat tans gewoon is, vroeger een weeldeartikel kan zijn geweest, maar toch is het verschil dat wij opmerken hiermede niet afdoende verklaard. (Vgl. later). Men ziet het o. a. door te vergelijken de groepen Slaapkamer, die vier woorden uit de 4' periode heeft, en Hof, die er geen enkel bevat, met de groepen Salon, die zo goed als uitsluitend woorden uit de jongste tijd telt, en Inrichting waarin ook de laatste periode het leeuwendeel heeft. Ook de benamingen van Bedienden zijn vooral vroeger overgenomen; ik merk op dat de talrijke, in het 2e tijdvak ontleende bediendenamen vooral in zwang waren aan het Bourgondiese hof, dus waarschijnlik in een vrij enge kring gebruikt zijn: er hebben dan ook slechts 10 van de 20 blijvend in onze taal post gevat. Ook de eigenlike Stalwoorden zijn bijna alle uit oudere tijd, en ook zij behoren tans tot een lagere gebruiksfeer: de woorden voor Rijtuigen zijn meer luxe-woorden en zijn dus modern; van de eerste zijn er weinig gebleven. Wij zullen later zien, onder de rubriek „Sport", dat de meer geraffineerde „staltermen" juist nieuw

zijn en nog bestaan: het zijn woorden die vooral in hoge kringen worden gebruikt. Het tegenovergestelde is het geval met de termen voor *Schrijfbehoeften* en voor *Verlichting*; van de eerste zijn 20 van de 24, van de laatste 8 van de 14 overgebleven; de verklaring zal, altans voor de eerste groep, hierin te zoeken zijn dat zij vooral in de meer ontwikkelde kringen van de bevolking in gebruik zijn geweest; voor een groot deel zijn ze dan ook later overgenomen. Wat de woorden voor „verlichting" betreft, hier is de verhouding minder treffend tussen die welke wèl en die welke niet voor goed zijn blijven bestaan; voor deze zal de verklaring zijn dat ze, oorspronkelik altans, als nieuwe uitvindingen, en dus in beperkte kring, zijn overgenomen, doch daarna algemeen zijn geworden en slechts ten dele door nieuwere uitvindingen zijn verdrongen.

In overeenstemming met het gezegde, mag men verwachten dat de *Keuken*woorden ook vooral in de oudste tijdvakken zijn overgenomen, en inderdaad is dat zo: de laat ontleende termen hebben alle een half wetenschappelik karakter, en zijn niet door mondelinge overneming, maar als techniese termen voor nieuw uitgevonden voorwerpen binnengekomen.

De weinig talrijke *Tuin*woorden hebben uitsluitend betrekking op luxetuinen; de namen voor planten worden met de tijd talrijker: terwijl die van de oudste periode kunnen zijn overgenomen door persoonlike aanraking van volk tot volk, zijn de nieuwere eerder wetenschappelike termen, door bloemkwekers uit Frankrijk overgenomen en hier verspreid: merkwaardig is het in verband daarmede dat Latijnse namen in de nieuwere tijd hoe langer zo talrijker worden.

De aandacht verdienen ook het grote aantal *Reis*woorden uit de drie eerste perioden; er bestaan er nog genoeg om te bewijzen dat zij niet alleen in België werden gebruikt; zij tonen dat een ten slotte weinig reislustig volk het voorbeeld heeft gegeven voor inrichtingen en voorwerpen die met reizen in verband staan. Maar men vergete niet dat in vroegere tijd alleen een klein aantal hooggeplaatsten, die dus met het Frans vertrouwd waren, reisden, en dat, zoals wij op p. 63 zagen, de Fransen een groot organiserend talent hebben.

Kleding.

Algemeen: achement 1, achemeren 1, achemure 1, *franje* 1, garnement 1, habijt 1, hem conreiden 1, den parant maken 1, parement 1, pareren 1, parure 1, *plooi* 1, *plooien* 1.
atoer 2, frengieren 2, garnissement 2, habillement 2, habitueren 2, vestement 2.
accoutreren 3, bruggaerd 3, *garneren* 3, *mode* 3, *model* 3.
accoutrement 4, *chic* 4 (adj.), *chic* 4 (subst.), *decent* 4, deguiseren 4, *dekolleteren* 4, deshabilleren 4, *elegant* 4, *façon* 4, *fat* 4, freseren 4, *garnituur* 4, *indecent* 4, *cadé* 4, *konfektiekleren* 4, *kostumeren* 4, *kostumier* 4, *kostuum* 4, *coupeur* 4, *coupeuse* 4, *modiste* 4, *nouveauté* 4, racoutreren 4, *tailleur* 4, *tailleuse* 4, *tapageus* 4, *tenu* 4, *tierlantijn* 4, *toilet* 4, *tournure* 4, *trousseren* 4, vesture 4.

Stoffen:	bisse 1, bocraen 1, brunet 1, grein 1, katoen 1, purper 1, purpurijn 1, samit 1, sendael 1, serge 1.
	damast 2, floers 2, fluweel 2, fustein 2, camelot 2, camocaet 2, kanevas 2, kanginut 2, karsaai, ostade 2, saai 2, semijn 2, stamijn 2, stof 2, taneit 2, tiertijn 2, toele 2.
	armozijn 3, bombazijn 3, burre 3, fries 3, caffa 3, krip 3, pluizen 3, ras 3, sajet 3, satijn 3, serpelgier 3, taftaf 3.
	barakaan 4, batiest 4, chenille 4, flanel 4, gaas 4, kaliko 4, kastoor 4, moiré 4, moor 4, piqué 4, pluche 4, pluis 4, ratijn 4, satinet 4, triko 4, tule 4.
Stoffen en tegelijk	bliaut 1, ciglatoen 1.
naam van	borat 2.
een kleedingstuk:	stamet 3.
	moeseline 4.
Bont:	penne 1, sabeline 1.
	hermijn 2, marter 2, orillion 2.
	dos 3.
Kleedingstukken:	
Algemeen:	kous 1.
	base 3.
	chemise 4, kamizool 4.
Van vrouwen:	falie 1, jupe 1, kap 1, keuvel 1, robe 1, slavine 1.
	huik 2, jak 2, jupeel 2, keurs 2, collerette 2, collet 2, korset 2, manche 2.
	gorgias 3, mantille 3, samaar 3.
	bloeze 4, ceintuur 4, chemisette 4, fichu 4, japon 4, krinoline 4, negligé 4, peignoir 4, pelerine 4, sac 4, sjaal 4, sous-bras 4, tournure 4 [1].
Van mannen:	dobbelet 1, hoseel 1, perpoent 1, sorcoot 1, tabbaard 1, tornekeel 1.
	bef 2, wambuis 2, wardecors 2.
	frees 3, jorneie 3, kasacke 3, palle 3, pand 3, sayon 3.
	boezeroen 4, bouffante 4, bretel 4, demi-saison 4, foulard 4, frak 4, glacé's 4, hansop 4, jabot 4, jaquet 4, cachenez 4, canon 4, kaskien 4, colbert 4, manchet 4, paletot 4, pantalon 4, pellies 4, souspied 4, suspensoir 4, vest 4.
Van kinderen:	bavet 4.
Hoofd-	kaproen 1, coverkief 1.
bedekking:	bonette 2, capeel 2, muts 2, visaziemutse 2.
	baret 3, beghijne 3, capelet 3, capelijne 3, plumagie 3.
	kalot 4, tulband 4.
Schoeisel:	bek 1, klots 1.
	muil 2, pantoffel 2, patijn 2, polane 2.
	broos 3, sandaal 3.
	bottine 4, escarpe 4, conterfoort 4.
Kapsel:	boreel 1, kerspen 1.
	barbier 2.
	friseren 3, pruik 3, templet 3, torke 3.
	chignon 4, friseur 4, coifferen 4, coiffeur 4, kosmetiek 4, papiljot 4, pomade 4.

---

[1]) Zie nog enige woorden bij Boekenoogen, *de Zaansche volkstaal*, s. v. *Eva*.

Parfums: poederen 2.
civet 3, parfum 3, parfumeren 3.
eau de cologne 4, odeurtje 4, parfumerie 4, parfumeur 4.

Versierselen:

Van vrouwen: broche 1, juweel 1.
bage 2, balein 2, morgant 2, torkeel 2.
biee 4, bijouterieën 4, brazelet 4, falbala 4, feronière 4, festoneren 4, marabout 4, oorliët 4, passement 4, pendanten 4, ruche 4, volant 4, enz.

Van mannen: oerfrois 1.
galon 4, galonneren 4, insigne 4, kantielje 4, kokarde 4, rozet 4.

Edelgesteenten: adamant 1, agaat 1, beril 1, diamant 1, granaat 1, jacinct 1, jagonce 1, jaspe 1, calcedone 1, camahu 1, karbonkel 1, koraal, corangeline 1, crappaudine 1, crisepasse 1, crisolite 1, margaritoen 1, pantere 1, robijn 1, saffier 1, sardijn 1, sardone 1, serpentijn 1, topaas 1.
balais 2, amiraude 2.
amber 3, joye 3, corneol 3, onyckel 3, turkoois 3.
briljant 4, git 4, kamee 4, opaal 4.

Toiletartikelen en wat men bij zich draagt: bastoen 1, beurs 1, bisaetse 1, horloge 1.
pauteniere 2.
poke 3, signet 3.
badine 4, elastiek 4, etui 4, face à main 4, lornjeren 4, lornjet 4, loupe 4, medaljon 4, monocle 4, necessaire 4, paraplu 4, passe-partout 4, pince-nez 4, portefeuille 4, portemonnaie 4.

Van vrouwen: aalmoesniere 1, alowiere 1, blanket 1.
mof 2(?), moffel 2, rubant 2.
kabas 3, toerette 3.
en tout cas 4, flakon 4, lodderijndoosje 4, moesje 4, parasol 4, poudre de riz 4, reticule 4, voile 4.

Bad: douche 4, spons 4.

Met de kleding betreden wij het gebied van de mode: men mag dus verwachten dat hier op uitgebreide schaal telkens nieuwe vreemde woorden zijn ingevoerd, terwijl de oudere in onbruik raakten. Een enkele blik geworpen op de rubriek Algemeen toont ons, dat inderdaad van de vroegere woorden vele tans niet meer voorkomen; wij zien tevens dat in alle biezondere groepen in de vierde periode de woorden het talrijkst zijn, op één groep na, waarover straks meer. De invloed van het Frans heeft zich in de latere tijd meer doen gelden in hogere kringen, waar aan het uiterlik veel werk wordt besteed; de overgenomen woorden noemen dan ook vooral zaken die een beperkte gebruikskring hadden.

Ook in de vroegere tijdvakken hebben speciale woorden de overhand. Nemen wij de groep Stoffen: in de oudste periode treffen wij er vooral namen voor kostbare stoffen aan; in de latere is dat uitsluitend het geval. Deze rubriek is ook merkwaardig wegens het betrekkelik grote aantal benamingen die ook tans nog in gebruik zijn, omdat de stoffen die zij aanduiden nog steeds worden gebezigd. Bij de „kledingstukken" vindt men in oudere tijd Franse woorden voor voorwerpen van vrij algemeen gebruik (*kap*, *kovel*, *jak* enz.), in de vierde periode alleen *japon*; het is waarschijnlik dat

oorspronkelik deze verschillende woorden een engere betekenis hebben gehad.

Edelgesteenten vindt men vooral in de eerste periode. Ik moet opmerken dat enige misschien niet of niet uitsluitend tot versiering van de persoon hebben gediend. Maar zelfs met dit voorbehoud blijft de verhouding merkwaardig. Wij hebben dus, in de Middeleeuwen, de voor een groot deel Oosterse, kostbare stenen door bemiddeling van Frankrijk leren kennen.

Ten slotte vestig ik er de aandacht op dat in de rubriek Toiletartikelen woorden voorkomen die een meer technies karakter hebben (*lornjet*, *loupe*, *pince-nez*, *remontoir*).

Voeding [1]).

Algemeen: kost 1, mengieren 1, planteit 1, poelment 1, potage 1, proeven 1, saus 1, savor 1, sustinancie 1, viktualie 1.
compinage 2, pas 2, pellen 2, pongetijf 2, ponticiteit 2, provancie 2, provande 2, servet 2.
alimenteren 3, entremets 3, victaliëren 3.
aceteus 4, acre 4, aroom 4, buffelen 4, epikurist 4, fricasseren 4, consommatie 4, consommeren 4, konsument 4, consummateur 4, kopieus 4, margarine 4, nourriture 4, paneren 4, soep 4, substantieel 4, vegetariaan 4, vegetarisme 4.

Vleesspijzen: andolie 1, bruet 1, fruiten 1, kapoen 1, konijn 1, lampreel 1, pastei 1.
galentine 2, colijs 2, laerd 2, larderen 2, lampraes 2, mottoen 2, poelage 2, poele 2, roffioel 2, roost 2, soveie 2, tripe 2.
faesen 3, gambuyn 3, ju 3, karbonade 3, longie 3, roosten 3, saucijs 3.
bouilli 4, farceren 4, filet 4, frikadel 4, frikandeau 4, fricassee 4, fricasseren 4, hachee 4, hachi 4, hatelet 4, kotelette 4, poelarde 4, poelet 4, ragout 4, saucisse de Boulogne 4, trufferen 4.

Vogels: fazant 1, patrijs 1.

Vissen: barbeel 1, govioen 1, cabootse 1, crevetse 1, lamprei 1.
pimperneel 2, pladijs 2, setse 2, vendose 2.
alose 3, antsouwe 3, klabbot(vis) 3, konger(aal) 3, labberdaan 3, makreel 3, merlaen 3, sardijn 3, tarbot 3.
kachelot 4, kaviaar 4, marineren 4.

Groenten: latuwe 1, prei 1, vitse 1.
ajuin 2, kabuis(kool) 2, calmel 2, kampernoelie 2, komkommer 2, porete 2, porselein 2, puree 2, spinazie 2.
asperge 3, cichorei 3, ghirole 3, konserf 3, naveel 3, panijs 3, patiëntie 3, raket 3, salade 3, savoyekool 3, schalonie 3.
andijvie 4, artichaut 4, champignon 4, fatigeren 4, kapucijner 4, kroot 4, legumes 4, morielje 4, schorseneer 4, sla 4.

---

[1]) Vergelijk de rubriek „Scheikunde" (p. 40).

Eier- en Meelspijzen: amandeleit 2, beschuit 2, formenteit 2, cockille 2, masteluin 2, paneteren 2.
frijt 3, paste 3.
beignee 4, croquette 4.

Toespijzen en gebak: miel 1, taart 1.
blancmanger 2, dariole 2, dragie 2, gelei 2, karspeel 2, kerspet 2, confectie 2, konfijt 2, marsepein 2, nieuwele 2, oblie 2, wasteel 2.
gelatine 3, gouwiere 3, kerspe 3, confiture 3, crême 3, parmezaan 3, pommeie 3, rastoen 3, toerte 3.
biscuit 4, bonbon 4, chokola 4, karamel 4, macedoine 4, makron 4, marmelade 4, melange 4, noga 4, ommelet 4, patisserie 4, pistache 4, polonaise 4, praline 4, rozijn 4, tablet 4, enz.

Specerijen: azijn 1, foelie 1, galange 1 (galigaen 1), giroffel 1, grein 1, kaneel 1, komijn 1, notemuskaat 1, olie 1, piment 1, recolissie 1, safraan 1, suiker 1, verjuus 1.
agreste 2, brouaedse 2, camelin 2, cassioen 2, karwij 2, lavas 2, mosterd 2, penide 2, persijn 2, pimpernel 2, specerij 2.
macis 3, sukade 3, truffel 3.
aromatijk 4, aromatizeren 4, assaisoneren 4, ingrediënt 4, komestibles 4, krent 4, manigette 4, sjalot 4, stroop 4, vanielje 4.

Vruchten: amandel 1, citroen 1, dadel 1, fruit 1, granaat 1, kastanje 1, kauwoerde 1, limoen 1, olijf 1, pomegranate 1, pruim 1, persker 1.
avelane 2, bei 2, blandereel 2, frese 2, carmer 2, corbeel 2, korne (boom)2, meloen 2, muskadel 2, sycomoer 2.
avant-perse 3, damast 3, frambesie 3 (framboos 4), fruitage 3, grappe 3, kalvijn 3, kornelle 3 (kornoelje 3), maroene 3, melanze 3, morel 3, oranje 3, pepoen 3, pompoen 3, sorbe 3, tamarisk 3.
ananas 4, bellefleur 4, mandarijn 4.

Dranken: ceiser 1 (cider 3), jenever 1, kandeel 1, clareit 1, laurijn 1, poisoen 1, wijn bastard 1.
aucerois 2, fumoos 2, garnate 2, malvezij 2, most 2, paillet 2, romanie 2, troebel 2, violaat 2.
absint 4, anizette 4, Bordeaux-wijn 4, Bourgogne-wijn 4, champagne 4, chartreuse 4, elixer 4, cognac 4, likeur 4, limonade 4, maraskijn 4, mousseren 4, medoc 4, muskaat 4, orgeade 4, persiko 4, petilleren 4, triple sec 4, enz.

Ook de groep „Voeding" is leerzaam voor de kennis van de invloed van Frankrijk op ons land. De Algemene rubriek levert geen stof tot opmerkingen. Bij de beoordeling van de afdelingen Vleesspijzen en Groenten zou men geneigd zijn rekening te houden met het karakter der werken die uit de Middeleeuwen tot ons zijn gekomen, en waarin keukenwoorden altans niet op de voorgrond treden; maar het feit dat bij Specerijen de Middeleeuwen zo sterk zijn vertegenwoordigd, in verband met de voorkeur die men toen had voor sterk gepeperde spijzen, toont dat de Middeleeuwse bronnen toch wel een juist beeld geven. En dan konstateren wij dat in de oudste tijd weinig namen van groenten zijn overgenomen,

terwijl, wat de vleesspijzen betreft, de nieuwere meer op de wijze van bereiding dan op de soort van vlees betrekking hebben; het is opmerkelik dat *laerd* niet, en *larderen* wèl is blijven bestaan; het eerste is niet speciaal Frans en kan dus wèl in België, maar moeielik in Noord-Nederland zijn overgenomen; het tweede duidt een wijze van bereiding aan die in Frankrijk het eerst kan zijn toegepast. Verder, geen woorden voor waterwild.

Het treft ons dat Toespijzen en Gebak zo vaak door Franse termen zijn weergegeven: ook in de Middeleeuwen schijnen de Franse koks daarin te hebben uitgemunt. De rubriek Vruchten leert ons het volgende: het merendeel der termen is opgenomen in de derde periode, nl. 16 tegen 12 in de eerste, 10 in de tweede, en 3 in de 4e periode, dus verreweg de minste in de nieuwe tijd; de meeste zijn nog in gebruik: *frese* en *grappe* zullen zeker tot België beperkt zijn geweest. In de groep Dranken komt geen enkel woord voor uit de derde periode.

B. **De Mens in zijn omgang met anderen.**

Omgang niet uitsluitend door het woord.

Algemeen: acquent 1, acquenteren 1, acquitanse 1, hanteren 1, compaen 1. in presentie 2, trakteren 2, visitierre 2.
frequenteren 3, rencontre 3, rencontreren 3.
accrocheren 4, derangeren 4, douceur 4, importuneren 4, insociabel 4, logee 4, reciproque 4, societeit 4, solitair 4, souvenir 4, trettement 4, visite 4.

Biezonder:

1) **Hulp, verzoening:** aiseren 1, akkoord 1, akkorderen 1, concorden 1, covine 1, pardon 1, secors 1, soccorreren 1.
aieren 2, paiseren 2.
assistencie 3, recours 3, soulageren 3, support 3.
accommodement 4, appaiseren 4, appui 4, cederen 4, empressement 4, favoriseren 4, favoriseur 4, hospitaliteit 4, pardoneren 4, patronage 4, pousseren 4, protégé 4, protegeren 4, rehabiliteren 4, rekommanderen 4, seconderen 4, secourabel 4, tranquilliseren 4.

Twisten, vechten, plagen: buffe 1, discoort 1, foleren 1, hurten 1, content 1, quarele 1, riote 1.
tansement 2, tormenteren 2, transeneren 2.
different 3, revanche 3, rioteus 3, sofflet 3, tasseren 3.
agaceren 4, agresseren 4, attaqueren 4, attraperen 4, bretteur 4, duel 4, duelleren 4, gebrouilleerd 4, harceleren 4, irriteren 4, querelleren 4, querelleux 4, koejeneren 4, luiteren 4, maltraiteren 4, menaceren 4, revengeren 4, rudoyeren 4, taquineren 4, terrasseren 4, treiteren 4, vengeancie 4, vengeren 4.

2) **Liefde:** amie 1, amijs 1, amoers 1, amourette 1, jaloers 1, jaloezie 1, kozen 1.
amoreus 3, caresse 3, caresseren 3, koertiseren 3, solaceren 3.

adorateur 4, adoreren 4, affektueus 4, amiabel 4, avances 4, embrasseren 4, future 4, idolaat 4, koketteren 4, liaison 4, rendez-vous 4.

Vriendelikheid, goedheid, eerlikheid:
liberaal 1, loyaal 1.
royaal 2.
kameraad 3, kordiaal 3, recompense 3.
ameen 4, ameniteit 4, appreciatie 4, appreciëren 4, attentie 4, bienvenu 4, bienvenue 4, bonhomie 4, charitabel 4, charmant 4, charmeren 4, debonnaire 4, ekskusabel 4, equitabel 4, faciliteit 4, familiaar 4, familiariteit 4, fiantie 4, fiëren 4, fideel 4, filanthroop 4, filanthropie 4, filanthropies 4, foy 4, geliëerd 4, genereux 4, gentil 4, gentilesse 4, harmoniëren 4, interesseren 4, intiem 4, intimiteit 4, joviaal 4, koncilîant 4, conciliëren 4, kondescendentie 4, confiance 4, kordialiteit 4, maternel 4, menageren 4, misericordieux 4, prodigeren 4, rapprochement 4, recompenseren 4, sympathie 4, sympathiseren 4, tolerant 4.

Trots:
dangereus 1, fier 1, orgelioïs 1.
singereus 2.
importancie 3, presumptueus 3, vanteren 3.
arrogant 4, arrogantie 4, imperieus 4, important 4, opinieux 4, presomptie 4, pretensie 4, pretentieus 4, vanterie 4.

Haat, Toorn, Onvriendelikheid:
grief 1, hatie 1.
greveren 2, rankoor 2.
kontrariëren 3, piek 3, ragie 3, rankune 3.
animositeit 4, avaricieus 4, bouderen 4, desfavoriseren 4, desobligeren 4, diffikulteren 4, egoïsme 4, egoïst 4, envie 4, exasperatie 4, exaspereren 4, eksklusief 4, fascheren 4, formaliseren 4, fureur 4, furieus 4, hostiel 4, contrecarreren 4, misanthroop 4, misanthropie 4, mispacien 4, ombrage 4, partialiteit 4, resentieren 4, resentiment 4, terroriseren 4, vindicatif 4.

Bedrog:
baraet 1, faelgiert 1, faloerde 1, fel 1, ferpel 1, hypokriet 1, malengien 1, papelaert 1, papelardie 1, traïsoen 1, truffe 1.
abusioen 2, fallacie 2, mauterie 2.
hypocrisie 3, cruel 3, truferen 3, truferie 3, verabuseren 3.
deloyaal 4, dupe 4, duperen 4, fraude 4, frauderen 4, insinuant 4, insinuatie 4, intrige 4, intrigeren 4, meneërn 4, mystificatie 4, mystificeren 4, perfide 4, traiter 4.

3) Krachtig optreden:
dangier 1.
ordonneren 2, perfors 2, vigoureus 2.
assurantie 3, dispost 3, effort 3, prest 3.
aktief 4, aktiviteit 4, ambitieus 4, arbitrair 4, autoriteit 4, diligent 4, ekonoom 4, energie 4, energiek 4, ferm 4, fermeteit 4, fiks 4, flegmatiek 4, gedecideerd 4, imponeren 4, imposant 4, independent 4, indociliteit 4, indomptabel 4, kalm 4, lakoniek 4, pressant 4, presseren 4, prestige 4, prompt 4, punktueel 4, resoluut 4, serieus 4, trancheren 4, vief 4.

Strengheid: kastijden 1, maledijen 1.
rigeur 2, rigoureus 2.
impitoyabel 4, inekskusabel 4, inexorabel 4, contraineren 4, severe.

Koppigheid: opiniatre 3.
indocile 4, inobediënt 4.

Slapheid: effeminatie 4, indifferent 4, inert 4, inconstant 4, konfuus 4, laisser aller 4, nonchalance 4, nonchalant 4, passief 4, timide 4, timiditeit 4.

Meegaandheid: obediënt 1.

4) Beleefdheid, eerbied: dangieren 1, courtois 1, saluut 1.
salutatie 2.
galant 3, homagie 3, courtoisie 3, respekt 3.
deferentie 4, egards 4, estime 4, galanterie 4, honoreren 4, kompliment 4, komplimenteus 4, poliet 4, respekt 4, respekteren 4, serviteur 4, urbaniteit 4.

Goede manieren: diskreet 3, takt 3.
ceremonieus 4, delikaat 4, delikatesse 4, geciviliseerd 4, gedistingeerd 4, zich generen 4, gereserveerd 4, korrekt 4, retenue 4, savoir-vivre 4.

Onbeleefdheid: astrant 4, bruskeren 4, bruusk 4, brutaliseren 4, brutaliteit 4, discourtois 4, discourtoisie 4, impertinent 4, impertinentie 4, impudent 4, incivil 4.

Vreemde en slechte manieren: bizar 3, indiskreet 3.
excentriciteit 4, excentriek 4, zich encanailleren 4, geaffekteerd 4, gemaniëreerd 4, importuneren 4, indiskretie 4, inkorrekt 4, intrusie 4, ongeciviliseerd 4, parvenu 4, sans-gêne 4, sauvage 4, trivial 4, vulgair 4.

Vermaken.

Sport.

Gymnastiek en Schermen: masker 3, ravotten 3.
batoneren 4, disloqueren 4, equiliber 4, gymnastiek 4, pareren 4, portuur 4, prevot 4, trapeze 4.

Andere sport: schaats 2.
automobiel 4, chauffeur 4, quadruplet 4, quintuplet 4, pedaal 4, sextuplet 4, spanseren 4, velocipède 4.

Paarden, wedrennen [1]: galop 1, galopperen 1.
ambelen 3, rollen 3, voltigeren 3.
amazone 4, chambrière 4, dresseren 4, dressuur 4, favorite 4, galoppade 4, kavalkade 4, courses 4, manege 4, pari 4, pariëren 4, pikeur 4, trotteren 4, enz.

Jacht: bernier 1, bersen 1, bise 1, dein 1, kaatsen 1, konijn 1, koppel 1, lanier 1, leis 1, muite 1, muiten 1, musket 1, patrijs 1, porcaspijn 1, repaer 1, smarel 1, spiljoen 1, venisoen 1.
amoorse 2, fluwijn 2, foretteren 2, forettier 2, fret 2, gerfau 2, conineren 2, lamoetsie 2, leie 2, marter 2, mustele 2, partrisier 2, pasture 2, rivier 2, scuereel 2, tarceel 2, valkenrie 2, valkenier 2.

---

[1]) Vergelijk p. 77.

appast 3, koreie 3, kureie 3, leure 3, moetsen 3, merlijn 3, putoor 3, sacre 3, trui 3.

Vissen: ben 2.
seine 3.

Spelen: juweren 1.
recreatif 4.

Schaakspel: matten 1, schaak (spel) 1, schakier 1.
alfijn 2, matteren 2, pion 2.
gambiet 4.

Damspel en dgl.: britse 2, tafel 2.
dam 3, marel 3.
domino 4, kien 4, roulet 4, top 4, triktrak 4.

Dobbelspel: aas 1, dobbelen 1, dubbel 1, hazard 1.
cinc 2, deus 2, kans 2, quatter 2, sinc 2, sijs 2, troi 2.
hasarden 3, passediesje 3.
hazarderen 4.

Kaartspel: troef 3.
barlannen 4, ecarté 4, ecarteren 4, quadrille 4, † kodielje 4 (Spa.?), kommers 4, couperen 4, lanterlu 4, manille 4, mariage 4, mêleren 4, † omber 4 (Spa.?), renonce 4, spadille 4, vole 4.

Biljart: akkiet 4, biljarderen 4, biljart 4, doubleeren 4, keu 4, karamboleren 4, collé 4, markeren 4, masseren 4.

Kaatsspel: caetse 1, kaatsen 1.

Kolfspel en dgl.: sollen 1.
bat 2, rabat 2.
bricoleren 3, plotte 3, raket 3.
malie 4.

Kinderspelen: pop 3.
ballon 4.

Roken: pijp 1.
menok 4, sigaar 4, sigaret 4, tabagie 4.

Handwerken: borduur(werk) 2.
tapisserie 4.

Feesten en Plechtigheden.

Algemeen: feest 1, feesteren 1, partij 1, presenteren 1.
brassen 2, brasseren 2.
brasserij 3, luister 3, pomperij 3.
bombancie 4, ceremoniaal 4, deputatie 4, digestievisite 4, eclat 4, eklipseren 4, etikette 4, festiviteit 4, festoyeren 4, fêteren 4, file 4, gemêleerd 4, honneurs 4, inviteren 4, contramanderen 4, conviëren 4, koterie 4, mouvement 4, passe-temps 4, presentabel 4, receptie 4, recipiëren 4, visite 4.

Biezonder.

Bal en Soiree: baleren 1, dans 1, dansen 1, treitse 1.
fovisage 2, la virande 2.
braule 3, masker 3.
bal 4, chaperoneeren 4, charade 4, domino 4, galjart 4, geanimeerd 4, quadrille 4, cavalier 4, kontradans 4, kotiljon 4, menuet 4, offreren 4, polonaise 4, tableau vivant 4, vis à vis 4, wals 4, enz. enz.

Maaltijden: belechiere 1, sier 1.
banket 2, banketeren 2, souperen 2.
entremets 3, relief 3, repas 3.
dejeunee 4, dejeuneren 4, dessert 4, dinee 4, dineren 4, festijn 4, gastronomie 4, gastronoom 4, hors d'oeuvre 4, koevert 4, kollation 4, menu 4, milieu 4, orgie 4, pic-nic 4, pousse-café 4, soupee 4, trakteren 4, enz.

Andere feesten en plechtigheden: aubade 4, maskerade 4, pic-nic 4, serenade 4, serpentine 4, soiree 4.

Gelukwensen en geschenken: present 1, presenten 1.
boeket 4, felicitatie 4, feliciteren 4, kado 4, komplimenteren 4, surprise 4.

Huwelik: mariage 3.
akoes vragen 4, celibatair 4, engagement 4, zich engageren 4.

Rouwbeklag: immortelle 4, kondoleance 4, kondoleren 4, krip 4.

De woorden die deze afdeling vormen hebben een intiemer en persoonliker karakter dan de tot nu toe behandelde, daar de wijze waarop de mens met anderen omgaat nauw samenhangt met zijn karakter. Er is dan ook tussen vele woorden van deze groep en die welke de laatste afdeling („de innerlike persoon van de mens") vormen, geen scherpe afscheiding. Alleen dit verschil is er tussen woorden als *loyaal*, *genereus* en *triest*, *caprice*, dat bij de eerste het denkbeeld der „handelingen" die een uitvloeisel zijn van het karakter, op de voorgrond staat, terwijl de tweede meer op de mens als persoon betrekking hebben. Door de omgang door middel van het woord afzonderlik te behandelen, hoop ik te doen uitkomen welk een gewichtige plaats de „gesprekwoorden" innemen.

Bij het overzien der verschillende groepen treft het ons dat voor vriendschappelike omgang en vijandelike omgang geen numeriek woordeverschil van enige betekenis bestaat; in het algemeen zullen wij opmerken dat de groepering van „gunstige" en „ongunstige" woorden tot geen beslist rezultaat leidt (tenzij men de verschillende tijdvakken onderling vergelijkt, zie hieronder); noch de eerste noch de laatste overwegen, zodat wij mogen besluiten dat bij het overnemen van woorden dit onderscheid van bijkomstig belang is. Wèl schijnt het dat voor Vechten meer termen zijn ontleend dan voor Helpen; ik verklaar dat hierdoor dat zij meer uiterlik zijn, en ik vergelijk daarmede de groep Slapheid, die zoveel kleiner is dan die van Krachtig optreden: mij dunkt dat ook deze verhouding verklaard wordt door het meer in het oog springende van de energieke uitingen; zij blijft evenwel merkwaardig voor die velen die zich van de Fransen nog steeds een voorstelling maken van „modemensen" en „pleiziermakers". In dit verband is het ook karakteristiek dat er voor Onbeleefdheid en Slechte manieren zoveel termen zijn overgenomen; wij komen hierop terug aan het eind van dit hoofdstuk.

Deze laatste groep bevat uitsluitend jonge woorden; dit bewijst alweer dat, in de laatste eeuwen, de invloed van het Frans meer en meer een werelds karakter heeft gekregen. In overeenstemming hiermede is dat de woorden voor vriendschappelike omgang in het algemeen jonger zijn dan de tegenovergestelde: vergelijk de woorden van groep 2) onderling; zie met

name hoe talrijk de in het vierde tijdvak ontleende woorden voor Vriendelikheid zijn.

Dat de groepen Liefde, Huwelik in het geheel geen woorden uit het tweede tijdvak bevatten, is zeker toe te schrijven aan de aard der werken die ons uit die tijd over zijn, en die een sterk uitgesproken didakties karakter hebben.

De termen voor Vermaken leren ons dat „sport" iets van de nieuwere tijd is, hetgeen wij reeds wisten; alleen de „jacht" was in vroegere tijd de uitspanning, en vandaar dat ook voor Jachtwoorden uitsluitend de oudere tijdvakken hebben bijgedragen. Het treft ons dat van die woorden zo weinig zijn blijven bestaan (6 op de 46); zijn zij in Noord-Nederland dus nooit inheems geweest? Wij moeten echter rekening houden met het feit dat de wijze van jagen en de soorten van jacht mettertijd zijn gewijzigd; het verdient opmerking dat die verandering niet samen is gegaan met een overnemen van nieuwe Franse jachttermen. Voor Vissen was onze oogst schraal: twee woorden waarvan geen enkel meer bestaat; nu is dan ook geen vermaak nationaler bij ons dan het vissen! De verschillende groepen voor Spelen geven een beeld van de evolutie die er op dat gebied heeft plaats gehad: voor Dobbelspel en Kaatsspel uitsluitend, voor Schaakspel en Kolfspel zo goed als uitsluitend oudere woorden, voor Kaartspel niet anders dan jonge, evenals — zoals vanzelf spreekt — voor Biljart. Dat er onder de termen voor Wedrennen zoveel Franse zijn, daar waar men er vooral en bijna uitsluitend Engelse zou verwachten, is wel van enig belang. De groep Roken leert ons dat wij deze gewoonte niet onmiddellik uit Spanje, maar, altans wat de verfijnde vormen betreft, door bemiddeling van Frankrijk hebben overgenomen.

De woorden voor Feesten en Plechtigheden zijn, zoals vanzelf spreekt, jong en hebben een beperkte gebruikskring. Dat er voor Genoegens zoveel meer termen zijn dan voor Rouwplechtigheden, zullen wij, na hetgeen hierboven is gezegd, niet meer toeschrijven aan het „lichtzinnige" karakter der Fransen; de oorzaak ervan zal wel zijn dat er veel meer verscheidenheid bestaat in de wijzen van zich te amuseren dan in rouwplechtigheden, en dat deze intiemer zijn.

Omgang door middel van het woord.

Algemeen: boerden 1, boerderen 1, faveel 1, favelie 1, faveleren 1, godderen 1, huken 1, novele 1, parlement 1, reren 1.

devies 2, faconden 2, lengaedze 2, mentioen 2, propoost 2, recoort 2, suspens houden 2.

deviseren 3, diskoereren 3, diskoers 3, ekskusatie, 3, pretenderen 3, pretext 3, protest 3, redit 3, relateren 3, vanteren 3.

aborderen 3, aboucheren 4, abregeren 4, adverteren 4, attenderen 4, advoueren 4, bon-mot 4, boutade 4, debiteren 4, dementi 4, deniëren 4, detail 4, detailleren 4, diskuteren 4, equivoque 4, eks-

kuus 4, ekskuseren 4, eloquent 4, enormiteit 4, gabe 4, zich informeren 4, intonatie 4, ironie 4, ironiek 4, jargon 4, kaskenade 4, causerie 4, quiproquo 4, konfidentie 4, konfidentieel 4, koncerteren 4, konversabel 4, konversatie 4, lacheren 4, mal à propos 4, mentioneren 4, motiveren 4, part doen, peripetie 4, pertinent 4, plaisanterie 4, pointe 4, pourparler 4, raisonnement 4, raisoneren 4, raconteren 4, recit 4, redites 4, zich refereren tot 4, remarque 4, remarqueren 4, skabreus 4, sobriquet 4, sonderen 4, triomfant 4, touchant 4, tutoyeren 4.

Tussenwerpsels en groeten: avoi 1, Deus 1, Ei 1, fi 1, helaas 1.
Adieu 4, bonjour 4, bonsoir 4, enfin 4, grand merci 4, koest 4, merci 4, oui 4, sakkerloot 4.

Titels: dame 1, damoiseel 1, damoisele 1, prins 1.
dans 2, prinses 2.
douagiere 3, excellencie 3, intituleren 3, madame 3, markies 3, monseur 3, sinjeur 3.
barones 4, douariere 4, mama 4, mmeer 4, mamsel 4, maseur 4, matant 4, monfreer 4, papa 4, sire 4.

Konversatie-woorden: delicieus 1, precieus 1.
excellent 2, ekspres 2, juist 2, navenant 2, notabel 2, partikulier 2, passabel 2, pompeus 2, raar 2.
bizar 3, desolaat 3, excessief 3, favorabel 3, magnifiek 3, miserabel 3, monstrueus 3, precies 3, provisioneel 3, reciproke 3, subiet 3.
abnormaal 4, abominabel 4, absurditeit 4, admirabel 4, adorabel 4, affreus 4, acceptable 4, aktueel 4, amusant 4, aperçu 4, apport 4, atroce 4, avantage 4, avantageus 4, avoes 4, avoezen 4, bagatel 4, banaal 4, barok 4, bêtise 4, bienseance 4, briljant 4, decisief 4, defektueus 4, degoutant 4, dementi 4, denouement 4, deplorabel 4, effektief 4, effectivement 4, egaal 4, equivoque 4, eklatant 4, exceptioneel 4, exigentie 4, exquis 4, expres 4, elan 4, elite 4, entourage 4, eventueel 4, evident 4, fameus 4, fataliteit 4, fatigant 4, favoriet 4, finaal 4, frappant 4, frazes 4, futiel 4, futiliteit 4, gauche 4, grandioos 4, grotesk 4, habitué 4, hideus 4, hilariteit 4, honnête 4, honorabel 4, horreur 4, ignobel 4, illusoir 4, imaginair 4, infaam 4, ingenieus 4, insupportabel 4, invariabel 4, canard 4, kazueel 4, kolossaal 4, commun 4, considerabel 4, kontinueel 4, konvenabel 4, korporeel 4, krimineel 4, kritiek 4, kurieus 4, latent 4, luguber 4, lumineus 4, marsch 4, meriteren 4, merveille 4, merveilleux 4, mignon 4, minutieus 4, mirakuleus 4, miserabel 4, mysterieus 4, modern 4, monstrueus 4, moreel 4, notabel 4, nouvelles 4, odieus 4, okkasioneel 4, on dit 4, onereus 4, ongepermitteerd 4, ordinair 4, origineel 4, pekunieel 4, penibel 4, perniciëus 4, perpetueel 4, pikant 4, pis-aller 4, positief 4, precieus 4, prejugé 4, precair 4, primeur 4, prodigieus 4, ravissant 4, recent 4,

regulier 4, rekommandabel 4, riant 4, richard 4, ridikuul 4, ruineux 4, sans façon 4, sekondair 4, singulier 4, sinister 4, sortabel 4, splendide 4, subliem 4, superbe 4, supportabel 4, surprenant 4, typies 4, touchant 4, traditioneel 4, triest 4, triviaal 4, uniek 4, urgent 4, usance 4, vaag 4, vehement 4, verve 4, victorieux 4, violent 4.

Uitdrukkingen: à bout portant 4, à la bonne heure 4, à la fortune du pot 4, à la rigueur 4, Alla 4, Allons 4, Allons donc 4, amende honorable doen 4, ancien regime 4, après coup 4, à propos 4, à tout prix 4, au fond 4, au courant 4, au revoir 4, au serieux nemen 4, badinage à part 4, beau monde 4, bête noire, bij avance 4, billet doux 4, bon ton 4, ça dépend 4, c'est plus fort que moi 4, dat is zijn fort 4, de but en blanc 4, de raison 4, de rigueur 4, zonder excuse of faute 4, embarras de richesse 4, en detail 4, en famille 4, en passant 4, en règle 4, en route 4, en tête à tête 4, entre nous 4, en veine 4, esprit de corps 4, fâcheux troisième 4, fait accompli 4, faits et geste 4, bij faute van 4, faute de mieux 4, faux pas 4, onder het faveur 4, fine fleur 4, frais de la conversation 4, foutu zijn 4, voor de friem 4, gros bonnet 4, idée fixe 4, carte blanche 4, comme ça 4, comme il faut 4, kommissies doen 4, in conformiteit 4, ter contrarie 4, couleur de rose 4, coup de grâce 4, coûte que coûte 4, la la 4, machine de guerre 4, mal à propos 4, mariage de raison 4, n'en déplaise 4, nous verrons 4, parti pris 4, par voies et par chemins 4, de peine waard 4, pêle-mêle 4, pièce de résistance 4, plan de campagne 4, pour cause 4, pour la bonne bouche 4, prêcher un converti 4, prendre son courage à deux mains 4, zijn quant à moi houden 4, quantité négligeable 4, op zijn qui-vive zijn 4, raillerie à part 4, raison d'être 4, in zijn regard 4, en règle 4, relatif aan 4, resideren bij 4, sans façons 4, sans gêne 4, sans conséquence 4, semblant maken 4, soi-disant 4, telle quelle 4, terre à terre 4, vis à vis hem, mij 4, en vogue 4, enz. enz.

Biezonder:

1) **Vleierij:** flattere 1, pasien 1.
flatteren 2.
flatteus 4, cajoleren 4, cajoleur 4, mignardise 4, suppliëren 4.

Belediging:

Algemeen: honneren 1, outrage 1, rampone 1, ramponeren 1, scampie 1.
diffamoos 2, injurieus 2, laidingieren 2.
offenseren 3, outrageren 3.
affront 4, affronteren 4, froisseren 4, contumelieus 4, offensie 4, outrageur 4, personaliteit 4.

Scheldwoorden: bastaard 1, fielt 1, glot 1, goliaert 1, goliaes 1, karonje 1, cockijn 1, corliaen 1, pautenier 1, pute 1, ribaut 1, schavuit 1.
(Vgl. p. 95).

	cailge 2, cockaert 2, rebas 2.
	malloot 3, tantafaire 3.
	individu 4, kanalje 4, kanjer 4, kreatuur 4, schoelje 4.
Bespotting:	fobaerdie 1, fobaert 1, gile 1, gilen 1.
	beffe 3.
	malicieus 4, railleren 4, raillerie 4.
2) **Aanmoediging, Goedkeuring:**	confoort 1, consent 1, otroieren 1, soelaes 1.
	guardon 3, recompense 3.
	aggreëren 4, acquiescement 4, acquiescentie 4, animeren 4, encourageren 4, kalmeren 4, consentement 4, conseil 4, pardonnement 4, rekommandatie 4, rekommanderen 4, reconfortatie 4, reconforteren 4.
Tegenwerking, Afkeuring:	blaam 1, blameren 1, confonderen 1, rasteren 1, refuseren 1.
	refuus 2.
	reproche 3, reprocheren 3.
	decourageren 4, desanimeren 4, calomnie 4.

Dat de woorden voor „mondelinge omgang" talrijk zouden zijn was te verwachten: de Fransen hebben door eigen natuur iets dat wij meestal moeten aanleren, nl. het gemak om zich uit te drukken. Niet moeielik te verklaren is ook dat de schat der overgenomen woorden op dit gebied veel wijziging heeft ondergaan: zie bijv. de groep Algemeen; geen enkel bijna van de oudere woorden bestaat nog, evenmin als van de groep Belediging; om het vluchtige „woord" en zijn overtalrijke schakeringen aan te geven heeft men in verschillende tijden steeds nieuwe termen gebruikt. En daarmee hangt samen dat in de 4e periode de woorden van deze afdelingen het talrijkst zijn; van de oudere zijn zonder twijfel vele nooit geschreven geworden, en daardoor niet tot onze kennis gekomen: karakteristiek is het dat in de rubriek Tussenwerpsels alleen woorden uit het eerste en het vierde tijdvak voorkomen, van het laatste kennen wij de gesproken taal, en van het eerste hebben wij teksten waarin de gesproken taal enigszins tot haar recht komt.

Voor Belediging zijn er meer termen dan voor Vleierij, zeker wijl dat begrip meer nuances kan hebben; ik merk op dat zij voor het merendeel uit de oudere tijd komen, omdat de ridderromans er zeer vele bevatten: dat lijkt mij altans de eenvoudigste verklaring. Daarentegen zijn de woorden voor Aanmoediging talrijker in de vierde periode, waarin de ontlening meer en meer een werelds karakter krijgt: men lette erop dat voor Tegenwerking slechts één woord is blijven bestaan.

Ik heb voor het laatst bewaard de groep Konversatiewoorden. Dit is misschien de enige rubriek die homogeniteit mist; ik wil trachten te rechtvaardigen dat ik ze samengesteld heb. Voor het grootste deel zijn het termen die in een gemeenzaam gesprek vaak voorkomen en die eigenlik alleen dienen ter versterking (bijv. *affreus*, *exquis*, *kolossaal*, *violent*). Maar enkele hebben een zelfstandiger betekenis (bijv. *ekskuus*, *primeur*, *urgent*); deze zouden dus eigenlik apart hebben moeten staan; ze samen tot één groep te brengen ging niet wegens hun verschillende betekenis; evenmin konden ze in andere groepen geplaatst worden daar zij een ruime gebruikskring omvatten. Ik zou ze dus bij de laatste Hoofdgroep hebben kunnen inlijven; doch daar het hier woorden geldt die in geheel dezelfde kring

gebruikt worden als de versterkingstermen, heb ik ze met deze tot één groep verenigd, die kenschetst de gesprekstoon van de meer ontwikkelde kringen der maatschappij. Bijna alle zijn ook in gebruik buiten de enge aristokratiese of pseudo-aristokratiese kringen waar van Franse woorden misbruik wordt gemaakt; zij behoren tot onze taal. Men zal opmerken dat zij zo goed als alle jong zijn; dit komt hiervan dat vooral in latere tijd dergelijke modewoorden zijn binnengekomen; maar waarschijnlik is het ook dat wij vele, vroeger in gebruik zijnde „Konversatiewoorden", niet meer als zodanig kunnen herkennen.

Zie over de Scheldwoorden VERDAM, „Uit de Geschiedenis der Ned. Taal", p. 198, en het slot van dit Hoofdstuk.

C. De uiterlike persoon van de Mens.

Het fysieke leven van de mens.

Algemeen: vielgart 1.
femme 3.
feminijn 4.

Lichaam: blond 1, bocheus 1, boekel 1, chiere 1, faitare 1, fondement 1, golo 1, humeur 1, kamuis 1, kersp 1, kul 1, loens 1, pols 1, ronse 1.
fluim 2, fontanel 2, fronsse 2, glandule 2, cartelage 2, cuul 2, matrijs 2, meri 2, natte 2, palage 2, paleis 2, panse 2 [1]), viscie 2.
broddier 3, bruinelle 3, kabuishoofd 3, ros 3, tronie 3.
blondine 4, brunette 4, buste 4, dentuur 4, face 4, favori 4, genitoires 4, korporeel 4, musculeux 4, teint 4, visage 4.

Uiterlike verschijning. Algemeen: figuur 1, gigant 1, mine 1, semblant 1.
conterfeit 2, continancie 2, pansaard 2, statuur 2.
fysionomie 3, fors 3, net 3, regard 3, tenger 3.
air 4, debiet 4, fixeren 4, florissant 4, lest 4, majestueux 4, patent 4, postuur 4, proper 4, properteit 4, robuust 4, soepel 4, type 4, vigoreux 4.

Schoonheid: abel 1, achemant 1, avenant 1, faitijs 1, gentel 1, plaisant 1.
gent 2, idoon 2, minioot 2.
elegant 4, gesoigneerd 4, gracieus 4.

Levensfunkties: ronken 1.
pis 2, pissade 2.
bern 3, fiente 3, soffien 3.
assopieren 4, fekaliën 4, prolifiek 4, urineren 4, vitaliteit 4.

Lichaamsbewegingen [2]): hurt 1, cancelieren 1, pas 1, passen 1 („voorbijgaan"), prenden 1, tast 1, tasten 1.

---

[1]) Vgl. p. 23.
[2]) Vergelijk de rubriek „Geneeskunde", p. 41.

koetsen 2, passeren 2, pinchieren 2, ploten 2, tokken 2, tronken 2, verbrijzelen 2.
grimas 3, hutsen 3, ketsen 3, pinssen 3, randuinen 3.
approcheren 4, immobiel 4, kabriool 4, kapriolizeren 4, coucheren 4, sursaut 4.

Werk: besogne 1, fardeel 1, labeur 1, mat 1, pozen 1, somme 1, torseel 1, travael 1.
pauzeren 2, sommage 2, trousseren 2.
entreprise 3, taak 3.
effort 4, endureren 4, entrepreneren 4, evertueren 4, fatigue 4, geëchauffeerd 4, harasseren 4, industrieux 4, karwei 4, labourieux 4, onereux 4, ouvrage 4, paresse 4, perfektioneren 4, repoos 4, reposeren 4, travailleren 4, utiliseren 4.

Uitingen van de fysieke gesteldheid: appetijt 1, fortse 1, glot 1, glotternie 1, goliaert 1, goliaes 1, haast 1, las 1, luxure 1, luxurieus 1, sanguinien 1, sober 1.
abstinentie 4, frugaal 4, gourmanderen 4, gourmandise 4, impudiciteit 4, impudicq 4, intemperant 4, lascif 4, lubricq 4, matineus 4, obsceen 4, pudicq 4, sensatie 4, sensueel 4, voluptueus 4.

Levensomstandigheden.

Algemeen: avontuur 1.
evenement 4, karriere 4, noblesse 4, privé 4, renommee 4, reputatie 4, roturier 4, situatie 4.

Verwantschapsnamen: familie 1, parage 1.
commere 2.
koesijn 3, linagie 3, linagier 3, taeye 3.
descendent 4, geparenteerd 4, cousinage 4, parentage 4, tante 4.

Biezonder:

Gelukkige: peis 1.
profijt 2, profiteren 2.
avantagie 3, fleur 3.
heureux 4, konsideratie 4, reüsseren 4, sukses 4.

Ongunstige: dangier 1, katijf 1, mesaventure 1, mescanse 1, meskief 1, nose 1.
confuus 2, peril 2.
accident 3, empeschement 3, empescheren 3, inkonveniënt 3.
desastre 4, detriment 4, disavantage 4, echec 4, impasse 4, infortuin 4, katastrofe 4, malheur 4, revers 4.

Geldelike omstandigheden: cateile 1, lommerd 1.
fortuin 2, mendicant 2, pover 2.
bliter 3, kamant 3, kapitaal 3, ruïneren 3.
chic 4, ekonomie 4, extravagantie 4, fabuleus 4, gefortuneerd 4, konveniëren 4, couteus 4, cossu 4, luxe 4, luxueus 4, milionair 4, misère 4, opulent 4, pekuniair 4, prodigaal 4, puissant 4 (adv.), rentenier 4, revenu 4, ruïneus 4, somptueus 4, somptuositeit 4.

Zeden.

abreie 1, bordeel 1, koppelen 1, makerelle 1, pautenier 1, pute 1, putier 1, ribaudie 1, ribaut 1, truwant 1, vilein 1, wibot 1.

devoor 2, gerangeerd 2, malandrijn 2, moraal 2 (adj.), puterie 2, ribauderie 2, rofiaan 2, sodomiet 2, truwandise 2, truwanterie 2.

avonturier 3, beestiael 3, maraud 3, redresseren 3, schandaal 3, vagebond 3.

bon-vivant 4, debauche 4, debaucheren 4, demi-monde 4, demoralisatie 4, demoraliseren 4, depraveren 4, diskrediet 4, expediënt 4, esclandre 4, geblaseerd 4, licentieux 4, maintenee 4, mainteneren 4, maitres 4, maroderen 4, moraal 4 (subst.), moreel 4, principe 4, prostituee 4, prostitueren 4, ravisseur 4, schandaleus 4, scelereux 4, suborneur 4, vicieus 4, vilenie 4.

Onze kring is nauwer geworden: de woorden van deze afdeling hebben een persoonlik karakter. Beschouwen wij de groepen afzonderlik.

Van de enkele algemene woorden schijnt geen in Noord-Nederland inheems te zijn geweest. Van de woorden van de groep Lichaam weinige: die welke tans nog bestaan, zijn òf eufemismen (*fondement*, *locus*) òf mediese termen (*fluim*, *fontanel*, *denture*), terwijl *buste* oorspronkelik zeker een kunstenaars- of fotografenwoord is. Merkwaardig zijn de woorden *blond*, *blondine*, *brunette*, *teint*. Het is mogelik dat het verschil van haarkleur bij de Fransen, wegens de vermenging van Germaans met Romaans bloed, scherper is uitgekomen dan bij ons en dat wij door de Franse letterkunde op de eigenaardigheid van de, vooral bij ons voorkomende, blonde haarkleur zijn opmerkzaam gemaakt. Immers, men weet dat in de Oudfranse literatuur een schone vrouw altijd blond is. *Teint* is een niet in wijde kring gebruikt woord, en hoort eerder bij de toiletwoorden.

Talrijker zijn ten onzent de termen die op de uiterlike verschijning betrekking hebben, en dat is te begrijpen; want bij de kenschetsing daarvan doet zich veel meer dan bij de woorden voor lichaamsdelen de behoefte aan nuancering gevoelen, die een der oorzaken is van het overnemen van vreemde woorden; in *tenger* en *soepel* bijv. gevoelt men duidelik de bedoeling der genoemde eigenschappen voor te stellen als iets dat bovendien een zekere bekoring heeft, terwijl *mager* en *slap* juist, door de nabuurschap der beide Franse woorden, een ongunstige betekenis hebben gekregen. Ik begrijp niet goed hoe het komt dat wij voor speciale nuancen van schoonheid zo goed als geen woorden hebben: dat de oudere niet meer bestaan, bewijst dat zij hier nooit inheems zijn geweest of dat zij, als modewoorden, aan spoedig verval onderhevig waren (*gracieus* is wel van de tweede periode af blijven bestaan, maar vroeger betekende het iets anders dan nu, en het is dus zonder twijfel tweemaal overgenomen). Maar hoe komt het dat er in de 3[e] en 4[e] periode eigenlik geen zijn binnengekomen (want *elegant*, *gesoigneerd* slaan eigenlik uitsluitend op de kleding en behoren dus slechts gedeeltelik hier)? Men zou a priori vermoed hebben dat juist voor wat het oog aangenaam aandoet in de uiterlike verschijning van de mens een ruime keus van Franse woorden tot onze beschikking moest staan. Wij zien hieruit — en wij zullen het nog meer konstateren — dat bij de overneming van

vreemde woorden, evenmin als bij wat ook op taalgebied, redeneringen a priori zijn aan te bevelen.

De woorden voor Levensfunkties zijn bijna alle eufemismen. Wat de „lichaamsbewegingen" betreft, zo konstateer ik dat alleen voor krachtige, snelle bewegingen, die dus sterk in het oog vallen, woorden zijn overgenomen (*passen* is waarschijnlik in gebruik gekomen, omdat wij daarvoor slechts een losse samenstelling *voorbijgaan* hebben; vergelijk het slot van dit hoofdstuk). Of *tast* en *tasten* Frans zijn is twijfelachtig; vergelijk de vormleer. Trouwens, zeer weinige woorden van deze groep schijnen hier inheems te zijn geweest. Evenmin als de termen voor Werk; in gebruik zijn *besogne*, *panzeren*, *taak* en *karwei*; alleen het laatste duidt een lichamelike inspanning aan. Bij de Uitingen van de fysieke gesteldheid hebben wij een rijkere oogst. Naast woorden met ongunstige betekenis treft men onder de heden nog bestaande verscheidene aan die iets gunstigs aanduiden (*proper*, *sober* enz.) Eufemismen zijn het grote aantal woorden dat op het geslachtsleven betrekking heeft. Ook tussen de woorden voor Gelukkige en Ongunstige levensomstandigheden is de verhouding noch ten gunste van de éne noch van de andere groep; in de oudere perioden zijn de laatste talrijker, en het schijnt dat de eerste hier meer ingeburgerd waren, blijkens *profijt*, *profiteren*, *fleur*. Maar de woorden van de vierde periode voeren tot geen konkluzies. Wèl daarentegen die welke speciaal op de Geldelike omstandigheden slaan; die behoren voor verreweg het grootste deel tot het laatste tijdvak, en duiden op één na (*misère*) alleen rijkdom aan; het zijn dus luxe-woorden. Dat van de Verwantschapsnamen betrekkelik weinig zijn overgenomen is begrijpelik; des te interessanter zijn die welke wèl uit het Frans komen. Hoe komt het dat wij wèl voor „tante" en niet voor „oom", en in vroeger tijd wèl voor „grootmoeder" en niet voor „grootvader" een Franse term gebruiken? Niet onwaarschijnlik lijkt het mij dat dit hieraan is toe te schrijven dat vreemde woorden iets liefkozends kunnen hebben, dat in verband staat met hun eufemisties karakter (zie het slot van dit hoofdstuk). Vooral op *familie* vestig ik de aandacht. Hier toch hebben wij een woord van zeer algemene betekenis; in de Middeleeuwen was het zeldzaam en werd alleen gebruikt voor „huisgenoten, ondergeschikten"; het is dus later blijkbaar opnieuw ontleend [1]). Misschien is het oorspronkelik hier een genealogiese term geweest en, eenmaal overgenomen, door invloed van het Franse woord gegeneraliseerd. *Geparenteerd* heeft ook nu nog een zeer enge gebruiksfeer.

Ten slotte de rubriek Zeden. Eén enkele blik op de lijst geworpen leert dat de termen voor onzedelikheid hier het rijk zo goed als alleen hebben. Er zullen er misschien onder mijn lezers zijn die uitroepen: „Daar ziet men weer hoe onzedelik die Fransen zijn, en hoe zedelik wij, daar wij voor al die lelike dingen geen eigen woorden hebben". Men zou kunnen antwoorden dat wij die termen dan toch wel nodig schijnen te hebben gehad. Maar liever veroorloof ik mij nu reeds een kleine waarschuwing te doen horen. Straks zullen wij reeksen van Franse woorden aantreffen die bij ons van verheven deugden de namen zijn; zou men op deze de redeneering van hierboven willen toepassen, dan zou men tot minder vleiende gevolgtrek-

[1]) Het Middeleeuwse woord zou uit het Latijn kunnen komen; de moderne betekenis maakt waarschijnlik dat het, bij de tweede ontlening, uit het Frans is overgenomen.

kingen voor onze volksaard worden gedwongen. Laten wij voor het verschijnsel een juistere verklaring zoeken. In de eerste plaats ligt het voor de hand, dat men voor ongunstige personen en feiten eufemistiese benamingen zoekt; en hoezeer eufemisme bij de woorden van deze groep in het spel is, gevoelen wij duidelik bij woorden uit onze tijd, bijv. *prostituee*. Hoe langer zulk een woord in de taal bestaat, hoe meer het die mindere onwelluidendheid, dat minder brutale karakter verliest; *maintenee* is reeds op weg om plat te worden. Van de woorden die niet meer bestaan, zoals *pute*, *puntenier*, en die dus geen direkte indruk meer op ons maken, kunnen wij het eigenlike karakter niet vaststellen; maar de analogie van de bestaande woorden laat de onderstelling toe dat zij vroeger als eufemismen binnen zijn gekomen.

En dan, hoevele der woorden van deze groep zijn niet anders dan scheldwoorden; juist het feit dat zij voor het grote merendeel slechts een kortstondig bestaan ten onzent hebben gehad, bewijst dat; evenals modewoorden, verliezen scheldwoorden spoedig hun kracht, en worden door andere vervangen.

Ten slotte, ligt het niet voor de hand dat slechte zeden meer in het oog springen dan een rustig, deugdzaam leven? Is dus de behoefte aan nuancering ten opzichte van de eerste niet groter?

D. **De innerlike persoon van de mens.**

Stemming.

Algemeen: luim 4, caprice 4, capricieus 4, sentiment 4.

Biezonder:

1) **Vrolikheid:** aise 1, deduut 1, delijt 1, galiaert 1, joye 1, jolijt 1, content 1, gai 2.
haeiten 3, contentement 3.
alegre 4, amuzeren 4, diverteren 4, egayeren 4, gaillardise 4, geëxalteerd 4, heureux 4, plezier 4, ravissement 4, soulagement 4.

Verdriet: anooi 1, grief 1, grogneren 1, humeur 1, carine 1, vernooi 1.
desperancie 2, despereren 2, gepassineert 2, grongen 2, melancoleren 2, melankolie 2, penseus 2.
doleancie 3, malcontent 3, melankoliek 3, somber 3.
accablement 4, attristeren 4, chagrijn 4, displezier 4, douleur 4, enervatie 4, enervement 4, enerveren 4, ennuieren 4, ennuieux 4, enrageren 4, foeteren 4, geoppresseerd 4, malheureux 4, mescontent 4, mescontenteren 4, morositeit 4, preokkupatie 4, preokkuperen 4, triest 4.

Berouw: spijt 1.
remoors 2.
contrijt 4, regret 4, regretteren 4.

2) Verlangen: talent 2.
fu 3.
affektioneren 4, desireux 4, inklineren 4, preferentie 4, prefereren 4.

Vrees, Onzekerheid: anguisse 1, barenteren 1, destorberen 1, temayeren 1, verbabeert 1.
spaventeren 2.
konfuus 3, surprise 3.
zich agiteren 4, effaroucheren 4, effrayeren 4, fraieur 4, incertitude 4, irresolutie 4, inquietude 4, repulsie 4, tramontane 4, veraltereerd 4.

3) Kalmte: paisivel 1.
kalm 3, zich kontenteren 3, modereren 3, supporteren 3, temporiseren 3.
indifferentie 4, kalmeren 4, ongepassioneert 4, patiënteren 4, resignatie 4, sentimentaliteit 4, sentimenteel 4, temporisatie 4.

Opgewondenheid: frenesie 1.
emotie 4, enthousiasme 4, enthousiast 4, enthousiasties 4, ferveur 4, frapperen 4, impetueus 4, passioneren 4, precipitant 4, toucheren 4.

Karakter.

Algemeen: karakter 2.
corrigibel 4, mobiel 4, naturel 4, natureren 4, penchant 4.

Biezonder:

1) Deugd: nobel 1, virtuut 1.
innocent 4, intègre 4, zich rehabiliteren 4, zich releveren 4, respektabel 4, venerabel 4, vertueux 4.

Ondeugd: meschant 4, vicieux 4.

2) Moed: avonturen 1, preus 1, provetse 1, vaillant 1, valeur 1.
braaf 3, braveren 3, coragieus 3.
animeus 4, ardent 4, audacie 4, audacieus 4, heroicq 4, koerazie 4, point d'honneur 4, riskeren 4, temerair 4, vaillandise 4, vailliantise 4, valeureux 4.

Lafheid: cuwaert 1.
lasche 4, poltron 4.

3) Opgeruimdheid: optimist 4, vief 4.

Somberheid: groniaert 1, humeur 1.
pessimist 4.

4) Ernst, eenvoud: simpel 1.
humble 4, candeur 4, modest 4.

Lichtzinnigheid, onoprechtheid: hazardeus 3.
bombarie 4, bravade 4, frivoliteit 4, frivool 4, koket 4, koketterie 4, prude 4, pruderie 4, volage 4.

Geest en Verstand.

Verstandelike en geestelike eigenschappen.

Gunstige

Knapheid, Geestigheid:
memorie 1.
discrecie 2.
eminent 4, esprit 4, facetieus 4, finesse 4, geniaal 4, genie 4, intellektueel 4, inventief 4, judicieus 4, capabel 4, capaciteit 4, lucide 4, merite 4, omniscientie 4, precisie 4, raisonabel 4, spiritueel 4, superieur 4, superioriteit 4, talent 4.

Slimheid:
art 1, getrahijnt 1.
apertise 2, reinaerdie 2.
habiel 3, takt 3.
doleus 4, flair 4, ingenieus 4, cauteleux 4, ruse 4.

Verbeeldingskracht:
fantoom 1.
fantaseren 2, fantasie 2.
fantast 3.
chimere 4, imaginair 4, imagineren 4, romanties 4.

Zorgvuldigheid:
konscientieus 3, regard 3.
attentif 4, diligent 4, prudent 4, serieus 4, skrupuleus 4, studieus 4, vigilant 4.

Ongunstige:

Domheid:
fout 1, idioot 1, ruud 1.
abuis 2, erruer 2, falen 2, folie 2, sottie 2.
feil 3, fool 3.
bête 4, erroneus 4, geborneerd 4, ignorant 4, ignoreren 4, imbeciel 4, incapabel 4, incapaciteit 4, incompetentie 4, irraisonabel 4, lunatje 4, nonsens 4, nulliteit 4, stupide 4, superficieel 4.

Afgetrokkenheid, Slapheid:
musaerdie 1, musaert 1, museren 1.
fatras 3, oubliancie 3.
distrait 4, distraktie 4, geabsorbeerd 4, imprudent 4, indolent 4, indolentie 4, oubliant 4, oubliëren 4, pensif 4.

Eigenaardige formatie van de geest:
banaal 4, banaliteit 4, idealisties 4, incredul 4, komiek 4, credule 4, maniak 4, naïef 4, naïveteit 4, originaliteit 4, origineel 4, paradoxaal 4, pedant 4, pedantisme 4, penetrant 4, rationeel 4, satanies 4, spontaneïteit 4.

Verstandelike werkzaamheid:
attente 1, fijn 1, queeste 1, proeven 1, subtilieren 1, viseren 1.
fingeren 2, gecostumeerd 2, inprenten 2, menderen 2, motief 2, teestcie 2.
inventeren 3, opinioen 3, presupposeren 3.
denombreren 4, dessein 4, embrouilleren 4, failleren 4, instruktief 4, zich interesseren 4, kombinatie 4, kombineren 4, memoriseren 4, noteren 4, oriënteren 4, prakkezeren 4, prouveren 4, rappeleren 4, resolutie 4, supposeren 4, vigilantie 4.

Tijd: cessen 1, duren 1, finen 1, poos 1, tierce 1, uur 1.
finement 2, minuut 2.
deporteren 3, exspireren 3, laps 3.
cotidiaan 4, momentaneel 4, sekonde 4.

Getallen: millioen 3.
billioen 4, quadrillioen 4, milliard 4, myriade 4, numeriek 4, trillioen 4.

Deze laatste afdeling is de kleinste: hoe algemener en intiemer het begrip is, des te groter is de afstand tussen de eigen en de vreemde taal, des te zeldzamer zal de ontlening van een vreemde term zijn. Terwijl de Stemming in zover iets uiterliks is dat zij door haar uitingen aan het licht komt, is dat met de Karaktereigenschappen in mindere mate het geval: *virtuut*, '*zich kontenteren* bijv. geven iets innerliks te kennen; zo ook de woorden voor Verstand en Geest; hoogstens zou men kunnen beweren dat de tijdswoorden die een bepaald ogenblik aangeven zich aanknopen aan hetgeen op dat bepaalde tijdstip geschiedt (bijv. *tierce*), en dat *minuut* en *sekonde* als wetenschappelike woorden zijn te beschouwen.

De verschillende groepen geven aanleiding tot enkele opmerkingen. Voor Kalmte bestaan ten onzent meer vreemde woorden dan voor Opgewondenheid, en de eigenschap van luidruchtig te zijn, die men steeds als kenschetsend voor de Fransen beschouwt, is wel enigszins in strijd met dat rezultaat; men zou hieromtrent hetzelfde kunnen zeggen als over de „slechte manieren" waarvan hierboven sprake is geweest. In dit verband merke men ook op dat voor Verdriet meer termen in onze lijst voorkomen dan voor Vrolikheid. Voor Lafheid zijn er maar drie woorden, voor Moed 20: een verhouding die te meer bevreemdt omdat de woorden voor „lafheid" ook als scheldwoorden kunnen worden beschouwd: weliswaar zou men er de termen voor Vrees aan toe kunnen voegen. Ook tans wachten wij ons wel er de konkluzie uit te trekken dat dapperheid een specifiek Franse deugd is; evenmin als wij uit de grotere talrijkheid der woorden voor Knapheid vergeleken met die voor Domheid, een dergelijke voor de Fransen vleiende gevolgtrekking maken. Ik konstateer dat de termen voor „lafheid" alle, en die voor „moed" op drie na verdwenen zijn; van sommige is het twijfelachtig of zij ooit anders dan in een bastaardwoordeboek ten onzent zijn voorgekomen. En indien er voor „knapheid enz" meer Franse woorden bij ons gebruikt worden en zijn dan voor „domheid enz", dan komt dit zeker hiervan dat dit laatste begrip minder schakeringen toelaat. Voor de rubriek Getallen vergelijke men p. 68.

VIERDE HOOFDGROEP.

ALGEMENE WOORDEN.

I. Zelfstandige naamwoorden.

A. Voorwerpen.

lijn 1, morseel 1, paar 1, pais 1, punt 1, tresoer 1
colpoen 2, cose 2.
rest 3.
troep 4.

B. Begrippen en Handelingen.

disordre 1, feit 1, gise 1, manier 1, orde 1, plaats 1, planteit 1, usage 1.
destourbanche 2, fuum 2, nummer 2, part 2, regulacie 2, remenant 2, solempniteit 2, souffisance 2.
desroi 3, concordancie 3, consistencie 3, recompense 3, rest 3, resistencie 3.
abondantie 4, adaptatie 4, accomplissement 4, apparentie 4, dependentie 4, disproportie 4, egaliteit 4, inegaliteit 4, inferioriteit 4, incommoditeit 4, kombinatie 4, contenu 4, kontrast 4, coup 4, korrektief 4, kwantiteit 4, maintien 4, marque 4, massa 4, merveille 4, niveau 4, pikkedillen 4, rariteit 4, reaktie 4, realisatie 4, retardement 4, sektie 4, serie 4, surabondancie 4.

II. Bijvoegelike naamwoorden.

A. Physiek.

fijn 1, geborlert 1, massief 1, plat 1, rond 1.
desert 2, maesle 2, plein 2, present 2, schaars 2, viscoos 2.
kompakt 3, kortaut 3, net 3.
kapot 4, lokaal 4, materieel 4, opaac 4, perpendikulair 4, pesant 4, poreus 4, soliede 4, voluminens 4.

B. Abstrakt.

genatuert 1, contraer 1, plantioos 1, suffisant 1, vrai 1.
perilleus 2.
accidenteel 3, certein 3, dangereus 3, definitief 3, insufficient 3, pareil 3, publiek 3.
abondant 4, accessoir 4, actueus 4, anterieur 4, apparent 4, egaal 4, exterieur 4, fakultatief 4, formeel 4, foutief 4, futuur 4, globaal 4, gradueel 4, harmonies 4, homoniem 4, individueel 4, inegaal 4, inestimabel 4, infructueus 4, inklusief 4, intrensiek 4, karakteristiek 4, konditioneel 4, konstant 4, konventioneel 4, mutueel 4, nombreux 4, praktikabel 4 principaal 4, profitabel 4, reparabel 4, salutair 4, surabondant 4, tardijf 4, veritabel 4.

III. Werkwoorden.

A. Physiek.

formeren 1, compassen 1, spaersen 1, useren 1.
fonderen 2, restoren 2.
distribueren 3, empescheren 3, employeren 3, fatsoeneren 3, wideren 3.
amasseren 4, barrikaderen 4, cirkuleren 4, entameren 4, patrifiëren 4, ramasseren 4, ravalleren 4, renverseren 4.

B. Abstrakt.

disturberen 1, dobbeleren 1, kosten 1, tenten 1, turberen 1.
ordenen 2.
concerneren 3, resteren 3.
abonderen 4, alterneren 4, egaleren 4, egaliseren 4, excelleren 4, influenceren 4, coïncideren 4, kompleteren 4, kontrasteren 4, neutraliseren 4, regleren 4, surabonderen 4.

Deze woorden, die alle een algemene betekenis hebben, altans tot meer dan één woordgroep behoren, zullen natuurlik in één of meer speciale kringen in gebruik zijn gekomen, en, wisten wij welke, dan zouden wij ook weten waar ze in te voegen. Nu evenwel rest ons niet anders dan ze afzonderlik te plaatsen.

De woorden met abstrakte betekenis zijn in de meerderheid: zij hebben uitteraard een vagere betekenis. Van de drie onderafdelingen is die der bijvoegelike naamwoorden het grootst; ook dit is natuurlik, daar de gebruiksfeer van adjektiva, ook in de moedertaal, uitgebreider is dan die van andere soorten woorden.

V. Wat leren ons de overgenomen woorden?

In dit Hoofdstuk zullen worden besproken de gevolgtrekkingen die uit onze lijsten van overgenomen woorden zijn te maken. In de opmerkingen, door mij aan de verschillende groepen toegevoegd, zijn er reeds enkele te vinden: hier wil ik ze samenvatten en, zoveel mogelik, volledig maken. Ik splits mijn betoog in een biezonder deel, gewijd aan de Franse woorden in het Nederlands, en een algemeen deel, waarin ik de oorzaken van ontlening behandel.

1. Ontlening van Franse woorden in het Nederlands.

Het aandeel dat, volgens de lijsten, elk tijdvak gehad heeft aan de overgenomen woorden, wordt voor een groot deel bepaald door de aard der bronnen die ons, voor elke periode, ten dienste stonden. Dat voor „Aannemerswoorden" zoveel termen uit het tweede tijdvak voorkomen, is, zoals wij zagen (p. 66) toe te schrijven aan de aard der gegevens die in de „Inventaire de Bruges" zijn te vinden; vele woorden voor wapenen komen uit-

sluitend in de „Rekeningen der Grafelikheid" voor (*hoetse*, *collerette*, *manche* enz. enz.), chirurgiese instrumenten uit de tweede periode kennen wij vooral door JAN YPERMAN.

Bovendien zou het, voor een juiste appreciatie, nodig zijn eigenlik ook het aantal der inheemse woorden van elke groep te kennen.

Maar, wij zeiden het reeds aan het begin van dit Hoofdstuk, bij de studie der vreemde woorden in een taal moet men er in berusten dat er geen strakke lijnen kunnen worden getrokken.

Evolutie der ontlening. De termen voor „Wetenschap en Kunst" en de woorden die betrekking hebben op het openbare leven zijn belangrijk voor de kennis van de beschavingsgeschiedenis van ons volk: zij bewijzen dat Frankrijk een machtige invloed heeft gehad op onze staatkundige toestanden, op de organisatie van ons openbaar maatschappelik leven, op onze artistieke en wetenschappelike ontwikkeling. Hoe vaak Frankrijk ons tot voorbeeld heeft gestrekt, tonen o. a. de rubrieken „Staatsbestuur", „Belastingen", „Katholieke kerk", „Leger". Om maar waarde te schatten welke betekenis de groep „Rechtspraak" en de afdeling „Wetenschap" hebben ter bepaling van de invloed van het Frans, zou een speciaal onderzoek van kompetente geleerden nodig zijn. De vreemde woorden zijn echter ook niet zonder belang voor de geschiedenis der verschillende vakken zelf. Wij konden dat reeds konstateren voor enkele onderdelen: de woorden voor „geneeskrachtige planten" zagen wij minder talrijk worden, de termen voor „operaties" daarentegen steeds toenemen; bij de „Dierkunde" vonden wij in vroegere periodes meer namen voor vreemde dieren, tans meer termen voor wetenschappelik methodies onderzoek. De vreemde woorden zijn een spiegel waarin zich de elkander opvolgende opvattingen en methodes weerkaatsen.

In verreweg de meeste rubrieken zijn de woorden allengs talrijker geworden. Dit kan samenhangen met de late ontwikkeling van het vak in het algemeen, of in het biezonder in Noord-Nederland (zie bijv. de theaterwoorden en vergelijk de woorden voor beeldende kunsten), met veranderingen in het maatschappelik leven (de administratieve termen worden talrijker omdat de moderne samenleving vaster is georganiseerd), met de evolutie van een onderdeel van het openbaar leven (zie de toeneming van de termen voor „geldhandel").

Ziehier de groepen waarin de woorden minder talrijk zijn geworden: „Belastingen", „Wapenen" en „Handwerken". De verklaring is, voor de eerste rubriek, in de historie te zoeken; de tweede bewijst dat niet-militairen tans minder gemeenzaam met wapenen zijn dan vroeger; wat de derde betreft, wij hebben reeds opgemerkt dat vele „ambachtstermen", in onze bronnen vermeld, alleen in Zuid-Nederland hebben bestaan.

Men ziet, deze weinige woorden kunnen ons niet beletten als algemene regel op te stellen dat de invloed van Frankrijk op ons staatkundig en maatschappelik leven steeds sterker is geworden. Trouwens, het spreekt vanzelf dat, naarmate de kommunikatie tussen beide landen gemakkeliker werd, de verhouding inniger is geworden. Zij werd niet alleen inniger, zij kreeg een ander karakter. Dat toonde ons de afdeling der woorden uit het partikulier leven van de mens, en ook reeds een deel van de termen voor „Stads- en Landleven". Ik heb hierbij niet alleen het oog op het feit dat in de Middeleeuwen meer woorden voor gewone, alledaagse zaken, later meer termen voor voorwerpen van weelde werden overgenomen (zie p. 78);

toch is dit feit belangrijk, want wel zal in de meeste gevallen de verklaring van dat verschil zijn dat hetgeen tans als iets heel gewoons wordt beschouwd, vroeger tot de uitzonderingen behoorde en alleen in hoge maatschappelike kringen werd gebruikt, doch die verklaring past bijv. niet voor het feit dat woorden voor „Landbouw en Veeteelt" (p. 70) alleen in de drie eerste perioden zijn ontleend. Maar vooral denk ik aan de talrijke omgangswoorden die eerst in de vierde periode tot ons gekomen zijn en die hoe langer zo meer een werelds karakter krijgen (zie p. 88 en 96): dit wijst op een verandering van de invloed van Frankrijk. Ons betoog eist hier een uitweiding, gerechtvaardigd door het belang van de zaak: immers juist de omgangswoorden geven een zuiver beeld van Frankrijks invloed op onze beschaving.

Door de omgangswoorden komen wij in direkte aanraking met de spreektaal, en het probleem dat de Franse woorden in de gesproken taal ons ter oplossing voorleggen, is van hoog belang; vergeleken daarmede is de kwestie van het gebruiken of vermijden ervan in de schrijftaal niet veel meer dan knutselarij; en toch heeft men zich tot nu toe alleen met deze laatste bezig gehouden.

Nu kennen wij de spreektaal van oudere perioden niet dan onvolledig; eerst zeer laat hebben de schrijvers van romans en verhalen zich erop toegelegd haar in de gesprekken die zij weergaven tot haar recht te doen komen. De oudere taal die wij kennen is in hoofdzaak schrijftaal. Wèl geven de gesprekken in de oude ridderromans ons staaltjes van de spreektaal, en kenmerkend is het dat, zoals wij op p. 92 reeds schreven, tussenwerpsels alleen in de eerste en vierde periode voorkomen. Maar hoe gering zijn die gegevens, vergeleken met wat de levende taal ons aan de hand doet! Dus stellen de lijsten ons niet in staat de geschiedenis der ontlening in de Beschaafde spreektaal in haar geheel te leren kennen. Wèl enigszins. In de eerste plaats hierdoor dat sommige woorden reeds door het begrip dat zij aanduiden als gemeenzaam worden gekenmerkt (bijv. de „scheldwoorden"). En dan, doordat wij, althans voor de laatste eeuwen, de beschaafde spreektaal bij benadering kunnen leren kennen uit de Briefverzamelingen van onze landgenoten van vroeger tijd. Men moet daarbij voorzichtig zijn, want vroeger schreef men (zoals ik op p. 21 reeds opmerkte) ook in familiare brieven deftiger dan tans. Dus het is niet voldoende brieven te kiezen tussen bloedverwanten en nabestaanden; men moet ook tegenover die nog enigszins skepties blijven. Toch lijkt het mij dat wij dit middel om de verschillende fasen van de gesproken taal, al is het slechts die van de laatste periode, te leren kennen niet ongebruikt moeten laten.

De korrespondenties die ik heb uitgekozen zullen alleen worden onderzocht ten opzichte van de „omgangswoorden", in het algemeen van die welke hier reeds bestaande begrippen aanduiden. Immers het gebruik der woorden voor „Kunst en Wetenschap", voor „Openbaar leven", „Menselik lichaam" zal geheel afhangen van het onderwerp dat in de brieven wordt behandeld en van de tijd en het milieu waarin zij zijn geschreven. Ook de termen die betrekking hebben op „Kleding", „Voeding", „Huis" bewijzen voor de spreektaal weinig, omdat de Franse termen daarbij samenhangen met de invoering van hier vroeger onbekende zaken. Zodat onze aandacht alleen aan de volgende rubrieken zal worden gewijd: „Algemene woorden", „Konversatiewoorden", „Omgangswoorden", „Termen die betrekking hebben

op omgang door het woord", „Stemming, Karakter en Verstand"; d. z. woorden waarvan het gebruik in allerlei omstandigheden mogelik is, en zo min mogelik afhangt van het in de brieven behandelde onderwerp. Alleen deze maken een vergelijking der verschillende korrespondenties mogelik; het zal echter ook zaak zijn vooral brieven te gebruiken die lopen over alledaagse onderwerpen.

Ik heb mij bepaald tot de volgende verzamelingen en werken: Brieven van Maria van Reigersberch (M.), Hugo de Groot (H.), Nicolaas van Reigersberch (N.), samen uitgegeven door Dr. H. C. ROGGE [1]), en van Elizabeth Wolff-Bekker, uitgegeven door VAN VLOTEN (Br.); „Sara Burgerhart" (S. B.); Mr. J. VAN LENNEP, „Het Leven van Mr. C. van Lennep en van Mr. D. J. van Lennep" (C. v. L., D. J. v. L.); A. L. G. BOSBOOM-TOUSSAINT „Majoor Frans" (M. F.).

In abstracto kan de vergelijking van de rol die de Franse woorden in deze verschillende brieven spelen, een beeld geven van de invloed die het Frans, sedert de 17e eeuw, op onze spreektaal heeft gehad. In werkelikheid zal dat beeld niet scherp omlijnd kunnen zijn, daar de brieventaal toch nooit geheel en al met de gesproken taal overeenkomt. Daarentegen zal het in zover volledig zijn dat het de gesproken taal van verschillende milieux weergeeft: zo worden in „Sara Burgerhart" naast lieden uit de deftige burgerstand ook mensen uit bescheidener kring ten tonele gebracht.

Met het oog op het doel waarmede wij deze korrespondenties bestuderen wil ik in de eerste plaats het gebruik der Franse woorden in de verzamelingen onderling, en daarna met het hedendaags gebruik vergelijken.

1. Vergelijking der briefverzamelingen onderling. Daar de verschillende teksten die ik heb geraadpleegd zeer ongelijk zijn van grootte, kan een statistiek van het aantal gebruikte Franse woorden tot een scheve vergelijking leiden. Ook hier moeten wij op de verhoudingen, niet op het aantal letten.

De stijl van MARIA VAN REIGERSBERCH zou GEEL de „oprechte" hebben kunnen noemen. Een harer brieven (p. 74) eindigt zij aldus: „Ick hebbe met zoo groote haast geschreven dat ik schier niet en weet wat ik geschreven hebbe"; die brief heeft er voor ons te groter waarde door, en de Franse woorden die hij bevat (*diversch*, *estimeren*, *gage*, *luden van merite*, *ordonnantie*) behoren dus zeker tot haar eigenlike taal. Het is moeielik uit te maken in hoeverre haar verblijf in Parijs op haar taal invloed heeft gehad, en te ontkennen valt het niet dat haar soms Franse eigennamen en titels uit de pen vloeien die zij in Holland zeker niet zou hebben gebezigd (*boos de Vincennes*, p. 251; *compagnieën de gardes*, p. 253). Maar daartegenover staat dat zij altijd een echt Hollandse vrouw is gebleven en zich enigszins vijandig stelde tegenover de kring waarin de betrekking van haar man haar dwong gedurende enige jaren te leven. Bovendien zijn veel harer brieven uit Holland gedateerd. Trouwens, haar broeder Nicolaas in Holland gebruikt naar verhouding meer „konversatiewoorden" dan zij.

Er is dus een zeer kenmerkend verschil tussen haar brieven en het werk van WOLFF-en-DEKEN en dat van MEVROUW BOSBOOM-TOUSSAINT. Bij deze beiden

[1]) De brieven van Nicolaas van Reigersberch aan Hugo de Groot, uitgegeven door Dr. H. C. ROGGE voor het Historisch Genootschap (1901), waren voor ons minder geschikt.

hangt de graad van betrouwbaarheid van de taal die zij geven af van het meerdere of mindere talent dat zij hebben gehad om de taal die om hen heen werd gesproken, af te luisteren en weer te geven. Voor een groot deel zullen de stijl en taal der sympathieke personages in „Sara Burgerhart" de taal en stijl der schrijfters zijn [1]). Het feit dat wij straks zullen vaststellen, nl. dat de in die roman gebezigde vreemde woorden voor het grootste deel nog bestaan, bewijst dat zij ze niet uit de lucht hebben gegrepen. Ja, zelfs de brieven van Jacob Brunier (I, 76, 130) en die van juffrouw Hartog (I, 190), welke als charges bedoeld zijn, bevatten geen enkel woord dat niet meer in gebruik is, evenmin als de brief gedrukt in Br., p. 200—202.

De keuze van „Majoor Frans" eist een rechtvaardiging. Mevrouw Bosboom-Toussaint heeft getracht de stijl en taal van haar interressante roman levendig te maken en zoo dicht mogelik tot de gesproken taal van haar tijd te doen naderen. Een harer middelen is het overvloedig gebruik van vreemde termen, vooral Franse, maar ook Engelse. De vraag is of het beeld dat zij van de gesproken taal geeft, gelijkt. Hoewel het moeilik is volkomen zekerheid daaromtrent te krijgen, leert ons de vergelijking met de hedendaagse spreektaal dat verreweg de meerderheid der door haar gebezigde Franse woorden en uitdrukkingen ook thans nog leven, en dus vóór vijftig jaar ook gebruikt kunnen zijn. Ik verzwijg niet dat de schrijfster zich met het Frans soms vrijheden veroorlooft. (Zie p. 33 n. en p. 107 n.)

Vergelijken wij de taal dezer drie vrouwen onderling.

In S. B. en M. F. zijn de „konversatiewoorden" in de meerderheid, dan volgen de woorden voor „omgang", dan die voor „karakter", daarop die voor „omgang met woorden", en eindelijk de „algemene woorden"; deze kurieuze overeenstemming wordt des te treffender als men vergelijkt de brieven in M.; in deze is de volgorde aldus: „omgang", „karakter" (deze beide op gelijke lijn), „omgang door woorden", „algemene woorden" en „konversatiewoorden". Daar zowel Mevr. Bosboom als Wolff-en-Deken vaak hun personen sprekende invoeren, is het natuurlik dat er bij hen betrekkelik meer „konversatiewoorden" voorkomen: voor het overige is er overeenstemming, want het aantal woorden voor „karakter" verschilt ook in M. F. slechts één met dat voor „omgang", en in S. B. zeer weinig.

Vergelijkt men nu hiermede de verhouding der verschillende groepen in H. N. C. v. L., dan konstateert men dat de „algemene" woorden er niet achteraan komen, zoals bij de drie dames het geval is [2]). Verder dat bij hen de woorden voor „karakter en verstand" talrijker dan die voor „omgang" zijn. Is het te stout, deze verschillen aldus te verklaren dat vrouwen zich liever in de biezonderheden verdiepen, terwijl mannen eerder tot generaliseren geneigd zijn, en dat ten tweede vrouwen minder orgaan hebben voor bespiegeling, meer voor de praktijk? Indien wij dit verband bewezen mochten achten, dan zou daaruit blijken dat het gebruik van vreemde woorden samenhangt met ons gehele wezen en niet als iets toevalligs mag worden beschouwd

[1]) Indien de schrijfsters wat konsekwenter waren geweest in het spatiëren der Franse woorden, had men kunnen hopen op die wijze te weten te komen welke woorden vreemd aan hun eigen taal waren.

[2]) De termen voor „omgang met woorden" zijn overal in de minderheid; dit kan niet verwonderen: ook de lijsten gaven die verhouding aan. Als men bedenkt dat de groep „omgang" alle maatschappelike verhoudingen aangeeft behalve die door het woord, dan is het nog opmerkelik dat er zoveel termen in die onderrubriek worden aangetroffen.

of als een gril van degeen die ze bezigt. En ziedaar dan een eerste les die wij uit de studie dezer korrespondenties kunnen trekken, en die ons van dienst zal zijn als wij later de „oorzaken van ontlening" ter sprake brengen.

2. Vergelijking met de hedendaagse spreektaal. Wij hebben reeds bij de bespreking der verschillende groepen de kwestie van het voortbestaan der Franse woorden aangeroerd. Ons betoog leidt er toe dat wij haar hier voor de groep der individuele woorden uitvoeriger behandelen. Voor de andere groepen is de vraag of een woord al of niet is blijven bestaan belangrijk voor de beschavingsgeschiedenis; voor de omgangswoorden is het een zuivere taalkwestie. Het is verrassend te konstateren dat de grote meerderheid der vroeger gebruikte Franse woorden tans nog worden gebezigd. De volgende statistiek zal het bewijzen; ik vermeld alleen de woorden die niet meer in gebruik zijn.

Algemene woorden. M.: distribueren, incommoditeit, principaal, tegen 11 die nog voorkomen.
N.: apparentie, employeren, inestimabel, principaal, tegen 14.
S. B. Br.: alle bestaan nog.
C. v. L.: anterieur, apparent, employeren, infructueus, maintien, tegen 22.
M. F.: alle bestaan nog.

Omgang (niet uitsluitend door woorden). M.: amoureus, empescheren, gentillesse, importuneren, querelle, confiance, recompense, seconderen, treitement, tretter, tegen 25 die nog bestaan.
N.: different, secours, tegen 5.
S. B.: alle bestaan nog.
C. v. L.: accommodement, amours, attaqueren, dedommageren, genereusiteit, poliet, tranquilliseren, tegen 18.
D. J. v. L.: alle zijn blijven bestaan.
M. F.: future, rapprochement, rudoyeren, tegen ± 50.

Omgang met woorden:

Algemeen M.: iemand ergens van adverteren, advoueren, calomnie, propoost, zich refereren tot, refuseren, remarqueren, sonderen, tegen 7.
N.: part doen, tegen 3.
S. B.: redites, tegen 6.
C. v. L.: avoueren, concerteren, lacheren, tegen 19.
D. J. v. L.: avoueren, conciliëren, conseil, plaisanterie, tegen 4.
M. F.: alle zijn blijven bestaan.

Konversatiewoorden. M.: bij faute van, ter contrarie, merveljes, monfreer, samblant maken, tegen 10.
H.: in sijn regard.
N.: bij avance, sonder excuse of faute, tot employ, in conformiteit, verobligeren, tegen 4.
S. B.: bienseance, honnête, tegen 22.
Br.: alle bestaan nog.
C. v. L.: accrocheren, avantage, denouement, onder het faveur, meriteren, nouvelles, relatif de vloot, de schuld resideert bij hem, op uw sujet, tegen 20.
D. J. v. L.: louvoyeren, relatif tot, op dat subject, tegen 7.
M. F.: avantages, men derogeert niet, exigenties, tegen ± 45 [1]).

---

[1]) Niet in rekening breng ik de volgende uitdrukkingen die naar mijn mening zijn te beschouwen als nooit tot onze taal te hebben behoord: *cas de conscience*, *la face contre terre*, *il ne s'agit que de bien voir la chose*, *faire contre fortune bon cœur*,

Karakter en Verstand. M.: zich desespereren, dessein, enrageren, failleren, imagineren, contentement, lude van merite, ongepassioneert, patienteren, tegen 28.
H.: dessein, diverteren, contentement, ombrage, tegen 2.
N.: dessein, gaillardise, contentement, corrigibel, miscontentement, tegen 8.
S. H. Br.: alle bestaan nog.
C. v. L.: inquietude, contentement, precipitant, temerair, vigilantie, tegen 24.
D. J. v. L.: indifferent, tegen 7.
M. F.: alle bestaan nog.

Gaan wij na of de hierboven vermelde verhoudingen ons in staat stellen enige biezonderheden vast te stellen. Het spreekt vanzelf dat, hoe dichter wij onze tijd naderen, des te groter het aantal zal worden der nog bestaande termen: men heeft gezien dat de woorden van M. F. òf alle zijn blijven bestaan òf (zo bijv. in de rubriek „konversatie") zo goed als alle; bij C. v. L. zijn de verhoudingen groter dan bij M. (bijv. 1 : $4^1/_2$ voor „algemene woorden" tegen M. 1 : 3; 1 : 6 voor „omgang door het woord" tegen M. 1 : 1).

In bijna alle rubrieken zijn de nog bestaande woorden in de meerderheid. Een uitzondering maken N. voor „konversatie", M. en D. J. v. L. voor „omgang door het woord" en H. voor „karakter en verstand"; bij deze is de verhouding omgekeerd of de twee groepen staan als 1 : 1.

Het is gevaarlik te scherpe konkluzies te trekken uit de uitteraard beperkte gegevens die ik te mijner beschikking heb, maar toch schijnt uit het bovenstaande te volgen dat het aantal Franse woorden in onze taal steeds groter is geworden, hetgeen trouwens een overzicht van de lijsten bewees. Maar de hoofdzaak voor ons was te konstateren dat van de eenmaal ingevoerde omgangswoorden de grote meerderheid in gebruik blijft. En hiermede is de uitweiding ten einde en neem ik de draad van mijn betoog weer op.

Wanneer wij de in de Middeleeuwen overgenomen omgangswoorden nagaan, dan zien wij dat, op één groep na, overal slechts de minderheid is blijven bestaan:

Algemene woorden: lijn, paar, punt; feit, manier, orde, plaats; nummer, part; fijn, massief, plat, puur, rond; present, suffisant; formeren, kosten, tegen 35 die niet meer bestaan, dus 1 : 2.

Konversatie-woorden: delicieus, precieus; excellent, juist, navenant, partikulier, passabel, pompeus, raar, tegen 1 dat niet meer bestaat.

Omgang: trakteren; akkoord; jaloers, amourette, jaloezie, kozen; fel, liberaal, loyaal, royaal; fier; grief; fel; kastijden, saluut, tegen 57 die niet meer bestaan, dus 1 : 4.

Omgang door het woord: fielt, karonje, schavuit; flatteren, blaam, blameren, paaien, refuus; Helaas, Adieu Ei; dame, prins, prinses, tegen 49 die niet meer bestaan, dus 1 : $3^1/_2$.

Karakter en Verstand: humeur, spijt, karakter, nobel, simpel, melankolie; memorie, abuis, font, falen, fantoom, fantaseren, fantasie; idioot; motief, inprenten, duren, poos, minuut, tegen 54 die niet meer bestaan, dus 1 : 3.

---

voilà la question, wraakzucht d'outre tombe, per extraordinaire, aan zijn wrok satisfaktie geven, naar mijn conveniëntie, à force van cosmetiek, à mon intention, à tout hasard.

Wij zien dus dat bij de vergelijking van Middeleeuwse en nieuwere woorden de verhouding tussen verdwenen en voortbestaande woorden in zeer sterke mate afwijkt van die welke wij vaststelden voor de termen uit de verschillende fazen van het vierde tijdvak. Dit kan slechts op één manier verklaard worden: blijkbaar zijn de meeste omgangstermen die in de Middeleeuwse teksten tot ons zijn gekomen, slechts boekewoorden geweest, die ten onzent nooit geleefd hebben in de omgangstaal, of wel zij werden alleen in België gebruikt.

En dan dringt zich deze konkluzie aan ons op, dat vooral in de nieuwere tijd een diepgaande werking, gevolg van persoonlike aanraking tussen de beide volken, van Frankrijk op onze taal is uitgegaan. En niet alleen door réfugiés en emigrés, zoals meestal wordt aangenomen, maar ook, blijkens de brieven van MARIA VAN REIGERSBERGH, vóór die tijd. Mijn overtuiging is dan ook dat men de invloed der hier gevestigde Fransen op het Nederlands niet te hoog moet aanslaan.

Daar nu die persoonlike aanraking voornamelik in de hogere standen der maatschappij plaats had, was het natuurlik dat de ontleende woorden hoe langer zo meer wereldse woorden werden, en dit feit, dat ook uit de studie der lijsten bleek (z. p. 104), vindt in bovenstaand betoog zijn bevestiging en tevens zijn verklaring.

Met opzet liet ik tot nu toe buiten beschouwing de groep „konversatiewoorden", die een verhouding aangeeft in strijd met die der andere groepen: alle in de Middeleeuwen gebruikte termen op één na, zijn blijven bestaan. Om deze tegenstrijdigheid te verklaren, merk ik op dat zij zó gering in aantal zijn, vergeleken met de woorden der andere groepen, dat zij eigenlik niet tegen mijn betoog in het veld kunnen worden gebracht. Veeleer versterkt hun klein aantal, vergeleken met de massa der nieuwere „konversatiewoorden", ons in de overtuiging dat in de Middeleeuwse omgangstaal betrekkelik weinig Franse woorden voorkwamen.

De bovenstaande lijst van Middeleeuwse en nog bestaande woorden kan ons ook in een ander opzicht van dienst zijn, nl. ter onderscheiding van wat in de oude Franse woorden als Hollands, niet alleen Vlaams, is te beschouwen. Ik herinner daarbij aan hetgeen vroeger (p. 20) gezegd is over het gebrek aan homogeniteit van de in Middeleeuwse teksten tot ons gekomen Franse woordenschat in het Diets. Indien een heden ten dage in Noord-Nederland gebruikt Frans woord in een Middeleeuwse tekst voorkomt, is het zeker dat het ook in de Middeleeuwen in Noord-Nederland gebruikt is; en zo stelt ons de zoeven vermelde lijst in staat ons bij benadering een denkbeeld te vormen van de rol die het gebruik van Franse woorden in de Middeleeuwen in de Noord-Nederlandse omgangstaal speelde. Wij leren eruit kennen 18 „algemene" woorden, 8 „konversatiewoorden", 12 „omgangswoorden", 13 woorden voor „mondelinge omgang" en 19 woorden voor „karakter en verstand". Letten wij op de verhoudingen: de „algemene" woorden zijn het talrijkst, dan volgen die voor „karakter en verstand", daarna de woorden voor „mondelinge omgang", dan die voor „omgang", en eindelik de „konversatiewoorden". Dus de eigenlike „omgangswoorden" komen achteraan.

Ter bepaling van het aantal der toenmaals hier gebruikte Franse woorden geven de bovenstaande getallen ons natuurlik slechts een minimum.

Graad der ontlening. In de lijsten zijn alle Franse woorden naast elkander gezet alsof zij alle hetzelfde belang hadden voor onze taal. Toch is dat geenszins het geval. Wij hebben zelf reeds enige malen doen uitkomen dat de gebruiksfeer der verschillende woorden lang niet dezelfde is; onder de „konversatiewoorden" bij voorbeeld zijn er die lang niet algemeen verspreid zijn, andere worden in alle kringen nog als Frans gevoeld; sommige personen hebben voorliefde voor een of andere uitdrukking die zij altijd in de mond hebben, en bezigen de andere nooit. Wij hebben ons dus zeer goed rekenschap gegeven van het onjuiste beeld dat een opsomming als de lijsten bevatten, van de invloed van het Frans op onze taal geeft. Maar wij konden niet anders doen. Immers tussen de verschillende gebruiksferen bestaan geen scherpe grenzen, en onmogelik was het dus de woorden te splitsen naar de diepte waartoe zij in onze taal waren doorgedrongen. Wel konden wij vaststellen dat sommige groepen, bijv. de „konversatiewoorden" uitteraard een beperkte gebruiksfeer moesten hebben, maar verder konden wij niet gaan. In dit samenvattend hoofdstuk moeten wij dit verschil van graad van ontlening, al is het dan ook zeer in het algemeen, ter sprake brengen.

Indien wij zouden kunnen vaststellen welke woorden heden ten dage gebruikt worden door het geringere volk, door hen die op de scholen geen Frans hebben geleerd, dan zouden wij, tegenover de woorden met zeer beperkte gebruikskring, zoals de „konversatiewoorden", een lijst van de algemeenste, van de diepst doorgedrongen woorden kunnen plaatsen, en zouden daarmede in zekere zin het hoogste en laagste punt bepaald hebben van het gebied waarbinnen, elk op hun niet nader aan te geven diepte, de uit het Frans overgenomen woorden zich een plaats hebben veroverd. Altans zo schijnt het: in werkelikheid is de zaak niet zo eenvoudig.

Om de lagere volkstaal te leren kennen, zullen wij goed doen de dialekten te onderzoeken; hadden wij daarvoor andere middelen dan woordelijsten, bijv. brieven door mensen uit het volk geschreven, dan zouden wij die verkiezen. Ongelukkig zijn soldatebrieven bijv. hier nog niet gepubliceerd [1]).

Ik heb geraadpleegd de woordeboeken van MOLEMA en GANDERHEYDEN (Groningen), BOEKENOOGEN (Zaan), GALLEE (Gelderland-Overijsel), terwijl ik tevens beschikte over een lijst van in Kerkdriel gebezigde Franse woorden, die ik dank aan de vriendelikheid van de Heer C. H. L. VAN BAREN, en van woorden uit Zeeland, die mij vooral aan de hand zijn gedaan door de Heren G. JANSSEN te Utrecht en P. BARENTSEN te Schoondijke. Natuurlik is de opvatting van de verschillende woordeboek-samenstellers ten opzichte van het vermelden van Franse woorden niet dezelfde, zodat zij niet alle een geheel juist beeld van de Franse woordeschat geven.

Ik onderscheid tussen de woorden die aan één of meer dialekten eigen zijn, en die welke in Noord-Nederland algemeen worden gebruikt, en ik houd te dezer plaatse geen rekening met de betekenisverandering (waarover men zie Hoofdstuk VI).

---

[1]) Franse soldatebrieven zijn gedrukt in *Zeitschr. f. rom. Philol.*, XV, 374, en brieven van Toskaanse landlieden in G. GIULIANI, *Delizie del Parlare toscano*, II, 101 vlgg.

1. Woorden met een beperkt gebruiksgebied:

Algemeen: durabel (G.), employeren (G.), onboen (Z.), personzie (Ze., Fr. présomption), rampu (Z.).
Konversatie: ammi (G.), appré (Ze., Fr. à peu près), egaal (adv.) (K.), fievelafors (Ze., „met spoed", Fr. vive la force), een front slaan (G.), in 'n courier (G.), monsieur (G.), poerlekazie (Z.), regard (G.), sakkerdejee (Ze.), toezjoer (G.), toezjoeran (Ze.), in de violen laten lopen (G.).
Omgang: koezien (Ze.), complaisant (G.), traperen (G. Z., Fr. attraper).
Mondel. omg.: kaskedienzen (Z., Fr. qu'est-ce que dis), menoazie (K.), suppliant (G.) [1].
Kar. en Verst.: alerte (G.), capabel (G.), onabel (G.), skrupaul (K.), trankiel (G.), vertuterig (G.), vilein (G.).
Mens: avans (G.), fieber (Z.), force (G.), koeveren (Z.), naar de couché (Ze.), concubine (G.), malingre (Z.), manœuvre (Z.), pipi doen (G.), pouvoir (G.).
Huis enz.: breuvage (Z.), ficelle (G.), karos (O.), kokkielje (G.), montuur (G., O.), phaeton (G.), plateel (G.), tablier (G.).
Openbaar Leven: alignement (G.), fourrageren (G.), gaillarde (Z.), garde-champêtre (G. Ze.), lumiere (G.), office (G.), paai (Z.), perwet (Ze.), royaal „geldstuk" (Z.).

2. Woorden die in Noord-Nederland algemeen worden gebruikt:

Algemeen: fijn 1, planteit 1.
part 2.
intrensiek 4, troep 4.
Konversatie: ekspres 2, juist 2, navenant 2, de peine waard 2, raar 2.
apart 3, precies 3, subiet 3.
Alla 4, Allez 4, Allons 4, charmant 4, effektief 4, kaneel 4, met kleuren en fleuren 4, koest 4, comme ça 4, kommissies doen 4, krimineel (adv.) 4, la la 4, miserabel (adv.) 4, ordinair 4, regulier 4, singulier 4.
Omgang: akkorderen 1, fel, fier 1, logeren 1, presenteren 1.
perfors 2.
importancie 3, revanche 3.
astrant, 4, brutaal 4, felicitatie 4, feliciteren 4, form 4, interessant 4, kompliment 4, portuur 4, visite 4.
Mondel. omg.: karonje 1, serpent 1.
ordonneren 2.
compeer 3.
affronteren 4, kaskenade 4, kompliment 4.
Kar. en Verst.: falen 2, koerazie 2, skrupuleus 2.
konfuus 3, prakkezeren 3.
chagrijn 4, genie 4, point d'honneur 4, misonabel 4, riskeren 4, sentiment 4, triest 4, veraltereerd 4, vief 4.
Mens: avontuur 1.
fortuin 2, profijt 2.
avonturier 3, fysionomie 3, geruïneerd 3, grimas 3.
kapot 4, malheur 4, postuur 4, soepel 4.

---

[1]) MOLEMA citeert dit woord onder de vormen *surveljant*, *suffeljant*, *suppeljant*. Misschien vertegenwoordigen de beide eerste, niet Fr. *suppliant*, maar *surveillant*.

Huis enz.: feil 1, fooi 1, franje 1, horloge 1, kaneel 1, kastanje 1, katoen 1, keuvel 1, konijn 1, saus 1.
gordijn 2, kabuiskool 2, kanefas 2, komfoor 2, lantaarn 2, matras 2, postelein 2, saai 2, tierentein 2, troebel 2, viool 2.
bure 3, framboos 3, kabinet 3, karbonade 3, sajet 3, signet 3.
boezeroen 4, champignon 4, geridon 4, kamizool 4, kapucijner 4.

Openb. leven: bosschage 1, dozijn 1, dubbel 1, kopie 1, kontreie 1, lemoen 1, muziek 1, partij 1, pleister 1, prison 1, ravage 1, rooi 1, schavot 1, travalje 1, violet 1.
barge 2, financies 2, koers 2, papier 2, rumoer 2.
bagage 3, faliekant 3, kapitaal 3, kombof 3, krediet 3, paskwil 3, schampeljoen 3.
batterij 4, machine 4, operateur 4, participant 4, patroelje 4, pias 4, pioot 4.

Ziedaar dus een zeker aantal woorden waarvan men zou vermoeden dat zij diep in de taal zijn gedrongen, daar zij zelfs in streken waarin de algemene beschaafde spreektaal niet oppermachtig is, worden gebruikt. Onderzoeken wij ze ten opzichte van hun ouderdom en groepering.

In de eerste lijst staan vele woorden die noch vroeger, noch heden ergens anders voorkomen. Alleen *employeren*, *trankiel* troffen wij in de brieven van C. v. LENNEP e. a. aan, terwijl *febr.*, *force*, *koereren*, *koezijn*, *kokkieltje*, *concubine*, *plateel*, *regard*, *vilein*[1]) nog vroeger voorkomen (zie de cijfers die ik in de lijsten er achter plaatste); de overige, die de meerderheid vormen, zijn en waren onbekend in de algemene taal. Hoe komen die woorden in de dialekten verzeild? Hoe komt het dat, in de dialekten en in de algemene taal, niet dezelfde woorden bestaan? Wij zullen later deze vraag opnieuw stellen en trachten, zo niet een antwoord er op te geven, altans een stap dichter bij een antwoord te komen. Maar dit kunnen wij reeds nu vaststellen dat, bij het bepalen van de woorden die hier het diepst zijn doorgedrongen, met deze eerste lijst geen rekening kan worden gehouden.

In de tweede lijst treft ons een kenmerkend verschil tussen de groepen „Huis" enz. en „Openbaar Leven" enerzijds, tegenover de andere: wij konstateren nl. dat in deze beide groepen de meerderheid der woorden reeds in de Middeleeuwen bestonden, terwijl in de andere, die meer in engere zin „spreektaalgroepen" zijn, de verhouding omgekeerd is. De beide eerste groepen volgen dus niet de regel dat het aantal overgenomen woorden groter wordt; de verklaring is zonder twijfel dat de algemene beschaafde spreektaal zich eerst langzamerhand heeft gevormd; naarmate zij zich meer verspreidde, is zij de uitsluitende uitdrukking van het hogere maatschappelik leven geworden; maar vóór de tijd van haar heerschappij diende het dialekt ook voor hen die de behoefte gevoelden begrippen die uit den vreemde kwamen uit te drukken en daarvoor vanzelf de vreemde woorden gebruikten; in die tijd nu, zagen wij, was de persoonlike aanraking nog gering, vandaar het verschil tusschen de beide groepen. Bij het lezen van de woorden van de tweede lijst, herkennen wij op een enkele na, alle termen als goede

---

[1]) Volgens MOLEMA zou *parreren* (*perijern*) Fr. *parader* zijn; is het niet eerder Fr. *paroir*, Lat. parere?

bekenden waarmede wij gemeenzaam zijn: zij behoren tot onze eigenste taal. Toch kan men niet beweren dat dit de enige zijn. Sommige zijn zó Hollands geworden, dat de schrijvers der dialekt-woordeboeken ze zelfs niet vermeld hebben. En daarom is de studie der dialekten niet afdoend.

Willen wij de onderste laag der Franse woorden leren kennen, dan is er eigenlik geen ander middel, geloof ik, dan de lijsten ter hand te nemen en ons taalgevoel te laten beslissen: een beslissing die trouwens niet zo subjektief is als zij lijkt; de lezer zal, in bijna alle gevallen, met mij van oordeel zijn dat de volgende woorden algemeen eigendom zijn geworden, ook der minst ontwikkelden. Ik begin met de individuele groepen:

Algemeen:	lijn 1, paar 1, punt 1; feit 1, manier 1, orde 1, plaats 1; fijn 1, plat 1, rond 1; kosten 1; present 2; net 3, publiek 3, rest 3; kapot 4, massa 4, soliede 4, troep 4.
Omgang:	akkoord 1, feest 1, fier 1, grief 1, jaloers 1, jaloezie 1, partij 1, present 1; trakteren 2; diskreet 3, indiskreet 3, kameraad 3; astrant 4, engagement 4, engageren 4, familiaar 4, ferm 4, intiem 4, kado 4, kalm 4, kompliment 4.
Mondelinge omgang:	blaam 1, fielt 1, helaas 1, karonje 1, paaien 1; kanalje 3; affront 4, ekskuus 4, merci 4, schoelje 4.
Konversatie-woorden:	ekspres 2, juist 2; magnifiek 3, subiet 3; bagatel 4 enfin 4, interessant 4, kazueel 4, krek 4, kolossaal 4.
Mens:	blond 1; passeren 2, profijt 2; ruïneren 3; taak 3; karwei 4, rentenier 4.
Karakter en Verstand:	humeur 1, simpel 1, spijt 1; karakter 2; braaf 3, melankoliek 3; chagrijn 4, koerazie 3, luim 4, plezier 3, triest 4.

Men lette op het buitengewoon grote aantal „algemene" woorden, in verhouding tot de plaats die zij in onze lijsten innemen: het is merkwaardig dat zij door de omvang van hun gebruikskring ruimschoots vergoeden wat zij in getal bij de andere achterstaan. In de tweede plaats merken wij op dat, onder de algemene woorden, de substantiva oud, de adjektiva jong zijn, hetgeen wij in verband moeten brengen met hetzelfde verschijnsel in de groep „konversatie"; want adjektiva zijn meer speciaal „omgangstermen" en wij hebben vroeger gezien dat die vooral in de jongste periode zijn binnengekomen. Juist daarom zijn, in de groep „omgang" en „mondelinge omgang", de oude woorden het interessantst: *akkoord, fier, jaloers, jaloezie, grief, feest, partij, paaien, blaam, fielt, karonje, helaas.*

In de tweede plaats noem ik hier van de andere afdelingen die groepen, die, evenals de omgangswoorden, begrippen en zaken vermelden welke niet hier zijn binnengekomen met het vreemde woord, doch reeds bestonden; ook daarin zocht ik samen de woorden die mij voorkomen echt Nederlands te zijn geworden:

Stadsleven:	rumoer 2.
Landleven:	beest 1, golf 2, bouweel 2, kanaal 3, kust 2, rivier 1, seizoen 1 terrein 4, tronk 1, vallei 1.
Voeding:	kost 1, proeven 1.

Zoals men ziet, zijn deze woorden op twee na zeer oud.

De Franse woorden in de Schrijftaal [1]). Ik ga tans over tot de Franse woorden in de Noord-Nederlandse schrijftaal. De invloed van het Frans op onze geschreven taal wordt vaak overdreven: wij willen die schrijftaal op enige punten van haar ontwikkelingsbaan onderzoeken.

Voor de oudste perioden koos ik drie Hollandse teksten, daar die voor onze studie het meeste belang hadden. De uitkomst was de volgende:

Van Stoke onderzocht ik het 3e, 4e, 5e en 6e Boek. Ik telde 64 Franse woorden, waarvan 21 in de sprecktaal-groepen geplaatst moeten worden; de andere zijn krijgs- of rechtstermen of behoren tot het „openbaar leven". Indien HUYDECOPER [2]) gelijk heeft dat STOKE *onnoyaalheid, malengien, confort* (vgl. III, 1321 *plein*, 1322 *vilein*) met opzet heeft gebruikt om de draak te steken met de Franssprekende Vlamingen, dan zouden wij slechts tot een getal van 16 sprecktaalwoorden kunnen komen.

Van de „Minnen Loep" ging ik de Franse woorden na in het 1e Boek. Er zijn, als ik goed heb geteld, 16 sprecktaalwoorden op de 40 ongeveer. De verhouding is een weinig anders dan bij STOKE, hetgeen verklaard wordt door het verschillende onderwerp dat hun gedichten behandelen.

In de derde plaats telde ik de Franse woorden in de „Verklarende Woordenlijst" die VERWIJS aan zijn uitgave der gedichten van Willem van Hildegaersberch heeft toegevoegd; ik vond ± 140 Franse woorden, waarvan 45 bij de sprecktaalgroepen behoren.

Bij alle drie is dus de verhouding van de omgangswoorden tot de overige ongeveer als 3 : 1. En het is merkwaardig dat in een Vlaamse tekst, de „Moriaan", blijkens de Woordelijst in de uitgave van Prof. TE WINKEL, de verhouding eveneens als 3 : 1 is. Dit wijst er reeds op dat tussen de Hollandse en de Vlaamse schrijftaal een verrassende overeenkomst bestaat in zake de groepverdeling der gebruikte Franse woorden.

Wat aangaat de verhouding van de Hollandse tot de Franse woorden, zo kan ik alleen zeggen dat in de „Moriaan" gemiddeld op ± 60 verzen, bij STOKE op ± 90 verzen en bij POTTER op ± 100 verzen een Frans woord voorkomt, waaruit zou blijken dat, hetgeen te verwachten was, in Vlaanderen meer Franse termen voorkwamen. Ik verheel niet dat de wijze van schatting die ik hier toepas niet onberispelik is, maar ik zie geen ander middel om de omvang van het gebruik der Franse woorden in een samenvattende formule uit te drukken. Niet mag men mij verwijten dat ik alleen het aantal woorden, niet ook het aantal malen dat hetzelfde woord is gebezigd, in aanmerking neem; immers waar het op aankomt, is te weten voor hoeveel begrippen een Frans woord nodig werd geoordeeld, niet hoevele malen hetzelfde begrip door de schrijver in zijn gedicht is uitgedrukt.

Nu is het waar dat er Middeleeuwse teksten zijn aan te wijzen waarin het overvloedig gebruik van bastaardwoorden in het oog valt: LODEWIJK VAN VELTHEMS „Spiegel Historiaal", de „Brabantsche Yeesten", de „Grimbergsche Oorlog", en wij mogen deze teksten niet ter zijde schuiven. Toch kunnen zij niet als norm voor de schrijftaal in de Middeleeuwen gelden. Ook op het proza der Middeleeuwen is de invloed van het Frans minder groot dan men wel eens heeft beweerd; wèl vindt men ook enkele prozateksten die van

[1]) Vergelijk PRUDENS VAN DUYSE, *De Rederijkkamers in Nederland*, I, 118 en vlgg. (Uitg. der Koninkl. Vlaamsche Academie, 1900).
[2]) Uitg. v. de *Rijmkroniek*, ad V, 1288.

vreemde woorden wemelen, zoals de vertaling van de „Pèlerinage de la vie humaine" [1]), maar deze staan op zich zelf; als men VAN VLOTENS „Verzameling van Nederlandsche Prozastukken" doorleest, dan stuit men op weinig vreemde woorden. In de tweede helft der 15e eeuw komt er verandering. De vertaler van de „Reizen van Mandeville" [2]) gebruikt, niet alleen als termen van „wetenschap en kunst" en van „openbaar leven" vreemde woorden, maar ook vreemde „omgangswoorden", zoals *van accorde sijn*, *visiteren*, *tempeest*, *simpel*, *azsijn*, *discorderen*. De invloed van het Bourgondiese hof doet zich gevoelen.

Toch zou de zogenaamde taalzuivering in de 16e eeuw [3]) een gevecht tegen windmolens zijn geweest, als niet in de beperkte kring der Rederijkerkamers werkelik misbruik van Franse woorden ware gemaakt. Maar dit was een voorbijgaande mode.

Als een uitnemende proeve van zuivere, en toch niet gekunstelde taal, nam ik Coornherts vertaling van Boccaccio [4]). Ik onderzocht de door Dr. NAUTA uitgegeven twintig vertellingen. Men kan de Franse woorden aldus groeperen:

Algemeen:	feit, manier, materiaal, rest.
Konvers.:	ter contrarie.
Omgang:	amoureus, banketeren, chiere, fier, hanteren, liberaal, logeren, present; Messire, Monsieur, Seigneur.
Mond. omg.:	benedijen, blaam, prijs.
Kar. en Verst.:	abel, fel, simpel, versieren; noen, uur.
Mens:	avontuur, chierlijkheid, fortuin, fout, katijf, pas, putier, rabauw.
Huis, Kleding, Voeding:	34 woorden.
Openb. L.:	33 »
Kunst. en Wet.:	12 »

Op nieuw blijkt uit deze verhoudingen dat het gemakkeliker is de Franse „omgangswoorden" te missen dan die welke tot de andere groepen behoren en bijna alle nieuwe, hier te voren onbekende, begrippen en zaken aangeven. Toch zijn ook de eerste onmisbaar, blijkens het, voor een naar zuiverheid van taal strevend schrijver, niet onbelangrijk gebruik dat COORNHERT ervan maakt. Konversatiewoorden zijn er zo goed als gene, en dat spreekt vanzelf; het is onnodig, na al hetgeen vroeger daarover is gezegd, dat nog eens toe te lichten; evenzeer normaal is de verhouding der andere groepen. Een proef omtrent het aantal der gebruikte Franse woorden is, evenmin als voor de Middelnederlandse gedichten, afdoende; bij benadering kunnen de volgende cijfers enige inlichtingen geven: op de ± 12500 regels telde ik 113 Franse woorden, d. i. één Frans woord op 110 regels; daar nu, in de door mij gebruikte uitgave, de lengte der regels ongeveer overeenkomt met die der door ons onderzochte gedichten, zou men misschien uit die cijfers de gevolgtrekking mogen maken dat wèl COORNHERT minder Franse woorden ge-

[1]) Zie *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterk.*, XXIII, 23.
[2]) Uitg. CRAMER, voor de Maatsch. v. Letterkunde.
[3]) JONCKBLOET, *Geschiedenis der Nederl. Letterk.*, III, 18; P. v. DUYSE, *l. l.*
[4]) XX. *Lustighe Historien Joannis Boccatij*, uitg. door Dr. G. A. NAUTA, Groningen, NOORDHOFF, 1903.

bruikt dan DIRK POTTER (bij wie wij er één vonden op de 100 verzen), maar dat dit verschil niet zo biezonder groot is [1]).

Trouwens, het is m. i. een dwaling te menen dat het Frans ten onzent ooit zó algemeen verspreid is geweest als men soms wel eens heeft beweerd. THUROT [2]) haalt uit de „Dictionnaire flamand-français" van MELLEMA (1591) een zin aan waaruit zou blijken dat in die tijd het Frans hier een soort van tweede moedertaal zou zijn geweest. Dat lijkt mij zeer overdreven toe: boeren en kooplieden hebben op de markt nooit Frans gesproken, zoals MELLEMA beweert. Ook tans hoort men nog wel eens zeggen dat bij ons het Frans zó verspreid is dat „zelfs de tramkondukteurs het verstaan en spreken"; de werkelikheid is geheel anders. Dat leren ons — waarop Prof. L. KNAPPERT mij opmerkzaam maakte — gevallen als de volgende: FRANCISCUS MARTINIUS, theoloog en dichter, dus een man van hogere kultuur, maakt eerst op volwassen leeftijd het plan om met een vriend Frans te gaan leren [3]); JOHANNES COLERUS, Luters predikant, die in 1705 een biografie gaf van SPINOZA, was de Franse taal niet machtig [4]); in 1725, bij het toelatingseksamen van de chirurgen BOUSQUET en POINTI, „beyde van het franse geslagt", en in 1740 bij dat van JACQUES PHILIPPE, vroeg de deken van het Haagse chirurgengild: „of jemant de franse taal magtig was om te examineren, welk niemant heeft durven op sig nemen".

Evenmin was aan het einde der 18e eeuw, en zelfs onder het Keizerrijk, het Fransschrijven hier zeer algemeen. VAN LENNEP verhaalt ons in zijn „Leven van D. J. Van Lennep" (I, 304—306) dat zijn vader door Koning LODEWIJK benoemd was in een kommissie, aan welke was opgedragen het ontwerpen van een „Code rural". Van de leden dier kommissie is D. J. VAN LENNEP de enige die zijn verslag in het Frans stelt: „in de overige rapporten ziet men bijna op elke bladzijde het Hollandsch door de Fransche woorden heenschemeren en enkele Prefekten verschonen de trage toezending o. a. door den tijd die 't vertalen gekost heeft". Leden dier Kommissie waren, behalve VAN LENNEP, Mr. D. C. van Lennep, Huydecoper van Maarseveen, D. van Horbag en J. N. van Eys, dus mannen uit de eerste kringen. G. K. VAN HOGENDORP, die het Frans kent vóórdat hij zijn moedertaal leert, mag niet worden aangehaald als bewijs vóór de algemeenheid der Franse taal, evenmin als het feit dat, zoals de uitgever zijner „Brieven en Gedenkschriften" zegt, „het er in de haagsche groote wereld te dier dagen (1781—86) even ellendig met de landstaal uitzag als te Berlijn".

Als regel mag men zeggen dat, in de deftige stijl, van Franse woorden nooit overvloedig gebruik is gemaakt. Wanneer men een officiële brief schrijft, gebruikt men zo goed als geen enkel vreemd woord.

Met opzet heb ik tot nu toe van de letterkundige schrijftaal gescheiden gehouden de taal der officiële stukken, de kanselarijtaal. De talrijke veranderingen die het centraal gezag over de Nederlanden in de Middeleeuwen

---

[1]) Niet geheel in de stijl van COORNHERT is dat hij enige malen een vreemd woord en daarachter het Nederlandse plaatst, of omgekeerd: *dienaer oft page*, *antike oft oerroude beelden*, *complexie oft aangeboren aert*; vgl. p. 30.

[2]) *De la prononciation française depuis le 16e siècle*, I, XIV.

[3]) J. C. VAN SLEE, *Fr. Martinius* (1904), p. 72.

[4]) K. O. MEINSMA, *Spinoza en zijn kring*, p. XV. Vgl. *Leidsch Jaarboekje*, 1905, p. 42 n. 1.

heeft ondergaan, hebben de letterkundige schrijftaal veel minder aangetast dan de officiële taal. Toch is het verschil weer niet zó groot als men het wel eens voorstelt. Indien men de Hollandse stukken uit de 13e eeuw, in het „Oorkondenboek van Holland en Zeeland", vergelijkt met de Henegouwse, valt er wel enig verschil te konstateren: in Holland zijn de vreemde woorden zeldzaam en behoren uit den aard der zaak zelden tot de omgangswoorden; ik vond de volgende [1]: I, N° 314 en passim *manieren*; 590 *point*; II, 251 *quyte*; 317 *antieren*; 487 *proper* („eigen"); 1098 *feit*; bij Van Mieris I, 218 *profijt*; 257 *gereparcert*; 342 *vray*; daarentegen in één Oorkonde van Vrouw Aleid, weduwe van Jan van Avesnes (v. Mieris, I, 373; *Oork. b.*, I. 288) *autoriteit*, *circumstancie*, *discorderen*, *passeren*, *vitalie*. Toch is weer een oktrooi van graaf Lodewijk van 1360 in zuivere taal geschreven [2].

Veel krachtiger heeft de taal van het Bourgondiese hof gewerkt. In de „Enqueste" van 1494 en in de „Informacie" van 1514 is het aantal Latijnse en Franse woorden vrij talrijk. Van omgangswoorden vond ik:

estimeren, faculteit, int generaal, ter cause van, manieren, profiteren, ramponeren, useren, visiteren.

Het is er evenwel zeer ver van af dat de taal er een soort verfranst of verlatijnst Hollands zou zijn. In de 17e eeuw is, in de officiële stukken, het gebruik van vreemde woorden vermeerderd, doch het zijn vooral Latijnse termen die men gebruikt, en omgangswoorden zijn er natuurlik zeldzaam. Ik verwijs voor dit punt naar mijn lijsten; de rubrieken „administratie" en „staatkunde" geven voldoende inlichtingen omtrent het gebruik van vreemde termen in de latere officiële taal.

---

2. Oorzaken van ontlening.

Indien deze paragraaf, die zal samenvatten de uitkomsten van het onderzoek waaraan dit hoofdstuk is gewijd, de lezers mocht teleurstellen, daar er niet zulke afdoende en gewichtige feiten aan het licht zullen komen als waarop zij rekenden, dan verzoek ik hen niet onmiddellik daaruit te besluiten dat de moeite aan het verzamelen der lijsten besteed vergeefs is geweest. Ik zelf heb mij, toen ik het plan tot dit hoofdstuk opvatte, niet ontveinsd dat ik niet meer zou kunnen doen dan een verkenningstocht in een onbekend land; tot nu toe had men, voor zover ik weet, nog nooit getracht een zoveel mogelik volledige opsomming te maken van de door een taal overgenomen vreemde woorden; men bazeerde de studie van deze op min of meer uitgebreide verzamelingen van overgenomen termen. Ik heb mij niet laten ontmoedigen, daar ik hoop dat anderen mijn lijsten zullen kunnen gebruiken; en wel op deze wijze, dat zij de Franse woorden in het Nederlands nu als punt van vergelijking kunnen nemen bij studies over overgenomen

[1] Daar de oudste oorkonden uit het Latijn vertaald zijn, is de datum van de Nederlandse tekst onzeker.

[2] Prudens v. Duyse, *l. l.*, p. 122.

woorden in andere talen. Hoe meer dat geschiedt, des te algemener en des te zekerder zal onze kennis worden van ontlening in het algemeen. Ik zelf zal door enkele voorbeelden aantonen hoe nuttig de onderlinge vergelijking der ontlening op verschillend taalgebied is, doch de beperktheid der gegevens waarover ik voor andere talen beschik en de verplichting om mij van het onderwerp van dit boek niet te ver te verwijderen, maken dat ik slechts terloops zal doen hetgeen anderen, die na mij komen, als hoofdzaak zullen beschouwen.

Overgenomen woorden hebben — wij hebben het reeds gezegd — belang voor de geschiedenis der beschaving, en vaak zijn zij als zodanig behandeld, niet zelden voor het grote publiek en dus enigszins oppervlakkig, maar vaak met grote geleerdheid [1]). Ik voor mij heb, zoals uit de vorige bladzijden reeds gebleken is, meer het oog gehad op de ontlening als taalpsychologies verschijnsel.

Ik ga uit van deze grondstelling dat het overnemen en gebruiken van vreemde termen niet maar een gril is van hen die spreken, niet een toevallig bezigen van een of ander buitenlands woord, waarvoor zij even goed een inheemse term hadden kunnen gebruiken. Men moet onderscheiden tussen de aanleiding en de oorzaak van ontlening. Aanleiding tot ontlening kunnen feiten geven die buiten het taalgebied liggen, oorlogen, handelsverbindingen, letterkundige studieën en zo meer; maar dat, tengevolge dier aanraking van twee volken, woorden over de grens zijn gekomen en zich in het vreemde land gevestigd hebben, dat is een verschijnsel waarvan wij het recht hebben de wetten op te sporen. Op p. 112 vlgg. heb ik reeds terloops, naar aanleiding der woorden uit dialekten, op het verschil tussen aanleiding en oorzaak gewezen. Ik geef een voorbeeld: *memoriser* wordt alleen gebruikt in Frans Zwitserland; wij mogen dus zeggen dat *memoriseren* hierheen is gebracht door de Nederlandse studenten die in Genève voor Waals predikant studeerden. Dat is de aanleiding. Maar dat bij ons het woord opgang heeft gemaakt en zijn gebruiksfeer heeft uitgebreid, ziedaar een feit waarvoor een verklaring nog gezocht moet worden. Er heeft een onbewuste keuze plaats gehad; voor sommige begrippen meer dan voor andere heeft men behoefte gevoeld ze door vreemde woorden uit te drukken: de opsporing van die wetten en van hetgeen tot die keuze heeft geleid, dat is, mijns inziens, het belangrijkste wat de overgenomen woorden ons kunnen leren.

Ter rechtvaardiging van mijn uitgangspunt diene het volgende.

In de vorige paragraaf (p. 106) konstateerde ik dat bij de groepering der vreemde woorden in de briefstijl van vrouwen de verhouding der verschillende groepen onderling anders was dan in de brieven van mannen. Ik meende toen reeds daaruit de gevolgtrekking te mogen maken dat de keuze der vreemde woorden samenhing met ons innigste wezen. Ziehier een ander bewijs van die innerlike noodzakelikheid die het gebruik van vreemde woorden bepaalt.

Als men de door ons uit het Frans overgenomen woorden vergelijkt met

---

[1]) Zie p. 31, n. 2 en p. 36 n. Bovendien noem ik: Weise, *Die Griechischen Wörter im Latein*, Leipzig, 1882, en Seiler, *Die Entwicklung der deutschen Kultur im Spiegel des deutschen Lehnworts*, Halle, 1895.

die welke door andere volken aan die taal zijn ontleend, dan komt men tot niet onbelangrijke uitkomsten. Die vergelijking kan ik slechts onvolkomen doen, daar ik voor andere talen geen volledige lijsten van vreemde woorden ken: ik zal mij, zo goed ik kan, bedienen van die welke ik gevonden heb.

Voor de Franse woorden in het Zweeds heb ik zelfs geen lijst; die welke ANNIE EDELFELT heeft uitgegeven [1]) is samengesteld met het oog op de veranderingen van betekenis die de Franse woorden in het Zweeds hebben ondergaan, en is te weinig uitgebreid om ons hier van dienst te kunnen zijn. Ik bepaal er mij toe, uit een brief van de Heer ALFRED NORDFELT, op wiens studieën ik straks terugkom, de volgende zinsnede te vertalen: „Te oordelen naar uw „Essai", zijn de Franse woorden in het Zweeds ongeveer dezelfde als in het Nederlands; de woorden op *-ie* zijn bij ons evenwel veel zeldzamer".

Ziehier wat ik gedaan heb voor de vergelijking van de Franse woorden in het Engels en het Nederlands. In de „Introduction to English, French and German Phonetics", van LAURA SOAMES (London, 1899), vindt men op p. 95 een hoofdstuk gewijd aan de overgenomen woorden. Daarin komt, van p. 98—110, een lijst voor van in Engeland gebruikelike vreemde woorden. Van die lijst heb ik alleen de Franse in de kring van mijn onderzoek getrokken. Als men nu van die Franse woorden uitzondert die welke niet „omgangswoorden" zijn, dan komt men tot de konkluzie dat van de in Engeland gewone Franse „omgangswoorden" 120 wèl, 53 niet bij ons gebruikelik zijn, dus meer dan $^{2}/_{3}$ wel. En daarbij komt dat er onder die 53 enkele zijn waarvan men zou kunnen betwijfelen of zij wel zo algemeen zijn in de Engelse konversatie.

Voor de Franse woorden in het Duits is voor ons van groot nut de brochure van G. RÜMELIN, „Die Berechtigung der Fremdwörter" (Freiburg i. B., 1887); immers daarin vinden wij een uitvoerige lijst van vreemde woorden (5830). Indien ik daaruit neem die Franse termen die wij in de bovenstaande bladzijden als „omgangswoorden" hebben gekenschetst, en die vergelijk met de overgenomen woorden in het Nederlands, dan vind ik dat op de 300 omgangswoorden slechts 42 niet bij ons gebezigd worden, dat is dus slechts $^{1}/_{7}$ deel. Dat wat betreft de tegenwoordige Hoogduitse omgangstaal. Echter mag niet worden verzwegen dat daarin ontbreken de volgende termen, die bij ons tot de groep der diepst ingedrongen Franse woorden behoren (p. 113): *blaam* 1, *chagrijn* 4, *feit* 1, *fielt* 1, *fier* 1, *grief* 1, *jaloers* 1, *kado* 4, *karonje* 1, *karwei* 4, *paaien* 1, *spijt* 1, *taak* 3, *triest* 4. Voor zover deze woorden oud zijn, is het zaak na te gaan of zij vroeger in het Duits hebben bestaan; inderdaad vinden wij dat *fier*, *grief* en *blaam* in het Mhgd. voorkomen [2]). En dat de andere er ontbreken, kan ons niet verwonderen als wij bedenken dat de invloed van Frankrijk later heeft gewerkt op Duitsland dan op de Nederlanden (zie p. 34). In elk geval doen wij voorzichtig de verhouding 1 : 7 alleen voor de hedendaagse taal te laten gelden. Maar daarbij moet men tevens rekening houden met het feit, dat sommige der woorden die in het Duits ontbreken, daarom niet alle in Duitsland onbekend zijn. Enkele treft men in de dialekten aan, nl. *jaloers*,

[1]) In *Mémoires de la Société néophilologique à Helsingfors*, I.

[2]) KASSEWITZ, *Die Franz. Wörter im Mittelhochdeutschen*, Strassburg, 1890, en PALANDER (Zie p. 34 n. 1).

chagrineren en *spijt*. De groep „konversatiewoorden" is in het Duits minder uitgebreid dan bij ons.

Het is niet zonder belang iets meer van nabij te onderzoeken welke Franse woorden in enkele Duitse dialekten zijn binnengekomen. De volgende monografieën stonden mij ten dienste:

R. MENZ, *Französisches im Mecklenburgischen Platt und in den Nachbardialekten* (Jahresbericht des Realprogymnasiums zu Delitsch. Dl. I, 1897; Dl. II, 1898) (**M.**)

J. LEITHAEUSER, *Gallicismen in niederrheinischen Mundarten* (Jahresbericht des Realgymnasiums zu Barmen. Dl. I, 1891; Dl. II, 1894) (**N.**)

L. FLORAX, *Französische Elemente in der Volkssprache des nördlichen Roergebiets* (Jahresbericht über das Realprogymnasium der Stadt Viersen, 1893) (**R.**)

PH. KEIPER, *Französische Familiennamen in der Pfalz und Französisches im Pfälzer Volksmund*, Kaiserlautern, 1891 (**P.**)

M. BESLER, *Die Forbacher Mundart und ihre französischen Bestandteile* (Jahresbericht der Realschule in Forbach, Lothringen, 1900) (**F.**) [1].

Zoals men ziet, liggen de streken waarin deze dialekten worden gesproken zeer ver uiteen; hun verhouding tot Frankrijk is dan ook zeer verschillend. Terwijl Forbach van 1735—1870 onder Franse heerschappij heeft gestaan, terwijl de Roer-streek aan Frans (Waals) gebied grenst en vaak in nauwe aanraking is geweest met Frankrijk, terwijl in de Pfalz en in Berg en omstreken op verschillende tijdstippen Frans-Waalse kolonisten zich hebben gevestigd en Franssprekende kolonies zich hebben gevormd, bevindt Mecklenburg zich te ver van Frankrijk, dan dat het volk er in onmiddellike aanraking met de Franse taal kon komen [2]. De wijze waarop de Franse woorden in die verschillende streken zijn binnengedrongen, is dus zeer verscheiden; des te meer treft ons de overeenkomst die de woordeschat overal vertoont. Ik kan dit niet bewijzen, daar het misplaatst zou zijn hier de lange tabellen te geven die daarvoor nodig zouden zijn. Ik beperk mij dus. In de eerste plaats vestig ik de aandacht op de woorden die alleen aan sommige dialekten gemeenzaam zijn:

M. N.: filou, coucher, méchant, rage, tête.
R. M. N.: embarras, faire la bête.
F. M. N.: dormir, maraud (dat ook in het Zwitsers Duits voorkomt) [3].
R. N.: battre, quelque chose.
M. R.: attraper, échapper.
F. N.: adroit.

[1]) Van LENZ, *Die Fremdwörter des Handschuhsheimer Dialektes* („Jahresbericht der Höheren Mädchenschule zu Baden-Baden"), kon ik alleen het 2e deel (1897) in handen krijgen, dat voor ons doel van geen nut is, daar de uit het Frans overgenomen woorden in het 1e deel zijn behandeld.

Bovenstaande werken zijn van ongelijke waarde: de etymologieën zijn niet altijd boven verdenking verheven; maar ik wil hier alleen vermelden de grote zorgvuldigheid waarmee ze zijn samengesteld en de gewichtige diensten die ze mij hebben bewezen.

[2]) Met opzet vermeld ik niet de Franse bezetting van deze streken onder Napoleon. Het komt mij voor dat men in het algemeen op de invloed van die tijd te sterke nadruk legt. In Mecklenburg was de meerderheid der Franse woorden reeds binnengekomen vóór de Franse heerschappij, evenals bij ons. Zie MENTZ, *l. l.*, II, 7.

[3]) BRANDSTETTER, *l. l.*, p. 40.

De belangrijkste overeenkomsten zijn natuurlik de laatste en de derde, daar Forbach ver af ligt van de andere streken.

In de tweede plaats vermeld ik de verrassende overeenkomst die er bestaat tussen de woordeschat van de Duitse dialekten en de Nederlandse. Ziehier enige woorden die men zowel in één of meer Duitse als in één of meer Nederlandse gewestelike talen aantreft:

alerte, attraper, avance, durable, kiskedi (kaskediezen), complaisant, contre- (als prefix gebruikt bij inheemse woorden), manœuvres, monsieur, monture („kleding"), toujours.

Al deze woorden zijn, zoals wij op p. 111 zagen, ongebruikelik in de algemene spreektaal.

En ten slotte noem ik de verhouding van Franse woorden die alleen in de Duitse dialekten voorkomen, tot die welke ook in onze algemene taal bestaan: M. $1 : 2\frac{1}{2}$; N. $1 : 2\frac{1}{4}$; R. $1 : 2\frac{3}{4}$; F. (hiervan telde ik alleen de adjektiva en verba) $1 : 4\frac{1}{2}$ voor de bijv. nw., en $1 : 3\frac{1}{2}$ voor de verba. Dus is de verhouding anders voor Forbach dan voor de andere streken: dit zal wel hierdoor zijn te verklaren dat hier het Frans eerst laat is binnengedrongen en toen gedurende lange tijd de omgangstaal is geweest; daardoor zijn er veel eigenlike „konversatiewoorden" binnengedrongen, waaronder zich natuurlik adjektiva in groten getale bevonden; zo nadert het Forbacher Frans zeer dicht tot het Franse element der Duitse algemene taal, en daardoor tot dat van onze algemene taal.

Voor het overige is de verhouding der verschillende dialekten tot het Nederlands ongeveer dezelfde, en dit is een indirekt bewijs van de grote overeenkomst die bestaat tussen de door die dialekten overgenomen Franse woorden. Die overeenkomst is merkwaardig, vooral omdat de dialekten niet door middel van elkander, maar ieder voor zich uit de overvloed van Franse woorden moeten geput hebben: de geografiese ligging der centra die wij hier bespreken dwingt ons tot die onderstelling (Vgl. echter p. 123). Gaat men dan te ver door te beweren dat de keuze van over te nemen woorden beheerst wordt door wetten die onafhankelik zijn van de personen die spreken?

Maar de vergelijking der Duitse dialekten met onze taal leert ons nog iets anders, nl. dat, al is de keuze der over te nemen woorden onbewust, zij samenhangt met de sociale en intellektuele kondities van hen die overnemen. Terwijl de historiese gebeurtenissen, de meerdere of mindere aanraking met Frankrijk als „aanleiding" tot ontlening een grote rol spelen, doch als „oorzaak" van het blijven bestaan van geen gewicht zijn, wordt door de maatschappelike en verstandelike toestanden de keuze der vreemde woorden voor een groot deel bepaald. Immers, dit is de eenvoudigste verklaring van het onderscheid dat wij opmerkten tussen de verhouding van onze algemene spreektaal tot het Duits en tot de Duitse dialekten, en van de overeenkomst in woordekeus die bestaat tussen deze laatste en de Nederlandse. Ik kom zo straks hierop terug.

Tans hebben wij vaste grond onder de voeten, voor zover op een terrein als het onze stevigheid te krijgen is, en kunnen wij overgaan tot de bespreking van die wetten die het overnemen van vreemde woorden beheersen, en nagaan of het mogelik is enige altans daarvan te leren kennen.

In een belangrijk opstel „Om Franska Lånord i Svenskan" [1]) heeft de Heer ALFRED NORDFELT de oorzaken van ontlening, speciaal van Franse woorden, op de volgende wijze samengevat: 1. Een uit Frankrijk ingevoerde zaak behoudt zijn naam; 2. Persoonlike aanraking met Frankrijk door nabuurschap; 3. Eufemisme; 4. Frankrijk staat hoger in verschillende opzichten, nl. a. in kultuur, en tengevolge daarvan b. in smedigheid en vastheid van taal; 5. Politieke invloed; 6. Welluidendheid en buigzaamheid van de Franse taal; 7. Prestige van het Latijn.

Deze indeling voldoet mij niet geheel. Mijns inziens houdt zij niet genoeg rekening met het verschil tussen aanleiding, resp. voorwaarde, en oorzaak van ontlening. Dat vooral een hoger ontwikkeld volk invloed oefent op een lagerstaand, mag men in het algemeen beweren, maar daarmede bepaalt men alleen het terrein der ontlening; daarentegen is het verlangen naar eufemisme een taalverschijnsel; de opsomming van NORDFELT bevat heterogene bestanddelen.

Ziehier hoe ik de zaak zou willen voorstellen.

A. Aanleidingen tot ontlening. 1. Persoonlike aanraking; het hoogst ontwikkelde volk staat woorden af aan het minder ontwikkelde; 2. Staatkundige banden, zoals toen Noord-Nederland, Henegouwse en Bourgondiese heersers kreeg; 3. Letterkundige banden.

Over de „Aanleidingen" kan ik kort zijn: reeds meermalen heeft men gesproken over de politieke en literaire aanrakingen tussen Frankrijk en Nederland [2]). Ik wil hier alleen enige punten aanroeren die een nadere bespreking eisen. Een scherpe afscheiding tussen de woorden die door persoonlike aanraking zijn binnengekomen en de beide andere groepen, is alleen mogelik voor de oudere woorden; in een tijd voorafgaande aan de opperheerschappij der Franse algemene taal droegen de door persoonlike aanraking overgenomen woorden vaak de stempel hunner afkomst in hun dialektiese vorm, en onderscheidden zich daardoor van de uit de meer algemene schrijftaal overgenomen termen. De staatkundige woorden onderscheiden zich van de letterkundige door hun betekenis, en ik neem hier „staatkundig" in een ruime zin: militaire woorden, rechtstermen, woorden van de openbare godsdienstoefening reken ik daarbij. Maar meer dan deze beide splitsingen kunnen wij met zekerheid niet maken. Want, hoewel de nieuwere „konversatiewoorden" voor het merendeel zeker ten gevolge van persoonlike aanraking zijn overgenomen, is het niet ondenkbaar dat veelvuldige lektuur van vreemde boeken daartoe kan hebben bijgedragen.

Een afzonderlike plaats komt in dezen toe aan de dialekten: in de algemene spreektaal is bij de overneming van vreemde woorden de persoonlike aanraking met het vreemde volk een hoofdfaktor; niet aldus in de dialekten. Wèl ontbreekt zij niet, en dat bijv. in Groningerland betrekkelik veel soldatetermen voorkomen, al is het met gewijzigde betekenis (*alarm slaan*, *op het aliment komen*, *op de batterij breugen*, *fourrageren*, *een front slaan*, *patroelje*, *pioot*, *soldaterij*), moet zonder twijfel in verband worden gebracht met een lang verblijf in Groningerland van Franse soldaten of wel met een verblijf van Groningers als soldaten in een Franssprekend

---

[1]) In *Philologiska Sällskapets i Stockholm Publikation*, 1901, p. 55.

[2]) Zie VERDAM, *t. l.*, p. 196 en vlgg.; TE WINKEL, *Geschichte der Niederländischen Sprache* [2], p. 906 en vlgg.

land [1]. Maar vele Franse woorden kunnen in de dialekten zijn gekomen door ontlening, niet direkt aan het Frans, maar aan de algemene taal van het land zelf. Het lagere volk kent noch Frankrijk noch het Frans door eigen studie of eigen aanschouwing. Dit verklaart dat de dialekten veel vrijer met de vreemde woorden omspringen dan de beschaafde spreektaal: de band met het oorspronkelike Franse woord is veel losser; vandaar sterke overgangen van betekenis (zie Hoofdstuk VI), in het algemeen een zekere vaagheid van betekenis, waardoor zij zich leenden tot versterkingswoorden, scheldwoorden, enz. Door deze gemakkelikheid van aanpassing is het in de dialekten een niet ongewoon verschijnsel, dat woorden uit het gebied van Wetenschap en Kunst of uit het Openbaar Leven er worden gebruikt met een geheel gewijzigde en gemeenzame betekenis; men denke aan de talrijke, bijna onherkenbaar geworden, mediese en juridiese termen die bij het volk in omloop zijn. Tussen de omgangswoorden in de dialekten en in de algemene taal zal dus ook hierdoor verschil ontstaan; het onderscheid dat wij reeds door de woorden zelf hebben doen zien voor de Nederlandse dialekten, en door verhoudingcijfers voor de Duitse, wordt ten dele hierdoor verklaard.

B. Oorzaken van ontlening. Als wij onze lijsten van overgenomen woorden wilden nagaan en trachten voor elk woord vast te stellen hoe het komt dat het zich hier heeft gevestigd, dan zouden wij vele, vele malen een vraagteken moeten plaatsen: waarom is *troebel* als bijvoegelik naamwoord blijven bestaan en verdwenen als substantivum? Hoe komt het dat *verbrijzelen* hier een gewoon woord is geworden, en dat in de Middeleeuwen voor zulke gewone begrippen als „nemen", „verspreiden" Franse woorden als *prenden*, *spaersen* zijn gebruikt? Waardoor is *visite* gewoon en *visiteren* onbekend? Hoe vaak staan wij niet voor een x, die, tot nu toe, geen vergelijking ons in staat stelt op te lossen. In het volgende kan ik alleen enige hoofdoorzaken van ontlening aangeven; later zal men er meer kunnen vaststellen als de vreemde woorden in de verschillende talen systematies onderzocht zullen zijn.

I. Voor het begrip aangeduid door het vreemde woord bestond hier geen eigen term. Ziedaar het eenvoudigste en meest voorkomende geval. Hieronder vallen de woorden voor „Kunst en Wetenschappen", voor „Openbaar leven", voor het uiterlike „Partikuliere leven" (Huis, Kleding, Voeding). Deze woorden zijn het vooral die op de beschavingsgeschiedenis licht werpen. Waar het echter betreft andere dan deze meer officiële termen, is de zaak niet zo eenvoudig. Tegen overhaaste konkluzies uit de rubriek „omgangswoorden" heb ik meer dan éénś gewaarschuwd. Dat wij voor „vermaken", „spelen", „feesten" Franse woorden hebben komt daarvan dat wij de zaak zelf van de Fransen hebben overgenomen. Maar nemen wij de rubriek „goede manieren". Men zou geneigd zijn, met ter zijde stelling van alle nationale trots, aan het Franse volk de eer te geven ons deze te hebben geleerd. Ongelukkigerwijze, zagen wij, is de rubriek „slechte manieren" niet minder uitgebreid. Hoe dit te rijmen? Wij zijn gedwongen te konkluderen dat wij deze woorden niet zo maar op gelijke lijn mogen stellen met die welke tegelijk met nieuwe begrippen in ons land en onze taal zijn gekomen, en hun aanwezigheid ten onzent als

[1] Vergelijk wat MENTZ, *l. l.*, II, 5 zegt over de invloed van de 30-jarige oorlog op Mecklenburg.

bewijs te doen gelden dat wij hetgeen zij uitdrukken van de Fransen hebben overgenomen. Niet dat dit geheel onjuist zou zijn, maar de zaak moet algemener gesteld worden. Van de Fransen hebben wij overgenomen de organisatie van het hogere sociale leven, naar hun voorbeeld hebben wij het onze ingericht; en daar in de wereld zowel goedgemanierde als ongemanierde mensen voorkomen, hebben wij voor beide rubrieken Franse woorden overgenomen; de Fransen hebben ons de ogen geopend voor het verschil tussen goede en slechte manieren. In het algemeen speelt, zoals wij op p. 88 deden opmerken, het onderscheid tussen „gunstige" en „ongunstige" omgangswoorden slechts een geringe rol bij de ontlening van mondaine woorden: dat is op dezelfde wijze te verklaren.

In verband hiermede moeten ook worden gebracht de tussenwerpsels als *Allons*, *Allez*, die tot in de Duitse dialekten verspreid zijn, en de begroetingen als *Adieu*, *Bonjour*: het „goedendag zeggen" hebben wij niet van de Fransen geleerd, wèl heeft Frankrijk aan de hogere standen bij ons de vorm en de vormen aangegeven bij de sociale omgang.

2. De spreker heeft behoefte de schakeringen zijner gedachte nauwkeuriger uit te drukken dan hem dat mogelik is met inheemse woorden.

Hieruit volgt niet onmiddellik dat de taal waaraan hij ontleent rijker is; de eigenschap van een vreemde, ongewone term te zijn volstaat soms om aan een woord de nuance te geven die wordt gezocht. Zoo drukken *teuger* en *soepel* de nuance van „bevalligheid" uit, niet omdat zij die in het Frans bezitten, maar omdat het voor ons vreemde woorden waren; ook *brunette*, *blondine*. *Taute* is misschien hier de gewone vorm geworden omdat de nuance van „liefkozing" door het vreemde van het woord meer tot zijn recht komt dan door het inheemse, niet omdat het woord in het Frans zelf die schakering uitdrukt. En dat men *taute* als „liefkozingswoord" moet beschouwen, blijkt hieruit dat wij voor „oom" geen Frans woord gebruiken; zo kent het Nederlands der 16e eeuw wèl een Frans woord voor „grootmoeder" nl. *taeye*, niet voor „grootvader"; maar dit woord is niet blijven bestaan en heeft dus veel minder bewijskracht; anders zou men tegen mij kunnen aanvoeren het gebruik van *kozijn*, dat hier gedurende enige tijd in zwang was. (Vgl. p. 96) [1]. Bij de scheldwoorden, die overal zo vaak uit den vreemde zijn overgenomen [2], geeft de vreemde oorsprong van het woord een versterking van het begrip aan. Maar vooral komt het streven naar nuancering uit bij de vele namen van „kleuren" die uit Frankrijk zijn gekomen; ook al houdt men rekening met het feit dat daaronder techniese termen voorkomen (zie p. 48), toch blijft de zaak merkwaardig. Aan de behoefte tot schakering moet ook worden toegeschreven dat wij voor „moed" zoveel meer woorden hebben dan voor „lafheid", voor „feesten" meer dan voor „rouwplechtigheden" (zie p. 89 en 100).

Juist omdat zij zo vaak de fijne nuances onzer gedachten uitdrukken, komen de vreemde woorden vooral in de gewone omgangstaal voor, waarin de persoonlikste, innigste gedachten van de mens tot hun recht komen; in de deftiger taal, waarmede men zich tot het publiek richt, zullen die

[1]) Vergelijk echter ook J. WACKERNAGEL, *Sprachtausch und Sprachmischung*, in „Nachrichten Kön. Ges. d. Wiss. zu Göttingen", 1904, Heft 2, p. 99.

[2]) SCHUCHARDT in *Zeitschr. f. roman. Philol.*, XXVIII, 129: „Ein Schimpfwort wird besonders leicht aus der Fremde eingeführt".

vreemde woorden zeldzamer zijn, daar de gedachtekring dan algemener is (vgl. p. 116).

Dat een vreemd woord reeds alleen door zijn eigenschap van niet inheems te wezen zijn uitwerking kan doen, blijkt wel uit de kombinaties van een inheems woord met zijn buitenlands synoniem, waarvan wij op p. 30 voorbeelden hebben gegeven. En als iemand zoals men zegt uit „affektatie" vreemde woorden gebruikt, wil dat niet anders zeggen dan dat hij tracht aan zijn taal een schakering van „voornaamheid" te geven.

3. Het Frans heeft één woord voor een begrip dat wij met meer woorden uitdrukken. Voorbeelden: *equivalent*, *memoriseren*, *prestige*, *tutoyeren*. In plaats van een omschrijving kiezen wij het vreemde woord, vooral in de dagelikse spreektaal, daar in de hogere spreektaal en in de schrijftaal de behoefte aan beknoptheid minder wordt gevoeld.

Vele woorden die door deze oorzaak zijn binnengekomen, zijn zeer diep ingedrongen. Het zijn die welke een groot aantal begrippen, zaken, personen samenvatten. Het Hollands karakter is individualisties, wij hebben een afkeer van generaliseren; daardoor heeft onze taal gebrek aan samenvattende termen en zij die ze nodig hebben, zijn gedwongen ze te ontlenen. Ik noem er eenige die kenmerkend zijn omdat zij gewone begrippen uitdrukken: *familie*, *feit*, *marine*, *meubel*, *nationaal*, *plaats*, *punt*, *seizoen*; ook *manier*, een der oudste Franse woorden in onze taal. In verband hiermede breng ik de grote verbreiding der Franse suffixen *ment*, *teit*, *age* in onze taal; dat het geen toeval is dat juist deze suffixen geheel Nederlands zijn geworden, bewijst het feit dat zij ook in andere Germaanse talen (het Zweeds, het Duits) nieuwe woorden vormen. Ik kom hierop terug in Hoofdstuk VII. In verband hiermede begrijpen wij dat, terwijl *rivaal* hier niet voorkomt, *rivaliteit* zeer gewoon is.

Hiermede hangt ook samen het veelvuldig gebruik van Franse woorden voor titels en opschriften. Reeds vroeger wees ik erop (zie p. 44) dat van de wetenschappelike woorden vele niet anders zijn dan algemene namen die de wetenschap of onderdelen ervan samenvatten; wij zagen ook (p. 68) dat in de groep „Handel", veel namen voor „Handelaars en Zaken" voorkomen. De gewichtige plaats die de suffixen *ier* en *ist* in onze taal innemen, hangt zonder twijfel met hetzelfde verschijnsel samen. Zie Hoofdstuk VII.

Hierboven (p. 113) hebben wij gekonstateerd dat onder de diepst ingedrongen woorden zoveel „algemene" waren. Ook de weinige niet-techniese woorden der oorkonden zijn voor het grootste deel „algemene" termen (p. 117). Ik aarzel niet dit verschijnsel op rekening te stellen van onze voorliefde voor Franse samenvattende termen.

Ten slotte moeten wij hier nog wijzen op de mogelikheid dat, op het ogenblik waarop een Frans woord bij ons in gebruik kwam, een inheemse term voor dat begrip niet bestond, en dat wij dus niet in staat waren dit door één Nederlands woord uit te drukken. In dat geval zal dus de *tegenwoordige* Nederlandse term jonger in de taal zijn dan de vreemde, hetzij hij later hier gevormd is of wel uit een andere taal — het Duits bijv. — is overgenomen. Dit zou voor elk woord onderzocht moeten worden. Stellige rezultaten mag men echter niet verwachten. Slechts een enkele maal bestaat er zekerheid. Zie p. 34; *eerzucht* was toen dus onbekend.

Prof. J. W. Muller maakte mij nog opmerkzaam op de volgende aanhaling, voorkomende in het Ned. Wk., s. v. *glorie*: „woorden.... als.... conscientie, glorie.... die men qualijck also verduytschen kan datse recht verstaen souden werden" (Coornhert).

Ziehier nog enkele biezonderheden. *Jaloers* komt reeds voor in de 1e periode: *ijverzuchtig* eerst in de 4e; het is oorspronkelik Duits — *repareren* 3: *herstellen* 3 — *kado* 4, *present* 4; *geschenk* heeft eerst laat de tegenwoordige betekenis gekregen.

4. Het Franse woord wordt gebruikt als eufemisme. Hierover valt niet veel te zeggen. Men kan vele voorbeelden ervan vinden in de groep „Levensfunkties" (p. 96); kenmerkend zijn de talrijke woorden voor „geheim gemak" (p. 78).

HOOFDSTUK III.

KLANKLEER DER OVERGENOMEN WOORDEN.

De klanken zijn gerangschikt volgens de vermoedelike uitspraak van het Frans in de 13ᵉ eeuw, het tijdstip waarop onze letterkunde begint.

AKCENT.

Het akcent is, in de overgenomen woorden, in het algemeen gebleven op de lettergreep die het in het Frans droeg.

Ik vermeld hier de gevallen waarin het verplaatst is:

1. Ten gevolge der **vertaling** of **germanisatie** van het suffix (zie Hfdst. IV).

2. In **samengestelde woorden**:

Met prefix: diskrediet 4, displezier 4, import 4, interest 2, interval 4, kontrabande 4, kontradans 4, kontrapunt 3, kontrasein 4, soeterrein 4.

Het is merkwaardig dat *export* het Franse akcent heeft, *import* niet. Dit zou doen vermoeden dat invloed van het Germaanse prefix *in* moet worden aangenomen; daardoor werd het feit der samenstelling sterker gevoeld in het tweede dan in het eerste; zij zijn bij ons gevormd (Hfdst. VII).

Van twee woorden: bas-relief 4, bellefleur 4, Grand-Hôtel 4, Grand-Theater 4, hapschaar 4, paspoort 2, potpourri 4, quadruplet 4, kwintessens 4, quintuplet 4, sextuplet 4. Vergelijk daarentegen: op de bonnefooi 4.

In de volgende woorden heeft men ten onrechte komposita gezien: armborst 1, baanrots 1, brandkar 4 (Fr. brancard), haassard (hazard 1), jakhals 4, kaapstander 3, lemmet (lenement 2; naar leem, zie Kil. s. v. leembendt), luipaard 1, oosterlucie 2, pijnappel 2 (pinakel 2), scheurbuik 3, talisman 4, tamboer 1, tarbot 3, tulband 3.

Misschien ook in: baljuw 1 (naar bal „slecht"), belfroot 1, fledereijn (flerecijn 2; Kil. leidt het af van fladderen; zie hierna onder „Epenthesis"), karnaval 4, mirliton 4, rondeau 4, vagebond 3.

Onzeker is het akcent in: coninestavele 1 (konstabel), minnesoen 2 (naast melisoen), paltrok 2 (n. paletot), pannesteel 2 (n. pennoncheel), popelsie 2 (n. apoplexie), pottecarie 2 (n. aptekerije).

Malloot 3 wordt soms met Germaans akcent gesproken.

Men vergelijke de paragraaf der „Volksetymologie".

3. Door bijgedachte aan het **Latijn**:
faëton 4, faksimilé 4, feniks 4, nonsens 4, serie 4.

4. Door de **niet-Franse indruk** die de uitgang maakt:
domino 4, noga 4, persiko 4, triko 4 (naast trikót), falbala 4, lila 4.

5. In **eigennamen**:
Goulard(water), Cambier, Wouterlood, Zola.

6. Door een **onbekende oorzaak**:
charlatan 4, harlekijn 4, harnas 1, pantalon 4, wambuis 2. Is lazaret misschien door bijgedachte aan lazers te verklaren?

De volgende Franse woorden zijn waarschijnlik òf door bemiddeling van een andere taal tot ons gekomen òf onder invloed van die taal bij ons veranderd:

alkohol 4, almanak 4, ampel 2 (n. pal), archipel 4, bariton 4, bottel 4, dammes 2 (n. damast), ebbenhout 4, hospitaal 1 (rijmt nog op wael bij Sto., II, 643), luitenant 3, pardel 4, sultan 4, triktrak 4.

Zoals men ziet, zijn verreweg de meeste woorden waarin het akcent verplaatst is, jong. Trouwens, voor niet meer bestaande woorden kan akcentverandering niet worden vastgesteld. En van de hierboven genoemde oudere woorden kan vaak wèl het tijdstip van hun eerste verschijnen, maar niet dat van de akcentverandering worden aangegeven. Ik verwijs verder naar wat ik „Essai", p. 32—36 heb gezegd.

KLINKERS EN TWEEKLANKEN.

I. *Betoonde klinkers en Tweeklanken.*

a. Klinkers en Tweeklanken vóór niet-nasalen.

1. *a, è, ò.*

a.

Schrijfwijze. De schrijfwijze met enkele vokaal in woorden die tans niet meer voorkomen, heb ik niet als bewijs voor de open uitspraak laten gelden vóór ts(ch), lie, st en r + kons. Evenmin de orthografie van Kiliaan.

De Franse *a* komt voort uit 1. Lat. a in positie (in geleerde woorden ook uit vrije a) en 2. uit Lat. ē die *oi* en daarna *wà* is geworden; de woorden overgenomen vóór het tijdstip waarop die overgang heeft plaats gehad, worden natuurlik onder *oi* behandeld.

Wegens de onzekerheid omtrent de vroegere verschillen en wegens de zelfs voor een deel nog hedendaagse weifelingen tussen de uitspraak van *a* in het Frans, heb ik alle woorden met *a* samen behandeld.

In het Nederlands is Fr. *a* palataal of velair naar zijn positie in het woord.

1. Aan het eind van het woord.

Met palatale a: eclat 4, en tout cas 4, etat major 4.

2. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met pal. a: kaap 3.
acaet 1, apostaat 3, aristokraat 4, autokraat 4, automaat 4, demokraat 4, karaat 3, klimaat 3, piraat 3.
atem (vgl. „Essai", p. 53): potestaat 1, primaat 1.
atum (vgl. „Essai", p. 53): assassinaat 4, attentaat 3, celibaat 4, certifikaat 4, dukaat 2, externaat 4, formaat 3, granaat 1, internaat 4, kalifaat 4, kommissariaat 4, konsulaat 4, noviciaat 4, pensionaat 4, plagiaat 4, pontifikaat 4, postulaetgulden 2, potentaat 4, professoraat 4, proletariaat 4, renegaat 4, syndikaat 4.
ade: akkolade 3, ambassade 2, arkade 4, aubade 4, ballade 3, balustrade 4, barrikade 4, boutade 4, bravade 4, brigade 4, charade 4, embuscade 3, façade 4, galoppade 4, karbonade 3, kavalkade 4, kolonade 4, limonade 4, marmelade 4, maskerade 4, myriade 4, najade 4, nomade 4, palissade 3, parade 4, promenade 4, salade („helm") 2, („groente") 3, serenade 4, enz.
demoniaak 4, schaak 1, vaag 4.
architraaf 4, biograaf 4, braaf 3, chirograaf 1, kalligraaf 4, vaas 4.
fanfare 4, kaviaar 4.
gaele 3, mormaal 3, pijpengael 3, sandaal 3, schandaal 3.
alem (vgl. „Essai" p. 48 en de paragraaf van é): abnormaal 4, admiraal 1, accidentaal 3, alluviaal 4, banaal 4, bokaal 3, decimaal 4, deloyaal 4, doktoraal 4, dosaal 1, egaal 4, filiaal 4 (subst.), fiskaal 3, generaal 4 (subst.), geniaal 4, globaal 4, gutturaal 4, horizontaal 4, ideaal 4, imperiaal 4, instrumentaal 4, integraal 4, interkommunaal 4, journaal 3, joviaal 4, kadastraal 4, kapitaal 3, katarraal 4, kathedraal 3, koloniaal 4, kolossaal 4, kontinentaal 4, koraal („koorknaap") 2, („zangstuk") 4, kordiaal 3, korporaal 3 (milit. term), labiaal 4, liberaal 1, liniaal 3, lokaal 4, loyaal 1, machinaal 4, materiaal 4, mineraal 4, monarchaal 4, moraal 4 (subst.), muziekaal 4, nasaal 4, nationaal 4, ovaal 4, paradoxaal 4, ponnael 2, principaal 4 (subst.), professoraal 4, radikaal 4, regael 3, romboïdaal 4, royaal 2, signaal 3, spiraal 4, territoriaal 4, virginael 3, zodiakaal 4, enz.

Met velaire a: fat 4, fregat 3, cognac 4, maniak 4.
gorgias 3, ras 3 („stof").
palle 2 („schop"), voile 4.

Met pal. en vel. a: bage 2 bagge 3.

3. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

a. Van verschillende medeklinkers („Essai", p. 60).

Vóór Fr. l.

Met pal. a: bael 3, gouvernael 2, kraal 1, muraal 1, salie 2, taele 1, bosschaelje 1, Cornuaelge 1, merdaelge 1, paelge 1, rivaelge 3,

travaelge 1, ventaelge 1; balie 2 baelge 2, fael 2 faelgie 1 („fout"), faelge 1 („doek"), maelge 1 malie 1, traelge 1 tralie 2.

Met vel. a: detail 4, follie 1, kanalje 3, medalje 4, paille 4, represailles 3, serail 4, Versailles 4.

Met pal. en vel. a: bataelge 1 batalje 1, emael 2 email 4, raspaelge 3 rapalje 4.

Onzeker is de uitspraak van falie 2 („doek"), fustalie 2, canalie 3, medalie 3, palie 3, represalie 3, talie 1.

Vóór Fr. r. uit Lat. r + y.

Met pal. a: almarie 1, duware 1 duarie 1, ebdoumadarie 2, gramarie 1, Calvare 2, contraer 1, lactuare 1, sommarie 3.

Met vel. a: orium: abattoir 4, akcessoires 4, baignoire 4, bonsoir 4, boudoir 4, bouilloire 4, illusoir 4, konservatoire 4, couloir 4, memoires 4, peignoir 4, plein-pouvoir 4, remontoir 4, repertoire 4, reservoir 4, trottoir 4, urinoir 4.

Onzeker is de uitspraak van accusatoir 4, declinatoir 4, devoir 4, discourtois 4. Vergelijk de paragrafen van ò en van oi.

Vóór Fr. v.

Met pal. a: glavie 1, kavie 2 (kevie), savie 3 („salie").

Vergelijk voor deze groep de paragraaf van ai.

Voor Fr. s, š (Ofr. ts, tš).

Met pal. a: Bonefaes 1, filactse 2, baetsche 3, kaatsen 1, plaats 1, soolaes 1, spinaetse 2, taetse 1, traetse 1.

Met vel. a: attache 4, bras 4, brassen 2, ducas 2 („dukaat"), galjas 4, gouache 4, grimas 3, kortelas 3, lias 3, paljas 4, pistache 4, populasse 3, rondas 3, sjas 4.

Met pal. en vel. a: braesge 2 bras 2 („maat"), kalaes 3 kalas 3, canevaets 2 canevas 2, curaetse 3 kuras 4, laetse 1 las 2 („lis"), maetche 1 masse 3, maeltraets 2 matras 3.

Onzeker is de uitspraak van bache 1, mustaise 3, solas 1, tatse 3, trache 1.

Vóór Fr. z, ž (Ofr. dž).

Met pal. a: gage 2, image 1, cage 3, cartelage 2, page 2.

aticum: alliage 4, arbitrage 4, avantagie 3, bagage 3, balliage 2, ballotage 4, bernage 1, borage 2, bosschage 2, brassage 2, brouaedse 2, chantage 4, emballage 4, ekipage 3, etage 4, etalage 4 (stellage 2), gordinage 3, hermitage 1, homagie 3, cammage 2, kolportage 4, courage 3, koertage 4, cousinage 4, lastage 1, lengaedze 2, linagie 3, marescagie 3, mariage 3, massage 4, menage 3, message 2, mensage 2, molage 2, orage 3, outrage 1, ostage 2, parage 1, parentage 4, partagie 3, passage 1, pelgrimage 1, persiflage 4, personage 2, pilage 3, plumagie 3, poelage 2, potage 1, priestrage 2, ramagie 3, ravage 4, rivage 2, sacrage 3, sauvage 4, serkemenage 2, sommage 2, spinazie 2, stoffage 4, tallagie 3, usage 1, vassalagie 3, visazie 2, voyagie 3.

Met pal. en vel. a.: topaas 1 topas 2.

Vóór andere Franse klanken.

Met pal. a: taak 3; egards 4, foulard 4; seneschaal 2.

Met vel. a: etape 4; bons 3, repas 2, cadas 2.

b. Van dubbele medeklinker.

Vóór pp.

Met vel. a: grappe 3, sappe 4.

Met pal. en vel. a: cape 2 kap 1.

Vóór tt.

Met pal. a: plaat 1.
Met vel. a: bat 2, borat 2, debat 2, gargatte 2, natte 2, plat 1, rabat 1.

Vóór kk.

Met vel. a: attaque 4, barak 4, kasacke 3, sacken 3.

Vóór ff.

Met vel. a: karaf 4, taftaf 3.

Vóór ss.

Met pal. a: aas 1.
Met vel. a: damas 2 (damast), karkas 4, kas 1 (kast), kompas 2, masse 1, passepasse 3, passe-partout 4, ras 4.
Met pal. en vel. a: kraes 2 kras 4, laas 1 las, trepaes 1 trepas 1.

Vóór rr.

Met pal. a: baar 1, gitaar 4, samaar 3.
Met vel. a: jarre 1.

Vóór ll.

Met pal. a: chevael 1, gale 1.
Met vel. a: interval 3, palle 3.
Met pal. en vel. a: baal 4 (in kabaal) bal 4, baal 3 balle 3, krestael 1 kristal 4, metaal 1 metalle 2, pedestael 3 piedestal 4, vassaal 1 vasal 4.

4. Vóór groepen van medeklinkers.

a. van muta cum liquida.

Met pal. a: abel 1, fabel 1, kabel 1, sabel 2 („bont").
abilem: affabel 4, acceptable 4, accommodabel 4, accusabel 4, aliënabel 4, amiabel 4, amortisabel 4, arrestabel 4, charitabel 4, damnabel 4, deplorabel 4, ekskusabel 4, equitabel 4, favorabel 4, impitoyabel 4, impressionabel 4, inekskusabel 4, inestimabel 4, incapabel 4, insociabel 4, insupportabel 4, capabel 4, communicabel 4, considerabel 4, contabel 4, convenabel 4, konversabel 4, logeabel 4, miserabel 3, payavel 2, pardonnabel 4, passabel 3, praktikabel 4, presentabel 4, profitabel 4, raisonabel 4, respektabel 4, secourabel 4, solvabel, sortabel 4, supportabel 4, veritabel, enz.
eskader 2, kader 4, opiniatre 3.
acre 4, cenakel 2, fiacre 4, pelager 1, pinakel 2, podaghel 3, putakers 1, spektakel 4, triakel 1.
favele 1, passavel 2, zavel 2.
Met vel. a: balaffre 3.
Met pal. en vel. a: sacre 3 saecker 3 sakker (loot), tafel 1 taffele 2.

b. Van andere medeklinkers.

p, k en medeklinker.

Met vel. a.: laps 3; entr'akte 4, karakter 2, katarakt („oogziekte") 2, („waterval") 2, kontrakt 3, taks 2, takt 3.

s en medeklinker.

Met vel. a: raspen 3, maske 3.
bast 3, desastre 4, kadaster 4, kaste 4, kontrast 4, scolaster 2, tast 1.
Met pal. a: maesle 1.
haast 1, plaaster 1.
Met vel. en pal. a: albast 3 albaester 1.

Onzeker is de uitspraak van appast 3, past 2, paste 3, plaster 2. Men vergelijke voor plaaster de paragraaf van ai.

r en medeklinker.

Met vel. a: alarm 3, biljart 4, decharge 4, kokarde 4, marsch 4, milliard 1.

Met pal. a: bastaard 1, blaffaart 3 („bleek"), bombaerde 2, braggaard 3, daert 1, Edewaert 2, flassaert 3, goliaert 1, kaart 2, cafaard 3, cockaert 2, laerd 2, Lelyaert 2, liaert 1, litaerge 3, Lombaerd 1, maerle 1 (maerle), maertse 2, mommaerter 2, papelaert 1, Pikaert 1, rampaard 4, ruwaard 1, saerge 1 (serge), schaars 3, spaersen 1, standaard 1, taart 1, tabbaard 1, taerge 1, viliaert 1, waerde 2.

Met vel. en pal. a: barge 3 baense 2, barke 1 baerke 1, charter 1 tsaerter 2, garde 2 gaarde 3, cordegarde 3 kortegaard 4, basard 4 basaert 1, marber 1 maerber 1, margie 3 maerge 2, martel 2 maerter 2, park 4 paerc 1, part 2 paert 3.

Onzeker zijn: barde 3, Eduwart 2, farsse 2, flassart 2, galearde 3, gisarme 1, carte 2, contrescarpe 3, lard 3, lezarde 3, marche 1, marle 1, monmartre 2, papelart 2, regard 3, rempart 3, sarckelen 3, targe 1, tartre 2, vielgart 1, vangarde 3, warde 1.

l en medeklinker.

Met vel. a: halte 4, kalm 3.

Op het eerste gezicht is het moeielik enige regelmaat te ontdekken in de wijze waarop de Franse *a* in het Nederlands is behandeld; het lijkt wel dat het toeval heeft beslist of, bij ons, Fr. *a* palataal blijft of velair wordt. De Franse *a* is palataler dan de onze; men zou dus verwachten dat hij bij ons altijd een palatale uitspraak zou hebben.

De vraag hoe deze tegenstrijdigheid op te lossen, behandel ik later, tegelijk met *è* en *ò* (p. 144).

Biezondere veranderingen.

1. Fr. **a** wordt **é** of **è** [1]).

Vóór enkele medeklinkers: Juvenel 1 (Ro., 8252).

Vóór vereenv. groepen: gramerie (Mnl. Wk.), contrerie 2.
ketsen 1, canevets 2, kwetsen 1, letse 1, pletse 3 (plaats).
meteel 1 (metaal), vasseel 1 vassel 1.

Vóór groepen: alerm 3, berge 4, berke 1, merle 2, liërt 1, merber 1, spersen 1.

Over *gramerie* en *contrerie* zie men „Essai", p. 62, n. 4. Cijfert men deze woorden weg, dan heeft de overgang van *a* in *e* dus plaats vóór *l* (uit *l* zowel als uit *ll*), *r* + *kons.* en *ts* (*tš*). Vóór *l* zou hij te verklaren zijn door suffixverandering; men weet dat veel woorden op *aal* (Lat. alis) een bijvorm op *eel* hebben. Voor *r* + *kons.* treffen wij hem ook in het Frans aan: *gerbe*, of in het Oudfrans *alerme*, *merbre*, doch juist niet in Noord-

---

[1]) Zie voor *e*, door Umlaut ontstaan uit Fr. *a*, hierboven p. 23.

franse dialekten [1]; trouwens in die positie kan hij door het Middelnederlands verklaard worden (Van Helten, p. 35). Vóór *ts* (*tš*) zou men kunnen vergelijken Eng. *keechen* naast *cachen* [2]; een geheel ander verschijnsel is de overgang van *a* in *ai*, *è* vóór *dž* enz. in het Waals [3]. Ik kom onder 3 op de verandering van *a* in *è* terug.

2. Fr. a wordt ī.

Vóór oorspr. ts: kuris 3, litse 2.

In het eerste woord kan deze vokaalverandering samenhangen met de verplaatsing van het akcent, tengevolge waarvan de *a* kan zijn verzwakt (vgl. *harnis* 3 n. *harnas* 1, *aalmis* 1 n. *aalmoes*, *pelgrim* 1 n. *pelegrijn* 2). Het Hoogduits heeft ook *Harnisch*, *Küris*. Misschien zijn trouwens zowel *kuris* als *harnis* bij ons uit het Duits gekomen: ze zijn beide jong in onze taal. *Litse* kan een bijvorm van *letse* zijn, dat naast *laetse* voorkomt (zie onder *è*). Vgl. hieronder 3.

Opm. Karbies voor karbaas is duister; niet waarschijnlik lijkt mij de verklaring door bijgedachte aan bies.

3. Fr. a wordt ė.

Voor oorspr. ts: grammtse 4 („grimas").

Men ziet dat de drie veranderingen van *a* vooral vóór *s* en *ts* (*tš*) plaats hebben, en dat alle drie palataliseringen zijn van *a*. Ik zou dan ook het vermoeden willen opperen dat in de dentaal-palatale vormingswijze van *s*, *ts* (*tš*) de oorzaak altans der verandering van *a* tot *è*, *ī* moet worden gezocht. Ik verwijs naar de paragraaf van *è* waar een verschijnsel wordt gekonstateerd dat blijkbaar hetzelfde is (p. 139). Ook de overgang van *a* tot *è* is een palatalisatie, doch het is mogelik dat hij aan een andere oorzaak moet worden toegeschreven; zie p. 139.

è.

Schrijfwijze. De schrijfwijze met enkele vokaal heb ik, in woorden die niet meer bestaan, niet als bewijs voor open uitspraak laten gelden vóór ts (tš), l uit ll aan het eind van het woord, st en rt. Evenmin de orthografie van Kiliaan.

De Franse è komt voort uit 1) Lat. e in geleerde woorden niet vóór *s* en niet vóór Lat. intervok. t, die in het Frans wegvalt. Vergelijk echter Suchier „Altfranz. Gramm.", p. 18, dezelfde in „Oeuvres de Phil. de Beaumanoir, I, CXXXII; Van Hamel, „Renclus de Moilliens", I, CXVI, waaruit blijkt dat in de uitspraak van die klank in het Oudfrans weifeling is waar te nemen; 2) Lat. ĕ ē ĭ in gedekte positie; 3) Lat. ĕ in vrije positie in jonge woorden, waarin Ofr. *ie* tot Fr. *yè* wordt als medeklinker volgt;

[1] In *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXVI, 450 worden Noordfranse voorbeelden aangehaald van protoniese *a* die *e* wordt; die hebben dus hier geen belang voor ons. In het Waals wordt betoonde *a* vóór *r* + *kons.* veeleer *o* (*Zeitschr.*, XXIV, 13), en in het Pikardies blijft hij onveranderd (*Zeitschr. f. frz. Spr.*, XXII, 68).

[2] Behrens, *Beiträge zur Geschichte der frz. Sprache in England*, p. 75.

[3] *Mélanges wallons*, p. 14.

4) Ouder Frans *ai*; 5) Lat. vrije a, Fr. *e*, die in jonge woorden *è* is vóór medeklinker. De oude woorden met *ie* vindt men in de paragraaf van *ie*; de woorden met Fr. *ai* overgenomen vóór de verandering van *ai* in *è* zoeke men in de paragraaf van *ai*; voor de woorden met *e* uit Lat. a vergelijke men de paragraaf van *é*. Wij zullen de woorden met Lat. e alleen dan scheiden van die met Lat. ĕ ĭ, wanneer het verschil in oorsprong van belang is voor de ontwikkeling der vokaal in het Nederlands.

In het Nederlands blijft Fr. *è* onveranderd, of wordt *é*, naar zijn positie in het woord.

1. Aan het einde van het woord.

Met è: bidet 4, distrait 4, filet 4.
Met é: beignee 4, biee 4, Boekee (naam van een tuinier te Leiden, Fr. bouquet), Develee (Fr. Develay)[1], Dolé (Fr. Dolet), Douché (Fr. Douchet), Doufé (Fr. Douffet), Dourlé (Fr. Dourlet), cadé 4 (Fr. cadet; ook eigennaam), ree(schaaf) 4, rede (trekker) 2, Taferé (Fr. Taferait, Taferet), velocipee 4.

2. Voor oorspronkelik enkele medeklinker.

Met è: get 2; echec 4.
chef 4, reliëf 4; eleve 4, treve 3.
belvedere 4, chimère 4, kalorifère 4, konfrère 4, pair 4.
hôtel 4; immortelle 4, clientele 4, naturel 4, parallel 4.
Met é: cubebe 2, rebebe 2.
asceet 4, diëet 3, diskreet 3, indiskreet 3, magneet 1.
reven 3.
hypothese 4, parenthese 4, synthese 4, sjees 4, trapeze 4.
klisteer 2, colere 2, pantere 1, schorseneer 4.
Met è en é: Fidel fideel.
Onzeker is de uitspraak van discret 3, secret 3. Als voorbeeld van é mag misschien gelden Lucifeer (: meer, Theoph., 515 enz.).

3. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.
a. Van verschillende medeklinkers („Essai", p. 60).

Vóór Fr. l.
Met è: boutelje 4, reveille 4.
Onzeker is de uitspraak van appareil 3, bouteille 2, pareil 3.
Vóór r uit Lat. r + y.
Met è: air 4.
Met é: affere 1, filaterie 1, ministerie 4, souterie 2.
a r i u m.
Met è: Fr. i e r e: barrière 4, chambrière 4, chiffonière 4, douarière 4, etagère 4, ferronière 4, kostumière 4, portière 4, première 4, volière 4.
a i r e: arbitrair 4, auxiliair 4, celibatair 4, cellulair 4, cirkulaire 4, debonnaire 4, doktrinair 4, elementair 4, hypothekair 4, honorair 4, imaginair 4, impopulair 4, interlineair 4, capillair 4,

[1]) Deze naam en de volgende eigennamen zijn ontleend aan de *Collection des fiches* (zie hierboven, p. 31).

kommissionair 4, konsulair 4, cubiculair 4, lineair 4, litterair 4, militair 4, millionair 4, necessaire 4, numerair 4, okulair 4, ordinair 4, parlementair 4, pekuniair 4, pensionaire 4, perpendikulair 4, populair 4, preliminairen 4, primair 4, reaktionair 4, reglementair 4, revolutionair 4, salutair 4, sanitair 4, sekondair 4, solidair 4, solitair 4, subsidiair 4, surnumerair 4, temporair 4, tertiair 4, titulair 4, utilitair 4, valetudinair 4, veterinair 4, visionair 4, vokabulaire 4, volontair 4, vulgair 4, enz.

Met é: baseleer 2.

Met è en é: sekretaire 4 secretere 2.

Vergelijk voor affere, baseleer en secretere de paragraaf van ai, en „Taal en Letteren", 1897, p. 136.

Vóór Fr. f.

Met è: greffie 1.

Vóór Fr. s, ś (Ofr. ts, tś).

Met è: adres 3, bres 3, depeche 4, crèche 4, lesse (lis), redres 4, tres 4.

Met é: creveetse 1, proveetse 1.

Onzeker is de uitspraak van: baenreche 2, fortretse 2, crevetse 1, provetse 1.

Vóór Fr. z.

Met è: malaise 4, polonaise 4, punaise 4.

Met é: fornese 2, frees 3, frese 2, peets 2 (peis).

Vóór Fr. ź (Ofr. dź).

Met é: kollege 3, privilege 3.

Vóór andere Franse klanken.

Met è: net 3; flair 4, portret 4, regret 2, retret 2, sujet 4; ared 3 (arrest), garelle 1, krep 4, pêle-mêle 4.

Met é: feet 2, conterfeten 1, Neele (Fr. Nesle); kapscheer 4; de Veer (Fr. du Vert).

Met è en é: swet 2 sweet 2, tête à tête 4 teetateet 4.

Onzeker is de uitspraak van retret 2. Vergelijk de paragraaf van ai.

b. Van dubbele medeklinker.

Vóór tt.

Met è: ittum: amourette 1, amulet 4, anizette 4, Annette, Antoinette, arket 2, bajonet 4, ballet 4, banket 2, baret 3, bavet 4, billet 3, blanket 1, blocket 2, boeget 3, boeket 3, bougnet 2 (beignet), buket 3, brazelet 3, brevet 4, briket 4, brunet 1, brunette 4, brunet 1, buffet 2, civet 3, chemiset 4, dobbelet 1, epaulet 4, estafette 4, estaminet 4, etiket 4, etikette 4, facet 4, fausset 3, filet 2, flageolet 4, fret (het dier) 2, („boor") 2, frisket 4, Gariët (Lanc., II, 8663), genetkat 2, genet 3, gloriette 4, goelet 4, goublet 2, hakket 2, hatelet 4, helmet 3, Henriette, hoelette 3, jaquet 4, cabaret 1, kabinet 3, kabriolet 4, kachet 3, cachette 4, capelet 3, Capet (Brab. Y., III, 21), karpet 3, casquet 4, kassette 4, kerspet 2, klarinet 4, koeplet 4, koket 4, collerette 2, collet 2, kornet 1, corselet 4, korset 2, korvet 4, kotelette 4, croquette 4, kraisette 3, lancet 3, lornjet 3, maelget 2, manchet 4, manigette 4, marionet 4, marmoset 1, menuet 4, molette 2, Mordret (Lanc., II, 5381), motet 1, musket 1, ommelet 4, oorliet 4, operette 4, paillet 2, pakket 3, palet („helm") 1, (schilders-) 4, pamflet 4, parket 3, peket 2, perrewet 4, piket 4, pincet 4, pirouette 4, pistolet 3, planket 2, poelet 4, porret 2, raket (plant) 3, („vuurpijl") 4, (werptuig) 3, renet 4, ricochet 4, roulet 4, rozet 2 (versiering), roset 3 (kleurstof), saiette 2, sajet 3, salet 3, satinet 4, sifflet 3, sigaret 4,

signet 2, silhouet 4, skelet 4, sobriquet 4, sofflet 3, spanjolet 4, spinet 2, staket 3, stamet 3, Suzette, stilet 4, tablet 4, taboeret 4, tafelet 1, templet 3, tercelet 3, toerette 3, toilet 4, tourniquet 4, trompet 2, tsaestelet 2, vignet 3, violet 1, violette 1, wiket 1.

Opm. Van porret komt eenmaal een plur. porete voor (Mnl. Wk).

Vóór kk.

Met è: bek 1, bef 2.

Vóór ss.

Met è: abces 4, cessen 1, ekspres 2, entremets 3, caresse 3, kompres 3, messe 1, presse 1, proces 3, profes 2, reces 2, sukses 4.

issa: delikatesse 4, diakones 4, ducesse 4, clergesse 1, patrones 2, prinses 2, priooresse 3, profetes 1.

Met é: Freese (Fr. Fresse).

Vóór rr.

Met è: parterre 4, semeterre 3, serre 4.

Met é: de Geer (Fr. de Gerre).

Vóór ll.

1. Fr. è uit Lat. ĕ.

Met è: duel 4, flanel 4, Harstelle (Sto., I, 88), rappel 3.

Met é: reveel 1.

Met è en é: apel 2 apeel 2.

ellum.

Met è: bagatel 4, borderel 4, bretel 4, brunelle 2, citadel 3, fontanel 2, frikadel 4, kalomel 4, kapel 1, karamel 4, karoesel 4, cartel 4, kolonel 3, lambel 4, marel 2, marellen 2, model 3, morel 3 (vrucht), quinquernel 3, pastel 3 (plant), polichinel 4, rondelle 3, sentinelle 3, tabel 2.

Met é: abeel 1, baiveel 2, barbeel 1, bareel 1, bariseel 2, bedeel 3, blandereel 2, blokkeel 4, boetseel 1, bordeel 1, boreel 1, brandeel 2, Bulteel (Inv. de Bruges, p. 44), bureel 4, cembeel 1, damoiseel 1, dobbeleel 2, fardeel 1, fasceel 2, faveel 1, femele 1, ferneel 2, flambeel 3, fluweel 2, foreel 1, fraiceel 1, gareel 3, graveel 1, houweel 2, huseel 2, jupeel 2, juweel 1, kameel 1, kandeel 1, kaneel (specerij) 1, („kanaal", zie p. 148) 3, kanteel 1, capeel 2, kapiteel (bouwterm) 1, (hoofdstuk) 1, karbeel 2, karteel 3, kareel 1, karspeel 2, carteel 1, carveel 3, kasteel 1, coveel 1, crappaudeel 3, lampreel 1, linteel 2, magneel 1, maiseel 2, makerele 1, makreel 1, marteel 2, moreel 1, morseel 1, musele 2, mustele 2, naveel (schip) 1, (knol) 3, novele 1, palmeel 2, paneel 1, pannesteel 2 (pennonchel), penseel 1, pasteel 1, pimperneel 2 (vis), plateel 1, poengeel 1, prieel 1, pumeel 2, raseel 3, rondeel 2, rosseel 1, rutele 2, stapeel 3, tafereel 3, tarceel 2, tasseel 2, toneel 2, torele 2, torneel 1, tornekeel 1, torseel 1, truweel 2, vaneel 1, vasseel 2, wasteel 1, enz.

Met è en é: bruinelle 3 bruneel 2, damoiselle 4 mamsel 4 damoisele 1, forel 1 foreel 1, gabelle 2 gabeele 2, querelle 3 quarele 1, muskadel 2 muskadeel 2, pimpernelle 2 pimpernele 2, struwelle 3 struweel 3.

Onzeker is de uitspraak van: bultel 2, fraiel 1, calmel 2, kamel 1, kanel 2, castel 1, keminel 2, contersaiel 2, covel 2, cruel 3, maertel 2, maisel 2, mesel 2, morel (plant), morsel 1, pennonchel 1, preiel 2, Saturel 1, tornekel 2, truwel 2, wastel 2.

De eigennaam Romanelle, die voorkomt M. Loep, II, 3224, heb ik niet opgenomen, daar die misschien Italiaans is. Daarentegen zou men bij de woorden

met -el misschien mogen voegen de volgende eigennamen, waarvan de akcentuatie Frans is: Babel (: wel, Nat. Bl., VI, 352 var.), Gabriel (: el, Brab. Y., VII, 5561), Raphaël (: wel, D. Lneid., 527), Rachel (: wel, Sp. H., I[1], 47, 61). Zie „Essai", p. 30 n. 3 Vergelijk de vormen Daneel (Ferg., 4783), Danieel (Vr. en M., VIII, 312) en Daniël (: wel, Brab. Y., II, 2085). Bij de woorden op -eel mogen misschien worden opgenomen de volgende eigennamen: Arondeel (Brab. Y., VII, 5295; het glossarium geeft de Franse naam Arondel op), Blondeel (Brab. Y., VII, 5533, 14375), Bruneel (Rein., I, 3374), Dodineel (Lanc., II, 125), Firapeel (Rein.), Greseel (Fr. Gresel), Pinabeel (Brab. Y., II, 4013), Serveel (Woer., 2270; de Franse naam is Servel of Servelle).

Vermelding verdienen flambeeu 2 (flambouw), naveeu 3 (naveel), en misschien de eigennaam Risseeuw (Fr. Rousseau?). Is eeu hier Nederlandse verandering van Fr. eau, geakcentueerd op e? Vergelijk de paragraaf van au.

2. Fr. è uit Lat. e i.

Met è: fel 1.

4. Vóór groepen van medeklinkers.

a. Van muta cum liquida.

Met é: Lefeber (Fr. Lefèbre).

Met è: intègre 4, sampetter (Dial. Ze., Fr. garde-champêtre).

Onzeker is alegre 4.

b. Van andere klanken.

p, k en medeklinker.

Met è: architekt 4, inkorrekt 3, insekt 4, korrekt 4, prefekt 4, pretext, respekt 3.

s en medeklinker.

Met è: bordes (bordessche 2), lovessche 2 (lavas).
cresme 1, kresp 1.
agreste 2, arrest 2, geste 3, inqueste 2, manifest 4, prest 2 (subst.), protest 3, rekwest 3, rest 3, vest 4.

Met é: beest 2, eester 2, feest 1, feeste 4 (Fr. faîte, Ofr. feste: bij ons in Zeel.), foreest 1, jeest 1, pleester 3, preester 1, queeste 1, tempeest 1, Winceester (Lanc., IV, 704).

Onzeker zijn beste 1, jeste 1, conquest 3, queste 1, pesteren 1, prest 3, waarin e de uitspraak é kan weergeven.

r en medeklinker.

Met è: asperge 3, dessert 4, ferm 4, kazerne 4, kommersspel 4, koncierge 2, konsert 4, kontrovers 4, offerte 4, pers 1, reserve 4, superbe 4.

Met é: Beerte (Sto., VI, 175, 192), quinteerne 2, lanteerne 2 (lantaarn), meerle 1, peertsch 2 (paars), peertse 2, posteerne 2, Robbeert (: gekeert, Woer., 675), seerf 2, taveerne 1, traveers 2.

Met è of é divers 1 diveers 2, klerk 1 cleere 1, convers 1 conveers 1, merse 2 meersse 3 (mars), term 1 teerm 2.

Onzeker is de uitspraak in: bersen 1, cisterne 1, giterne 2, haubert 3, kerke 1, kersp 1, kerspe 3, converkel 2, lanterne 2 (lantaarn), pers 2 (paars), perche 1, posterne 1, taferne 2, trovers 1 (travers).

tt en medeklinker.

Met è: letter 1.

Vroeger heb ik de ontwikkeling van Fr. é in het Nederlands uitvoerig

besproken [1]). Ik wil hier mijn betoog zo kort als de duidelikheid het toelaat, samenvatten.

De Fr. *è* wordt bij ons *é*: 1. Aan het eind van het woord. Daarnaast vindt men vormen met *è*. Dit kan in jonge woorden aldus worden verklaard, dat de Franse slot-*è* ook in het Frans naar *é* overhelt [2]), waarbij komt dat de Franse *è* reeds palataler is dan de onze: tot de klankwijziging kan hebben bijgedragen het feit dat, in de Germaanse talen, in tegenstelling tot de Romaanse, een slotvokaal lang is [3]); bij ons nu wordt een lange *è* steeds *é*. 2. In andere posities. Indien deze verandering alleen plaats greep in een open syllabe, zoals in *hypothese*, dan zou men haar in verband mogen brengen met de rekking die bij ons de klinkers in open lettergreep ondergaan, en die ze van open tot gesloten vokalen maakt. Maar dat is niet het geval: *fraise* wordt *frees*, hoewel geen *e* gesproken wordt aan het eind van het woord.

Evenals bij *a*, stel ik de behandeling dezer kwestie uit tot later (p. 141).

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. è wordt a.

Vóór vereenv. groepen: boutaille 2, Marsaelge 1 (Fr. Marseille).
baanraets 1 (baanrots), provaetse 1.
tornikaal 2.
marmoysale 2.

Vóór groepen: alart 4 (Weiland), cistaerne 1, fobaert 1, gitarne 2, karke 2, carsp 1, claere 1, convaers 2, lantaarn 2, maerle 1, maerse 2 (mars), paars 2, parel 2, parse 1, smarel 1, tavaerne 2, tarm 2.

Van deze woorden zijn *lantaarn* en *paars* in de algemene taal gekomen. Het Nederlands kent de overgang van *è* in *a* vóór *r* + medeklinker (Van Helten, p. 19): daarmede kan in die positie de verandering van *è* worden verklaard. Niet in de andere woorden, die zeldzaam zijn en misschien niet alle dezelfde verklaring eisen. In *baanraets* zou men een verwarring met het suffix *-age* kunnen veronderstellen, te weeg gebracht door het woord *barnage*, dat in betekenis somtijds geheel overeenkomt met *baanraets*, dáár nl. waar dit woord voor „baronnen", niet speciaal „baanderheren" wordt gebruikt. Mag men voor *provaetse* dezelfde verklaring aannemen? De voorbeelden zijn te zeldzaam om er een klankwet in te zoeken. In *tornikaal* is verwarring van het suffix *-eel* met *-aal* niet onmogelik; vergelijk hetgeen hierboven (p. 132) naar aanleiding van *moteel* is gezegd. In *Marsaelge* en *boutaille* heeft wellicht het zeldzame suffix *-eille* moeten wijken voor *-aille*; of wel in het laatste woord hebben wij slechts met een orthografies verschijnsel

[1]) *Tijdschrift*, XV, 172 en vlgg.
[2]) *Romania*, V, 491. In Parijs hoort men *si v' plé* = *s'il vous plaît*; in St. Pol *bouké* (Fr. *bouquet*), *boké* (Fr. *bosquet*), *bonè* (Fr. *bonnet*). Zie *Rev. Pat. gallor.*, IV, 62, 47, 49.
[3]) Passy, *Les Changements phonétiques*, § 290.

te doen. Voor *marmoysate* vind ik geen verklaring; dat het een Oostfranse vorm zou zijn, lijkt mij onaannemelik [1]).

2. Fr. ẹ wordt ī.

Vóór enkele medekl.: git 4.
Vóór vereenv. groepen: baenrits 2 (baanrotse), flits 3, kitsen 3 (ketsen), litse 2 lis; vgl. p. 133), vitse 1.
krip 4.
bofit 2 bavijt 2 (buffet), maillit 2 (maelget), cissen 1, Edisse 1 (Sto., II, 391).
pillen 2.
Vóór groepen: tirmt 2 (term).

Over de verklaring dezer vormen, zie hieronder 3.

Opm. De i in crisme, mis, patronis moet worden verklaard door invloed van het Latijn. Vgl. „Essai", p. 104. Griffie 2 naast greffie 1 kan ontstaan zijn door bijgedachte aan griffel. Over dial. sampieter, zie de paragraaf der Volksetymologie.

3. Fr. ẹ wordt ǜ.

Vóór vereenv. groepen: baanruts 2, kutsen 2, lus 4, sussen 3 (cessen) [2]).

Ik behandel deze beide gevallen te zamen, daar het niet onmogelik is dat er verband tussen bestaat: men ziet dat de vier woorden die vormen met *ü* hebben, alle ook met *i* voorkomen. Het is zeker dat geen van beide veranderingen aan het Frans kan worden toegeschreven. Hoewel zij niet speciaal eigen zijn aan uit het Frans overgenomen woorden (VAN HELTEN, p. 43 en 65), vertonen toch vooral deze haar, en daar de Fr. *ẹ* palataler is dan de Nederlandse, zou men misschien in de overgang van *ẹ* tot *ī* een adaptatie aan de Franse klank kunnen zien (vgl. de paragraaf „Palatalisatie der Franse vokalen" aan het eind van de Klankleer). Wat de verandering van *ẹ* in *ü* betreft, zo zou men *sussen* als een klanknabootsende vorm kunnen beschouwen (vgl. het door Prof. VAN HELTEN geciteerde *kussen* naast *kessen, kissen*); in *baanruts* zou de overgang kunnen samenhangen met verplaatsing van het akcent.

Doch dat het een toeval zou zijn dat, in de grote meerderheid der woorden, de overgang van *ẹ* tot *ī* en die van *ẹ* tot *ü* heeft plaats gehad vóór *s*, *ts* (*tš*), lijkt mij onwaarschijnlijk; te meer omdat ook *u* speciaal vóór die klank neiging tot verandering toonde. Hoe de tweede verandering te verklaren is, weet ik niet. Want de overgang van *ẹ* tot *ī*, evenals die van *u* tot *ẹ*, *ī*, *ü* zijn palatalisaties, en die kunnen bevorderd zijn door de dentaal-palatale klanken waarvóór de verandering heeft plaats gehad; maar de overgang van *ẹ* in *ü* is bovendien een gevolg van ronding der lippen, en ik begrijp niet hoe die door een dentaal of een palataal kan zijn teweeggebracht, tenzij een labiaal voorafgaat, zoals in *grawutse* (p. 133).

[1]) Zulke Oostfranse vormen vindt men in de *Ysopet* van Lyon (ed. FOERSTER), p. XXXI: *mut* (mittit), *nut* (Fr. *net*). Vgl. *Lothringischer Psalter* (ed. FOERSTER), p. XXII.

[2]) *Tijdschrift*, XIX, 90.

4. Fr. **è** wordt **o**.

Vóór vereenv. groep: baanrots 1.
Vóór groep: porse 1.

Het eerste woord is waarschijnlik door volksetymologie gewijzigd [1], of wel de verandering van klinker hangt samen met de germanisatie van het akcent. In het tweede is misschien de labiale klank van *p* oorzaak der verandering.

5. Fr. **è** wordt **ie**.

Vóór enkele medekl.: panthiere 1.
Vóór vereenv. groep: fluwiel 3, huissiel 2 (huseel), juwiel 3, kaniel 2 („kanaal"), capiel 1, cauriel 2 (careel), cartiel 3, corbiel 2 (karbeel), martiel 3, platiel 2, ponciel 3, reviel 2, rondiel 2, taveriel 2 (tafereel), tornikiel 3.
Vóór groepen: tempieste 3.
chierf 2 (seerf), conviers 2, piers 2 (paars).

Dat wij in deze verandering een Frans dialekties verschijnsel moeten zien, nl. de diftongering van lat. *e* in gesloten lettergreep, is niet waarschijnlik [2]: op *capiel* na zijn het betrekkelik jonge woorden. Evenmin mag men ze als Nederlandse dialektiese vormen beschouwen; immers terwijl bovengenoemde woorden in teksten uit de meest verschillende streken voorkomen [3], is *-iel* voor *-eel*, *-iest* voor *-eest* alleen in Noord-Holland bekend geweest, en komt er nog in enkele woorden voor [4]. Men lette er op dat de verandering juist plaats grijpt vóór de medeklinker-groepen waarvóór Fr.[a] *è* tot *é* is geworden in de Middeleeuwen (zie p. 145): het ligt voor de hand in *ie* een schrijfwijze van *i* te zien en de verandering van *é* in *i* te beschouwen als een aanpassing van het Nederlandse aan het Franse timbre.

6. Fr. **è** wordt **ei**.

Vóór vereenv. groep: corbeil 2 (karbeel), naveil 1, rreil 3.

Dus alléén voor verenkelvoudigde *ll* komt deze overgang voor (vergelijk echter het hoofdstuk der nasale klinkers); aan een Nederlandse dialektiese ontwikkeling valt dus niet te denken, daar nergens een verandering van *é* in *ei* in zulk een beperkt geval voorkomt [5]. Ook hier hebben wij misschien een timbre-verhoging te zien, en dus verband te zoeken met de biezondere behandeling van *è* vóór *ll* (p. 145). Vergelijk de paragraaf van *ei*.

---

[1] *Tijdschrift*, XIX, 90.
[2] Zie over dit verschijnsel *Tijdschrift*, XV, 187.
[3] In de „Croniek van Vlaanderen" staan *fluwiel*, *juwiel*, *cartiel*, *martiel*; in de „Rek. d. Graf." *huissiel* (Zeeland), *corbiel*, *platiel*; in de „Limb. Serm." *kaniel*, in Dierickx „Mémoires" *cauriel*, enz.
[4] Zie Boekenoogen, *De Zaansche Volkstaal*, p. XXV. Met de overgang van *é* uit Germ. *ai* tot een klank die ongeveer door *ie* kan worden weergegeven, kan ons verschijnsel evenmin in verband gebracht worden.
[5] Van Helten, p. 94; Heinsius, *Klank- en Buigingsleer van de Taal des Statenbybels*, p. 21.

o.

Schrijfwijze. In de woorden die niet meer bestaan, heb ik de schrijfwijze met enkele o niet als bewijs laten gelden van open uitspraak vóór ts (ch), t (uit tt) aan het eind van het woord, en vóór groepen van medeklinkers, behalve muta cum liquida. Evenmin de orthografie van KILIAAN.

De Franse open o komt voort uit 1) Lat. ŏ ō, vrij en in positie, in geleerde woorden; 2) Lat. ŏ in positie niet vóór nasalen; 3) Lat. au in de woorden waarin au in het Romaans is gemonoftongeerd, dus in causa gaudia, en niet in cauda [1], en in geleerde woorden (*cause*).

In het Nederlands blijft Fr. ò onveranderd of wordt ó, naar zijn positie in het Franse woord.

1. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met ò: robbe 2, top 4.
antidot 4, fraude 3, compatriot 4.
equivoque 4, epoque 4, vogue 4.
apostrofe 4, katastrofe 4, kombof 3.
pose 4, rose 4.
decor 4, etat-major 4, korridor 4.
banderolle 3 [2], kastrol 4, konsole 4, parasol 4, pistole 4, tornesol 3, vole 4.

Opm. Pose en rose hebben dus nog de vroegere Franse uitspraak. Hysop heeft Germaans akcent („Essai", p. 110)

Met ó: cykloop 4, heliotroop 1, siroop 1.
despoot 4, dote 4, episode 4, frode 4 (? fraude 3), idioot („Essai", p. 110), kode 4, kommode 4, kommood 4, custode 2, quote 3, mallote 3 (plant), methode 4, mode 3, noot 1, periode 4, synode 4.
analoog 4, archeoloog 4, dialoog 4, filoloog 4, geoloog 4, proloog 2, synagoge 2.
filosoof 1, sauveconduit 2.
aloee 3, cose 2, kozen 1, poos 1, verpozen 1.
baloor 1, kastoor 4, Moor 1, Prendeloor (Rein., II, 2960), storen 2, tresoor 2.
aureool 4, citole 1, dariole 2, fiool 1, gaiole 2, girole 3, kabriool 4, kamizool 4, parool 4, pistool 4 (geldstuk), riool 2, symbool 4, viool 3, vitriool 3.

Met ò en ó: bricol 3 briscole 4, komplot 4 comploot 3, patriot 3 *patrioot 3.

2. Vóór vereenvoudigde groepen van mededeklinkers.

a. Van verschillende medeklinkers („Essai", p. 64).

Vóór Fr. l̃.

Met ó: olie 1.

Vóór Fr. r uit Lat. r + yod.

Met ó: santorie 3, filatorie 2, interlocutorie 3, interrogatorie 3, ivorie 1, mortorie 1.

Vergelijk de paragraaf van a en die van oi.

Vóór Fr. f.

Met ò: eofie 1.

---

[1] SEELMANN, *Die Aussprache des Latein*, p. 162. Zie voor o naast *au* de paragraaf van *au*.

[2] Vergelijk de paragraaf der Volksetymologie.

Vóór Fr. v.

Met ó: malrovie 3.

Vóór Fr. d.

Met ó: custodie 3.

Vóór Fr. s, š (Ofr. ts, tš).

Met ò: rots 1.

Met ó: cabootse 1, crootse 2.

Met ò en ó: botse 4 bootse 2, broche 4 *brotse 2 (af te leiden uit brutse, p. 144) brootse 2, galotse 1 (klots) galootse 2.

Onzeker is de uitspraak van approche 4, crotse 2, reproche 3. Zie voor atroce, Hoofdstuk IV, Suffixverandering.

Vóór Fr. ž (Ofr. dž).

Met ó: horloge 1.

Met ò en ó: loge 4 loods.

Vóór andere Franse klanken.

Met ò: effort 3, fort 3, hors-d'œuvre 4, support 4; kontrole 4, scharot 3; table d'hôte 4 (vgl. p. 149).

Met ó: maltote 2.

b. Van dubbele medeklinker.

Vóór pp.

Met ò: enveloppe 4, galop 1.

Vóór tt.

Met ò: chabotte 4, grot 4, kachelot 4, kalot 4, kasjot 4, klabbotvis 3, marmot 3, marotte 3, papiljot 4, sanskulotte 4, sjalot 4.

Met ó: angeloit [1]) 2, balote 2, Galestroot (: noot, Lanc. III, 11785), galioot 3, galjoot 3, gaveloot 1, glaveloot 2, Ghyoot (: groot, Sto., V, 657), Hugenoot 4, Cardeloot (: conroot, Lanc., III, 20419), cueillote 2, Lanceloot (: rote, Lanc., II, 2903, : groot, Wal. 3199, enz.), lingoot 2, mailloten 2, malloot 3, minioot 1, mote 1, piloot 2, riote 1, ruissote 2, Scarloot (: groot, Lanc., IV, 873), scavote 1 („schelp"), sorcoot 1, togavote 1.

Met ò en ó: glaviotte 3 glaviote 2, camelot 2 cameloot 3, kapot(jas) 4 kapoot 4, plotte 3 ploten 2.

Onzeker is de uitspraak van: angelot 2, galiot 1, galjot 1, gavelot 1, havot 2, cariot 2, wihot 1.

Vóór kk, ff, ss.

Met ò: barok 4, frok 2, klok 1; stof 2; dos 2, drossen 4, fosse 2, gros 1, karos 4.

Vóór ll.

Met ò: protokol 3, rol 2.

Met ó: fool 3.

3. Vóór groepen van medeklinkers.

a. Van muta cum liquida.

Met ò: binocle 4, giroffel 1, monocle 4.

Met ó: cinoper 1, model 3, nobel 1, oker 3, pover 2, proper 1, sober 1, sinopel 1. Wijnnobel (Fr. Vignoble).

Met ò en ó: koffer 1 cofer 2.

b. Van andere klanken.

s en medeklinker.

Met ò: kiosk 4

coste 2 (kust), post 3.

---

[1]) Zie over oi vóór o, p. 152.

Met ó: dispoost 4, compoost 1, propoost 2, provoost 1, roost 2.

Onzeker is de uitspraak van dispost 3, impost 3, compost 2 en coste 2 („mand").

r en medeklinker.

Met ò: disordre 3, escorte 4, borde 4, kohort 4, corps 4, morgue 4, order 4, ressort 2, sorbe 3, teorbe 4, transport 3, uniform 4.

Met ó: akkoord 1, amoorse 2, appoort 2, discoort 1, foirie 2 (forge), foorise 1, confoort 1, konterfoort 2, koord 1, paspoort 2, recoort 2, remoors 2, soort 2, toorts 3.

Met ò en ó: consorte 3 consoorte 2, orde 2 oorde 2, rapport 2 rappoort 3, schors 1 schoortse 1 (af te leiden uit scuerse, p. 144).

Onzeker is de uitspraak van: abord 4, accort 1, discort 1, forge 1, fortse 1, confort 1, conterfort 4, corde 1, corne 2, corre 1, cors 2 (keurs), misericorde 1, recort 2, remors 3, sort 1, torke 3 (toorts), tortse 3, torken 1.

l en medeklinker.

Met ò: golf 2, orm 1, solfer 2.

Onzeker is de uitspraak van revolte 3.

ff en medeklinker.

Met ò: offer 1.

Ook Fr. ò wordt dus in sommige woorden ò, in andere ó. Ik verwijs naar p. 144.

Biezondere veranderingen.

1. Fr. ò wordt **u**.

Vóór oorspronkelike medeklinker: fagoel 1 (: Simpoel, Velth., IV, 26, 33; vgl. St. Poul: caboul, Brab. Y., VII, 15057), Moer 2 (: voer, Hild., 44, 124), rioel, rollioel 2 (: stoel), vitrioel 2.

Vóór vereenv. groepen: surcoet (: doet, Lanc., III, 19129, : bloet, Lanc., III, 324).

Vóór groepen: coefer 1 (koffer).
discoert 1 (: geboert, Wrake, I, 498).

Onzeker is de uitspraak van broetse 2, foelen 2 (folen), gaioel 4, groeffel 1 (giroffel), kaprioel 2 (kabriool), cloec 2 (klok), lamoetsie 2, menioet 1 (: palefroet, Wal., 9401), proel 2 (parool), roetse 3, siemoer 1, tresoer 2.

Misschien hebben wij aan de rijmen te grote bewijskracht toegekend [1]; maar de tegenwoordige uitspraak van sommige woorden stelt de overgang boven alle twijfel. Enkele woorden zijn Noordnederlands: *rioel* en *vitrioel* hoort men in Amsterdam. Bijna alle hierboven genoemde zijn echter oud, en komen in Zuidnederlandse teksten voor. Men zal dan ook eerder denken aan een Franse dialektiese overgang. Nu kennen verschillende Waalse patois de overgang van -iolum in *-yul* [2]; of dit een oud verschijnsel is, weet ik niet. Verder vermeldt Wilmotte uit 1297 o. a. *Poul* en *chouse* [3]. De vorm *coufre* schijnt in het Oudfrans niet aan een bepaald dialekt te zijn gebonden [4]. Voor *fagoel*, vgl. p. 152.

[1] Vergelijk VAN HELTEN, p. 87 en THUROT, *De la prononciation française*, I, 240 en vlgg.

[2] *Zeitschr. f. rom. Philol.*, XXIV, 27 (*gayol* heeft te Namen ò; het is een overgenomen woord). Voor het Waals in het algemeen zie de *Mélanges wallons*, waar op p. 65 en vlgg. verschillende vormen van *geole* vermeld worden.

[3] *Romania*, XVIII, 215.

[4] GODEFROY, s. v. *cofre*.

2. Fr. ò wordt œ̀, œ́ (û).

Vóór vereenv. groepen: brutse 2 bruetse 2 breuk 4 (broche), butse 2 (bootse), hutsen 3, kabuishoofd 3.
cuffie 1 cufie 1, trut 4.
Vóór groepen: kust 3.
keurs 2, scurse 2 scuerse 1, turke 2 (toorts).
Onzeker is muffe 2 naast mof.

Ik beschouw deze verandering als een aanpassing van de Franse aan de Nederlandse uitspraak: daar de Fransen meer vooraan in de mond spreken, zijn hun klinkers palataler. Zie Rom., XXX, 81, en aan het eind der Klankleer de algemene paragraaf over Palatalisatie.

In *antsouwe* 3 hangt de klankverandering samen met de epenthesis van *u* (zie later). Dat naast *golf* „zeeboezem" een enkele maal *gelf* voorkomt, is hierdoor te verklaren dat naast het Germaanse *golf* een bijvorm *gelf* staat. Over de vormen *reube* 1, *rebbe* 1, *ribbe* 2, zie p. 152 en 153.

Vatten wij tans samen wat de bovenstaande onderzoekingen ons over de behandeling van Fr. *a*, *è* en *ò* in het Nederlands hebben geleerd.

Aan het eind van het woord blijft *a* palataal, terwijl *è* òf onveranderd blijft, òf *é* wordt. Deze laatste overgang kan, zoals wij zagen, door het Nederlands verklaard worden, daar wij geen woorden op *è* hebben, terwijl men in de zeer jonge woorden invloed der Franse uitspraak zou kunnen aannemen. Zie verder „Tijdschrift", XV, 176.

Vóór oorspronkelik enkele medeklinker en vóór vereenvoudigde groep, in woorden overgenomen nadat in het Frans de groep was vereenvoudigd, vindt men de open zowel als de gesloten klank. In open syllabe is de gesloten klank door een Nederlandse klankregel te verklaren; alleen de woorden waarin hij in gesloten lettergreep voorkomt, moeten hier dus worden besproken. Wanneer men *malaise* met *frees*, *sjees*, en *barrière* met *schorseneer* vergelijkt, ligt het voor de hand in de graad van aanpassing van het vreemde woord aan de Nederlandse uitspraak, de oorzaak der verschillende behandeling van de klinker te zien; kenmerkend zijn de eigennamen die hier veranderd zijn, doordat de dragers ervan zich mengden onder de inheemse bevolking. De verandering van *ò* tot *ó* komt voor in vele woorden waarin de uitspraak van het Latijn of het Grieks of de analogie haar kan verklaren. Cijfert men die woorden weg, dan vindt men *ó* in gesloten lettergreep vooral in oude woorden [1]; in latere alleen vóór *z*, *l*. Ook hier zou men geneigd zijn het verschil tussen bijv. *pistool* „geldstuk" en *pistole* (in de gevangenis) te verklaren door een onderscheid in graad van adaptatie. Dus zouden bij sterke aanpassing *è ò* in de hier besproken positie *é*, *ó* worden. Ik heb reeds vroeger deze overgang in verband gebracht met de lange kwantiteit der Franse vokalen op het ogenblik der ontlening, en verwijs naar „Romania", XXX, 68. Bij *a* is het geval enigszins anders dan bij *è* en *ò*: daar is de gesloten (palatale) uitspraak de normale, en ver-

[1] De woorden met *ò* vóór *z* (*s*) zijn te vroeg overgenomen dan dat men er de verandering van *ò* tot *ó* in verband zou mogen brengen met dezelfde wijziging die in het Nieuwfrans heeft plaats gehad.

klaring eisen juist de woorden die bij ons open uitspraak hebben gekregen. Nu hebben *fat*, *fregat* in het Frans een *ă*; zij bevestigen dus het verband dat wij vermoedden tussen kwantiteit in het Frans en timbre in het Hollands. Alleen de woorden op *-oir* en *voile*, die in het Frans een lange *a* hebben, zouden dan bij ons met een palatale *a* moeten zijn uitgesproken; deze tegenstrijdigheid kan aldus worden opgeheven, dat *wa* uit ouder *oi* in het Frans vroeger met een korte *a* zal zijn uitgesproken, en dat deze uitspraak bij ons sporen heeft nagelaten. Misschien ook mag men invloed van de voorafgaande *w* aannemen [1].

Vóór vereenvoudigde groep van medeklinkers. Vóór *ts* hebben de oude woorden een gesloten klinker, zeker omdat *ts* oorspronkelik als één klankverbinding werd uitgesproken, en dus de syllabe die voorafging open liet. Vóór *l̃* is de verhouding dezelfde, en eveneens de verklaring; hier moet men evenwel rekening houden met de Frans-dialektiese overgang van *l̃* in *l*, waardoor, in de aan het dialekt ontleende woorden, de klinker door enkele konsonant werd gevolgd. Vóór medeklinker, gevolgd door gevokalizeerde Lat. y, kwam de klinker natuurlik in open syllabe te staan en werd dus gesloten; alleen *f* schijnt dat te hebben kunnen beletten: *greffie*, *coffie* (vergelijk beneden).

Vóór oorspronkelik dubbele konsonant vinden wij het volgende: *a* wordt *è*, behalve in enkele woorden; vóór *ss*, *rr* en vooral *ll* is *á* niet zeldzaam; *è* blijft *è*, behalve vóór *ll*, en vóór *ss* en *rr* in de eigennamen *Freese* en *de Geer*; *ò* blijft *ò* behalve vóór *tt* (één voorbeeld van *ó* vóór *ll*).

De dubbele medeklinkers zijn in het Frans ontdubbeld in een periode die aan het Oudfrans voorafgaat, met uitzondering van *rr* en *ll* [2]. Dat Fr. *a* dus in de meeste gevallen tot *è* is geworden kan niet in verband worden gebracht met het feit dat hij vóór een dubbele medeklinker staat. Wèl mag men aannemen dat de Oudfranse klinker vóór de groep van konsonanten oorspronkelik kort is geweest. Dat hij soms palataal blijft, is natuurlik te verklaren door getrouwere navolging der Franse uitspraak. Over de verandering van *ò* in *ó* vóór *tt* zie men „Romania", XXX, 75. Ter beoordeling der verandering van *è* in *é* vóór *ll* bedenke men dat, op één woord na, het alleen in het suffix *-ellum* is dat zij plaats grijpt, zodat voor de latere woorden analogie kan medegewerkt hebben. Maar van de andere is het zeker dat vóór die groep *è* in *é* veranderde; samenhang met de vereenvoudiging van de groep is natuurlik niet mogelik, daar dan juist de zeer oude *è* zouden hebben. Ik heb in „Tijdschrift", XV, betoogd dat in de Noordfranse dialekten een verlenging van *è* vóór *ll* niet onaannemelik is [3]; het belang van de vorm *fel* is toen aangetoond.

Vóór groepen van medeklinkers. Dat vóór muta cum liquida de klinkers behandeld zijn als in openstaande lettergrepen, is natuurlik; bij ons wordt tussen die beide een *ə* gesproken. De uitzonderingen zijn *balaffre*, *taffele*, *geroffel*, waarin wij de invloed van *f* herkennen die wij hier boven vermoedden in *coffie* enz., en *binocle*, *monocle*, die zich niet aangepast hebben. *Cofer* zou men in verband kunnen brengen met Ofr. *coufre*; wij vermelden

[1]) Zie over de uitspraak *wòr* voor Fr. *oir*, *Taal en Letteren*, 1897, p. 135.

[2]) Faulde, *Ueber Gemination im Altfranzösischen* (in *Zeitschr. f. rom. Phil.*, IV, 542).

[3]) Franck (*Alex.*, LXXVII) meent dat het feit dat *ministreel* in de verbogen casus een dehnungs *-e* heeft, het voorkomen van een Nomin. *ministrel* bewijst. Deze konkluzie is niet noodzakelik.

dit woord daarom tevens in de paragraaf van *a*. Wat de behandeling vóór andere groepen aangaat, zo zouden wij, in verband met hetgeen naar aanleiding der vorige paragrafen is gezegd, open klinkers verwachten. Nu vinden wij in oude woorden *é*, *ó* vóór *st* en *r* + *kons.*, in nieuwe woorden *è ò*. In het eerste geval hebben wij waarschijnlik te doen met Oudfransdialektiese vormen waarin vóór *st* de klinker verlengd is; ook in het tweede geval is dat waarschijnlik, alhoewel wij in de verandering van *è* in *é* en van *ò* in *ó* vóór *r* + *kons.* ook een Middelnederlands verschijnsel zouden kunnen zien (VAN HELTEN, p. 13). Wat *a* betreft, konstateren wij overeenstemming met de behandeling van *è*, *ò*, nl. vóór *st* en *r* + *kons.* gesloten uitspraak in de oudere, open uitspraak in de jongere woorden, vóór andere groepen open uitspraak. Alleen *tast* en *maeste* zijn daarmede in strijd: men zou **taast* en **maste* verwachten: hoe deze uitzonderingen te verklaren zijn, weet ik niet. Sprak men *masel* uit?

Het komt mij echter voor dat verband tussen de timbreverandering in het Middelnederlands en de lange kwantiteit in het Frans niet te ontkennen is. Zie verder, aan het eind der Klankleer, de algemene paragraaf over het „Oorspronkelike Dialekt".

---

2. *é* en *ó*.

é.

De Franse gesloten *e* komt voort uit 1) Lat. e aan het eind van een woord, vóór *ə* in geleerde woorden; in oude woorden ook vóór intervok. Lat. *t* die later wegvalt (vgl. *è*); 2) Lat. vrije ē in volkswoorden (Ofr. *ie*), wanneer zij overgenomen zijn na de tijd waarin de Franse tweeklank tot *ye* is geworden en wanneer er geen medeklinker na wordt gesproken (vgl. *è*); 3) Lat. vrije a; hoe de uitspraak van die *e* uit Lat. a in de oudste periode van het Frans is geweest, weet men niet; tegenwoordig is hij gesloten als er geen medeklinker achter wordt gesproken; anders *è*. Voor de oudere woorden is het dus niet mogelik een scheiding te maken tussen *é* en *è*.

Aan Fr. *é* beantwoordt bij ons in de Middeleeuwen *é* of *ei*, later alleen *é*.

I. é uit Lat. e.

1. Aan het eind van het woord.

Met *é*: faksimilé 4, café 4, kanapee 4, komitee 4, pousse-café 4, psyché 4, sous-pied 4.

2. Vóór ə en intervokaliese t.

Met é: diarree 4, idee 2, orchidee 4; sekreet 1 (vgl. de paragraaf van ei).
Met ei: galei 1, conreiden 1, malvesei̇e 2, Moreie 1, palei 2, Pompeie 1, scherlei 2.

Zie over deze vormen „Romania", XXX, 94.

II. ē uit Lat. a.

Ik plaats afzonderlik de grote groepen van woorden die met hetzelfde suffix zijn gevormd.

Met é: dejeunee 4, dinee 4, cachenez 4, laisser-aller 4, pis-aller 4, pourparler 4, soupee 4.
bacheleer 1, Chantecleer 1, mameer 4, Mompeerkerk (te Leiden).

Onzeker is de uitspraak van frere 1, commere 2, compere 3, doch de analogie van mameer en mompeer maakt waarschijnlik dat zij een é hadden. Vergelijk konfrere, p. 134.

arium (vgl. p. 134).

Met é: atelier 4, foyer 4, cahier 4, cavalier 4, kostumier 4, metier 4, pompier 4, premier 4, presse-papier 4.

atem.

Met é: deité 4, lèse-majesté 4, massiveté 4, nouveauté 4.

Met ei: admiraliteit 4, aktiviteit 4, ameniteit 4, anciënniteit 4, antikiteit 4, autoriteit 4, banaliteit 4, brutaliteit 4, citeit 1, excentriciteit 4, elasticiteit 4, elektriciteit 4, fermeteit 4, ferteit 1, festiviteit 4, formaliteit 4, futiliteit 4, generaliteit 4, identiteit 4, individualiteit 4, inferioriteit 4, intimiteit 4, capaciteit 4, komptabiliteit 4, kordialiteit 4, kwaliteit 3, kwantiteit 4, nationaliteit 4, nervositeit 4, neutraliteit 4, nonaktiviteit 1, objektiviteit 4, originaliteit 4, personaliteit 4, planteit 1, plasticiteit 4, ponticiteit 4, posterioriteit 4, prioriteit 1, properteit 4, rariteit 4, sentimentaliteit 4, soevereiniteit 4, solidariteit 4, sommiteit 4, specialiteit 4, superioriteit 4, suzereiniteit 4, trivialiteit 4, virtuositeit 4, vitaliteit 4, enz.

Met é en ei: conformité conformiteit (beide bij Nic. v. Reigersb.)

atum.

Met é: abonnee 4, abrégé 4, associé 4, attaché 4, debouché 4, defilé 4, ecarté 4, exposé 4, glacé 4, habitué 4, instantanee 4, carré 4, kliché 4, koepee 4, collé 4, communiqué 4, kongé 3, logee 4, negligé 4, piqué 4, protégé 4, refugié 4, resumé 4, tracee 4.

Met ei: amandeleit 2, Esmoreit 2, fosseit 1, grei 1, clareit 1, cureit 2, moreit 2, preit 1, Premonstreit 1, prioreit 1, violeit 2.

Met é en ei: taneet 2 taneit 2.

Onzeker is de uitspraak van greet 3, claret 3.

ata.

Met é: chaussee 4, diktee 4, fricassee 4, matinee 4, pensee 3, prostituee 4, puree 4, soiree 4.

Met ei: abreie 1, cichorei 3, espeie 1, fumeie 2, fuseie 3, gelei 2, hakkenei 2, komeneie 1, contreie 1, koreie 3, kureie 3, livrei 2, melleie 1, naveide 2, plavei 2, plombeie 1, pommeie 3, prei 2, priveie 1, sandeie 2, soveie 2, teesteie 2, vallei 1, viseie 2.

Met é en ei: allee 3 aleie 2, armee 4 armeie 2, chambree 4 cambreie 3, entree 3 intreie 3, fee 4, feie 1, jorneede 3 jorneie 3, korvee 4 karwei 2, pastede 1 pasteie 2.

alem (Vgl. p. 129).

Met é: additioneel 4, accidenteel 4, aktueel 4, artificieel 4, exceptioneel 4, essentieel 4, eventueel 4, formeel 4, gradueel 4, immoreel 4, inaugureel 4, individueel 4, industrieel 4, intellektueel 4, konditioneel 4, konfessioneel 4, konfidentieel 4, konstitutioneel 4, kontinueel 4, konventioneel 4, korrektioneel 4, materieel 4, ministerieel 4, minstreel 2, officieel 4, okkasioneel 4, partieel 4,

pekunieel 4, perpetueel 4, personeel 3, professioneel 4, proportioneel 4, punktueel 4, rationeel 4, reëel 3, royeel 2, sakramenteel 4, sexueel 4, sensueel 4, solemneel 4, spiritueel 4, tekstueel 4, traditioneel 4, universeel 4, enz.

Opm. Kaneel (kanaal) heeft het suff. -ellum. (Vgl. p. 136).

Met ei: hosteil 2.
Met é en ei: cateel 2 cateile 1.
Onzeker is de uitspraak van criminel 3, provisionel 3, catel 2, tel 2.

are.
Men zie Hoofdstuk IV. Naast -eren wordt een enkele maal -eiren (lamenteiren 2) aangetroffen.

ator.
Men zie Hoofdstuk IV. Onder de woorden die in het Mnl. op -eerre uitgaan, zijn enkele zeker Frans, zoals flattere 1. Naast e een enkele maal ei (procureirre 1 naast procurere 1).

Wij hebben in *ei* een Noordfranse dialektiese overgang van Fr. *é* te zien. Ik heb elders uitvoerig over dit verschijnsel gehandeld, en de kondities waarin het ten onzent voorkomt vergeleken met hetgeen de vroegere en tegenwoordige dialekten van Noord-Frankrijk ons leren („Tijdschrift", XV, 208; „Romania", XXX, 92).

De groepering volgens suffixen was nodig om te verklaren dat er zoveel laatovergenomen woorden zijn met *ei*; de analogie heeft ruim spel gehad. Dat *eel* nooit *eil* is geworden in nieuwe woorden kan in verband staan met het geringe aantal woorden op alem dat in de Middeleeuwen is overgenomen, en misschien ook voor een deel worden toegeschreven aan de invloed der woorden op *eel*, ellum. Het is waar dat ook op atem weinig woorden voorkomen in de Middeleeuwen; doch naast dit suffix stond atum, waarmede veel oude woorden zijn gevormd.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. é wordt a.

Vóór r: te babbaert 2, vernoiaert 1.
Misschien hoort hierbij consentaren 3.

Dit is een Middelnederlands taalverschijnsel (Van Helten, p. 19).

2. Fr. é wordt ie.

Vóór r: friere 1, Compier (eigennaam).

Deze beide vormen zijn Hollands; *friere* staat bij Stoke, *Compier* is een naam die in Holland voorkomt. Ook in het Engels is de vokaal van Fr. *frere* vroeg gediftongeerd, dus *friar* (Behrens, p. 83). Over *ieren* n. *eren*, *ierre* n. *eerre*, zie Hoofdstuk IV.

Voor de verdere biezondere veranderingen zie men de paragrafen van *ai* en *ei* en „Essai", p. 53.

ó.

Wij moeten onderscheiden tussen de oudere Franse gesloten *o* (Lat. o ō in vrije positie) en de jongere. De eerste zal worden behandeld in de paragraaf van *œ* (*eu*); hier komen alleen ter sprake jonge woorden, waarin Fr. *ó* voorkomt uit 1) Lat. o in geleerde woorden; 2) ouder *ò*, *au*, *eau*.

De Fr. *ó* blijft *ó* in het Nederlands.

1. Aan het eind van het woord.

berceau 4, buro 4, bon-mot 4, kado 4, kaliko 4, depo 4, eau de cologne 4, entrepot 4, frikandeau 4, jabot 4, mal à propos 4, niveau 4, paletot 4, plateau 4, plumeau 4, prevot 4, tableau 4, triko 4, trumeau 4.

2. Vóór medeklinker.

debauche 4, grandioos 4, hausse 4, table-d'hôte (vgl. p. 142).
Onzeker is de Franse uitspraak op het ogenblik der ontlening van: abrikoos 4, alkoof 4 en matroos 4. De Nederlandse uitspraak van maraud 3 is onzeker.

---

3. œ, œ̨.

Schrijfwijze. Daar Mnl. oe zowel ó als u kan betekenen, heb ik, in woorden die niet meer bestaan, deze schrijfwijze niet als bewijs voor de uitspraak doen gelden.

De Franse *œ́* en *œ̨* komen voort uit twee verschillende Latijnse klanken en hebben, naarmate zij de ene of de andere Latijnse klank vertegenwoordigden, een verschillende ontwikkelingsgang gehad. Ik zal dus een scheiding maken. Daarentegen maak ik geen splitsing tussen de open en de gesloten klinker, daar het verschil tussen deze beide, nl. open vóór medeklinker, gesloten aan het eind van het woord, eerst uit late tijd dagtekent.

I. œ uit Lat. ō (au) in vrije positie.

De Lat. ō is in het oudste Frans òf *ó* òf misschien *ou*; de verandering in *œ* heeft plaats gehad na de 11e eeuw.

Aan deze Fr. *œ* beantwoordt bij ons *o*, *œ* of *u*.

1. Aan het eind van het woord.

Met œ: keu 4.

2. Vóór enkele medeklinker.

Ik zal hieronder afzonderlik noemen de woorden gevormd met torem en osum.

Met ó: coolen 1, priore 1.
Met œ: chanteuse 4, causeuse 4, mitrailleuse 4, tailleuse 4, deus 3, geus 3; ardeur 4, defaveur 4, douceurs 4, douleur 4, erruer 2,

honneurs 4, inferieur 4, interieur 4, caleur 4, candeur 4, clameur 4, contra-teneur 3, majeur 4, mineur 4, odeur 4, primeur 4, rankeur 2, rigour 2, superieur 4, teneur 2, valeur 2, vigeur 3; fauteuil 4.

Met ó en œ: flore 3 fleur 4, freminoor 2 fremineur 2, humoor 1 humeur 1, caloor 2 kleur 2, laboor 1 labeur 3, licoor 2 likeur 4, ore 1 beur 3 (Fr. heure), savoor 1 saveur 2, sinioor 3 sinjeur 4; gole 2 geule 1.

Met u: spinjoel 3.

Met ó en u: amors 1 amoers 1, majoor 4 maioer 1 (: roer, Aiolfr., 107), remoor 2 rumoer 2.

Met œ en u: Blanceflucr 2 Blanceflocr 1 (: voer, Fl., 491).

Onzeker is de uitspraak van erroer 2, rancoer 2, tenoer 2, valoer 1, triboel 3. In de vorm amors heb ik, niettegenstaande de schrijfwijze met enkele o, een ó gelezen, omdat een vorm met ò geheel op zich self zou staan.

torem. (Vgl. „Essai", p. 81 en 145).

Met ó: doctoor 2, montoor 2, predicatoor 2 [1]), procuratoor 2, provisoor 2, rectoor 2, teljoor 2.

Met œ: administrateur 4, adviseur 4, accoucheur 4, akteur 4, assassineur 3, bretteur 4, chauffeur 4, chicaneur 4, defendeur 4, dekorateur 4, diffamateur 4, direkteur 4, distillateur 4, eclaireur 4, expediteur 4, fondateur 4, friseur 4, goeverneur 2, graveur 4, ingenieur 4, jongleur 4, cajoleur 4, coadjuteur 3, coiffeur 4, kolporteur 4, commentateur 4, konduktеur 4, conjurateur 4, contraventeur 4, kontroleur 4, conspirateur 4, maelfacteur 3, menistreur 3, monteur 4, operateur 4, orateur 3, pikeur 4, prestidigitateur 4, prokureur 2, rapporteur 3, recherchеur 4, redakteur 4, regisseur 4, regulateur 4, sabreur 4, sappeur 4, souffleur 4, tailleur 4, taksateur 4, tiraljeur 4, verifikateur 4, voltigeur 4, enz.

Met ó en œ: ambassadoor 2 ambassaduer 2, auctoor 1 auteur 4, collatoor 2 collateur 4, kommendoor 2 kommandeur 3, confessoor 1 confessuer 2, pastoor 2 pasteur 2, vavasor 1 vausseur 2 (vavasseur 3), executoor 2 exekuteur 3, testamentoor 2 testamenteur 3.

Onzeker is de uitspraak in testamentoer 2.

osum (vgl. „Essai", p. 83).

Met ó: diffamoos 2, fumoos 2, melancolioos 2, vianoos 1, viscoos 2.

Met œ: acetеus 4, actueus 4, ambitieus 4, amoreus 3, animeus 4, audacieus 4, avontageus 4, avaricieus 4, belliqueux 4, ceremonieus 4, dangereus 3, defectueus 4, delicieus 1, desireux 4, devotieus 4, doleus 4, doloreus 4, fabuleus 4, fameus 4, figureus 2, frauduleus 4, furieus 4, granuleus 4, harmonieus 4, hazardeus 3, hideus 4, imperieus 4, impetueus 4, ingenieus 4, judicieus 4, calamiteus 4, calumnieus 4, capricieus 4, cauteleux 4, konscientieus 3, kontagieus 4, contentieus 4, contumelieus 4, kopieus 4, corageus 3, couteus 4, luxueus 4, lumineus 4, malicieus 4, matineus 4, minutieus 4, mirakuleus 4, mysterieus 4, nerveus 4, nombreux 4, odieus 4, officieus 4, ominеus 4, onereus 4, orghelieus 2, perilleus 1, pernicieus 4, pieus 4, poreus 4, presumptueus 3, pretentieus 4, rigoureus 2, rioteus 3, ruineus 4, serieus 4, singereus 1, schandaleus 4, skabreus 4,

[1]) In overeenstemming met het op p. 23 gezegde, beschouw ik *teur* alleen niet als voldoende bewijs van Franse (niet Latijnse) afkomst. Wèl daarentegen *toor*, daar hier geen analogiese suffixverandering is aan te nemen.

skrofuleus 4, Tsaertereus 2, tuberkuleus 4, vigoureus 2, vicieus 4, victorieus 3, voluptueus, enz.

Met ó en œ: affecteoos 4 affektueus 4, bochioos 2 bocheus 1, glorioos 1 glorieus 2, gracioos 2 gracieus 2, curioos 2 kurieus 4, luxurioos 1 luxurieus 1, melodioos 3 melodieus 4, monstruoos 3 monstrueus 4, perikeloos 2 perykeleus 3, plantioos 1 plentieus 2, pomboos 2 pompeux 4, precioos 2 precieus 1, prootsch 3 preus 1, religioos 1 religieus 1, scrupuloos 2 skrupuleus 4, ventose 1 venteuse 2.

Onzeker is de uitspraak van injurioes 2, victorioes 2.

3. Vóór muta c. liquida.

Met œ: maneuver 4.

Ik heb „Romania", XXX, 89, de verschillende reflexen van Fr. *os*, *eu* in het Nederlands besproken, en meende te mogen vaststellen dat het voorkomen ten onzent van *o* in een tijd toen het Centraalfrans reeds *œ* had, op rekening is te zetten van de Noordfranse dialekten, waarin deze laatste klank eerst laat voorkomt, en waarschijnlik uit de Franse algemene taal is overgenomen. Ik heb te dezer plaatse weinig toe te voegen aan hetgeen ik vroeger heb gezegd [1]). Noordfranse woorden op *ous* vindt men nog bij Froissart (*amourous: chevalerous*, „Dit du Florin", 303). *Curioos* wordt bij ons nog in de 17e eeuw aangetroffen („Warenar", 427); dat de vormen met *o* latinisaties kunnen zijn, staat te lezen „Essai", p. 81 en 83.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **o**, **œ** wordt **ü**.

Vóór medekl.: gule 1, ambassadure 1, (: ure, Brab. Y., VII, 4685), Blensefluer, (: aventuer, Segh., 475; : natuer, ibid., 577), gouverneur (: deur: partuer, OVl. L., XXXVII, 15), colure (: nature, Praet 2, : pure, v. d. Noot), commelduer (: avontuer, Hild., 174, 229; te Leiden heeft men nog de Commenduriepoort), labure (: teure, D. Lucid., 3973), sabure (: naturen, Praet, 157), senaturen (: schrifture, Lanc., IV, 10069), tamburen (: uren, Ro., 5757, 9479), teljuur 2, tenuere (: duere, OVl. L. en Ged., p. 174), uur 1, valure (: nature, Praet, 4107).

Vergelijk de voorbeelden bij Geurts, I, „Bijdrage tot de Geschiedenis van het Rijm" (Gent 1904), p. 82.

Opm. Zie over bochus Hfdst. IV. Bij Van der Werve vindt men enige malen -us: captius, capitius, cavernius. Welke uitspraak wordt hierdoor weergegeven?

Zie over deze verandering „Romania", XXX, 77. Ik geloof ook nu nog dat de overgang van Fr. *ó œ* tot *ü* niet betwijfeld kan worden, want de vorm *uur* is alleen daardoor te verklaren; hij komt bij ons niet alleen vóór *r* voor. Het schijnt mij dat de oorzaak der verandering gelegen is in de meer palatale uitspraak der Franse vokalen. Vergelijk de „Biezondere Veranderingen" van *a* (II), *u* en van *oi*, en de „Algemene Opmerkingen" aan het eind der Klankleer. Toch kan niet ontkend worden dat ook de overgang van *ü* tot *œ*, vooral vóór *r*, bij ons voorkomt (zie de paragraaf van *ü*).

[1]) Zie ook Wilmotte, in *Bulletin de l'Acad. roy. de Belgique*, 1897, p. 254.

2. Fr. **œ** wordt Ned. **oi.**

Vóór medekl.: factoir 2, montoir 2.
dangerois 1, orghelois 1, Sartrois 2.
dois 2.
Onzeker is prois 3 (prents).

Zie hierover „Romania", XXX, 91. Waarschijnlik is *oi* een Oostfranse dialektiese klank.

Geheel op zich zelf staat de overgang van *œ* tot *é* in *fremineer* 2.

II. **œ** uit Lat. ŏ in vrije positie.

Schrijfwijze. De schrijfwijze ue kan zowel ü als œ weergeven, dus is onzeker de uitspraak der niet meer bestaande woorden die met deze klank worden geschreven.

De Lat. vrije ŏ is gediftongeerd tot *ue*, en daarna *œ* geworden; zo ook de Lat. ŏ in positione vóór medekl. + y.

Aan deze klank beantwoordt bij ons *o*, *u*, *œ*.

1. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met ó: koor 1.
Met u: campernoel 2 (kampernoelie).
Met ó en u: prove 1 proeve 1.
Met œ: fuer 2, reube 1.
Onzeker is de uitspraak van foer 2, moete 2, fuer 2, euer 2. Misschien hoort bij deze groep fagoel 1 (vgl. p. 143). Reube n. robe komt ook in het Oudfrans voor.

2. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

Met u: foelie 1, kamperfoelie 3.
De uitspraak is onzeker in fuelge 2, orguel 1.

3. Vóór muta cum liquida.

Met o: clover 2, mobel 1, popel 1.
Met œ: gepeupel 4, meubel 3.
Onzeker is de uitspraak van cluever 3. Misschien hoort hierbij lore 3 naast leure 3.

Ik heb „Romania", XXX, 82 waarschijnlik trachten te maken dat zowel *o* als *u* te verklaren zijn als een Franse dialektiese uitspraak. Vergelijk aan het eind van de Klankleer de paragraaf over het „Oorspronkelike dialekt". Zie ook „Essai", p. 108.

Biezondere Veranderingen.

Fr. **œ** wordt **ü** (**œ**[1]).

Vóór enkele medekl.: fu 3, muite 2.
Onzeker zijn de woorden met ue, die hierboven zijn vermeld.

Opm. Alloi 3, „leen", beantwoordt aan de Ofr. vorm aloi, die La Curne opgeeft naast alue, aluef.

Men mag deze verandering op gelijke lijn stellen met die welke hierboven, p. 151, is gekonstateerd.

In *scuereel* 2 (Fr. *écureuil*) mag men suffixverandering veronderstellen. Daar (*waerde*) *rebbe* 1, (*waarde*) *ribbe* 2 dichter bij *reube* staan dan bij *robbe*, is hun plaats hier; hoe zij te verklaren zijn, weet ik niet; door volksetymologie misschien.

---

3. *i*, *ü*, *u*.

I.

Schrijfwijze. Deze klank wordt aldus geschreven: 1. in open syllabe i (y), 2. in gesloten syllabe ii, ij, 3. vóór klinker i (y) of ij, 4. ei, 5. ie. Van deze schrijfwijzen zijn alleen ei en ie doorzichtig; i, ij daarentegen kunnen in de Middeleeuwen even goed een onveranderde i, als een naar ȇ verandende i hebben weergegeven, daar de datum van die verandering niet vaststaat. Ik heb dan ook de woorden met i die niet meer bestaan afzonderlik geplaatst, daar hun uitspraak niet zeker is. De orthografie van Kiliaan heeft alleen bewijskracht voor het Brabants dialekt (vgl. „Tijdschrift", XXI, 38).

De Franse *i* komt voort o. a. uit 1) Lat. ī (in geleerde woorden ook Lat. ĭ); 2) Lat. ē gevolgd door y; 3) in jonge woorden uit Ofr. *ei*.

De Franse *i* wordt bij ons als *i* overgenomen, en verandert in de oude woorden naar Nederlandse klankwet in open syllaben in ȇ (geschr. *ij*), behoudens uitzonderingen; in gesloten sillaben in ĭ, behoudens uitzonderingen.

1. Aan het eind van het woord.

Met ȇ: cramosijt 3.
Met i: bouilli 4, dementi 4, garni 4, glacis 4, hachi 4, pari 4, potpourri 4, vis à vis 4.
De uitspraak is onzeker van: arabi 1, fi 1, cri 1 (Kil. krije), meri 2.

2. Vóór *e*.

Met ȇ¹: balije 1, gebenedijd (benediën 1), kastijden (castien 1), malvezij (malvesie 2), partij (partie 1), vermaledijen (malediën 2).
Met i: bougie 4, sortie 1, spie 3.
De uitspraak is onzeker van: amie 1, dragie 2, complie 2, mainplevie 2, vie 1, ia (Vgl. p. 21).
Met ȇ¹: bastaardij 2, barbarij 4, batterij 4, bottelarij 3 (bottelrie 2), brasserij 3, distilleerderij 4, drogerij 4, faktorij 3, grosserij 2, kastelenij 4, meierij 2, pelterij 1, posterij 3, raffinaderij 4, soldij 3, specerij 2.
Met i: acrimonie 4, alchimie 3, allegorie 4, allopathie 4, amfibie 4, amnestie 4, amphibologie 4, analogie 4, anarchie 4, anemie 4, anthologie 4, anthropologie 4, antipathie 4, apathie 4, apologie 4, apoplexie 1, apostasie 4, archeologie 4, aristokratie 4, artillerie 2 (Kil. artillerije), asfyxie 4, astrologie 4, astronomie 4, autografie 4, autokratie 4, baronnie 4, bibliografie 4, bigamie 4, bigotterie 4, bijouterieën 4, biografie 4, chalcografie 4, chemie 4, chicanerie 4, chiromancie 4, chirurgie 2 (Kil. surgije), chrestomatie 4, chro-

molithografie 4, chronologie 4, demokratie 4, dynastie 4, diplomatie 4, discourtoisie 4, dyssenterie 4, draperie 4, ekonomie 4, elegie 4, embryologie 4, encyklopedie 4, energie 4, entomologie 4, epidemie 4, ethnografie 4, etymologie 4, feërie 2, filanthropie 4, filologie 4, fysiologie 4, fysionomie 4 (Kil. visionomije), fotografie 4, gastronomie 4, gendarmerie 4, genie 4, geografie 4, geologie 4, gynecologie 4, gyromantie 4, goniometrie 1, harmonie 1, heliografie 4, hydrografie 4, hydrofobie 4, hiërarchie 1, hypochondrie 4, homeopathie 4, industrie 4, infanterie 3 (Kil. infanterije), infirmerie 4 (Kil. fermerije, infermerije), ironie 4, jaloezie 1, kakografie 4, kalligrafie 4, kalorie 4, calumnie 4, katalepsie 4, kategorie 4, causerie 4, kavallerie 3, koketterie 4, kompagnie 1, kosmografie 4, koterie 4, courtoisie 3, lexikografie 4, lethargie 1, lingerie 4, litanie 4, lithografie 4, liturgie 4, manie 4, melankolie 1 (Kil. melanckolije), menagerie 4, mineralogie 4, myopie 4, mythologie 4, monarchie 4, monografie 4, monomanie 4, morfologie 4, nekrologie 4, nekromantie 2, neologie 4, orgie 4, orografie 4, orthodoxie 4, orthografie 4, orthopedie 4, paleografie 4, paleontologie 4, papeterie 4, parodie 4, pedagogie 4, peripetie 4, pleuresie 2 (Kil. pleurisije), plutokratie 4, polychromie 4, prairie 4, profetie 1 (Kil. profetije), prosodie 4, pruderie 4, radiografie 4, raillerie 4, rapsodie 4, regie 4, reliquien 1, sekretarie 4, symmetrie 4, sympathie 4, stenografie 4, stereotypie 1, strategie 4, tabagie 4, tapisserie 2, tautologie 4, telegrafie 4, terminologie, theorie 4, typografie 4, tyrannie 2 (Kil. tirannije), topografie 4, trigonometrie 4, utopie 4, xylografie 4, zoötomie 4 enz.

Met è' en i: fantasie 2 fantasij 3, klerezie 4 klerezij 4, kopie 1 kopij 3, melodie 1 melodij 3, poëzie 4 poëzij 4.

Niet meer bestaan: aalmoesenie 2, pottecarie 2 (Kil. apotekerije), banderije (Kil.), baraterije (Kil.), baterie 1, boverie 2, buggerie 2 (Kil. buggerije), chevalerie 1, draperie 2 („lakenfabrikatie"), escurie 2, favelie 1, folie 2, frenesie 1, freurie 2, fruiterie 2, heraudie 1, herbergerie 2, herisie 1, ypocrisie 2 (Kil. hipocrisije), joesterie 1, jalerie 2, canesie 1 (Kil. kanonesije), cantorije (Kil.), capellerie 1, karpie (Kil.), castelrie 2 (Kil. kasselrije), commanderie 3, coninestavelerie 3, constavelie 1, costerie 2, lekkerie 1, librarie 1, maelgerie 2, mahomerie 1, maladerie 2, maladie 1, manierie 2, matrilogie 1, meercerie 2, meesterie 1 (Kil. meesterije), menestraudie 1, mommie 3, musaerdie 1, orfeverie 2, ostelrie 1, paneterie 1, parmentrie 1, pesterie 1, poëterie 1, pomperie 2, praierie 1, preterie 1, puterie 2, reinaerdie 2, ribaudie 1, ribauderie 2 (Kil. rabauderije), romanie 2 (Kil. roomenije), saillie 3, salmodie 2, seignorie 1 (Kil. sinioorije), selrie 2 (zadelarie 2), sergantrie 2, scolasterie 2, sorcerie 1, sottie 1, stouternie 1, stavelie 1 (Kil. stafelrije), tafeletterije 2, taillerie 2, tavernie 2, tegelerie 2, tisserie 2, tresorie 1 (Kil. tresoorije), truferie 3, truwanterie 2 (Kil. trouwanterije), valkenrie 2, vicarie 2, vilonie (Kil. vileinije).

Het is onzeker of hierbij behoren: duvelie, glotternie, cloosterie, maarschalkie, mamotterie, proosdij, waarover men zie Hfdst. IV.

3. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met è':
pijp 1.
fijt 3, kwijt 1, tapijt 1.
jolijf 1 (jolijt).
aksijns (assise 1), verbrijzelen (briselen 2), patrijs (pertris 1), pladijs (plaidise 2), prijs 1 („buit"),
mijl 1.

Met i: poliep 4, stereotiep 4, type 4; vief 4.

akkiet 4, anthraciet 4, boniet 4, cenobiet 4, debiet 4, dynamiet 4, dolomiet 4, faljiet 4, favorite 4, gambiet 4, grafiet 4, hypokriet 1 (Kil. hipocrijt), impliciet 4, Jezuiet 4, kosmopoliet 4, krediet 3, limiet 3, malakiet 4, marcassiet 4, Margriet 1, proseliet 4, reciet 4, satelliet 4, stalagmiet 4, stalaktiet 4, subiet 4 (Kil. subijt), termiet 4, visite 4.

druide 4, guide 3, invalide 4, liquide 3, lucide 4, timide 4, oxyde 4, perfide 4, piramide 4, soliede 4, stupide 4.

chic 4, dupliek (Kil. duplijck), fabriek (Kil. fabrijcke), kliek 4, pic-nic 4, piek 3 („wrok"), piek (wapen) (Kil. pijcke), repliek (Kil. replijck), tic 4, tripliek (Kil. triplijck).

intrigue 4, ligue 3.

advies (Kil. advijs), bries 4, devies 1, fries 3 (bouwterm), fries 3 (stof), klandizie (Kil. kalandijse), kommies 4 (M. comijs), markies 3, marquise 4, mise en scène 4, prise d'eau 4, remise 4, surprise 3.

automobiel 4, debiel 4, difficil 4, docile 4, fielt 1, fossiel 4, futiel 4, imbeciel 4, immobiel 4, mobiel 4, projektiel 4, reptiel 4, Sisiele 1, subtiel (Kil. subtijl), textiel 4.

deplaisir 4, elisier 2, pleizier 3, porfier 1, saffier 1, satire 4, sire 4, souvenir 4.

Daar i vóór r nooit tot ē is geworden, mocht ik als zeker beschouwen de uitspraak i vóór r, ook in die woorden welke niet meer bestaan. Over de werkwoorden op ieren, Lat. ire, zie Hoofdstuk IV; het zijn: asaelgieren 1, faelgieren 1, finieren 1, mantenieren 1, escoffieren 1, tescoffieren 1.

Met ē en i: appetijt 1 appetiet 3, passelijzen 3 passeliezen 4, saucijs 3 saucisse 4.

Met i en i: profil 4 profiel 4.

De uitspraak is onzeker in: tripe 2 (Kil. trijp); ibe 1; anacorijt 1, garite 1, habijt 1, herite 1, introite 1, calijt 1, comite 2 (Kil. kommijt), crisolite 1, samit 1, tacit(elijck) 3; illiquide (Kil.), penide 2, ronside 1 (Kil. rossijde); alembic 2 (alembijt 2), fiecken (Kil.) (fijcken Kil.), mastiek 3 (mastijk 1); brigue 4; siffen (Kil.) (sijffelen Kil.); stive 1; avantprijs 2, lambris 3, matrijs 1, pais 1, panijs 2, pantijsen 2, paravijs 1, patrijs 1 („patriciër"), reprijs 1, sijs 3 (Kil. sise), surplis 3; apertise 2, bise (wind) 2, (dier) 1, entreprinse (Kil.), falise 1, gise 1, mise 3, vise 2 (Kil. vijse); gile 1, habil (Kil.), inhabil (Kil.).

icus.

Met ē: praktijk 2.

Met i: akoustiek 4, antiek 4 (Kil. antijck), aromatiek 4, artistiek 4, attiek 4, autentiek 4 (Kil. autentijck), balsemiek 4, despotiek 4, diaboliek 4, dogmatiek 4, excentriek 4, elastiek 4, elektriek 4, encykliek 4, energiek 4, ethiek 4, fanatiek 4, fantastiek 4 (Kil. fantastijck), fysiek 4, flegmatiek 4, fonetiek 4, gomelastiek 4, Gotiek 4, heraldiek 4, heroiek 4, homiletiek 4, identiek 4, ironiek 4, kanoniek 4, karakteristiek 4, katholiek 4 (Kil. catholijck), klassiek 4, kliniek 4, koliek 4 (Kil. colijcke), komiek 4, kosmetiek 4, kritiek 4, kroniek 2 (Kil. cronijcke), kubiek 4, lakoniek 4, linguistiek 4, lyriek 4, maçoniek 4, magnifiek 4 (Kil. magnifijck), mekaniek 4, melankoliek 4 (Kil. melanckolijck), metalliek 4, metriek 4, mimiek 4, mystiek 4, mozaiek 3, muziek 1 (Kil. musijcke), numeriek 4, numismatiek 4, optiek 4, organiek 4, pacifiek 4, panegyriek 4, paniek 4, periodiek 4, plastiek 4, polemiek 4, politiek 4, portiek 4, pragmatiek 4, prolifiek 4, publiek 3, republiek (Kil. republijcke),

rubriek 2 (Kil. rubrijcke), rumatiek (Kil. reumatijcke), rustiek 4, synonymiek 4, schismatiek 3, scholastiek 4, specifiek 4, statistiek 4, taktiek 4, tiranniek 4, uniek 4, enz.

Onzeker is de uitspraak van: angelic 4, apostolic 4, arismetike 2, arsenick 3, arthritike 1 (Kil. artijcke), dalmatike 1, domestic 4, fisike 1, fontie 2, heretike 3, ydropijc 2, colerijc 2, quadruplijcke (Kil.), logike 1, retorike 1 (Kil. retorijcke), tisique 1, trafijck 2.

ivus.

Met ɛ̀ⁱ: katijf 1.

Met i: agressief 4, aktief 4 (Kil. actijf), alternatief 4, apokrief 3, decisief 4, defensief 4, definitief 3, excessief 3, exklusief 4, faktitief 4, fakultatief 4, foutief 4, hieroglief 4, initiatief 4, instinktief 4, instruktief 4, inventief 4, koöperatief 4, korrektief 4, kwantitatief 4, laxatief 4, lokomotief 4, massief 3, missive 3, motief 2 (Kil. motijf), naïef 4, offensief 4, palliatief 4, passief 4, perspektief 3, positief 3, preservatief 3, preventief 3, retrospektief 4, vomitief 4, enz.

Onzeker is de uitspraak van: abstersief 4, afflictif 4, attentif 4, dispositijf 4, incarnatif 2, captijf 4, confortatijf 2, constipatijf 2, maturatijf 2, mollificatijf 2, mondificatijf 2, ogijf 2, pougetijf 2, portatif 2 (Kil.), prospective (Kil.), recreatif (Kil.).

4. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

a. Van verschillende medeklinkers.

Vóór Fr. p.

Met i: principe 4.

Vóór Fr. l̃.

Met i: apostielje 3, codielje 4, chenielje 4, famielje (familie 1), flottielje 4, cochenielje 3, quadrielje 4, cockielge (Kil. kockilie), manille 4, mielge 1, morielje 4, pastille 4, spadille 4, vanielje 4.

Met ī: paskwil 4, pikkedillen 4.

Onzeker is de uitspraak van ameril 3, caville 2, confilie 2, peril 2, postille 3.

Vóór Fr. v.

Met ɛ̀ⁱ: andijvie 4 (Kil. endivie).

Vóór Fr. s, š (Cfr. ts, tš).

Met ɛ̀ⁱ: prijs 1.

Met i: affiche 4, aktrice 4, debitrice 4, direktrice 4, donatrice 4, inspektrice 4, institutrice 4, caprice 4, complice 3, coulisse 4, logies 2 (Kil. logijs), novice 4, servies 4, testatrice 4, vice 2.

Met ī: kornis 3.

De uitspraak is onzeker in: adulatrice 4, adjutrice 4, appendijtscap 2, auditrice 2, blasphematrice 4, britse 2, cicatrice 1, doblitse 1, faitijs 2, hordijs 1, calumniatrice 4, caplijts 2, cocatrijs 1, colijs 2 (colits 2), consolatrice 4, creatrice 4, crevitse 1, litse 1, massijts 1 (massief), palisse 2 (palijtse), plovijts 2, propice 3, pungrijs 1, recolissie 1, tabijt 1, tortijts 2, traukijs 2.

Vóór z, ž.

Met i: chemise 4, prestige 4, valies 4.

Vóór andere Franse klanken.

Met ɛ̀ⁱ: konfijt 2, profijt 2, respijt 1, spijt 1.

De uitspraak is onzeker in: delijt 1, elijt 1, frijt 3, interdijt 1, calijt 1, pulpijt 2 (Kil. pulpit), redit 3, subdijt 2.

b. Van dubbele medeklinker.

Vóór ss.

Met ĭ: bisse 1, vernis 2.
Met i en ĭ: pies 4 pis 2.

Vóór ll.

Met i: mille 4, vaudeville 4.
Met ĭ: affodille 4.

5. Vóór groepen van medeklinkers.

a. Van muta c. liquida.

Met $\grave{e}^1$: eijfer 3.
Met i: condiscipel 4, equiliber 4, kaliber 4.
ibilem: komestibles 4, inkompatibel 4, combustibel 4, penibel 4. arbiter 3.

De uitspraak is onzeker in: idele 1, ile 1, compatibel 4, constringibel 4, onijekel 3, paisivel 1, passivel 2, vivre 2.

b. Van andere klanken.

p, k en medeklinker.

Met ĭ: gips 3; amit 2 amicte 2, distrikt 3, elikser 4.

s en medeklinker.

Met i: artiest 2, modieste 4, triest 4.
Met ĭ: register 2.
Fr. iste: alchimist 3, atheist 4, chemist 4, egoïst 4, ekonomist 4, harpist 4, imperialist 4, journalist 4, kopist 3, korist 4, lampenist 4, legitimist 4, linguïst 4, machinist 4, nihilist 4, okulist 4, optimist 4, Oranjist 4, pessimist 4, prokurist 4, protektionist 4, recidivist 4, socialist 4, telegrafist 4, toerist 4, enz.
Fr. isme: anachronisme 4, atheisme 4, despotisme 4, determinisme 4, egoïsme 4, gallicisme 4, hypnotisme 4, jezuïetisme 4, latinisme 4, liberalisme 4, mechanisme 4, mysticisme 4, monotheïsme 4, opportunisme 4, partikularisme 4, pauperisme 4, pedantisme 4, pessimisme 4, polytheisme 4, protektionisme 4, spiritisme 4, theisme 4, vegetarisme 4, enz.
Met i en ĭ: batiest 4 batist 4.
De uitspraak is onzeker in giste 1, croniste 1.

De behandeling van Fr. *i* in het Nederlands is vooral belangrijk voor de kennis van de outwikkelingsgeschiedenis van de Nederlandse *i*; ik heb dat vroeger aangetoond („Tijdschrift", XXI, 38 vlgg.); bij de Middelnederlandse woorden die bewijzen dat *i* reeds vroeg naar $\grave{e}^1$ neigde voeg ik *prijsteren* 2, dat waarschijnlik hetzelfde als *peisteren* is, *gepijs* (DE VOOYS, „Mnl. Maria-Legenden", II, LXXXV), STOKE rijmt, III, 497 *Allijn* (*Alein*) met *sijn* (var. *Alein* : *sein*), en heeft, IX, 567, als variant van *Caleis*, *Calijs*; in „Woeringen", 197 komt het rijm *Aleys*: *Parweys* voor; vgl. 171 *Alijs*: *wijs* [1].

De veranderingen die de Franse *i* hier ondergaat, zijn Nederlandse klankwijzingen; in gesloten syllaben wordt hij ĭ, in open wordt hij in vroeg overgenomen woorden $\grave{e}^1$ en blijft in „geleerde" en in laat overgenomen woorden

[1] *Tijdschrift*, *l. c.*, *Taal en Letteren*, 1897, p. 102. Zie ook hieronder p. 158.

onveranderd. Belangrijk zijn de gevallen die met deze algemene regel in strijd zijn.

1. *Profil*, *paskwil* zijn zonder twijfel door de schrijftaal te verklaren. Voor *pikkedillen* past die verklaring minder goed.

2. *Pis* en *vernis* n. *pies* bevestigen hetgeen wij op p. 145 opmerkten, omtrent de *a*, nl. dat bij ons vóór *ss* de klinker op twee wijzen behandeld kan worden.

3. *Mille* en *vaudeville*, *affodille* worden nog te veel als vreemde woorden gevoeld dan dat men konkluzies uit hun uitspraak zou mogen trekken: de dubbele behandeling die blijkens die woorden *i* vóór *ll* ondergaat, komt anders volkomen overeen met die der andere klinkers (p. 145).

4. Merkwaardig is dat in drie woorden *i* vóór *st* niet tot *î* wordt; voor *ü* zullen wij een analoog geval aantreffen. Dat dit verschijnsel niets te maken heeft met de timbreverandering van *a*, *ê*, *ò* vóór *st* (zie p. 146), blijkt hieruit dat de voorbeelden van *i*, *ü* alle jong zijn, terwijl genoemde klankverandering alleen in vroeg overgenomen woorden plaats grijpt. Hoe de buitengewone behandeling van *i*, *ü* dan te verklaren is? Misschien worden die termen nog als Frans gevoeld en is het een toeval dat *i* hier juist vóór *st* staat.

Biezondere veranderingen.

1. Fr. **i** wordt **ei**.

Aan het eind: erei 2 (eri).
Vóór ə: drapereie 4, phiselmeie 2, pipeide 1, schalmei 2, toverneie 1.
Vóór groepen: ceiser 1, feiferen 2.
pateist 2 (batiest).

Zie over deze woorden „Tijdschrift", XXI, 56. Sommige zouden kunnen verklaard worden op zich zelf: *schalmei* door volksetymologie, *feiferen* als Duitse vorm, *erei* uit de zwakke vorm *ereieren*. Evenwel, onmogelik is het niet dat het schrijfwijzen zijn die weergeven het begin der verandering van Ned. *i*, die op *ê* zal uitlopen. Alleen *ceiser*, een Westvlaamse vorm, eist een andere verklaring. Maar welke? Daar in het Waals *ie* aan het eind van het woord *eie* kan worden (Grandgagnage, II, XXIX), zou men, altans voor de woorden waarin *i* vóór *e* staat, een dialektiese oorsprong mogen aannemen.

2. Fr. **i** wordt **e**.

Vóór medekl. en y: kokelie 2 (cockille); Amelis (Ofr. Amile, Sp. H., III [2], 75), brizelie 2 (bresil), Jelis (Ofr. Gilies, Fr. Gilles), coffelie 2 (confilie), Marcelis (Ofr. Marsille).

Deze overgang, die ook voorkomt in woorden welke wij uit het Latijn hebben overgenomen [1]), berust zonder twijfel op dissimilatie; het feit dat zij alleen wordt gekonstateerd daar waar in de volgende syllabe een *i* staat, bewijst dat voldoende. Zie voor *menel* n. *manille*, Hoofdstuk IV.

---

[1]) *Essai*, p. 67. Voeg bij de aldaar genoemde voorbeelden nog *concelie* 2.

3. Fr. i wordt ü (œ̈ⁱ).

Vóór enkele medekl.: fruiten 1 (friten 1), kwansuis 2 (kwasijs 1).

Misschien hoort hierbij conlois n. conlijscolve, waarin oi een schrijfwijze voor œ̈ⁱ kan zijn (zie de paragraaf van ü).

In het Westvlaams is deze overgang gewoon (zie De Bo, p. 4 en s. v. *frijten*, en J. W. Muller, in „Feestbundel Matthias De Vries", p. 81 vlgg.). Maar hoe komt de vorm bij ons? In elk geval is het niet een Franse klankovergang; de door Prof. Muller aanbevolen verklaring door invloed van een der voorafgaande konsonanten, lijkt mij zeer aannemelik. Alleen moet bij *fruiten* niet aan werking van *r*, maar aan invloed van *f* worden gedacht, evenals in *kwansuis* de *w* labialisatie van *ij* kan veroorzaakt hebben.

Cocodril n. *cocodril* (*krokodil*) komt ook in het Mhgd. en Mnd. voor („Tijdschrift", IX, 155); men weet dat dit woord reeds in de oudheid een grote verscheidenheid van vormen vertoont.

ü.

Schrijfwijze. De verandering van ü in œ̈ⁱ, œ̈ʷ blijkt: 1. uit de tegenwoordige uitspraak, 2. uit de orthografie van Kiliaan, die in gesloten lettergreep ü van œ̈ⁱ (geschr. ui) onderscheidt, bijv. juys, confuys, saluyt, statuyt, tribuyt, naast excuse, exue, juge, conclusie, parfum, postume, semifuse, substitut, surplus. In de Middeleeuwen kon de schrijfwijze ui ook ü weergeven, bij Kiliaan blijkens de bovenstaande voorbeelden is dat onwaarschijnlik. Ongelukkig is echter de uitspraak van Kiliaan niet altijd de onze; in het Brabants is œ̈ⁱ meer algemeen dan bij ons; bijv. alle woorden met uy die ik daareven heb geciteerd, worden bij ons met ü uitgesproken. Vandaar dat voor het Nederlands Kiliaans schrijfwijze geen bewijskracht heeft. Ons rest dus als enig kriterium de tegenwoordige uitspraak. Trouwens, ook de „Bloemhof" schrijft soms ui waar wij ü hebben, bijv. recruyt, en ook hier is het onzeker — maar voor ons van geen belang — of Koerbagh daar een œ̈ⁱ uitspraak.

De Franse *ü* komt voort uit Lat. ū.

De Franse *ü* blijft in het Nederlands onveranderd, behoudens de wijzigingen die Ned. *ü* bij ons ondergaat en waaraan de oudere woorden deelnemen, nl. *ü*, *œ̈ʷ*, *œ̈ⁱ* (geschr. *ui*) in open syllaben en *œ̈* (geschr. *u*) in gesloten syllaben, behoudens uitzonderingen.

1. Aan het eind van het woord.

Met ü: fichu 4, impromptu 1, individu 4, ju 4, contenu 4, menu 4, parvenu 4, provenu 4, recu 4, resilu 2, revenu 4, sustenu 4.

Met ü en œ̈ⁱ: lauterlu 4 lauterlui 4.

De uitspraak is onzeker in bienvenu 4.

2. Vóór ə.

Met ü: avenue 4, belue 1, bienvenue 4, exue 2, machue 1, maintenue 3, revue 4, statue 4, tenu 4, vendu 3, vue (a) 4.

Daar wij vóór ə en na ü een w uitspreken, en daar vóór w ü onveranderd is gebleven, heb ik ook van de woorden die niet meer bestaan de uitspraak met ü als zeker beschouwd.

3. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met öe*: kajuit 3, luit 1.

Misschien mag fluit hier geplaatst worden.

pruik 3.

abuis 2, buis 1, inkluis 3, kabuiskool 2, kamuis 1, muizen 3, sluis 1, struis 3.

muil 2.

Met ü: dupe 3.

jube 3, jujube 2.

bahuut 2, debuut 4, dispuut 4, instituut 4, parachute 4, saluut 1 (Kil. saluyt), scorbuut 4.

prelude 4.

ekskuus 3, refuus 2, surplus 3, talud 4.

baskule 4, formule 4, kapsule 4, molekule 4, pendule 4, reticule 4, ridikuul 4, somnambule 4, vestibule 4.

duren 1, kuur 1, puerment 2.

ura: abbreviature 3, achemure 1, armure 3, avontuur 1, blessuur 4, bordure 2, brochure 4, ceintuur 4, censuur 4, cesuur 4, dentuur 4, doublure 4, dressuur 4, faiture 1, faktuur 4, fournituur 4, garnituur 4, glazuur 4, gravure 4, joncture 2, karikatuur 4, colature 2, confiture 3, conjuncture 4, coverture 1, lambrosure 3, latsure 1, lektuur 4, magistratuur 4, maculature 3, manufakturen 3, mesaventure 1, montuur 4, musure 1, natuur 1, ouverture 4, parure 1, pasture 2, pointure 1, portraiture 2, portuur 2, prelature 2, pressure 1, procedure 4, rasure 2, rompture 2, signature 3, scoffelture 1, soldnur 2, temporure 1, tinktuur 4, torture 3, tournure 4, enz.

Daar Ned. ü vóór r nooit öe' is geworden, heb ik de uitspraak ü in die positie als zeker beschouwd, ook in woorden die niet meer bestaan.

Met ü (öe') en ö: tuifsteen 3 tufsteen 3.

De uitspraak is onzeker in: cuscute 4, luten 2, virtuut 1; due 4 (peer-de)duye 2, glandule 2, credule 4, cuul 2; arckebuse (Kil. -uijse), buffuus 1, fuse 3, juijs (Kil., vgl. ju, p. 159), cornemuse 2, seruus 3, verjus 1 verdjuis 3.

4. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

a. Van verschillende medeklinkers.

Vóór Fr. s, š, ž (Ofr. ts, tš, dž).

Met ü en öe*: pluche 1 pluis 4, pluizen 3.

Met ü (öe*) en ö: almuys 3 muts 2.

Onzeker is de uitspraak van embusche 3, juge 1, lambruce 2.

Vóór andere Franse klanken.

Met ü (öe*): affuit 3.

b. Van dubbele medeklinker.

Met ö: buffe 1; mul 4

Met ü öe' en ö: jupe 1 juype (Kil.) juppe (Kil.), pute 1 putte (Kil.).

Onzeker is de uitspraak van huipe 3.

5. Vóór groepen van medeklinkers.

a. Van muta c. liquida.

Met ö: buggle 2, truffe 1, truffel 3.

Met öe* (ü) en ö: bufel 1 buffel 1, kazuifel 1 kazuffel 1.

b. Van andere klanken.

k en medeklinker.

Met ü (œ^y): brausk 4, buste 4, juist 2, luister 3, robuust 4.
Onzeker is de uitspraak van bruse 2, luster 3, rusche 1.

r en medeklinker.

Met ü: huerten 1, puurge 2.
Onzeker is de uitspraak van hurt 1.

l en medeklinker.

Met œ: konsult 4.

De verschillende vormen waaronder de Franse *ü* zich in het Nederlands voordoet, zijn vooral belangrijk voor de geschiedenis van de Ned. *ü*: het feit dat men, altans bij benadering, kan vaststellen op welk tijdstip een vreemd woord in onze taal is gekomen, maakt dat de overgenomen woorden licht verspreiden over de chronologie der veranderingen in de taal die ze overneemt. Ik wil eerst de Franse woorden op zichzelf beschouwen, en ze daarna in verband brengen met de Nederlandse. Laten wij de gevallen nagaan waarin, tegen de Nederlandse klankwetten in, een *ü* (*œ^i*) in een oorspronkelik gesloten syllabe en een *œ* in een open lettergreep staat:

1. *Tufsteen*, waarin men een *ü*, *œ^i* zou verwachten is misschien een nieuw voorbeeld van de eigenaardigheid van *f*, om de voorafgaande klinker open te maken. Vgl. p. 145. 2. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers vindt men, evenals overal elders, twee vormen, nl. zowel *ü* als *œ*. Het is jammer dat er maar één woord is waarin Fr. *ü* voor vroegere *ll* staat. 3. Vóór *s* + *kons.*, vooral *s* + *t*, en vóór *r* + *kons.* vinden wij *ü*, *œ^i* (ik laat *luxe*, dat als vreemd woord gevoeld wordt, buiten beschouwing). Zo blijft ook *i* vóór *s* + *kons.* in enkele woorden (p. 158).

Men mag verwachten dat al de Franse woorden die hier zijn gekomen vóórdat Nederl. *ü* tot *œ^i* was geworden, aan die verandering hebben deelgenomen. Dat is dan ook zo, op een enkele uitzondering na. Ik vind in de lijsten *bahuut* 2, *jujube* 2 (van de woorden waarin *ü* vóór *r* of *w* staat spreek ik niet, daar in die positie Nederl. *ü* onveranderd is gebleven). Ik vermoed dat *bahuut*, dat men tans weder gebruikt, een nieuwe ontlening aan de geschreven Franse vorm *bahut* is; het ontbreekt in de woordelijsten. Wat *jujube* betreft, dit moet als een geleerd woord beschouwd worden; naar aanleiding van de behandeling van *i* heb ik vroeger op een dergelijke soort woorden met *i* opmerkzaam gemaakt [1].

Omgekeerd hebben *lanterlui* en *pluis* *œ^i*, hoewel zij jong zijn; men mag veronderstellen dat zij ouder zijn dan de teksten doen vermoeden.

Evenals de Franse woorden ons geleerd hebben dat de verandering van *i* in *ɛ^i* veel ouder is dan men vermoedde, evenzo leren zij ons dat de overgang van *ü* in *œ^i* reeds in de Middeleeuwen moet zijn begonnen. Nederl. *ü* is tot *œ^i* geworden in dezelfde streken waar *i* is gediftongeerd (Oost-Vlaanderen, Braband, Holland). Maar terwijl de Middelnederlandse rijmen ons voor de ontwikkeling van *i* kostbare gegevens aan de hand deden, missen wij dat middel bij *ü*: inderdaad, veranderd of niet, *ü* kan alleen met zichzelf rijmen. Wij moeten ons dus trachten te redden met de schrijfwijzen en met de getuigenissen der grammatici.

---

[1]) *Tijdschrift*, XXI, 59.

Nu zagen wij reeds dat de verschillende wijzen waarop *ü* in de Middeleeuwen wordt weergegeven (*uu*, *ue*, *ui*) geen konkluzies omtrent de uitspraak toelaten. Doch een enkele maal vinden wij, in plaats van *ü*, de grafie *oi*, *eui*: *poitier* 2 (naast *putier* 1), *floite* 2 (naast *flute*) [1]), *floiten* 3 *fleuiten* 2 (naast *fluten* 2), *confois* (V. C.), *loit* 2 (naast *lute* 1), *loiten* 2. Het is moeielik in deze schrijfwijze iets anders te zien dan een poging om de veranderde uitspraak van *ü* weer te geven; wij zullen trouwens later, in de paragraaf van *ui*, zien dat *oi* in het Mnl. gebruikt kan zijn om een klank aan te geven die tussen *ü* en *œ* in ligt. Het is opmerkelik dat de verandering van klank begonnen is vóór *t*; ook met *i* was dat het geval. Dat de overgang eerst laat zijn beslag heeft gekregen, blijkt uit het feit dat woorden die eerst in de derde periode zijn overgenomen, nog *œ* hebben. De inlichtingen die de spraakkunsten ons geven bevestigen deze opmerkingen. In de „Twespraeck" (1584) lezen wij dat de *uy* van *cuyl* veel verschilt van *uur*, *schuur* (p. 38); bovendien, op p. 21, worden als voorbeelden van *uu* slechts woorden gegeven waarin *r* na de klinker staat. Toch noemt Chr. van Heule, in zijn „Nederduytsche Spraeckonst" (Leiden, 1626), p. 5, de uitspraak *eui*, waarvan hij als voorbeelden aanhaalt *leui*, *steuiten*, *fleuiten*, „de brabantse uitspraak" [2]). Daarentegen wordt ook in het *Voorloperken* (Gouda, 1624) de *uu* vóór *r* van *uy* vóór andere konsonanten gescheiden: een bewijs hoe voorzichtig men moet zijn met de uitingen der spraakkunstenaars.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. ü wordt i.

Vóór oorspr. enkele medekl.: matiere (Vrouw. Heim., 745), soldier 3 (n. soldaur), Salisbiren (: maniren, Lanc., III, 11141).
Vóór vereenv. groepen: almisse 2 (muts).

Deze overgang is zeer twijfelachtig. Alleen *Salisbiren* staat in het rijm, doch bewijst niet veel, daar rijmen van *ü* met *i* ook elders voorkomen (bijv. Lanc., III, 3995 *uren*: *maniren*). Vgl. „Romania", XXX, 94.

2. Fr. ü wordt œ.

Aan het eind: jeu (n. ju. Fr. jus.)

Hierbij komen in aanmerking rijmen als de volgende: *coverture* : *aldure* (Troy. Epis., 6660), *aventuren* : *gebueren* (Sto., V, 591), en misschien *aventueren* : *voeren* (Brab. Y., I, 407), waarover men zie Van Helten, p. 83. Ook van de rijmen genoemd op p. 151 zouden sommige hierheen kunnen gebracht worden, daar bijv. *Blensefluer* : *natuer* als *œ*-rijm en als *ü*-rijm kan beschouwd worden.

Geen bewijskracht hebben schrijfwijzen als: *coeverteure* 1, *createure* 1,

---

[1]) Men vindt soms ook *fleute*, maar dit is een Ofr. schrijfwijze.

[2]) Vergelijk *Tijdschrift*, XXI, 52: „De *Twespraeck* noemt de uitspraak *œ* voor *i* Brabants. Nu volgt daar wel niet uit dat Spieghel die als uitsluitend Brabants beschouwt, maar toch is *i* voor hem blijkbaar de juiste uitspraak".

laveure 3, *peleure* 2 (*parure*). Immers in *laveure*, *peleure* kan *eu* de Oudfranse schrijfwijze *eure* (*eüre*, Lat. a t u r a) zijn, in de beide andere kan *eu* door analogie van al de woorden op a t u r a, waarin naast *eure* de schrijfwijze *ure* wordt aangetroffen, verklaard worden. Ook in *recrent* 4, *recreuleren* 4, kan *eu* een Oudfranse traditionele schrijfwijze zijn.

3. Fr. ü wordt o.

Vóór ə:	latouwe 3 (latuwe).
Vóór oorspr. enkele medekl.:	tof(steen) 3 (tuf).
Vóór vereenv. gr.:	sporien 3 (spurgie 3).
	hansjop 4 hanssop 4.
Vóór groepen v. medekl.:	kazoffel 1 (kazuifel).
	horten 1 hoorten 2.

Misschien zouden ook de rijmen *coverturen* : *horen* (Wal., 11017) en *natore* : *dore* (Velth., I, 17, 79) bewijzen voor deze overgang kunnen leveren. Wellicht moeten wij hem in verband brengen met de Waalse eigenaardigheid dat Lat. ū niet *ü* wordt maar *u* blijft („Romania", XVII, 558 n.). Doch het is mogelik dat dezelfde verklaring niet voor alle woorden moet worden aangenomen. *Horter* komt in het Oudfrans naast *hurter* voor, en kan met het bovenvermelde dialektiese verschijnsel in verband worden gebracht. *Kazoffel* is een wisselvorm van *kazuffel*, gelijk *tof* van *tuf*, *sporiën* van *spurgie*, zodat wij hierin veeleer met een overgang van *ŭ* (niet van *ü*) in *ŏ* te doen hebben, die in het oudere Nederlands voorkomt (FRANCK, § 77); bovendien kan de *o* van *tof* door het Latijn worden verklaard. (*Hans*)*sjop* is zonder twijfel Fr. *jupe*; wij hebben het misschien door het Hoogduits (*Joppe*) ontleend. In *latouwe* kan de bij ons ingevoegde *w* oorzaak der verandering van de *ü* in *o* zijn (vergelijk de paragraaf van *ieu*).

Opm. Voor palloer (palure) zie Hoofdst. IV, Suffixverandering. Het rijm flume : roeme (Serv., I, 854) bewijst niets voor het Nederlands.

4. Fr. ü wordt ei.

Vóór oorspr. enkele medekl. (?): fleiten 3 (fluiten).

Zie hierover de paragraaf van *ui*.

---

u.

Schrijfwijze. De uitspraak u in Middeleeuwse woorden die niet meer bestaan, kan niet blijken uit de schrijfwijze oe, die ook ō kan weergeven, maar wel uit rijmen en uit de schrijfwijze ou. Bij KILIAAN geeft oe de klank u aan.

De Franse *u* (geschr. *ou*) komt voort uit: 1) Lat. ō ŭ in positie; 2) in bepaalde gevallen uit Lat. vrije ō ŭ; 3) vreemde klanken; 4) *o* + *l* + medeklinker.

Fr. *u* blijft in het Nederlands onveranderd, en wordt in sommige posities *ó*, *ò* of *ū*.

1. Aan het eind van het woord.

Met u: ragout 4, rendez-vous 4.

2. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met u: bloeze 4, loupe 4, moelje 4, pouf 4, tamboer 1, troubadour 4.

3. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

a. Van verschillende medeklinkers.

Vóór Fr. l̃.

Met u: hoelie 3, caboel 2, kornoelje 3, patroelje 4, Poelie 1, ratjetoe 4.

Met œ: kul 1.

Bestaan niet meer: andolie 1, garboille 4.

Vóór Fr. s, š (Ofr. ts, tš).

Met u: douche 4, hoetse 2, hoes 4, kardoes 4, koest 4, koetsen 2, moesje 4, toels 2.

Met œ: budye 2 (bolghe).

Met u en œ: gouge 2 guts 4, koets 1 kuetse 2.

Met u, œ en ò: moetsen 3 mutsen 2 mots 4.

Onzeker is boege 2 (bolghe).

Opm. Schermutsen 2 en schermossen 3 kunnen uit Ofr. escarmochier (niet escarmoucher) komen.

Vóór andere Franse klanken.

Met u: atoer 2, destour 4, moele 3 (model), retoer 4, toer 4.

Met ó: restoor 2 restoir 2.

Met u of o: bankroet 4 banckerote 3, roete 4 rote 1 rot 3.

Zie de rijmen: rote: gescote (Sto., II, 621), : noten (Ro., 68), : Lancelote (Lanc., IV, 459), : opgestoten (Brab. Y., VII, 16281), enz.

b. Van dubbele medeklinker.

Vóór pp.

Met u: groep 4, soep 4, troep 4.

Met ò: stop 3.

Met œ en ò: puppe 3 pop 1.

Vóór tt.

Met u: redoute 4, sackeboet 3.

Met ò: glot 1.

Met u, œ en ó: goete 3 gutte 1 gote 1.

Vóór ff.

Met œ en ò: bluffen 2 boffen 2.

Vóór ss, rr.

Met ò: ros 3, tros 3; tor 1.

Vóór ll.

Met u: foele 3.

Met œ: pul 1.

Met ò: cibolle 2 (siepel), sollen 2.

Met u en œ: poele 2 pulle 3.

4. Vóór groepen van medeklinkers.

a. Van muta c. liquida.

Met u: foeteren 4, koeveren 3, soepel 4, troebel 3.

Onzeker is goeffre 1.

Met œ: buggere 1.
Met ò: dobbelen 1, mof 2, moffel 2.
Met u en o: cofer 2 confer 2 (vgl. p. 142), coupel 1 koppel 4, pantoefel 3 pantoffel 2, poeder 4 poder 1, vercoeveren 1 vercoveren 1.
Met œ en ò: dubbel 2 dobbel 1, sufflen 3 sofflen 3.
Met u, œ en o: boekel 3 buckel 2 bokel 1 (bokkel).

b. Van andere klanken.

s en medeklinker.

Met u: koeskoes 4, oust 4.
Met ò: kost 1.
Met u en ò: joeste 1 (: woeste, Lanc., III, 11709) joste 1.
Met œ en ò: custen 2 kosten 1, kuster 2 koster 2, lusch 2 losch 1, mus 1 mos 1, mussel 1 mossel 1.
Onzeker is koest 2 (kost).

r en medeklinker.

Met u: boert 1, baskoert 2, diskoers 3, floers 2, gourle 2, jaloers 1, koers 2, konkoers 4, koert 3, courses 4, lambourde 2, libre parcours 4, recours 3, remboers 4, toerte 3, ventouse 2.
Met u en œ: boerde 2 buerde 1.
Met u en ó: faloerde 1 (: boerde, Sp., I², 48, 19; Rijmb., 27) faloirde 2, kauwoerde 2 cauworde 1.
Met ò en œ: borse 1 beurs 1, torsen 1 tursen 2, tortel 1 turtel 2.
Met u, œ en ò: sacours 2 succurs 1 secors 1, turbel 2 torbel 1 (vgl. p. 164).
Onzeker is kors 2.

l en medeklinker.

Met œ: culte 1, culter 2 (vgl. kouter, p. 177).
Met ò: bolge 2 (vgl. booge, p. 164).
Met ò en œ: pols 2 puls 1, solfer 2 sulfer 1.

De verandering van *u* in *o* heeft alleen plaats vóór een al of niet vereenvoudigde groep van medeklinkers; niets belet ons dus er een gevolg in te zien van de verkorting die bij ons klinkers in de gesloten syllabe ondergaan en die maakt dat de vokaal opener wordt. Het schijnt trouwens dat de Germaanse *o* hoger ligt dan de Franse: Germ. *mos* is in het Frans *mousse* geworden.

De verandering in *œ* kan een latinisatie zijn [1]), doch alleen in die woorden die in het Latijn *u* hebben. Men kan haar echter beter in verband brengen met de overgang van *ò* in *œ* die wij elders hebben aangetoond (p. 144); dan zou dus de *œ* een oorspronkelike *ò* onderstellen, en daardoor het aantal voorbeelden van *ò* zeer worden uitgebreid.

Zoals men weet, wordt in het Oudfrans de *u* vaak *o* geschreven (*cost* n. *coust*). Onmogelik is het daarom niet dat in de voorafgaande voorbeelden van *ò* enige berusten op grafiese navolging van het Oudfrans.

Wat betreft de wisseling tussen *ò* en *ó*, *œ́* en *œ̀*, deze moet in verband worden gebracht met de klanken waarvóór zij staan; zó is vóór *r* + *kons.* de *œ* soms verlengd, in overeenstemming met wat wij vroeger zagen; zo is vóór labiale konsonant *ò*, vóór dentale en palatale *ó* te vinden, hetgeen wij in verband mogen brengen met het vroeger opgemerkte omtrent *f*. Maar bij al deze woorden moet men rekening houden met het gebrekkig onderscheid dat de Middeleeuwse orthografie maakt tussen open en gesloten klanken.

[1]) *Essai*, p. 112.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. u wordt û.

Vóór oorspr. enkele medekl.: tambuur 1.
Onzeker zijn habberguil 3 (abergoel), kabuis (Album Kern, p. 126), trubel 2 (dat misschien voor turbel staat.)

Het is moeielik in deze overgang iets anders te zien dan een dier palatalisaties die aan het einde van het Hoofdstuk der Klankleer zullen worden samengesteld.

2. Fr. u wordt a.

Vóór r en medekl.: cauwarde 1.
Onzeker zijn calcte 2 (culte) en mal 4 (model).

---

5. *Tweeklanken.*

Daar in het tegenwoordige Frans de oude diftongen òf zijn gemonoftongeerd òf geworden zijn tot halfklinker + klinker kunnen wij in deze paragraaf alleen oude woorden verwachten.

ai.

Schrijfwijze. Bewijzend voor de klank zijn de schrijfwijzen a, aei, ei en e; daarentegen kan ai zowel a + i voorstellen, als een Franse schrijfwijze voor ei of è zijn.

De Franse diftong ai, niet vóór nasaal, is ontstaan uit Lat. a, gevolgd door een palataal.

In het Nederlands komt Fr. *ai* voor als *aai*, *a*, *ei*, *é* en *è*. Men vindt de voorbeelden van *è* in de paragraaf van *è*.

I. Aan het eind van het woord en vóór *s*.

Met aai: baai 3 (golf), gaai 1 (vogel), mispaeien 2, mortepaeye 3, paaien 1, paye 1, papegaai 1, saai 2, taeye 3.
Met ei: -bei 2, gleie 2 (: verbeyen, Brab. Y., VI, 9935), lakei 3, leie 2 (dier).
Met aai en ei: essaai 2 asseie 3, kaai 2 kei 2 (kade), laeie 2 leie 2 („voetpad"), laeie 2 leie 2 („melodie").
Onzeker zijn: bai 2, -baie 2, dilai 2, gai 2 (adjektief), glaie 2, lackai 3, plaie 2, rai 1, vrai 1.

Opm. Zie over ka het Hoofdstuk der Epenthesis. Het rijm Duwa (Fr. Douai): versta (Rein, II, 2645) veroorlooft niet te konkluderen tot het bestaan van a voor ai in de „auslaut". Over redetrekker 2, reeschaaf 4, zie p. 134.

2. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.
Van verschillende medeklinkers.

Met aai: haeiten 3.
Met a: extract 2; faas 1, frase 2 (frees); affare 1, apoticaar 1, baselaar 2, dromedaer 1, hapschaar 4, hare 1, inventare 3, lapidaer 1, nacare 1, oculaer 3, paar 1, repaer 1.
Met ei: feit 1, forfeit 1, freit 2, pleit 2 (schip), pleit 1 (rechtsterm), retreit 3; eise 1, baleis 3, forneise 1, freise 2, gleis 3, Orbeis 2 (Brab. Y., VII, 9411), paleis 2 („verhemelte"), Parweys (Woer., 198), feil 4 („doek"), feil 3 („fout").
Met aai en ei: Claeys 2 Cleis 3.
Met a en ei: awaet 1 aweit 2, conterfaten 1 conterfeiten 1; Calaes 1 (Velth., IV, 43, 65) Caleis 1 (Sto., IX, 567), paes 1 peis 2, palaes 1 paleis 1, wambaes 2 wambeis 1.
Onzeker is de uitspraak van: aise 1, balais 2, fait 1, frait 2, glaive 2, messise 2, nacaire 2, pais 1, palais 1, plait 2, wambais 2. Misschien hoort in deze groep laesse 2 (leise 1).

3. Vóór groepen van medeklinkers.

Met ei: pleisteren 2.
Met a en ei: plaaster 2 pleister 2.
Onzeker is plaister 2.

Zie over de ontwikkeling van Fr. *ai* „Romania", XXX. 95 en „Taal en Letteren" 1897, p. 97. Er is daar aangetoond dat het langere voortbestaan van *ai* aan het eind van het woord in overeenstemming is met de ontwikkeling van de Franse klank. De vormen waarin *ai* vóór een medeklinker tot *ai*, *a* is geworden, zijn natuurlik oud. *Haiten* 3, *hapschaar* 4 en *inventare* 3 zijn de enige niet-Middelnederlandse. Het laatste zal wel onder invloed van het Latijn staan; *hapschaar* kan een door volksetymologie gewijzigde vorm zijn, en *haeiten* is misschien ouder dan de teksten doen vermoeden.

Op p. 134 en 135 hebben wij de woorden vermeld waarin aan Fr. *ai* bij ons *é* beantwoordt. Er zijn daaronder verscheidene van oude datum. Het is dan ook niet onwaarschijnlik dat in die woorden de *é* niet uit een gemonoftongeerde Franse *ai* is te verklaren, maar een Nederlandse wisselvorm van *ei* is; immers in al de vermelde woorden staat *ai* vóór *r*, en nu is het een Middelnederlands verschijnsel dat vóór *r* *ei* tot *é* wordt (VAN HELTEN, p. 90). Ook in *gorelle* 1 (p. 135) mag men misschien een Nederlandse verandering van *ei* in *e* aannemen. Uit de datum der verschillende woorden met *è* blijkt dat de monoftongering in de overgenomen woorden eerst in onze tweede periode een voldongen feit is; maar in het algemeen is het mogelik dat ook in sommige der schijnbaar laat ontleende termen *e* in het Middelnederlands uit *ei* is ontstaan („Taal en Letteren", 1897, p. 136.)

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **ai** > **à** (?).

palas 1, pauvas 2 (pavais), plaster 2, wambas 2.

Dit zijn misschien niet anders dan schrijfwijzen voor *á*. Indien de etymo-

logie van *plasdauk* bekender was (de vorm *plaisdauk*, bij KILIAAN, kan etymologies zijn), zouden wij in de hedendaagse uitspraak het bewijs hebben dat die overgang foneties zou kunnen zijn. („Taal en Letteren", 1897, p. 135).

2. Fr. **ai** > **œ**ⁱ.

Vóór vereenv. gr.: fornoise 2 fornuis, wambois 2 wambuis.

In deze woorden geeft *oi* zonder twijfel de *œ*ⁱ weer („Taal en Letteren", p. 136 en vgl. hierna de paragraaf van *ui*). Men kan hierbij voegen de volgende die in het Frans *é* hebben: *fermentuit*, *lavuit* (misschien *alieut*). Een afdoende verklaring van deze overgang weet ik niet te geven; in Oost-Vlaanderen worden *ui* en *ei* beide als *ai* uitgesproken (DE BO, p. 1040); daardoor kon aldaar tussen de beide klanken geen verschil worden gehoord; hiermede is echter het voorkomen van *è*ⁱ in andere streken niet verklaard. Misschien zou men het verschijnsel in verband mogen brengen met de verandering van *è* in *è*. Ik kom daarop straks terug.

Papegoi voor *papegaai* zal wel een Nederlandse (oostelike) dialektiese vorm zijn: het Middelnederduits kent die ook. *Wambies* weet ik niet te verklaren.

---

oi.

Schrijfwijze. De schrijfwijze oi in het Nederlands is dubbelzinnig; zij kan Nederl. ooi aangeven, doch ook als traditionele Franse orthografie zijn behouden hoewel bij ons geen i meer gehoord werd.

De Franse diftong *oi* komt uit 1) Lat. ē (vrij en gevolgd door y; 2) Lat. ō + y, au + y, en dialekties uit ŏ + y („Romania", XXX, 86).

In het Nederlands wordt Fr. *oi* òf *ooi* òf *ó*. Vergelijk de paragraaf van a.

1. Aan het eind van het woord en vóór *e*.

Met ooi: allooi 2, bonnefooi 4, emplooi 4, fooi 1, karrooie 3 (Zeel.), konvooi 3, oktrooi 1, plooi 1, renvooi 3, rooi 1, toernooi 1.

Met ó: Debo (Zeel., Fr. Dubois).

Onzeker zijn: anssoye 3 (antsouwe), avoi 1, desadvoi 4, desroi 3, foi 4, joye 1, joye 3 („edelsteen"), Loy 2 (Fr. Eloi), loi 1, Monjoie 1, troi 2.

2. Vóór medeklinker (al of niet oorspronkelik enkelvoudig).

Met ooi: turkooi*s* 3, voois 2.

Met ó: anoot 1, belfroot 1, Benoot 1 (: groet, Ro., 8769), exploot 3, conroot 1 conroet 1 (: doet, Lanc., II, 38823, : verboot, Brab. Y., V, 3181).

ambroos 4, Artoos 1 (: loos, Sto., IV, 875), Aveloos 1, framboos 4, Fransoos 1, canterpoos 2, nose 1, pongoost 1, poos 1, vandoose 3, vendose 2, vianoos 1.

Autsore 1 (Fr. Auxerre, Ofr. Auçoire), devoor 2, fore 1, ivoor 1, Lore 2 (Loire), moor 4, oor 1.

oir: accessoor 4, almore 2 (almarie), aloor 2, declinatoor 3, dretsoor 1, interlocutoor 3, kantoor 2, ketsoore 3, klapoor 2, komfoor 2, compulsorien 4, lavoor 1, oratore 1, paloor 1, persoor 2, putoor 3, reservoor 3, servoor 3, sizoor 2, territoor 4.

pool 4 (poil), toole 2.

Onzeker zijn: bescot 2, balefroit 1 (belfroot), palefroit 2; aucerois 2, Avalois 1, Fransois 1, harpois 2, carquois 4, contrepois 3, cortois 1, noise 1, oerfrois 2, pavois 2, sarasinois 1, tournois 2, troise (adj. gevormd van Troyes), vois 2; declinatoir 4, inventoir 3, compulsoir 4, confessoir 4, consolatoir 4, contoir 4, covertoir 1, lavoir 1, oir 1, poil 4, santoir 2.

3. Vóór groepen van medeklinkers.

Met ó: klooster 1, croos 2.
Met ǒ: bosse 1 (bus).

Evenals in *ai* is, in de „auslaut", de *i* van *oi* bij ons gebleven; merkwaardig is vooral *emplooi*, dat eerst laat voorkomt. Misschien is de vorm *Montjouwen* (Fr. *Montjoie*) een bewijs dat de *i* daar is afgevallen; inderdaad zou **Montjoe* bij ons *Montjowe*, *Montjouwe* kunnen geworden zijn. Vóór medeklinker is *i* geregeld weggevallen; *turkoois* en *voois* zijn zonder twijfel boekewoorden. Zie verder „Romania", XXX, 96.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **oi** wordt **u**.

Vóór medekl.: kamoes 4.

Onzeker zijn: palefroet 1; Bloes 1; dragioer 2, covertoer 1, sautoer 2, schriftoer 2; toele 2; cloester 1.

Is misschien *kamoes* uit een Zuidfrans dialekt overgenomen? De gems komt vooral in de Pyreneeën voor. Misschien is de uitspraak op rekening van de vroegere schrijfwijze *camoes* (= *camoos*) te stellen.

2. Fr. **oi** wordt **œ**[1].

Vóór medekl.: harpuis 4, kamuis 4, orduis 2 (ordeis).

3. Fr. **oi** wordt **œ̀**.

Vóór groepen: Autsurre 1 (Auxerre); bus 1.

Deze beide overgangen zijn door palatalisatie van de klinker te verklaren. Zie de Algemene Opmerkingen aan het eind van de Klankleer.

4. Fr. **oi** wordt **ei**.

Vóór groepen: ordeis 2, patteis 3 (patois).

Van *patteis* geeft het Mnl. Wk. slechts één voorbeeld. Vergelijk de paragraaf van *ai*.

In *ivare* is Fr. *oi* tot *a* geworden; een verklaring kan ik niet geven. *Orfrout* (n. *oerfrois*) is zonder twijfel een wisselvorm van **orfrout*.

---

ui.

Schrijfwijze. De schrijfwijze ui kan vóór een medeklinker direkte navolging van de Franse orthografie zijn en heeft dus geen bewijskracht voor de uitspraak.

De Franse tweeklank *ui* komt voort uit Lat. ŏ + y of ū + y.

Fr. *ui* wordt bij ons *ü* ($œ^{i}$, $œ^{u}$); in jonge woorden, overgenomen toen in het Frans *ui* tot *üi* was geworden (en die wij hier behandelen, hoewel zij eigenlik onder *i* horen), hebben ook wij *üi*.

1. Aan het eind van het woord en vóór *e*.

Met $œ^{i}$: glui 2, pui 1, ruie 3, truye 3.
Met üi: appui 4, etui 4.
Met üi en ü: paraplute 4 paraplu 4.

2. Vóór medeklinker.

Met ü: deduut 1, fute 3, conduut 1.
Met $œ^{u}$: buis 2, fruit 2 froit 1.
Met üi: conduite 4, suite 4.
Met $œ^{u}$ en üi: beschuit 2, biscuit 4.
Onzeker zijn: circuit 4, saufconduit 2, anguisse 1.

In de oude woorden is dus vóór een medeklinker Fr. *ui* tot *ü* geworden, die later met de Nederlandse *ü* tot $œ^{i}$, $œ^{u}$ is veranderd. In verband met hetgeen de paragrafen van *ai* en *oi* ons hebben geleerd, zou men mogen veronderstellen dat, in de „auslaut", de *ui* niet over *ü* heen tot $œ^{i}$ werd, daar immers in die positie de Franse diftongen bij ons onveranderd blijven; men zou dan moeten aannemen dat bijv. *pui* eerst *püi* is uitgesproken en bij ons die tweeklank *üi* tot $œ^{i}$ is geworden, onafhankelik van de verandering van *ü* in $œ^{i}$.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **ui** wordt **ooi**.

Aan het eind: anooi 1, vernooi 1 (: joye, Troy. Epis., 9355); poi 2, gloi 2.
Vóór medekl.: froit 2.

Alleen in de twee eerste woorden is de uitspraak *oi* zeker; in de drie andere kan *oi* desnoods een schrijfwijze voor $œ^{i}$ zijn (vgl. p. 162). Het is onzeker of *vernooi* onder *oi* of *ui* moet worden geplaatst. Indien het woord uit een Frans dialekt komt waarin de ŏ niet gediftongeerd is, dan is zijn plaats in de paragraaf van *oi*. Indien echter, zoals ik vermoed („Romania", XXX, 87), *oi* uit Ofr. dial. *oei* voor *uei* is te verklaren, dan hoort het onder *ui* te worden behandeld, daar Fr. *ui* ook uit de diftong *uei* kan voortkomen.

2. Fr. **ui** wordt **ei.**

Vóór ə: peie 2, reie 3, vernei 1.
Vóór t: freit 3.

Op p. 169 heb ik een paar woorden vermeld waarin Fr. *oi* tot *ei* is geworden: daartoe kan *vernei* desnoods ook behoren. Verder vindt men op p. 163 het woord *fleiten*, waarin Fr. *ü* tot *ei* is geworden. Voor die welke op ouder *uei*, *oei* teruggaan, zou men een akcentuatie *uéi* mogen aannemen, die tot Nederl. *ei* geleid zou hebben („Romania", XXX, 87); evenwel voor *freit* in plaats van *fruit* gaat die verklaring niet op, daar hier geen oudere vorm met triftong heeft bestaan. Het komt mij voor dat wij hier altans voor de overgang van *œ'* in *ɛ'* een fonetiese verklaring moeten zoeken; het ligt voor de hand er een assimilatie van *œ* aan *i*, dus een verdwijnen van de ronding der lippen in te zien. Dezelfde overgang komt voor in woorden waarvan de etymologie onzeker is (zie de woordelijst s. v. *duit*, *kuik*, *kuit*, *spui*). Het is opmerkelik dat in al deze woorden, op één na, de klinker vóór *t* of *ə* staat of in de „auslaut". Zie de Algemene Opmerkingen aan het einde der Klankleer.

2. Fr. **ui** wordt **i.**

Aan het eind : gli 2.
Vóór medeklinker: angwisse 1.

Deze beide vormen wijzen op een Franse uitspraak *ui*. Zie „Romania", XXX, 97.

3. Fr. **ui** wordt **ai.**

Aan het eind: glai (glui), paye (pui).

Mag men hierin Nederlandse dialektiese vormen zien? Zie Molema, „De Groningsche Volkstaal", s. v. *paikoamer*.

---

ei.

De Franse tweeklank *ei* komt voort uit Lat. vrije e, doch is reeds zeer vroeg *oi* geworden; alleen in westelike dialekten blijft hij *ei*. Voor dial. *ei* uit Lat. a zie de paragraaf van gesloten *e*.

1. Vóór *ə*.

lamprei 1.

2. Vóór *t*.

coonreit 1 (conroot), secreit 1.

Lamprei kan een zeemanswoord zijn en uit Normandië hierheen zijn gekomen. Dat *coonreit* een wisselvorm van **conroit* zou zijn (p. 169) mag men niet aannemen daar de vorm *conroit* voor het Middelnederlands niet bewezen is. De enige verklaring is dan dat het woord zeer oud is, en overgenomen

vóór de tijd waarin Ofr. *ei* tot *oi* werd (vgl. de paragraaf van vóórtonige *o* vóór nasaal). *Secreit* kan een kontaminatievorm zijn van Ofr. *segrei* met *sekreet*, doch liever zie ik er een Mnl. wisselvorm in van *sekreet* (vgl. p. 146), daar er, behalve *conreit*, geen voorbeeld is van woorden met Lat. vrije ē, die bij ons *ei* (niet *oi*) hebben.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **ei** wordt **ai**.

Vóór ə: jornai 4, lavaie 3, valaie 1 (vlaei).
Vóór t: tanait 2.

In deze woorden heeft het Frans *é*; ik heb echter, op p. 148, hierheen verwezen omdat het *ei*, niet *é*, is die *ai* is geworden. Het is zonder twijfel een dialektiese uitspraak. Misschien is *baai* (in *baairanger*), naast *bai*, een ander voorbeeld hiervan, evenals *lawaai*. Zie „Taal en Letteren", XV, 25, 131.

2. Fr. **ei** wordt **i**.

opril 4.

---

ie.

Schrijfwijze. De schrijfwijze ie heeft op zichzelf geen bewijskracht voor de uitspraak, daar zij in uit het Frans overgenomen woorden zowel *i* als *ié*, *iè* kan gelezen worden.

De Franse tweeklank *ie* komt uit 1) Lat. y + a; 2) Lat. vrije ĕ; 3) Lat. a + y in het suffix arium.

Fr. *ie* heeft bij ons het akcent op *i* of op *é*. De woorden overgenomen na de verandering van Fr. *ie* in *yé*, *yè* vindt men in de paragrafen van open en gesloten *e*.

1. Vóór ə.

Met ie: calsiede 1 (chaussee), Corbie 1, curie 1, maisniede 1, prisie 2.

2. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met ie: brief 1, grief 1.
fier 1, Pier 2, sier 1. Hierbij de Infin. -uitgang ieren; zie de Vormleer.
Michiel 1.
Met e: servet 2.
releef 3 relef 3.

Onzeker is de uitspraak van: aliet 2, clergiet 2, maerspiet 2, plankiet 2, serviette 2, traitiet 2; coverkief 1, meskief 1, relief 1; belechiere 1, pilier 2; miel 1.

3. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

Vóór Fr. l.

Onzeker is de uitspraak van vielge 1.

Vóór Fr. r.

Met ie: ier (arium; vgl. p. 134): aalmoezenier 3, avonturier 3, bandelier 4, bankier 3, banier 1, bankroetier 3, barbier 2, boekanier 4, bottelier 1, brigadier 4, cipier 3, douanier 4, eglantier 1, financier 4, foerier 2, fuselier 4, gondelier 4, grenadier 4, griffier 3, grossier 2, juwelier 2, kamenier 1, kanonnier 4, kanselier 2, karabinier 4, kassier 4, klavier 2, klovenier 2, koerier 4, koetsier 4, kohier 2, kwartier 1, kurassier 4, lancier 3, laurier 3, latier(boom) 3 (litière), manier 1, manufakturier 4, mortier 2, musketier 3, officier 1, palfrenier 2, papier 2, partikulier 2, passagier 3, pionier 3, plankier 3, plavier 3, poelier 3, pontonnier 4, populier 4, portier 1, rapier 2, rentenier 2, rivier 1, scharnier 2, scolier 1, summier 4, tempelier 1, vizier 1, enz.

Met e: berbeer 2 (barbier), eglentere 2 (eglantier), gaardenere 2, irreguleer 1, canselere 2, cloosterere 1, latimeer 1, provendere 2, spetelere (hospitalier) 2, scolere 2.

De volgende woorden op -ier bestaan niet meer: aalmoeseniere 1, alowiere 2, archier 2, arkier 3, armborstier 1, audiencier 2, baetselier (Mnl. Wk.), balengier 2, balier (kijn) 2, balsamier 1, barbier 2 (deel van de wapenrusting), barillier 2, bellier 3, bernier 1, bombaerdier 2, bovier 1, brachiere 1, broddier 3, dangier 1, denier 1, destrier 1, devancier 4, dispensier 2, dissennier 2, doblier 1, douagiere 3, drapier 2, duwiere 1, Fevrier 1, forestier 1, forettier 2, fortsier 1, frontier 3, fruitier 2, gaardenier 2, gernier 2, ghiolier 3, goffenier 1, gorgiere 2, gotiere 2, gouwiere 3, groselier 2, gruier 3, hakebusier 3, halsbergier 2, hellebardier 2, hennepier 3, Hennewier 1, hospitalier 1, hostelier 1, huissier 3, irregulier 2, justicier 2, cabarettier 2, calendier 1, Cambier (eigennaam), capelier 2, carnier 3, karriere (weg) 2, carriere (steengroeve) 3, castaengier 1, cloosterier 1, corsier 1, collier 2 (kohler), coliere 2, coltier 2, kordelier 3, cordewanier 2, corier 2, cornier 2, costillier 2, costumier 1, crasier 2, creancier 3, credencier 3, crismier 1, crupiere 1, quissier 2, lardier 2, lavendier 2, Legier 1 (eigennaam), librarier 2, linagier 3, lormier 2, losengier 1, lumiere 1, maisiere 1, marglier 3, meissenier 1, menagier 3, mersenier 2, messagier 1, Momplier 2 (Montpellier), obediencier 3, oblier 2, olivier 1, oliviere 3, ostagier 3, paisier 2, panetier 1, panchier 2 (pantser), parmentier 1, pautenier 1, pautoniere 2, peltier 2, penancier 1, penitencier 2, pensier 3, piekenier 3, pitanchier 2, potagier 2, princier 2, prisonier 1, provendier 2, putier 1, raepier 3 („knolleveld"), rasier 2, rastelier 1, regulier 1, rochiere 2, roketier 2, rosier 1, rotier 2, rustier 2, savetier 2, saucier 2, seculier 1, serpelgier 2, singulier 4, sommelier 2, sommier 1, soudier 1, spaulier 1, specier 2, tafelier 2, Talifier 2, tapijtsier 3, tavernier 1, teestier 2, torrier 3, tripiere 1, vergier 1, victalier 3, violier 3, vivandier 3, enz.

Vóór Fr. š, ž (Ofr. tš, dž).

Met ie en é: siege 1 seedse 2.

Met é: pecie 2.

4. Vóór groepen van medeklinkers.

a. Van muta cum liquida.

Met ie en e: jeniever 1 jenever 1.

Met e: fever 2.

b. Van andere medeklinkers.

Met ie: priester 1.
Met ie en e: fiertre 1 fertele 2, tierce 1 tercie 1.

Zie over de uitspraak van *ie* in het Nederlands, die op een akcentuatie op *i* wijst, „Romania", XXX, 85. Dat deze wijze van akcentueren kan worden toegeschreven aan de Germaanse gewoonte om het akcent naar voren te brengen, en niet noodzakelik reeds in het Frans bestond, blijkt uit vormen als *oblier*, *soudier* (zie de paragraaf van niet-initiale vóórtonige *i*), waarin ook de jongere Fr. *ie* met Nederl. *ie* is samengevallen. De woorden op Fr. *iee* moeten niet, zoals ik vroeger aannam, in verband worden gebracht met de Noordfranse vorm *ie*: immers dan zou een vorm als *maisniede* (niet *maisnide*) onmogelik zijn. Hoe zijn de woorden met *e* te verklaren? Al neemt men aan dat zij uit Centraalfrans *ie* met akcent op *e* komen, dan is daarmede het wegvallen van *i* nog niet opgehelderd. In de woorden met *-ere* voor *-ier* mag men suffixverandering aannemen (zie later); *eglentere* berust misschien op verwarring met *tere* „boom"; *fertele*, *fever*, *tercie* kunnen latinismen zijn. Blijven: *releef* 3 *relef* 3, *servet* 2, *seedze* 2, *jeuerer* 1. Ik twijfel of ze als Franse dialektiese vormen zijn te beschouwen. In de „Brut van Munchen", die in het Noorden van Frankrijk moet zijn geschreven, vind ik, vs. 1663, *assegent*: deze vorm kan altans met *seedze* in verband worden gebracht; niet onmogelik is de palatale konsonant oorzaak van het verdwijnen van *i*. Voor de andere vergelijke men p. 175.

Biezondere Veranderingen.

Fr. **ie** wordt **i**.

Aan het eind en vóór o: Corbi 1; cautside 1.
Vóór enkele medekl.: meskif 2; vil 1.
Vóór vereenv. groep: aluwire 1, artsir 1, cloosterir 1, colire 1, Pirs 1, putir 1, restalir 1, tavenir 2, vele werkwoorden op iren in de Lanc.; pitse 2, sighe 2.
Vóór groepen v. medekl.: tirche 1.

Zie „Romania", XXX, 98; bovendien „Bulletin de l'Acad. roy. de Bruxelles", 1897, p. 255, en SUCHIER, „Aucassin et Nicolete", p. 69. Het is een Noordfranse eigenaardigheid.

Geïsoleerde veranderingen zijn: *caleeyen* voor *calsie*; misschien is dit een suffixwijziging, al komt ook in de „Brut van Munchen", 2502, *maixnie* in plaats van *maisnie* voor. — In de „Oorl. Albr.", 251, vindt men *papair* voor *papier*. — Over *aar* in plaats van *ier*, zie „Essai", p. 62 n.

---

ieu.

Deze drieklank is in het Frans tot *iö*, *yö* geworden. Over de oorsprong zie men SUCHIER, „Altfranz. Grammatik", § 32.

Fr. *ieu* blijft bij ons *yœ* of wordt *iü*, *iew*, *ie* of *ü*.

Aan het eind van het woord.

Met yœ: Adieu 4.
Met iü: ju (Zeel. merju), camiuwe 2.
Met iew: adieuw 4, nieuwele 2.
Met ie: adie 4, Dies 1.
Met ü: ajuus 4, camehu 1, nuwele 2, Monju 1.
Onzeker is de uitspraak van Diens 1, camahieu 2.

Het is twijfelachtig of al deze verschillen aan het Nederlands moeten worden toegeschreven. Van *nieule* komen ook in het Oudfrans de varianten *niule*, *nule*, *niele* voor, naast *Mongieu* staat *Mungiu*, *vieux* wordt in St. Pol tot *vyü* („Rev. pat. gallor.", V, 278). Maar ook het Nederlands zou sommige bijvormen kunnen verklaren, nl. die waarin de *i* geakcentueerd is; immers, men zou daarmede kunnen vergelijken de akcentuaties *íe*, *óe*, *éei*, waarvan vroeger sprake is geweest. Zie over *adieuw* het „Ned. Wk.", i. v. *adieu*. De uitspraak *iœ* wijst op de Franse akcentuering. Dat bij deze betoning het eerste element wegvalt, waardoor *iü* tot *ü* wordt, zou kunnen worden vergeleken met hetzelfde verschijnsel in *œ* voor *ie*. Eindelik zou de wijziging van *iœ* in *iü* een palatalisering kunnen zijn, zoals wij er reeds verscheidene aantoonden, en die aan het einde der Klankleer nog eens ter sprake zullen komen.

Biezondere Verandering.

Ieu wordt **o**, **u**, **ou**.

Vóór medekl.: noele 2 nole 3.
Aan het eind: Monjouwe 1.

Het komt mij voor dat wij hierin veranderingen van *ü* moeten zien, veroorzaakt door de *w* die bij ons werd uitgesproken na de klinker (zie het Hoofdstuk der „Epenthesis"). Vergelijk op p. 163 *latouwe*, op p. 169 *Monjouwe* (Fr. *Montjoie*) en hieronder *baeljou*.

---

iu.

Slechts één woord komt voor dat in deze rubriek behoort en waarin *iu* dialekties voor Fr. *if* staat.

baliu 1 baljuw 1 balieu 3.

Voor de verandering van *ü* in *ö* is te vergelijken p. 162. Over een bijvorm *baeljou* 1, zie hierboven. Het is niet waarschijnlik dat deze velaire uitspraak van *ü* in verband moet worden gebracht met de uitspraak *iu* voor *iü*, die Neumann, „Laut- und Flexionslehre", p. 41, aanneemt voor Pikardië. Zie ook Van Helten, p. 102.

---

au.

Schrijfwijze. Bewijzend voor de vroegere uitspraak zijn de tegenwoordige taal en de schrijfwijzen ou en aeu. De orthografie au kan navolging van het Frans zijn.

De Oudfranse tweeklank *au* komt uit 1) Lat. a gevolgd door gevokaliseerde l; 2) Lat. ĕ gevolgd door gevokaliseerde l, nadat Fr. *eau o* is geworden. Zie over Lat. au de paragraaf van ò, en vergelijk de paragraaf van *l*.

Ofr. *au* is in het Nederlands, met oorspronkelike *au*, tot $\grave{a}^w$ (geschr. *ou*) geworden. Woorden overgenomen nadat Fr. *au* in ò (ô) is veranderd, vindt men bij ò.

1. Aan het eind van het woord.

Met $\grave{a}^w$: flambouw 4, kartouw 2.

Onzeker is de uitspraak van artichaut 4, bedauw(er) 1, fitsau 2, gorfau 3, courtauwe 3.

2. Vóór medeklinker.

Met $\grave{a}^w$: assaeut 1, fout 1, froude 2, kersoude 2, kortout 3, kous 1, pauze 4, ribaut 1 (: souden, Ro. 8089), saus 1, schouden 3.

Onzeker zijn amaus 2 (email), amiraude 2, assaut 1, bertauden 1, bliaut 1, deffault 2, fraude 3, gauge 3, cause 2, Clerevaus (Sto., II, 409 var.), scafaut 1, speauter 2.

Omtrent deze woorden merk ik op dat, blijkens het vermelde rijm, de overgang van $\acute{a}^w$ in $\grave{a}^w$ in het Mnl. zeer oud moet zijn, tenzij men zou willen aannemen dat Fr. *au*, onafhankelik van de Nederlandse klank *aeu*, tot $\grave{a}^w$ is geworden. Onmogelik is dit niet; wij zullen in de volgende paragraaf zien dat zelfs Fr. *ou* reeds zeer vroeg $\grave{a}^w$ is geworden.

Flambouw heeft $\grave{a}^w$ hoewel het zeer laat is overgenomen, een bewijs dat Ofr. *au* eerst laat is gemonoftongeerd, altans in het Noorden van Frankrijk, hetgeen ook de talrijke woorden met $\grave{a}^w$ (niet *o*) uit de derde periode bewijzen [1]). *Pauze* zal wel een schrijftaal-uitspraak hebben.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **au** wordt **a**.

Vóór medekl.: imaes 2 (email), Clerras (Sto., II, 409), lampraes 2.

Zie over deze vormen „Romania", XXX, 108 en 109.

2. Fr. **au** wordt **au** (?)

Mirande 1 (amiraude), gierant 2 (heraut).

De vraag is of wij in deze woorden te doen hebben met de verandering van *au* in *au*, of wel van *al* in *au*: het eerste is waarschijnlik, daar, zoals

[1]) Men weet dat dit ook in andere Franse dialekten het geval was (Nyrop, I, § 241).

wij zullen zien, de vormen met niet-gevokaliseerde *l* weinig talrijk zijn. In vóórtonige syllabe komt de overgang vaak voor, doch moet dan anders verklaard worden (zie „Epenthesis"). Hoe zij moet worden opgevat in de beide bovenstaande, weet ik niet. In *gieraut* kan suffixverandering in het spel zijn.

---

ou.

Schrijfwijze. De schrijfwijze ou is dubbelzinnig, daar zij ook de Oudfranse uitspraak ò^{u} kan weergeven.

De Oudfranse *ou* komt uit 1) ouder *ó + l*, *ò + l*; 2) Lat. a + u.

Ofr. *ou* wordt bij ons à^{u}.

1. Aan het eind van het woord.

Anjouwe 2 (:getrouwe, Brab. Y., VI, 754) Aniauwe (Sto., III, 1237) caeliau 2, Putouwe 2 Petau 2 Poitau 1.

2. Vóór medeklinker.

achauten 2, kouter 1, saut 2 (soud), vaute 2.
Onzeker zijn acouten 2 en soud 1.

Daar in het Pikardies *òu* uit *ol* tot *au* is geworden („Auc. et Nicol.", p. 67), zou men voor de tweede groep een dialektiese oorsprong kunnen aannemen. Evenwel, met het oog op de overeenkomst tussen beide groepen, mogen wij altans de woorden die bij ons ook met *ou* geschreven worden als Centraalfrans, en de verandering in beide groepen als een Nederlands verschijnsel beschouwen.

β. Klinkers en Tweeklanken vóór nasalen.

Zoals men weet, hebben de Franse klinkers vóór nasale medeklinkers vaak een biezondere ontwikkeling gehad; niet alleen zijn zij in bepaalde posities genasaliseerd, maar vaak was vooraf hun klank nog veranderd. Tegenwoordig komen nasale klinkers alleen voor in de „auslaut" en in gesloten syllabe, vroeger ook in open syllabe.

Een volledige nasalisatie van klinkers, zoals in het Frans, komt in de overgenomen woorden alleen voor in de mond van personen die het Frans hebben beoefend. Wanneer het woord Nederlands is geworden, dan is de Franse nasale klinker bij ons geworden tot klinker gevolgd door *n* [1]; men bedenke daarbij dat, in het Oudfrans, na de nasale vokaal de nasale medeklinker nog werd uitgesproken.

Een enkele maal treft men schrijfwijzen aan waardoor getracht is de uitspraak der nasale vokalen van het Frans weer te geven: *serjangt* („Ann.", XXV, 221), *cniung* („L. Mest.", p. 11).

[1]) Ik laat onbesproken de vraag — die niet van speciaal belang is voor de overgenomen woorden — of in het Nederlands de klinkers vóór *n* voor een gedeelte van hun duur zijn genasaliseerd.

1. a gevolgd door nasaal.

Geplaatst vóór enkele nasale konsonant gevolgd door *ə*, is Lat. a in het oudste Frans genasaliseerd, doch heeft later de nasale uitspraak verloren. Vóór nasale konsonant die aan het eind staat of gevolgd wordt door een andere medeklinker, is Lat. a sedert de oudste Franse teksten genasaliseerd.

Tegelijk met Lat. a wordt hier behandeld Lat. e vóór nasaal en konsonant, in woorden overgenomen nadat die e in het Frans ã was geworden.

Fr. *a* wordt palataal of blijft velair of *ã*.

1. Vóór oorspronkelik enkele nasaal aan het eind van het woord.

Met pal. a: Adaem (appel) 1, artisaen 3, fasaen 1 (fazant), galbaen 2, koertisaen 3, labberdaen 3, lagaen 2, Libaen 2, merlaen 3, Milaan 1, Montalbaan 1, oceaan 4, parmezaan 3, plataan 2, Ronaan 2, roffiaan 2, safraan 1, soudaen 1, soutane 4, Tervagaen 1, timpaan 3.
Met vel. a: charlatan 4, sultan 4.
Met ã: elan 4.
Onzeker is de uitspraak van: kaban 3, carkan 3, trepan 3, Terragan 2.

2. Vóór enkele nasaal + *ə*.

Met pal. a: barbacane 1, bigame 4, doeane 4, infaam 4, koertisane 3, reklame 4, tisane 2, tramontane 4.
Met vel. a: macedoine 4.

3. Vóór vereenvoudigde groep van nasaal en medeklinker.
a. Van verschillende medeklinkers.

Vóór n + yod.
Met pal. a: Aquitanie 2 Aquitane 1, Buranie 1 (Ofr. Moraine); Aquitaenge 1, Almaenge 1, Bertaenge 1, quintaenge 1, montaegne 1, Sardaegne 1 (Ofr. Sardagne).
Met vel. a: champagne 4, kampanje (dek) 3.
Met pal. en vel. a: kampanje 4 campaenge 1, kastanje 4 kastaenge 1, kokanje 4 cockaenge 2.
Onzeker is de uitspraak van montanje 1. Vergelijk p. 190 en de paragraaf van ñ.

Vóór n + andere Franse klanken.
Met pal. a: blaam 1.
Met vel. a: barlannen 4, plan 4.
Met ã: mouvement 4, suspens 4 (vgl. p. 181).

b. Van dubbele nasaal.

Met vel. a: program 4.
Met pal. en vel. a: dame 1 damme 3 madam 4, dame 3 dam 3 (spel), taan 4 tane 3 tanne 3.

4. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met vel. a: amandel 1, amarant 3, ambelen 3, bacchant 4, balans 2, bande 1, blank 3, branke 1, branle 3, chammerande 2, dans 1, dans 2 („heer"), flank 4, frank 2 (geldstuk), frank 3 (adj.), garant 2,

guirlande 3, harange 3, klant 2, kamfer 3, kamp 1, kans 2, carkant 3, contant 2 (content), lamble 2, lamp 1, lans 2, manche 2, manken 3, nampt 2, offerande 1, opulant 4, oranje 3, pedant 4, plank 2, provande 2, rang 4, reprimande 4, skafander 4, tante 4, tarant 1, warande 3.

Met vel. en pal. a: franje 3 fraenge 3 (vgl. p. 181), calange 3 calaenge 1.

antem.

Met vel. a: adjudant 4, acceptant 4, amusant 4, arrestant 4, arrogant 4, aspirant 4, avenant 1, bouffante 4, briljant 4, charmant 4, brigant 2, defaillant 4, degoutant 4, delinquant 4, deplaisant 4, deposant 4, dilettant 4, dissonant 4, eklatant 4, exorbitant 4, elegant 4, emigrant 4, fabriekant 4, fatigant 4, figurant 4, flagrant 4, florissant 4, frappant 4, galant 3, goevernante 3, immigrant 4, imposant 4, intendant 4, kangiant 2, capitulant 3, kollektant 4, kommandant 4, kommunikant 3, komparant 4, considerant 4, konsonant 4, konstant 4, constituant 4, kontant 4, kontraktant 4, coulant 4, covenant 1, luitenant 3, mendicant 2, morgant 2, muziekant 4, navenant 2, nonchalant 4, officiant 3, oktant 4, opposant 4, oubliant 4, passant 4, pikant 4, plaisant 1, portant 3, poste restante 4, poursiewant 2, pressant 4, protestant 3, puissant 4, rampant 1, ravissant 4, remenant 2, remonstrant 3, remplaçant 4, respondant 3, rezultante 4, riant 4, rossinant 4, saillant 4, samblant 1, sekondant 4, sextant 4, sergeant 1, serpant 1, soffisant 1, studant 2, suppliant 3, touchant 4, transparant 4, triomfant 3, vakant 4, enz.

Met ã: à bout portant 4, gerant 4, en passant 4, penchant 3, restaurant 4, tableau-vivant 4, volant 4.

antia (entia).

Met vel. a: abondantie 4, acquitanse 1, alliantie 4, arrogantie 4, assurancie 3, bombancie 3, defaillancie 3, delivrance 2, desperancie 3, destourbanche 2, discordantie 4, doliancie 3, financie 2, garantie 4, gouvernanche 1, importancie 3, instantie 3, kadans 4, kondoleancie 4, konkordancie 2, continuancie 2, creancie 3, kwitantie 4, leverantie 2, monstrancie 2, negromancie 2, ordonancie 1, oubliancie 3, penitancie 1, pitancie 1, provanche 2, recreancie 3, remonstrancie 3, semblancie 3, siecanse 2, squinancie 1, sustinancie 1, vailliantie 4, vakantie 3, vengeancie 3, enz.

Met ã: ambulance 4, avances 4, diligence 4, faience 4, intendance 4, nonchalance 4, nuance 4, Renaissance 4, seance 4, surveillance 4.

Met vel. a en ã: surseancie 3 surseance 4, usancie 3 usance 4.

Onzeker is de uitspraak van: defaillance 4, empirance 2, garance 3, convenance 1, maintenanche 2, mesusance 2, souffisance 2.

Zie ook de paragraaf van *en* voor de woorden die Lat. en hebben. Wat de behandeling van Lat. an aangaat, zo is het duidelik dat de genasaliseerde *a* in het algemeen bij ons als *à* wordt uitgesproken, terwijl de niet-genasaliseerde *a* de palatale uitspraak houdt, behalve als *w* voorafgaat (waarover men vergelijke p. 145). De wisseling van *à* en *á* voor vroeger dubbele nasaal wijst er op dat in de derde periode in het Frans de nasalisatie in die positie verdween. Vóór vroegere n + yod is de behandeling dezelfde als vóór orale konsonanten; daaruit blijkt dat in het Oudfrans de klinker minder

sterk genasaliseerd was dan vóór nasaal gevolgd door een andere medeklinker (*fraenje*, *calaegne* schijnen te bewijzen dat voor ons taalgevoel *a* + *ĩ* met *n* mouillé identiek was). Merkwaardig is de behandeling van *a* vóór oorspronkelik enkele konsonant aan het eind van het woord; hier heeft het Frans *ã*, bij ons zouden wij dus *à* verwachten; doch men vindt die klank alleen in twee woorden die het Germaans akcent hebben gekregen; die welke in de drie eerste perioden zijn overgenomen, hebben *á*. Dit verschijnsel wijst er op dat het timbre van de *ã* in het Frans langer gesloten (palataal) is gebleven dan men meestal aanneemt, en dat bij ons de open uitspraak vóór nasaal + medeklinker in de oudere woorden verklaard moet worden door Nederlandse klankwetten.

Biezondere Verandering.

Fr. **am**, **an** worden **em**, **en**.

Vóór groep: ember (Kil.), lens 2.

Lens is waarschijnlik een Hoogduitse vorm. *Ember* dat, voor zover ik weet, alleen bij KILIAAN voorkomt, kan een „verkeerde" schrijfwijze zijn.

Opm. Een soortgelijke verandering vindt men in kokinje (kokanje). De vorm is te jong dan dat hij door een Frans (dialekties) cocaigne zou zijn te verklaren, dat desnoods kokinje zou kunnen worden (p. 190). Is kokanje misschien veranderd naar analogie van Oostinje (Oost-Indië)?

Pheysoen voor fazant is het rezultaat van volksetymologie: hoen komt inderdaad in de Middeleeuwen voor in de zin van „fazant".

---

2. **e** gevolgd door nasaal.

Schrijfwijze. Om de uitspraak en (niet an) vast te stellen, kan de schrijfwijze en niet volstaan, daar deze op navolging van het Frans kan berusten. Dit is evenwel hoogst onwaarschijnlik voor de woorden op ment.

I. Lat. e [1]) in geleerde woorden gevolgd door nasale medeklinker en *ə*, is in het Oudfrans genasaliseerd, doch heeft later de nasale uitspraak verloren. Vóór nasale medeklinker gevolgd door een andere konsonant, is hij in het Frans *ã* geworden; dat geval hebben wij in de vorige paragraaf behandeld. Soms echter blijft hij in de overgenomen woorden *en*, en dan zijn de woorden hier geplaatst, daar de mogelikheid niet is uitgesloten dat *en* hier een Oudfranse dialektiese uitspraak vertegenwoordigt.

---

[1]) Het is onnodig een scheiding te maken tussen open en gesloten *e*, daar deze in het Frans vóór nasaal zijn samengevallen in geleerde woorden en vóór nasaal + medeklinker.

II. Genasaliseerde *e* komt bovendien voort, in jongere woorden, uit Lat. i vóór nasaal (Ofr. *in*, vgl. p. 187), uit a in ianum (Fr. *ien*) en uit e i vóór nasaal en y.

Fr. *en* is bij ons *én* gebleven of *èn*, *ĕ* geworden.

I. Lat. e.

1. Vóór enkele nasaal + *v*.

Met é: acyteleen 4, ameen 4, ebene 1, fenomeen 4, obsceen 4, oxygeen 4.
Met è: scène 4.

2. Vóór vereenvoudigde groep van nasaal en medeklinker.

a. Van verschillende medeklinkers.

Met é: du Neem (Fr. du Nesme).
Met è: crème 4.

b. Van dubbele nasaal.

Met è: ben 2, penne 1 („bout"), penne 1 („top").

3. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met è: avent 3, cement 1, divident 4, enten 1, malcontent 3, ongent 1, present 2 (adj.), present 1 (subst.), recent 4, rente 1, talent 2, tenger 3, tent 1; legende 2, prebende 3; nonsens 4; enkt 3 (inkt), eengel 2 (singel); temperen 1.
Met a en è: bande 1 bende 1, opulant 4 opulent 4.

Onzeker is de uitspraak van amende 3, attente 1, defense 4, faciende 3, fiente 2, frenie (franje, vgl. p. 179), gent 2, gentel 1, cadence 3, calegne 2 (calange 1), consent 1, content 1 („strijd"), Orliëns 1, provenche 2, provende 1, recompense 3, revenge 3, suspens 2, tenten 1, vente 2.

entem („Essai", p. 58)

agent 3, antecedent 4, dekadent 4, descendent 4, expediënt 4, exponent 4, evident 4, impertinent 4 („brutaal"), incident 3, indolent 4, inkompetent 3, inkonveniënt 3, insolvent 3, kliënt 4, koëfficiënt 4, kompetent 3, konkurent 4, kontingent 4, korrespondent 4, quotiënt 4, patent 3, patiënt 4, permanent 4, pertinent 3, precedent 4, president 3, pretendent 4, proponent 4, regent 3, regente 3, resident 4, solvent 3, urgent 4, enz.
Met a en è: deposant 4 deponent 4, delinquant 4 delinquent 4, intendant 4 superintendent 3, serpant 1 serpent 1, studant 2 student 2.

Onzeker is de uitspraak van: insufficiënt 4, insurgent 4, remanent 2, sufficiënt 3, surgent 2 (sergeant).

entia („Essai", p. 73).

advertentie 4, acquiescentie 4, apparentie 3, assistencie 3, deferentie 4, dependentie 4, descendentie 4, exigentie 4, impertinentie 4, indolentie 4, inkompetentie 4, inkonsekwentie 4, coherentie 4, kompetentie 4, kondescendentie 4, konferentie 4, konfidentie 4, konkurrentie 4, konsekwentie 4, konsistencie 4, korrespondentie 3, credencie 2, patiëntie 3 (plant), preferentie 4, presencie 2, residentie 3, repondencie 3, urgentie 4, enz.

mentum: („Essai", p. 80).

Met è: adjournement 4, advertissement 3, advoyement 3, aisement 1, accablement 4, accomplissement 4, accoutrement 4, acquiescement 4, amendement 4, amuzement 4, apointement 2, appatissement 2, appensement 4, arrangement 4, arrement 3, arrentement 3, arrivement 4, avancement 3, bandiment 2, bannissement 4, chantement 1, dedommagement 4, demandement 4, deraillement 4, despointement 2, detachement 4, divertissement 4, ekipement 4, emolumenten 4, empeschement 3, empressement 4, enervement 4, enterinement 3, etablissement 4, evenement 4, faillissement 4, finement 2, fondament 1, fornissement 3, garnement 1, garnissement 2, goevernement 2, habillement 2, harnachement 4, jugement 1, calament 2, capement 2, castiment 1, cognossement 4, commovement 4, kompliment 4, comportement 4, conjurament 1, consentement 4, contentement 3, cronement 1, lavement 2, lenement 2, logement 3, mandement 2, muniment 1, namptissement 2, ougement 1, paiement 1, parement 1, parlement 1, passement 3, perkament 2, petitionement 4, piment 1, regiment 2, reglement 4, recouvrement 3, relevement 3, retardement 4, sentiment 4, serment 2, signalement 4, solement 3, soulagement 4, tafelment 2, tansement 2, traktement 4, vaselment 2, vestement 2, voegement 2, enz.

II. Fr. *in*, *ien*, *iem*, *ein*, *ain*.

1. Aan het eind van het woord en vóór medekinker.

Met ẽ: bassin 4, balletin 4 (vgl. p. 187), dessin 4, gobelin 4, timbre 4; elektricien 4, milicien 4; dessein 4, teint 4.

In de platte uitspraak hoort men in plaats van ẽ vaak èn. Onzeker is de uitspraak van timber 1.

2. Vóór *n*.

Met è: persienne 4, tantième 4; karantaine 4, migraine 4.
Met é: kaseem (Fr. quinzième; dial. te Bergen op Zoom)[1].

De Franse genasaliseerde *ẽ* klonk bij ons natuurlik *ẽ*. Dat, in het Oudfrans, vóór oorspronkelik enkele medeklinker, Lat. e was genasaliseerd, kunnen wij uit onze woorden niet opmaken. Het interessantste feit dat de bovenstaande woorden aan het licht brengen, is dat Lat. en vóór medeklinker, hoewel in het Frans reeds zeer vroeg tot *ãn* geworden, toch bij ons bijna uitsluitend door *en* wordt weergegeven. In de eerste plaats is dat hierdoor te verklaren dat in de Noordfranse dialekten Lat. e vóór n niet tot *ã*, maar tot *ẽ* was geworden (zie „Romania" XXX, 98). Maar er komt bij dat de meeste woorden met en in zeer vaak gebruikte suffixen voorkomen, zodat in de latere woorden en door analogie kan worden verklaard. En eindelik zal ook de schrijftaal het hare ertoe hebben bijgedragen om en onveranderd te laten. Niet geheel onmogelik is dat in sommige oude woorden nog een, aan de Centraalfranse verandering van en in *ã* voorafgaande uitspraak zou zijn overgebleven.

[1]) Mededeling van Dr. J. A. Tours te Amsterdam.

Wat aangaat de dubbele vormen, zo zijn die voor een deel te verklaren doordat de uitgang *-ant* is gelatiniseerd (bijv. *deponant*), voor een deel doordat hetzelfde woord aan het Centraalfrans en aan het dialekt is ontleend [1]). *Cadens* komt misschien uit het Italiaans, met of zonder bemiddeling van het Hoogduits.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **en**, **em** wordt **in**, **im**.

Vóór groep van medekl.: fondamint (aangehaald bij VAN HELTEN, p. 43), inten 1, covint 1 (convent), prosint 1 (present), tinten 1.
fringe 1 (franje), singel 2; inkt 2, paymint 2.
timperen 1.

GODEFROY geeft, X, 759[b], een voorbeeld van *testamint*; doch deze vorm staat geheel alleen. Het is mogelik dat deze Middelnederlandse vormen op Oudfranse vormen teruggaan waarin Lat. ē tot *é* was geworden, vóórdat hij genasaliseerd was (NYROP, I, 216). Deze verklaring past echter niet voor de eerst in de tweede periode overgenomen woorden; nu hebben wij op p. 139 dezelfde overgang aangetroffen in woorden waarin *è* vóór een orale medeklinker staat; dit is zonder twijfel een Middelnederlandse klankwijziging. Vgl. p. 190 en 191, 192.

2. **en** wordt **ein**.

Vóór vereenv. groep: emeide 2 (amende).
Vóór groep: Amieins 1, Floreins 1, Orlieins 1.
brein 3 (bern).

Vergelijk VAN HELTEN, p. 96. Waarschijnlik moeten de woorden waarin *e* vóór *ns* staat, afzonderlik worden behandeld; in *emeide* hangt de verandering zonder twijfel samen met het wegvallen van *n*, in *brein* met de metathesis. Nu is het kenmerkend dat alle woorden waarin *ens* tot *eins* is geworden, zeer oud zijn; zelfs zou men hier twee Romaanse woorden kunnen bijvoegen, nl. *peinzen* en *veinzen* (p. 24 en 25). Hier mogen wij zeker veronderstellen dat de *ei* een Ofr. *é* weergeeft (zie onder 1).

---

3. **o** gevolgd door nasaal.

Schrijfwijze. Daar oe in de Middeleeuwen zowel ō als u kan weergeven, is die schrijfwijze in de Mnl. woorden geen bewijs voor de uitspraak u. Voor de woorden die niet meer bestaan of niet bij KILIAAN met oe worden geschreven, kan de uitspraak u alleen bewezen worden door de rijmen. En dit bewijs is niet geheel

[1]) Dit komt ook in Oudfranse dialektiese teksten voor, bijv. *serjant* (Auc. et Nicol., 8, 5) en *sergens* (ibid., 2, 5).

afdoend; volgens FRANCK [1]) hebben de Mnl. dichters soms u met o doen rijmen. Omgekeerd is on geen bewijs voor de uitspraak ó (Ro., 10339 religione: doene, 10019 barone: doene; Cass., 183 Pheson: doen). In Mask. leest men, vs. 65, Maskaroen: doen, vs. 323 trone: Maskarone, vs. 570 Maskaroen: persoen. Vgl. Maghet v. Gend, 13 trone: visioene, Tro., 7772 troen: Orioen. Men gaat misschien te ver als men uit die rijmen besluit tot de uitspraak trun, persun naast trón, persón. Evenmin is on in de Middeleeuwen een bewijs voor de uitspraak ón.

Vóór nasaal is de Lat. o in het Oudfrans genasaliseerd in alle posities; doch terwijl de nasale klinker gebleven is aan het eind van het woord en wanneer er een niet-nasale medeklinker volgde op de nasale konsonant, is õ later gedenasaliseerd wanneer de nasale medeklinker door een andere nasale konsonant of door *ə* werd gevolgd (NYROP, I, § 211).

Fr. *on* [2]) wordt bij ons *òn*, *un*, *ón* of õ [3]).

1. Vóór een enkele *n* aan het eind van het woord.

Met u: Alenchoen (: doen, Brab. Y., V, 4549), Avengon 2 (: doen, Brab. Y., V, 4703), Bourboen 2 (: doen, Brab. Y., VI, 299), Bullioen 2 (: doen, Brab. Y., Aanh., 463), Chaloen (: doen, Velth., IV, 50, 15), Examiroen (: doen, Nat. Bl., Prol., 33), Jeroen, Noyoen 2 (: doen, Rijmkr. v. Vl., 1, 1335), enz.

Met ò: beton 4.

Met u, ó en ò: pardoen (: doen, J. Teest, 2264) pardoen (: loon, Velth., III, 11, 40) pardon 3.

Met õ: bonbon 4.

Andere voorbeelden: amidoen 2, Ylioen 1, Laomedoen 1, Mahoen 2, Parioen (Nat. Bl., VII, 945), Simoen 1, Sissoen 1 (Sto., X, 1033), soen 1.

onem.

Met u: abusioen (: doen, Ovl. L. en G., 407), artsoen 1 (: doen, Tro., 5144), bandoen 2 (: doen, D. Lucid., 698), billioen 2 (metaal), billioen 4, blazoen 2, boezeroen 4, citroen 1, devosioen 1 (: caprone, Ro., 11187), diamargaritoen 1 (: doen, Nat. Bl., XII, 804), dragoen (: doen, Nat. Bl., II, 1475), fatsoen 2, felloen 1 (: doen, Maleg., 573), festoen 4, garnizoen 2, garsoen (: doen, Wal., 5407), glottoen 1, griffioen 1, harpoen 1, kampioen 1, kapoen 1, kaproen 1, cargesoen 4, katoen 1, klaroen 3, quadrillioen 4, lamoen 1, latoen 1, legioen 1, limoen 1, maroene 3, meloen 2, menisoen 1 (: doen. Nat. Bl., VIII, 823), millioen 3, mottoen 2, nacioen 2 (: doen, Brab. Y., V, 3205), occasoen 1 (: doen, Lanc., II, 10396), onioen (: doen, Nat. Bl., XII, 799), orisoen (: doen, Brab. Y., V, 3895), pensioen 2, pepoen 3, pinioen 1 (: groen, Wal., 10453), plantsoen 3, poisoen (: doen, Brab. Y., II, 5028), pompoen 3, rantsoen (vrijkoopsom) 1, („portie") 4, rastoen 3, schampelioen 3, schorpioen 1, seizoen 1, testoen 3, torcioen 1 (: doen, Nat. Bl., IX, 249), trillioen 4, venisoen 1 (: paviljoen, Wal., 8811), vermiljoen 1, enz.

---

[1]) *Mitteln. Gramm.*, § 29.

[2]) Vergelijk voor dit gedeelte, FRANCK, *Alex. Gesten*, p. LXXIX.

[3]) Het is onnodig open en gesloten o te scheiden; zij zijn in het Frans vóór nasalen samengevallen.

Met ó: Babylone (: scone, Wrake, I, 1544), promissione (: scone, Wrake, II, 550), tabelione (: zone, Couchy, II, 462), translacione 1 (: scone, Serv., II, 1479).

Met u en ó: paviljoen 1 pauwelgone 1 (: gewone, Cass., 29), sermoen 1 sermone 2 (: lone, Jans Teest., 2160, : van Loon, Brab. Y. Aanh., 285), vizioen visione 1 (: scone, Serv., II, 674).

Met ò: balkon 4, ballon 4, bastion 4, bataljon 4, boeljon 4, champignon 4, chignon 4, dukaton 4, eskadron 4, feuilleton 4, flakon 4, galon 4, gazon 4, geridon 4, japon 4, kanon 3, kanton 3, kariljon 4, karton 4, kokon 4, kompanjon 4, kordon 4, kotiljon 4, lampion 4, maçon 4, makron 4, medaljon 4, ozon 4, pantalon 4, peloton 4, perron 2, pion 4, pompon 4, salon 4, sifon 4, spion 4, station 4, wagon 4.

Met u en ò: baroen 1 (: doen, Alex., IX, 569) baron 4, boen 3 bon 4, colpoen 2 koepon 4, palloen 3 ballon 4, pontoen 2 ponton 4, postillioen 3 postiljon 4, prisoen (: doen, Tro., 9777) prison 3.

Met õ: brouillon 4, demi-saison 4, diapason 4, façon 4, fourgon 4, jargon 4, kollation 4, crayon 4, liaison 4, rayon 4.

Andere woorden [1]: acotoen 1, auberioen 1, bartoen 2, bastoen 1, billioen 1 (kopergeld), bordoen 1 („stok" en muziekterm), Borghengioen (Sto., III, 1007), bottoen 1, Brabantsoen 1, brackoen 2, brandoen 1, Centauroen 1, Ciceroen 1, ciglatoen 1, diamaroen 1, fautsoen 2, fertoen 1, Ganeloen 1, gonfanoen 1, govioen 1, incarnacioen 1, Jhesoen 1, cassioen 2, Catoen 1, cautioen 2, conjurisoen 1, quaertroen 1, leversoen 1, lioen 1, margaritoen 1, matefeloen 2, mentioen 2, messelioen 2 (masteluin), pedoen 1, piroen 2 (perron), poinsoen („priem") 1, („ton") 2, pongioen 1, popilioen 1, processioen 1, promissioen 1, religioen 1, Salemoen 1, spadoen 1, stansoen 2, statioen 1, tabilioen 1, traisoen 1, trensoen 1, tronsoen 1, warisoen 1; ayon 2 (ajuin), billion 3, bouffon 4, dragon 3, fredon 3, garson 3, guardon 3, comparaison 4; million 3, morion 3, orison 3, parangon 3, pingion 3, poison 3, venison 3, vision 3.

Zie verder Van Helten, p. 90, en J. Geurts, „Bijdrage tot de Geschiedenis van het Rijm", I, 91.

2. Vóór enkele nasaal + *e*.

Met ó: aroom 4, averone 2, cykloon 4, ekonoom 4, fantome (: drome, Sp. H., I[1], 3, 41), gastronoom 4, hippodroom 4, calcedone 1, kroon 1, pome 1, telefoon 4, zone 4.

Met ò: amazone 4, Rhône, trombone 4.

Met ó en u: Peroene (: doene, Brab. Y., V, 4113) Perone (: persone, Brab., Y., VII, 4985).

Onzeker is de uitspraak van averoen, fantoen 2 (fantoom), poeme 1, seroen 2 (cirone); cirone 2; ceron 3.

3. Vóór vereenvoudigde groep van nasaal en medeklinker.

a. Van verschillende medeklinkers.

Vóór n + y.

Met ó: betonie 3, bronie 1, calcedonie 1, celidonie 1, commonie 1, schalonie 3, tronie 2.

Met ò: besogne 3, Bourgogne 4.

Met u: Gascoene (: doene, Brab. Y., II, 1115).

Met ó en ò: croonge 1 karonje 3.

Onzeker is de uitspraak van: rougnie 3; besoegne 1, Borgoenie 1. Vergelijk voor Gascoene de paragraaf van ñ.

[1]) Ook van verscheidene dezer woorden zou de uitspraak *u* door de rijmen zijn te bewijzen.

Vóór n gevolgd door andere klanken.

Met ó: rampone 1, Vendome 2 (: gome, Brab. Y., VII, 4975).
Met ó en ò: some 3 somme 1.
Met ō: plafond 4.

b. Van dubbele nasaal.

Met ò: gom 1.

4. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met ò: affront 4, aronde 3, bellone 1, blond 1, bonne 1 (bom), brons 4, drawonkel 1, faconde 2, fonds 4, frousse 2, front 2 („bladeren"), front 4, komkommer 2, kommeren 2, konger(aal) 3, lommer 2, lonce 1, longe („riem") 3, (vlees) 3, longhe 3 (muziekterm), monster 2, ons 3, rencontre 3, renonce 4, rond 1, ronde 3, ronken 1, ronse 1, sekonde 4, somber 3, sonde 4, spons 2, triomf 3, tronk 1, tronken 2.
Met ō: annonce 4.

Er bestaat een verrassende overeenkomst tusschen de behandeling van *o* en die van *a* vóór nasale konsonant. Vóór nasaal + medeklinker steeds open *o* en velaire *a*; vóór nasaal gevolgd door yod, open of gesloten *o* en palatale of velaire *a*; vóór *n* aan het eind van het woord, in de oude woorden, evenals *a* palataal werd, verandert *o* in *ó* of *u*; in de nieuwe, evenals *a* velair was, zo is ook *o* open. De verklaring is dat in het Frans de *o* voor nasaal lang een zeer gesloten, naar *u* zwemende uitspraak heeft gehad (Nyrop, I, § 225); bij ons is die klank gesloten gebleven aan het eind van het woord, daarentegen volgens Nederlandse klankwetten vóór nasaal + medeklinker open geworden, zelfs toen in het Frans nog de gesloten uitspraak heerste. Het aarzelen tussen *u* en *ó* wordt begrijpelik als men voor de Franse klank een tussentrap tussen *u* en *ó* aanneemt.

Biezondere Verandering.

Fr. **ou** wordt **ûn**, **œn**, **œn**.

Vóór enkele nasaal: ajuin 1, arduin 2, banduun 2, gambuyn 3, capuin 1, capruun 1, kruin 1, lemuen 2, musteluin 2, matuen 2 (mottoen), occasuun 2, paelgiune 1 (paviljoen), pontuen 2, prisume 2, pume 1, pusuun 1, randuinen 3.
Voor nasaal + yod: beteunie 4.
Vóór groep: bellune 1, gum 3, runce 1, trunken 2, triumf 4 („Essai", p. 112).

Van deze laatste woorden kunnen *gum* en *triumf* latinismen zijn; de andere niet. Wij hebben hier te doen met een palatalisatie zoals wij er reeds verscheidene malen hebben gekonstateerd en waarover men zie „Romania", XXX, 76 (vgl. ook het eind der Klankleer). Weliswaar komt in een Pikardiese tekst het rijm *une: corone* voor („Miserere", 34,9), doch dit staat alleen en wij mogen er geen konkluzies uit trekken.

In *troef* is de *u* onverklaard; misschien staat de verandering van *ò* in *u* in verband met het wegvallen van de nasaal in *triomf*. Vergelijk *emeide*, p. 183. Dialekties is *troenk* (Zeel.). *Melanze* 3 zal wel in verband met het Italiaans staan. *Gamalien*, Ofr. *gamalion* (*caméléon*), komt slechts eenmaal voor.

---

4. I gevolgd door nasaal.

Schrijfwijze. Zie voor de schrijfwijze de paragraaf van i.

Aan Fr. *i* + nasaal beantwoordt bij ons *è'n*, *in*, *èn* of *ìn*. Vergelijk p. 182.

1. Vóór oorspronkelik enkele nasaal.

Met è': chagrijn 4, fijn 1, mijn 1; rijm 1.

Met i: berline 4, kien 4, contramine 3, mine 1, pagien 3, anoniem 4 homoniem 4, intiem 4, crieme 2, legitiem 2, maxime 3 (noot), miniem 4, minime 3 (noot), pseudoniem 4, regime 4, synoniem 4, unaniem 4.

Onzeker is de uitspraak van: latine 1, line 2 (schip), propijne 3, traine 1.

inum.

Met è': alexandrijn 1, ambrozijn 4, begijn 1, Benediktijn 4, bobijn 4, bombazijn 3, bruwijne 3, cherubijn 4, dolfijn 1, dozijn 1, festijn 4, fierecijn 1, florijn 2, fluwijn 2, gordijn 2, gridelijn 4, harlekijn 4, hermijn 2, Jacobijn 1, jasmijn 3, Jupijn 4, kalamijn 3, karabijn 4 („geweer"), karmijn 4, karmozijn 3, komijn 1, konijn 1, kozijn 2, Cosijn 1 (koesijn 3), kristallijn 2, libertijn 4, magazijn 3, mandarijn 4, maraskijn 4, marokijn 4, Martijn 1, paladijn 4, patijn 2, Pipijn 1, rabbijn 4, ratijn 4, ravelijn 4, ravijn 4, robijn 1, rosmarijn 4, sardijn 3, satijn 3, segrijn 4, tamboerijn 3, termijn 1, terpentijn 2, tierlantijn 4, velijn 4, venijn 1, enz.

Met i: albumine 4, aniline 4, badine 4, balsemien 4, blondine 4, bottine 4, garancine 4, gelatine (KIL. galetijn), glycerine 4, glutine 4, guillotine 4, cafeïne 4, kaoline 4, caseïne 4, kinine 4, krinoline 4, klandestien 4, crappaudine 1 (-iene 1), machine 4, margarine 4, marine 4, mattine 1 mattiene 1, moeseline 4, morfine 4, nikotine 4, nitroglycerine 4, paraffine 4, pelerine 4, pepsine 4, praline 4, ruïne 3, sangwien 1, santonine 4, serpentine 4, stearine 4, strychnine 4, tannine 4, teïne 4, terrien 1, tontine 4, trichine 4, urine 1 (KIL. orijne), vakcine 4, vitrine 4, enz.

Met è' en i: bulletijn 4 bulletien 4 (vgl. p. 182), kaskijn 4 kaskien 4, sardijn 3 sardine 4, stramijn 2 stramien 4.

Onzeker is de uitspraak van: alfijn 2, Apollijn 1, assassin 4, assassine 3, barberijn 1 (-ien 1), beghijne 3 (hoofdbedekking), balijn 1, bosine 1, brigantine 3, ermine 2, Ermijn 1, fluwine 3, frontsijn 2, Galopijn 2, gaveline 2, gorgerijn 2, hustijn 1, Isengrijn 1, Jorijn 1, camelin 2, capelijne 3, karabijn 3 („soldaat"), carijn 2, carine 1, cockijn 1, coloverine 2, corangeline 1, covine 1, Quirijn 1, laurijn 1, maderijn 2, malandrijn 2, marine 1, mastijn 2, medicijn 1 („dokter"), orpijn 2, palatijn 2, palesijn 1, pasquin 3, pellerin 1, persijn 2, poitevin 1, porcaspijn 1, purpurijn 1, rapine 2, rasine 2, sabeline 1, saisine 1, sanguwijn 2, sardijn 1 (edelsteen), secondine 1, semijn 2, serpentijn (edelsteen) 1, (slang) 1, (kanon) 2, setijn 1, slavine 1, stamijn 2, tarrijn (vogel) 3, traïnen 1, victime 2.

2. Vóór vereenvoudigde groep van nasaal en medeklinker.

Vóór nasaal + y.

Met i: engien 1, insigne 4, konsigne 4.
Met è[1] en i: lijn 1 linie 2.
Onzeker is de uitspraak van engijn 2.

3. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met i: absint 4, cilinder 3, jacint 1, kolokwint 3, pint 2.
Met i en è: carint 2 krent 2, prins 1 prens 1, simpel 1 sempel 1, timbre 1 tembre 2.
Onzeker is de uitspraak van cinc 2, pinche 2.

Ik verwijs, voor de behandeling van *in*, naar „Tijdschrift", XXI, 38. Daar de *i* in het Frans eerst laat van timbre is veranderd vóór de nasaal, valt de ontwikkeling van *i* vóór nasaal zo goed als geheel samen met die van *i* vóór andere medeklinkers. Onder de woorden met *-ijn* zijn er enkele uit de vierde periode; het is mogelik dat de uitspraak met *è*[1] daar te verklaren is door de analogie van de andere woorden op *-ijn*; de mogelikheid bestaat echter ook dat *ijn* er beantwoordt aan Fr. *ẽ*; inderdaad maken mensen die de Franse nasale e niet kunnen uitspreken, deze licht tot *è*[i]*n* (p. 182).

Van de woorden die, hoewel vroeg overgenomen, toch *ie* hebben, mogen wij misschien afzonderen *barbarien* 1 (vgl. „Tijdschrift", l. l., p. 57), *crappaudiene* 1, *mattiene* 1, *sangwien* 1, waarin het mogelik is dat het suff. *-in* door *-ien* is vervangen (zie hieronder N°. 1); evenmin onmogelik echter is het dat zij als „geleerde" woorden zijn te beschouwen, evenals *crieme* 2, *legitiem* 2. *Mine* is zeker tweemaal overgenomen.

De verandering van *i* in *è* in gesloten syllabe is zonder twijfel een Middelnederlands verschijnsel; met de nasalisatie van *in* kan het niet samenhangen, daar de woorden oud zijn. Men vergelijke de tegenovergestelde verandering op p. 183.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **in** wordt **ien**.

Vóór vereenv. groep: engien 1, medicien (: gesien, Franc. 823).

Dit is een Waalse overgang van *in* in *ien*. Vergelijk hierboven.

2. Fr. **in** wordt **ein**.

Vóór enkele medeklinker: fein 1 (fijn 1), fronsein 2 (frontsijn 2), perchemein 3 (perkament).

Fein is onzeker (zie „Tijdschr.", XXI, 56). In de beide andere woorden kunnen wij met een suffixverandering te doen hebben. Mogelik is het echter dat *ei* er het begin der verandering van *i* in *è*[1] aangeeft.

Een enkele maal schijnt aan *i* vóór enkele nasaal bij ons *i* te beantwoorden; dit zou men uit de rijmen *Palestin : daerin*, *cetin : bin* (zie „Alexanders Geesten", uitg. Franck, p. LXXIX) opmaken.

Opm. Naast florijn 2 komt floreen 2, naast maderijn 2 madereen 2, naast schrijn 1 schreen 2 voor. In het laatste geval hebben wij misschien met de wisseling van ie en é te doen (zie onder ie). Voor lenie (linie), vgl. p. 158 n°. 2.

Ned. bazuin, Mnl. basine, bosine, bosoene. De vormen met o, u komen eerst laat voor. (Het Mnl. Wk. verwijst voor de vorm met ü naar een art. bosune, dat ik evenwel niet kan vinden; wèl basuunlic 3). Het Oudfrans kent uitsluitend vormen met i; bij Godefroy is éénmaal busunes vermeld op een plaats waar het veranderd moet worden in bosines. Het Mhgd. pûsûne, Hgd. Posaune wijst ook op u, en het gaat dus niet aan de Ned. ü in bazuin te verklaren als een Nederlandse dialektiese vorm; men is integendeel gedwongen een Franse dialektiese vorm met u te veronderstellen, waarop het Hgd. woord zou berusten (Van Helten, p. 73), of een Hgd. verandering van i in u; ons bazuin zou dan een ontlening aan het Hgd. kunnen zijn, waarbij Hgd. u bij ons ü zou zijn geworden naar analogie der talrijke woorden waar, in de beide talen, die klanken aan elkaar beantwoorden. Volgens Kassewitz, „Die Frz. Wörter im Mittelhochdeutschen", p. 86 Anm., is de verandering van i in u Middelnederduits.

Ravelingh (bij Kiliaan, voor ravelijn) is misschien een poging om de Franse nasale klinker uit te drukken.

---

5. ü gevolgd door nasaal.

Fr. ü + nasaal wordt in het Nederlands œ̀[1] of blijft ü; in woorden overgenomen na de nasalisatie vindt men bij ons œ̃.

Vóór oorspronkelik enkele nasaal.

Met œ̀[1]: aluin 3, fluim 2, fortuin 2, luim 3.
Met ü: fuum 2, Kommune 4, kostuum 4 (kleding), rankune 3, tribune 4, volume 4.
Met œ̃: commun 4, parfum 4.

De uitspraak is onzeker van flume 1, hune 1, commuun 1, kostuum 1 (Kil. kostuyme), postume 2 (aposteme), tueme 1 (teem), Verduun (: tuun, Brab. Y., II, 5294).

Daar ü in het Frans eerst laat van timbre is veranderd, is hij in de oude woorden niet anders behandeld dan ü vóór niet-nasale medeklinker.

---

6. Tweeklanken.

ai gevolgd door nasaal.

Fr. *ain* komt voort uit 1) Lat. a vóór enkele nasaal; 2) Lat. a + n + y.

Fr. *ai* gevolgd door nasaal wordt bij ons *è*ʲ, *a* of *è*, *é*.

1. Vóór oorspronkelik enkele nasaal.

Met èʲ: Alein 1, andein 1, aplein 2, balein 2, certein 3, dein 1, desein 2 (dozijn), domein 3, dondeine 2, fontein 1, Germein 1, Gravein 1, grein 1, greine 1, kapitein 1, Karlemeine 1, kastelein 1, Loreine 1, mariolein 2, marsepein 2, parpein 2, plein 4, porselein 2 (groente), porselein 3 (aardewerk), puritein 4, quinteine 1, refrein 3, republikein 4, Romein 1, sesein 1, sisein 3, scrivein 2, soffreinen 2, souverein 2, suzerein 4, terrein 4, tiertein 2, trein 2, waerdein 2, Walewein 1.

Met a: avelane 2, foraen 2, polane 2.

Met èʲ en a: fustein 2 fustaen 1, compein 2 compaen 1, quartein 1 quartaan 1, plein 1 plaen 3, tiseine 2 tisane 2, vilein 1 vilan 1, waengepain 2 waengepaen 2.

Met é: Dalheem 2, deen 1, grene 1, castelleen 1, marcepen 2, pygmeen 2.

Onzeker is de uitspraak van aubain 4, plaein (V. C.)

2. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met ĭ, è en a: sint 1 sent 1 sant 1.
Onzeker is: complainte 3.

Zie over deze woorden „Taal en Letteren", 1897, p. 101, 135 en 136. *Pygmeen* zal wel door Latijnse invloed te verklaren zijn. In de andere woorden met *é* is deze òf eenvoudig schrijfwijze voor *ei*, òf ontstaat door een Mnl. klankwijziging. De vormen met *a* wijzen op een tijd toen Fr. *ai* nog met de *a*-klank werd uitgesproken. Dat in die oude woorden *ai* tot *a* werd, terwijl in jongere woorden het *i*-element bleef, wordt verklaard door het bestaan ten onzent van de tweeklank *ei*, en het ontbreken van *ai*.

Dat in gesloten syllabe de *ei* zijn *i*-element heeft verloren eerder dan in open syllabe, bewees reeds de behandeling van *ai* voor niet-nasalen. *Sint* voor *sent* is misschien te vergelijken met gevallen als *singel* voor *sengel* (p. 183), en *sant* is zonder twijfel een latinisme.

Biezondere Verandering.

Fr. **ain** wordt **in**.

Vóór enkele medeklinker: dozijn 1, waardijn 2.

Dit is zonder twijfel een suffixwijziging. Reeds in het Frans heeft *-in* in *venin*, *parchemin* een ander suffix vervangen. In het Engels is *quarantaine* tot *quarantine* geworden. Vergelijk over *waardijn* p. 193.

Ook in *vilien* 2 (: *versien*, Ovl. L. en G., 200) mag men misschien suffixverandering aannemen. — *Groinen* 2 (n. *greinen* 2) weet ik niet te verklaren (vgl. echter p. 168). — *Corliaen* is zonder twijfel een latinisatie.

---

oi gevolgd door nasaal.

Schrijfwijze. De schrijfwijze oi kan navolging der Franse orthografie zijn en heeft dus geen bewijskracht.

Oin komt in het Frans voort uit Lat. ō ŭ gevolgd door nasaal en palataal.

Fr. *oi* vóór nasaal wordt in de oude woorden *oi*, *ó*, *u*, in de jonge als *wà* bij ons uitgesproken. In dit laatste geval vindt men de woorden onder *a* gevolgd door nasaal.

1. Vóór vereenvoudigde groep van nasaal en yod.

Met ó: cirone 2, idoon 2, calcedone 1, commonie 1, sardone 1.
Met ó of u: peonie 1 pioen 3.
Onzeker zijn canoene 2 en moene 1.

2. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met ó: porpoent 1.
Met ò: pont 1.
Onzeker is de uitspraak van contrepoint 3, poent 1, point 1 en pourpoint 2.

Er bestaat dus geen verschil tussen de behandeling van *oi* vóór nasalen en die vóór andere medeklinkers. De nasalisatie moet dus zeer zwak zijn geweest. In *peonie* mag men misschien een Latijnse vorm zien.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **oin** wordt **ün**, **œn**.

Vóór enkele medeklinker: beninin 3.
Vóór groep van medekl.: punt 2.

De laatste vorm kan een latinisme zijn. Voor *beninin* verwijs ik naar p. 186.

2. Fr. **oin** wordt **èn**, **in**.

Vóór nt: acquent 1, gente 2, pint 3 (punt).
Vóór vereenv. groep: zin 2.

Wat *acquent* 1 betreft, vergelijke men het Eng. *acquaint*, agn. *queinte*, waarin volgens Suchier (*Altfrz. Gramm.*, § 48) de oude triftong *uoi*, *uei*

nog is overgebleven. Dat ook bij ons de oude triftong *wai* tot *oei* is geworden, komt overeen met hetgeen, p. 171, omtrent *ei* uit Fr. *oi*, *ui* is opgemerkt. De drie andere woorden, die jonger zijn dan *acquent*, wijzen misschien op een jongere ontwikkelingsfaze van Fr. *oi*, nl. *wè*. De *w* zou bij ons zijn weggevallen wegens het ongewone der verbindingen *gw*, *pw*, *zw*. Omtrent de verandering van *en* tot *in*, zie p. 183 en p. 190.

---

ui gevolgd door nasaal.

Eén voorbeeld, nl. *sanguwijn*, dat in het Frans het suffix *in* heeft, maar waarin, blijkens de Mnl. vormen *sanguun* n. *sangwijn*, door invloed van het Latijn, en misschien van de Oudfranse uitspraak, bij ons een tweeklank *ui* is gesproken die, evenals vóór orale konsonanten, op twee verschillende manieren geakcentueerd is, nl. *úi* en *uí*.

---

ei gevolgd door nasaal.

Fr. *ei* vóór nasaal wordt bij ons *ê̂*, *é*, *è*.

1. Vóór enkele nasaal.

Met *ê̂*: feinen 1, kontrasein 4, sein 3.
Met *ê̂* en *é*: peine 2 peen 2, reimeren 1 remeren 1, Seine 1 (: reine, Sto., 1, 641) Sene 2 (: ene, Brab. Y., II, 2548).

2. Vóór nasaal en medeklinker.

Met *è*: constrente 2, prent 2, tente 3.
Onzeker is de afleiding van feinde 2.

Dat in gesloten syllabe het *i*-element is weggevallen, stemt overeen met wat wij bij de andere tweeklanken opmerkten. De verandering van *ê̂* in *é* in open syllabe is zonder twijfel Middelnederlands (Van Helten, p. 91).

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **ein** wordt **in**.

Vóór enkele medeklinker: zoverinne 2 (soevereine) (: minne,. v. Boomen, 184).
Vóór groep van medekl.: print 2, tint 3.

In de beide laatste woorden hebben wij te doen met verandering, niet van *ei*, maar van *è* in *ĭ*, waarover men zie p. 183. In *zoverinne* mag men zeker wel suffixverandering aannemen.

2. Fr. **ein** wordt **oin**.

Vóór groep v. medekl.: pointer 2.

Dit is een Franse dialektiese overgang [1]), doch die alleen in het Oosten van Frankrijk voorkomt. De vraag is of wij voor ons woord zulk een vèr verwijderde oorsprong mogen aannemen. Vóór de toon zullen wij zo straks twee andere voorbeelden vinden.

---

ie gevolgd door nasaal.

Fr. *ien* wordt bij ons *in*, *ién* of *én*.

Vóór enkele nasaal.

Met i: vercombienen 2 (?).
ianum.
astronomien 1, barbarien 1 (vgl. p. 188), cirorgien (: sien, Franc. 8243, : besiene, Lanc., IV, 6511), filosofien 1, Egyptien 1 (: tiene, Rijmb. 4021), fisicien 1 (: tien, Franc., 2603), Galilien 1, gramarien 1, Julien 1 (: siene, Roel., 459), logicien 1 (: dien, Sp. H. II[5], 33, 65), musicien 2, naturien 1, nigromancien 1, paien 1 (: mettien, Roel., 511), sanguinien 1, Troien 1 (: Ruseliene, Tro. 40124).
Met ié: fisiciëne (: gemene, Ro. 4925).
Met é: Phariseen (: al in een, Ro., 10865), vercombeenen 3 (?).

Voor de uitspraak *i* en *é*, zie p. 174. De uitspraak *ié* is onbekend vóór niet-nasale konsonant.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **ien** wordt **in**.

In het suffix-ianum: astronomijn 2, chirurgijn 2 (: medicinen, Mel., 247), filosofijn 2, fisicijn 1, gordijn 2 (gardiaan), grammarijn 2, Courtrosijn (Courtroisien, Rek. v. Gent., I, 34), logesijn 1 (: mijn, Ro. 5532), payijn (2 Esm., 124, 206), praktizijn 3, retorisijn 3, theologijn 2.

Opm. Misschien hoort hierbij waardijn, dat desnoods uit gardien, niet gardain zou kunnen komen.

Valenchine (Sto., III, 1274) is het Ofr. Valentine (Rom., XIX, 70) (Valencine?), niet Valenciennes.

Het is duidelik dat wij hier niet mogen denken aan de fonetiese verandering van Mnl. *ie* in *i*; daarvoor zijn de woorden te oud. De enige verklaring is suffixverandering: *-inum* in plaats van *-ianum*.

---

[1]) Meyer-Lübke, I, § 92.

2. Fr. **ien** wordt **iaan.**

In het suffix ianum: gardiaan 1, cotidiane 2, meridiaan 4, Moriaan 1, vegetariaan 4.

Zie hierover „Essai", p. 51. Het zijn natuurlik latinisaties.

---

an gevolgd door nasaal.

Vóór vereenv. groep: beedjaan 2.

Het dialekt van St. Pol heeft *gàn* = *jaune*.

II. *Onbetoonde klinkers en Tweeklanken.*

Daar de klinkers en tweeklanken die wij tans gaan behandelen geen akcent dragen, vertonen zij zeer veel schakeringen in de uitspraak van vreemdelingen. Het zal dan ook niet mogelik zijn een biezondere oorzaak aan te geven van al de veranderingen die wij gaan konstateren. Ik zal op de volgende wijze te werk gaan.

Bij elke klinker of groep van klinkers zal ik eerst ter sprake brengen de normale wisselingen, dus die van kwaliteit (open of gesloten) en de veranderingen die samenhangen met de evolutie van de overeenkomstige Nederlandse of Franse vokaal. In de rubriek „Biezondere Veranderingen" zal ik alleen vermelden of de verandering in kwestie in het Frans voorkomt, en de gevallen van overeenstemming gezamenlik ter sprake brengen nadat ik alle onbetoonde klinkers zal hebben behandeld.

De beginlettergreep is gescheiden van de vóórtonige syllabe die niet aan het begin staat. Het is bekend dat de beginsyllabe in het Frans een bijakcent heeft. In woorden die met een voorvoegsel zijn gevormd is de eerste stamlettergreep als initiaal gerekend.

A. Vóór de Toon.

a. *In de Beginlettergreep.*

α. **Klinkers en Tweeklanken vóór niet-nasalen.**

1. *a*, *è*, *ò*.

a.

Schrijfwijze. Zie voor de bewijskracht der Mnl. orthografie, p. 128.

Vóór de toon komt in het Frans *a* voort uit 1) Lat. a; 2) Lat e, o gevolgd door y (geschreven *oi*).

Fr. *a* blijft palataal in open lettergreep, wordt velair in gesloten lettergreep, behoudens uitzonderingen.

1. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met pal. a: azuur 2, karaat 3, laboor 1, enz.
Met vel. a: allooi 2, employé 4, klabbotvis 3, loyaal 1, moiré 4, renvoyeren 3, toilet 4.
Met pal. en vel. a: apart 3 appart 4, kalant 2 kallant 3 (klant), palaes 1 pallaes 2 (paleis), papier 2 pappier 2, safraen 1 saffraen 1.

2. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

a. Van verschillende medeklinkers.

Vóór Fr. l̃.

Met pal. a: maelget 2.
Met vel. a: deraillleren 4, detailleren 4, saillant 4.
Met pal. en vel. a: baeljuw 1 baljuw 1, faelgeren 1 failleren 4, maelgeren 1 emailleren 4.
Onzeker is malget 2.

Vóór Fr. ñ.

Met vel. a: soigneren 4.

Vóór Fr. f.

Met vel. a: coiffeur 4.

Vóór Fr. s. (Ofr. ts).

Met vel. a: froisseren 4.
Met pal. en vel. a: faetsoen 2 fatsoen 3.

Vóór andere Franse klanken.

Met vel. a: exploiteren 4.
Met pal. en vel. a: kareel 1 carreel 3.

b. Van dubbele medeklinker.

Met vel. a: sapperen 4, sappeur 4; flatteren 2, mattine 1; kaffoor 2 (komfoor); kassette 4, cassioen 2.
Met pal. en vel. a: kapeel 1 cappeel 2, kapel 1 kappel 2; bataelge 1 battaelge 1, patijn 2 pattijn 3, plateel 1 platteel 2; nacare 1 naccare 2; safier 1 saffier 1; instaleren 4 installeren 4, valei 1 vallei 1.

3. Vóór groepen van medeklinkers.

s en medeklinker.

Met vel. a: kastanje 1, kasteel 1.
Met pal. a: tsaestelet 2.
Met pal. en vel. a: baestaert 3 bastaard 1.

r en medeklinker.

Met vel. a: fardeel 1, larderen 2, warneren 1.
Met pal. a: maerspiet 2.
Met pal. en vel. a: gaernizoen 3 garnizoen 2, gaersoen 1 garsoen 1, laerdier 2 lardier 2, paerdon 1 pardoen 1, paerkement 1 parkement 2 (perkament), scaerlaet 3 scharlaken 1, schaermutsen 2 schermutsen 2, Tsaerteren 2 Sartrois 2.

l en medeklinker.

Met vel. a: schalmei 2.
Met pal. a: maelfacteur 3.
Met pal. en vel. a: maeltote 2 maltote 3, maelvesie 2 maleveseie 2 malveseie 3.

Ik behandel proton. *a* later, tegelijk met open *e* en *o* (p. 203).

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. a wordt ė, è of ə.

Vóór enkele medekl.: bernet 2, felise 1, melaats 2, meronier 2 (marinier), seffraen 3, teberteren 1 (tebarenteren), tregie 3 (dragie).
Vóór vereenv. groep: affelgieren 1, amelgieren 2 (emailleren), asselgieren 1, belion 1 (baljuw) [1], meillet 2 (maelget), teljoor 2, travelgieren 1; en pesant (Fr. en passant), fletteren (Kil.).
Vóór groep van medekl.: segrijn 4; kerstaenge 1; berkoen 2, bernage 1, ferdeel 1, gerlande 1 (guirlande), gersoen 1, herkier 2 (arkier), hernas 1, kerveel 3, Mersalie 1 (Fr. Marseille), perceel 1, perdoen 1, perfors 2, perlement 1, scherlei 2, schermossen 3, weerdijn 3; kelmijn 3 (kalamijn), keltsiede 3 (chaussee).

Van deze woorden kent het tegenwoordige Nederlands *perceel*, *segrijn* en *schermutselen*; in de lagere spreektaal komt *en pesant* voor. Zoals de bovenstaande lijsten tonen, heeft de verandering van *a* in *è* het meest plaats daar waar *a* gevolgd wordt door *r* + *kons.*; ook met geakcentueerde *a* was dat het geval (p. 132); het is dus mogelik dat vóór deze klanken de verandering niet op rekening van de vóórtonige positie moet worden gesteld. Evenwel, ook in Noordfranse dialekten komt vóór *r* + *kons.* de overgang van proton. *a* in *è* voor [2]. En dan, die overgang zou ook Middelnederlands kunnen zijn, evenals dat het geval is met al de bovengenoemde woorden waarin *a* niet door *r* + *kons.* wordt gevolgd; immers voor deze laatste is geen andere verklaring mogelik. Men mag daarin die verandering van *a* tot *ə* in open lettergreep, *è* in gesloten lettergreep, beschouwen als een direkt gevolg van het zwakke akcent waarmede de klank wordt gesproken.

2. Fr. a wordt ai.

Vóór enkele medekl.: aiboy 2 (avoi), aisuer 1 (azuur), plaidise 2 (pladijs).

Een enkele maal treft men deze overgang in Noord-Frankrijk aan, doch vóór labiale konsonant en vóór *r* [3], dus, behalve in *aiboy*, in een andere positie dan bij ons. De Middelnederlandsche voorbeelden zijn, zoals men ziet, zeldzaam. Misschien is *ai* in *aiboy* door het tussenwerpsel *ai* te verklaren; in de beide andere woorden is *ai* misschien niet anders dan een schrijfwijze voor een onduidelike vokaal.

3. Fr. a wordt i, ı.

Vóór enkele medekl.: quiterne 3 (katern).
Vóór vereenv. groep: pillet 3; spinjoel 3; britsiere 1; imaus 2 (email); pias 4. Dial. piesseren (Fr. passer), en piessant (Fr. en passant).

---

[1]) *Beilion* is zeker een andere schrijfwijze voor dezelfde vorm; *ili* dient, in plaats van *li*, om de Franse gemouilleerde *l* aan te geven.

[2]) Sophie Eckardt, *Beiträge zu einer Geschichte der Klangveränderungen Altfrz. Vortonvokale* (Diss. Heidelberg, 1904), p. 14.

[3]) Eckardt, *o. l.*, p. 25; Link, *Ueber die Sprache der Chronique rimée von Ph. Mousket*, p. 9; Zemlin, *Der Nachlaut i*, p. 14.

Vóór groep van medekl.: schilmei 2.

Deze woorden zijn jong. Ik geloof dat wij ook hier met een Nederlands verschijnsel te doen hebben, al is de overgang van de protoniese *a* tot *i* in de Franse dialekten niet onbekend („Romania", XXX, 101).

4. Fr. a wordt ó, ò.

Vóór medekl.: bottaelge 1 (bataelge), bosaen 2 bossaen 2, groveren 2, kohier 3, kokerol 3, cornat 2, coreel 1, korsuffel 3 (kazuifel), kozijn 4, molaats 3, moorasch 3, morel 3, morellen 2, popelart 2, robbat 3, rofiioel 3, scofaut 1 (schavot), sofier 1. Dial. kompabel, pompier.

Vóór groep van medekl.: costiment 3, posteide 2; borkaan 4 (Ned. Wk.), gordijn 2 (waardijn), gorgoel 2, korveel 3, morvesie 3 (malvezij), portuur 4; dolfijn 3.

In lettergrepen die bij ons gesloten zijn vindt men dus *ò*, in open syllaben *ó*. Een enkele maal komt in het Frans de overgang van *a* in *o* voor, nl. in *Noël*, *orteil*, doch dit zijn geïsoleerde gevallen [1]). Volgens WILMOTTE [2]) komen in het Waals vóór de toon vaak *o*, *ö* in de plaats van andere klinkers, maar hij geeft geen voorbeelden van *a* die *o* wordt. In het hedendaagse patois van Namen wordt deze overgang aangetroffen vóór groepen [3]), en in het hedendaagse Pikardies, na *p* [4]). Bij ons is de overgang te algemeen om daarmede in verband te worden gebracht.

5. Fr. a wordt u.

Vóór enkele medekl.: koerakter 4.

Opm. In groeveren 2, moeras 3 kan volksetymologie in het spel zijn.

6. Fr. a wordt œ.

Vóór vereenv. groep: suffraan 1.

7. Fr. a wordt au.

Vóór velaire klinker: cauwersijn 2, maumerie 1 (mahomerie), maumet 1 (mahomet), vausseur 2 (vavasseur). Vergelijk de in Vóórfranse tijd overgenomen stadsnaam Louwen 1 (Fr. Laon).

Vóór één labiaal: paupier 1; baubijn 2 (baviaan); auweet 1, grauwele 1 (graveel), clauwier 2 (klavier), lauweit 3 (lawaai), pauvas 2 (pavais), pauwelioen 1 (paviljoen), trauvilleren 2 (travailleren).

Vóór vereenv. groep: fautsoen 2; cauriel 1 (kareel).

Vóór st: hausteur 2, saustelet 2.

[1]) ECKARDT, *o. l.*, p. 10, 59.
[2]) *Romania*, XVII, 561. Vgl. ECKARDT, *o. l.*, p. 34.
[3]) *Zeitschr. f. rom. Philol.*, XXIV, 14.
[4]) *ibid.*, XXVI, 289.

In de eerste groep is *au* ontstaan uit *ao*, behalve in *causeur*, dat uit een vroegere vorm *carseur*, met weggevallen *a* in de middelste lettergreep, kan komen. Voor de andere woorden meende ik vroeger („Romania", XXX, 101) in Ofr. *Aufrique*, *auloit* het bewijs te hebben dat de overgang Oudfrans (dialekties) is. MEYER-LÜBKE merkte terecht op dat voor die woorden een biezondere verklaring te geven is [1]. Doch in Ofr. *paucellon*, *paupier*, *maubré* (GODEFROY, i. v. *marbré*) kan de verandering toch zeker in verband worden gebracht met de labiale konsonant die volgt [2], en daarmede zouden de bovengenoemde Middelnederlandse woorden waarin *a* vóór labiale medeklinker staat, verklaard zijn. Vóór *w*, *r* is de ontwikkeling van *a* begrijpelik (vgl. p. 175). Voor de overige moet een andere verklaring worden gezocht. Middelnederlands kan de overgang niet zijn, daar wij geen *au* hadden (VAN HELTEN, p. 106); tenzij men in *au* een schrijfwijze van *o* mocht willen zien. In het Anglonormandies, en dus in het Engels, gaat *a* in *au* over, o. a. vóór *st* [3]; men zou geneigd zijn te konkluderen tot het bestaan van een Franse dialektiese verandering van *a* in *au*.

8. Fr. a valt weg.

Vóór klinker: feriën 1, fluit 1 (naast flahuet 2), graal 1, hatie 1, hatine 1, kabel 1, luit 1, oest 1, rantsoen 1, reimeren 1, trinen 2 (n. trainen 1), wagepain 2.

Vóór liquida: brak 4, grant 2, klant 4 (caland 2), klemijn 3 (kalemijn), klots 4 (galootse), kraal 3 (koraal 1), kraat 3 (karaat 3), kraf 4 (karaf 4), cronge 1 (karonje), kroot 4, proel 2 (parool), vlaei 2 (vallei), Vlaenchine (Ofr. Valenchines, Sto., III, 1426).

Misschien mag getrielt voor getraliet bij deze woorden gevoegd worden.

Men ziet dat vóór vokaal de klinker vroeger is weggevallen dan vóór liquida. In de eerste positie is de verstomming zelfs ouder dan in het Frans, waar zij in de Middeleeuwen sporadies is [4]. Dialekties is zij echter niet zeldzaam (Anglonormandies, Pikardies, Waals [5]), en dat is zeker de oorzaak van het vroege voorkomen ervan bij ons; want al zou het verschil van akcent in het Hollands volstaan om het verschijnsel zonder hulp van het Frans te verklaren, toch zou het verschil in datum tussen de eerste en de tweede groep — waar de verdwijning zeker Nederlands is — daarmede onverenigbaar zijn.

Wat de tweede groep betreft, zo is het feit dat alleen vóór liquidae *a* valt zeer begrijpelik, omdat de liquidae gemakkeliker een groep vormen met voorafgaande konsonanten dan explosivae of spiranten, zodat de uitspraak zonder *a* geen moeielikheid opleverde. In het tegenwoordige Pikardies vallen vóórtonige vokalen ook juist vooral vóór liquidae en nasalen [6]. Vergelijk de paragraaf van vóórtonige *a* vóór nasaal.

---

[1]) *Zeitschr. f. rom. Philol.*, XXVI, 259.

[2]) ECKARDT, *o. l.*, p. 26.

[3]) BEHRENS, *o. l.*, p. 80.

[4]) G. PARIS in *Orson de Beauvais*, p. XXXVI, n. 4; NYROP, I, § 264.

[5]) SUCHIER, *Auc. et Nic.* [5], p. 68; Cloëtta, *Poème Moral*, p. 4, 85—86; HOSSNER, *Zur Geschichte der unbetonten Vocale im Alt- und Neufranzösischen* (Diss. Freiburg i. B., 1886), p. 25.

[6]) *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXVI, 300.

è.

Schrijfwijze, zie p. 133.

In het Frans komt protoniese open *e* voort uit 1) Lat. e in gesloten syllabe; 2) vroegere *ai* en *ie*; 3) Italiaanse *è*. Het is echter niet mogelik altijd open en gesloten *e* van elkander te scheiden (Meyer-Lübke, I, § 352). Vergelijk de paragraaf van *é* (*ə*).

Fr. è blijft of wordt é.

1. Vóór enkele medeklinker.

Met è: defrayeren 4, eclaireur 4, metsier 3 (maisiere), prairie 4.

2. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

Met è: raisoneren 4; mèleren 4, melleie 2; cesseren 2, dresseren 4, perruycke 3 (pruik), presseren 4.
Onzeker is de uitspraak van deplaisant 4, dessaiseren 4.

3. Vóór groepen van medeklinkers.

a. Van muta cum liquida.

Met è: maitres 4.

b. Van andere medeklinkers.

s en medeklinker.

Met è: arresteren 2.
Met é: teesteie 2, teestier 2.
Met è en é: fèteren 4 feesteren 2.
Onzeker zijn conquesteren 3, vestement 2.

r en medeklinker.

Met è: sergeant 3, termijn 1, terpentijn 2, tiërceeren 4, vermiljoen 1.
Met é: cleergie 2, meersenier 2, meercerie 2, Peerlkamp (Fr. Perlechamp).
Met è en é: merci 4 meerchi 1, Merlijn Meerline 1.
Onzeker zijn: bertesche 2 (bordes), fermerie 2, kerspet 2, clergie 1, clergiet 2, mersenier 2, pertris 1 (patrijs), vergier 1.

l en medeklinker.

Met é: peelgrijn 1.
Met è en é: belfroot 1 beelfroot 2, pelgrimage 1 peelgrimage 1.

Zie voor de behandeling van proton. *è*, hierachter p. 203.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. è wordt a.

Vóór enkele medekl.: bagijn 2.
Vóór vereenv. groep: malcie 2 (melleie), massilieer 2 (messagier), paruik 4, tarasse 2 (terras).

Vóór groepen van medekl.: masteluin 2, pasteel 2, rastement 2, rasteren 2, rastoer 2; Bartaenge 1, bartoen 2, bartessche 2 (bordes), farnizage 2, carspet 2, clargie 2, marlijn 3, Marline 1, marsenier 2, marserie 2, partrijs 1, paseker 2 (persker), sarjant 1, sarpent 2, tarceel 2, tarmijn 2, tarpentijn 2.

Opm. Amaril 3 (Fr. esmeril) berust misschien op prefixverandering.

In een betoonde syllabe treft men van de overgang van *è* in *a* ook juist vóór *r* + medeklinker de meeste voorbeelden aan (p. 138); en niets belet ons ook hier verband met de Middelnederlandse verandering van *e* in *a* aan te nemen. Wèl kent het Oudfrans dialekties hetzelfde verschijnsel, en dit komt o. a. in het Noorden voor (Eckardt, p. 66).

2. Fr. **è** wordt **ei**.

beilfroot 2, meisalgier 2 (messagier).

Hier is *ei* misschien een verkeerde schrijfwijze voor *è*.

3. Fr. **è** wordt **i, ī**.

Vóór vereenv. groep: tridsoor 2 (dretsoor); pikkedillen 4; missagier 2, sissieren 1; tiras 3 (terras).
Vóór groep van medekl.: biscot 2 (beschuit), fisteren 1, misteluin 3; firmerie 1, crismier 1, sirgant 1, virgier 2, virtuut 1; pilgrimaedse 2, pilterije 1.

Deze overgang kent het Frans alleen vóór gemouilleerde *l*, *ñ* en *i* (Eckardt, p. 68). *Biscot*, *firmerie*, *crismier* en *virtuut* kunnen latinismen zijn („Essai", p. 105).

4. Fr. **e** wordt **ə**.

Vóór vereenv. groep: breteur 4.
Vóór groep van medekl.: beschuit (datum?).

5. Fr. **è** wordt **o**.

Vóór vereenv. groep: moleie 1 (melleie); mosselgier (Mnl. Wk., messagier).
Vóór r en medekl.: bordes 2, bortoen 2, formelioen 2 (vermiljoen), formerie 2, korspet 2, Portange 1 (Fr. Bretagne).

Opm. Effroyeeren (M.) is zeker een schrijfwijze naar Frans model.

Deze overgang is in het Oudfrans vóór *r* + *kons.* niet onbekend: *pordu* („Floovant", 270), *formerie* („Pèlerinage de la Vie humaine" van Guillaume de Deguileville, 12640) [1]; hij schijnt er samen te hangen met de labiale konsonant die voorafgaat. Op *korspet* na, hebben ook alle bovengenoemde Middelnederlandse woorden een labiale medeklinker vóór *o*.

[1] Vgl. Eckardt, *o. l.*, p. 68, 69.

6. Fr. ė wordt œ̀ (ü?).

Vóór groep van medekl.: buschunt 2, surgent 1.
Misschien behoort hierbij rusen 1.

Opm. Bruteur 4 (bretteur) is misschien een volks-etymologiese vorm.

Vergelijk Eng. *surgent*. Bij ons kan de overgang in *buschunt* gelijkgesteld worden met die van *ė* in *ə* (zie hierboven, N°. 4).

7. Fr. ė valt weg.

Vóór liquida: pruik 4, tras 4.

Vergelijk hetgeen hierboven (p. 198) is opgemerkt over het wegvallen van de protoniese *ə*.

ȯ ȯ.

Schrijfwijze, zie p. 141.

In het Frans komt de protoniese *o* voort uit 1) Lat. ŏ in gesloten lettergreep; 2) Lat. ŏ in open lettergreep en Lat. ō, in „geleerde" woorden; 3) in jonge woorden uit Lat. au. Daar het voor vroegere perioden niet mogelik is een scheiding tussen *ò* en *ó* te maken, behandelen wij ze samen.

Fr. *o* blijft in het Nederlands *ò* in gesloten syllabe, wordt *ó* in open lettergreep, behoudens uitzonderingen.

1. Vóór enkele medeklinker.

Met ò: godderen 1.
Met ó: apposeren 4, floret 3 (fleuret), oreest 1, sauvecondnit 2.
Met ò en ó: coppie 2 kopie 1, cottoen 2 cotoen 1 (katoen), acottoen 1 acotoen 1.

Opm. Oorliët 4 is zonder twijfel onder invloed van oor veranderd.

2. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

a. Van verschillende medeklinkers

Vóór Fr. s, s (Ofr. ts, tš).

Met ó: bootseren 3, chaussee 4, frootseren 2 (froisseren).
Onzeker is de uitspraak van frotsieren 1, approcheren 4, bochus 1.

Vóór Fr. š.

Met ò en ó: logeren 1.

Vóór andere Franse klanken.

Met ò: koffoor (af te leiden uit komfoor).
Met ó: fovisage 2.
Met ò en ó: fosset 3 fausset 3.

b. Van dubbele medeklinker.

Met ó: affoleren 1.
Met ò en ó: collier 1 colier 2 (kolder), pottage 2 potaege 2.

3. Vóór groepen van medeklinkers.

r en medeklinker.

Met ò: endosseren 4, forseren 4, lornjeren 4, portier 1, schorseneer 4, sorteren 1.
Met ó: foortsier 2, oerdineren 1, oerfrois 2, toirtijts 2.
Met ò en ó: borduren 4 boorduren 4, corweide 1 coorweide 2 (karwei), portaal 1 poortaal 2.
Onzeker is de uitspraak van borderen 1, fortsier 1, tortijts 2.

Ik kom op p. 203 op de geschiedenis van de protoniese *o* ten onzent terug.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. o wordt u.

Vóór vereenv. groep: boetseren 4.
Onzeker zijn: boetseel 2, floerete 3 (fleuret), koeket 1, loeremier 2, voegement 2.

2. Fr. o wordt ü, œ.

Vóór enkele medeklinker: Buranie 1 (Fr. Moraine), dureren 1, juweel 1, juwelier 2, purreie 3 (prei), prueche 1 (provetse). Dial. sukelade (Fr. chocolat).
Vóór vereenv. groep: butseel 2 buutseel 1 (boetseel), tsuckeren 1 (choqueren), frutseren 1 (froisseren), fulgie 1, gebruseert 1, gefuereert 2, guliert 1; culiere 2 (kolder).
Vóór groepen van medekl.: Jufroet 2 (Rein., I, 2959), juglier 3; busschalie 1; furfature 2, tursioen 2.
Voor meubilair naast mobilair zie men het Hoofdstuk der „Afleiding".

3. Fr. o wordt au.

Vóór w: houweel 2, jouweel 2, krauweie 3 (karwei).
Opm. Cautoen 2 kan een verkeerde schrijfwijze zijn voor cotoen.

Vergelijk voor deze overgang p. 198.

4. Fr. o wordt a.

Vóór enkele medeklinker: babijn 4 (bobijn), gareel 2, kalisse 3 (recolissie), calomme 1, katoen 1, palieren 1, palijsten 3, pareide 2 (prei), pravande 2, raket 3 (plant), valeie 1 (voleie).
Vóór vereenv. groep: palmei 3 (pommeie); kalier 2 (kolder). In Gron. amfitsie (officie).
Vóór groepen v. medekl.: pasterne 2; aergelicus 2 (orghelicis), aperment 2, arduin 3, arfrois 2 (oerfrois), karbeel 2, cardeel 3, cardewaen 1 (corduwaan), carmer 2, carneol 3, carnoelie 3, karwei 3, margant 2, marsoen 1, tartisie 2.

Ook hier is de verandering van de onbetoonde vokaal weder vooral vóór *r* + *konsonant* voorgekomen; men heeft dit reeds bij *a* en *è* waargenomen; ook het vervolg zal er talrijke voorbeelden van geven. Het schijnt wel dat de verschillende manieren waarop *r* kan worden uitgesproken, de schakering der vokaal bepaald heeft.

5. Fr. **o** wordt **è** of **ə**.

Vóór enkele medeklinker: prevande (Mnl. Wk.).
Vóór vereenv. groep: kelier 2 (kolder).
Vóór groepen v. medekl.: berdeel 2, berduerwerker 2, ferefeit 2 (forfait), tertisse 2 (tartisie).

In het Frans komt deze overgang alleen door dissimilatie tot stand (ECKARDT, p. 114).

6. Fr. **o** wordt **i**, **ī**.

Vóór enkele medekl.: privande (Mnl. Wk.).
Vóór vereenv. groep: fritsieren 2 (froisseren).
Misschien behoort hierbij filet 2 (zie de Woordelijst).

7. Fr. **o** valt weg.

Vóór klinker: Flovent 1, rond 1.
Vóór liquida: fret 3, klomme 3 (kolom), krent 4, prei 4, vleie 1 (voleie).

Ook hier bestaat tussen de beide groepen een sterk chronologies verschil, evenals bij proton. *a*. In de tweede rubriek is alleen *vleie* oud. Hetgeen omtrent *a* is gezegd, geldt voor *o*. Of *rollen* 3 hier vermeld diende te worden, is twijfelachtig.

Laten wij tans de *a*, *è* en *ò* in protoniese syllabe in hun verschillende Nederlandse gedaanten vergelijken. Ik laat daarbij buiten bespreking de laat overgenomen woorden die in het tegenwoordige Frans met *ó* worden uitgesproken. In veel opzichten komen de verschijnselen die wij opmerken overeen met die van betoonde *a*, *è*, *ò* (p. 144 en vlgg.) Maar er zijn ook verschillen. In de eerste plaats wijs ik op de grotere rol die de analogie hier speelt; het stamwoord kan vaak de oorzaak zijn van de klankschakering van het afgeleide woord; zo behoeven wij voor *feesteren*, *cleergie*, *pottage*, *poortaal* naar geen andere verklaring om te zien. Verder is het mogelik dat in *bastaard*, *tabbaard*, *kappel*, *belfroot*, *pelgrimage*, *saffer* de verplaatsing van het akcent op de klank invloed heeft gehad (vgl. hierna *banner* n. *banier*, *ponjaard*, *spittael* enz. Maar, al zondert men die enkele woorden uit, dan nog zijn wij er ver van af de leidende draad gevonden te hebben door de verschillende vormen die wij aantreffen. Trouwens, alleen voor *a* beschikken wij over een voldoende aantal gegevens om konkluzies te trekken; de andere klanken laten ons soms in de steek.

1. Vóór één medeklinker. Verklaring eist de *à*, waar die voorkomt. Voor de woorden waarin *à* aan Fr. *wà* (*oi*) beantwoordt, verwijs ik naar die waarin Fr. *wà* (*oi*) in een betoonde lettergreep staat (p. 145). In

de andere staat de *ə* vóór *p*, *f* en *l*. Nu hebben wij reeds meermalen gewezen op de eigenaardigheid dat vóór *f* onze taal open klinkers verkiest (zie o.a. p. 145); misschien geven bovenstaande woorden ons het recht die eigenaardigheid aan labialen in het algemeen toe schrijven. Wat *l* betreft, zo zou de *ə* misschien door zijn velaire uitspraak ten onzent te verklaren zijn. Men bedenke bij dit alles dat onze voorbeelden niet talrijk zijn. In het algemeen kan een zekere fluktuatie tussen open en gesloten klank in voortonige lettergreep niet verwonderen, daar ook in het Frans de protoniese klinker een middenpositie tussen open en gesloten klinker inneemt.

2. Vóór vereenvoudigde groep. De grote verscheidenheid van behandeling stemt volkomen overeen met hetgeen wij zagen bij de betoonde klinkers. Vóór medeklinker gevolgd door *yod* en voor *s* uit *ts* vindt men in de oude taal gesloten klinkers, tans open vokalen, een bewijs dat de verbinding van de beide konsonantiese elementen in de Middelnederlandse uitspraak inniger was dan tans. Vóór vereenvoudigde dubbele medeklinker komt *ə* zeer vaak voor.

3. Vóór groepen van medeklinkers. Vergelijkt men, in de tegenwoordige taal, *soort* met *sorteren*, *poort* met *portier*, *portaal*, dan is het duidelik dat de gesloten uitspraak van het grondwoord onder invloed van het akcent is ontstaan. In overeenstemming daarmede is dat ook proton. *a* en *e* vóór *r* + *kons.*, *s* + *kons.*, in het Nieuwnederlands, zelfs in oude woorden, een open uitspraak hebben. Maar hoe is dan, in het Middelnederlands, de gesloten klank te verklaren? Wij hebben hier zonder twijfel te doen met eigenaardige verschillen tussen de uitspraak van Vlaamse dialekten in de Middeleeuwen.

---

2. *e* ə.

Schrijfwijze. De uitspraak in het Middelnederlands is onzeker: tegenwoordig zeggen velen metaal met é; maar het teken e kan, in de Middeleeuwen, in dit woord zeer goed uitsluitend een ə hebben weergegeven. Daarom heeft de schrijfwijze e op zich zelf geen bewijskracht. Voor enkele woorden, waarin het prefix de met het artikel is verward (desipline, dedunt, delovie) is de uitspraak ə zeker. Ook de tegenwoordige uitspraak ə kan als bewijs gelden voor de Middelnederlandse, evenals de Mnl. schrijfwijze eu.

Het is niet gemakkelik in het Frans *é* van *ə* te scheiden in de Middeleeuwse woorden; voor de latere hebben wij in de tegenwoordige uitspraak een kenteken. Veel woorden hadden in de Middeleeuwen *ə*, later *é*; zie over de datum van overgang van *ə* in *é* Thurot, *De la Prononciation française*, I, 29.

In het Frans komt proton. *ə* 1) uit Lat. a voorafgegaan door een palataal; 2) door dissimilatie uit Lat. i; 3) uit Lat. e in open syllabe.

De onzekerheid over de in het Frans aan de onze beantwoordende klank maakt dat wij ons hier, meer nog dan voor de andere vóórtonige vokalen, zullen moeten bepalen tot de eenvoudige vaststelling der feiten.

1. ə.

Vóór enkele medekl.: fenrie 2, gelatine 3, gelei 3, krediet 3, methode 4, pedant 4, revellie 4 (reveil), enz. enz.

Onzeker zijn begaert 2, begine 2.

2. ė. [1]

Vóór enkele medekl.: heraut 1, metaal 1.

Onzeker is de Middeleeuwse uitspraak van deze woorden. Zijn verdwenen: ebene 1, epilencie 1.

3. ė.

Vóór enkele medekl.: beggaert 1, beggine 1, mettael 1.
Vóór vereenv. groep: felloen 1, pellies 4.

Felloen kan onder invloed van *fel* zijn gevormd. *Pellies* is merkwaardig omdat het jong is.

4. a.

Vóór enkele medekl.: araut 2 (heraut), balier 2, galetijn 3 (gelatine), mataal 3, papeie 2 (pipeide).
Vóór vereenv. groep: latrine 3 (lectrine), mallote 3 (plant).

Het Oudfrans kent dezelfde overgang vóór *l*: *jalos*, *jaleie*, *malancolie* (tenzij dit volksetymologie is), en, vóór *s*, in Oostelike dialekten (ECKARDT p. 85).

5. i.

Vóór klinker: criature 2, liaal 2.
Vóór enkele medekl.: bisaetse 1, bisant 1, chivaetsie 1, dilevereren 1, fiament 4 (vehement), fimele 3, pipeide 1, Sivaal (eigennaam, Fr. cheval), trisoor 1 (triesoor 1).
Vóór vereenv. groep: Pippijn 1.

Bisaetse, *bisant*, *dilevereren* zijn misschien latinismen („Essai", p. 90 en 105); in *chivaetsie* en *Sivaal* is *i* misschien in verband te brengen met de *š* die voorafgaat; trouwens, ook in het Frans komen deze vormen voor (ECKARDT, p. 37), evenals *mirancolie* (= *melancolie*); in het Waals treft men de overgang van prot. *e* in *i* ook aan (zie o. a. in Grandgagnage, II, de composita met *ri* = Fr. *re*). Toch is de verandering zeker Nederlands in de meeste der vermelde woorden.

6. o.

Vóór één medekl.: bosant (Mnl. Wk.), brouwieren 3, motaal 1, trosoer 2.

Deze overgang hangt in het Frans samen met een labiale konsonant (ECKARDT, p. 75)

7. œ, ü.

Vóór één medekl.: fumele 1, imputreren 3, juleie 2, musure 1, ruweel 2 (reveel).
Vóór vereenv. groep: Puppijn 1.

Deze overgang hangt in het Frans samen met een labiale konsonant (ECKARDT, p. 75, 78).

[1] Zie *Handelingen van het Philologencongres te Leiden*, 1900, p. 91.

8. **ə** valt weg.

Vóór klinker: gemangiert 1, kans 2, tologie 2 (theologie).
Vóór liquida: fluweel 2, floers 2, groffel 1 (giroffel), ploten 2, pluche 4, prilleus 2, struis 3, vrai 1.

Het schijnt dat, in tegenstelling met hetgeen wij op p. 198 opmerkten bij *a*, de *ə* vóór klinker niet vroeger is weggevallen dan vóór liquida.

---

3. **œ**.

Fr. prot. *œ* komt alleen in jonge woorden voor.

Blijft in het Nederlands *œ*.

Vóór enkele medekl.: fleuret 4.
Vóór vereenv. groep: cueillote 2.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **œ** wordt **é**.

Vóór vereenv. groep: quelloot 2 (cueillote).

2. Fr. **œ** wordt **i**.

Vóór vereenv. groep: filet 2 filget 2 (vgl. p. 203).

---

4. *i*, *ü*, *u*.

i.

Vóór de toon komt Fr. *i* uit Lat. ī en, in „geleerde" woorden, ook uit Lat. ĭ.

Fr. *i* vóór de toon blijft bij ons *i* in open syllaben, wordt *i* in gesloten syllabe, overeenkomstig de Nederlandse klankwetten, behoudens uitzonderingen.

1. Vóór klinker.

Met i: diamant 1, diamargaritoen 1, diamaroen 1, criëren 1, liaert 1, lias 3, liëren 4, lioen 1, triakel 1, triëren 3.

2. Vóór medeklinker (al of niet oorspronkelik enkelvoudig).

Met i: adviseren 2, adviseur 4, acquiteren 4, arriveren 1, assigneren 4, billet 3, billioen 2, bivak 4, defileren 4, friseren 3, Gironde 1, gisarme 1, idee 2, kwitantie 4, kwiteren 4, lidekant 3 (ledikant), limoen 2 (van een rijtuig), limoen 1 (vrucht), litiere 2, livrei 2 lievereie 2, lieveren 1, livereren 1, Milaan 1, piqueren 3, ribaut 1, rigeur 2, signaal 3, siroop 1, stilet 4, tieretein 2, vignet 3, enz.

Met i en ĭ: cipier 3 sippier 3, gridelijn 4 griddelijn 4.

3. Vóór groepen van medeklinkers.

Met i: riskeren 4.

Met ĭ: filtreren 4, klisteer 2, registreren 2.

Onzeker zijn attristeren 4, issue 2, pilleren 2 en spilleren 2.

De uitspraak van *i* als *i*, tegen de Nederlandse klankwet, in *riskeren* is, evenmin als bij *artiest* enz. (p. 158), in verband te brengen met de groep *s* + *kons.* die erop volgt; het woord heeft zich eenvoudig minder dan de beide andere aangepast aan het Nederlandse vokalisme. Opmerking verdient dat prot. *i* niet *ij* is geworden, zooals in een betoonde lettergreep (vgl. Van Helten, p. 47). De vormen *fijnancie*, *lijniael* en *schrijnein*, die door Kiliaen worden vermeld, zijn veranderd naar analogie van het stamwoord; *lijpaerd* (Kil.) is niet Hollands. *Sippier* vertoont de open klank vóór *p*, waarover vroeger (p. 204) is gesproken naar aanleiding van proton. *a*. Met *griddelijn* weet ik geen weg.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. i wordt ie.

Vóór klinker: lieaert 1.

Vóór enkele medekl.: hieraut 2, lieverei 2, lieveren 1.

Vóór groep van medekl.: viertuut 2.

Prof. Van Helten spreekt over deze overgang op p. 112 en vlgg. Hij vermeldt in de eerste plaats een verandering van *i* in *ie* vóór *r* in Nederlandse woorden, en neemt daarbij ontwikkeling van een *ə* na *i* aan. Daarna citeert hij enige Latijnse en Franse woorden, waarin hij schijnt aan te nemen dat de *ie* diende om de *i* (niet *ĭ*-) klank weer te geven. Evenwel, verwarring van *i* en *ĭ* was alleen in gesloten syllabe (dus in *viertuut*) mogelik; in de andere woorden zou de *i*-uitspraak door de schrijfwijze *i* duidelik genoeg zijn aangegeven. Ik vermoed dat *ie* hier geschreven is om verwarring te voorkomen met de uitspraak van *i* als *ĭ'*, die in betoonde lettergrepen der overgenomen woorden en in Germaanse woorden met *i* begon op te komen (p. 157).

2. Fr. i wordt ė (ə), ė.

Vóór klinker: leoen 1.

Vóór enkele medekl.: beloen 4 (billioen), Geronde 1, leverantie 2, leveren 1, levereren 2, leversoen 1, Melaan 1, regeur 2, spetael 2.

Vóór vereenv. groep: belgioen 2 (billioen), fetaelge 2 (viktualie), ledekant 3, lettier 2 (litiere).

In *leoen* en *lettier* (naast *lectiere* 2) mag men latinisatie aannemen. In de andere woorden is de overgang van *i* in *e* iets geheel anders dan dezelfde verandering in geakcentueerde lettergrepen (p. 158). In het Frans is hij in protoniese lettergreep een gevolg van dissimilatie.

3. Fr. **i** wordt **a**.

Vóór enkele medekl.: avoor 3, rabauw 2 (rabaut), sarroop 2.
Vóór vereenv. groep: assue 2, balioen 2, latier 2, Machiel 1.

Opm. Rauwbauw is zonder twijfel door volksetymologie te verklaren.

4. Fr. **i** wordt **o** (**u**).

Vóór enkele medekl.: proveie 1, rohand 1, soroop 1, soveie 1.
Vóór vereenv. groep: boelioen 1.

5. Fr. **i** wordt **œ** (**ü**).

Vóór vereenv. groep: bulioen 2, suppier 3 (cipier).

Misschien hebben de labiale medeklinkers invloed gehad op deze wijziging. Vgl. Fr. *affubler*, en Eckardt, p. 134.

6. Fr. **i** wordt **ai**, **ei**.

Vóór klinker: craieren 1 creieren 1.

Ik weet niet hoe deze vormen te verklaren. Een Franse dialektiese vorm kan men er niet in zien [1]; evenmin een Middelnederlandse, daar *ai* geen Mnl. klank is. In „Tijdschrift", XXI, p. 64 vermoedde ik dat *i* in *a* is veranderd (volgens n°. 4) en dat er, om de hiatus op te heffen, een *y* is gesproken; *creieren* zou op dergelijke wijze kunnen worden verklaard. Moet men misschien lezen *cra-ieren*, *cre-ieren*? Analogie van *kraaien* is niet onmogelik.

7. Fr. **i** valt weg.

Vóór klinker: troef 4 (vgl. p. 187).
Vóór liquida: stroop 4. Dial. drek (Fr. direct).

Vergelijk p. 198.

---

[1]) Mhgd. *Kroyerre* is een ander geval (zie Th. Maxeiner, in *Herrigs Archiv*, neue Serie, XI (1903), 404).

ü.

Fr. *ü* in vóórtonige syllabe blijft *ü* in open lettergreep, wordt *ǜ* in gesloten lettergreep, behoudens uitzonderingen.

Vóór enkele medeklinker.

Met ü: butoor 1, fluweel 2, jugeren 1, julep 2, cubebe 2, mureren 2, pruderie 4, putier 1, truwant 1, enz.

2. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

Met ü: debuteren 4.

3. Vóór groepen van medeklinkers.

a. van muta cum liquida.

Met œ: trufferen 4.
Met œ': Duyverman (Fr. du Froment).

b. Van andere medeklinkers.

Met ü: brunskeren 4, illustreren 4.
Met œ: muskaat 1; fulmineren 4, turbant 3 (tulband).

Onzeker is de uitspraak van: adjusteren 4, fustalie 1, fustein 2, hustijn 1, turkois 1.

In deze woorden gaat het dus met *ü* precies als met *i* in Germaanse woorden en in overgenomen woorden waarin hij betoond is, behalve dat hij nooit *ǜ'* wordt in open lettergreep; *poitier* (zie p. 162) is zonder twijfel een analogiese vorm. Wij hebben op p. 207 een analoog verschijnsel voor *i* gekonstateerd. Verder verdient vermelding dat in twee woorden vóór *s* + medeklinker *ü* niet *ǜ* is geworden, en ook daarin komt *ü* met *i* overeen (p. 207).

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **ü** wordt **o (u)**.

Vóór enkele medekl.: foret 1 (fret), cobebe 2, covele 1 (keuvel), robijn 1.
Vóór vereenv. medekl.: bofit 2 (buffet), porreide 3 (puree).
Vóór groepen van medekl.: fostein 2, hoestijn 2, moscaat 1; torkois 1.

In de Noordfranse dialekten komt deze overgang zelden voor (Eckardt, p. 137).

2. Fr. **ü** wordt **a**.

Vóór vereenv. groep: bavijt 2 (buffet), japon 4.
Vóór groep van medekl.: fastaen 1 (fustein).

3. Fr. **ū** wordt **ė**, **ə**.

Vóór enkele medekl.: asseradeur 4, assereren 4, ferret 3 (fret), trewant 1. Dial. sebiet.
Vóór vereenv. groep: befit 2 (buffet), belet 2 (billet).
Vóór groep van medekl.: festein 2.

In GODEFROY vind ik een Luikse vorm *festaine*. Vgl. ECKARDT, p. 138.

4. Fr. **ū** wordt **i**.

Vóór enkele medekl.: bitoor 2, quiracie („Essai", p. 141), triwant 1.
Vóór groep van medekl.: fistein 2.

Vergelijk Eng. *bittern*, Middeleng. *bitoure*.

5. Fr. **ū** wordt **au**.

Vóór w: flauwiel 3, flauwine 3, trouwant 3, trouweel 3.

Vergelijk p. 198. De *u* heeft zich hier uit *w* ontwikkeld en deze groep valt samen met groep 1 en 2.

6. Fr. **ū** valt weg.

Vóór liquida: astrant 4, fret 2.

Vergelijk p. 198.

---

u.

Schrijfwijze, zie p. 163. De Franse orthografie o in een voortonige lettergreep kan ook de klank u weergeven, en in het Nederlands kan o navolging van die Franse schrijfwijze zijn, en dus ook de klank u hebben voorgesteld, hetgeen ook bewezen wordt door geïsoleerde vormen als bokeren naast boekeren. Evenwel, de tegenwoordige uitspraak van sommige woorden (bottelier, gordijn, enz.) bewijst dat proton. o ook de klank o heeft kunnen weergeven in de overgenomen woorden. Mij bleef dus niet anders over dan, al is het onder voorbehoud, o als bewijskrachtig voor de uitspraak o te beschouwen. Vóór een hiatusvokaal duidt de schrijfwijze ou niet noodzakelik de klank u aan.

De Franse protoniese *u* komt voort uit 1) Lat. ō ŏ, vrij en in positie; 2) Lat. vrije ō; 3) in sommige woorden Lat. ŏ in positie; 4) *o* + *l*.

Fr. *u* blijft in het Nederlands *u*, of wordt *ó*, *ò*.

1. Vóór klinkers.

Met u: brouaedse 2, devoueren 4, douane 4, douanier 4, douarie 1, zouaaf 4.
Met ó: alowiere 1, foine 3 (fluwijn), cowarde 2 (kauwoerde).
Met u en ó: advoueren 3 desavoeren 3.
Onzeker is de uitspraak van brouwet 2, fouwijne 3.

2. Vóór oorspronkelik enkele medeklinker.

Met u: arrouseren 4, boekanier 4, gouvernael 3, gouvernantie 2, gouvernement 2, goeverneur 2, coulisse 4, couloir 4, courageren 4, koevereren 2, prouveren 4, troubadour 4.

Met ó, ò: assopieren 4, behorderen 1, boverie 2, bovier 1, dozijn 1 dossine 2, floreren 2, governeren 3, coverkief 1, covine 1, covertoer 1 coffertorie 3, coloverine 2, coverture 1 cofferture 1, loveren 3 (laveren), novelle 4, polane 3 pollane 3, profiteren 2, provande 2, schoffilioen 3.

Met u en o: fourein 2 forein 2, goevernante 4 governante 3, hoelette 3 holette 3, couleur 2 coluer 2, couleuvre 2 colovere 3, koerazie 4 corage 3, koerageus 4 corageus 3, couleren 4 coleren 2, mouvement 4 movement 4, prouffijt 2 profijt 2, proeven 1 proven 1, soulageren 4 solageren 3, souperen 4 sopperen 2.

Onzeker is de uitspraak van boeverie 1, coeverteure 1.

3. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

a. Van verschillende medeklinkers.

Vóór Fr. ĩ.

Met u: koejeneren 4.

Met ó, ò: Bollioen 1 (Sto. II, 797).

Vóór Fr. v.

Met ó: govioen 1.

Onzeker is de uitspraak van goevioen 1.

Vóór Fr. s, š (Ofr. ts, tš).

Met u: abouchergn 4, debouché 4, bouchieren 2, retoucheren 4.

Met ó: bootseren 3, hoseel 1.

Onzeker is de uitspraak van boetseel 2.

Vóór Fr. ž (Ofr. dž).

Met u: boeget 3, gougner 3.

Vóór andere Franse klanken.

Met u: adjouteren 4, boezeroen 4, degouteren 4, gouteren 4, koepon 4, coupabel 4, couperen 4, outrageren 5, outroi 1, pousseren 4, rouleren 4, routine 4.

Met ó, ò: foreel 1, foreren 2, coperrose 2, Kosijn 1 (Sto., V, 355), cossen 2 (kussen), molage 2, mottoen 2, rotier 3.

Met u en o: boeket 4 boket 3, foerage 4 foraedse 1, foerier 2 forier 3, coetelas 3 kortelas 3, moeleren 3 moleren 3, souffisant (v. Heltes) soffisant 2.

b. Van dubbele medeklinker.

Met u: degoutteren 4; bouffon 4; mousseren 4; diskoereren 3, koerant 4, koerier 4, toerette 3; poelage 2.

Met ó, ò: kroppier 3; adoberen 1; botteloef 4, bottelier 1, bottelrie 2, glotoen 3 glottoen 1, gotiere 2 gottier 2; borage 2 (bernage), boreel 1, toreel 1; poleie 2.

Met u en o: bourrat 2 borat 2, bouteille 2 botteljo 4, foeleren 3 foleren 1 folleren 1.

4. Vóór groepen van medeklinkers.

a. Van muta cum liquida.

Met u: accoutreren 3, goublet 2, recouvrement 3, recouvreren 2.

Met ó, ò: dobbeleren 1, dobbeleel 2, dobbelet 1, doblier 1, doblitse 1 dobbelice 2, oblier 2.

Met u en o: boueraen 1 boeraen 1 boleraen 2, boekelare 1 bokelaar 1, oublie 4 oblie 2, souverein 2 soferein 2.

b. Van andere medeklinkers.

s en medeklinker.

Met ó, ò: jostieren 1, costerie 2, costillier 2, mosquet 4, mosquetier 4.
Met u en o: coustume 1 costume 1.
Onzeker: joestement 1, joesteren 1, joesterie 1.

r en medeklinker.

Met u: adjourneren 4, boerderen 1, destourbanche 2, destourneren 4, koertiseren 3, courtage 4, Courtrosijn 2, retourneren 4, tournojs 2.
Met ó, ò: bordoen (muziekterm en „stok") 1, Borghengioene 1, destorberen 1, forneise 1, gorlijn 2, hordieren 1, hordijs 1, cortauwe 2, corlinen 1, kortout 3, ordeis 2, porprijs 1, sorcoot 1, torcioen 1, torneel 1, tornekeel 1, tornesol 3, tornieren 1, torseel 1.
Met u en o: bourdeel 2 bordeel 1, foerneren 4 fornieren 3, journaal 3 jornaal 3, journeie 3 jorneie 3, courtier 2 coltier 2, coursier 2 corsier 1, koertois 3 cortois 1, kourtoisie 3 cortoisie 2, courtsauwe 3 kortouwe 3, pourpoint 2 porpoent 1, sourplus 3 sorplus 3, toernooi 3 tornoi 1, tourment 4 torment 1, trousseren 2 trosseringhe 2.
Onzeker is de uitspraak van oerderen 2 (horderen).

ff en medeklinker.

Met u: souffleren 4.
Met ò: sofflet 3.

In sommige dezer woorden kan *o* in plaats van Fr. *u* verklaard worden door de invloed van een andere taal, het Latijn of het Italiaans; zo bijv. in *novelle, promoveren, movement*. Maar in verreweg de meeste is de wisseling die wij tussen *u* en *o* waarnamen, moeielik te verklaren. Ook het Frans heeft die wisseling gekend, althans in de 16e eeuw (THUROT, I, 252), maar waarschijnlik ook vroeger; de orthografie stelt ons echter niet in staat voor het Oudfrans een scheiding tussen woorden met *o* en woorden met *u* te maken.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. u wordt ü, œ.

Vóór klinker: aluwire 1, bruwaets 3, bruet 1, duugiere 3, duweren 2, fluwijn 2, fuweren 2, juweren 1, cuwoerde 2, Cuwaert 1, Ruem 1 (Fr. Rouen; Sto. II, 1321) Ruwaen 2 (Brab. Y., VII, 4888).
Vóór enkele medekl.: duzijn 1, culuevere 3, putakers 1, Rugier (Sto., III, 79), schuiffelioen 3.
Vóór vereenv. groep: Bulgioen 1 (Sto., I, 1191), fulgie 1; buutseel 1 butseel 2, huseel 2; buggerie 1, suffisant 2, kussen 2, cussineel 2; muttoen 2, sucoers 1, succoers 1; buffon 4, crupiere 1, currier 4.
Vóór groep v. medekl.: beukelaar 1, dubbeleren 2, cuverkief 1, cuverture (Mnl. Wk.).

custerie 2, custode 2, custume 1, muscet 1, musket 4, mustatse 3, mustele 2.
disturberen 1, furnieren 3, curliaan 1, cursael 1, purparijn 1, remburseren 3, surcoot 1, turberen 1, turseel 1, Urzijn (Fr. Oursin).
suffiet 3.

In verscheidene woorden kan *u* door latinisering worden verklaard; zo in *buggerie, suffisant, currier, disturberen, remburseren.*

2. Fr. **u** wordt **a.**

Vóór klinker: kauworde 1.
Vóór enkele medekl.: caloor 2, capitorie 1 (covertoer), laveren 3, palane 2.
Vóór vereenv. groep: matoen 2, sacoers 1; paleie 2.
Vóór groep v. medekl.: castume 2, mascet 2; bardoen 2, garline 2, kartouw 3, naerduis 2, parpoent 1, sarcoet 1, tarbot 4.

In het Oudfrans vind ik *quarone* (= couronne), „Floov.", 2237), *cavurde* (God.), waarin *a* door dissimilatie is te verklaren (ECKARDT, p. 115).

3. Fr. **u** wordt **è, ə.**

Vóór klinker: alewiere 2. Dial. perrewet (Fr. brouette).
Vóór medekl.: Belioen 1 (Sto., I, 1191, var.), dezijn 2; peleie 2.
Vóór r + kons.: berdeel 2, vernoeis 2 (fornuis), perpoent 2, perprijs 1, sercoet 1, ternoi 2.

Vergelijk ECKARDT, p. 113 en 115.

4. Fr. **u** wordt **i, ı.**

Vóór vereenv. groep: tirelantijn 4.
Onzeker is: Risseeuw (Fr. Rousseau?).

5. Fr. **u** valt weg.

Vóór klinker: pakers 1 (putaker).
Vóór liquida: brat 2, kleur 4, klovenier 3, clover 2, krant 4, kroon 1.

Opmerking verdient dat van *kroon* reeds in de eerste periode en uitsluitend de vorm met gesynkopeerde *u* voorkomt, hetgeen zou doen vermoeden dat het woord in de Vóórfranse periode hier is gekomen. Vergelijk verder p. 198.

5. Tweeklanken.

ai.

Schrijfwijze, zie p. 166.

De Franse protoniese *ai* blijft *ai* (*ay*), of wordt *ei* (*èy*), *a* of *è* (*é*). Voor de late woorden zie men *è*.

1. Vóór klinker.

Met ay: paeyement 2 (pejement), raeyeren 3, sajet 3.
Met èy, éy: beyaard 1, essayeur 3, pejement 4, preieel 2.

Onzeker is de uitspraak van aieren 2, bayaert 1, delayeren 3, essayeren 2, fraieel 1, gaiole 1, contersaiel 2, prayeel 1, saiette 2, temayeren 1.

2. Vóór enkele medeklinker.

Met a: klaroen 3, masiere 1, plasant 1, razijn 3.
Met ei: eilaas 1, pleizier 3.
Met ai en a: aeisement 3 asiment 2.
Met ai en ei: saeizoen 3 seizoen 1.
Met a en ei: azijn 3 eisel 2, fasaen 1 feisaen 3.
Onzeker is de uitspraak van ailaes 1, aiseren 1, aisin 1, appaiseren 4, assaisoneren 4, faisaen 1, maisiere 1, plaisant 2, saisieren 1, saisine 1.

3. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.
a. Van verschillende medeklinkers.

Met a: fasceel 2, furfature 2, latuwe 1 lattuwe 3, vaselment 2.
Met ei: feitijs 2, feiture 1, treithiet 2, verleisieren 1.
Met a en ei: katijf 2 kattijf 3 keitijf 1.
Onzeker is de uitspraak van: faitijs 1, faiture 1, kaitijf 1, maiseel 2, plaidieren 1, portraiture 2, traitiet 2, verlaisieren 1.

b. Van dubbele medeklinker.

Met a: ubasseren 2, inkasseren 4.

4. Vóór groepen van medeklinkers.
a. Van muta cum liquida.

Met a: agret 2, matres 4.

b. Van andere medeklinkers.

Met ei en è: meisniede 1 mesniede 1.
Onzeker is de uitspraak van maisniede 1.

Zoals men ziet, bestaat er een grote overeenkomst tussen de behandeling van *ai* vóór de toon en in betoonde lettergreep. *Sajet* is het enige woord dat tans *ai* heeft, en hier staat de diftong vóór een klinker; vergelijk p. 167, waar gewezen wordt op het voortleven van *ai* aan het eind van het woord. De uitspraak *ei* is natuurlik Oudfrans, de verandering van *ai* in *a* zeker Nederlands, al komen in Noordelike Franse dialekten ook vormen als *mazõ* (Fr. *maison*) voor [1]; immers, in betoonde lettergrepen heeft de overgang van Ofr. *ai* in *a* geen equivalent in Franse gewesttalen, en het gaat niet aan in de Middelnederlandse woorden *a* voor *ai* vóór de toon te scheiden van *a* voor *ai* in betoonde syllabe. Natuurlik moet in jonge woorden *a* voor *ai* anders verklaard worden; in *inkasseren* is de *a* aan de invloed van *kas* te danken. De vraag is of Mnl. *è* voor *ai* altijd geïdentificeerd moet worden met Fr. *è* uit *ai*; onmogelik is het niet dat *è* soms bij ons uit Fr. *ei* is ontstaan. *Mesniede* bijv. is reeds zeer oud.

[1] *Revue pat. gallorom.*, V, 98; ECKARDT, p. 45.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **ai** wordt **ə**.

Vóór enkele medekl.: plezier 4.
Vóór vereenv. groep: feseel 2 (fasseel), fetijs 1, ketijf 1, tretiet 2, tretieren 2.

2. Fr. **ai** wordt **i, ı**.

Vóór klinker: biart 1, frieel 2, gioele 3, prieel 1.
Vóór enkele medekl.: plisant 3.
Vóór vereenv. groep: fisnen 2, fisseel 2, sisoen 2.
Vóór groep v. medekl.: misniede 2.

Deze overgang kan mocielik Frans dialekties zijn. Vgl. ECKARDT, p. 43.

3, Fr. **ai** wordt **oi**.

Vóór klinker: froieel 2, proieel 1.

Deze overgang zou desnoods Frans kunnen zijn. Zie bijv. GODEFROY, X, 254[c], s. v. *paiement* en VI, 364[a] s. v. *praiere*; vergelijk ECKARDT, p. 42, 45. Het is mocielik deze Franse vormen te lokaliseren. Men lette er op dat in beide bovengenoemde woorden een labiale medeklinker voorafgaat.

4. Fr. **ai** wordt **o**.

Vóór enkele medekl.: mosier (gat) 3 (maisiere), *rozijn* 1.

Zie ECKARDT, p. 40, 44. Ook hier gaat altans in *mosier* een labiale medeklinker vooraf. *Rozijn* kan uit Ofr. dial. *roisin* komen.

5. Fr. **ai** wordt **au**.

Vóór vereenv. groep: sauzoen 2.

Misschien is *au* hier een schrijfwijze voor *o*.

OI.

Schrijfwijze, zie p. 168.

De Franse protoniese *oi* blijft bij ons *oi* of wordt *o*. Voor de laat overgenomen woorden zie men *a*.

1. Vóór klinker.

Met oi: royeren 4.
Onzeker is de uitspraak in defroyeren 2, employeren 4, noiaal 2, Troyene 1, vernoieren 1.

2. Vóór enkele medeklinker.

Onzeker is de uitspraak van hoirie 2, croiseren 3.

3. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

Met o (u): explooteren 3 (vgl. p. 195). Potau 1 (Sto., IX, 669), Pottevin 1, poesoen 2.

Onzeker is de uitspraak van: poisoen 1, Poitau 1, Poitevin 1.

Royeren en *explooteren* zijn beide jong; het zijn waarschijnlik schrijftaalvormen. Daarentegen wijzen de andere vormen met *o* op een tijd waarin de Fr. *oi* nog als *o* + *i* klonk.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **oi** wordt **i**.

Vóór klinker: lisel 2 nisel 2, viagie 2.

Vóór vereenv. groep: pisoen 1, Sissoen 1 (Fr. Soissons; Sto., X, 1033); aconiscieren 1.

De woorden van de tweede groep kunnen door het Frans worden verklaard (ECKARDT, p. 93). *Pisoen* kan ook uit een Ofr. vorm *poison* komen, *viagie* 2 veranderd zijn naar Lat. via.

2. Fr. **oi** wordt **ai**.

Vóór vereenv. groep: Paytau 1 (Fr. Poiton, Sto., IX, 669, var.)

3. Fr. **oi** wordt **ə**.

Vóór vereenv. groep: Petau 2 (Fr. Poitou).

4. Fr. **oi** wordt **ü**.

Vóór vereenv. groep: pussoen 2; Putouw 2 (Fr. Poitou).

5. Fr. **oi** valt weg.

Vóór enkele medekl.: ocsoen 1 (occasoen), ocsoeneren 2 (occoisoneren).

In deze beide woorden is blijkbaar *oc* niet meer als prefix gevoeld; de *oi* staat dus niet meer in de beginlettergreep, zodat deze woorden eigenlik vallen onder de rubriek van vóórtonige klinkers die niet in de „anlaut" staan en die wij hierna zullen behandelen.

Dialekties komen nog andere veranderingen voor. In Zeeland bestaat de naam *Passenier* en *Poessenier*. Dit is Fr. *Poissonnier*.

ui.

Frans protonies *ui* wordt in het Nederlands *ü*; in late woorden *üi*.

1. Vóór klinker.

Met ü: duwiere 1, gruwier 3 (gruier).
Met üi: appuyeren 4.
Onzeker is de uitspraak van gruier 3.

2. Vóór medeklinker (al of niet oorspronkelik enkelvoudig).

Met ü: curnetse 3; busine 1; fruiterie 2, fruitier 2.

Vergelijk de betoonde *ui*, p. 170.

Biezondere Veranderingen.

Fr. **ui** wordt **a**, **o**, **u**.

Vóór enkele medekl.: bazuin 2, bosine 1, boussine 1.

---

ei.

Blijft onveranderd.

Vóór vereenv. groep: leitiere 1.

---

ie.

Frans protonies *ie* wordt *ie* of *ə*; in late woorden hoort men *ie*.

Vóór enkele medekl.: piedestal 4.
Onzeker is de uitspraak van chieftein 2. Pedestael 3 kan uit Ofr. pedestal komen.
Vóór vereenv. groep. Onzeker is de uitspraak van rierewaerde 2, vielgiart 1.
Vóór groep v. medekl.: tercelet 3.
Onzeker is de uitspraak van tiercelet 3.

Zie over de uitspraak van *ie* en de reduktie van *ie* tot *e*, p. 174.

Biezondere Verandering.

Fr. **ie** wordt **i**.

Vóór enkele medekl.: Firapeel 1.
Vóór vereenv. groep: viliaert 1.

Zie hierover, p. 174.

---

ieu.

Frans protonies *ieu* wordt bij ons *ie*, *iew*, *ë* (*α'*), *ə*.

Vóór enkele medekl.: luitenant 3.
Onzeker is de uitspraak van lieutenant 3.
Vóór vereenv. groep: poursiewant 2.
pourchevant 2.

Zie over deze vormen p. 175.

---

au.

Schrijfwijze, zie p. 176.

Frans protonies *au* wordt bij ons *à*ᵘ of *a*. Over de laat overgenomen woorden, zie *ò*.

1. Vóór enkele medeklinker.

Met àᵘ: authentiek 4, automaat 4, automobiel 4, laurier 3.
Onzeker is de uitspraak van audiencier 2, augure 1, cautioen 2, laurijn 1.

2. Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

Met àᵘ: auteur 4, autoriseren 1, autoriteit 4, poutenier 1, souterie 2.
Met a: abeel 1, aberjoel 2, acotoen 1, amutse 3 (muts), fatsoen 2 (fantsoen), favisage (vgl. p. 201), cassiede 1 (chaussee), caffoor 2 (komfoor, vgl. p. 201).
Met au en a: verbouwereerd 4 verbabeert 1 te babbaert 2.
Onzaker is de uitspraak in: aubeel 2, auberioen 1, aucerois 2, baudekijn 1, fauceren 1, fautsoen 2, gaugieren 3, cauffoor 2, cautsiede 1, sauvegarde 2, sauveren 2, spauleiren 2, spaulier 1.

In jonge woorden als *auteur*, *authentiek* is de uitspraak *à*ᵘ door de invloed van het Latijn of door de schrijftaal te verklaren. Over *a* in plaats van *au*, zie men „Romania", XXX, 109, waar het vermoeden wordt geuit dat deze overgang Middelnederlands is.

Poitenier is niet, zoals in het Mnl. Wk. wordt aangegeven, een bijvorm van *pautenier*, maar van *poitier*. Zie het Hoofdstuk der „Afleiding".

---

ou.

Schrijfwijze, zie p. 177.

In protoniese syllabe komt Fr. *ou* uit ouder $o + l$. Voor de late woorden, zie de paragraaf van *u*.

Ofr. *ou* wordt bij ons *à*ᵘ.

Vóór vereenvoudigde groepen van medeklinkers.

Met â": konter 1, cauter 2 („bebouwd land"), saudeie 2, saudenier 1 (soudier), saudure 2 (solduur), vauteren 3.

Onzeker is de uitspraak van couter 1 („bebouwd land"), outrage 1, soudaen 1, soudier 1, soudie 2, souduur 2, vouteren 2.

Biezondere Verandering.

Fr. **ou** wordt **ô**.

Vóór vereenv. groep: sottaen 1 (sultan).

β. Klinkers en Tweeklanken vóór nasalen. [1]

1. **a** gevolgd door nasaal.

Zie p. 178 en 180.

1. Vóór oorspronkelik enkele nasaal.

Met pal. a: encanailleren 4, manier 1, stramijn 2.
Met vel. a: chammerande 2.
Met pal. en vel. a: amiral 1 ammiraal 1 („Essai", p. 87), banier 1 banner 2, canevas 2 cannewet 2, panetier 1 pannetier 1, samit 1 sammet 3, stamet 3 stammet 3.

2. Vóór vereenvoudigde groep van dubbele nasaal.

Met pal. en vel. a: gramarien 1 grammarijn 2, paneel 1 panneel 2, taneit 2 tanneit 2.

3. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met vel. a: andijvie 4, angien 1 (engien), Blancefleur 1, dangier 1, gedanteerd 2, kampernoelie 2, kommanderen 4, kommandeur 3, mandement 2, mankeren 3, manterie 2, pansaard 2, pantser 2, planteit 2, plantioos 1, rampaard 4, rantsoen 1, remboers 4, remplaçant 4, samblant 1, sandaal 3, santorie 3, standaard 1, stanson 2, vanteren 3.
Met ã: arrangeren 4, blancmanger 4, dentuur 4, pensee 3, pension 4, pensionaire 4, pointilleren 4, rangeren 4.

Omtrent de eerste groep valt op te merken dat de uitspraak met *à* een gevolg schijnt te zijn van de nasale uitspraak die, ook vóór nasaal gevolgd door klinker, aan de Oudfranse *a* eigen was. De vormen op *á* bewijzen dat de nasalisatie zwak of altans voor Nederlandse oren niet sterk hoorbaar was. Wat de derde groep betreft, zo is het belangrijk op te merken dat alleen in zeer

[1] Men zie de paragraaf van *n* voor de woorden waarin *n* is weggevallen.

jonge woorden, en niet in alle, de Franse nasale klinker is behouden. En zelfs in dat laatste geval spreken ongeletterden de ã vaak als klinker + *n* uit, bijv. *pensioen* voor *pension*. Voor *banner* en *sammet*, vgl. p. 203. De groep *oin* wordt bij ons als *wèn* uitgesproken, in het Frans hoort men daarin, hoewel niet overal, een ẽ-klank.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **an** wordt **en**.

Vóór enkele nas.: pentier 2 (pautier).
Vóór groep: koncentreren 4.
Onzeker is de uitspraak van: Blenseftuer 1, blamnengier 2, dengier 2, kommenduer 3, menderen 3, mengieren 1, pensier 2 (pontser).

In *koncentreren* zal de *e* wel door de invloed van het Latijn te verklaren zijn. Wat de andere woorden betreft, zo is de overgang alleen in *pentier* zeker; in dit woord kan hij Frans zijn (zie Godefroy); in de andere kan *en* een verkeerde schrijfwijze zijn, hetgeen in *pentier* onmogelik is aan te nemen, daar de nasaal hier door een klinker wordt gevolgd, in welk geval de Fr. *en* nooit met *an* is samengevallen. Toch schijnt het mij niet waarschijnlik dat wij in die andere woorden met een blote schrijfwijze te doen hebben. Men vergelijke een dergelijke overgang vóór onbetoonde *an* die niet in de beginlettergreep staat (zie p. 236). Misschien zou men hiermede ook in verband mogen brengen de woorden die proton. *a* vóór *l mouillé* in *è* veranderen (p. 196); in dat geval zal de overgang wel Middelnederlands zijn. Maar wellicht is het beter de verandering van *a* vóór nasalen afzonderlik te houden, en haar met een Frans dialekties verschijnsel in verband te brengen [1]); zeker is het echter ook dan niet of wij ze niet als een Nederlandse overgang moeten beschouwen. *Kommenduer* kan door het Latijn worden verklaard.

2. Fr. **an**, **am** wordt **an**, **am** (**èn**, **èm**).

Vóór enkele nas.: beniere 1, meniere 1, semijte 3 (samit), stemijn 3 steemijn 2.

Deze overgang zou in verband kunnen worden gebracht met de onder N°. 1 genoemde. Waarschijnlik echter is het een Middelnederlandse verandering.

3. Fr. **an**, **am** wordt **on**, **om**.

Vóór groep: avontasie 4 (avantage), avontuur 1, bondoneren 1, kompernoel 2 (kampernoelie), rontsoen 2, stontsoen 2 (stanson).

In het Anglonormandies heeft deze verandering ook in betoonde lettergreep plaats (Behrens, p. 78); dat is dus een geheel ander verschijnsel.

4. Fr. **an**, **am** wordt **in**, **im**.

Zie onder *e* vóór nasaal, p. 221.

[1]) Meyer-Lübke, I, § 248; Haase, *Das Verhalten der Pikard. und Wallon. Denkmäler des Mittelalters in Bezug auf* a *und* e *vor gedecktem* n, p. 48; Eckardt, *o. l.*, p. 30.

4. Fr. **an** wordt **ain, ein**.

Vóór enkele nasaal: mainiere (Mnl. Wk.).
Vóór vereenv. groep: teineit 3.
Vóór groep: paintier 2 peinter (panetier).

In deze vormen kan *ai*, *ei* een verkeerde schrijfwijze zijn voor *a*, *è*. Desnoods zou men in *paintier* invloed kunnen aannemen van Fr. *pain*.

5. Fr. **a** vóór nasaal valt weg.

Vóór vereenv. groep: kneel 3 (kaneel).

Zie p. 198.

---

2. **e** gevolgd door nasaal.

Zie p. 180.

1. Vóór enkele nasaal.

Met è: draineren 4.

2. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met è: kommensaal 2, mentenee 4, pendule 4, pensionaat 4.
Met ẽ: lingerie 4, pince-nez 4, plein-pouvoir 4.
Onzeker is de uitspraak van: centhorie 3, denteren 4, endivie 3, engien 1, envie 1, frengieren 1, lengaedze 2, malengien 1, plentieus 1, rempart 3, rentsoen 1, renvooi 3, sendael 1, sengerie 1 (seignorie), templet 3.

Over de tegenstrijdigheid dat *pensionaat* niet met *ẽ* wordt gesproken, terwijl *pension*, *pensionaire* wèl de nasale klinker bij ons behouden, zie men p. 28. *Pendule* kan door het Latijn worden verklaard.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **èn, èm** wordt **in, im**.

Vóór groep: ritsoen 2 (rantsoen), sindael 1, timplet 3.

Het is onzeker of dit een overgang van *è* in *i* of van *a* in *i* is. Vgl. p. 200 en 220.

2. Fr. **èn** wordt **an**.

Vóór vereenv. groep: generen 4.

3. Fr. **ẽ** wordt **a**.

Dial. *kaseem*, zie p. 182.

---

o gevolgd door nasaal.

Men zie p. 184.

1. Vóór enkele nasaal.

Met ó: bonenfant 2, bonette 2, domein 3, konijn 1.
Met ó en ò: comite 2 kommijt 3.

2. Vóór vereenvoudigde groep van nasaal en medeklinker.

a. Van verschillende medeklinkers.

Vóór Fr. ñ.

Met ó: ojuin 3.
Met ò: pongijs 1, ponjaard 4.
Onzeker is de uitspraak van: groniart 1, onioen 1; grogneren 1; groegniart 1, poengieren 1.

Vóór andere Franse klanken.

Met ó en ò: somer 1 sommier 2 („lastdier").

b. Van dubbele nasaal.

Met ò: sommeren („opsommen") 2, („eisen") 3, sommier 4.
Met ó en ò: comendoer 2 commenduer 1 (kommandeur).

3. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met ò: abondant 4, fondament 1, fonderen 2, gonfanoen 1, honnieren 1, komkommer 2, compaen 1, compost 1, contoor 2, consoude 3, lombaert 1, monteren 1, nonsens 4, ongement 1, ongent 1, pompoen 3, ronside 1, sconfieren 1, tronsoen 1, trompet 2.
Met ó en ò: coonreit 1 conroot 1.
Met u: scouffieren 2.
Met õ: jongleren 4, jongleur 4.
Onzeker is de uitspraak van troensoen 1.

Zie voor de wisseling *ó ò* vóór enkele nasaal hetgeen, p. 219, naar aanleiding van *au* is gezegd. De *ó* in *ojuin* hangt samen met het wegvallen van *n*. De *ó* van *coonreit* zou doen vermoeden dat het woord zeer vroeg is overgenomen (vgl. p. 172); men weet dat, vóór nasaal, *o* in de oudste periode van het Oudfrans gesloten was (Nyrop, I, § 225). Voor *ponjaard*, vergelijk p. 203.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **on**, **om** wordt **ün**, **œn**, **œm**.

Vóór enkele nas.: cuenijn 2.
Vóór vereenv. groep: pungiant 1, pungijs 1, pungieren 2, unioen 1; summeren 2, summier 4.
Vóór groep: abundant 4, cumpaen 3, cumpost 3, ungement 1, punktueel 4, trumpette 2.

In de woorden van de tweede en derde groep, op *trumpette* na, kan *u* een latinisme zijn („Essai", p. 114). Vóór enkele nasaal is deze overgang ook in het Frans bekend (Eckardt, p. 120).

2. Fr. **on**, **om** wordt **ən**, **əm**, **èn**.

Vóór enkele nasaal: benijt 4 (boniet 4), demein 3.
Vóór vereenv. groep: ejuun 2 (ajuin) enioen 1, greniaert 1.
Vóór groep v. medekl.: kersouwe 3.

Deze verandering komt in Noord-Frankrijk voor (Eckardt, p. 120).

3. Fr. **on**, **om** wordt **an**, **am**.

Vóór enkele nasaal: banette 2, canijn 2.
Vóór vereenv. groep: ajuin 2 angoen 2.
Vóór groep. v. medekl.: ganfanoen 1, kantoor 2, karsouwe 3, pampoene 3, ransside 1 (ronside), trampette 3 (trompet).

Misschien behoort hierbij palmeie 3 (pommeie).

Zie Eckardt, p. 120. Ofr. *anor* (bijv. „Perceval", vs. 2185) is een bijvorm van Ofr. *enor*, niet van *onor*. Vóór nasaal + medeklinker komt de verandering van *on* in *an* vóór de toon in verschillende Oudfranse woorden voor (Nyrop, I, § 223; Eckardt, p. 103). *Karsouwe* is zonder twijfel een wisselvorm van *kersouwe* (vgl. p. 200).

4. Fr. **on** wordt **in**.

Vóór vereenv. groep: griniaert 1, inguun 2.

---

5. **a** gevolgd door nasaal.

Zie p. 204.

Fr. prot. *i* vóór nasaal blijft onveranderd.

1. Vóór enkele nasaal.

Onzeker is de uitspraak van meŋestreel 1 (minstreel).

2. Vóór vereenvoudigde groep van nasaal en medeklinker.

achemant 1, achemeren 1, achemure 1, asseneren 2.

Biezondere Veranderingen.

1. **ən** wordt **ein**.

Vóór enkele nasaal: meistreel 2 (minstreel).

Deze verandering kan samenhangen met het wegvallen van *n*. Vgl. p. 183.

2. **ən** wordt **in**

Vóór enkele nasaal: minstreel 2.

Deze vorm kan Frans zijn („Essai”. p. 105).

3. **əm** wordt **am**.

Vóór vereenv. groep: atsameren 1 (achemeren).

---

5. **œ** gevolgd door nasaal.

Blijft onveranderd.

Vóór enkele nasaal.

dejeuneren 4.

---

6. **i** gevolgd door nasaal.

Fr. prot. *i* gevolgd door nasaal blijft *i* of wordt *ɪ*.

1. Vóór enkele nasaal.

Met i: affineren 3, grimas 3, grimeren 4, limocie 3 (lamoetsie), limoen 1, mineraal 4, mineren 1, minuut 2, pinacle 2, tineel 2 (tooneel).
Met i of ɪ: pinas 4 pinnasse 3.

2. Vóór vereenvoudigde groep van nasaal en medeklinker.

Met i: minioot 2.

3. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met ɪ: pinchieren 2, pinceel 1 (penseel).

Vergelijk de behandeling van proton. *i* vóór niet-nasaal (p. 200). Zonderling is alleen *pinnasse*, daar *i* hier in open syllabe stond, dus bij ons *i* had moeten worden. Men ziet dat, evenmin als vóór orale konsonanten, *i* hier vóór de toon tot *ə* wordt. *Pijnappel*, Fr. *pinacle*, is ontstaan door volks-etymologie.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **in**, **im** wordt **ən**, **əm**, **èn**.

Vóór enkele nas.: lemoen 4 (lamoen), lemuen 2 (lamoen), lemoense 2 (lamoetsie), menute 2, teneel 2 (toneel).
Vóór vereenv. groep: menioot 1.
Vóór groep: penseel 4.

Vergelijk p. 207.

2. Fr. **in**, **im** wordt **an**, **am**.

Vóór enkele nas.: lamoen 1, lamoetsie 2, tanneel 3 (toneel).

Vergelijk p. 208.

Fr. **in** wordt **on**.

Vóór enkele nas.: toneel 3.
Vóór vereenv. groep: monioot 1.

Vergelijk p. 208.

4. Fr. **in** wordt **ein**.

Vóór vereenv. groep: meinioot 2.

Misschien is *ei* hier een schrijfwijze voor *è*.

---

7. **ü** gevolgd door nasaal.

Fr. proton. *ü* vóór nasaal blijft *ü*.

Vóór enkele nasaal.

desunieren 4, humeur 1, lumiere 1, rumoer 2.

Ook hier, evenals bij *i*, merken wij op dat *ü* vóór de toon niet wordt gediftongeerd. *Bruinelle* 3, *bruinet* 3 en *bruinete* 3 zijn analogiese vormen.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **üm** wordt **am**.

Vóór enkele nas.: rammoer 3. Dial. tramult (tumult). Op St. Thomas lamier [1]).
Vergelijk instrament 2, dat ook uit het Latijn kan komen.

2. Fr. **üm** wordt **əm**.

Vóór enkele nas.: lemiere 1.
Vergelijk instrement 2.

Enkele Oudfranse voorbeelden bij Eckardt, p. 137.

3. Fr. **üm** wordt **im**.

Vóór enkele nas.: ymner 1 (humeur), limiere 1, rimoer 2.

Deze overgang is in Franse Noordelike dialekten niet onbekend.

4. Fr. **üm** wordt **om**.

Vóór enkele nas.: romoer 3 rommoer 3.

---

[1]) Hesseling, *Het Negerhollands der Deense Antillen*, p. 282.

8. Tweeklanken.

ai gevolgd door nasaal.

Schrijfwijze, zie p. 166.

Komt voort uit Lat. a + y, en analogies uit a gevolgd door n.

Fr. proton. *ai* vóór nasaal wordt *a*, *ai* (?) *ei* of *è*.

1. Vóór enkele nasaal.

Met a: kamant 3.
Met ei en è: treineren 3 traineren 4.

2. Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met ei en è: Meinfroot 1 Menfroot 1.
Met a, ei en è: manteneneren 1 meiteneren 2 menteneren 2.
Onzeker is de uitspraak van Mainfroot 1 en maintenanche 2.

Vergelijk *mentenee* op p. 221. *Menteneren* is vroeg overgenomen en daarom is *è* hier waarschijnlik een Mnl. verandering van *ei* (p. 214).

Biezondere Verandering.

Fr. **ain** wordt **an**.

Vóór enkele nasaal: renet 4.

---

oi gevolgd door nasaal.

Zie p. 191.

Fr. proton. *oi* gevolgd door nasaal wordt bij ons *oi* (?) of *o* (*u*). Voor late woorden zie men de paragraaf van proton. *a* gevolgd door nasaal.

Vóór groep van nasaal en medeklinker.

Met o (u): poensoen 1.
Onzeker is de uitspraak van: accointancie 3, apointeren 2, despointement 2, poinsoen 1, pointsonneren 2.

Biezondere Veranderingen.

1. Fr. **oin** wordt **ein**.

Vóór groep: geappeinteert 2.

2. Fr. **oin** wordt **èn.**

Vóór groep: acquenteren 1, genture 2.

3. Fr. **oin** wordt **in, in.**

Vóór groep: acquinteren 1, acquitanse 1 (accointancie), pinsoen 2.

Vergelijk voor deze veranderingen p. 191. De laatste is zonder twijfel een variant van de tweede. *Geappeinteert* is moeielik te verklaren.

---

ei gevolgd door nasaal.

Biezondere Verandering.

Fr. **ein** wordt **oin.**

Vóór groep: pointure 1, pointureren 1.
Onzeker is de uitspraak van poenture 2.

Zie over deze verandering p. 193.

Overzien wij tans de verschillende „biezondere" veranderingen die de klinkers vóór de toon ondergaan.

Enige komen in Noordfranse dialekten voor (*a* > *ai au*, *è* > *a o*, *ə* > *i*, *u* < *ə*, *ai* > *oi*, *ai* > *o*, *oi* > *i* vóór *ss*, *o* + *nas.* > *a ə ü*, *ü* vóór *nas.* > *i*, en het wegvallen van vokaal in hiatu). Voor andere is dat twijfelachtig: *a* > *e* vóór groep van medeklinkers, *a* vóór *nasaal* > *ə è*, *ü* > *o*, *ü* > *è ə*). Er blijven echter vele waarvoor wij een Franse oorsprong niet kunnen aanwijzen:

1. Het wegvallen vóór medeklinker.

2. *a*, *è*, *o*, *i*, *ai*, *oi* kunnen **ə** worden in open lettergrepen vóór orale klinkers (voor *ui* heb ik geen voorbeeld); vóór nasalen eveneens, behoudens *oi* waarvan ik geen voorbeeld heb; alleen bij *e* is die overgang ook in het Frans aan te wijzen. In gesloten lettergrepen kunnen *o*, *u*, *i* vóór orale en (behalve *u*) vóór nasale medeklinkers **è** worden (voor *ai* en voor *oi* gevolgd door orale konsonant en voor *ai* vóór nas. heb ik geen voorbeeld).

3. Daarentegen wordt *ə* bij ons *a*, *o*, *ü* (*œ*), *é*, *è* vóór orale konsonanten (vóór nasalen heb ik één voorbeeld van *a*).

4. *a*, *i*, *ü*, *ui*, *ou* kunnen **o** worden vóór orale konsonant; *a*, *i*, *ü* ook vóór nasalen.

5. *a*, *o*, *ui* kunnen **u** worden.

6. *o*, *i*, *ü*, *u*, *ui* kunnen **a** worden vóór orale konsonanten; *è*, *i*, *ü* ook vóór nasalen.

7. *a*, *è*, *o*, *ü*, *u*, *œ*, *ai*, *oi* (vóór klinker) kunnen **i** worden vóór orale konsonant; vóór nasalen ook *e*, *o*, *oi* (bij *ü* gevolgd door nasaal kan, zoals wij zagen, die overgang Oudfrans zijn).

8. *a*, *è*, *o*, *u*, *i*, *oi* kunnen **ü** worden in open, **œ̀** in gesloten syllabe vóór orale konsonant; vóór nasalen ook *o* vóór groep van medeklinkers.

Men ziet dus dat veranderingen in alle richtingen mogelik zijn. Een zeer

enkele maal zou men geneigd kunnen zijn ze in verband te brengen met de natuur van de konsonant die volgt; zo bijv. wanneer *e* tot *a* wordt vóór *m*; als men dan echter ziet dat juist vóór *m*, *e* ook tot *i* wordt, dan is men gedwongen de invloed van de labiale uitspraak van *m* als element van verandering te wraken. Alleen aan *r* + *kons.* zou men invloed mogen toeschrijven, daar vóór deze groep de veranderingen zeer talrijk zijn.

Het is opmerkelik dat de veranderingen zowel naar de palatale als naar de velaire kant plaats hebben. Daaruit blijkt reeds dat een zuiver fonetiese verklaring die rekenschap zou geven van alle overgangen, niet mogelik is.

Om de Nederlandse vormen te verklaren, moet men rekening houden met het verschil dat tussen de Germaanse en Franse akcentuatie bestaat. Daar bij ons het akcent op de beginsyllabe valt, behalve in samengestelde woorden, hebben wij de neiging om, als wij het Franse woord aan onze uitspraak aanpassen, in de beginsyllabe een doffe vokaal uit te spreken of zelfs haar te doen verdwijnen; vandaar dat de veranderingen genoemd onder 2) volkomen te verklaren zijn door Nederlandse spraakgewoonten. Nu is het echter evenzeer natuurlik dat tegenover die neiging tot vervluchtiging van de uitspraak der beginsyllabe, een andere, tegenovergestelde, drang zich doet gevoelen om het bijakcent van de beginsyllabe tot zijn recht te doen komen, in overeenstemming met de Franse uitspraak. Wij zullen later zien dat deze drang soms geleid heeft tot versterking ten onzent van de beginsyllabe, door middel van medeklinkers. Uit diezelfde oorzaak nu zou ik willen verklaren het, op het eerste gezicht, bevreemdende feit dat bij ons, vergeleken met de Franse uitspraak, de klinkers in de beginsyllabe vaak aan helderheid winnen.

Volgens deze opvatting zouden dus *a*, *o*, *ə* schakeringen zijn, veroorzaakt door een onduidelike uitspraak der beginsyllabe, *e*, *i*, *ü* daarentegen pogingen om aan de Franse uitspraak niet te kort te doen, waarbij men dan over het doel zou hebben heengeschoten.

Dat de verschillende behandeling in verband zou staan met het verschil van spreektempo, is voor het Frans zeer goed aan te nemen (ECKARDT, p. 38); bij ons zal dit element niet zo hoog zijn aan te slaan, al kan het hebben medegewerkt tot de differenciëring.

Het spreekt vanzelf dat, als vaststaat dat de afwisseling in de onder 1—8 genoemde gevallen een Nederlands verschijnsel is, de mogelikheid niet is uitgesloten dat ook die overgangen die wèl in het Frans voorkomen, en die ik hierboven heb opgenoemd, bij ons ten slotte ook door het Nederlands moeten worden verklaard.

---

b. *Niet in de Beginlettergreep.*

Zoals men weet is, in het Frans, de Latijnse klinker die vóór de toon en niet in de beginlettergreep staat, weggevallen behalve wanneer het een a is of wanneer hij wordt gevolgd door een groep van medeklinkers; in dat geval bestaat hij in het Frans als *ə*. Alleen die klank zullen wij dus in „volkswoorden" aantreffen; slechts in geleerde woorden en in woorden die in het Frans zelf zijn gevormd, vindt men andere klinkers.

Ik ga tans vermelden wat er met de vokalen in die positie bij ons geschiedt.

---

a Klinkers en Tweeklanken vóór niet-nasalen.

1. a.

1. Fr. a blijft a.

Vóór klinker: diadeem 2.
Vóór enkele medekl.: fantaseren 3, fantasie 2, cabaret 2, maladie 1, messagier 2, suffragaan 3, tutoyeren 4, enz.
Vóór vereenv. groep: damasceren 4, terrasseren 4.

2. Fr. a wordt ə, è.

Vóór klinker: camehu 1.
Vóór enkele medekl.: juwelier 2, caberet 1, camerettier 2 (cabarettier), maledie 1, maskerade 4, palezijn 1, pikkedillen 4.
Vóór vereenv. groep: batelgieren 1, travelgieren 1; messelgier 1 (messagier); vavesor 2.

3. Fr. a wordt o.

Vóór enkele medekl.
Na klinker: diodeem 2.
Na medekl.: Tervogant 3 (Ofr. Tervagan).

Vergelijk p. 235. Het Frans kent deze overgang in *malotru*.

4. Fr. a wordt au.

Vóór groep: alabaustrijn 2.

5. Fr. a wordt i.

Vóór enkele medekl.: massilieer 2 (messagier), soffrigaen 2 (suffragaan).
Vóór vereenv. groep: vavisor 1.

6. Fr. a valt weg.

Vóór enkele medekl.
Na klinker: regal 3.
Na medeklinker: barkaan 4, cabret 2, cabrettier 2, carveel 3, kaskijn 4, makron 4, vausseur 2 (p. 198).

Zie over *assaisin* 3, *assaisineren* 3 de paragraaf van de „Volksetymologie".

---

2. è.

Komt alleen voor in oorspronkelik gesloten lettergreep.

1. Fr. è blijft onveranderd.

Vóór vereenv. groep: caresseren 3.
Vóór groep: forestier 1; alterneren 4, covertoer 1, coverture 1.
Opm. Over forestier 1 zie het Hoofdstuk van de „Afleiding".

2. Fr. è wordt ə.

Vóór vereenv. groep: cargesoen 4.

3. Fr. è wordt i.

Vóór groep: capitorie 3 (covertoer), coffiture 3 (coverture).

4. Fr. è wordt o.

Vóór vereenv. groep: vasoliment 2 (vaselment).

5. Fr. è valt weg.

Vóór vereenv. groep: oorliët 4.

Deze vorm is misschien door de invloed van *oor* te verklaren.

---

3. o.

1. Fr. o blijft onveranderd.

Vóór enkele medekl.: advokaat 1, restaurant 4, restaureren 4, seignorie 1
Vóór groep v. medekl.: heliotroop 1.

2. Fr. o wordt ə.

Vóór enkele medekl.: asseleren 2, avecaat 2 (advokaat), gondelier 4, sengerie 1, singereus 2, treselier 2 (tresorier). Dial. reseluut.
Vóór groep v. medekl.: orthegraphie 2, orgelieus 1.

Gondelier kan onder invloed van *gondel* staan.

3. Fr. o wordt è.

Vóór enkele medekl.: margelleine 2 (mariolein).

4. Fr. o wordt a.

Vóór enkele medekl.: matrilagie 1 (één voorbeeld), pellarijn 3.

In het Oudfrans komt naast *sycomore sicamore* voor.

5. Fr. o wordt ü.

Vóór enkele medekl.: singureus 1, sinjurie 1 (seignorie).

6. Fr. o valt weg.

Vóór enkele medekl.
Na klinker: elitrope 1 (heliotroop), fielet 2 (violet), viliere 3 (violier).
Na medekl.: matrilagie 1 (één voorbeeld).

Over *aalmoeseniere* 1, *aalmoezenier* 3, zie het Hoofdstuk van de „Afleiding".

---

4. é, ə.

Het is niet altijd mogelik een scheiding te maken tussen Fr. *é* en *ə* in de niet-beginsyllabe. Wij behandelen die twee klanken dus samen, evenals op p. 204.

1. ə.

Vóór enkele medekl.: anciënneteit 4, bacheleer 1, banderije 3, civetein 1 (kapitein), draperie 2, fermeteit 4, firmerie 1, frenesie 1, gomelastiek 4 (vgl. onder 2), heresie 1, kanevas 2, capelier 2 (priester), ledekant 3, mackereel 3, matefeloene 2, orfeverie 2, passeport 2, sorcerie 1, tornekeel 1, enz.

Vóór groep: palefroet 1.

2. è.

Vóór enkele medekl.: gomelastiek 4 (vergelijk onder 1).

Vóór vereenv. groep: marechaussee 4.

3. a.

Vóór enkele medekl.: drapparie 2, formarie 2 (firmerie), orphaveri 2, zadelarie 2 (selrie).

Vóór groep: palafroet 1.

In de woorden op *-arie* kan de vermeende gelijkheid met Lat. a r i u m oorzaak der verandering van *ə* in *a* zijn. Vergelijk in het Hoofdstuk der „Nieuwgevormde Woorden", *duvelarie*, *rasarie*.

4. i.

Vóór klinker: interliniair 4, populioen 1.

Vóór medeklinker: canifas (canevas), matefilloen 3; anciënniteit 4, fermiteit 4, suzereiniteit 4; experiment 1

Vóór vereenv. groep: ledikant 3, marichal 4, marisauchie 2, tabilioen 2.

In de woorden op *-iment*, *-iteit* is *i* te verklaren door invloed van het Latijn. In de andere is invloed van het Frans niet uitgesloten. Immers, men treft in het Oudfrans aan *barbicane*, *crisie*, *frenisie*.

5. o.

Vóór enkele medekl.: colorijn 1 (colerien), mammorie 1 (mahomerie), sorsorie 1 (sorcerie).

6. ü.

Vóór enkele medekl.: baetsuleer 2 (bacheleer), populare 2 (papelaerd).

7. Verdwijning.

Vóór klinker: abbie 2, achemure 1, aloor 2, Assise („Heemsk.", Ofr. Anseis), garoel 2, hordijs 1, caplijs 2, colijs 2, confessoor 1, latsure 1, logijs 3, montoor 2, parure 1, pongijs 1, populoen 1, pressure 1.

Opm. In de vertaling van Mandeville komt montioir voor. Is i hier de representant van Ofr. ə?

Vóór liquida: artelrie 3 (artillerie), bandrie 2 (banderije), bottelrie 2, fortretse 2, goublet 2, julerie 2, capelrie 2, kaproen 1, castelrie 2, quaertroen 1, makreel 1, ostelrie 1, selrie 2, souverein 2.
Vóór explosief: chieftein 2, paspoort 3, peltier 2, pentier 1 (panetier), saftier 2, (savetier), tiertein 2 (tiretein), torkeel 2 (tornekeel; vgl. de paragraaf van de „Synkope").
Vóór spirans: keenvets 2 (kanevas), maerschalxiën 2, palfrenier 3.

Vóór een klinker is de verdwijning van *r* misschien een Frans dialekties verschijnsel („Romania", XXX, 102). Nu komt echter naast *colijs* een vorm *colits* voor die, blijkens *ts*, niet dialekties is, doch uit het Centraalfrans is overgenomen. Weliswaar wordt *colits* eerst in de vierde periode aangetroffen en is daarom de *ts* misschien niet op rekening van het Oudfrans te stellen (vergelijk *prents* in de paragraaf van *s*). Indien echter *colits* ouder is dan de teksten doen vermoeden, dan zou in dit woord de verdwijning van *r* niet op rekening van het Frans kunnen worden gesteld. Vergelijk p. 263. Ik vermeld nog de Oudfranse vorm *maleflon* (GODEFROY, *s. v. malefeloz*).

Over *Galilien* 1, *gamalien* 2, *forettier* 2, *cabarettier* 2, *ostellier* 2 zie het Hoofdstuk van de „Afleiding".

---

6. I.

1. Fr. **i** blijft **i**.

Vóór klinker: kontrariëren 3, kopiëren 4, gloriëren 2, licencieert 2.
Vóór medekl.: antikiteit 4 (Kil. antijcketeit), fabriceren 4, fusilleren 4, habillement 2, abiteren 2 habitueren 2, hermitage 1, muziekant 4, policeren 1, praktizeren 4, rektificeren 4, verificeren 3, enz.

2. Fr. **i** wordt **i**.

Vóór enkele medekl.: spittael 1 (hospitaal).
Vóór vereenv. groep: distilleren 4.
Onzeker is de uitspraak van perilleus 2.

Vóór niet enkele medeklinker is deze overgang algemeen Nederlands. Wat *spittael* betreft, zie p. 203.

3. Fr. **i** wordt **ə**.

Vóór enkele medekl.: amerael 2 (admiraal), olefant 3, pougetijf 2, prakkezeren 4, (praktizeren), spetael 2, visenteren 1 (visiteren).
Vóór vereenv. groep: gedisteleerd 4, logesijn 1, perelieus 1 (perilleus).
Het is onzeker of Ramelgies hier bij behoort [1]).

4. Fr. **i** wordt **ü**.

Vóór enkele medekl.: rebruceren 2 (rubriceren).

---

[1]) GRANDGAGNAGE, *Mém. sur les anciens noms de lieux* in „Mémoires de l'Académie de Bruxelles", XXVI (1854), p. 71: „*Ramelies* autrefois écrit *Rameilgeis*".

5. **Fr. i valt weg.**

Vóór klinker: plentues 2 (plantioos), trasoen 2 (traisoen), visenomije 3 (fysionomie); fantaseren 2, fotograferen 4, lithograferen 4, melancoleren 2, piloriseren 2, stenograferen 4, telegraferen 4.
Vóór medeklinker: ornaal 4 (urinaal), paulioen 2 (paviljoen). Dial. stollesteren (solliciteren).

In de Infinitiefvormen *fantaseren* enz., waarin Fr. *ier* bij ons *eren* is geworden, zou men mogen aannemen dat Fr. *ier* eerst bij ons in *ieren* is veranderd (zie n°. 6), en *ieren* vervangen is door het suffix *eren*. Vergelijk het Hoofdstuk van de „Afleiding".

6. **Fr. i wordt samengetrokken met een volgende klinker.**

oblier 2, soudier 3.
defieren 1, glorieren 2, justicieren 2, crieren 4 (: manieren, Anna Bijns), licensiert 2, oytrieren 1, tornieren 1 (: nederstieren, Grimb. O., I, 4294), versubtilieren 2.

Hetzelfde verschijnsel vertoont remedieren 3 (: vercieren, „Velerh., Gen. Dichten", 95), dat echter ook aan het Latijn kan zijn ontleend.

Ik heb *defieren* hierbij gevoegd, hoewel *de* een prefix is en dus *fier* als beginsyllabe moet beschouwd worden, omdat de behandeling van de *i* hier volkomen in overeenstemming is met de andere bovenvermelde werkwoorden. Ik heb hierheen verwezen op p. 174. De enig mogelike verklaring is inderdaad dat *ié* tot *íe* is geworden naar analogie van de tweeklank *ie*.

Over *amouraaltje*, zie de paragraaf van de „Volksetymologie".

---

7. ü.

1. **Fr. ü blijft onveranderd.**

Vóór klinker: affektueus 4, habitueren 2.
Vóór enkele medekl.: gerruleren 2, maculature 3, populieen 1, prokureur 2, regulier 1, enz.

2. **Fr. ü wordt ɔ.**

Vóór klinker: affecteoos 4 (affektueus).
Vóór enkele medekl.: garrelen 1, maeckelatuere 3, popelioen 1, regelier 3.
Vóór groep: Auwestijn (Fr. Augustin), lanterlu 4.

3. **Fr. ü wordt i.**

Vóór enkele medekl.: popilioen 1, regilier 1.

4. **Fr. ü wordt o (u?).**

Vóór groep: siroergijn 2 (chirurgien).

Waarschijnlik is dit een Graecisme.

5. Fr. û valt weg.

Vóór klinker: abiteren 2 (habitueren), graderen 4.
Vóór liquida: procruer 2 (prokureur).

---

8. u.

Vergelijk p. 210.

1. Fr. u blijft u.

Vóór klinker: tatoeëren 4.
Vóór enkele medekl.: jaloezie 1, rigoureus 3, tamboereren 4, tamboerijn 3.
Vóór groep: Labourdaen 3, caoursijn 2.

2. Fr. u wordt ô, ò.

Vóór enkele medekl.: bandolier 4, jalosie 1, lambrosure 3, marmoset 1, rigoreus 3, tamboreren 1.
Vóór groep: abbordaan 4, cahorsijn 2.

3. Fr. u wordt û.

Vóór klinker: beniuyn 4, corduwaen 1.
Vóór enkele medekl.: figureus 2 (vigoureus), tambureren 1.

4. Fr. u wordt ə, è.

Vóór klinker: cordewaen 1, Terrewane (Fr. Térouanne, Brab. Y., VII, 9196).
Vóór enkele medekl.: bandelier 4, diameroen 1.
Vóór groep: labberdaan 4, cauwersijn 2.

5. Fr. u wordt a.

Vóór enkele medekl.: diamaroen 1.

6. Fr. u wordt w.

Vóór klinker: kawaan 4.

7. Fr. u valt weg.

Vóór klinker: bivak 4.

---

9. Tweeklanken.

ai.

Vergelijk p. 213 en de paragraaf van *è*.

1. Fr. **ai** blijft **ai** (?)

Onzeker is de uitspraak van portraiture 2.

2. Fr. **ai** wordt **a**.

Vóór vereenv. groep: inventariëren 3, librarie 1, librarier 2, vicarie 2.

3. Fr. **ai** wordt **è**, **ə**.

Vóór vereenv. groep: Abeliaert (Ro., 5293, Ofr. Abailart), leversoen 1, vikerie 2.

---

oi.

Zie p. 215 en de paragraaf van *o*.

1. Fr. **oi** blijft **oi** (?).

Onzeker is de uitspraak van damoiseel 2, cortoisie 2, ortroieren 1.

2. Fr. **oi** wordt **o**.

Vóór vereenv. groep: damoseel 2, canosie 1, karmozijn 3, cognossement 4, courtosie 4, Courtrozijn 2.

De beide woorden uit de vierde periode verdienen de aandacht. Is *o* hier een verandering van *wa*? Dan behoorden deze woorden op p. 229. Maar *o* kan ook door de schrijftaal worden verklaard.

3. Fr. **oi** wordt **ü**.

Vóór enkele medekl.: souduwier 2 (soudier).

---

ui.

Fr. **ui** wordt **ə**.

Vóór enkele medekl.: Hennewier 1 (Fr. Hennuyer).

---

au.

Vergelijk p. 218 en de paragraaf van *o*.

1. Fr. **au** blijft **au.** (?)

Onzeker is de uitspraak van chevauchie 2, crappaudeel 2, crappaudine 1, ribauderie 2, ribaudie 1.

2. Fr. **au** wordt **a.**

Vóór vereenv. groep: chivactsie 1 (chevauchie).

β. **Klinkers en Tweeklanken vóór nasalen.**

1. **a** gevolgd door nasaal.

Vergelijk p. 219.

1. Fr. **an**, **am** blijft **an**, **am**.

Vóór enkele nas.: adamant 1, kalamijn 3.
Vóór groep: avanceren 3, avantage 3, eglantier 4, garanderen 4, calangeren 1, kommandeur 3, Normandie 1, sergantrie 2, enz.

2. Fr. **an**, **am** wordt **èn**, **èm**.

Vóór groep: alembijt 2, galentine 2, garenderen 4, calengeren 1, lavendier 2, losengier 1, Normendie 1, Vermendois 1. Dial. disaventatie (Fr. désavantage).

Zie voor deze woorden, p. 220. *Garenderen* is echter te jong om beschouwd te worden als een ontlening aan een Frans dialekt: daarin is de overgang dus een Nederlands verschijnsel.

3. Fr. **an**, **am** wordt **an**, **am**.

Vóór enkele nas.: ademant 1.
Vóór groep: Dial. aveseren (Fr. avancer).

4. Fr. **an** wordt **in**.

Zie de paragraaf van *ê* vóór nasaal, onder N°. 2 (p. 237).

5. Fr. **a** valt weg.

Vóór enkele nas.: kelmijn 3 (kalamijn).

---

2. **e** gevolgd door nasaal.

Zie p. 221.

1. Fr. **èn** blijft **èn**.

Vóór groep: alimenteren 4, attentaat 3, authentiek 3, detenteren 4, elementair 4, frequenteren 3, influenceren 4, oriënteren 4, patenteren 4, presenteren 4, reglementeren 4.

Onzeker is de uitspraak van appendijt(scap) 2, audiëncier 2, aventure 1, balengier 2, bonenfant 2, egelentier 1, inventeren 3, kalendier 1, offenseren 3, solempniteit 2, spaventeren 2.

Voorzover deze woorden laat zijn overgenomen, moet *e* verklaard worden door het Latijn, al of niet door bemiddeling van het stamwoord, of door de schrijftaal. Voor de oudere woorden zie p. 182.

2. Fr. **èn** wordt **i, in**.

Vóór groep: ballingier 2 (balengier), bonifant 2, laidingieren 2.

Het is onzeker of dit een overgang van *è* in *i*, of wel van *a* in *i* is.

---

3. **o** gevolgd door nasaal.

Vergelijk p. 222.

1. Fr. **on** blijft **on**.

Vóór enkele nasaal.
Met ó: fatsoneren 3, gepassioneerd 4, mahomerie 1, mahomet 1, maronier 1 (marinier), pensioneren 4, rantsoneren 1, sermoneren 1, sycomoer 2, enz.
Met ò: bastonnier 2, maronnier 2, prisonnier 3.
Vóór vereenv. groep: ramponeren 3.

Zie over *bastonnier* en *prisonnier* het Hoofdstuk van de „Afleiding". In *maronnier* mag men misschien een spoor van Oudfranse nasalisatie zien.

2. Fr. **on** wordt **un**.

Vóór enkele nasaal: blazoeneren 4, fatsoeneren 4, rantsoeneren 4.

Deze vormen worden verklaard in het Hoofdstuk van de „Afleiding".

3. Fr. **on** wordt **an, èn**.

Vóór enkele nasaal: blaseneren 2, Duyverman (Fr. du Froment), kaskenade 4, koejeneren 4, mangeneel 3, rentseneren 3, transeneren 2.
Vóór vereenv. groep: rampeneren 1.

4. Fr. **om** wordt **am**.

Vóór enkele nasaal: sicamor 4.

5. Fr. **on** wordt **in**.

Vóór enkele nasaal: blasineren 2, transineren 2.
Vóór vereenv. groep: rampineren 1.

6. Fr. **o** valt weg.

Vóór enkele nasaal.
Na klinker: gepassineert 2.
Na medekl.: magneel 1, mamerie 1 (mahomerie), mamet 1 (Mahomet).
Zie ook p. 239.

---

4. **ə** gevolgd door nasaal.

Vergelijk p. 231.

1. **ə**.

Vóór enkele nasaal: aisement 1, esbatement 2, mentenee 4, parlement 1, logement 3, paiement 1, enz.

2. **è**.

Vóór enkele nasaal: dissennier 2.

3. **a**.

Vóór enkele nasaal: batament 2 (esbatement), finament 1, fondament 1, conjurament 1, lavament 2, parament 1, parlament 1, perkament 2, tassament 2. Dial. fiament (vehement).

In al deze woorden is *a* te verklaren als een latinisatie („Essai", p. 80 en 97). Vergelijk p. 231.

4. **i**.

Vóór enkele nasaal: atriment 2, badiment 2 (esbatement), compinage 3, logiment 3, mentinee 4, pagiment 2 (pejement), parliment 4, vasoliment 2 (vaselment).

In de woorden op *-ment* kan *i* door het Latijn worden verklaard („Essai", p. 80 en 107); trouwens ook het Oudfrans kent *aisiment*, *esbatiment*, *pariment*. Ook *mentinee*, *ordineres* kunnen als latinismen worden beschouwd. Blijft dus alleen *compinage*.

5. **o**.

Vóór enkele nasaal: ornoment 3 (kan Latijn zijn).

6. **ü**.

Vóór enkele nasaal: asument 2 (aisement).

7. Verdwijning.

Vóór enkele nasaal.
Na klinker: castiment 4.
Na medeklinker: facelment 1 (vaselment), kalmel 2, paiment 1 (pejement), paerment 1 (parement), schalmei 2.

---

5. **i** gevolgd door nasaal.

1. Fr. **in** blijft onveranderd.

Vóór enkele nasaal: hustineren 1, latineren 4, marinier 3, medicinieren 2, poitevineren 1, satineren 4, taquineren 4, termineren 1, enz.

2. Fr. **in**, **im** wordt **ən**, **əm**, **én**.

Vóór enkele nasaal: damasckeneren 3, kemeneie 1, lumeneux 4, muiteneren 3.
Vóór vereenv. groep: Borghengioene 1.

3. Fr. **i** valt weg.

Vóór enkele nasaal: marnier 1 (marinier).

Daar, zoals wij zagen (p. 237), in het Oudfrans ook een vorm *maronier* voorkomt, is het niet uit te maken of *marnier* in de paragraaf van *i* of van *o* thuis behoort.

---

6. **ü** gevolgd door nasaal.

1. Fr. **üm** blijft onveranderd.

Vóór enkele nasaal: apostumeren 4.

2. Fr. **üm** wordt **əm**.

Vóór enkele nasaal: apostemeren 2.

In het algemeen kan men zeggen dat de vóór de toon en niet in de beginlettergreep staande klinkers zijn behandeld als die welke aan het begin van het woord zijn geplaatst. Slechts enkele overgangen konden wij ook in het Frans aanwijzen ($a > o$, $o > a$, $e > i$, a + *nas* $> \grave{e}$, verdwijning van $ə$ vóór klinker). Zodat wij ook tans de meerderheid der veranderingen op

rekening van het Middelnederlands moeten stellen. En zo bevestigen de klinkers van deze groep onze konkluzies omtrent de beginklinkers. Een andere bevestiging ervan geeft ons het feit dat, in woorden die aan het Latijn kunnen zijn ontleend, dezelfde veranderingen kunnen voorkomen; ik noemde er reeds enige ter hunner plaatse; voeg daarbij *dispitatie* 1, *argeweren* 1, *corisijf* 3, *suppleren* 4, *affleren* 1. Trouwens, het feit dat vormen als *cortosie*, *cognossement*, *suppleren*, zeer jong zijn, bewijst dat men voor deze altans de overgang aan het Nederlands moet toeschrijven.

Ook hier merken wij de dubbele, tegenstrijdige, neiging op om de onbetoonde klinker te verzwakken en te versterken.

Op één punt is er verschil: de klinker, geplaatst in de niet-beginsyllabe, valt weg ook vóór andere medeklinkers dan liquida. Misschien zou men uit de lijsten mogen opmaken dat de vokaal vóór liquida vroeger is verdwenen; *peutier* komt echter reeds zeer vroeg voor, maar dat geval staat op zich zelf. De verklaring van dat verschil is natuurlik dat het akcent in de niet-beginsyllabe nog zwakker is dan dat van de beginlettergreep.

B. Na de toon.

In het Frans komt alleen *e* in de „auslaut" onbetoond voor.

1. In het Middelnederlands.

In het Middelnederlands is, in Germaanse woorden, de *e* in de „auslaut" eerst laat weggevallen, behalve wanneer *r* eraan voorafgaat, zoals in *riddere*: in deze positie is *e* reeds vroeg verdwenen [1]); anders eerst in de loop van de 15e eeuw.

In het Frans is *e* in de „auslaut" verstomd na medeklinker gedurende de 16e en 17e eeuw [2]); na vokaal of diftong reeds sedert de 14e [3]). Een uitzondering is te maken voor de *e* die in het Frans na medeklinker + liquida werd gesproken en die nog bestaat [4]).

De woorden overgenomen in de Middeleeuwen moeten dus eerst met *e* zijn uitgesproken, en tegenwoordig zonder. Inderdaad is dat ook in het algemeen waar. Maar er komen enkele woorden voor waarin *e* reeds zeer vroeg, zelfs in de eerste periode is weggevallen. Ik zet hier bijeen die welke ik heb gevonden; het is slechts zelden mogelik de oorzaak te kennen van het vroege wegvallen.

1. Woorden die in het Frans op medeklinker + liquida uitgaan, worden bij ons uitgesproken met *e* tussen de medeklinker en de liquida (een uitspraak die ook Waals is) [5]), en vallen onder de Mnl. regel van woorden als *ridder* (zie boven). Voorbeelden:

> kabel 1, nobel 1, pover 2, proper 1, sober 1, casuffel 1, buffel 1, bokel 1, dubbel 1, jenever 1.

---

[1]) VAN HELTEN, p. 129; FRANCK, p. 21.
[2]) NYROP, I, § 253.
[3]) TOBLER, *Le vers français*, p. 45.
[4]) *Romania*, VI, 625.
[5]) *Romania*, XXVI, 140.

Daarnaast staan: *favele* 1, *tafele* 1, *casufle* 1, *boele* 1, *Buggere* 1. Trouwens ook in Germaanse woorden is het geen algemene regel dat *ə* wegvalt.

Alleen van bijvoegelike naamwoorden komt slechts de vorm zonder *ə* voor; dat is een verschijnsel dat ook de latere taal vertoont en waarop ik later terug kom.

2. pai 2 (paye a° 1369), prooi 2, saai 2.

Deze woorden zou men in verband kunnen brengen met Mnl. vormen als *scoe*, *sla* enz., waarin achter een klinker of tweeklank de *ə* vroeg wegvalt.

3. Lorain (: plain, Rose, 703, Fr. Loraine), agoen 1, kapitein 2, termijn 1, urijn 2.

Het is kurieus dat nog tegenwoordig Hollanders die Frans leren een neiging hebben om *semain* voor *semaine* te zeggen. Zo is misschien ook *aubain* te verklaren in Bl.

4. cancel 1; brunet 2; barbier 2 (deel van de wapenrusting), gorgier 2, quissier 2, litier 2.

Misschien is in deze woorden analogie aan te nemen van de talrijke woorden op *eel* (Fr. *el*), *et* (Fr. *et*) en *ier* (Fr. *ier*).

5. tempeest 1, naast feeste 1, beeste 1, jeeste 1.

Vgl. voor het Engels: „Besonders fest ist die Apokope in *best* und *fest* und *tempest*" (Sturmfels, in „Anglia", IX, 580); „*Este* wirft im Me. in einigen Subst. das ausl. *e* ab: *arrest*, *best*, *forest* (?), *tempest*, dagegen *feste*, *geste*, *requeste*" („Anglia", I, 549); „Apocope findet zumal nach langer oder mehrfacher Consonanz statt; ganz eingebüsst haben ihr *e* die Worte *best* und *tempest*" (TEN BRINK, „Chaucers Sprache und Verskunst", p. 123). Vgl. BEHRENS, p. 69.

6. assijs 1, baer 1 (bare), boert 1, dans 1, Pirs 1 (Ro., 8293).

Misschien is de verdwijning van *ə* hierin door analogie van andere woorden te verklaren, bijv. *assijs* naar *akcijns*, *baer* naar *paal*. *Dans* is misschien een bij ons gevormd substantivum postverbale van *dansen*.

Doch ook al zou men nog andere voorbeelden kunnen aanwijzen van het verdwijnen van *ə*, toch blijkt het dat dit tot de uitzonderingen behoort.

Zelfs na klinkers werd hij, als regel, uitgesproken. Zo in *-ie*, dat anders nooit *-ide* had kunnen worden (*maisnide*), evenals in *-iën* (*kastijden* naast *castiën*). Trouwens rijmen als *castien*: *heresien* wijzen eveneens op een, zij het ook zwakke, uitspraak van *ə*.

Na de Middeleeuwen.

Uit KILIAAN kunnen wij niet veel gegevens putten, daar het niet vaststaat in hoeverre hij, door *e* te schrijven, de Franse orthografie navolgt. Dat voor hem *e* een gesproken klank beduidde, zou kunnen volgen uit de artt. *artillerije* naast *artillerijmeester*, *-huis*, *gordijne* naast *gordijnringhen*, *kamere*, *kamer* naast samenstellingen waarin *kamer-* het eerste lid is, *muscadeldruyve* naast *muscadelle*. Ook dubbelvormen als *olijf* naast *olijve*, *racket* („palet") naast

rackette (de plant) zouden doen denken dat de *e* voor KILIAAN meer dan een schrijfwijze was (vgl. *amarant* en *emarande*). Maar *taxe*, dat reeds in het Mnl. *taks* was, doet ons weer aarzelen. Ik heb de volgende woorden genoteerd, waarin wij geen *e* meer uitspreken:

duplijcke, replijcke, rubrijcke.
camerade.
brave, conserve.
samare.
flitse, custe, diete.
domeine.
stoppe.

Daarentegen bewijst de weglating van *e* in *salaed* en *kabas* dat deze woorden aan de Nederlandse uitspraak waren aangepast.

De schrijfwijze is een zeer gebrekkig middel om de uitspraak of het niet-uitspreken van *e* te weten te komen, omdat in de Franse orthografie, lang na het verstommen van *e*, men nog steeds is doorgegaan hem te schrijven, en deze schrijfwijze bij ons is nagevolgd. Daar wij omtrent de juiste datum van het binnenkomen der Franse woorden slecht zijn ingelicht, en daar trouwens de datum van het verstommen van *e* in het Frans niet dan bij benadering is te bepalen, kan de chronologie ons evenmin van dienst zijn. Alleen de tegenwoordige uitspraak levert vertrouwbare gegevens.

Nu konstateren wij dat, in de later dan de Middeleeuwen overgenomen woorden die in het Frans oorspronkelik *e* hadden, deze soms niet, soms wèl wordt uitgesproken. Wij zeggen *karaf*, *alarm*, *manchet*, *diakones*, maar *taute*, *visite*, *patroelje*, enz. Men zou geneigd kunnen zijn deze laatste woorden te beschouwen als ouder, als overgenomen in een tijd toen *e* nog werd uitgesproken, en men zou zelfs met enig recht kunnen beweren dat bij ons de *e* langer is uitgesproken dan in Frankrijk, omdat in een vreemd land de woorden langer een vroegere uitspraak bewaren. Evenwel, om dit tot iets meer dan een simpele bewering te maken, behoort men te bewijzen dat werkelik de woorden met *e* ouder zijn dan die zonder *e*. Of dit mogelik is betwijfel ik. Integendeel, wanneer wij bijv. vergelijken de woorden op *-isme* (mèt *e*) met die op *-ist* (zonder *e*), dan zou men volgens bovenstaande redenering moeten aannemen dat *-isme* ouder is dan *-ist*; met opzet kies ik deze uitdrukking, daar ik de mogelikheid erken dat in zeer jonge woorden op *-isme* de *e* analogies is. Maar is *-isme* ouder in de taal dan *-ist*? Het omgekeerde is waar; terwijl het Middelnederlands enkele woorden op *-ist* kent (*cronists*), en één, nl. *alchimist*, altans vóór 1600 is ontleend, vinden wij woorden op *-isme* alleen in de jongste periode.

Om dezelfde reden moet men voorzichtig zijn met voor de woorden waarin *e* wordt uitgesproken een andere verklaring te geven die een ieder dadelik vóór de geest zal komen, nl. dat zij door de geschreven taal zijn binnengekomen. Voor sommige zou die verklaring juist kunnen zijn. Maar niet voor alle. Want, al mag men veronderstellen dat *synthese*, *hypothese* schrijftaalvormen zijn, het is moeieliker dat aan te nemen voor woorden als *taute*, *bouffante*, *visite*, *patroelje* enz. Methodies verkieselik lijkt het mij de verklaring door de schrijftaal alleen voor die woorden aan te nemen waarin de *e* niet aan andere oorzaken kan worden toegeschreven.

Maar vooraf moet ik opmerkzaam maken op een konstante scheiding die er bij de te bespreken woorden gemaakt wordt en — zoals ik daareven reeds zeide — steeds is gemaakt tussen zelfstandige en bijvoegelike naamwoorden. Behalve de hierboven genoemde voorbeelden (onder 1) vergelijke men de volgende groepen van woorden onderling:

Zelfst. nw.	Bijv. nw.
barrière enz. (p. 134). cirkulaire, necessaire, pensionnaire, sekretaire, enz. (p. 134).	arbitrair, cellulair, elementair, enz. (p. 134). surnumerair is oorspronkelik adjektief.
regime naast regiem, crime.	intiem, legitiem, miniem, unaniem, enz. (p. 187).
blondine, bottine, contramine, enz. (p. 187).	klandestien.
baskule, capsule, retikule, enz. (p. 160).	ridikuul.
kommode.	kommood.
buste.	robuust.

De verklaring van dit verschil is niet moeielik: bij adjektiva komen geregeld naast onverbogen vormen zonder *ə* verbogen vormen met *ə* voor (*goed*, *goede*), en naar analogie daarvan heeft de taal *ridikule*, *intime* als verbogen casus van *ridikuul*, *intiem* gevoeld. Dat wij hier inderdaad met analogie te doen hebben, blijkt hieruit dat het voorkomt, al is het zelden, dat een bijvoegelik naamwoord zijn *ə* behoudt, bijv. *timide*, *soliede* (naast *solied*). Het is dus zeker dat de korresponderende substantiva de foneties juiste vormen vertonen, en dat wij van deze moeten uitgaan.

Ik geloof dat het uitspreken van *ə* in hoofdzaak òf uit fonetiese òf uit syntaktiese oorzaken te verklaren is.

I. **Fonetiese oorzaken.**

1. Fr. *l* mouillé en *n* mouillé worden bij ons gehoord als *l* + *y*, *n* + *y*, en die groep kunnen wij niet zonder *ə* uitspreken aan het eind van het woord:

batalje, kanalje, medalje, rapalje.

In paille is de a eerder een meervoudsuitgang: paille handschoenen; immers daarin spreken wij de l niet uit, op Franse wijze.

boutelje, revelje.

De soldaten spreken dit laatste woord ook als revellie uit.

apostielje, famielje, flottielje, quadrielje, kochenielje, manielje, mantielje, morielje, pastielje, spadielje, vanielje.

In paskwil hebben wij het y-element opgeofferd. Pikkedillen komt alleen in het meervoud voor en bewijst dus niets.

patroelje.

Bij ratjetoe hebben wij l + yod, bij kal y weggelaten.

champanje, kampanje, kastanje, kokanje.

besogne, Bourgogne, karonje.

insigne, konsigne.

Vergelijk lijn, zonder y, en linie met gevokaliseerde y.

2. Na Frans *š*:

affiche, moesje.

Vergelijk *marsch*, *pluus* waarin *š* in de gewone uitspraak tot *s* is geworden. Daarnaast *pluche* zonder *ə* en met Fr. *š*; ook in *depeche*, *creche*, *pistache* wordt soms een *ə* gehoord, soms echter niet. De verklaring van die schijnbare tegenstrijdigheid is deze: wanneer mensen die Frans geleerd hebben, deze woorden uitspreken, dan kunnen zij de Fr. *š* voortbrengen, ongeveer zoals in het Frans, dus zonder *ə*. Maar het volk verandert de *š* òf in *s*, en dan is natuurlik evenmin een *ə* nodig, of in palatale *s* + *y*, en deze groep kan in de „auslaut" alleen met *ə* worden uitgesproken. Alleen *depêche* zou desnoods uit de schrijftaal kunnen zijn overgenomen.

3. Na *sm*:

Zie de woorden op -isme, p. 157: egoisme, hypnotisme, liberalisme, pessimisme, spiritisme, enz.

Dat men de uitspraak van *ə* hierin niet moet toeschrijven aan het „geleerde" karakter dezer woorden, waardoor men zou kunnen onderstellen dat zij aan de schrijftaal zouden zijn ontleend, blijkt hieruit dat de corresponderende woorden op *-ist*, die niet minder „geleerd" zijn, nergens een *ə* hebben: *egoïst*, *pessimist*, *spiritist*, *nihilist*, enz. (p. 157).

4. Na nasale klinker + *s*, *t*.:

a. ambulance, diligence, intendance, nonchalance, nuance, surveillance, enz. (p. 179); annonce.

Zodra echter de nasale klinker als klinker + *n* wordt uitgesproken, dus in oude woorden, overgenomen vóór de nasalisatie van de klinker, en in jongere die meer aan de Nederlandse uitspraak zijn aangepast, verdwijnt *ə*: *diligens* (naast *diligence*), *brons*, *ons*, *renons*.

In deze woorden hangt de uitspraak van *ə* samen met de lange kwantiteit der Franse nasaalvokalen; de aanpassing aan het Nederlands bestaat daarin dat wij ze verkorten, en in dat geval is *ə* voor ons niet nodig; wel als wij hun de lange kwantiteit laten; in dat geval is de *ə* voor ons een hulpmiddel om de lange klinker uit te spreken. Bij ons komen in gesloten lettergreep, op enkele uitzonderingen na, alleen korte klinkers voor.

b. bouffante, gouvernante, resultante, tante, vigilante; pointe.

Voor *tante* en *gouvernante* is een andere verklaring mogelik, zoals wij later zullen zien. Naast *vigilante* komt *vigelant* voor, met Nederl. *a* in plaats van de nasale klinker. *Bouffante* is in strijd met de regel, daar hier *a* wordt uitgesproken, en toch de *ə* is gebleven, men zegt echter ook *bouffant*. Voor *poste-restant* (*e*) is de verklaring deze dat *restant* een bijvoegelik naamwoord is.

Hetzelfde verband tussen kwantiteit van de Franse klinker en *ə* vinden wij in de twee volgende groepen:

5. Na nasale klinker + *r*:

genre.

6. Na lange *ɛ*, *ɔ*:

-ière, -aire, zie p. 134; parterre, serre; repertoire; migraine, karantaine, tantième, scène; amazone, zone, kolonne; clientèle; kontrole, vole, pistole; katastrofe; voile.

Zodra zulke woorden aan de Nederlandse uitspraak worden aangepast, veranderen zij de open klinker in gesloten, volgens de Nederlandse klankwet dat lange open klinkers gesloten worden, en dan verdwijnt de ə meestal. Vgl. *pistool* naast *pistole*; *despoot*, *filosoof*, *cykloon* enz.; daarentegen *zone*. Voor schijnbare uitzonderingen als *mode*, *kommode*, zie onder 7. *Apostrof* wordt verklaard doordat *f* de voorafgaande klinkers open maakt (zie o. a. p. 145). Ik ken slechts één uitzondering, nl. *kalorifèr*, dat echter een zeer beperkte gebruikskring heeft.

Reeds vroeger heb ik opgemerkt dat niet de Franse kwantiteit „an sich", maar de indruk die de Franse kwantiteit op ons gehoor maakt, in aanmerking moet worden genomen.

7. Na stemhebbende medeklinkers dient in het Nederlands de ə om te beletten dat ze stemloos worden:

Na d:	-ade (akkolade, ambassade, balustrade, brigade, karbonade, limonade, parade, serenade, enz., p. 129); episode, kode, kommode, mode, periode (p. 141); invalide, timide, pyramide, soliede; guirlande, reprimande; bende, legende; sonde.
Na z:	fase, frase; malaise, polonaise; marquise, remise, surprise; bloeze.
Na ž:	-age (arbitrage, bagage, chantage, equipage, etage, massage, menage, personnage, enz., p. 130); kollege, privilege; horloge, loge; prestige; oranje.
Na v:	elève; missive.

Bij nauwere aanpassing aan Nederlandse spraakgewoonten, wordt de medeklinker stemloos en verdwijnt ə: *kameraad*, *kortegaard*, *solied*, *frees*, *gaas*, *prijs* („buit"), *raas*, *loods*, *spous*, *braaf*, *lokomotief*, *perspektief*. Interessant zijn de verkleinwoorden *bloesje* (naast *bloezetje*) en *karbonaadje*.

Deze groep geeft aanleiding tot enige opmerkingen. Een scherpe scheiding tussen 7 en 8 is niet mogelik; in een woord als *malaise* kan ook de door ons als lang gevoelde kwantiteit van de voorafgaande lettergreep oorzaak van de ə zijn. Alleen wanneer, ook nadat de open klinker gesloten is geworden, de ə blijft (zoals in *mode*, *horloge*), is het zeker dat de oorzaak van ə in de stemhebbende konsonant ligt.

Na sommige medeklinkers is er aarzeling. Zo na *g*; vergelijk *intrigue* met *theoloog* en de andere talrijke woorden op *-oog* (p. 141). Het is niet onmogelik dat *intrigue* oorspronkelijk met de stemhebbende palatale explosief *g* (niet de spirans *g*) is uitgesproken.

8. De uitgang heeft een niet-Nederlands aanzien; de uitspraak van ə dient als uiterlik teken van de vreemde indruk die het woord op ons maakt. Ziedaar de enige verklaring die ik kan vinden van de volgende zonderlinge tegenstrijdigheden:

De woorden op -ure hebben bijna altijd -uur in het Nederlands, bij uitzondering -ure (avontuur, ceintuur, dentuur, dressuur, faktuur, fournituur, garnituur, karikatuur, lektuur, magistratuur, tournuur, tegenover gravure, ouverture, procedure, tournure; konfituren en allures zijn meervoudsvormen. Zie p. 160 en 246);

maar de woorden op -ule hebben uitsluitend ə (baskule, formule, capsule, pendule, retikule, vestibule. Zie p. 160);

die op -ine, ime hebben veelal ə (badine, blondine, bottine, gelatine, kinine, krinoline, contramine, margarine, marine, ruïne, serpentine, urine, regime; tegenover en naast: kien, krinolien, criem (crime), massien (machine), moeselien, pelerien, terrien (terrine). Zie p. 187);

die op -une, -ume hebben meestal ə: rankune, tribune, volume tegenover kostuum;

en eindelik vergelijk dupe, principe, buste met poliep, typ (type).

Men zou misschien geneigd zijn het „geleerde" karakter van de formaties op *-ine* in aanmerking te nemen; met opzet koos ik echter, als voorbeelden, woorden die veel gebruikt worden.

Nu merk ik op dat, terwijl vóór *r* in het Nederlands een Germ. *ū* onveranderd blijft, hij vóór *l*, *n*, *p* en *st* tot *œi* (*ui*) wordt, evenals *i* vóór *n* in *ɛi* (*ij*) verandert. Daardoor hebben woorden op *-uur* een Nederlands, woorden op *-ien*, *-uun*, *-uul* een vreemd aanzien. En dat daarin de verklaring te zoeken is van het uitspreken van ə in de laatstgenoemde uitgangen, wordt bevestigd door de twee volgende feiten. Wanneer men *sardijn* vergelijkt met *sardine*, ziet men dat, zodra de Fr. *i* op Nederlandse wijze *ɛi* wordt, de ə niet wordt uitgesproken. 2. Wanneer een der woorden die, volgens bovenstaande regels, ə moest hebben, wordt samengesteld met een Nederlands woord, verdwijnt de ə: *soepterrien* naast *terrine*. Vergelijk *schrijfkasset* naast *kassette*, en dial. (Overijsel) *kaneele* naast *pijpkaneel* [1]).

Typ (naast *type*) wordt alleen gezegd door mensen die Frans kennen. Dat er vrij veel woorden op *-ien* zelfs in de mond van het volk in gebruik zijn, zou bewijzen dat die uitgang minder vreemd lijkt dan de andere.

II. Niet-fonetiese oorzaken.

Met ə worden uitgesproken:

1. Woorden die vrouwen aanduiden:

aktrice, direktrice enz. (p. 156) tegenover servies; modieste tegenover artiest, alchimist enz. (p. 157); goevernante, tante; dame.

Eigennamen voor vrouwen hebben vaak niet ə: *Annet*, *Antoinet*, zeker door analogie met de woorden op *-et* of met inheemse eigennamen als *Griet*, *Aat*, enz.

2. Woorden die meestal in het meervoud voorkomen:

allures, konfituren, cultures, amourette, visite (visites maken) tegenover limiet, faljiet enz., coulisse tegenover servies, geste, immortelle, novelle (vroeger courante novellen) tegenover bagatel enz. (p. 126).

Epaulet is dan zeker te verklaren door de invloed der woorden op *-et*.

Bij deze groepen laten zich — op één rubriek na waarover straks — de woorden inschikken waarin wij een ə uitspreken. De volgende blijven over:

akte; etikette (hofvormen) naast etiket (briefje), recette, kassette; anekdote; reklame; fanfare; doeane.

Het is niet onmogelik voor sommige van deze woorden een verklaring te vinden. Misschien staat *akte* onder invloed van het meervoud (II, 2), evenals *fanfare* en *anekdote*. *Doeane* en *reklame* zijn misschien schrijftaalvormen.

---

[1]) In *matant* naast *tante* is de samenstelling Frans. Waarschijnlik geeft *matant* eenvoudig de Franse uitspraak weer.

Dit is hoogstwaarschijnlik het geval voor een rubriek woorden die ik tot nu toe achterwege heb gelaten, nl. militaire termen waarin *ə* wordt uitgesproken ook in posities waarin andere woorden hem niet kennen. Tegen de regel in hebben *ə*:

attaque, eskorte, estafette, etape, kazerne, conduite, redoute, retraite, route.

Niet twijfelachtig lijkt het mij dat deze woorden vooral door de reglementen in de woordeschat der officieren zijn gekomen. Opmerking verdient dat, als mediese term, *attaque* bij het volk tot *tak* wordt.

In de andere zou echter, indien mijn verklaring der feiten juist is, de Nederlandse *ə* niet de onmiddellike voortzetting zijn van de *ə* die in het Frans werd geschreven. Of er verband bestaat tussen de aanvoeging van een *ə* in het Nederlands en de, altans vroeger uitgesproken Franse *ə*? Waarschijnlik wel; in elk geval is de paragoge van *ə* die wij later in verscheidene uit het Frans overgenomen woorden zullen konstateren, een ander verschijnsel. Mogelik is in de woorden, overgenomen na het tijdvak der apokope van *ə* in Germaanse woorden en vóór dat waarin de Franse *ə* viel, *ə* gevoeld als een teken van Franse afkomst, en dagtekent uit die tijd het gebruik van *ə* in de gevallen die wij hierboven hebben omschreven. In echt Nederlandse woorden is *ə* zeldzaam [1]).

MEDEKLINKERS.

I. *Explosieven en Spiranten.*

1. Labialen.

p.

De Franse *p* blijft onveranderd, behoudens enkele uitzonderingen.

Biezondere Veranderingen

1. p wordt b.

Aan het begin: baffuus 1 (paffuut), bandoor 4, bardizaan 4 (pertizaan), barure 1 (parure), betiel 4 (plateel), bevernel 2 (pimpernel), buitertiere 3 (afgeleid van pute).

In het woord
Tussen klinkers: abetijt 1 (appetijt).
Na medekl. pomboos 2 (pompeus; één voorbeeld).

Men ziet dat deze verandering zeldzaam is. Ik verwijs voor de beginkonsonant naar de paragraaf „Stemloze en stemhebbende Medeklinkers”, aan het einde van de Klankleer.

---

[1]) TE WINKEL, *Grammatische figuren* [2], p. 121.

2. **p** wordt **v** (**f**).

Aan het begin: vlederijn 3 fledereijn 1 (flereijn).
Tussen klinkers: bevernel 2, paviljot 4 (papiljot).

Opm. Sapheel (Ro., 8761 var.) zal wel niet anders dan een schrijfwijze voor sapeel of sappeel zijn.

Bevernel komt misschien uit een vorm met intervokale *b*, en zou dan op p. 249 moeten worden vermeld. Voor *paviljot* zie ik geen andere verklaring dan dissimilatie der twee oorspronkelike *p*'s.

3. **p** wordt geassimileerd aan **m**.

Trametle 3 (trompet).

Vergelijk een analoog verschijnsel van *b*, op p. 249.

---

b.

De Franse *b* blijft onveranderd, behoudens enkele uitzonderingen.

Biezondere Veranderingen.

1. **b** wordt **p**.

Aan het begin: pandunen 3 (abandon), pardiel 4 perdeel 3 (bordeel 1), pateist 2 (batist), poets 4 (bootse), pof 3 (bof), poffet 2 (buffet), Portuenge 1 (Fr. Bretagne; Rein., I, 301), pottoen 1 (bottoen), purse 2 (beurs), putoor 3 (butoor, „roerdomp"). In Zeel. komt voor perrewet (Fr. brouette).

In het woord
Tussen klinkers: Jacoppijn 1 (Ro., 11260) Jacopijn 3, kapestant 3 (kaapstander), soper(heit) 2 soper(lijck) 3.

Na medekl.: plompet 2 (plombeet).

Misschien behoren hierbij: Gaignepein (Fr. Gaguebin? Coll. des fiches), plavant 2, puts 3.

Al deze vormen komen slechts sporadies voor; alleen *poets* is algemeen Nederlands, en dit woord kan aan het Hoogduits zijn ontleend of altans naar het Hoogduits zijn veranderd. Voor een deel zijn zij, ook al hebben wij dat niet uitdrukkelik vermeld, zeker dialekties; zoo bijv. *pardiel*, *putoor*; in Friesland heet de „bunzing" (Fr. *putois*) *pijfoor*, dat moeielik van *putoor* is te scheiden. Ook *b* voor *p* aan het begin was, zagen wij, geen konstant verschijnsel. Vermelding verdient dat *barure* (p. 247) en *pottoen* beide in de „Rose" voorkomen, en dat het Mnl. Wk. van *plombeet* slechts één voorbeeld geeft. Zie verder aan het einde van de Klankleer. Vergelijk voor het Vlaams, de Bo, s. v. *pordesch*.

Intervokalies is verandering ook zeldzaam. *Jacoppijn* kan verklaard worden door de invloed van *Jacob* (uitgesproken met *p*).

2. **b** wordt **v** (**f**).

Aan het begin:

Onzeker is het of veinais 1 (bainais) hier behoort.

Tussen klinkers: favel 1 (fabel), favelie 1, kavel 2 (kabel), kazuifel 1, coninestavel 1 (konstabel), paisvel 2, paisivel 1, passavel 2 (passabel), passivel 2, stavelie 1 stafelrije 3, tafel 1, tafelet 3 tavelet 1, tafeletterije 2, tafelier 2, tafelment 2, tafereel 3 taverie! 2, zavel 2.

Misschien hoort hierbij baviaan 3.

Opm. Alve 1 is, wegens de niet-gevokaliseerde *l*, als een ontlening aan het Latijn te beschouwen. Zie later.

Over deze verandering van *b* in *v* in woorden waarin *b* in het Frans door *l* werd gevolgd, zie „Romania", XXX, 105. Het is een Frans dialekties verschijnsel.

3. **b** wordt **w**.

Tussen klinkers: verbouwereerd 3 (verbabeert).

Misschien is dit een dissimilatie (het Frans heeft *esbaubi*), en men zou de *w* dan kunnen beschouwen als bij ons ontstaan uit *au*, nadat *b* is weggevallen (vgl. p. 175). In *hellewaarde* voor *hellebaarde* (Ned. Wk.) dat men geneigd zou kunnen zijn ter vergelijking aan te voeren, moet men zonder twijfel volksetymologie aannemen.

4. **b** wordt **m**.

Aan het begin:

Onzeker is het of hiertoe hoort marmoese 1 (marmoeise).

In het woord: Dial. kamenade 1 (karbonade), kammenet (Ze., kabinet).

In de beide laatste woorden is assimilatie van *b* aan *n* niet onmogelik.

5. **b** wordt geassimileerd aan **m**.

bom 4, Bommezijn (eigennaam te Leiden, Fr. bombasin), kommeren 1 („grijpen"), lommer 2 (lombre 3), lommerd 4 (lombaert), sommer 3 (somber 3), timmer 3 (timbre 1), tomme 2 (tombe 1); cameriere 1 (kamenier); komkommer 2, nommer 2 (nombre 1), reïmeren 1.

Zoals men ziet, hebben wij deze woorden in twee groepen gescheiden. In de laatste is *b* in het Frans ingevoegd, niet evenwel in het Pikardies en het Waals („Romania", XXX, 111); zodat de afwezigheid van *b* ten onzent een Frans dialekties verschijnsel kan zijn. In de eerste bestaat de *b* in het Latijn, en komt ook in het Pikardies voor; in deze woorden is het wegvallen van *b* dus een Nederlands verschijnsel, dat trouwens ook in inheemse woorden aan het licht komt (bijv. *dom*). [1] Indien nu echter voor de eerste groep een verklaring uit het Nederlands moet worden aangenomen, is het natuurlik mogelik dat dit ook voor de laatste dient te worden gedaan, altans voor *komkommer* en *nommer*, waarin de open klank van *o* erop schijnt te wijzen dat deze klinker vroeger door twee medeklinkers werd gevolgd.

[1]) Oudfr. *plommet*, *plommee* (n. *plombet*, *plombee*) is van Ofr. *plom* gevormd.

f.

De Franse *f* blijft onveranderd, behoudens uitzonderingen.

Biezondere Verandering.

f wordt **v**.

Aan het begin: vaesen 3 (faesen), valie 2 (feil), vernoeis 2 (fornuis), verschet 4 (frisket), vestein 2 (fustein), vijt 3 (fijt), viole 1 (fiole), visike 1 (fisike), visionomije 3 (fysionomie), visseel 3 (fasseel), vlieme 3 (fluim), Voket (Fr. Fouquet, Coll. des fiches), vranck 2 (frank).

Het is onzeker of hierbij behoren vadde 3 (fadde), vase 1 (faes).

Tussen klinkers: bovet 2 (buffet), olivant 2 (olifant), schavot 2 (scafaut 1).

Misschien horen hierbij coever 2, toeveel 3.

Opm. Zie voor golve en troeven Hoofdstuk IV.

Wat de *v* aan het begin betreft, zo bewijst de datum der meeste woorden dat wij hier niet te doen hebben met de voor Latijnse en Romaanse woorden geldende regel van de verandering van *f* in *v* in de „anlaut", waarover men zie „Essai", p. 10, en hierboven p. 25. Het zijn hier slechts geïsoleerde vormen. Vele ervan staan in KILIAAN. Bij *vernoeis*, *verschet* zou men kunnen denken aan verwarring met ons suffix *ver*. Opmerking verdient dat ook in het Engels *vade* naast *fade* voorkomt (BEHRENS, p. 165).

In het algemeen mag men de verandering van *f* in *v* beschouwen als geïsoleerde aanpassingen aan de Nederlandse uitspraak. Zie het eind der Klankleer.

---

v.

De Franse *v* blijft onveranderd, behoudens uitzonderingen.

Biezondere Veranderingen.

1. **v** wordt **f**.

Aan het begin: facelment 2 (vaselment), faeljant 1 (vaillant), farnizage 2, faute 2 (voute), fenijn 2 (venijn), fermelioen 2 (vermiljoen 1), fernoi 1 (Ro. C., 8740), fetaelge 2 (vitaelge, victualie), fiolet 1 (violette 1), fielt 3 (vil 1), figureus 2 (vigoureux), fisieren 2 (visieren), floers 2, fluweel 2 (velueel 2), fooi 2 (voye 1), frai 1 (vrai 1), fu 3, fuweren 2. Dial. fament (vehement).

Tussen klinkers: canifas 2 (canevas 2), coffeltoer 2 (covertoer 1), cofferture 1 (coverture 1), roffioel 2, schoffilioen 3, soferein 2 (soeverein), taferne 2 (taverne).

Misschien horen hierbij gaffeloen 1, strufele 3 (struweel).

Vóór liquida: kazuifel 1, tafel 1, tafelet 3, tafereel 3 (zie p. 249).

Aan het eind: braaf 4.

Ook hier vele zeldzaam voorkomende vormen waaraan niet veel waarde is te hechten. Enkele zijn algemeen geworden: *fielt*, *fluweel*, *fooi*, *tafel*, enz. Aan het begin van het woord is *f* in vele dezer woorden zeker door het lidwoord *het* veroorzaakt: dit is mogelik voor *faeelment*, *fermelioen*, *fenijn*, *floers*, *fluweel*. In *fielt* is *f* misschien toe te schrijven aan de zucht om scheldwoorden met kracht uit te spreken. *Fooi* is merkwaardig, daar dit woord ook in het Frans de verandering van *v* in *f* vertoont, nl. in de samenstelling *toutefois* (tenzij dit is samengesteld uit *toutes* en *fois*). In andere woorden kan *f* als een hyperkritiese uitspraak worden opgevat; dit zal met name het geval zijn met de intervokaliese *f* voor *v*. Moeielik te verklaren zijn *kazuifel*, *tafel*, enz. Mag men aannemen dat de *l* in het Nederlands met minder stem wordt uitgesproken? Vergelijk hierna, in de paragraaf van *z*, *Rijsel* en *messeniede*. In *braaf* is de overgang van *v* in *f* een gevolg van het feit dat, aan het eind van het woord, de medeklinkers stemloos worden.

2. **v** wordt **w**.

Aan het begin: wals 4, wassael 1 (vassael 1), wilderen 3.
Tussen klinkers: Bowier (eigennaam, Fr. Bouvier), grauwele 1 (graveel 1), jenewer 1 (jenever 1), canewets 2 (canevas 2), clauwier 2 (klavier), lauweit 3 (laveie 2; lawaai), pauwelioen 1 (paviljoen), ruweel 2 (reveel).
Misschien komt hierbij struweel 3.
Na medekl.: karwei 1, karwij 2.

Zie hierover „Romania", XXX, 107.

3. **v** wordt **b**.

Tussen klinkers: ayboi 2 (avoi 1), feber 3 fieber 3 (fever 2), sabure 2 (savor).

Feber en *fieber* kunnen latiniseringen zijn. Wat de overige betreft, zou men kunnen vergelijken Mhgd. *ribbalin*, „Parz.", III, 334 (Fr. *revelin*), *koberen* (Fr. *recouvrer*).

4. **v** wordt **m**.

Na medekl.: malemeseie 2 (malvezij 2).

Dit kan een assimilatie zijn.

5. **v** valt weg.

Tussen klinkers: paelgiun 1 (paviljoen 3).

Zie voor *caperkel* 3, *copertorie* 2 „Essai", p. 117, voor *raap* ibidem. Ook *papilion* 2 is als een latinisering te beschouwen.

2. Dentalen.

t.

Schrijfwijze. Een enkele maal wordt t door th weergegeven; in throon als navolging van het Grieks, in thopaas om dezelfde (vermeende) reden; in traithiet 2. Vgl. VAN HELTEN, p. 140.

De Franse *t* blijft onveranderd, behoudens uitzonderingen. Aan het eind van het woord blijft, in afwijking van het Frans, de oorspronkelike *t* vaak in de overgenomen woorden.

Alleen *t* aan het einde van het woord verdient hier een afzonderlinge behandeling. Ik rangschik de woorden naar het tijdstip van hun eerste verschijnen.

In het Frans is de *t* na een klinker vroeger weggevallen dan na een medeklinker; terwijl in het eerste geval *t* aan het einde van de 11e eeuw reeds tot spirans was geworden en op het punt stond te verdwijnen, is de laatste, altans vóór een pauze, tot in de 17e eeuw uitgesproken (NYROP, I, § 315).

t aan het eind van het woord.

1. Na een klinker.

Met t: Belfroot 1, Jofroot 1, conroot 1, Menfroot 1 (Ro., 6275), palafroot 1, saluut 1, virtuut 1.
aliet 2, clergiet 2, maerspiet 2, plankiet 2, traitiet 2.
diskreet 3, krediet 3, subiet 3.
akkiet 4, bandiet 4, debiet 4, debuut 4, faljiet 4, favoriet 4, gambiet 4, instituut 4, poliet 4, reciet 4, resoluut 4, scorbuut 4.
Voeg hierbij de woorden op -eit (p. 147) Zie over bahuut p. 161.
Zonder t: Gije 1, grei 1.
pavei 2.

De woorden waarin *t* wordt uitgesproken, zijn in strijd met de ontwikkeling van de Franse *t*.

In die welke zijn overgenomen in de eerste en tweede periode, kan het behouden van *t* verklaard worden als een Frans dialekties verschijnsel (zie „Romania", XXX, 104). In de latere is *t* natuurlik anders te verklaren; waarschijnlik niet in alle op dezelfde wijze. Men zou het volgende kunnen vermoeden: *bandiet* is òf direkt aan het Italiaans ontleend òf werd in het Frans onmiddellik na de ontlening uit het Italiaans nog met *t* uitgesproken; deze laatste veronderstelling zou ook *debiet* en *krediet* verklaren; *debuut* en *reciet* staan misschien onder invloed van *debuteren*, *reciteren*; bij de woorden op *-eit* kan „suffixdwang" worden verondersteld; in *diskreet* en *saluut* is invloed van het Latijn herkenbaar, en ook in *faljiet*, *favoriet*, *poliet* kan het Latijnse participium hebben nagewerkt; doch in deze laatste woorden kunnen ook de verbogen naamvallen de vorm van de nominativus hebben gewijzigd; *gambiet* en *instituut* kunnen door de schrijftaal zijn binnengekomen; in *scorbut* is misschien de Franse *t* nog laat uitgesproken. De mogelikheid is echter niet uitgesloten dat in de woorden op *-uut* het Lat. participium op *-utum*, evenals in die op *-iet* de uitgang *-itum*, invloed heeft

geoefend, ook al beantwoorden *-iet*, *-aat* er niet aan die Lat. uitgangen; immers wij zullen later enkele woorden vermelden waarin een *t* wordt uitgesproken die niet met Lat. *t* in verband kan worden gebracht. En dat de *-t* in vreemde woorden gevoeld wordt als een adaptatie van vreemde woorden aan ons spraakgebruik, zou men kunnen opmaken uit de „mooispreekvorm" *anthraci* die men onder het volk hoort voor *anthraciet*.

Wat nu aangaat de woorden die zonder *t* worden uitgesproken, zo is *Gye* de Centraalfranse vorm; *grei* en *parei* zijn zonder twijfel de verbale substantiva van *greien* en *pareien*.

2. Na een medeklinker.

Ik maak geen splitsing tussen nog bestaande of verdwenen medeklinker.

Met t: dedaut 1, fruit 1, ribaut 1, spijt 1.
bascoert 2, debat 2.
affuit 3, bedeguaerd 3, exploot 3, coert 3, kortaut 3, net 3.
biljart 4, portret 4.

Voeg hierbij de woorden op -et (p. 135), -ot (p. 142), -ant (p. 179), -ment (p. 182), -aard (p. 132).

Zonder t: goegiaer 2, kartouw 2, croos 2.
rabauw 3.
paletot 4, passepartout 4; Boekee, Dolé, Doufé, enz. (zie p. 134); boulevard 4, brancard 4.

Het is onzeker of gerfau hierbij behoort.

Alleen de woorden waarin *t* wordt uitgesproken, behoeven een verklaring. Voor zover het afgeleide woorden zijn, gevormd met behulp van vaak gebruikte suffixen, kan invloed der met hetzelfde suffix gevormde oude woorden in het spel zijn. *Biljart* is zeker door de schrijftaal binnengekomen; het wordt vaak als opschrift gelezen boven koffiehuizen.

Biezondere Veranderingen.

1. t wordt **d**.

Aan het begin: diertein 2 (tiretein), driakel 2 (triakel).
In het woord
Tussen klinkers: badiment 2 (esbatement).
Vóór medekl.: cideroen 1 (citroen).
Na medekl.: bordes 2.
Misschien hoort hierbij feinde 2.

Opm. De Bo citeert Westvlaams duwiere, Fr. tuyère, waarin de d misschien aan verwarring met duwiere „gang" is toe te schrijven.

Dit zijn alle geïsoleerde vormen. Voor sommige ligt een verklaring voor de hand. Zo zal men in *diertein* dissimilatie, in *driakel* volksetymologie kunnen aannemen. *Bordes* is, volgens het Ned. Wk., veranderd naar *boord*.

Opm. Over fosseide (meerv. van fosseit), zie Hoofdstuk IV.

2. **t** valt weg.

Tussen medekl.: parmenrie 1 (parmentrie, één voorbeeld in het Mnl. Wb.).
Aan het eind: krek 4, enle 1 (enlet).

Opm. Aconiscieren 1 is niet van Ofr. aconoistre afgeleid, maar van verbogen dialektiese vormen als aconissons, enz. Over dare (daert) zie Hoofdstuk IV.

3. **t** wordt geassimileerd.

st wordt ss: kasselrije 2 (castelrie), messelioen 2 (masteluin).
kt wordt kk: prakkezeren 4 (praktizeren).
Vergelijk de paragraaf van ts.

Het is niet zeker of *marok* 3 een bijvorm van *marotte* is, zodat wij overgang van *t* in *k* zouden moeten aannemen. Zie later een voorbeeld van de tegenovergestelde overgang.

---

d.

De Franse *d* blijft onveranderd, behoudens uitzonderingen.

Opm. Zoals wij op p. 24 hebben gezien, komt in enkele woorden de intervokale d (uit Lat. t) voor, hoewel hij reeds in het oudste Frans aan het verdwijnen is. Wij hebben die woorden daarom in de vóórhistoriese periode geplaatst. In conreiden zou men invloed van gereiden kunnen veronderstellen of epenthesis van d, evenals in lampreide. Voor foedraal, zie „Essai", p. 50.

1. **d** wordt **t**.

Aan het begin: tragie 2 (dragee), trapier 2 (drapier), traperie 2 (draperie), tritsoor 2 (dressoir).
In het woord
Tussen klinkers: malate 2 (melaats).
Na medekl.: kortegaarde 4 (cordegarde 3).

Tragie is misschien te verklaren door Lat. tragemata. De overige vormen der eerste groep zijn zonder twijfel voor een deel germanismen; zij komen voor in de „Statuten der Duitsche Orde", bij Kiliaan, bij Hildegaersberch en in de „Westfriesche Stadsrechten".

In *kortegaarde* mag men *t* misschien aan volksetymologie toeschrijven, terwijl *malate* wijst op een Mnl. *malaat*, waarin *d* aan het eind van het woord *t* is geworden, en dat blijkens *melaats* bestaan moet hebben.

2. **d** wordt **dž** (?)

Na r: baerdgie 3 (barde), daergie 2 (daert).

In dit laatste woord hebben wij misschien met een klankwijziging, niet van *d*, maar van *t* te doen. En men zou hier dan misschien mogen opnemen *flassaerge*, dat naast *flassaert* voorkomt (vgl. echter de Woordelijst).

De vraag is ook of *-gie* hier de klank *dž* of wel *y* uitdrukt; in dat laatste geval zou *granje* mogen worden vergeleken.

Indien men mocht veronderstellen dat *barde*, *daert* eerst *bardie*, *daerdie* zijn geworden, dan zou hierin, evenals in *stage*, *remegie* (waarover men zie „Essai", p. 70), *g* als verkeerde schrijfwijze kunnen worden verklaard. Is de klank *dž* geweest, dan is die hier misschien als een hyperkorrekte uitspraak te beschouwen; vergelijk het omgekeerde verschijnsel op p. 269. Was eindelijk de klank *y*, zijn het dan oorspronkelik deminutiva?

3. **nd** wordt **ng**.

garlange 1 (guirlande), calengier 1 (kalender), lavengier 2 (lavendier), tenger 4 (naast tender 3).

In het laatste woord is dit een Nederlandse dialektiese uitspraak [1]. In de drie eerste kan *g* de uitspraak *dž* hebben gehad, in welk geval zij onder N°. 2 moeten worden geplaatst.

Opm. Lavengele (naast lavendel) is uit het Italiaans overgenomen.

4. **d** valt weg.

Tussen klinkers: poer 2 (poeder).
Vóór medekl.: ajuus 4 (adieu).
Aan het eind
Na medekl. Misschien behoren hier goegiser 3, popelare 3, maar vergelijk Hoofdstuk IV.

In *ajuus* is *d* weggevallen ten gevolge van het snelle spreektempo. In *poer* mogen wij Middelnederlandse synkope van *d* aannemen (Van Helten, p. 204). Over *almatike* 1, enz., vgl. „Prokope".

Opm. Over soffreinen, zie Hoofdstuk IV.

5. **d** wordt geassimileerd aan **n**.

Bonne 1 (bonde 3; bom).

Opm. In lavenier (lavendier) mag men invloed veronderstellen van de talrijke woorden op -enier.

S.

Schrijfwijze. Fr. s wordt bij ons 1) soms c geschreven: bacteeleer 1, cennturer 1, cyroop 2, fauce 1, fauceren 1; waaruit blijkt dat tussen deze beide medeklinkers, zelfs in de eerste periode, weinig verschil in uitspraak bestond; 2) soms sc: scerplier 2 (serpelgier 3); 3) sch: bacssche 2 (basis 4), bussche 2 (bus), diversch 2, canevasch 2, malaatsch 2, peertsch 2 (paars), torsche 1 (tros 3), vaesche 1 (faas). Dit zijn verkeerde schrijfwijzen, die tonen dat in het Nederlands sch reeds in de oudste periode ongeveer als s werd uitgesproken. Vergelijk de paragraaf van ts.

[1]) Van Helten, *Vondels Taal*, p. 20.

De Franse *s* komt voort uit: 1) Lat. s in sterke positie; 2) Lat. st gevolgd door y; 3) Lat. prepalatale c. Daar echter deze laatste *s* in het Oudfrans *ts* werd uitgesproken, wordt hij behandeld in de paragraaf van *ts*.

De Franse *s* blijft bij ons onveranderd, behoudens uitzonderingen.

Een afzonderlik onderzoek verdienen I. *s* vóór medeklinker, en II. *s* aan het eind van het woord.

I. s vóór medeklinker.

A. Aan het begin van het woord.

In het Frans wordt vóór s + medeklinker aan het begin van het woord een *e* uitgesproken.

1. Zonder prothetiese *e* komen voor:

sk: schaarmutsen 2, schaars 3, schaats 2, schanson 2 (escauchon), scharlaken 1, scholier 1.
skl: slavine 1, sluis 1.
sp.: spafuut 1, spanjoel 1, spauleiren 2, spaulier 1, speauter 2, specerij 2, specier 2, spie 3, spinazie 2, spinet 3, spion 4, springael 2, spons 2.
st: staket 3, stamet 3, stamijn 2, standaard 1, stanson 2, stive 1, stof 2, stoppen 1, stoutemie 1.
sm: smaraude 3, smarel 1.

In het Waals komt de prothetiese *e* evenmin voor („Romania", XXX, 106), en men zou dus mogen beweren dat van de hierboven genoemde woorden de oudste uit dat dialekt zijn overgenomen. Evenwel, ook in woorden die in het Frans een etymologiese *e* vóór *s* + medeklinker hadden, is die bij ons soms weggevallen: *spaersen* 1, *spacenteren* 2, *spilleren* 2, *spagieren* 2 (Zie Hoofdstuk IV). Bovendien, *spie*, *spion*, *spinet*, *staket*, *stamet* zijn te jong dan dat zij aan het dialekt zouden kunnen zijn ontleend. Het is dus waarschijnlik dat het niet-voorkomen van *e* op rekening van het Nederlands gesteld moet worden, hetzij dat de kracht van het Nederlandse akcent de onbetoonde klinker heeft doen vallen, hetzij dat in het verschil tussen de Germaanse en de Romaanse „anlaut" — de eerste met sluiting van het strottenhoofd, de laatste vokalies [1]) — de oorzaak van het verschijnsel is te zoeken.

2. *s* valt weg.

marel 1, merlijn 3, peauter 3, pringael 2.

Ook in het Frans komt bijv. naast *espafut pafut* voor (vandaar naast Mnl. *spafuut* 1 *paffuut* 1). Een verklaring voor het verdwijnen van *s* in het Middelnederlands kan ik niet geven.

[1]) Zie Seelmann, *Aussprache des Latein*, p. 319, en vergelijk Behrens, *o. l.*, p. 182.

B. In het woord.

In het Frans is *s* vóór explosivae later weggevallen dan vóór liquidae („Romania", XXX, 106). Wij moeten dus een scheiding maken.

1. Vóór explosivae.

Met s: appast 3, arresteren 2, bastaard 1, bastoen 1, bastoneren 4, destourbanche 2, destrier 1, enquesteren 3, esbatement 2, eskader 2, escurie 2, espeie 1, feest 1, foreest 1, fust 3, fustein 1, giste 1, haast 1, hustineren 1, joeste 1, kasteel 1, kersp 1, kosten 1, costume 1, kust 2, past 2, pastei 1, plaaster 1, rastelier 1, rekwest 3, respijt 1, restoor 1, tast 1, teesteie 2, teestier 2, wasteel 1, wasteren 2, enz.

Voeg hierbij de woorden die met des- beginnen.

Zonder s: ebatement 3, ekipage 3, gridelijn 4, hatelet 4, Longepee (Coll. des fiches), robbat 3 (rabat), taak 3, trepas 1, wiket 1.

Met dubbele vorm: agreste 2 agret 2, ascouten 2 acouten 2, hustijn 2 hutin 2, inqueste 2 enquête 4, compost 2 kompôte 4, crespe 3 krip 4. Dial. bijt (beest).

Misschien hoort hierbij butoor 1, en wellicht heeft, naast taak, een vorm *taask bestaan, blijkens tackse 3.

Merkwaardig zijn de jonge woorden met *s*. Daar in het Frans *s* vóór explosivae in de 13ᵉ eeuw is weggevallen, terwijl in het Waals en in een deel van Henegouwen *s* tot op deze dag gebleven is, moeten de meeste woorden der tweede periode aan die dialekten ontleend zijn („Romania", XXX, 106). De zeldzame woorden met *s* uit de derde en vierde periode zijn moeielik te verklaren. Voor een deel zijn het zonder twijfel schrijftaalvormen (*bastoneren*, *enquesteren*, *rekwest*); *crespe* zal misschien zijn *s* hebben behouden door de vorm *kerspe*, die daarnaast voorkomt.

Het is verwonderlik dat van de klank *h* die in het Frans de overgang tussen *s* en het verdwijnen van *s* heeft gevormd (Nyrop, I, § 462) bij ons geen spoor is te vinden.

2. Vóór liquidae en nasalen.

Zonder s: achemant 1, achement 1, achemeren 1, achemure 1, Avennes 1 (Sto., V, 642), bellone 1, blaam 1, blameren 1, dodaan 3, emeide 2, fantoom 1, gorelle 1, ile 1, meleie 1, rampone 1, ramponeren 1.

Met s: Esmoreit 2, crisme 1, crismier 1, maesle 2, rosmarijn 4.

Met dubbele vorm: esmael 3 email 4, aalmoesniere 1 almenier 1.

Een enkele blik op deze lijsten volstaat om te zien dat de verhouding hier juist omgekeerd is dan vóór explosivae, hetgeen in overeenstemming is met het Frans; reeds van de oudste periode af is *s* weggevallen. Een verklaring eisen dus die waarin *s* wel vóórkomt: *crisme* en *crismier* staan onder invloed van het Latijn, *aalmoesniere* is te verklaren door de analogie van *aalmoes*, in *maesle* schijnt ook het Oudfrans *s* langer behouden te hebben, blijkens de wisselvorm *marle*; *Esmoreit* is een schrijftaalvorm; misschien is bij *rosmarijn* aan invloed van het Latijn te denken; in *esmael* kan de bijgedachte aan *smalt* hebben meegewerkt tot het behoud van *s*.

II. **s** aan het eind.

Met s: abuis 2, avoes 4, baffaus 1, floers 2, pas 1, precies 3, entelmes 3 (entremets).
Zonder s: hachi 4.
Met dubbele vorm: juys 3 ju 4.

Zie over het tijdperk der verstomming van *s* in het Frans Nyrop, I, § 465; onze woorden zijn met deze datering niet in strijd; *avoes* kan schertsend gevormd zijn naar de geschreven Franse vorm.

Biezondere Veranderingen.

1. **s** wordt **z**.

Aan het begin: zaei 3 (saai 2), zaecken 2, zant 1 (sint 1), zavel 4 (savel 2), zein 3 („net"), zeinen 1 (seinen 1), zin 2, zoverinne 2 (p. 192), zout 1.
In het woord
Tussen klinkers: amortisabel 4, asaut 1, assaisine 3, assasineur 3, bise 1, dosaal 1, Freese (p. 136), lambrizering 4 (lambrisseren 3), lase 1 (Helaas), kozijn 4 (cassine 2), crasier 2, lambrosure 3, leise 1 (laesse), namptiseren 3, tambuse 1, vazal 4.
Na medekl.: konversatie 4, Urzijn 1 (Oursin).
Misschien horen hierbij: busceel 2 (bussseel 2), cabaeseken 2 (cabas), vase 1 (faes 2), vijsen 3. Andere voorbeelden in de paragraaf van ts (p. 263).

Opm. Zie over azen (meerv. van aas) en beurzen Hoofdstuk IV.

Van de woorden waarin *z* aan het begin staat, is alleen *zavel* in de algemene spreektaal gekomen. Wanneer geen andere taalverschijnselen er zich tegen verzetten, zou men de in de eerste periode overgenomen woorden met *z* kunnen beschouwen als aan de Latijnse spreektaal ontleend („Essai", p. 10); alleen *zant* zou misschien voor die verklaring in aanmerking komen. In het algemeen kan *z* een geïsoleerde aanpassing van de Franse klank aan Nederlandse uitspraak zijn. Mnl. *zl*, *zw* voor *sl*, *sw* is iets anders.

De uitspraak *z* voor *s* in het woord is niet altijd met zekerheid vast te stellen, daar enkele *s* een grafie kan zijn voor stemloze *s*; wèl is de uitspraak *z* eer waarschijnlik. In *-iseren* kan *z* worden toegeschreven aan de invloed der talrijke werkwoorden op *-iseren*; *glazuur* is misschien aan het Hoogduits ontleend. Maar misschien zou er één algemene verklaring kunnen worden gegeven. Het is mogelik dat de gesloten uitspraak der voorafgaande klinker de verandering heeft veroorzaakt, daar wij immers vóór *ss* een open klinker uitspreken; *vassal* kan bij ons òf, met verandering van Fr. *ă* in *à*, *vassaal* geven, òf, wil men de Fr. *ă* onveranderd laten, *vazal*. Zoals wij vroeger (p. 203) gezien hebben, is in de overgenomen woorden de klinker op beide wijzen behandeld. Wellicht ook kan de wisseling tussen stemhebbende en stemloze medeklinkers worden toegeschreven aan dezelfde oorzaak die *d* met *t* en *t* met *d* deed wisselen.

In *assaisine* zou men volksetymologie (verwarring met *saisir*) kunnen vermoeden (p. 229); waarschijnliker is echter dat wij hier met een dissimilatieverschijnsel te doen hebben. Dat er verband zou bestaan tussen de Noordfranse

vorm *assaziné*, die in St. Pol wordt gebruikt [1]), en de vorm van KILIAAN is onwaarschijnlik; in beide heeft de assimilatie onafhankelik gewerkt. [2])

In *konversatie* en *Urzijn* zie ik een assimilatieverschijnsel.

2. s wordt tš, š.

a. niet vóór *y*.

Aan het begin: chaerse 2 tsaerdse 2 (serge), chamare 3 (samaer 3), chantuarie 3 (sanctuare 2), chierf 2 (seerf 2), chorte 2 (soort 2), chukade 4 (sukade 2), chuker 2 (suiker 1).

In het woord

Tussen klinkers: kachette 4 (kassette).

Na medekl.: cauwerchine 2 (cauwersijn), porchevant 2 (poursievant).

Misschien behoort schergeant 3 (sergeant) hierbij. Maar vergelijk p. 8.

Het is waarschijnlik dat wij hier te doen hebben met een Frans dialekties verschijnsel. Altans in de vroeg overgenomen woorden. In GODEFROY vind ik *chamare*, *chantuaire*, *chucade*, *chucre* en in St. Pol wordt nog heden *chierf* (*serf*), *chuk* (*sucre*), *chukad*, *chifon* (*siphon*) gezegd. [3])

Nu vertonen echter ook enige jonge woorden deze overgang. Behalve de reeds genoemde, vermeld ik uit de lagere spreektaal *cherre* (Fr. *serre*), *sjène* (Fr. *scène*) [4]), *chifon* (Fr. *siphon*), *korchet* (Fr. *corset*). Dit zijn waarschijnlik „mooispreekvormen". [5])

b. Vóór *y*.

In het woord: asjet 4 (Fr. assiette), pensjon 4 (Fr. pension).

Voeg hierbij de volgende woorden, waarin s uit ouder ts komt: offisjeel (Fr. officiel), offisjeus (Fr. officieux).

In deze woorden spreken de Nederlanders meestal in plaats van de Franse *s* + *y* een gepalataliseerde *s* uit. Ik heb er vroeger op gewezen [6]) dat deze eigenaardigheid veel overeenkomst heeft met de analoge uitspraak *bajé* (*baiser*), *oujo* (*oiseau*), *majon* (*maison*), die in streken welke aan Germaanse talen grenzen, worden gehoord. Ik voeg daarbij de Luikse vormen *pench̨on* (*pension*), *sochèté* (*société*). Tussen het Nederlandse en het Franse dialektiese taalverschijnsel bestaat geen oorsprongsverband. Wèl mag men aannemen dat beide uit dezelfde oorzaak voorkomen, nl. een bepaalde organiese aanleg die de Germanen met de sterk gegermaniseerde bevolking der Noordfranse grensstreek gemeen hebben.

c. Vóór *i*.

Na medekl.: Dial. proposje (proportie), pusje (portie).

Dit verschijnsel is in de grond hetzelfde als het daareven behandelde.

---

[1]) *Revue des Patois gallo-romans*, I, 114.

[2]) Vergelijk nog *Essai*, p. 48 en 72.

[3]) Zie vooral ALPH. BAYOT in *Bulletin d'histoire linguistique et littéraire française des Pays-Bas*, Années 1902—1903, p. 38. Vgl. MEYER-LÜBKE, I, § 417 en *Rev. p. gallor.*, IV, 282.

[4]) Dr. A. HALBERSTADT te Leeuwarden had de vriendelikheid mij op deze vorm opmerkzaam te maken.

[5]) *Handelingen 2e Nederl. Philologen-Congres*, p. 94.

[6]) ibidem, p. 92.

3. **s** wordt **ts.**

Aan het begin: tsiedse 2 (siege), tsimpel 1, tsoudier 1, tsout 1.
In het woord: metsagier 2 (messagier 2), metsiergat 3 (maisiere), peertsch 2 (paars 2), vautseur 2 (vausseur 2).
Aan het einde: prents 3 (prens 1).

In geen enkel dezer woorden vertoont het Frans iets dergelijks; *prents* is te jong dan dat het met Ofr. *prenz* zou zijn gelijk te stellen. Voor *metsiergat* zou men aan analogie van *metselen* kunnen denken. Niet onmogelik is het dat wij hier met hyperkorrekte vormen te doen hebben, in verband met de later te bespreken veelvuldige verandering van Ofr. *ts* in Nederl. *s* (zie de paragraaf van *ts*). Prof. Van Helten (p. 206) vermoedt dat *t* in deze woorden de scherpe uitspraak der *s* zou aangeven. Maar met die onderstelling strookt niet *prents*, daar aan het eind van het woord *s* bij ons altijd stemloos is. Vergelijk p. 263. In de woorden die *ts* aan het begin of in het woord hebben, kan *ts* desnoods een schrijfwijze voor *tš* zijn, hetgeen ons zou terugbrengen naar de Biezondere Verandering die onder N°. 2 is beschreven.

4. **s** wordt **st.**

In het woord: mastikot 2 (massikot), gelaistieren 2 (verlaisieren), tasteel 3 (tasseel 2).

Misschien hoort hierbij gecasteleert naast gecasseleert.

Opm. In de lagere spreektaal zegt men bij ons stollesteren voor solliciteren, waarin t zeker door assimilatie is te verklaren.

Zie over *mastikot* Dr. A. Kluyver in „Verslagen en Mededeelingen uit de Kon. Akad. v. Wetensch.", 4e Reeks, Deel VIII, p. 126.

---

z (**dz**).

De Franse *z* komt voort uit 1) Lat. intervokale s; 2) Lat. t + y na klinker; 3) Lat. prepalatale intervokale c. In de beide laatste gevallen was hij oorspronkelik *dz*, doch bij ons is van *d* nooit een spoor te bekennen geweest.

De Franse *z* blijft onveranderd, behoudens uitzonderingen.

Biezondere Veranderingen.

1. **z** wordt **s.**

In het woord: aalmoessenier 3 (aalmoezenier), boussine 1 (bazuin 1), dissenier 2, fassaen 1 (fazant), hassaert 2 (hazard), messeniede 1 (maisniede 1), partrijsseren 3, Rijssel (Ofr. Isle, Fr. Lille).
Aan het eind: gaas 4, vaas 4, valies 4.

De *s* van *aalmoessenier* kan door *aalmoes* worden verklaard. In de andere woorden moet men *s* in verband brengen met het verschil tussen Nederlandse en Franse *z*; de laatste wordt met meer stem uitgesproken. Vergelijk

ook p. 251. Zie de algemene paragraaf aan het eind van de Klankleer. Dat aan het eind de *z* stemloos wordt is in overeenstemming met de Nederlandse klankwet.

2. **z** wordt **ž**.

Tussen klinker: frenegie 2 (frenesie 1), kajueel 4 (kazueel 4).

Dit zijn zeker „mooispreekvormen". Vergelijk een analoge verandering van *s* op p. 259. VAN DE WERVE schrijft *accengie* voor *accusie*. Vergelijk de Woordelijst s. v. *absconse*.

3. **z** wordt **j**.

Tussen klinker: kajack 3 (kasacke 3).
Misschien behoort hierbij kajuit 3.

Zeker heeft *jak* op de verandering van *s* in *j* in *kasacke* invloed gehad.

---

ts.

Schrijfwijze. In housche 2, ordijtsche 2 (hordijs), pinssche 2, plaatsche 1, vitsche 2 is sch hoogstwaarschijnlik een schrijfwijze voor s (vgl. p. 255) of voor š. In balansce 2, scerken 2, sciis (aksijns) geeft sc zeker s weer („Tijdschrift", XVI, 103). In besaesge 2, braesge is sg waarschijnlik een grafie voor ch.

ts komt in het Frans voort uit 1) Lat. initiale en finale prepalatale c; 2) Lat. c + y; 3) Lat. t + y na medeklinker. In het Oudfrans wordt *ts* aan het eind met *z*, aan het begin met *c* geschreven.

Daar *ts* in het Frans tot *s* is geworden, vinden wij bij ons woorden met *ts* en woorden met *s*, behoudens uitzonderingen.

A. Aan het begin van het woord.

Met c: ceiser 1, certein 2 cesseren 2, ciglatoen 1, ciper 2, cipier 3, cirone 2, cirorgien 1 (chirurgijn), cisterne 1, citole 1.
Met c en ch: ceel 1 cheel 2, cembeel 1 chembeel 2, ciment 2 chiment 1, cessen 1 chissen 1, citeit 1 chiteit 1, cipel 2 chibolle 2 (siepel).
Met ts: tseiserne 2 (ceiser), tsissen 1, tsollen 1 (sollen).
Met s: serkemenage 2, serken 2, seroen 2 (cirone), sertein 2, singlatoen 1, siper 2, siroergijn 2 (chirurgijn), sissieren 1, sisterne 1, sitole 1, sollen 2, struis 3.
Bij KILIAAN nog: siment, sider, sinober, sip, sippier.

B. In het woord.

1. Intervokaal.

Met c: delicieus 1, pecie 2, policieren 1, vice 2.
Met ch: achemure 2, bacuroche 2, betrachen 1, bocheus 1, brachiere 1, embrachieren 1, fachoen 2, fortreche 2, frochieren 2 (froisseren), cache 1, Couchy 1, lacheren 1, liache 3, liche 1, machereren 2, machne 1, marisauchie 2, machijs 1, proveche 1, rachine 1, trache 1.

Met c en ch: dobbelice 2 dobbeliche 2, justicier 2 justichier 2, officier 1 offichier 2, facelment 1 vachelment 2.

Met ts: appendijts(scap) 2, atsemure 1, Autsore 1 (Fr. Auxerre, Sto., 1, 276), bisaetse 1, boetseel 1, bootse 2, bootseus 1, britsiere 1, doblitse 1, dreisoor 1, fatseelhout 2, garnaats 2, fatsoen 2, filaetse 2, fortretse 2, frotsieren 1 (froisseren), grimats 3, haetse 2, caetse 1, kaatsen 1, cabootse 1, Coutsy 1, crevetse 1, crootse 2, curaetse 3, kwetsen 1, laetse 1 (lus), latsure 1, litse 1, matratse 2, maertse 2 (maetche), matsuwe 1, muts 1, palijtse 2, pitse 2, plaats 1, provetse 1, schaats 1, tapijtsier 3, traetse 1, vitse 1.

Met tch: fatchoen 2, maetche 1.

Met s (z): almuis 3 (muts), asemure 1, delisieus 1, doblise 2, tresoor 2 (dressoir), fisseelhout 2, fortresse 2, froisseren 4, glazuur 4, grimas 4, hoes 4, kerviese 1, kuras 4, quessen 1 (kwetsen), laseren 1, line 4, lasse 3 (lis), masse 3, massue 2, matrasse 3, palisse 2, rasine 2, recollissie 1, sancijze 3, Sisiele 1 (Ro., 6276), tartizie 2 tertisse 2, trase 1, vaselment 2, verlaisieren 1.

Zie over househe plaatsche, p. 261. Misschien zijn polijsten 1 en vijst 2 door metathesis ontstaan uit *polijtsen en *vijts. Zie de paragraaf van de „Metathesis".

2. Na medeklinker.

Met c (ci): delivrance 2, jagonce 1, credencie 3, maerce 2, morceel 1, princesse 2, sorcerie 1.

Met ch: Alenchoen 1, archoen 1, begoevernanche 2, forche 1, franchijn 3, garchoen 1, lancheren 1, meerchi 1, panchier 2, pinche 2, pinchieren 2, ponchoen 2 (poinsoen), pourchelaine 2, Robbechon 1 (Ro., 12749), ronche 1, essanchon 2 (schanson), trenchoen 1.

Met c (ci) en ch: storbance 3 destourbanche 2, financier 2 finanche 2, forcier 1 forchier 2, lance 2 lanche 2, ordinancie 1 ordinanche 2, pinceel 1 pincheel 3, perceel 1 parchele 2, pitancie 1 pitanchier 2, princier 2 princhier 2, provancie 2 provanche 2, tierce 1 tierche 1.

Met ts: aliantse 2, artsoen 1, Brabantsoen 1, dantsen 1, fortse 1, fortsier 1, frontsijn 2, kantse 3, cantsiede 1, pantsier 2, partseel 2, plantsoen 3, pointsoen 2 (poinsoen), pointsonneren 2, rantsoen 2, rantsoeneren 2, Robetsoen 1 (Ro. fragm., III, 1, 17), stantsoen 2, tierdse 1.

Met s (si): alianse 2, hersoen 1 (artsoen), teliveranse 2 (delivrance), forceren 4, forsier 1, frousein 2, garsoen 1, joconse 1, kans 2, cassiele 1, convenanse 1, kous 1, kredeusse 3, lans 2, morseel 1, ordinanse 1, pansier 2, penseel 4, petanse 2 (pitancie), pinsse 3, pinssen 3, plansoen 4, poinsoen 1, porselein 3, prinses 2, ransoen 3, ransoneren 3, ronse 1, saus 1, schanson 2, sicanse 1 (sequentie), sorsorie 1 (sorcerie), stanson 2, tierse 1, trensoen 1, trousoen 1. Dial. forsie.

Opm. Voor ts (s) gevolgd door y, zie p. 259.

Zoals men weet, beantwoordt in het Pikardies *ch* (*tš*, *š*) aan Centraalfrans *c* (*ts*) („Tijdschrift, XVI, 95; Essai," p. 71). Onze lijsten leren ons in de eerste plaats dat de Franse dialektiese vormen in het Middelnederlands talrijk zijn. Verder moeten wij ons de vraag stellen of onze woorden van dienst kunnen zijn om het tijdstip te bepalen waarop in het Frans de affricata geworden is tot een enkele medeklinker. Daar dit zeker vóór de derde periode het geval was, zijn hierboven niet dan bij uitzondering woorden genoemd die jonger dan het tweede tijdvak zijn. Noch de schrijfwijze *c*, noch *ch* hebben bewijs-

kracht. Ik heb dan ook alleen die woorden met *c* vermeld, die ook anders worden geschreven. Dus alleen de schrijfwijzen *ts* en *s* zijn bewijzend. Aan het begin van het woord is *s* reeds in de eerste periode gewoon, dus vóór de tijd waarop men mag veronderstellen dat in het Frans *ts* tot *s* is geworden; de afval van *t* is hier dan ook zonder twijfel een Middelnederlands verschijnsel; vergelijk *saermeer* (*tsaermeer*), *sprinsen* (*tsprinsen*); *ts* komt in de „anlaut" in het Nederlands zo goed als niet voor. In het woord is, na klinker, in de eerste en tweede periode *ts* overwegend, daarna *s*. Uitgezonderd *grimats* 3, *kantse* (KIL.) en *tapijtsier* 3 (dat naar *tapijt* kan zijn veranderd). Naast *ts* komt evenwel reeds zeer vroeg *s* (*z*) voor, en die verandering is, altans in de woorden der oudste periode, op rekening van het Middelnederlands te stellen. Misschien ook in de andere. Na medeklinker is reeds in de eerste periode *s* zeer gewoon. Dit kan een Pikardies verschijnsel zijn („Tijdschrift", XVI, 103). Evenwel, mogelik lijkt het mij dat het aan het Middelnederlands moet worden toegeschreven, en wel hierom dat een woord als *pantser*, dat dus met *ts* is overgenomen, bij ons vanzelf *panser* is geworden. Vergelijk VAN HELTEN, p. 196.

De konkluzie is dat onze woorden geen bewijskracht hebben voor de tijd waarop Oudfrans *ts* in *s* is overgegaan.

C. Aan het eind van het woord.

Met ch: ordichen 1.
Met ts: baanrets 1, ordijtsche 2, plovijts 2.
Met s (z): Beatrijs 1, kruis 1, logijs 3, mars 1, ordijsen 4, patrijs 1, pongijs 1, soelaas 1, voes 2.
Met ts en s: faitijts 1 faitijs 1, hordijts 2 hordijs 1, canevaets 2 canevas 2, caplijts 2 caplijs 2, colits 4 colijs 2, massijts 1 machijs 1, tortijts 2 tortijs 2.

Zie over ordijtsche, p. 261. Misschien zijn de vormen logijst, pongijst door metathesis ontstaan uit *logijts, *pongijts. Zie de paragraaf van de „Metathesis".

Zoals men ziet, komt *s* zeer vaak voor. Dit is aldus te verklaren dat in de Noordfranse dialekten *ts* aan het eind der woorden veel vroeger dan in het Centraalfrans tot *s* is geworden. [1]) Merkwaardig is *colits*, dat zeer jong is, en toch *ts* heeft. Vergelijk op p. 262 *grimats* 3. In deze woorden zou misschien *s* bij ons *ts* kunnen zijn geworden (p. 260). Indien *colits* echter ouder is dan de teksten doen vermoeden, dan moet het een Centraalfranse vorm zijn (vgl p. 232).

Biezondere Veranderingen.

1. ts (s) wordt z, zi.

In het woord: brazelet 4 (brasselet 4), fezeel 2 (faseel 2), friseren 2 (froisseren), logesijn 1, praktizijn 3, retorisijn 3, tartisie 2. Dial. (Gron.) fezelle (Fr. ficelle), menoazie. Vgl. p. 262.

Vergelijk nog het rijm Lucrese: lese (Ro., § 151).

Opm. Voor patrijzen, kruizen, zie Hoofdstuk IV.

[1]) *Aucassin et Nicolete*, p. 65. Voor een analoog verschijnsel in het Middelhoogduits was natuurlik een andere verklaring nodig. Zie HORN, in *Zs. f. frz. Spr. u. Lit.* XXII, 57.

Dat *braselet* iets met Spa. *brazaleta* zou hebben uit te staan, komt mij onwaarschijnlik voor. Wij hebben hier zonder twijfel te doen met een verzachting van *s*, niet van *ts*. Men vergelijke dus p. 258. Het is opmerkelik dat in *praktizijn*, *logeijn*, *retorisijn* de verandering van de medeklinker gepaard gaat met suffixverandering (zie Hoofdstuk IV).

2. **ts** (**s**) wordt **t** (?)

In het woord: (her)politen 2 (één voorbeeld).
Onzeker is lapathen 2.
Zie over garnate, canewet en potente, Hoofdstuk IV.

---

tš.

De schrijfwijze ch heeft geen bewijskracht voor het verdwijnen van t. Onzeker is dus de uitspraak van belechiere, chanse, Chanteclear, chantement, chevael, chevalerie, chevauchie enz. Zie voor sch, hieronder p. 266. Onzeker is de uitspraak van barteghe 2 (bordes).

tš komt in het Frans voort uit 1) uit Lat. k vóór a in sterke positie; het Pikardies heeft hier *k*; 2) uit p + y.

I. Daar aan *tš* in het Nederlands geen inheemse klank beantwoordt, is deze klank bij ons veranderd. Frans *tš* is later *š* geworden, die bij ons op verschillende wijzen is veranderd.

II. Wegens het verschil dat tussen het Centraalfrans en het Pikardies bestaat in de behandeling van Lat. ka, stellen de overgenomen woorden ons in staat een scheiding te maken tussen ontlening aan het Centraalfrans en aan het dialekt.

1. *tš* in het Middelnederlands.

tš blijft **tš**, **š** blijft **š** of wordt **sj**.

Het is waarschijnlik dat in de Middeleeuwen de uitspraak *tš* ook bij ons is voorgekomen, maar wij kunnen haar niet meer vaststellen. Immers er bestaat bij ons geen schrijfwijze die volkomen en uitsluitend op *tš* past, terwijl, zoals wij zagen, de Franse orthografie *ch* geen bewijskracht heeft; zodat woorden als *perteke*, *koetsie* 3 ons in de onzekerheid laten.

Voor de uitspraak *š* kan de tegenwoordige taal ons van dienst zijn, hoewel een scheiding tussen *š* en *sj* niet is te maken, daar dit onderscheid afhangt van de meerdere of mindere kennis die degeen die spreekt van het Frans heeft, en van zijn talent om vreemde klanken na te volgen:

Aan het begin: antichambre 4, chagrijn 4, chemise 4, chirurgie 4, chokola 4, choqueren 4, sjalot 4, sjas 4, sjees 4.
In het woord
Tussen klinkers: pluche 4.
Na medekl.: marscheren 4.

tš (š) wordt **ts** (s).

A. Aan het begin van het woord.

Met ts: Tsaertereus 2, tsaestelet 2, Tsampanois 1 (Alex., I, 1088), tsanteren 2, tsapeel 1, Tsarel (Sto., VII, 129), tsockeren 1 (choqueren).

Met s: cicanerie 4, cicaneur 4, saestelet 2, sagrijnen 2, sambrande 2 (chamberande), sangant 2, sapeel 1, (ont)sapperen 1, sarter 1, segrijn 4, sier 1, soffreinen 2, sockeren 1 (choqueren). Dial. sampioen (champignon).

B. In het woord.

1. Intervokaal.

Met ts: bmetseleer 1, chivaetsie 1, flits 3, galootse 1 (klots), haetse 3, ketsen 3, koetsen 2, lavetse 3 (lavas), mustatse 3, schermutsen 2, setse 2, taetse 1, toets 2, trutsman 3.

Met s: bordes 2, bres 2, harnassen 4 (van een paard), kabuishoofd 3, lavas 4, marissuchie 2, patas 4, pluus 4, schermossen 2 (schermutselen).

Hierbij behoren losch 1 (loens), mosch 1, peersche 2 (pertche), daar in deze vormen zeker t is uitgevallen. Maar vergelijk p. 266.

B. Na medeklinker.

Met ts: antsouwe 3 (ansjovis), artsier 2, maertse 1 (marche), maertsieren 1, pertse 2.

Met s: anssoye 3 (ansjovis), mars 4, perse 2 („perzik"), recerce 3, revence 3, toirsse 2 (toorts).

Het is niet te bepalen waar de plaats is van Blancefloer 1.

Uit deze lijsten blijkt dat, evenals *ts* aan het begin vaker *s* wordt dan in het woord (p. 263), zo ook hier *s* talrijker is; in die positie is het verdwijnen van *t* een Nederlands verschijnsel, voorzover het oude woorden betreft. Alleen van de woorden met intervokale *ts* komen er tegenwoordig nog voor; zij hebben *ts* behouden.

Biezondere Verandering.

1. **tš** wordt **ž**, **z** (**zi**).

Aan het begin:

Met ž: Onzeker zijn Jampenois 1 (Woer., 2406), jockeren 1 (choqueren).

Met z: zaerter 1 (charter), zaggerijnig 4 (chagrijn).

In het woord na klinker:

Met ž: Onzeker is fagoel 1.

Met z: gebruseert 1, pluizen 3.

Na medeklinker:

Met z: alzemist 3 (alchimist).

Onzeker is revensie 4 (revanche).

Opm. Over grimmagie (grimas) en despage (dispache) zie Hoofdstuk IV.

Wij mogen deze verandering in verband brengen met de overgang van *s* in *z*, die op p. 258 is besproken. Voor *zi* (*si*) vergelijk „Essai", p. 71, en hieronder p. 268 en 275.

2. tš (š) wordt sχ.

Aan het begin: schalmei 2, scharnier 4, schavuit 1, Schodantel (Fr. chef d'hôtel, Coll. d. fiches). Dial. schanzeren (Fr. changer), Wvl. schaveie (Ofr. chauvee? Ontbreekt in God.).
In het woord
Na medeklinker: hapschaar 4.

Onzeker is de uitspraak van: artischock 3; schiere 2; bardessche 2, bressche 2, baetsche 3, coetschen 3, livessche 2 (lavas), maertsche 2, en de woorden genoemd op p. 265. Vergelijk hieronder.

Deze uitspraak kan niet een gevolg zijn van de orthografie, zoals het geval is met *schobrak* uit Hgd. *Schubrak*; evenmin kunnen *alchimist*, *chemie* worden vergeleken, daar χ hier op z'n Grieks wordt uitgesproken. Het is dus een klankaanpassing aan het Nederlands. Men moet uitgaan van *sj* voor *š*; die klank nu is aan het begin bij ons zeldzaam, en juist is de verandering in *sχ* bij ons alleen zeker aan het begin van het woord of van de lettergreep.

Blanje in *Oranje blanje blen* is een rijmvorm naar *Oranje*.

II. *tš* naast *k*.

1. Vóór *a*.

Met k: caetse 1, kaatsen 1, kabel 1, katijf 1, calaenge 1, kalangeren 1, klant 2, calijt 1, calkoen 1, calmel 2, kameel 1, kamenier 1, kamp 1, campaegne 1, kamperfoelie 3, kampernoelie 2, kampioen 1, camoos(leer) 2, cancelieren 1 („wankelen"), kandeel 1, kandelaar 2, kaneel 3 („kanaal"), kanefas 2, canesie 1, canoene 2, kans 2, kanselier 2, kanteel 1, kap 1, kapel 1, capelet 3, capelier 2, cappellerie 1, capement 2, kapiteel 1 (bouwwerk en hoofdstuk), kapitein 1, caplijts 2, kapoen 1, kaproen 1, cariot 2, cariteit 1, carnier 2 (scharnier), carnier 3 („knekelhuis"), caroi 3 (dial. karrooie), karonje 1, karpie 3, carteel 1, cartelage 2, casse 1, kastanje 1, castaengier 1, kasteel 1, kastelein 1, casteleine 1, kastelenij 4, castelrie 2, kastijden 1, castiment 1, cateile 1, kater 3, caville 2, komfoor 2, kous, 1 enz.

Met tš (š): chammerande 2, chantement 1, marisauchie 1, sjalot 4, scaproen 2 (kaproen), Tsampanois 1, tsauteren 2, Tsarel 1.

Met k en tš: cambreie 3 chambree 4, calsiede 1 chaussee 3, kangiant 3 sangant 2, capeel 1 tsapeel 1, Karthuizer 4 Tsaertereus 2, castelet 1 tsaestelet 2, carter 2 sarter 1.

Opm. Camise 4 naast chemise kan Italiaans zijn.

2. Vóór Fr. *e* uit Lat. *a*.

Met k: branke 1, huken 1, keminel 2, kerke 1, klok 1, persker 1, poke 3, ronken 1, smeken 1, serken 2, taak 3, tronken 2, wiket 1.

Met tš (sχ?): baetseleer 1, bardessche 2 (bordes), chevael 1 Sivaal (Coll. d. fiches), chevaelrie 1, koetsen 2, livessche 2 (lavas), losch 1 (locus), maertsche 2, mosch 1, moesje 4, perche 1 peersche 2, taetse 1.

Met k en tš: broke 1 brootse 2, kemeneie 1 chemeneie 1, perkament 2 perchemein 3, roke 1 rots 1, torke 3 toorts 3.

3. Vóór Fr. *ie* uit Lat. *a*.

Met k: koverkief 1.
Met tš (s): artsier 2, chevauchie 1, sier 1.
Met k en tš: kivitein 1 chieftein 1, meskief 1 meschief 2.

Ik heb over deze wisselingen in den brede gesproken „Tijdschrift", XVI. 92 en volgg., en zal ze aan het einde der Klankleer opnieuw ter sprake brengen.

---

dž.

Schrijfwijze. De schrijfwijze j in Nederlandse woorden is dubbelzinnig als zij beantwoordt aan Fr. j, daar zij dan de klanken dž, ž en y kan weergeven. Die schrijfwijze is dus voor ons van geen nut om de uitspraak dž te onderscheiden van ž. Ook de orthografieën g, gh, sg, tg, dg zijn dubbelzinnig (daar zij zowel dž, ž, g als χ kunnen weergeven), evenals sch (dat zowel š als sχ kan voorstellen in de Middeleeuwse woorden).

dž komt in het Frans voort uit 1) Lat. d + y; 2) b, v + y; 3) y; 4) prepalatale en mediopalatale Lat. g.

Daar aan *dž* in het Nederlands geen inheemse klank beantwoordt, is hij er op verschillende manieren veranderd. Frans *dž* is later *ž* geworden, die bij ons ook op verschillende manieren aan de inheemse uitspraak is aangepast.

dž blijft dž, ž blijft ž.

Evenals voor *tš*, is het voor *dž* waarschijnlik dat de uitspraak ook bij ons onveranderd is voorgekomen. Zekerheid kunnen wij daaromtrent niet verkrijgen. Vormen als *lostgieren* 1, *staetge* 2 schijnen er evenwel op te wijzen.

Voor de uitspraak *ž* is de tegenwoordige taal bewijzend; evenals bij *tš* verwaarlozen wij ook hier de min of meer foutieve uitspraak die ten onzent van *ž* voorkomt.

Aan het begin: gelatine 4, gelei ?, gendarme 3, ju 4, jujube 2.
In het woord
Tussen klinkers: bagage 3, prestige 4, protegeren 4.
Na medeklinker: asperge 3, energie 4, rangeren 4.

Onzeker is de uitspraak van de woorden met gi, waarin deze letters zowel χi als ž als ži kunnen uitdrukken: avantagie, coragie, equipagie, heremijtagie, homagie, horologie, lastagie, linagie, marescagie, menagie, messagie, oragie, outragie, partagie, personagie, pilagie, ramagie, secagie, spongie, stagie, voyagie. Deze alle bij Kiliaan. Maar reeds Stoke schrijft Lymogie (II, 1316) en ook spongie is Mnl.

Voor de bepaling van de datum der verandering van *dž* in *ž* levert deze paragraaf dus geen gegevens.

dž (ž) wordt zi (tsi).

In het woord
Tussen klinkers: avontasie 4 (avantage), koerazie 4 (corage), lamoetsie 2, ravazie 4, spinazie 4, staedsie 3, tresie 2, visazie 2, rasie 3 (rage).
Na medeklinker: aspersie 4, barsie 3 (barge). Dial. sponsie.

In de lagere spreektaal zullen ook van deze verandering wel meer voorbeelden te vinden zijn; men denke aan de woorden op *-azie*, bijv. *lekkazie*. Na medeklinker is, zoals wij zien zullen, de vorm zonder *i*, tussen klinkers die met *i* het talrijkst, zeker doordat in de intervokale positie het palatale element van *ž* duideliker hoorbaar was en dus minder gemakkelik verdween zonder kompensatie. Zie verder p. 275. Wij hebben hier te doen met een aanpassing; de palatale *z* werd opgelost in *z* en *y* (evenals bijv. in het Frans zelf *l* mouillé vaak wordt tot *l* + *y*); zowel *z* als *y* zijn Nederlandse klanken.

dž (ž) wordt z.

In de platte spreektaal is dit de gewone uitspraak van *ž*. Men denke aan HILDEBRAND's *Zorzetje*, en herinnere zich hoe vaak men om zich heen *lozeren*, *passazier* hoort zeggen. Ik vermeld hier alleen enkele oudere woorden waarin die uitspraak in het schrift is uitgedrukt:

In het woord
Tussen klinkers: lemoense 2 (lamoetsie), pelgrimaze (V. C.).
Na medeklinker: barse 2 (barge), boezeroen 4, chanse 2, ensien 1 (engien), frense 3 (franje), kanzant 2, spons 4, surisien 1 (chirurgijn), tarse 2 (targe).
Misschien hoort hierbij visieren (KIL., in de zin van vergieren). Arance 2 kan uit het Italiaans komen.

Deze overgang is, evenals de voorgaande, een aanpassing van de vreemde klank aan het eigen klanksysteem, maar hier is de aanpassing vollediger; ofschoon zowel *z* als *y* Nederlandse klanken zijn, is hun verbinding niet Nederlands.

dž wordt dy (di?)

In het woord
Tussen klinkers: beedjaan 2, budye 2 (bolghe), judie 2 (juge), comedje 2, potaedje 2, sülie 2 (siege), sieradieën 4, usaedye 2.
Ook horlodium (horloge) hoort hier zeker bij, en misschien ook is boraide (Teuth.) als boradie bedoeld.
Na medeklinker: frandie 3 (franje), calandie 1 (calange), spondie 2 (spons), verdjuys 3.

dž (ž) wordt y.

Aan het begin: jak 2, Jacobijn 1, jaloers 1, jaloezie 1, jannette 3 (genet), japon 4, jasmijn 3, jenever 1, jenoffel 4, jent 3 (gent), yoien 2 (joie), Joris, jube 3, jubilee 3, juist 2, juweel 1.
In het woord
Tussen klinkers: beianie 2 (beedjaan), gaie 3 (gage), limoeie 3 (lamoetsie), loyeren 2 (logeren), looye 3 (loge), majoor 4, orloy 1 (horloge), passaie 2, pottay 2.

Na medeklinker: auberioen 1, franje 3, calaenge 2, kaniant 3, loenie 3 (longie 3), mariolein 2, araegne 1 oranje 3, seriant 1, veryns 3.

Misschien hoort hierbij lamoene (lamoetsie), dat misschien lamoeuje is geweest. Ook massilieer 2 (messagier) moet hier worden vermeld; onzeker is het of de verandering van ž in y plaats heeft gehad vóór of na de epenthesis van l [1]). Onzeker is de uitspraak van jeeste.

Ik behandel de beide laatste veranderingen samen. De verandering van *dž* in *dy* komt, naar het schijnt, in het Oudfrans een enkele maal voor; ik vond, „Floovant", 415, *vaudier* (*venger*). Dit is waarschijnlik een dialektiese vorm. Toch is de hier besproken verandering uitnemend te verklaren als een aanpassing aan het Nederlands klanksysteem. (Vgl. „T. en Lbode", I, 70). Opmerking verdient het dat de *y* in het Nederlands uit *dy* kan zijn ontstaan en dus niet noodzakelik een Franse vorm zonder *d* veronderstelt. Immers, men lette er op dat, terwijl de woorden met *y* aan het begin talrijk zijn, er geen enkel met *dy* in die positie voorkomt. Dit wijst er op dat, evenals *ts* bij ons *s* kan zijn geworden (p. 263), *dy* bij ons de *d* kan hebben verloren. Trouwens, dit is natuurlik; in Nederlandse woorden komt die klankverbinding in de „anlaut" niet voor. Ook in het woord kan *y* ten onzent uit ouder *dy* komen; na *n* is dat in het Nederlands een gewoon verschijnsel (*Oostinje*, *plunje*); tussen klinkers is *dy* evenmin een inheemse klank.

dž wordt **d**.

In het woord
Tussen klinkers: belgade 1, makade 2 (makagie).
Na medeklinker: subdijt 2. In het Wvlaams kallonderen (Fr. chalangier).

In de beide eerste woorden is alleen het suffix Frans. Daar nu echter *-ade* een jong suffix is, zoals men ziet op p. 129, en *belgade* reeds in de eerste periode voorkomt, acht ik het niet onmogelik dat het uit een ouder **belgage* komt; ook *makade* is te oud om met *-ade* te zijn gevormd.

Indien wij tans de vijf bovengenoemde veranderingen die *dž*, *ž* bij ons ondergaat samenvatten, dan konstateren wij dat de aanpassing van die vreemde klank op twee manieren heeft plaats gehad: òf de *ž* is meer naar voren gebracht en *z* geworden, òf meer naar achteren, en werd dan *y*. De laatste verandering kan een verdere ontwikkeling zijn van die van *dž* in *dy*.

Over de datum van de overgang van *dž* in *ž* in het Frans werpen onze woorden geen licht, daar het afvallen van *d* ook een Nederlands verschijnsel kan zijn. De bovenstaande voorbeelden tonen dat in de derde periode een zeer enkele maal een woord met *d* voorkomt.

Biezondere Veranderingen.

1. dž (ž) wordt tš (š), ts (s).

Aan het begin
Met š: charcheren 4 (chargeren).
Met s: sannoffel 3 (genoffel), soyen 2 (joyen).
In het woord tussen klinkers:
Met š: besjoer 4 (bonjour), bouchet 4 (boeget).

[1]) *Messelier* 1 komt zeker uit *massilieer*. Vergelijk p. 233.

Met ts: brouaedse 2 bruwaats 3, fornedse 1, futselen 1, goedsie 3 guts 4, imaedse 1, lamoetsie 2, lastaedse 1, loods 1, loodsieren 1, orreloedse 2 (horloge), paetse 1 (page), passaedse 1, pelegrijnaedse 1, pottaedse 2, rumaedsie 3, siedse 2 (siege), spinaetse 2, staedse 1 (stagie), stallaedse 2 (stellage).

Met s: loosse 2 (loods).

Na medekl.:

Met ts: baerdse 2 (barge), fordse 1, tartse 2 (targe).

Onzeker is de uitspraak van boesge 2, paesge 2, seetge 1, staetge 2.

Van weinig belang zijn de vormen met *š*; twee ervan zijn geïsoleerd in Bl., terwijl *besjoer* een schertsvorm kan zijn. Wat de wisseling tussen *ts* en *s* betreft, zo konstateren wij ook hier dat, aan het begin der woorden, *t* is afgevallen, terwijl hij in het woord zelf bleef (p. 263); *loosse* kan zowel bij ons uit *loodse* zijn gevormd, als uit de Franse latere vorm met *ž* komen. Wat nu aangaat het stemlooswordeu van *dž*, *ž*, daarin hebben wij het pendant van de vroeger besproken overgang van *tš* in *z* (265). Zie het einde van de Klankleer. Ook het Middelhoogduits kent die verandering, bijv. *Monsoy* (Fr. *Monjoie*, „Rol. Konr.", 4068).

2. dž (ž) wordt χ.

Aan het begin: gasi 1, gambuin 3, gareel 3, generaal 4, genet 3, gupe 2, congure 1.

In het woord

Na klinker: horologie (datum ?), stage (: daghe, Hadew., 39, 63).

Na medeklinker: energies 4.

Onzeker is de uitspraak van: Angou (Ro., 6279), Digoen (Fr. Dijon, Brab. Y., VI, 11548), engien 1, gaiole 1, gargoense 2, gauge 3, gaugieren 3, gaveline 2, gaveloot 1, gente 2; bolghe 2, gheesten (Sto., I, 536), ghenette 3 (jannette), letteraghie 3, longhe 3, magheleine 3, oranghe (Mnl. Wk.), outraghe 1 (Ro., 14337 var.), sighe 2 (siege), staghe (Rein. I, 2759), targhe 2 (D. War., III, 156, 23); gherarchie 2 (hiërarchie); tarische 3.

Het komt mij voor dat wij een scheiding moeten maken tussen de woorden waarin de verandering van *ž* in Nederl. *g* plaats heeft vóór *a*, en die waarin die konsonant vóór andere klinkers staat. In de laatste zal zeker de invloed van de geschreven taal zijn te herkennen; of wel het zijn hyperkorrekte vormen, veroorzaakt door Nederlandse vormen als *gij* naast *jij*; het is kurieus dat wij *energiek* met *ž*, en *energies* met nederl. *g* spreken, zeker omdat het laatste woord zijn Frans uiterlik heeft verloren en aan het Hoogduits is ontleend.

Daar waar *g* vóór *a* staat, hebben wij waarschijnlik met een Oudfransdialekties verschijnsel te doen. In St. Pol wordt tans nog Fr. *jaune* als *gau* uitgesproken, en ook in het Middeleeuwse Pikardies kwam die uitspraak voor [1]).

In elk geval geloof ik dat, hoe verleidelik het ook zij deze overgang gelijk te stellen met die van *tš* tot *sχ*, het beter is deze beide verschijnselen te scheiden.

---

[1]) *Aucassin et Nicolete*, p. 65; *Rev. pat. gallor.*, V, 132.

3. Aan **dž** (uit b, v + y) beantwoordt **vi.**

govioen 1, cavie 1, maelrovie 2. Wvl. lovie (loge).

Reeds vroeger heb ik aangetoond dat ook dit een dialekties verschijnsel is: Lat. (Germ.) b, vi gevolgd door y wordt in het Centraalfrans *ž*, doch blijft in het Noorden van Frankrijk *vi*. [1])

3. Palatalen.

k.

De Franse *k* komt voort 1) uit Lat. postpalatale k; 2) uit Lat. qu. Over dial. *k* vóór *a*, zie p. 266.

1. **k** uit Lat. **k**.

De Franse *k* blijft onveranderd, behoudens uitzonderingen.

Biezondere Veranderingen.

1. **sk** wordt **sχ**.

Aan het begin

Met sχ: schaak 1, schaars 3, schaats 2, schalie 2, schalonie 3, schampen 3, schandaal 3, schapperen 3, scharlaken 1, schavot 1, schermutsen 2, schofferen 1, scholier 1, schorpioen 1, schors 1, schorseneer 4, schouden 3, schuren 2. Dial. schampilioen (schantillioen 2).

Met sk: skelet 4.

Met sk en sχ: scabreux 4 schabreux (M.).

In het woord

Na medekl.: bosschage 1; musket 2; muskaat 1 musschaet 1.

Misschien behoren hierbij de woorden op sche genoemd op p. 266, en harnasch 1, marasch 1 (maar vgl. bosch, p. 24).

Onzeker is de uitspraak van boscalie 1 bosschaelje 1, seneschael 2, scalootse 2, schanson 2, scorgie 1.

Vergelijk voor de kracht van de schrijfwijze *sch*, p. 267. Ook *sc* is dubbelzinnig. De hierbesproken verandering heeft met het Frans niets te maken. Zie „Tijdschrift", XVI, 86. Over het ontbreken van prothetiese *e*, zie p. 256.

2. **k** wordt **g**, χ.

Aan het begin: gordijn 2 (cortine 1).

In het woord

Vóór klinker: brugoen 4 (bruckoen).

Vóór l: eglipseren 2, casugele 3 (kazuifel).

[1]) *Essai*, p. 69; *Zs. f. rom. Phil.*, XXVII, 562.

Aan het begin van het woord is de verandering van *k* in *g* Noordfrans (Waals). Ik verwijs naar „Tijdschrift," XVI, 87 (vgl. „Mélanges Wallons", p. 81). In de andere woorden weet ik niet hoe haar te verklaren. Ik vind in het Oudfrans een vorm *chasnele*, die dicht bij ons *casngele* staat.

3. **k** wordt **t** (?)

Aan het eind: fijt 3, hangmat 4.

Met de dialektiese overgang van *c* in *t* [1]) heeft dit verschijnsel natuurlik niets te maken. Wij hebben op p. 254 een twijfelachtig voorbeeld van de tegenovergestelde verandering aangehaald. *Hangmat* is misschien door volksetymologie gevormd. *Mesot* 4 naast *menokke* beantwoordt aan een Franse vorm met *t* (Ned. Wk.). Misschien is *fijt* te verklaren door een (niet aan te wijzen) vorm *fij* (Fr. *fi*) met aangehechte *t*. Zie de paragraaf van de „Paragoge".

4. **k** valt weg.

Tussen twee medeklinkers: int 2 (inkt), slavine 1, sloedse 2 (klots), sluis 1.

Pampernoelie naast *kampernoelie* kan door assimilatie ontstaan zijn.

II. **k** uit Lat. **qu.**

Schrijfwijze. De schrijfwijze qu kan navolging van het Frans zijn en dus k betekenen.

In den regel vindt men bij ons *k*; in sommige woorden *kw*.

Met kw:

Aan het begin: quadrillioen 4, kwaliteit 3, kwansuis 2, kwantiteit 4, kwart 2, kwetsen 1, kwitantie 4, kwiteren 4, kwijt 1, quote 4, quoteren 3.

In het woord

Na klinker: kolokwint 3, likwideren 4, rekwest 3.

Na medekl.: muskwet 4.

Met kw en k:

Aan het begin: kwarteel 3 karteel 3, kwartier 1 cartier 1 [1]).

Na klinker: antikwaar 4 (vgl. antikiteit).

Onzeker is de uitspraak van: inqueste 2 (enquête), liquoir 2 (likeur), quareel 1 (careel 2), quarele 1, quaertroen 1 (carteroen 2), quartaan 1, quarteleren 2, quateern 2 (katern), quatrijn 3, queeste 1, quinquernel 3, quinterne 1, quohier 3, quotiseren 3.

Voor sommige van deze woorden is latinisatie zeker („Essai", p. 127). Voor andere, die in betekenis of vorm tot het Latijn in een meer verwijderd verband staan, is een andere verklaring nodig. Die welke in de Middeleeuwen zijn overgenomen, kunnen van Waalse oorsprong zijn; te Luik zegt men bijv. nog *cwarem* [2]).

---

[1]) Zie Settegast, *Vie de César* van J. de Tuim, Einl., XXV.

[2]) *Mélanges wallons*, p. 14; Meyer-Lübke, I, § 426; Behrens, *o.l.*, p. 205.

g.

Schrijfwijze. In de overgenomen woorden vinden wij g of gh; omdat in de oude woorden g de explosief g (Fr. gu) kan hebben aangegeven, niet noodzakelik de spirans χ, is de schrijfwijze g daar dubbelzinnig.

De Franse *g* komt voort uit 1) Lat. postpalatale g; 2) Germ. w. Over dial. *g*, zie p. 270.

I. g uit Lat. g.

Deze *g* wordt bij ons χ, of blijft g.

Aan het begin:
Met χ: gaas 4, galant 3, galei 1, galjoot 3, geus 3, gitaar 4, glui 2, golf 2, gom 1, gouverneur 2, graciens 2, granaat 1, graveel 1, graveren 1, grein 1, grief 1, griffie 3, griffier 3, griffioen 4, grimas 3, gros 1, grosserij 2, grossier 2, guirlande 3, guts 4, enz.
Met g en χ: guéridon 4 gerridon (dial.).
In het woord:
Met χ: agaat 4, bagage 3, begijn 1, drogerij 4, sigaret 4.
Met g en χ: egards 4.
Aan het eind:
Met χ: bag 2, vaag 4.
Met g: rang 4.
Onzeker is de uitspraak van gabelle 2, gile 1, gorgoel 2, dragoen 1, enz. enz.

Men kan zeggen dat Fr. *g* onveranderd blijft in woorden die als Frans worden gevoeld. Evenwel, woorden die tans met χ worden uitgesproken, kunnen vroeger *g* hebben gehad; dat blijkt uit de hieronder vermelde vormen als *sprincael* naast *springaal*; immers *k* kan wel uit *g*, niet uit χ komen. Dat *g* hier tans zo zeldzaam is in de overgenomen woorden, is natuurlik; *g* is geen Nederlandse klank aan het begin van het woord, evenmin als in het woord zelf.

Biezondere Veranderingen.

1. g wordt k.

Aan het begin: kaskenade 4, klots 4. Dial. krap (Zeel., Fr. grappe).
Na medeklinker: sprincael 2.
Misschien hoort hierbij calaens 3 (galant).

Deze overgang is zeer begrijpelik; hoe vaak zeggen Nederlanders niet een *k* voor *g* als zij Frans spreken.

2. g valt weg.

Vóór u, w: Auwestijn 2 (Augustijn), anwisse 1 (anguisse), sawijn 3 (sangwijn 2).
Na n: sprinael 1 (springaal).

In de woorden waarin *g* na *n* staat, is het eigenlik niet een verstomming van *g*, maar een reduktie van velaire nasaal (angma) tot *n*. Vergelijk, in de paragraaf van *ã*, de verandering van *ã* in *n*. In *Auwestijn* is òf eerst de *g* uitgevallen en daarna *w* uitgesproken om de hiatus op te heffen, òf de *g* is door de bilabiale klank die volgt zelf bilabiaal of dentilabiaal geworden.

II. **g** uit Germ. **w**.

Aan Fr. *g* beantwoordt *w* of *χ* (*g*).

Met w: awaet 1, ruwaert 1, waengepain 2, waarden 2, Walewein 1, wambuis 1, wardecors 2, warisoen 1, wasteel 1, wasteren 2, wihot 1.

Met *χ* (g): gage 2, garantie 4, gardebras 2, garite 1, garnement 1, garnissement 2, gile 1, gisarme 1 guisarme 1, gise 1, guide 3, Ghye 1 (Sto., IV, 17).

Met w en *χ* (g): waranderen 3 garanderen 4, waerant 3 garant 2, waarde 1 garde 2, waarderobe 2 garderobe 3, waardijn 2 gardiaan 1, Walois 1 Galois 2, warneren 1 garneren 3, waernizoen 2 garnizoen 2, walop 1 galop 3, waloperen 1 galoperen 4, wiket 1 guichet 3.

Zoals men weet, zijn de vormen met *w* als dialekties Frans te beschouwen („Romania", XXX, 106).

---

h.

In het Frans komt *h*, op enkele woorden na, alleen voor in woorden van Germaanse oorsprong.

I. De Franse *h* blijft, behoudens uitzonderingen. II. Wanneer hij in het Frans slechts orthografies is, spreken wij hem niet uit, behoudens enige uitzonderingen.

I.

Biezondere Verandering.

h valt weg.

Aan het begin: aket 2 (hakket), ameide 1 (hameide 1), antieren 1 (hanteren 1), arnasc 1 (harnasch 1), eraut 3 (heraut 2), onneren 2 (honneren 1), orderen 1 (horderen 1), ordijts 2 (hordijs 1).

Misschien hoort hierbij avot 2 (havot). Voor ermerijn zie Hoofdstuk IV.

In het woord: Soyr 1 (Fr. Sohier, Ro., 11206).

Geen enkele dezer vormen zonder *h* is blijven bestaan. Het is waarschijnlik dat wij hier met hyperkorrekte schrijfwijzen te doen hebben.

II.

Wij spreken een *h* uit in de volgende woorden, die in het Frans geen *h* hebben. Het spreekt van zelf dat wij dit alleen kunnen vaststellen voor woorden die tans nog bestaan:

harmonie 1, heliotroop (elitrope 1), heremiet 3, hermijn 2, hermitage 1, hypothese 4, horloge 1, hospitaal 1 hotel 4, humeur 1 (ymeur 1).

In *harmonie*, *heliotroop*, *hypothese*, *horloge*, *hospitaal*, *humeur* is *h* toe te schrijven aan de invloed der overeenkomstige Latijnse en Griekse woorden. Voor *heremiet*, zie „Essai", p. 128. *Hotel* is vooral door opschriften bekend, en wordt uitgesproken zoals het geschreven is; *hermijn* staat misschien onder invloed van *hermelijn*.

Biezondere Veranderingen.

h wordt g.

girout 1 (heraut).

Dit is misschien wel een volksetymologiese verandering van *hiraut* (*heraut*).

---

y.

Schrijfwijze. Daar y in de Middeleeuwen ook i werd geschreven, is de schrijfwijze i dubbelzinnig.

In het Oudfrans komt *y* uit Lat. i, e in hiatu, maar alleen in geleerde woorden; in het latere Frans uit de *i* van de Franse tweeklank *ie*.

De Oudfranse yod blijft, of wordt gevokaliseerd tot *i*, of valt weg.

y wordt i.

duarie 1, sommarie 3; kavie 2 (kevie), savie 3 (salie).
Onzeker is de uitspraak van almarie 1, ebdomadarie 2, grammarie 1, glavie 1.

Deze vokalisatie is Nederlands. Wij treffen haar ook aan daar waar een Franse palatale klank bij ons vervangen is door medeklinker + *y*, nl. in *ci* (p. 262), *zi* (p. 268), *li* (zie de paragraaf van *l̃*) en *ni* (zie de paragraaf *ñ*). Mag men ter vergelijking aanhalen *almanakkie*, *boodschappie*, *dassie*, *jakkie*, *koppie*, *lijssie* (lijstje), *stappie*, *trappie*, enz.? Het verdient de aandacht dat deze laatste woorden op een explosief of *s* uitgaan, de uit het Frans overgenomen woorden op een liquida, *s* (*z*) of *r*. Vergelijk „Essai", p. 71.

y valt weg (?)

Juware 1, Calvare 2, lactuare 1.

Het is mogelik dat wij in deze woorden te doen hebben met de verandering van *ai* in *a*, waarover men zie p. 167. Men vergelijke de verandering van *l̄* in *l* (p. 279).

> Opm. In galloot (Fr. galiote) is ll misschien een schrijfwijze voor l̄; hierin zou dan l + y bij ons met l̄ gelijkgesteld zijn.

In *ugen* (*ajuin*) is *g* zeker een schrijfwijze voor *y*.

II. *Liquidae.*

l.

De Franse *l* blijft onveranderd, behoudens uitzonderingen. De verandering in de plaats der artikulatie kan door de schrijfwijze niet aan het licht komen, zodat tussen palatale en velaire *l* alleen het oor een onderscheid kan bemerken; hier bepaal ik er mij toe te konstateren dat de (Nieuwfranse) palatale *l* bij ons velaire *l* wordt. Daar *l* vóór konsonant in de historiese periode van het Frans is gevokaliseerd, moeten wij trachten dit verschijnsel in de overgenomen woorden te bestuderen.

l vóór medeklinker.

l blijft.

Dit is natuurlik het geval in de woorden die in het Frans *l* hebben behouden: *baldakijn*, *sultan* enz. enz. Wij laten deze woorden ter zijde en vermelden alleen die waarin het Frans *l* heeft gevokaliseerd.

Ik onderscheid drie groepen:

a. *l* in de volgende woorden, die ik rangschik naar de teksten waarin zij voorkomen:

Oorl. Albr.	: herald, colse, soldenaar.
Rek. d. Cam.	: herald.
Ren.	: spaldier.
Gesta R.	: ribald, alfijn.
Rek. d. Graf.	: bolghe, coltier.
Rek. Hattem	: soldner.
Segh.	: colpoen.
Van Vr. ende v. M.	: solde.
Kiliaan	: almutse (muts).

In deze teksten kan *l* verklaard worden door invloed van het Hoogduits. Het verdient opmerking dat geen dezer vormen meer bestaat.

Opm. Soldij 4 is zeker uit Mnl. soudie gevormd naar Hoogduits model.

b. dalfijn 2, culte 1 culeste 1, polver 1, solfer 2.

In deze woorden kan *l* een gevolg van latinisatie zijn („Essai", p. 112, 113, 129). Vergelijk hierboven p. 24 voor *balsem*.

Opm. Balsamier 1, salmodie 2 en salterie 2 (souterie) hebben in het Oudfrans (geleerde) vormen met l.

c. Blijven de volgende woorden, waarin *l* op verschillende wijze te verklaren is: *almoniere*, door invloed van *aalmoes*—*balsane* komt voor in de „Oorl. Albr." en in Vlaamse teksten; misschien uit het Italiaans of uit het Hoogduits in de algemene taal gekomen — *Montalbaen*, als eigennaam, staat buiten het foneties verband (Vgl. Van Helten, p. 103, Opm. 4) — *solderen* 4 (*souderen* 4) is misschien een Hoogduitse vorm.

In *calkoen* en *kalsie* bestaat *l* nog in de Westvlaamse uitspraak; het is mogelik dat wij hier met epenthesis van *l* te doen hebben (vgl. de paragraaf van de „Epenthesis").

Het blijkt dus dat zekere voorbeelden van het behoud van *l* in het Middelnederlands niet voorkomen. Indien echter in de volgende woorden de nasaal in de plaats van *l* is getreden, en niet op epenthesis berust, dan zouden zij een indirekt bewijs zijn van het behoud van *l*: *bandekijn* 1, *damfijn* 2, *fantsoen* 2, *travengieren* 1 (*travelgieren*). Vgl. de „Epenthesis".

l valt weg.

Na het akcent: savie 2 (salie).
Vóór het akcent: abast 3 (albast).

Het is, in verband met hetgeen hierboven is gezegd, niet mogelik als voorbeelden van deze verdwijning van *l* te gebruiken die woorden welke wij op p. 176 en 218 geciteerd hebben, waarin de *a* uit *au* kan komen. In het geval dat wij hier behandelen schrijf ik het wegvallen van *l* vóór het akcent toe aan de zwakke uitspraak van die eerste lettergreep; in *savie* zou men misschien een Waalse vorm mogen zien („Romania", XXX, 108).

l wordt gevokaliseerd.

Zie de voorbeelden in de paragraaf van *u* (p. 163 en 210), van *au* (p. 176 en 218), van *ou* (p. 177 en 218).

Opm. In faulte 2, saulfconduit 2, saulge 2, saultoer 2 is l slechts orthografies.

Ik verwijs voor de kwestie der vokalisatie naar „Romania", XXX, 107.

Biezondere Veranderingen.

1. l wordt ly, li.

Vóór het akcent: Abeliart (Ro., 8293), cancelgeren 2 (cancelieren 1), ostelgier 2 (hostelier 2).

Het is onzeker of hierbij hoort geeasseljeert 2 (geeasseleert 2).

Na het akcent: moelje 4, poelge 2, pampernoelje 4.

Opm. Chatouille is zonder twijfel Hgd. Schatulle met een pseudo-Franse uitspraak.

Ter verklaring van *Abeliart* kan misschien Ofr. *Abailart* dienen, waarin tussen *i* en *l* metathesis zou hebben plaats gegrepen. Vergelijk echter de paragraaf van de „Epenthesis". In de andere woorden van de eerste groep kan ik alleen hyperkorrekte vormen zien, in verband met de veelvuldige verandering van *l̃* in *l* in de overgenomen woorden (p. 279). De woorden der tweede groep laten misschien een andere verklaring toe. Naast *poelge* staat *poelie* 3, naast *pampernoelje* staat *kampernoelie* 3. Misschien is in deze woorden *je* dus uit vroeger *ie* ontstaan, en is *ie* het bekende, aan vele woorden bij ons toegevoegde, toonloze suffix *ie*, waarover men zie Hoofdstuk VII.

2. l wordt n.

Aan het begin: noiael 1.

Aan het eind: gorgone 2, springane 2 (springaal).

In *noiaal* mag men dissimilatie aannemen; in *springane* is een verklaring door assimilatie niet af te wijzen. *Gorgone* (dat wij misschien in de paragraaf van *l̃* hadden moeten plaatsen) kan door de invloed van het vaak voorkomende suffix *oen* zijn gevormd.

3. l wordt r.

fruweel 2, grandule 2, meraucolie 2, prul 4, tafereel 3.

Onzeker is coriere (Boerden, III, 189).

matroos 4, morvesie (Mnl. Wk., malvezij).

In de woorden der eerste reeks hebben wij te doen met een dissimilatieverschijnsel. Ter verklaring der beide laatste is het misschien voldoende te verwijzen naar de talrijke woorden waarin *l* in plaats van *r* staat (p. 280) en die tonen hoe gemakkelik *l* en *r* samen wisselen; trouwens in alle talen is die overgang gewoon.

Opm. Prof. Van Helten, „Nederl. Spraakk.", I, 104, beschouwt cortelas als een wisselvorm van coltelas, doch dit klonk reeds coutelas toen het werd overgenomen. Zie de paragraaf van de „Volksetymologie".

4. l valt weg.

In het woord: tabel 2.

Misschien behoort hierbij pateel 2.

Aan het eind: mof 2.

In het eerste woord is *l* weggevallen ten gevolge ener dissimilatie. Wat *mof* betreft, doe ik opmerken dat in het Waals de vorm *mofe* voorkomt (Grandg., II, 122).

---

l̄.

S c h r ij f w ij z e. Ziehier hoe in de overgenomen woorden l̄ wordt geschreven: 1) ll (perilleus, vitalle, ballin); deze schrijfwijze is dubbelzinnig; 2) ill (baillin); 3) lg (Bulgioen, Sto., I, 1191, paelge, pawelgoen, Poelgen, Sto., I, 1269, vielgart, vielge); 4) lgi (paelgie); 5) ilg (cailge); 6) lxi (mailxerie naast maelgerie) [1]. Deze orthografieën kunnen ons niet van dienst zijn om de veranderingen der uitspraak van l̄ in het Nederlands te leren kennen.

De Franse *l̄* komt voort uit Lat. l + yod en is intervokaal of finaal.

D a a r h e t N e d e r l a n d s d e z e k l a n k n i e t k e n t, i s h ij o p v e r s c h e i d e n e w ij z e n v e r a n d e r d. M e n v e r g e l ij k e d e p a r a g r a a f v a n *ñ*.

l̄ blijft onveranderd.

Of *l̄* hier ooit als de Franse *l* mouillé is uitgesproken, kan men niet weten, daar de bovengenoemde schrijfwijzen even goed de onveranderde Franse klank kunnen aangeven als een veranderde uitspraak, nl. *l* + *y*. Doch de dubbele behandeling van klinkers vóór *l̄* doet vermoeden dat deze klank vroeger als een eenheid werd gevoeld (p. 145).

l̄ wordt ly, li.

Met ly: baljuw 1, bataelge 1, biljart 4, biljet 3, billioen 2, briljant 4, kanalje 4, kornoelje 3, Cornuaelge 1, medalje 4, merlaelge 1, millioen 3, nompareilje 4 (Bl.), paelge 1, paljet 3, patroelje 4, rapalje 4, rivaelge 3, travaelge 1, ventaelge 1, vermiljoen 1, enz.

Met li: andolihe 1, brizelie 2 (bresil), foelie 1, kamperfoelie 3, oorliët 4, revellie 4 (reveil), enz.

Met ly en li: baelge 2 balie 2, maelge 1 malie 1, saelge 2 salie 3, traelge 1 tralie 2, victuaelge 2 viktualie (datum?), familje (datum?) familie 1, enz.

Onzeker is de uitspraak van: bastillie 3, batalie 1, bosscalie 1, falie 2, fustalie 2, hoelie 3, canalie 3, kornoelie 3, medalie 3, palie 3, represalie 3, rivalie 3, talie 1, travalie 3, ventalie 1, vitalie 2.

Vergelijk p. 275 voor de scheiding van *y* en *i*. De verandering van *l̄* in *ly* komt ook in de uitspraak van Fransen voor. Bij ons was deze aanpassing aan het Nederlandse klanksysteem natuurlik. Over *brizelie* zie p. 158.

l̄ wordt l.

artelrie 3 (artillerie), bael 3, balje 4 (2?), batelieren 1 (bataelgieren), belet 2 (biljet), bilan 2, bottelrie 2, bottelier 1, esmael 3 (email), fael 2 feil 3, filgt 2 (filget 2), gouvernael 2, groselier 2, habilement 2, juwelier 2, kraal 1, kal 1, maelrie 2 (maalgerie), maleren 2 (emailleren), murael 1, nomparijl 4 (M.), opril 4, paskwil 4, pikkeldillen 4, pilage 3, pileren 3 (pilleren 2), sarpeliere 3 (serpelgier), travael 1, travelieren 1 (travaelgieren), enz.
Misschien horen hierbij gorgoel 2, caboel 2.

---

[1]) *Vitalighe* 2 (*victualie*) beduidt misschien *vitalije*, *vitaelje*.

Al zou het misschien mogelik zijn voor een enkele dezer vormen een biezondere oorzaak op te sporen (bijv. *pileren* naar Lat. pilare), toch spreekt het vanzelf dat gezocht moet worden naar een algemene verklaring. In de vroeg overgenomen woorden zou men de verandering van *l̃* in *l* als een Frans dialekties verschijnsel kunnen opvatten („Romania", XXX, 109). Voor de latere is die onderstelling van de hand te wijzen; hier is de overgang bepaald Nederlands. En als dit zo is, dan kan men niet ontkennen dat ook in de oudere woorden *l* een Nederlandse vereenvoudiging van *l̃* kan zijn. Vóór de laatste verklaring is zelfs veel te zeggen; zowel het Engels (Behrens, p. 198) als het Middelhoogduits (in „Rol. Konr.", *Pulle*, Fr. *Pouille*; *Velentih*, Fr. *Veillantif*) vertonen dezelfde overgang.

Biezondere Veranderingen.

1. l̃ wordt **ldi** (**ldy**), **ld**.

Met ldi: baeldie 1 (balie), bataeldie 2, patroeldie 3. Westvl. seldje (salie).
Met ld: bataelde 1, poelde 2 (poelge), vitaelde 2 (viktualie). Wvl. saalde (salie), schoelde (schoelje).

Misschien hoort hierbij rijscaelde 2.

Zie voor deze verandering de paragraaf van *ñ* (p. 286).

2. l̃ wordt **lz**.

balzu (V. C.), maelse (V. C.), salemoelze (V. C.; moelie), taelzore (V. C.; teljoor), traelse 2 (tralie).

Zie ook voor deze verandering de paragraaf van *ñ* (p. 285).

3. l̃ valt weg.

Aan het eind: ratjetoe 4.

De verandering van *l̃* in *ng* (*ñ*) in *travengieren* 1 (*travailleren*) is mij duister.

---

r.

Schrijfwijze. De schrijfwijze rr voor Fr. r. (bijv. in gorreel naast gareel) kan dienen om de open uitspraak van de voorafgaande klinker aan te geven.

I. De Franse *r* blijft onveranderd, behoudens uitzonderingen.
II. De Franse *rr* wordt door *r* of *rr* weergegeven.

I.

Biezondere Veranderingen.

1. **r** wordt **l**.

almarie 1, dromedael 1, koffeltoer 2 (covertoer), marbel 1 (marmer), martel 2 (marter), paleren 1 (pareren), palure 1 (parure), perkel 3 (persker), schorseneel 4, tortel 1, treselier 2 (tresorier).

lamble 2, malmelade 4 (marmelade).

entelmoes 3 (entremets), galite 2 (garite 1), Kateline (Fr. Catherine; Sto., VI, 749), massel 3 (masker). Dial. flamboos (framboos), fambliek (te Leiden, Fr. fabrique).

Misschien horen hierbij kapitoel 1 en taboleren 2.

In de woorden van de eerste groep is de verandering van *r* in *l* een dissimilatie-verschijnsel; men zou er nog kunnen bijvoegen *koliander* 3 (naast *coriander* 2), dat evenwel ook uit het Latijn kan komen. Ook het Engels kent deze dissimilatievormen, bijv. *turtle*.

De twee woorden der tweede reeks danken hun *l* aan assimilatie.

Voor de woorden der laatste reeks valt geen biezondere aanleiding te konstateren; men weet echter dat wisseling van *r* en *l* in verschillende talen is aan te wijzen. Zie o. a. Behrens, p. 195, en hierboven p. 278.

2. **r** wordt **n**.

kamenier 3, plaestenare 2 (plaesterare).

Misschien behoort hierbij paneren 2 (pareren).

In de beide eerste woorden zou men suffixverandering mogen veronderstellen: woorden op *-enier*, *enaar* zijn talrijk bij ons (zie Hoofdstuk IV).

3. **r** valt weg.

a. Vóór het akcent.

Tussen klinkers: restauweren 2 (restaureren).

Vóór klinker: cloestier 1 (cloosterier), meestere 2 (minstreel), portaiture 2.

Vóór medekl.: bednerwerker 3 (borduur), boezeroen 4, haetsier 2 (archier), knier 4 (scharnier), coebelle 3 (corbelle), lammaris 3 (armarijs), magheleine 3 (mariolein), matrilogie 2, operment 2, palloer 2 (parloer), sakeleren 3, spugieren 2, Tavenier (Fr. Tavernier), visieren 3 (vergieren). Dial. allozie (horloge), kamenade (karbonade), kediet (kerdiet, krediet), pediezen (paradijsappelen), petansie (importantie), petei (partij).

In het Oudfrans is verstomming van *r* vóór het akcent niet onbekend, bijv. *pêcher* (Mnl. *pesker* 1 naast *persker*), maar zij is er te zeldzaam om haar in verband met de verstomming van *r* in het Middelnederlands te brengen. Hier is zij in sommige woorden misschien een gevolg van dissimilatie. Maar in het algemeen kan zij verklaard worden door de zwakke toon van de beginsyllabe. Vergelijk voor het Westvlaams De Bo, p. 830.

b. Na het akcent.

Vóór o: albast 3, idolaat 4, timpe 2 (timbre 1).

Vóór medekl.: faesen 3, cadas 2, keepe 3, satre 3 (charter), sorcoce 2, wardecos 2. Dial. disodder, pusje (portie), proposje (proportie).

Het Frans kent zowel de verstomming van *r* vóór medeklinker (bijv. *catre* voor *cartre*, Ren., 107, 10, 23), als die vóór *s* (Nyrop, I, § 361, Rem. 2); vooral na stemloze konsonant wordt *r* in het Frans zeer zwak uitgesproken. Toch is het waarschijnliker dat in bovenstaande woorden het wegvallen van *r* een Nederlands verschijnsel is.

II.

Met rr: torre 1.
-erre (-ere), carreel 3 (kareel).

In het eerste woord hebben wij te doen met oorspronkelike *rr*, in de volgende groep komt *rr* uit Lat. *tr*; in deze woorden is het dus mogelik dat *rr* oorspronkelik een dubbele medeklinker heeft aangegeven (NYROP, I, § 365).

III. *Nasalen.*

m, n.

De Franse *m*, *n* blijven onveranderd, behoudens uitzonderingen.

Biezondere Veranderingen.

1. **m** wordt **n**, **n** wordt **m**.

Vóór *e* en aan het eind: dein 1, fantoen 1 (fantoom 1), Jeroen 1 (Jerome), costuin (Mnl. Wk.), Mahoen 1, timiane 1.
bom 3, luim 4 (luine 3), plamen 2 (planen 2), prisume 2 (prisoen 1).

Cirome bij VAN DE WERVE kan een drukfout zijn.

Tussen klinkers: comestavel 2, latimeer 1 (latineerre 1).

Vóór medekl.: komkommer 2 (konkommer 3).

Voor vier dezer vormen kunnen wij een biezondere verklaring geven. Ofr. *Mahon*, *latimier* en *timoine* (Lat. thymiama) bewijzen dat het Frans hier de overgang van *m* in *n* en van *n* in *m* kent [1]), in *comestavel* bespeuren wij de invloed van Lat. comes, waaruit trouwens ook het Oudfranse woord is gekomen.

Er blijven dus alleen woorden waarin de verandering heeft plaats gehad vóór medeklinker, aan het eind en vóór *e*. Wij mogen deze laatste gevallen gelijkstellen, daar met de verandering van *m* in *n* en van *n* in *m* gepaard gaat het verdwijnen van *e*. Zoals men weet, wordt in enige oude Germaanse of aan het Latijn ontleende woorden *n* tot *m* (*pelgrim*, *priem*, *pruim*). Volgens FRANCK is deze overgang een assimilatie van de nasaal aan *p*. De bovenvermelde woorden nu hebben niet alle een *p*. Trouwens, het feit dat zowel *n* tot *m* wordt als omgekeerd, bewijst dat wij aan gelijkstelling met het laatstgenoemde verschijnsel niet moeten denken. De verklaring ervan is dat de Franse nasaalvokalen bij ons geworden zijn tot *klinker* + *nasaal*; het ligt voor de hand dat daarbij de klankvariëteit van de konsonant enigszins vaag was, al werd in het Oudfrans de nasale medeklinker ook uitgesproken na de nasaalvokaal. Vandaar bij ons die aarzeling tussen *n* en *m*. Het is dus m. i. niet nodig met het Ned. Wk. *bom* te verklaren door *bomgat*.

---

[1]) Zie NYROP in *Mélanges Chabaneau*, p. 143.

2. **m**, **n** worden **r**, **l**.

In het woord
Tussen klinkers: melizoen 3 merisoen 2 (menisoen 1).
Na medekl.: orlement 3 (ornament).
Vóór medekl.: phiselmeie 2 (fysionomie), kersouwe 3, commeldner 2 (kommandeur).
Aan het eind: abergoel 2, boernel 2 (boernen 1), patroel 3 (patroon).

Het is niet twijfelachtig dat wij in de drie eerste groepen te doen hebben met een dissimilatie. Moeieliker is de overgang te verklaren in de drie laatste woorden; analogie met andere uitgangen mag men niet aannemen, daar juist *-oen*, *-oon*, *-aen* veel algemener zijn dan *-oel* en *-ael*. Ik merk op dat in alle drie de woorden een *r* aan de *n* vooraf gaat; in zekere zin zou men de verandering van *n* in *l* een assimilatie aan *r* kunnen noemen.

3. **m** wordt **b**.

Aan het begin: Buranie 1 (Fr. Moraine).

Vergelijk *besaan* uit Ital. *mezzana*. Het is mogelik dat *m* zijn nasaalelement heeft verloren door dissimilatie tegen de volgende *n*.

4. **m**, **n** vallen weg.

Aan het begin: acare 2, aveel (Ned. Wk.).
In het woord
Vóór f, s: boneffant 2, gaffanoen (gonfanoen), coffelie 2 (confilie), schofferen 1, scoffelture 3, soffreinen 2; Assise 1 (Ofr. Anseis), cossoude 2 (kersoude), rosside 1 (ronside), tassement 2, tasseren 3.
Vóór andere medekl.
Vóór het akcent: agijn 2 (engien), apalle 1 (pnl), aquitanse 1, acquiteren 1 (acquenteren), besjoer 4 (bonjoer), epilaci 1 (epilensie), frotsijn 2 (frontsijn 2), iventoor 3 (inventaris), quiteine 1, maiteneren 2 (mainteneren), magneel 1 (mangneel 1), materie 2 (manterie 2), meistreel 2 (minstreel), payoen 1 (pinioen 1), pattoffel 3, rapant 1, ritsoen 2 (rantsoen). Dial. sieffejère (Fr. chiffonière).
Misschien hoort hierbij: flackieren 2 (flankeren).
Na het akcent: emeide 2 (p. 183), cordijscolve 1, puit 2 (punt), troef 4 (p. 187).
Vergelijk de Romaanse vormen peisen 1 (peinzen), veizen 1 (veinzen), p. 25.
Vóór klinker: gisare 1 (gisarme), torrekeel 2 (tornekeel).

Over *acare*, *aveel*, zie FRANCK, „Etym. Wk.", s. v. *aars*. Vóór *f*, *s* is *n* misschien niet weggevallen, maar geassimileerd aan de volgende medeklinker, hetgeen blijkt, in de orthografie uit de dubbele konsonant, in de uitspraak aan het open timbre der voorafgaande vokaal. Wat de verstomming vóór andere medeklinkers betreft, men ziet dat die vóór het akcent vaker voorkomt dan na het akcent; in het eerste geval is zij een gevolg van de zwakke toon van de protoniese lettergreep; in de oude woorden is het wel degelik verstomming van *n*, niet denasalisering van de vokaal, immers de nasale medeklinker werd toen nog in het Frans uitgesproken. Na het akcent konstateert men in weinige woorden verdwijning van *n*. Deze kan moeielik

Nederlands zijn, daar wij synkope van *n* alleen vóór *s* kennen (VAN HELTEN, p. 202). Het is waarschijnlik dat wij in de enkele vormen als *emeide* enz. de verstomming van *n* moeten opvatten als een denasalisering van de nasale vokaal, dus een aanpassing van de nasale vokaal aan het Nederlandse vokaalsysteem. Een verklaring van *torrekeel* en *gisare* kan ik niet geven.

ñ.

Schrijfwijze. De schrijfwijzen gn (grogneren), ign (compaignie, seignorie) zijn dubbelzinnig, daar zij zowel de onveranderde Franse ñ als een Nederlandse wijziging daarvan kunnen weergeven. Over andere orthografieën, zie hieronder.

De Franse *ñ* komt voort uit Lat. n + y en is altijd intervokaal.

Daar het Nederlands de klank *ñ* niet kent, is hij op verschillende wijze veranderd. Men vergelijke de paragraaf van ĺ.

ñ blijft onveranderd.

De schrijfwijzen stellen ons niet in staat uit te maken of *ñ* hier ooit als gemouilleerde *n*, d. i. als één klank is uitgesproken. Wèl mogen wij dat misschien opmaken uit de dubbele behandeling die vokalen vóór *ñ* ten onzent ondergaan (p. 186; vgl. p. 145).

ñ wordt **ny**, **ni**.

Met ny: Avenyoen (Brab. Y., I, 1054), besonje 1, insigne 4, karonje (datum?), kastanje (datum?), kompanjie (datum?), menjoot 1, ponjaard 3, signaal 3, signet 2, sinjurie 1, spanyoel 1 (spiljoen). Andere voorbeelden op p. 178 en 185.

Met ni: interlinie 4, liniaal 3, linie 2.

Met ny en ni: troonje 4 tronie 3.

Onzeker is de uitspraak van: Almanie 1, Aquitanie 2, besonie 3, besoniëren 3, Borgoenie 1, bronie 1, groniaert 1, campanie 3, karonie 3, castanie 3, commonie 1, menioot 1, montanie 1, onioen 1 (ajuin), penioen 2 (pongioen), sinioorije 3 (seignorie). Zie ook p. 178.

Evenals voor *l*, is deze verandering een natuurlike aanpassing van de Franse klank aan het Nederlandse klanksysteem. Voor de scheiding van *y* en *i*, vergelijk p. 275.

ñ wordt **n**.

Aquitane 1, Gascoene (: doene, Brab. Y, II, 1115), Guinepin (Fr. Gagnebin? Coll. d. fiches, vgl. p. 248), campane 1 (: wederstane, Brab. Y., II, 785), lijn 1, linagie 3, minoot 2, montane 1, pennon 2 (pongioen), punieren 2 (poengieren), Sardeine 1 (: reine, Sp. II. 1³, 35, 7), Wijnnobel (Fr. Vignoble, Coll. d. fiches).

Bij de laatste naam is volksetymologie in het spel, doch ter verklaring van *u* is die niet nodig. De overgang van *ü* in *u* is in de Noordfranse dialekten niet onbekend („Romania", XXX, 110). Nu kennen evenwel zowel het Middelhoogduits als het Engels hem eveneens, bijv. „Parz.", II, 382 *muntâne*; 578 *punieren*, en zie BEHRENS, p. 200. Het is dus waarschijnlik dat de verandering in het Nederlands onafhankelik van het Frans is geschied; de eigennaam *Guiurpin*, laat overgenomen, zou ons in die opvatting versterken.

Biezondere Veranderingen.

1. ñ wordt nχ of nχn.

mingnoot 3, singenet 4 (signet).

Misschien behoren hierbij pingel 4, pingelen 4. Ringeneren (Play., 417) kan uit Lat. regnare komen.

Onzeker is de uitspraak van: Alemaenge 1 (Ro., 6285), Avengoen 2, angoen 2 (ajuin), gemangiert 1, grongaert 1, grongen 1, calange 1, Cartaenge 1 (Ro., 13526), croonge 1, linge 2 (lijn), mingoot 2, montaenge 1, ongement 1, pingoen 2, poengieren 1, pongijs 1, pongoost 1, sengerie 1 (seignorie), Spaenge (Ro., 6286); Spaenghen 1 (Sto., I, 237); Almangien 1 (Sto., I, 775, var.), Borghengioene (Sto., III, 1007); ongioen 2 (ajuin), pongioen 2, Spaengien 2 (Goedhals, 62), troongie 3.

In deze woorden kan ng, ngh, ngi zowel de klank ñ als nχ of nž (zie onder n°. 2) hebben aangegeven.

Ik kan in deze verandering niet anders zien dan invloed van de geschreven taal. Juist omdat zij in de tegenwoordige taal zo uiterst zelden is aan te wijzen, komt het mij niet waarschijnlik voor dat in de vermelde woorden met onzekere uitspraak een χ is uitgesproken. Met de Oudfranse en Latijnse schrijfwijze *ngn* [1]) heeft de hier besproken uitspraak natuurlik niets te maken.

2. ñ wordt nž.

Deze uitspraak is niet te bewijzen. Zij is hier toch waarschijnlik voorgekomen, blijkens de gelijkstelling van *nž* met *ñ*, waarvan sprake is op p. 180. Vergelijk N° 3.

3. ñ wordt nz.

Avenzoen (V. C., Bertaenzen (V. C.), Borgoenzen (V. C.), castaenze (V. C.), commoenze (V. C.), ozune (V. C., ajuin), Sampaenzen (V. C.), spinzoel (V. C.), tinse 1.

Voor *l̃* vonden wij op p. 280 een dergelijke verandering, en ook daar kwamen de meeste voorbeelden uit de „Vocabularius Copiosus". Evenwel niet alle, zodat wij niet het recht hebben *nz* als een persoonlike schrijfwijze te beschouwen; in *tinse* hebben wij met een bepaalde uitspraak te doen. Ik doe opmerken dat in Oudfranse geleerde woorden, in plaats van *ñ* *nž* voor-

[1]) STÜRZINGER, *Orthographia Gallica* (in de *Altfranz. Bibliothek*), p. XLI.

komt, bijv. *étrange*, *linge* enz., en deze overgang zou overeenkomen met die genoemd onder N° 2, en veel gelijken op de hier besproken verandering. Toch mag men in dezen geen direkt verband aannemen tussen het Frans en het Nederlands; in het Frans toch is de overgang beperkt tot een klein aantal woorden, en juist de hierboven vermelde hebben in het Frans *ẽ*. Ik geloof dan ook dat *ez*, evenals *eĩ*, een aanpassing is van *ẽ* aan onze klanken [1]).

4. ñ wordt **ndi** (**ndy**?), **nd**.

Met ndi: campaendie 3 (kampanje), croendie 1 (karonje), pendioen 2 (pongioen 2), Spaendie 1.
Met nd: commonde 3 (commonie).

Op p. 280 hebben wij een dergelijke inlassing van een dentaal na *l* gekonstateerd. Het is opmerkelik dat ook in het Oudfrans na *l* en *n* vóór *s* een *t* is ingevoegd. Hoewel de beperktheid van dit verschijnsel ons verbiedt het in onmiddellike samenhang met het Middelnederlandse te brengen, is het waarschijnlik dat wij in beide gevallen met hetzelfde fonetiese verschijnsel te doen hebben. [2])

5. ñ wordt **y**, **i**.

ajuin 2. Dial. sampioen (Fr. champignon), Westvl. sioen (Fr. chignon).

In de grond is dit niet anders dan het op p. 283 gekonstateerde verschijnsel van de verstomming van *n*, nadat *ñ* bij ons *ny* is geworden. In alle drie de bovengenoemde woorden staat *ñ* vóór het akcent.

Opm. Almaegen (Sto., I, 775 var.) is misschien een schrijffout.

IV. *Metathesis.*

1. Van **r** en **klinker**.

r + klinker > kl. + r: aterment 1, barcoen 2, Baertaenien (Alex., VIII, 104), belfoort 2, bern 3, bartoen 2, bertesche 2, burnet 1, Duiverman (Fr. du Froment, Coll. d. fiches), fortseren 2 (froisseren), garnate 1, geferteleert 2, gernier 2, karmozijn 3, carpaudijn 1, Karspinois (Mnl. Wk.), carvitse 1 (crevetse), kerseme 1 (crisme), kersp 1, kerstael 1 (kristal), leversoen 1, operment 2, palfernier 2, persint 2 (present), tempor ure 1, torsen 1, verschet 4 (frisket). Dial. kerliet.

Misschien behoort hierbij formenteit 2.

kl. + r > r + kl.: krabbeel 3, profier 1.

---

[1]) Misschien mag *veinzen* (p. 25) hiermee in verband worden gebracht. Vergelijk Horn, in *Zeitschr. f. frz. Spr. u. Lit.*, XXI, 80, die een andere verklaring geeft. M.i. mag *engin* hier niet bij gehaald worden; daarin toch is *ẽ* initiaal.

[2]) Iets geheel anders is de wisseling van *ñ* en *nd* in werkwoordsvormen, waarover men zie Nyrop, II, § 39.

Het is onzeker of bij de eerste groep creveel 3 (carveel) uit Fr. caravelle, en of bij de tweede groep trementine 2 (terpentijn) uit Fr. térébenthine behoort, daar het niet is vast te stellen of van het Franse woord de eerste of tweede lettergreep is weggevallen. Waarschijnlik de tweede.

Het blijkt dus dat de eerste omzetting veel gewoner was dan de tweede. Het Middelnederlands kent haar in eigen woorden (VAN HELTEN, p. 184), en ook in de overgenomen woorden is het zeker bij ons een inheems verschijnsel. De verandering van *klinker* + *r* in *r* + *klinker* is zeer zeldzaam bij ons; misschien mag men zeggen dat de hoogstens drie woorden die haar bevatten niet het recht geven ze als een foneties verschijnsel op te vatten; *profier* kan verklaard worden door de bijgedachte aan het prefix *pro*, *krabbeel* staat misschien onder invloed van een of andere volksetymologie. Nu is het opmerkelik dat juist in het Pikardies de metathesis van *klinker* + *r* vaak voorkomt („Romania", XXX, 111).

2. Van **l** en **klinker**.

l + kl. > kl. + l: bultel 2, golternie 1 (glotternie), pulvier 3 (pluvier). Dial. kompelzant (complaisant).

Voor klemijn 3 (kalamijn) stuiten wij op dezelfde moeielikheid als hierboven voor creveel en trementine.

Opm. Over de verandering van le in el aan het eind van het woord, zie de paragraaf van de „Svarabhakti.".

Dit is een Nederlands verschijnsel, evenals de analoge metathesis van *r* + *klinker*.

4. Van **ts**.

In het woord: koeste 3 (koets), polijsten 1.
Aan het eind: koest 4.
Het is onzeker of hierbij behoren pluisteren 3, logijst 2, pongijst 1, pongoost 1.

Over de drie laatste woorden vergelijke men p. 263 en de paragraaf van de „Paragoge".

5. Van **ks**.

Onzeker is taeckse 3 (taak).

6. Reciproke Metathesis.

spiljoen 3. Dial. rinneweren (ruïneren).

Prof. VAN HELTEN haalt, op p. 186, Nederlandse woorden aan waarin *l* en *s* onderling van plaats verwisselen. Zie over dit verschijnsel BEHRENS, „Ueber reciproke Metathesis" (Greifswald, 1888), en het „Zeitschrift für rom. „Philologie", XXVIII, 1.

TOEGEVOEGDE KLANKEN.

I. *Prothesis.*

1. Van h.

Aan het begin: habel 2, halembije 2 (alembijt), haliet 2 (aliet 2), halmeniere 1 (almosniere), harquebuse 4, hartsier 4 hertsier 3 (archier), herkier 2 (arkier), hipilentie 1 (epilentie), horeest 1, horme 1 (olm), hostagie 3.
Vergelijk hysterment 2 (instrument), dat ook uit het Latijn kan komen.
In het woord: claerheit 1 (clareit 1), cloosterheere 1 (cloosterier), provendeheer 2 (provandier).

De beide laatste vormen kunnen worden verklaard door volksetymologie; misschien ook *claerheit*. Voor *habel*, *hostagie* zou men invloed van het Latijn kunnen veronderstellen, hoewel de sterk gewijzigde betekenis van beide woorden deze verklaring onwaarschijnlik maakt. In het algemeen is de *h* in deze woorden slechts als een schrijfwijze te beschouwen — geen enkel ervan wordt tans met *h* gesproken — veroorzaakt door de vele woorden waarin het Frans een *h* schrijft die niet wordt uitgesproken. Vergelijk p. 274.

2. Van n.

negelentier 2, noordeis 2 (ordeis).

Zie over dit verschijnsel: TE WINKEL, „Grammatische Figuren", 2e uitg., p. 47, VAN HELTEN, p. 205, en hieronder Hoofdstuk IV.

Misschien is ook als prothesis te verklaren dial. *stravalje* „hoefstal" en dial. *ekeffektief* (*effektief*).

II. *Svarabhakti.*

Vóór liquida: averoen 2, delivereren 1, desterier 2, dobbele 2, dobbeleel 2, dobbelet 1, dobbelier 2, egelentere 2, favele 1, gelavie 1, gelottemie 1, geluw 2 (glui), gorelle 1, carisme 2 (crisme), coroniste 2 (croniste), letterage 2, leverantie 2, leveren 1, liberarie 1, livereie 2, meubeleren 4 meubileren 4, nieuwele 2, obeli 3 (oublie), offerande 1, orfeverie 2, porperrijn 1, rifeleren 2, Rijssel 1, sofferaan 3 (safraan), tempelier 1, Taertereus 2, zaggerijnig (chagrijn). Dial. perrewet (Fr. brouette). Hierbij de woorden op -abel (p. 131) en -ibel (p. 157).
Na liquida: forefeit 1, cullecte (culete, Mnl. Wk.), parodoen 1, polement 1, teramijn 2 (termijn).
Na andere klank.: impregeneren 4 (M.), meissenier 1, messeniede 1 (maisniede). Zie voor maleveseie 2, p. 195.

In de eerste groepen heeft *ə* zich ontwikkeld uit een liquida, die volgt op een medeklinker, of, doch minder vaak, daaraan voorafgaat. Het is er ver

van af dat de hier geciteerde woorden de volledige voorbeelden van svarabhakti zouden zijn; bij ons, ook al wordt geen ə geschreven, wordt hij toch uitgesproken tussen medeklinker en liquida. In de beide woorden van de tweede groep heeft de svarabhakti niet dat algemene karakter; wij hebben hier te doen met individuele uitspraken; in *messeniede* en *messenier*, waarin zowel *s* als *n* stemloos zijn, is de ontwikkeling van ə verrassend; *impregeneren* wordt misschien verklaard door de bijgedachte aan g e n e r a r e.

De onduidelike vokaal wordt gewoonlik **e** geschreven, maar ook **o** (*gorelle*, *coroniste*, *parodoen*), **a** (*teramijn*, *carisme*). In *meubileren* herkennen wij de invloed van het Latijn („Essai", p. 107).

III. *Epenthesis.*

A. Van liquidae en nasalen.

1. Na de beginkonsonant.

l na k: klabbotsis 3, kletsoore 3, Westvl. klabotse naast kabotse.
na p: platijn 2, plavei 3.
Misschien horen hierbij plavant 2, pletie 4.
na b: blazuun 3, blutse 3 (bootse).
na f: florettier 2, fluwijn 2.
r na k: craproen 2 crapoen 2 (kaproen).
na p: prumeren 2, Westvl. pree (Fr. paye), prulle naast pulle.
na f: Onzeker zijn friemelen (femele), fruweren 2 (fueren).
na t: stramijn 2, transement 2, transeneren 2.
l, r na p: pleisteren 3 prijsteren 2.

Laten wij van deze woorden afscheiden *blazuun*, dat door bijgedachte aan *blazen* kan worden verklaard, en *craproen*, waarin *r* aan assimilatie van de eerste aan de tweede lettergreep kan worden toegeschreven, terwijl in *crapoen* metathesis kan worden aangenomen. Dat in *pleisteren* de invoeging van *l* aan volksetymologie zou zijn toe te schrijven, is onwaarschijnlik wegens de oorspronkelike betekenis, die „voeden", niet „in een herberg vertoeven" is. Trouwens, *pleisteren* kan niet van *prijsteren* worden gescheiden.

Het hier besproken verschijnsel is ook elders bekend, nl.

in Germaanse woorden: blaffen (vgl. Hgd. baffen), klabout naast kabout (De Bo), klabouter n. kabouter (De Bo), klawetteren n. kawetteren (De Bo), plackeel 2, schrantse n. schantse (Kil.), wriemelen n. wemelen. Vgl. Kluge, s. v. Pumpe.

in Franse woorden in het Mecklenburgs: dresür (douceur) [1].

in het Frans wordt r ingelast na b, f, v [2]; misschien ook na t (trieulé n. tieulé). Van de inlassing van l vond ik één twijfelachtig voorbeeld, nl. fouine, dat volgens Littré in Henegouwen floène, flouène luidt, zodat in Ned. fluwijn de l van Franse oorsprong zou zijn. Volgens Thomas [3])

[1]) Mentz, o. l., II, 10.
[2]) Darmesteter, *Traité de la formation de la langue française*, p. 135; Nyrop, I, § 504.
[3]) *Romania*, XXVIII, 184, n. 4.

is echter de inlassing van l eigen aan de Franse gewesttalen die aan het Vlaams grenzen. Ik beken dat ik niet heb kunnen vinden van welke Noordfranse dialekten hij spreekt, zodat ik zijn bewering niet heb kunnen kontroleren.

Wat mij zou doen vermoeden dat wij met een inheems verschijnsel te doen hebben, is vooral het woord waarin *l* zowel als *r* na *p* wordt ingelast; hieruit blijkt dat het niet te doen is om de inlassing van een bepaalde medeklinker, maar in het algemeen om versterking van de eerste syllabe. En dan zou men daarmee in verband kunnen brengen *paltiju* (zie hieronder) naast *platijn*, en de eigenaardigheid van het Westvlaams om, na de beginsyllabe, een lettergreep in te lassen [1]). Ik verwijs tevens naar p. 293, waar voorbeelden worden aangehaald van het inlassen van *l* na de beginklinker.

2. Aan het eind ener syllabe vóór het akcent.

l: almeie 3 (hameie), alselieren 1 (assaelgieren), alsijn 1 (azijn), alstronomijn 2, artiltike 1, barbelcane 1, bolernen 2, halmelniere 1 (aalmoesniere), maeltraets 2 (matras), malrovie 3, messelgier 1 (messagier), ordelment 2 (ornement), paltijn 3, perkelment 1 (perkament), salcoers 2, sconfelture 1, solfraan 1 (saffraan). Dial. konkelbine (Fr. concubine).

Misschien behoort hierbij palmei 3.

r: fernieren (Mnl. Wk., fineren), Garscoenge 2, gortier 2, harceren 4, karbies 4, karnoffel 4 (giroffel), kersouwe 3, kerstaenge 1, corsuffel 3 (kazuifel), kortelas 3, marteerlije 2 (materie), materfillon 3 (matrefilloen 3), perlorijn 2, Portouw (Fr. Poitau, Mnl. Wk.), scofferture 2, sercoers 2, torpaes 1, versieren 1 (visierén). Dial. fermilie, kernalje, kuterlekut (coûte que coûte), pervoart (Fr. pourvoir), verzier (vizier), verziete (visite). Zie ook Ned. Wk., s. v. arceeren.

Misschien behoort hierbij marmet 2.

m: ampart 4, cambret 2 (cabaret), cambuiskool 2, campelier 2, kamperfoelie 4, campernoelie 2, camplijs 2, kombof 3, kombuis 4, lampraes 2, pampier 2, pompelsie 1 (apoplexie), sambellijn 1, sampiel 3 (capeel). Dial. amftsie (officie), champiter (Fr. chapitre), compabel (Fr. capable), fambliek (fabriek).

n: anweit 1 (awaet), artentike 1, barenteren 1, belensier 2, bruncoen 2, fermentuit 2, forenstier 1, fronseren 1 (froisseren), Guillenville 2, cokentrijs 2, konzenielje 4, correngeren 2, lantier 2 (litiere), manquerelle 4 (M.), mensniede (maisniede), messengier 1, muskandel 3, montet 2, panentier 2, papengaai 2, priensoen 1 (prisoen), rancket 3, rantsoen 4, renvers 4 (M.), renversael 4 (M.), saventier 2, tierentein 2, vermalediën 1, visenteren 1, winket 1. Dial. cintroen, hanché. Zie ook Van Helten, p. 210 en 211.

Misschien behoort hierbij meenstrie 2 (meesterie).

[1]) Zie *Album Kern*, p. 124.

m, n na oorspr. l, r: bandekijn 1 (baldakijn), damfijn 2 (dolfijn), fantsoen 2 (fautsoen), kandeel 1, komfoor 2, karpandijn 1 (crappaudine), pantenier 2, Vandoose 3; travengieren 1.

Onder al deze woorden zijn er enkele waarin de inlassing op een speciale wijze kan worden verklaard: in *koukelbine*, *kortelas*, *korteletle*, zouden wij volksetymologie mogen aannemen, in *versieren* zou men verwarring van de beginsyllabe *ve-* met het prefix *ver-* kunnen veronderstellen. Daar echter voor de grote meerderheid der woorden geen biezondere verklaring is te geven, zal ook wel in de vier genoemde een meer algemeen verschijnsel aan het licht komen. Welk is dit?

In het Oudfrans komt een dergelijke inlassing een zeer enkele maal voor: *verssal* (*vassal*, Floov., 963) *gultiere* (God., s. v. *gouttiere*), *tambour*, *engal* (God., s. v. *egal*), *amferraut* (God., s. v. *auferraut*), *menestrandie* (s. v. *menestraudie*). Zie, voor dialektiese vormen, „Lothr. Psalter", p. XXXIX; „Romania", XXX, 110; „Jahresbericht", II, 169. In geen geval hebben wij echter het recht de inlassing ten onzent van die verschillende medeklinkers op rekening van Franse dialekten stellen: veel der vermelde woorden zijn te jong dan dat ze een dialektiese oorsprong zouden kunnen hebben. Trouwens, *tambour*, dat bij ons van de oudste tijd af een *m* heeft, vertoont die in het Frans eerst laat.[1])

Dat het hyperkorrekte vormen zouden zijn, zoals Horn [2]) vermoedt van het overeenkomstige Duitse verschijnsel, past niet voor onze woorden, daar hier de *r*, *l* enz. in vóórtonige syllabe wèl eens wegvallen, doch niet in dezelfde mate als deze klanken worden ingelast in andere woorden.

Ik heb elders trachten waarschijnlik te maken dat deze epenthesis een middel is ter versterking van de vóórtonige syllaben die, volgens het Germaanse akcentuatiesysteem, anders gemakkelik verstommen. [3])

Ook in Mecklenburg wordt *r* ingelast, bijv. *permost* (*fameux*).

3. In de geakcentueerde syllabe.

r: jaloers 1, caproen 2 (kapoen), leversache 2 (lavas), maertse 2 (maetche), paltrok 3 (paletot), pardze 3 (page), rekwestreren 4.

n: aksijns 4, bornage 3, lemoense 2 (lamoetsie), peinsteren 1 (pleisteren). Dial. frens (Fr. fraise).

Misschien hoort hierbij trens 3.

Zie ook Van Helten, p. 211 en 213. *Aksijns* kan verklaard worden door de bijgedachte aan *cijns*, *paltrok* door bijgedachte aan *rok*. Maar wat moet men denken van de epenthesis in de andere woorden? Is het toevallig dat in de geakcentueerde syllabe uitsluitend *r* en *n*, niet *l* en *m*, worden ingelast? Over *jaloers* vergelijke men de Woordelijst.

[1]) In Godefroy komt een voorbeeld uit Henegouwen voor van de 15e eeuw. Het is wel eigenaardig dat dus in een aan Germaans gebied grenzend dialekt het oudste Franse voorbeeld wordt aangetroffen.

De boven geciteerde vorm uit Deguilleville staat in een vertaling van de *Pèlerinage de la vie humaine* (*Tijdschrift*, XXIII, 1). Geen enkel der door Stürzinger vermelde handschriften van de Oudfranse tekst bevat een vorm met *n*.

[2]) *Zeitschrift f. frz. Spr. u. Lit.*, XXII, 63.

[3]) Zie de *Handelingen van het 2e Nederlandsche Philologencongres*, 1900, p. 95.

B. Van spiranten.

1. w.

Tussen klinkers: angawisse 2, antsouwe 3, brouwet 2, bruwnets 3, bruwijne 3, drawonkel 1, duware 1 (douarie), fluweel 2, fuwereu 2, huwen 1, issuwe 2 (exue), juweel 1, caminwe 2, cauwoerde 1, conluwsen 1, latuwe 1, matsuwe 1 (machne), Monjouwe 1 (zie p. 169 en 175), nieuwele 2, sambuwe 1, sanguwijn 2, struweren 1, tortuwe 1, truwant 1, truweel 2, valuweren 2.
Misschien horen hierbij keffuwe 2, scowuut 1 (schuivuit).

Dat dit een Nederlands taalverschijnsel is, blijkt uit het feit dat *w* soms in verbogen casus wordt ingelast, bijv. *baeliuwe*, *Putouwe*, en dat men het ook aantreft in woorden die aan het Latijn ontleend zijn (*leeuw*, *weduwe*). De *w* dient hier om, na of vóór velaire klinkers, de hiatus te doen verdwijnen. Ook de Noordfranse dialekten kennen het (MEYER-LÜBKE, I, § 381; „Romania", XXX, 106).

Opm. Onverklaard is de vorm truffel 2 naast truweel 3. De verandering van w in f zal wel samenhangen met de verplaatsing van het akcent.

2. v.

Tussen klinkers: plovijts 2, provetse 1. Misschien ravotten en schuivuit 1.

Blijkbaar dient *v* ook hier om de hiatus weg te nemen. In *provetse* zou *v* eenvoudig een schrijfwijze voor *w* kunnen zijn.

3. y.

Tussen klinkers: kajuit 3.
Misschien horen hierbij: flaioteren 2, graieel 2 (gareel), erigieren 2.

Het is merkwaardig dat (blijkens N°. 1) na *ü* een *w* wordt ingelast, zodat daar het bilabiale element van *ü* op de voorgrond treedt, terwijl zich in *kajuit*, dus vóór *ü*, een palatale tussenklank ontwikkelt.

4. y of i.

Na medeklinker: aryange 2 (oranje), bombardiëren 4 (M.), griffioen 4, capitius 4 (v. d. W.), cavernius 4 (ibid.), monopoliëren 4 (M.), opiniëren 4 (M.), presbyteriaal 4 (M.), ventyose 2. Dial. verzietjen („visites maken"), vieterjane (veteraan).
Misschien horen hierbij Abeliart (p. 278) en cassioen 2.

Het spreekt vanzelf dat dit een geheel ander verschijnsel is dan het vorige. Trouwens, een taalverschijnsel is het eigenlik niet; het zijn geïsoleerde vormen die door de analogie te verklaren zijn: *monopoliëren* en *opiniëren* naar *monopolie* en *opinie*, *griffioen* (en *cassioen*?) naar de woorden op *-ioen*; *capitius* en *cavernius* zijn pseudo-Latijnse vormen; *presbyteriaal* is misschien ge-

kontamineerd uit *presbytéral* en *presbytérien*. Zie verder „Essai, p. 108, en het Glossarium van de »Lekenspiegel", s. v. *scheriën*, waar *speeliare* voor *speler* vermeld wordt. In *eerzietjen* en *sieterjane* is de inlassing van *y* zeker inheems. Vergelijk *betaelge* („betaling") bij HILDEGAERSBERCH; het Fries heeft ook *betaljen*.

Opm. Ik vermeld hier twee populaire vormen waarin o is ingelast, nl. gemarioneerd 4 en marionier 4 (marinier); ik zie hierin „mooispreekvormen". Menestrueel 2 (minstreel) is zeker een schrijfwijze voor menestreul 2.

5. s.

Vóór medekl.: bastaelge 1, briscole 4.
Vergelijk amestice 1 (ametist), dat ook uit het Latijn kan komen.

In *bastaelge* is het moeielik een schrijfwijze te zien, veroorzaakt door de woorden waarin *s* vóór medeklinker wordt geschreven, doch niet uitgesproken. Immers *s* vóór een explosief is eerst in de 13e eeuw gevallen (p. 257) en *bastaelge* is zeer oud. Eerder is te denken aan invloed van woorden als *bastoen*, die in etymologies verband met *bastaelge* zouden zijn gebracht. In *briscole* wordt *s* uitgesproken.

Zie over orthografiese **h**, VAN HELTEN, p. 214.

C. **Van explosivae.**

1. **p.**

Na m: Sampsoen (Ro., 8693 var.), solemp (heit) 2.

2. **t.**

Na de beginkons.: Dial. steldaat, sterpent, stervet, sterzant.
Tussen s en r: astrant 4.

Voor de eerste groep, vergelijke men p. 290 en 291; het komt mij voor dat de inlassing van *t* op dezelfde wijze verklaard moet worden als die van *l* en *r* vóór het akcent. *Astrant* vertoont, onafhankelik van het Frans, een verschijnsel dat in het Oudfrans gewoon was (NYROP, I, § 499); is het woord dus vroeg hierheen gekomen?

3. **d.**

Tussen klinkers: baelgide 1 (balije), galeide 1, gereiden 1 (greien), cassiede 1 (: liede, Ro., 12435), kade 2, kastijden 1, corweide 1 (karwei), Ledenaert 1 (Fr. Léonard, Ro., 8379), maledijden 2, meide 3, meider 2, paeide 2 (paye), pasteide 1, pertide 2 (partij), puide 3 (pui), rade 2 (rai), reede 2, rosside 1 (: side, Sto., IX, 723), schalemeide 2 (schalmei), valleide 1, vermeiden 2. Dial. fotografieden.
Misschien behoren hierbij: conreiden en lampreide (p. 254).
Na medekl.: galderij 4, kolder 4, selderij 4, ordinaal 4 (urinaal); baanderheer 4, banderotse 3 (baanrotse), bandiment 2, banderije 2.

Wij hebben op p. 24 gezien dat in oude woorden een intervokale Latijnse *t* als *d* is overgebleven; die woorden zijn door ons onder de Romaanse gerangschikt. Dat bij ons de inlassing van *d* waarvan in de bovengenoemde woorden sprake is, in absoluut geen verband staat met die oude *d*, ligt voor de hand. Ik verwijs naar „Tijdschrift", XV, 201. De inlassing is een Nederlands verschijnsel. Tussen klinkers dient zij om de hiatus te doen verdwijnen, en komt ook voor in inheemse woorden, bijv. *betiden*, *berrijden*, *geschieden*, *wijden*, dial. *koeden*. Zie Mnl. Wk. s. v. *castiden*, en TE WINKEL, „Grammatische Figuren", 2e uitg., p. 262 en vlgg.

Ik vermeld nog *vermaledie* voor *vermaledide*, waarin *d* ten onrechte als ingelast is beschouwd, zodat de vorm zonder *d* als hyperkorrekt moet worden beschouwd. Over *kade* en *rade*, zie de Woordelijst.

Ook na *l* en *n* is de inlassing van *d* een inheems verschijnsel, bijv. *daalder*, *eenderij* (VAN HELTEN, p. 208). De woorden van deze groep zijn jonger dan die van de eerste groep. Vergelijk ook *spaldier*, in de Nederduitse Renout, vs. 8341.

4. **k.**

Vóór t: auctentijk 4 (Bl.), auctentiseren 4 (v. d. W.), auctoor 1, frijcten 3, jacinct 1, mulcter 3 (molster), rectorike 1.
Vóór andere medekl.: bachuut 2, bucfel 1.

In *auctoor* is *c* door bijgedachte aan het Latijn te verklaren. Het Oudfrans kent *c* in *auctentique*, *jacincte*, *rectorique*. Zijn met *frijcten* in verband te brengen de Westvlaamse vormen *goukt* (*goud*), *houkt* (*hout*), waarover men zie DE BO, p. 700? *Bucfel* schijnt slechts éénmaal voor te komen. Bij *bachuut* mag men ter verklaring het zinverwante *bak* niet gebruiken, daar dit jong schijnt te zijn. Vergelijk Mnl. Wk., s v. *molster*.

Onverklaarbaar lijkt mij *girgole* 4 (*ghirole*).

D. **Van een lettergreep.**

flederejjn 1, Claradijs 1, credevitse 2 (crevetse).

Daar de intervokale *d* laat is verdwenen (VAN HELTEN, p. 204), gaat het niet aan, bovenstaande vormen als hyperkorrekte vormen te beschouwen. Is *d* in *fledereijn*, *credevitse* een middel om de vóórtonige lettergreep te versterken? Zie over *Claradijs*, MARIE LOKE, „Les Versions néerlandaises de Renaud de Montauban" (Toulouse, 1906), p. 54 en 55. Vergelijk in Hoofdstuk IV de inlassing van een lettergreep in het suffix (p. 313).

IV. *Paragoge.*

1. **Van een klinker.**

ə

Na klinker: Ghye 1, pasteide 1.
greie 2, cacie 2, soveie 2.
baeie 3.
revenue 4 (M.), sustenue 4 (M.). Dial. karrooie (Fr. charroi).

Na medeklinker

balsane 1, felle 1, grene 1, cateile 1, coliere 1, confuse 1, lute 1, ploie 1.

franke 2, matefeloene 2, meloene 2, rebecke 2, ruissote 2, vise 2.

affuite 3, appelle 3, assaisine 3, base 3, bedelle 3, begijne 3 („muts"), blancke 3, cesse 3, cippe 3, fuste 3, galoppe 3, genette 3, canale 3, kape 3, carnte 3, cassine 3, cohiere 3, collette 3, collice 3, labeure 3, lombarde 3, maillote 3 (Fr. mélilot), maroene 3, muskadelle 3, paillette 3, paspoorte 3, passe 3, pelerijne 3 (pellorijn), pleite 3, pompoene 3, priore 3, rancuere 3, releve 3, ronde 3, semijte 3, serpente 3, sirope 3, sise 3, siscine 3, sorcotte 3, tane 3, toerette 3, torre 3, tortijse 3, traffijcke 3, waerande 3 (garant).

sequeste 4 (M.), circuite 4 (v. d. W.), seconde 4 (Bl.), tannine 4.

Alleen bij substantiva treffen wij de paragoge van *e* aan. Het Mnl. Wk. geeft één voorbeeld van *confuse*, maar op de aangehaalde plaats kan het een substantivum zijn: „Sele stont dragen si caproene lane tot haren riem..... die niet en hadde, ware confuse".

Na klinkers is de paragoge van *e* zeldzamer in de derde periode dan in de eerste, na medeklinkers is de verhouding omgekeerd. Wij zullen beide gevallen afzonderlik behandelen.

Ook het Oudfrans kent dubbelvormen op *e* en zonder *e*, bijv. *joie* naast *joi*; de volgende komen ook bij ons voor *assai* (*assaie*), *cri* (*crie*), *pei* (*peie*), *ploi* (*ploie*), *rai* (*raie*). Zie Schwan-Behrens, p. 122, Nyrop, II, § 247. Dat uit deze dubbelvormen zouden kunnen verklaard worden die welke alleen bij ons voorkomen, is mogelik. Evenwel dient vermelding dat in het Oudfrans de vormen op *e* een meervoud aanduiden; in het Middelnederlands niet. In *revenue* en *sustenue* is *e* zeker uitsluitend orthografies.

Het Mnl. Wk. haalt aan Ofr. *pastee*, *caye* (dat ook door Franck wordt vermeld); die vormen staan niet in Godefroy; de eerste komt wèl voor met een andere betekenis. In het Frans is, na klinker, de *e* eerst geheel verstomd in de 16° eeuw (Nyrop, I, § 253). Wij kunnen dus *e* niet als een verkeerde schrijfwijze of uitspraak verklaren. Trouwens *beie* is reeds zwak in het Oudhoogduits; ook het Middelnederduits kent *caeie*, *pasteide*. Men zou er dus eerder een Germaans verschijnsel in kunnen zien, te meer omdat wij in het Middelnederlands, in alle perioden, onmiddellik achter een duidelike klinker of tweeklank apokope van *e* konstateren (Van Helten, p. 128). Het is dus mogelik dat Franse woorden op *e* na klinker bij ons, van de vroegste tijden af, zonder *e* zijn uitgesproken. In dat geval zou het verschil in uitspraak tussen Oudfrans en Middelnederlands geleid kunnen hebben tot een hyperkorrekte uitspraak op *e*. Dat deze nooit algemeen is geweest, blijkt hieruit dat alleen *kade* is blijven bestaan. Misschien hebben ook de verbogen vormen tot de paragoge medegewerkt (zie hierna).

Na medeklinker komt de paragoge van *e* voor in enkele woorden waarvan speciale verklaringen zouden zijn te geven: *begijne* („muts") naar analogie van *begijne* („non"), *grene* naar *greine*, *rancuere* naar *rancune*; in *tannine* zou men suffixverandering kunnen veronderstellen; *cassine*, *cateile*, *labeure*, *matefeloene*, *maroene*, *meloene*, *muskadelle*, *pompoene* kunnen oorspronkelik meervoudsvormen zijn. Wat de andere betreft, zo doe ik opmerken dat in het Frans *e* na medeklinker is verstomd in de 16° en 17° eeuw (Nyrop, I, § 253), in het Nederlands van de 15° eeuw af (Van Helten, p. 129).

Onmogelik is het dus niet dat wij hier met een hyperkorrekte schrijfwijze te doen hebben; want het feit dat geen enkel der bovengenoemde woorden met *ə* wordt uitgesproken, doet vermoeden dat wij hier geen biezondere uitspraak vóór ons hebben. Het is waar dat dan voor de Middelnederlandse woorden een andere verklaring zou nodig zijn. Misschien mag men ze in verband brengen met de inheemse woorden die in de Nominatief een *ə* hebben overgenomen uit de verbogen casus. En deze verklaring zou men ook mogen toepassen op woorden als *fame* 1, *pelle* 2, die uit het Latijn kunnen komen.

Ook het Hoogduits kent paragoge van *ə* in aan het Frans ontleende woorden: *Looße*, *Matratze*, *Matrose*. Ik weet niet hoe men die verklaart.

In het Engels vindt men *cape*, *case*, *lake*, *state*, waarin, volgens BEHRENS [1]), *ə* dient om de uitspraak van de klinker aan te geven. In het Anglonormandies komen, na de verstomming van *ə*, vele „verkeerde" schrijfwijzen met *ə* voor. [2])

2. Van medeklinkers.

t.

Na klinker: anoot 1, candijt 2, cramosijt 3, rekruut 4, talud 4.

Na medeklinker

- n: kapestant 3, ledikant 3, mirobolant 2, onboent 4, pand 3 (van een jas), perkament 2, rubant 2, tulband 3.
- m: termt 1.
- s: bordest 3, damast 3, koest 4, leist 4, perplext 4, polst 2, propoost 2, rijst 4. Misschien ook logijst, pongijst, pongoost, vijst (p. 262 en 287).
- l: dubbelt 2, fielt 3.
- r: cameraert 2, questeert 2, pansert 2, tridsoort 2 (dressoir). Dial. pervoart (pouvoir).
- k: inkt 2, viadukt 4.
- f: kraft 4 (kamf).

Zie ook de voorbeelden bij VAN HELTEN, p. 214, en TE WINKEL, „Grammatische Figuren", p. 86.

De paragoge van *t* na klinker mag misschien in verband worden gebracht met het verschijnsel besproken op p. 252, zodat de bovenstaande woorden van de eerste groep als hyperkorrekte vormen kunnen worden beschouwd.

Na *n* kent ook het Oudfrans paragoge van *t*, nl. na *an*: *carcan carcant*, *faisan faisant*, *gigan gigant*, *Tervagan Tervagant*, *tiran tirant*. Dit is zonder twijfel een suffixverandering. En ook op onze woorden op *an* past die verklaring. In *perkament* zou men invloed van het suffix *ment* kunnen veronderstellen; *kapestant* en *tulband* zouden door volksetymologie kunnen zijn gevormd. In de woorden op *aart* kan de bijgedachte aan het suffix *aard* de paragoge hebben veroorzaakt, in *viadukt* is zij misschien op rekening van het Latijn te stellen. Naast Ofr. *propos* komt een vorm met *t* voor. Maar in de andere woorden, en dus misschien ook in de reeds behandelde, moet men haar als een foneties verschijnsel beschouwen, dat trouwens niet uitsluitend voorkomt in woorden die aan het Frans zijn ontleend, bijv. *borst* („knaap"),

[1]) *Grundriss der german. Philol.*, I, 826.

[2]) MENGER, *The Anglo-Norman Dialect*, p. 64.

gedrocht, *wast*, *gast* (*gaz*); misschien ook in *kerstent* 2. Vergelijk Hoogd. *doppelt*, *Sekt*. Mecklenburgs patois *perplext*, *permost* (*fameux*) [1], en Engels *bombast*.

In *ajuus* 1 (Fr. *adieu*) kan *s* een overblijfsel zijn van de Mnl. uitroep *Dieus*. De *n* in *toren* 3 is nog onbegrijpelik. De verklaring door Baist [2]) van *Thurm* gegeven, past niet voor *toren*, daar deze vorm jong is. *Lacen* 1 heeft ook een paragogiese *n*. De *k* in *arentrone* berust zonder twijfel op volksetymologie.

3. **Van een lettergreep.**

ne.

balsamene 1, joesterne 1, lampene 2 (lampe 1), pilaarne 1 (pilaar 1), tseiserne 1 (ceiser 1), waerdecursene 2.

Daar het hier alleen oude woorden geldt, zou men kunnen denken aan invloed der proparoxytona als *imagene* 1, *orgene* 1, *organe* 2, *peterne* 1, die naast *image* 1, *orde* 2, *orge* 2, *peter* 1 voorkomen; de bovengenoemde woorden zouden dan als hyperkorrekte vormen beschouwd kunnen worden.

Is in *miraclere* 1 *re* misschien door paragoge aangevoegd? Deze vorm komt slechts in één tekst voor.

AFGEWORPEN KLANKEN.

Men zie voor de verschillende klanken die zijn weggevallen de paragrafen gewijd aan de verschillende klinkers en medeklinkers. Hier komt alleen de verdwijning van lettergrepen ter sprake.

Voor de prokope van prefixen en de synkope van suffixen, zie Hoofdstuk IV.

I. *Prokope.*

almatike 1, augier 3 (dangier), buis 4, juun 2 (ajuin), Klaas 1, Loy 1, meisniere 2 (aalmoesniere), muts 2, (nacht)pon 4 (japon), pul 2, spetelier 2 (hospitalier), spittael 2 (hospitaal), stagie 3 (ostage), toffel 3 tuffel 3 (pantoffel). Dial. bûskool (kabuiskool).

Opm. Gemagineert 1 voor geimagineert berust op verwarring van i met het participiale prefix i.

In *juun*, *muts*, *pul* is *a* misschien met het prefix verward; naast *ampul*, *almuts* komen nl. *apul*, *amuts* voor. *Pon* en *toffel* zijn oorspronkelik wellicht kinderwoorden. In *dalmatike* en *dangier* is *d* aangezien voor het artikel.

II. *Synkope.*

artike 2 (arthritike), astromijn 2 (astronomijn), belletrie 4, disputicen 1, fisijn 2 (fisicijn), fremineur 2, garment 3 (garnement), goffenier 1, kamille 2, caraet 2 (kataraet), mallote 3, mankoliek 4 (melankoliek), vermancoleren 1, palmenteren 4 (M.) (parlementeren), visomije 3 (fysionomie). In de „Teuth."

[1]) Mentz, *o. l.*, II, 20; Horn, *l. l.*

[2]) *Zeitschrift f. rom. Philol.*, XVIII, 280.

staat perment (perkament). Dial. fizentijern (feliciteren), ornoazie (ordinacie). In paulioen kan men synkope van i (p. 233) en vokalisatie van v in u onderstellen.

Opm. Over librie, librier, zie Hfdst. IV. Torkeel (p. 212) kan van torrekeel (niet tornekeel) komen.

Men kan in het algemeen zeggen dat deze synkope in verband staat met de Germaanse wijze van akeentueren, waardoor aan één der lettergrepen een zó sterke toon wordt gegeven dat de andere (onbetoonde) er onder lijden.

Over *belletrie* zie men Tobler in „Herrigs Archiv", XCVII, 375, die uit het Frans voorbeelden aanhaalt van een dergelijke synkope van één van twee gelijkluidende lettergrepen. Wij hebben dit woord waarschijnlik gevormd naar het Engels *belletrist* (zie Ned. Wk.). De synkope van *kamille* vindt men ook in het Hoogduits en in het Engels.

ALGEMENE OPMERKINGEN.

I.

Het oorspronkelike dialekt.

Franse dialektiese vormen komen, blijkens de met *ka* beginnende woorden, een enkele maal nog in de derde periode voor.

Ik wil hier nog met een enkel woord bespreken de vraag van het dialekt waaraan onze woorden in de Middeleeuwen zijn ontleend. Ik heb, „Romania", XXX, 112, samengevat de verschillende fonetiese karaktertrekken die aan dat dialekt, blijkens de vorm der door ons overgenomen woorden, moeten zijn eigen geweest. De Heer ALPH. BAYOT heeft, in een zeer belangrijke beoordeling van mijn vroegere studieën over dit onderwerp [1], het recht van bestaan van enkele dier trekken betwijfeld. Naar aanleiding zijner opmerkingen veroorloof ik mij het volgende tot mijn verdediging aan te voeren:

1. Dat mijn indeling in drie soorten van kwantiteit kunstmatig zou zijn, ontken ik niet. Welke groepering van taalfeiten is dat niet? Kan men zich, in de taalwetenschap, ooit een indeling voorstellen waarin de verschijnselen zich, zonder uitzondering, zouden schikken? En is niet de taak der wetenschap de biezondere feiten samen te vatten tot één geheel, naar een door haar uitgezocht kenmerk? Of al de door mij „lang" genoemde vokalen precies even lang zouden wezen, doet niet ter zake; de vraag is of er een groep van vokalen kan gevormd worden die, samengenomen, een verschil van duur vertonen tegenover een andere groep van klinkers. Doch, afgezien daarvan, ik zie niet goed in hoe de Heer BAYOT de door mij opgemerkte tegenstrijdigheden dan wèl wil verklaren. Ik meen uit zijn woorden te lezen dat er in het N e d e r l a n d s een „Dehnung" vóór *st* zou hebben plaats gehad, dat dus voor een Nederlander *st* vroeger minder sluitkracht zou hebben gehad dan andere groepen. Maar deze bewering steunt toch op niets. En toch een verklaring kan in casu alleen goed zijn, als met de timbreverandering vóór *st* rekening wordt gehouden. Verder, hoe kan de verandering van open in gesloten klinker in de tegenwoordige Belgiese patois ter verkla-

[1]) *Revue de l'Instruction publique en Belgique*, 1901.

ring worden opgeroepen, indien zij niet in juist dezelfde gevallen plaats grijpt als bij ons? Het doet mij genoegen dat MEYER-LÜBKE mijn onderstelling niet van de hand wijst. [1])

2. (Vgl. p. 152). De Heer B. meent dat ik ten onrechte *o* uit een dialektiese *oe* heb afgeleid, en zegt dat de Henegouwse dialekten *ö* of *wè* hebben, hetgeen op ouder *ue* wijst. Ik heb niet beweerd dat *oe* in Henegouwse, maar dat zij in Waalse teksten voorkomt, en voer ten bewijze daarvoor aan de vormen van Fr. *couleuvre* voorkomende in „Mélanges Wallons", p. 65—73, en de kaarten N°. 141 (*boeuf*) en N°. 334 (*couleuvre*) van de „Atlas Linguistique", volgens welke de uitspraak *u* en *o* voor *ue* in Walenland voorkomt; naar mijn mening wijst *u* niet op *ïe*, maar op *oe*. Dat *o* als latinisme zou zijn te beschouwen is altans onmogelik voor *klover*, *klovenier*.

3. (Vgl. p. 266). Ik geloof tans met de Heer B. dat ik tussen de behandeling van Lat. k vóór onveranderde a en k vóór veranderde vokaal, een te scherpe scheiding heb gemaakt. Het verschil in aantal tussen woorden met *tš* vóór *a* en vóór *e* lijkt mij tans niet meer zó sterk dat men zou genoodzaakt zijn een dialekt te veronderstellen waarin Lat. k anders zou zijn behandeld vóór veranderde dan vóór onveranderde Lat. a.

II.

Middeleeuwse en nieuwe woorden.

Men zal hebben opgemerkt dat de oudere woorden onder veel meer vormen voorkomen dan de jongere. Daaruit mag men niet besluiten dat de jongere woorden bij ons slechts op één of op enkele manieren worden uitgesproken. De verklaring is veeleer dat de traditie der orthografie tans veel krachtiger is dan vroeger: in de Middeleeuwen kwamen de verschillen van uitspraak tot uitdrukking in de schrijfwijze. Kenmerkend zijn in dat opzicht vormen als *fenijn* (p. 250). Wil men een juist beeld van de tegenwoordige uitspraak of uitspraken hebben, dan zie men onze patoiswoordeboeken. Evenwel, toch is er tans zeker meer eenheid dan vroeger; de studie van het Frans is algemener verspreid, zodat de vorm van de Franse woorden ook meer wordt geëerbiedigd.

De verschillende Middeleeuwse schrijfwijzen zijn interessant: hoe meer vormen van hetzelfde woord voorkomen, des te meer is het in gebruik geweest (zie bijv. *ajuin*, *oceaan*).

III.

Nederlandse taalverschijnsels in overgenomen woorden.

Taalverschijnsels die in inheemse woorden slechts zelden in het schrift worden uitgedrukt, ten gevolge van de strenge traditie der orthografie, komen in vreemde woorden vaker aan het licht, daar deze nieuw in de taal komen en aan een vroegere schrijfwijze minder nauw verbonden zijn. Voorbeeld: de paragoge van *t*. Zie ook „Tijdschrift", XXI, 49.

[1]) *Zeitschrift f. rom. Phil.*, XXVI, 259.

IV.

Samenhang van de uitspraak van de klinker met de natuur van de volgende klank.

Ik vermeld hier twee reeksen van verschijnselen van dien aard die in de voorgaande bladzijden meermalen ter sprake zijn gekomen:

1. De *f*, en misschien in het algemeen de labiale medeklinkers, kunnen oorzaak zijn van de open uitspraak van een klinker, die anders gesloten zou zijn geweest. Zie p. 145, 161, 165 (voor *f*), 204 (voor andere labialen), 145 en 203 (voor *r*).

2. Op p. 158 („Tijdschrift", l. c.), 162 en 171 zagen wij dat vóór *t* en *s* overgangen beginnen te geschieden die eerst later vóór andere klanken voorkomen. Dit is niet alleen in de overgenomen woorden het geval, maar daarin ziet men het 't duideliks (zie III).

V.

Stemloze en stemhebbende medeklinkers.

De paragrafen van *p*, *b*, *f*, *s*, *z*, *tš*, *dž* hebben getoond dat in de overgenomen woorden, vooral aan het begin, soms een afwijking van het vreemde woord valt op te merken, in deze zin dat de stemloze medeklinker stemhebbend werd, of omgekeerd. Dit bewijst dat er onderscheid bestaat tussen de verhouding dier groepen in onze taal en in het Frans. Ik konstateer echter dat dit verschil betrekkelik zelden zó groot is geweest dat het in de geschreven taal is uitgedrukt. Vergeleken met het Hoogduits, vertoont onze taal veel minder verschil met het Frans.

VI.

Palatalizatie der Franse vokalen in het Nederlands.

Ik heb, „Romania", XXX, 76, dit verschijnsel menen te mogen konstateren, en aldus verklaard dat de Franse vokalen meer vóór in de mond worden uitgesproken, zodat een Franse velaire klinker dichter bij de korresponderende Nederlandse palatale vokaal staat dan bij de korresponderende Nederlandse velaire klinker, en een palatale Franse klinker bij ons neiging heeft geslotener te worden. Hier vermeld ik de plaatsen waar in dit Hoofdstuk voorbeelden van dit verschijnsel zijn te vinden: p. 139, 144, 151, 165, 166, 169, 171, 175, 186.

AANHANGSEL.

Over Volksetymologie in de overgenomen woorden.

Het spreekt vanzelf dat de volksetymologie in vreemde woorden vrij spel heeft. Er zijn dan ook vele voorbeelden van. Evenwel, hier vooral moeten wij op onze hoede zijn tegen de geschreven taal; de verleiding was groot, in de vanzelf vrije orthografie van het vreemde woord een (vermeend) etymologies verband uit te drukken. Kiliaan gaat zeer ver daarin; ik heb dat vroeger (p. 8) door voorbeelden aangetoond, en voeg daar nog bij *assaisieren*, *assaisine* en *puntsoen* (*poensoen*). Het is dus in de eerste plaats bezwaarlik, voor niet meer bestaande woorden, een scheiding te maken tussen werkelike en geschreven volksetymologie. En dan, het is in het algemeen moeielik aan te wijzen waar de volksetymologie begint. Nemen wij de dial. vorm *appelkozen* voor *abrikozen*; veronderstelt de eerste vorm een voorafgaande f o n e t i e s e verandering van *r* in *l*? Dat is niet onwaarschijnlik, maar evenmin zeker.

In de vorige bladzijden is herhaaldelik sprake geweest van gevallen van volksetymologie, vooral van twijfelachtige gevallen, waarin het niet zeker was of wij niet misschien met een fonetiese verklaring te doen hadden. In dit Aanhangsel wil ik de gevallen van volksetymologie groeperen en met enkele voorbeelden toelichten [1]).

1. Veranderingen naar een ander vreemd woord.

accijns 2, amouraaltje (Ned. Wk.), esbatonnement 2 (batement), cortoiskolf 1 (cordijskolf, vgl. p. 159), ordiment 2 (ornement), paterarke 2 (patriarch), putakers 1. Uit het Latijn kan komen mortirie 2 (martirie).

2. Veranderingen naar een inheems woord.

aventronc 2 hagetronk, bruinagie 3 (bernage), driakel 2 (triakel, vgl. p. 253), haakbus 3, haverij 3 (averij), hollewaarde 4 (p. 249), jannever 4, Keisteen (Fr. Catin, Coll. d. fiches), elagengieren 2 (calangeren), klinket 4, kwanswijs 3, mommoorter 2, rauwlauw 2 (ralaut), rederijker 2, rollet (molet), scharlaken 1, scooloes 2 (scalootse), sprinesen 2.

---

[1]) Ik verwijs naar Verdam, *l. l.*, p. 282; Te Winkel, *Gramm. figuren*, passim; Mentz, *Französisches im Mecklenb. Platt*, I, 10. Over volksetymologie in het Romaans zie *Jahresbericht* van Vollmöller, I, 334. Over dat onderwerp in de uit het Latijn overgenomen woorden, Franz, *Die Lateinisch-romanischen Elemente im Althochdeutschen* (Diss. Straatsburg, 1883).

3. Veranderingen van het suffix.

claerheit 1 (clareit), cloosterhere 1 (cloosterier; ook het Mhgd. kent deze vorm), offerhande 1, provendeheer 2 (provandier), rollade 4. Vergelijk p. 288.

4. In de dialekten.

Het was te verwachten dat de voorbeelden hier biezonder talrijk zouden zijn. Ik vermeld er enkele:

afgronderen (affronteren), appelkozen (abrikozen), Gart Jan Peter, sampieter (garde-champêtre), konkelbine (concubine, vgl. p. 291), van de lantern (ventre à terre), lekkeris (lakrisse), orgelist, middelcine (medicijn), rechtferniend (gereformeerd), enz.

HOOFDSTUK IV.

VORMLEER DER OVERGENOMEN WOORDEN.

Franse samengestelde woorden.

I. *Samenstelling uit twee woorden.*

Het komt voor dat bij ons één der beide samenstellende delen wordt weggelaten, ook daar waar het Frans dat niet doet. Wèl kent ook het Frans dit verschijnsel, bijv. *kathedraal* (KILIAAN heeft nog *kathedraalkerke*). Soms aarzelt men te beslissen over de vraag of het woord bij ons onafhankelik van het Frans is vereenvoudigd; zo zijn *Bordeaux*, *Bourgogne* voor *Bordeaux-wijn* enz. (vergelijk de Mnl. wijnnamen in Mnl. Wk., s. v. *Petau*), naar het mij toeschijnt, bij ons gewoner dan in Frankrijk. Ik vermeld enige verkortingen die het Frans niet kent.

demi 4 demi-saison 4 (Fr. vêtement de demi-saison), konserf 3 (Fr. conserve de fruits), krent 2 (Fr. raisin de corinthe), ménagère 4 (Fr. sac de ménagère), milieu 4 (Fr. milieu de table), sortie 4 (Fr. sortie de bal), suite 4 (Fr. suite de chambres).

Voeg hierbij de woorden, vermeld op p. 80, die zowel de stof als het daarvan gemaakte kledingstuk noemen.

In zekere zin behoort hierbij: getroubleerd 4 (Fr. troublé d'esprit).

Onzeker is het of plein een verkorting is van terre-plein, of soes komt uit choux à la crème, en of bij C. VAN LENNEP in „een kleur geschikt voor fatigue", dit laatste staat voor habit de fatigue. Fixeren (Fr. fixer des yeux) komt ook in het Hoogduits voor. Vergelijk p. 27. Misschien is dit werkwoord in het Zwitsers-Frans, en ook bij ons, als een germanisme te beschouwen.

Niet op gelijke lijn met de bovenstaande zijn te stellen de volgende woorden, waarin de samenstelling Nederlands is: *fooi* (voor „fooimaaltijd", „fooigeld"), *karambole* („slot-k."), *konsistorie* (voor „k.-kamer"), *costerie* (voor „c.-huis"), *mars* (voor „marskorf"), *payement* (voor „p.-dag"), *provoost* (voor „p.-kamer"), *residentie* (voor „r.-stad"), *retoer* (voor „r.-biljet").

II. *Samenstelling met prefixen.*

1. Afval van het prefix.

a: bandoen 2 (abandon), bondoneren 1 (bandoneren), breviature 3 (abbreviature), geparenteerd 4, cater 3, labaster 1 (albast), maelge 2 (email), maelgeren 1 (emailleren), meublement 4 (ameublement), miraal 2 (admiraal), miraude 1 (amiraude), mitte 2 (amit), morel 3, paiseren 1,

Pocalise 1 (Fr. Apocalipse, Ro. 11194), popelsie 1 (apoplexie), rastement 2, rasteren 1 (arresteren), selgieren 2 (assaelgieren), sperge 4, sijs 2 (aksijns), tak 4 (Fr. attaque). Dial. trappijern (Fr. attraper).

Uit het Latijn kunnen komen postel 2 en posteme 2.

Het is onzeker of hierbij horen: pul (vgl. p. 297), justeren 3 (dat bij ons van juust), koppelen 1 (dat bij ons van koppel kan zijn gevormd) en paisen 1.

de(s), di: barenteren 1, duut 1 (dedaut), lovie 1 (dilovie), pensier 3, sepline 1 (discipline), spijt 2 (despijt), schoffelture 1, schofferen 1, storbancie 2 (destourbanche), storberen 1 (destorberen).

In de substantiva die hier zijn opgenoemd, heeft zonder twijfel de gelijkluidendheid van het prefix met het Mnl. artikel tot het wegvallen bijgedragen.

en in: chantement 1, fanterie 3, capement 2, lumineren 3 (illumineren), matriculeren 4 (M.), rayeren 3, tassaert 1. Dial. petansie (importantie).

Misschien horen hierbij: duren 1 („verduren"), kommeren 1 („beletten"), corperieren 2, noyen 3 (vernoyen).

es: batement 2, maelgerie 2.

Onzeker zijn gelaistieren 2 (verlaisieren), planiere 2, valuweren 2 (evalueren), en de werkwoorden waarin de prokope een gevolg kan zijn van identifikatie met de Ofr. „anlaut" es, voor Lat. s + medeklinker (p. 256).

re: kalisse 3 (recolissie), coeveren 3, noieren 2. Dial. vellie (Fr. réveil).

sous: Onzeker zijn basement 3, haeiten 3.

Koenen, „Verklarend Handwoordenboek", vermeldt *mediair* „bemiddeling". Ik ken dat woord niet; indien het bestaat, kan het niet anders dan Fr. *intermédiaire* zijn.

Vergelijk over deze paragraaf Van Helten, p. 124.

2. Frans prefix vervangen door een ander Frans prefix.

a voor es: abatement 2, ameril 3.
voor re: acolissie 1. Onzeker is acoert (Mnl. Wk.).

in voor de: illoyaal 4.

pour voor par: pourpein 2 (parpein 2).

Opm. Antecedent (Fr. précédent) komt in de 16e eeuw in Frankrijk voor.

3. Vertaling van het prefix (vgl. p. 32)

in voor en: ingien 3, inqueste 3, interineren 5, intreie 3.

jeghen voor contre: jeghenrolle 2.

mis voor mes: misavontuur 4 (Maj. Frans), miskief 2, miscontentement 4 (Maj. Frans), mispacien 2, misnus 2.
Voor in: misfortuin 4 (Maj. Frans).

on voor in: oncompleet (CORN. v. LENNEP). Onpaar 3 kan Latijn zijn.

ont voor es: ontsapperen 1.

te voor des, di: tebabbaert 2, tebarenteren 1, tefalgiren 1, teliveranse 2, telivereren 1, tescoffieren 1.
Voor es: temayeren 1.

ver voor des, dis: verstorberen 2.
Voor en: vernooi 1.
Voor es: verbauwereerd 3, verlaisieren 1, verstoren 1.
Voor re: vercoeveren 1, verkoevereren 3, vermonteren 1, vernoiert 1, verpozen 3, verposeren 2, verspijt 1.
Misschien horen hierbij verbastaarden 3, verdubbelen 2, verduren 4.

Omtrent deze woorden valt het volgende op te merken. *Is* voor *es* kan ook een gevolg van latinisatie zijn; zie „Essai", p. 91. Het is van veel der bovengenoemde woorden niet zeker of wij wel met een substitutie van het prefix hebben te doen: zo kan *verstorberen* bij ons uit *ver* met een geapokopeerde vorm *storberen* zijn samengesteld, evenals *verstoren* zowel aan Fr. *restorer* als *estorer* kan beantwoorden. Tot de vertaling zal bij sommige woorden zeker hebben medegewerkt dat inheemse equivalenten hetzelfde Germaanse prefix hadden. Vergelijk hiervoor p. 334.

Voor de latinisatie van prefixen, zie „Essai", p. 87 en vlgg.

Franse afgeleide woorden.

A. *Nominale Afleiding.*

I. Over de suffixen.

In de Klankleer heb ik lijsten gegeven van de met de volgende suffixen gevormde woorden: *ade* (p. 129), *at* (p. 129), *al* (p. 129), *oir* (p. 130), *age* (p. 130), *able* (p. 131), *ière* (p. 134), *aire* (p. 134), *et* (p. 135), *el* (p. 136), *ier* (p. 147 en 173), *eit* (p. 147), *é* (p. 147), *el* (p. 147), *eur* (p. 150), *eus* (p. 150), *ie* (p. 153), *ique* (p. 155), *if* (p. 156), *iste* (p. 157), *isme* (p. 157), *ure* (p. 160), *ant* (p. 179), *ance* (p. 179), *ent* (p. 181), *ence* (p. 181), *ment* (p. 182), *on* (p. 184), *in* (p. 187).

Het is niet zonder belang deze lijsten te vergelijken met die van de suffixen die bij ons andere vervangen hebben (zie hieronder) of van de suffixen die bij ons dienen om nieuwe woorden te vormen (zie Hoofdstuk VII). In de vierde periode zijn van alle suffixen de voorbeelden het talrijkst, hetgeen verklaard kan worden door het groot aantal woorden dat in de laatste tijd tot ons is gekomen; men vergelijke p. 36. Woorden op *ade* komen, zoals vanzelf spreekt, alleen in de twee laatste tijdvakken voor; ook in het Frans is het nl. een jong suffix. Over de verklaring van het sukces dat *age*, *ment*, *teit*, *ier*, *ist* bij ons hebben gehad, zie p. 125.

II. Suffixverandering

In de Klankleer is meer dan ééns sprake geweest van de verandering van een suffix. Ik zal hier de verschillende gevallen grooperen, en rangschik de woorden volgens het suffix dat vervangt.

1. Frans suffix vervangen door een ander Frans suffix.

ade

vervangt at: chokolade 4, pissade 2.
" atie: Onzeker is predicade 1, dat voor predikage kan staan en trouwens uit het Latijn kan komen.

Vergelijk over *ade* voor *at*, Dr. KLUYVER, in „Tijdschrift", XVII, 47. *Sukade* kan zó uit het Frans zijn overgenomen, of bij ons uit *sukate* zijn veranderd. Waarschijnlik is niet aan het Frans ontleend de vorm *stoccade* (Fr. *estocade*, Ital. *stoccata*). Heeft KILIAAN zijn *balade* „dans" zelf uit het Ital. *balata* veranderd? Over *blokkade* (Fr. *blocus*), zie p. 338.

age

vervangt ation: fabricage 4, combinage 4 (M.), predecage 1 (dat ook uit het Latijn kan komen).
" ais: palage 2.
" as (ats): grimmagie 3.
Opm. Plantage behoeft niet uit plantation te komen, daar dezelfde vorm in de 17ᵉ eeuw in het Frans voorkomt.

Misschien zijn de beide eerste veranderingen geen suffix-substituties; het kan zijn dat, voor een deel altans, deze overgang foneties is. Immers *-atie* wordt bij ons soms uitgesproken als *-aasje*, en dit kan òf door invloed van *-age* òf ook onafhankelik daarvan tot *aazje*, *aže* worden (p. 265). De tegenovergestelde overgang vertoont *disavantatie*. Op *palage* kan Lat. palatium gewerkt hebben. Of *grimmagie* inderdaad in de taal heeft bestaan, is moeielik uit te maken, daar het alleen bij KILIAAN voorkomt. Over *despage*, zie de Woordelijst.

al

vervangt el: differentiaal 4.
" oir: ploraal 2.

Dit is een latinisatie. Vergelijk „Essai", p. 48. Over *ploraal*, zie „Essai", p. 50.

ant

vervangt ien: collegiant 4, theologant 4. Misschien ook komediant 4.
" eur: spekulant 4.

De beide laatste vormen komen ook in het Zweeds voor.

ard

vervangt eur: tassaert 1.
" ier: Onzeker is cagiaerd 3.

Daar waar *aard* in plaats van *aar* komt, mag men paragoge van *t* veronderstellen (p. 296). KILIAAN vermeldt *beveruaert* naast *beveruelle*.

at

vervangt ard: plakkaat 3.
,, as: camocaat 2.
,, ache: garnate 1.

Opm. Over idolaat zie p. 281.

ee (deelwoorduitgang)

Voor i: hachee 4.
,, u: mentenee 4.

Deze substitutie staat in verband met de uitbreiding die, in de Infinitief, de uitgang *eren* gekregen heeft ten koste der andere konjugaties. Zie p. 318.

el

vervangt al: fondamenteel 4, immoreel 4, Juvenel 1 (p. 132), kareel 3 (p. 148), kapiteel 3, kommerciëel 4, margineel 4 (M.), matrimonieel 4 (Boey; naast -aal bij M.), moreel 4, moteel 1 (p. 132), origineel 4, pastorel 4 (M.), sentimenteel 4, vasseel 1 (p. 132).
,, é: Onzeker is momentaneel 4. Notarieel 4 in de vorige groep?
,, et: bekkineel 1, cussineel 2. Misschien karspeel 2, corbelle 2.
,, iaire: extrajudicieel 4 (M.). Onzeker is pekunieel 4.
,, ier: financiëel 4.

Ook in het Zweeds komt *commerciell* voor.

eie

vervangt ade: Onzeker zijn baleie (KIL.), kemeneie (KIL).
,, el: lamprei 4 is onzeker.

erre

vervangt el (eur?): menestreerre 1 is onzeker.

Het is zeer de vraag of wij hier substitutie van het suffix *-erre* mogen aannemen, daar dit een verbaalsuffix is (zie p. 320).

Op p. 173 hebben wij verscheidene woorden geciteerd waarin *ere*, *eer* in plaats van *ier* is gekomen; wij vermoedden dat dit ook als een suffixverandering is te beschouwen; doch te ontkennen valt het niet dat de mogelikheid ener fonetiese ontwikkeling niet is uitgesloten. *Scoleer* 1 kan uit Ofr. *escoler* komen.

et

vervangt el: Onzeker is valkenet 3.
,, on: Onzeker is clarette 4.
,, ot: Onzeker is marmet 2.

eus

vervangt eur: diffamoos 2, flatteus 4, komplimenteus 4, tapageus 4.
,, oce: atreus 4.

Ook in het Frans zijn *eur* en *eux* voor een deel samengevallen, een gevolg van het verstommen der *r* van *eur* (NYROP, I, § 364). Bij ons zal meegewerkt hebben de on-Nederlandse klank van het suffix *eur*, waarvan de lange open à in het Nederlands geen equivalent had; men vindt dan ook *eur* vaak onder de suffixen die vervangen zijn (zie bij *ard*, *erre*, *ier*, enz.).

ie

vervangt ique: botanie 4, gymnastie 4 (naast -iek), pedagogie 4 (naast -iek).

Deze vervanging is natuurlik, wegens het grote aantal woorden op *ie* (p. 153). Vgl. Ned. Wk. s. v. *botanie*.

ique, istique

vervangt isme: journalistiek 4, romantiek 4, rumatiek 3.

Zie het grote aantal woorden op *iek*, p. 155.

ier

vervangt eur: juglier 3, partrisier 2, pestier 1, pingier 3, plaidier 1.
Misschien behoren hierbij artillier 2, herbergier 2, provensier 2. Vergelijk nog blasier 2, vertaling van souffleur in „Matth. Anal.", I, 282.
vervangt aire: brevier 3, musketier 3, scapulier 2.

Zie over deze laatste vormen, „Essai", p. 61 n. 2. Wat de eerste groep betreft, zo verdient de aandacht het feit dat, naast de vormen op *ier*, van *partrisier*, *plaidier* vormen op *eerre* voorkomen, die natuurlik met *ierre* afwisselen (zie hierna de „Verbale Afleiding"). Zo staat naast *murmureerre murmurier* 2. Over *rustier*, zie de Woordelijst.

in

vervangt ien: Zie de voorbeelden op p. 193.
Misschien behoort ook naturijn 1 (naast naturien 1) hierbij.
vervangt i: arabijn 1, gorgerijn 2. Onzeker is karmozijn 3.
„ ain: Onzeker zijn dozijn 1, waardijn 1 (p. 190 en 193).
„ ique: colerijn 2, melancolijn 2.

Opm. Zie over Allijn, p. 157, en over Hoeslijn, „Taal en Letteren", 1897, p. 102, n. 1. Vergelijk fronsein 2 naast frontijn.

De wisseling van *i* en *in* kent ook het Fransch, bijv. *porc espi* naast *porc d'espine*, *armoisi* (16e e.) naast *armoisin*. De vorm *dozijn* vindt men ook in het Zweeds (*dussin*).

ien (icien)

vervangt ain: vilien 2.
„ ique: colerien 1, lethargicien 2, melancolien 2.

iste, eriste

vervangt eur: artillerist 4, kavalerist 4, komponist 4, prokurist 4. Vergelijk topedist 4 met Fr. torpilleur.
" ien: epikurist 4.

De beide eerste woorden kunnen onafhankelik van het Frans bij ons zijn gevormd van *artillerie*, *kavalerie*. Ook het Zweeds heeft *artillerist*, *kavalerist*. *Komponist* hebben wij waarschijnlijk uit het Hoogduits, evenals *prokurist*. *Epikurist* kan bij ons gevormd zijn naar *epikurisme*.

oen

vervangt ain: calkoen 1.
" el: Onzeker is marsoen 1.
" ot: Onzeker is gaffeloen 1.
Opm. Over gorgone 2, zie p. 278.

Geïsoleerde Veranderingen.

anonymiteit 4 (Fr. anonymat), divident 4 (Fr. dividende), Galilien 1 (Fr. Galiléen, p. 232), gamalien 2 (p. 187 en 232), jolijs 1 (Ofr. jolif), jolijt (zie Mackel, „Die Germanischen Elemente im Franz.", p. 34; Behrens, p. 166), cameresse 1 (Fr. chambrière; invloed van ersse?), kauwersuene 3 (Kiliaan), konservatief (Fr. conservateur; ook in het Hoogduits en het Zweeds), kornelle 3 (kornoelje), mercurinal („Essai", p. 51), mobilair 4 (Fr. mobilier), palloer (palure, p. 163), potente 1 (Fr. potence), tannine 4 (Fr. tannin, p. 295), schavot 2 (scafaut 1). Intrensiek 4 kan ook uit het Latijn komen. Bochus kan worden verklaard als een kontaminatievorm van Ofr. bocheus met bochu (Fr. bossu).

Deze lijsten tonen dat de suffixverandering in de overgenomen woorden geen gewichtige rol speelt. De opgesomde vormen zijn voor een groot deel zeldzaam, niet zelden zijn het unica. En soms kan men in twijfel staan, zoals ik reeds deed opmerken naar aanleiding van enkele der woorden, of men met een verandering van suffix of wel met een nieuwe formatie te doen heeft.

2. Vertaling van het suffix.

Het is moeielik ook dit geval met zekerheid vast te stellen, daar het altijd mogelik is dat het woord bij ons, onafhankelik van het Frans, is gevormd. Ik bepaal er mij dan ook toe hier, bij wijze van voorbeelden, enige dier afleidingen die voor een dubbele verklaring vatbaar zijn, bijeen te zetten.

allegheringhe (V. C. allegatio), centken 4 (centime?), jolivecheit 1, manteringe 2 (menterie?), rolerijker 2.
finalic 2 graeelik 1, instantelijk 3, joylec 2, patientelic 2, subtilike 1.

3. Germanisatie van het suffix.

a. *Zonder akcentverplaatsing.*

Deelwoorden.

Ook hierbij is het niet altijd uit te maken of de afleidingen naar het voorbeeld van de Franse afleidingen op *e* zijn gevormd.

gedanteert 2, geëngient 2, gefiguert 1, gefluweelt 2, gefreteleert 2, gefringet 2, gefuereert 2, gekarteelt 1, gecostumeert 2, gecroneert 1, genatuert 1, geparenteerd 4 (p. 303), gepassineert 2, geprijst 1, gepunt 2, gesenekt 1.

inne.

Voor Fr. esse: meesterinne 1.
„ „ aine: soverinne 2. Zie p. 192.
Vergelijk regularinne 2 naast regularisse 2.

b. *Met akcentverplaatsing.*

el.

Voor Fr. el: bmerle 2, kamel, kanel, kappel 2, keavel 1. Twijfelachtig zijn: fasselhout 2, fimel 3 (femele).
Vgl. Westvl. moezel, muizel (musele).
Zie voor truffel (truweel), p. 292.
„ „ ale: cimbel 4, springhel 3.
„ „ il: doezel 4, smarel 1. Onzeker is de uitspraak van aisel 2 (azijn).
„ „ ole: pingel 4. Siepel 4 kan Italiaans zijn.
„ „ uel: teersel 2 (tarceel).

Zoals men ziet, heb ik bij enkele woorden het datumcijfer niet ingevuld; het is nl. niet altijd vast te stellen wanneer de verplaatsing van het akcent heeft plaats gehad; Middeleeuwse woorden op *el* kunnen het akcent op die lettergreep hebben gehad. Deze opmerking geldt ook voor de woorden op *en* en op *aard*.

Van sommige dezer woorden, nl. die welke zeer vroeg zijn overgenomen, is het niet uit te maken of zij zijn overgenomen uit het gesproken Latijn. Vergelijk „Essai", p. 34.

en.

Voor Fr. in: baudeken (baldakijn 1), kussen (kussijn 1).

er.

Voor Fr. ier: avonturer 3, bunder 1, grauuder 3, grosser 2, hospitaler 2, cabretter 2 (cabaretier), kalender 4, carmer 2, kolder 1, cordewanner 2, credentzer 4 (M.), laeter 3 (latier), merser 2, pantser 2, pensener 2, persker 1, rollener 3, schoolre 2 (scholier), somer 1, vijver 2. Vergelijk panter in „Essai", p. 100.

Voor Fr. eur: assayer 3, bliter 3, cater 3, cornemuser 2, pointer 2. Misschien ook tromper 1.
„ „ aire: apoteker 2, baseler 3.
„ „ ard: Rosbeier 2.
„ „ ir: elixer 4, saffer 3.
„ „ ure: couter 1. Onzeker is molster 2.
Misschien hoort hierbij brandere 2 (brandeel).

Vergelijk voor deze groep „Essai", p. 33. Veel van deze woorden zullen bij ons uit het Hoogduits zijn gekomen; *kalender* waarschijnlik uit het Engels. De andere kunnen op rekening van het gesproken Latijn worden gesteld.

erd, aard.

Voor Fr. ard: bastaard, beggaert, buizerd 3, lombert 3 (lommerd), luipaard, mosterd, ponjaard, rampaard, ruwaard, standaard, tabbaert.

Voor de datum, zie p. 310.

iër.

Voor Fr. ien: agrariër 4, vegetariër 4.

Deze woorden zullen wel uit het Hoogduits komen.

ies.

Voor Fr. ien: artesies 4, olympies 4, sanguinies 4, veneries 4.
„ „ ique: alfabeties 4, akousties 4, algebraies 4, anemies 4, anthropologies 4, antisepties 4, aristokraties 4, asceties 4, automaties 4, biografies 4, botanies 4, chronologies 4, cylindries, demokraties 4, dynamies 4, ekonomies 4, encyklopedies 4, entomologies 4, epidemies 4, estheties 4, filologies 4, fotografies 4, galvanies 4, gastries 4, genealogies 4, harmonies 4, heliografies 4, heraldies 4, hermeties 4, hydrografies, hygiënies 4, humoristies 4, jezuïties 4, lexikografies, lymfaties 4, linguïsties 4, mikroskopies 4, mythies 4, orografies 4, orthografies 4, paleografies 4, patriotties 4, pyrotechnies 4, polytechnies 4, romanties 4, satanies 4, symmetries 4, syntakties 4, syphilities 4, stenografies 4, telefonies 4, telegrafies 4, typografies 4, topografies 4, trigonometries 4, vulkanies 4, zoölogies 4.
Met iek naast ies: despoties 4 (-iek 4), diabolies 4 (-iek 4), excentries 4 (-iek 4), elasties 4 (-iek 4), elektries 4 (-iek 4), polemies 4 (-iek 4), tirannies 3 (-iek 4).
Naast al deze woorden op -ies heb ik er ongeveer 110 gevonden die ook uit het Latijn kunnen komen; van deze hebben de volgende ook een vorm op -iek, of hebben die gehad: apostolic 4 (v. d. W.), aromatyk 4 (v. d. W.), fanatiek, fantastiek, fysiek, flegmatiek, identiek, ironiek, komiek, kritiek, melankoliek, metriek, organiek, paniek, periodiek, plastiek.

Het blijkt dat slechts voor twee woorden tussen de vorm op *-ies* en die op *-iek* dit verschil bestaat, dat het eerste een bijvoegelik, het tweede een zelfstandig naamwoord is.

Dat bovenvermelde woorden alle onmiddellik uit het Frans zouden komen, wil ik niet beweren; vele kunnen aan het Hoogduits zijn ontleend; eigenlik

is *-ies* eerder een Duits dan een Nederlands suffix; alle woorden op *-ies* zijn jong in onze taal. Ook in het Zweeds komt naast *-ik -isk* voor.

Sommige kunnen ook bij ons gevormd zijn: zie Hoofdstuk VII.

Slechts twee woorden op *-iek* hebben geen vorm op *-ies*, nl. *politiek* en *rustiek*.

sche, erse, igge.

Voor Fr. esse: clerkersse 1 (clergesse), meesterse 1 meesterigge 1 (meesteres), patroensche 2 patronersse 2 (patrones).

Deze afleidingen kunnen ook bij ons zijn gevormd. Zie Mnl. Wk., II, kol. 722.

4. Latinisatie van het suffix.

Ik kan in het algemeen volstaan met hiervoor te verwijzen naar mijn „Essai" (p. 48 over *-aal*, p. 51 over *-aan*, p. 52 over *-ijn*). Alleen die woorden waarin *-aar* de plaats van een Frans suffix heeft genomen vermeld ik hier (vgl. „Essai", p. 62 n.)

aar.

Voor Fr. ier: benkelaar 1, gaardenaar 2, caertenaer 2, kandelaar 1, cancelaer 1, cappellaar 3, pijckenaer 3, plaesteraere 2, poortenaar 1, provendaar 1, scotelaar 2, soldenaar 2, templaar 1, valkenaar 2. Misschien ook camerner 1.

Vergelijk hoeraar 1 naast hoerier, lochtenaer 2 n. lochtingier.

„ „ eur: calandenaar 1.

„ „ er: maetselaer (Mnl. Wk.). Dit woord zou ook in de eerste groep geplaatst kunnen worden.

Waar aan *aar* in het Oudfrans *aire* beantwoordt, kan die verandering foneties zijn (p. 167), doch dan valt het akcent op de uitgang. In *papelare* 3, *goegiaer* 2 kan de afwezigheid van de slot-*t* een gevolg zijn van de late datum van de ontlening (vgl. p. 255).

AANHANGSEL.

Verfransing van Suffixen.

Op p. 22 is sprake geweest van de verfransing van een Latijns suffix; ook andere niet-Franse suffixen kunnen worden gefranciseerd. Zie Verdam, „Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal", p. 154. Ik vermeld de volgende gevallen.

el wordt eel: fackeel 3, greffeel 1, morteel 2.
ere wordt ier: issuwier 2 (issuere).
erse wordt eres: moordenares, enz.
et wordt geakcent.: aget 2 (git).
in wordt geakcent.: koningin, enz
ijn wordt geakcent.: woestijn.
elen, eren worden geakc.: martélen, martéren (Mnl. Wk.).
ie wordt geakcent.: politié, zoals vaak gehoord wordt.

III. Vormverandering der suffixen.

a. Epenthesis.

1. Van en.

ier wordt enier: drapenier 2 (drapier 2), frutenier 2 (frutier 2), lormenier 2 (lormier 2), mersenier 2, peltenier 3 (peltier 2), pickenier 3 (pyckier 3), poitenier 1 (poitier), rentenier 4 (rentier 2), rollener 3, roosenier 3 (rosier 1), soudenier 1 (soudier 1).

Misschien behoren hierbij quartenier 1 en partenier 4 (M.).

ist wordt enist: lampenist 4.

eren wordt eneren: muizeneren 3.

Opm. Aalmoezenier 1 (almissier 2) is zonder twijfel afgeleid van aalmoezene. Lumeniere 1 (lumiere 1) beantwoordt aan Mhgd. lumeniere, en heeft misschien in het Oudfrans bestaan.

Ter vergelijking vermeld ik 1) de volgende woorden, waarin de inlassing heeft plaats gehad vóór *-aar* of *-er*: *custenaer* 1 (*koster*), *poortenaer* 1 (*poorter*), *provendenare* 1 (*provendare* 1), *scolenaer* 2 (*scolaar* 1), *trompenaar* 2 (*tromper* 1); 2) een werkwoord op *-eren* gevormd van Germ. stam: *hoveneren* 1 (*hoveren*); 3) het bij ons gevormde subst. *mantenerimghe* 2 (naast *manteringe* 2).

In het Oudfrans schijnt de epenthesis van *en* een enkele maal voor te komen: ik vond *chartenier* naast *chartier*. Het is echter door bovenstaande woorden zeker dat hij bij ons onafhankelik is van het Frans; *lampenist* is te jong dan dat men deze vorm met Ofr. *lampene* in verband zou mogen brengen. Hoe is hij te verklaren? Zeker doordat *-erare* (uit *-er* + *are*, bijv. *morderere*, *moordenaar*) door dissimilatie *enare* is geworden (voorbeelden bij Van Helten, p. 211), en van dit suffix uit zal *en* ook vóór andere suffixen zijn ingelast. Dat *enier* onmiddellik uit ouder *erier* zou komen, is daarom niet waarschijnlik, omdat de woorden op *erier* minder talrijk schijnen te zijn. Zie onder N°. 2.

2. Van er.

ie wordt erie: tyrannerie 2 (tyrannie 2).

ier wordt erier: draperier 2 (drapier 2), mercerier 2.

eel wordt ereel: Misschien in brandereel 2 (brandeel 2).

Onzeker zijn bartereer 2 en ermerijn 1 (hermerijn).

Inheemse woorden vertonen dezelfde verandering: *ammanerie* 2 (*ammanie* 2), *gokelrie* 1 (*gokelie* 1), *looserije* 3 (*losie* 2), *monikerie* 2 (*monikie* 1). Dus vóór Franse suffixen.

In het Oudfrans vind ik *diablerie* (naast *diablie*), *mahomerie*, *marechausserie* (n. *marechaussie*), *ribanderie* (n. *ribaudie*). Het is niet onwaarschijnlik dat Oudfranse doubletten de stoot hebben gegeven tot de Nederlandse formatie.

3. Van n.

erie wordt ernie: pompernie 2 (pomperie 3), trufernie 2 (truferie 3), truwanternie 2 (truwanterie 2).

Vergelijk de inheemse woorden: *loddernie* 2 (*lodderie* 2), *razernij* 2 (*razerij* 2), *smekernij* 2 (*smekerie* 1), *tovernie* 1 (*toverij* 1), *tuischernie* 2 (*tuischerie* 2). Vergelijk pag. 339.

4. Van el, il.

oen wordt elioen: caucilioen 2 (caucioen 2), schorpelioen 2 (schorpion 1).
ier wordt -elier: Onzeker is anjelier 3 (angier 3). Vgl. „Tijdschrift", XVII, 147.
eren wordt eleren: frutseleren 2, gefretteleert 2.

Vergelijk de bij ons gevormde woorden *schermutseling* 2 (*schermutsinge* 3; het werkwoord *schermutselen* 3 is jonger), en *hovelieren* 2 (*hoveren*).

Onzeker is het of *mamonet* uit *mamet* is gevormd door inlassing van *on*. Zie over *esbatonnement* p. 301. *Assuradeur* 4, *raffinadeur* 4 kunnen door het Italiaans verklaard worden.

b. Synkope.

Van er.

Vóór ie: pesterie 1, sekretarie 4, tavernie 2, tresorie 1.
Misschien behoort hierbij librie 2, naast librarie 1, waarin a in klank weinig van o verschilde. Onzeker is het of hier de plaats is van faktorij 3, daar in het Oudfrans ook factorie voorkomt.
Vóór ier:
Misschien mag men hierbij rekenen librier 3 (librarier 2), tresier 2 (tresorier 2), waarvoor dezelfde redenering geldt als voor librie.

Zouden dit hyperkorrekte vormen kunnen zijn, gevormd naar aanleiding van *erie* voor *ie*, *erier* voor *ier*?

Twijfelachtige voorbeelden van synkope zijn *poelier* 3, *schampioen* 3 (*schampelioen* 3) en *sofisterij* 4 (Fr. *sophistiquerie*).

IV. Vormverandering van de stam.

Ik wil hier spreken over de aanpassing van het afgeleide woord aan het stamwoord (of het woord dat daarvoor wordt gehouden). In de paragraaf van de vóórtonige klinkers is meer dan ééns daarvan sprake geweest (zie o. a. p. 207, 225, 230, 237). Zie ook Ned. Wk., s. v. *age*. Ik noem de werkwoorden tegelijk met de nomina.

aalmoezenie 2, aalmoezenier 3, aalmoesniere 1, admiraliteit 4, antikitair 4, bailluage 2, bekkineel 1 backeneel 2, blazoeneren 4, bruinelle 3 bruinet 3, bruinete 3, bureaulist 4, fatsoeneren 4, fijnancie 3, forcestier 1, gaardenier 1, halsbergier 2, halsbergoel 1, helmbaardier 3, impetueusiteit 4 (M.), juweellier 3, canoninxdie 3 (canesie), kempioen 1 (kampioen), Coenradijn 1 (Ro., 6282; vgl. Coradijn, 6313), kopiist 4, kruisette 3, legateren 4, lijnisel 3, maerschalkie 1, maerschalkerie 2, meesterie 1, meubilair 4, negerij 4, origineeliteit 4, palmeel 2, pelegrijnmaedse 1, pleineren 3, poortier 3, prelegateren 4, priestrage 2 priesterage 3, rantsoeneren 4, reinaerdie 2, relievement 4, renforteren 4, scotelare 2, schriftoer 2, schriftare 1, slavine 1, suikerij 2, tapijtserie 2, tegelerie 2, valkenier 2, valkenrie 2, vileinije 3, violist 4, zadelarie 2, enz.

Onzeker zijn: clerkersse (p. 312), laserie 2, meesteres (p. 339), valckenet 3.

In de volgende woorden geldt de aanpassing slechts de klinker waarvan de open uitspraak wordt aangegeven door verdubbeling van de volgende medeklinker:

bastonnier 2, bellier 3, foretteren 2, forettier 2, galopperen 4 (waloperen 1), cabarettier 2, cachetteren 3, coperrose 2, matten 1, modelleren 4, musckettier 3, ostellier 2, pottage 2, prisonnier 3, rappier 3.

Opm. Controverteren 4 is een pseudo-latinisering.

Het is ook hier niet altijd mogelik zuiver Nederlandse formaties te scheiden van die welke oorspronkelik Frans zijn. Is bijv. *glotternie* een aanpassing van *gloutonnerie* aan *glot*, of wel is het bij ons, onafhankelik van het Frans, van *glot* gevormd? De eerste onderstelling is waarschijnlik, maar zekerheid is niet te krijgen. Evenmin omtrent: *duelie*, *kerkerier*, *cloosterie*, *proosdij*, enz. In elk geval zouden wij bovenstaande lijsten nog kunnen uitbreiden. Is *distilleerderij* bij ons van *distilleren* gevormd, onafhankelik van Frans *distillerie*? Is *exporteur* door ons gemaakt van *exporteren*, naar het model van Frans *exportateur*?

Zie voor andere voorbeelden van aanpassing van het afgeleide woord aan de stam de paragraaf van de „Volksetymologie", en p. 8 en 32.

B. *Verbale Afleiding.*

Franse werkwoorden zijn nooit, zoals de andere woordklassen, onveranderd overgenomen: steeds is de uitgang aangepast aan de Nederlandse verbaaluitgangen, door vervanging van de Franse Infin.-uitgang of door bijvoeging van *en*. Eigenlik zouden dus deze laatste verbale afleidingen in het Hoofdstuk VII thuis horen. Evenwel, dan zouden wij een scheef beeld krijgen. Immers *brasseren* staat dichter bij *brasser* dan bijv. *blaamte* bij *blaam*; men moet *brasseren* identificeren met *brasser*, daar deze laatste Franse vorm nooit onveranderd hier voorkomt. Ik beschouw dus *eren* als geheel gelijk aan Fr. *er*, en plaats de werkwoorden met die uitgang dus in dezelfde paragraaf als die op *en*.

Ik heb de Afgeleide Werkwoorden behandeld in „Tijdschrift", XXI, 297.

I. Vormverandering van het suffix.

1. **Vertaling van het Franse suffix.**

a. **en** voor Fr. **er, ir, re.**

Het is niet altijd uit te maken of de werkwoorden die hier in aanmerking komen, wel in deze afdeling thuis behoren. Nemen wij *fabrieken*; dit kan van Fr. *fabriquer* komen met vertaling van het suffix, doch het kan ook bij ons van *fabriek* zijn afgeleid, en zou in dat geval in Hfdst. VII geplaatst moeten worden. Alleen wanneer geen substantivum in het Frans voorkomt waarvan het werkwoord in kwestie zou kunnen zijn afgeleid, staat het vast dat het bij ons van de Franse stam is gevormd. Voor de andere moet men naar middelen omzien om zekerheid te krijgen [1].

[1] Vergelijk voor dezelfde kwestie in verband met Latijnse woorden in het Engels: Pogatscher, *Zur Lautlehre der Griech. Lat. und Rom. Lehnworte im Altenglischen*, §§ 9 en 270.

Zeker zijn uit het Frans afgeleid:

1. Omdat geen substantivum voorkomt: acauten 2, benediën 1, bersen 1, brassen 2, facsen 3, huken 1, kastijden 1, mailloten 2, malediën 2, musen 1, restoren 2, schuren 2, enz.
2. Wegens de betekenis: bootsen 4, feesten 1, haasten 1 (de verschillende betekenissen komen volmaakt overeen met die van Fr. hâter), fabricken 4 (want uit de betekenis die fabriek bij ons heeft, zou die welke aan fabricken eigen is, niet te verklaren zijn.
3. Wegens de vorm: accorden 2.
4. Om een andere reden: pressen 4 (daar het subst. presse bij ons zeldzaam is).

Daarentegen zijn zeker bij ons van het substantivum gevormd de werkwoorden geciteerd Hfdst. VII, p. 341.

Onzeker zijn o. a. cessen 1, fiënten 2, maelgetten 2, parselen 2, raketten 4, secorsen 1.

Vooral hierom zou men gaarne meer zekerheid hebben, om te kunnen bepalen of de Nederlandse woorden van de Franse sterke of van de zwakke stam zijn afgeleid. Indien het vaststond dat *grieven* van *grever* kwam, zou men de konkluzie mogen trekken dat de sterke stam het uitgangspunt van de nieuwe formatie is geweest, gelijk dat, zoals *prüfen* bewijst, in het Hoogduits soms het geval was. Maar voor het Nederlands ontbreekt een vast bewijs; *grieven* bijv. zal wel bij ons van *grief* zijn gevormd. Ik kan alleen enige waarde hechten aan de vorm *meinen* (De Bo) naast *menen*, *mennen*, die inderdaad op de Oudfranse sterke vorm *mein* zou wijzen, maar het is onzeker of dit woord uit het Frans komt. Dat daarnaast afleidingen van de zwakke stam werden gevormd bewijzen *acouiscieren* 1 (p. 254 en 340), *plooien*, *proeven* [1]). Men vergelijke hetgeen naar aanleiding van *veruwien* en *vernoien* is gezegd in „Taal en Letteren", 1897, p. 137.

Opm. Enige dezer werkwoorden zijn in het Nederlands sterk geworden: pluizen 3, prenden 1 komen zeker uit het Frans; fijnen 1, pijpen 1, prijzen 1, fluiten 2 kunnen ook bij ons van een substantivum zijn gevormd; schrijven kan ook aan het Latijn zijn ontleend.

In verband met deze door vertaling van het suffix gevormde werkwoorden, moeten wij die op *-eren* ter sprake brengen, wegens de dubbele formaties die eenzelfde werkwoord soms vertoont.

Dat de werkwoorden op **-eren** oorspronkelik gevormd zijn van de Franse Infinitief lijdt geen twijfel. Ook het Hoogduits en het Zweeds vertonen zulke formaties. Men zou geneigd zijn de afleidingen van de Infinitief als een ontlening aan de geschreven taal te beschouwen, tegenover de afleidingen van de stam, die aan de gesproken taal zouden moeten worden toegeschreven. Deze verklaring zou kunnen worden gesteund door het feit dat het Engels, waarin de Franse woorden oorspronkelik altijd uit de mond van Fransen zijn overgenomen, geen Franse werkwoorden in de Infinitiefvorm heeft ontleend maar alleen in de stamvorm [2]).

[1]) In het Middelengels komen sterke en zwakke vormen naast elkaar voor: *moveth* n. *meve*, *proven* n. *preve* (Ne. *reprieve*). Zie Behrens, p. 152.

[2]) Ook de aan de Latijnse spreektaal ontleende werkwoorden zijn alle in de stamvorm overgenomen.

Evenwel, naar de heer HESSELING mij meedeelde, heeft het Nieuw-Grieks langs niet-geleerde weg talrijke Infinitieven uit het Italiaans overgenomen (bijv. *πιάζω*). Men moet dan ook van bovenstaande scheiding afzien; ter verklaring van de grote plaats die de Infinitief, ook in de mondelinge ontlening speelt, kan men trouwens wijzen op het veelvuldig voorkomen ervan met hulpwerkwoorden van tijd en van wijze.

Het is onnodig hier voorbeelden van werkwoorden op *-eren* te geven, zij zij zijn overtalrijk. Zelfs hebben wij zelfstandig werkwoorden op *-eren* gemaakt, waarover men zie het Hoofdstuk der Nieuwgevormde woorden (p. 340). Ook in Latijnse woorden hebben wij *-are* door *-eren* vervangen. Het schijnt dat in de latere tijd bijna uitsluitend werkwoorden op *-eren* voorkomen, terwijl de verba die van de Franse stam zijn afgeleid, vooral in de vroegere tijdvakken zijn overgenomen.

De werkwoorden met dubbele vorm verdienen vooral onze aandacht. Ik heb er vele van opgenoemd in mijn bovenaangehaald artikel. Hier vermeld ik alleen die welke zeker van de Franse stam zijn afgeleid, en voeg er enige bij, die ik sedert heb gevonden:

boerden 2 boerderen 1, boorden 3 borderen 1, bootsen 3 boetseren 3, brassen 2 brasseren 2, cessen 1 cesseren 1, dobbelen 2 dobbeleren 1, fabrieken 4 fabriceren 4, fresen 3 frezeren 4, faelgen 1 faelgieren 1, gerrelen 1 gerruleren 2, groepen 4 groeperen 4, grongen 2 grongeren 1, kabassen 3 kabasseren 3, kolen 1 koleren 2, laveien 3 laveren 1, leveren 1 livereren 1, manken 3 mankeren 4, matten 1 matteren 2, payen 1 payeren 1, passen 1 passeren 1, persen 1 perseren 2, pinssen 3 pinchieren 2, polijsten 1 policieren 1, renvoyen 4 renvoyeren 3, restoren 1 restaureren 4, rooien 1 royeren 3, tenten 1 tenteren 4, trossen 1 trosseren 1, verpozen 3 verposeren 2.

Het is wel merkwaardig dat zoveel werkwoorden in dubbele vorm zijn overgenomen; vooral is dat vreemd voor die welke ongeveer in dezelfde tijd hierheen zijn gekomen. Hoe hebben wij in dat geval die dubbele ontlening te beschouwen? Dat beide vormen onafhankelik van elkaar zouden zijn ontleend, is niet waarschijnlik. De werkwoorden op *-eren* als „geleerde" vormen te beschouwen gaat ook niet aan, zoals wij hierboven zagen. Zou men misschien de verhouding tussen de dubbele vormen aldus mogen kenschetsen dat die op *-eren* oorspronkelik in een beschaafder kring zijn gebruikt. Dit zou het geval kunnen zijn met *boerderen* „toernoien" naast *boerden* „schertsen", en misschien met *cesseren*, dat zeldzaam, naast *cissen*, dat gewoon is. Meestal is de vorm op *-eren* jonger; in dat geval kunnen wij haar ook als een franciseriug van de oudere stamformatie beschouwen. Is er een belangrijk verschil van datum tussen de ontlening der beide vormen, dan moeten wij aannemen dat zij onafhankelik van elkaar zijn overgenomen. Zie verder over deze kwestie „Tijdschrift", XXI, 312 (waar ik echter op *-eren* als ontlening uit de schrijftaal te veel de nadruk heb gelegd).

b. **en** voor Fr. **ier**.

Onzeker zijn folen 2, subtilen 2, die ook bij ons kunnen zijn gevormd.

2. Frans suffix door een ander Frans suffix vervangen.

eren

vervangt ier: logeren 1 (: onververt, Gr. O., II, 1104). Andere voorbeelden op p. 233. Misschien ook beneficeren 4, prejudiceren 4.
„ ir: floreren 3, foerneren 4, menteneren 4, nampteren 3, obederen 4, scofferen 1, warneren 1. Vgl. „Tijdschrift", XXI, 301.
„ re: brayeren 1, componeren 3 („Essai", p. 147).

ieren

vervangt er: hantieren 1, joestieren 1, visieren 1 („Tijdschrift", XXI, 301.)

Interessant is de verhouding van *eren* en *ieren* onderling.

Ik vat hier samen hetgeen ik in het bovenaangehaalde artikel uitvoerig heb bewezen. Gedurende de gehele Middelnederlandse periode is *-ieren* naast *-eren* bij ons in gebruik geweest; *-ieren* is misschien zelfs gewoner dan *-eren*. Dat kan hiervan komen dat in het Middelnederlands meer woorden met *-ier* dan met *-eer* voorkomen, zodat de dwang van het rijm aan *-ieren* meer dan aan *-eren* ten goede kwam. Niet geheel te verwerpen is de verklaring dat *-ieren* zo talrijk is door de analogie van de werkwoorden afgeleid van een substantivum op *-ier*. En eindelik, men vergete niet dat, in het Oudfrans, werkwoorden op *-ier* zeer vaak voorkomen, en dat die op *-ir* in aantal zeker niet onder die op *-er* stonden.

Dat in het Hoogduits uitsluitend *-ieren* wordt aangetroffen [1]), meende ik te kunnen verklaren uit de Oostfranse uitbreiding van het aantal werkwoorden op *-ier*. In het Noordfrans is dit verschijnsel onbekend. Dat bij ons *-ieren* volkomen verdwenen is, bracht ik in verband met het feit dat ook in het Frans *-ier* tot *-er* is geworden en dat wij, meer dan Duitsland, in onafgebroken aanraking met het levende Frans zijn gebleven, ten gevolge waarvan wij de ontwikkeling daarvan hebben medegemaakt.

Deze onderstelling wordt gesteund door de overeenstemming van de datum waarop bij ons *-ieren* verdwijnt met die waarop in Frankrijk *-ier* tot *-er* wordt. Ik heb door voorbeelden vastgesteld dat in 1600 bij ons *-ieren* een antikiteit was [2]), terwijl juist in het Frans *-ier* in de 16e eeuw plaats maakte voor *-er*.

In de werkwoorden genoemd op p. 233, waarin aan Ofr. *iër* bij ons *ieren* beantwoordt, hebben wij, zoals aldaar vermoed wordt, niet met een suffixverandering, maar met een foneties verschijnsel te doen. Vergelijk „Tijdschrift", XXI, 305.

iëren

vervangt ir: demoliëren 4, conveniëren 4, reconveniëren 3. Vergelijk obediëren 1, puniëren 2, die ook uit het Latijn kunnen komen.
„ er: bombardiëren 4 (M.), dislociëren 4 (v. d. W.; Fr. disloquer), festiëren 2 (Ofr. fester, Fr. fêter).

---

[1]) Vergelijk echter Besler, *Die Forbacher Mundart*, p. 25 n.: „Das *i* von *-ieren* neigt (in Forbach) nach *ē*".

[2]) *Adunieren* (M.), *consentieren* (M) n. *-eren* (M.) zijn geheel geïsoleerd.

De laatste drie woorden zijn analogies gevormd naar werkwoorden op *-iëren* die hier reeds bestonden. De verba van de eerste groep zijn jong; ze zijn overgenomen na de tijd waarop de uitgang *-eren* bij ons de alleenheerschappij heeft gekregen; vandaar dat Fr. *-ir* toen niet meer tot *-ieren* kon worden. De invloed van het Latijn en van verwante substantiva heeft toen, in plaats van *-eren*, de kontaminatievorm *-iëren* doen ontstaan.

In werkwoorden als *harmoniëren* 4, *justifiëren* 3, *remediëren* 3, die laat zijn overgenomen, is *iëren* de fonetiese ontwikkeling van Fr. *ier* (vgl. p. 134).

iseren

vervangt iquer: autentiseeren 4 (M.) kritiseren 4, politiseren 4, rhetoriseren 4, sophistiseren 4. Misschien ook communiseren 2, tripliseren (M.; vgl. Bl. tripliceeren) en praktizeren 4 (maar Ofr. pratiser naast pratiquer).

„ er: akklimatiseren 4, kapriolizeren 4, subalterniseren 4.

„ ier: melancoliseren 2.

II. Vormverandering van suffix en stam.

Zie p. 313 en 314.

Franse buigingsvormen.

1. De Franse Nominativus is overgenomen.

In enkele woorden die uit het Frans zijn overgenomen herkennen wij de *s* van de Franse Nominativus (I); andere behoren tot de groep van die imparisyllaba waarvan in het Oudfrans de Nominativus beantwoordt aan de Latijnse Nominativus, dus niet naar de verbogen casus is gewijzigd (II).

I.

amijs 1 (: Adonijs, Ro., 13535), dans 2, Dies 1 Deus 1, Pirs 1 Pires 1 (Ro., 8325 en var.) Pieres 1 (ibid., 8349 var.), Tsarels (Sto., VII, 137). Onzeker is Omars (: hars, Ro., 10771).

Het zijn dus uitsluitend persoonsnamen; ook in het Oudfrans is dat het geval met de woorden die onder II zullen besproken worden; van persoonsnamen komt de nominatiefvorm vaker voor dan van andere substantiva, daar hij ook als Vokativus gebruikt wordt. Dat in Ofr. *amis s* het teken van de Nominatief zou zijn, wordt betwijfeld door Meyer-Lübke („Italienische Grammatik", p. 192 n.). In het Middelnederlands blijft in de verbogen vormen de *s*: *amise*, *Pirse* (Ro., 8349).

Opm. Zie voor fiers, lazers, p. 338.

II.

fel (felloen 1), Gye 1 Gy 1 (Sto., VIII, 308, 394), glot 2 (glottoen 1), compaen 1, pute 1.

-erre, -aris.

Vergelijk hiermede de Romaanse woorden (p. 24).

Het is verwonderlik dat *glot* jonger schijnt te zijn dan *glotteu*. Voor de woorden op *-orie* verwijs ik naar „Essai", p. 131, 153 en 154. De woorden op *-eerre* verdienen wat van naderbij bestudeerd te worden.

Het is vaak moeilik uit te maken of de woorden op *-eerre* als Franse nominativi op *-ere* (Lat. **ator**) of als Nederlandse afleidingen van werkwoorden op *-eren* zijn te beschouwen. Alleen als in het Frans de overeenkomstige Nominativus niet voorkomt, is het laatste zeker. Weliswaar kan die Nominativus in het Frans bestaan hebben, ook al staat hij niet in de teksten. Als wij wisten in welke tijd die vormen op *-ere* uit de Franse taal zijn verdwenen, zou men de datum als herkenningsmiddel kunnen gebruiken: de woorden die vóór die tijd zouden zijn overgenomen, zouden dan als Franse Nominativi beschouwd kunnen worden, ook al treft men ze in de Franse teksten niet aan. Zie over die datum, die niet vaststaat, NYROP, II, § 277, DARMESTETER et HATZFELD, „Le Seizième Siècle", I, 225.

Zó als de zaken nu staan, kunnen wij niet anders doen dan de oude woorden op *-eerre* splitsen in twee afdelingen, met het oog op de vraag of de Franse Nominativus in de teksten voorkomt of niet. Een uitzondering is te maken voor twee woorden op *-eerre*, waarvan het werkwoord niet bij ons wordt gebruikt en die dus zeker Frans zijn, nl. *procureerre* 1 en *supplanterre* 1.

Een andere moeilikheid is deze: de schrijfwijze *-ere* kan als *-eerre* moeten opgevat worden, maar mogelik is het dat men hierin twee *e*'s moet uitspreken; in dat geval zou het woord op *-ere* een Nederlandse formatie kunnen zijn, niet van een werkwoord op *-eren*, maar van een werkwoord dat van de Franse **stam** is gevormd; bijv. *trufere* zou dan van *trufen* komen. Wij kunnen echter met deze mogelikheid geen rekening houden.

In de woorden op *-ierre* die in het Frans geen palataal vóór de uitgang hebben, en waarin dus *-ierre* in het Frans niet voorkomt, hebben wij het recht Nederlandse formaties te zien. Daar evenwel *-ierre* ook analogies voor *-eerre* kan staan, heb ik dit argument niet laten gelden.

1. In het Oudfrans komt de Nominativus voor:

flattere 1, gouverneerre 2 (gouverneur), joesteerre 1 (joestierre), calengierre 2, crayeerre 2, murmoreerre 2, ordineerre 1, temptere 2, testamenteerre 2, trufferre 1.

2. In het Oudfrans komt de Nominativus **niet** voor:

blasfemeerre 2, dispenseerre 2, fabuleerre 2, infringeerre 2, contempleerre 2, questeren 2, paisierre 2, partriseerre 2, pleideerre 2, viseerre 1, visitierre 2.

Opm. Pleiteerre (V. C.) is natuurlik bij ons gevormd. Over menestreere zie p. 307. Finere 2 is ook Nederlands, daar fineur in het Frans eerst tegen het einde van de 15e eeuw voorkomt.

2. Woorden die binnengekomen zijn na de vereenvoudiging der tweecasus-verbuiging.

bureau 4 (naast bureel 4), flambouw 4 (naast flambeel 3), capeau 3 (naast capeel 1), naveeu 3 (naast naveel 3).

Het is opmerkelik dat *bureel* eerst in de vierde periode voorkomt, dus in een tijdvak waarin het Frans die vorm niet meer kent; men moet veronderstellen dat het woord ouder is dan de teksten doen vermoeden. Of hebben wij het uit Vlaanderen overgenomen?

3. Woorden die in de meervoudsvorm zijn binnengekomen.

abrikoos 4, amaus 2 (email), amoers 1, asperges 3 (naast asperge), dois 2, ducas 2 (dukaat), matroos 4.

Misschien behoren hierbij: lampraes 2, puts 3, sambuse (Ro., 12621), soes 4, en de woorden vermeld op p. 295.

Daar de *s* in het Frans aan het eind van het woord in de loop van de 16e eeuw is verstomd (Nyrop, I, § 465), kunnen deze woorden niet veel jonger dan 1600 zijn. *Amors* wordt in het Oudfrans vaak in het meervoud gebruikt; bij ons vindt men in de verborgen casus ook *amourse*. Zie over *abrikoos* en *matroos* „Romania", XXVII, 523 n.

Opm. Dat de Nederlandse meervoudsuitgang s uit het Frans zou zijn overgenomen, lijkt mij onmogelik. Vooreerst omdat niets ons het recht geeft zulk een diepgaande invloed van het Frans op onze taal te veronderstellen, maar vooral omdat in de tijd toen wij reeds s hadden (ridders komt reeds in 1268 voor, „Oork.b.", II, 175), het Frans in de Nomin. Plur. nog niet s had. Zie verder Van Helten, p. 317, Franck², p. 124, Te Winkel, o. l., p. 910. Alleen de eerste ontkent de Franse oorsprong van s.

4. Vormverandering van de stam naar de verbogen naamvallen.

1. Naar de Nominativus:

Godefrote 1 (Sto., I, 1253), heraut herauten 2 (naast eranden 1), triwant triwanten 2 (triwande 1).

2. Naar analogie van inheemse meervoudsvorming:

aert arde 2, assaut assauden 1 (Ro., 10259, naast assaute 1, ibid., 11146), baraat barade 2, citeit citeide 1, deduut dedude 1 (Ro., 1296), faeliant faliande 1 (vaillant), fosseit fosseide 1, Clermonde 1 (: stonde 1, Sto., III, 641), conterfoort conterfoorde 2, plasant plasande 1, virtuut virtude 1 (Ro., 1300).

golf 2 golven (datum?), troef troeven 4.

aas ase 1, beurs 1 beurzen (datum?).

Misschien horen hierbij cannewet 2 (canevas), klabbot 3 (cabotse).

De overgang van *t* in *d*, *f* in *v*, *s* in *z* is zonder twijfel te verklaren door de analogie van de Nederlandse woorden waarin een oorspronkelike *d* in de Nomin. enkelvoud tot *t* werd, doch in het meervoud bleef. Alleen de verandering van *aut* in *aude* is ook in het Frans bekend („Zeitschr. f. rom. Phil.", XXI, 550). De twee woorden op *t* zouden aldus kunnen worden verklaard, dat de *s* (*ch*) die in het Frans hun uitgang is, is vereenzelvigd met de Pikardiese *s*, die in het Frans aan *ts* kan beantwoorden (vgl. bijvoorbeeld Centraalfrans *darz*, Pikardies *dars*, meervoud van *dart*), zodat de Mnl. vorm op *t* een naar valse analogie gevormde singularis zou zijn. Misschien is *daren*, meerv. van Fr. *dart* (Ro., 13547) aldus te verklaren dat de schrijver de Pikardiese vorm *dars* onder de ogen heeft gehad, en deze heeft aangezien voor een pluralis van *dar*. Zie voor *arde* het Mnl. Wk., I., kol. 469.

Geslacht.

Over het geslacht der overgenomen woorden kan ik kort zijn, daar ik voor de hoofdzaak kan verwijzen naar de uitvoerige lijsten van BRILL, „Nederlandsche Spraakleer", I, 168, TE WINKEL „Geschichte der Niederländischen Sprache ²", p. 871, en vooral naar de grondige studie van J. BLUMER, „Zum Geschlechtswandel der Lehn- und Fremdwörter im Hochdeutschen" (Progr. Leitmeritz, 1890 en 1891). Dit laatste werk vooral is, ook voor de Nederlandse woorden, zeer leerrijk.

Zoals men weet, wordt het oorspronkelike geslacht vaak gewijzigd, òf door de vorm van het overgenomen woord waardoor het in verband komt met inheemse woorden die dezelfde vorm hebben, òf door de betekenis, waardoor de analogie van zinverwante woorden invloed oefent. Hoezeer beide oorzaken door elkaar heen werken, kan men uit BLUMER zien: het is vaak onmogelik ze van elkander te scheiden.

Over de wisseling van masculinum en femininum in de Middeleeuwse taal spreek ik niet, daar mutatis mutandis hetgeen BLUMER voor het Hoogduits heeft gezegd, ook op onze woorden toepasselik is [1]).

Daarentegen wil ik de nadruk leggen op het feit dat het neutrum bij voorkeur het geslacht is der overgenomen woorden.

1. Afgeleide woorden (ik citeer alleen die suffixen waarin een der beide geslachten (*de* of *het*) overheersen).

Met het: aal, aat, eel (el), ent, ment, et, oen (on).
Met de: a, ei, ie, ij, teit, uur.

Zie Brill, t. a. p.

Natuurlik komen aan beide kanten uitzonderingen voor. Dat de op een vokaal eindigende woorden bij ons *de* hebben, is te verklaren door de inheemse woorden. Men ziet dus dat de grote meerderheid der afgeleide woorden *het* hebben. Dat voor *eel* en *et* de diminutieve betekenis aanleiding tot de geslachtsverandering zou zijn geweest, geloof ik niet, daar deze verklaring niet past op andere suffixen. Het suffix *ier* heb ik buiten bespreking gelaten, omdat de woorden op *ier* meestal persoonsnamen zijn; des te kenmerkender is het dat er niet weinig neutra onder zijn (*herkier*, *vergier*, *papier*; andere bij Brill t. a. p.).

2. Woorden die als Franse woorden gevoeld worden:

Met het: atelier, billard, bon mot, bulletin, dialekt, etui, feuilleton, koevert, koloriet, konserf, malheur, piedestal, plateau, profiel, relief, sangfroid, tableau, trottoir, enz.

Vergelijk uit het Ital. *motto*, *tempo*.

Het Hoogduits gaat hierin verder dan wij: *canapee*, *materaz*, *trumeau*, *dictionnaire*, *manoeuvre* zijn of waren neutr. gen.

Het komt mij voor dat deze laatste woorden bevestigen dat er tussen het onzijdige geslacht en een vreemd woord een zekere band schijnt te zijn.

---

[1]) Vgl. ook FRANZ, *Die lateinisch-romanischen Elemente im Althochdeutschen*, Hoofdstuk van de Vormleer.

HOOFDSTUK V.

SYNTAXIS DER OVERGENOMEN WOORDEN.

I. *Samenstelling van twee woorden.*

Het is niet te verwonderen dat in het Nederlands soms woorden aaneengeschreven worden die in het Frans gescheiden voorkomen: dat is een gevolg van het feit dat bij ons de woorden afzonderlik vaak niet bekend waren, doch alleen in verbinding met de andere term. In hoeverre hier alleen van schrijfwijze is te spreken, is moeielik uit te maken; *apart* voelen wij als één woord, maar was dat ook het geval bijv. met *belechiere*? Ik zal van de verschillende woordsoorten enkele vermelden.

1. **Bijvoegelik en zelfstandig naamwoord**

bascoort 2, bassecamere 2, belechiere 1, boneffant 2, fovisage 2, gomelastiek 4, mortepaye 3.

In het Frans worden *basse-cour* en *morte-paie* door een trait d'union verbonden.

2. **Lidwoord en zelfstandig naamwoord.**

ammunitie 4, labberdaen 3, largent 2, lavirande 2, lawet 3 (awaet), lazuur 1, lodderijndoosje 4, lommer 2. Dial. lebijt (Fr. la bête).

Lammaris 3 kan uit het Latijn komen.

neglentier 2, noordeis 2.

Vergelijk voor de beide laatste woorden p. 288. Van de eerste groep zijn *largent* en *lawet* waarschijnlik nooit algemeen geweest.

3. **Voorzetsel en zelfstandig naamwoord.**

apart 3, aplein 2, dabondant 2, perfors 2.

Opm. Volgens Prof. TE WINKEL zou de samenstelling van een imperatief met een objekt navolging zijn van het Frans (*o. l.*, p. 909). Maar het is niet bewezen dat de Germaanse talen niet uit zichzelf deze samenstellingen hebben kunnen vormen. Zie SCHUCHARDT, „Romanische Etymologieen", I, 8, en DARMESTETER, „Grammaire historique", III, 49.

II. *Verandering van Woordklasse.*

1. Zelfstandig naamwoord wordt bijvoegelik naamwoord.

accoort 2, fors 3.
Onzeker zijn flourtee 3, messise 1.

2. Bijvoegelik naamwoord wordt zelfstandig naamwoord.

amoreuse 3, arabi 1, bize 2, defekt 4, doktoraal 4, fel 1, femeele 2, frijt 3, inseraat 4, jolijt 1, capitulaer 1, koerant 4, koloniaal 4, kontanten 4, cursael 1, laurijn 1, marqué (Fr. rôle marqué), povere 2, propijs 3, regael 3, reversele 3, roos 3, socterrein 4, verbaal 4.
Onzeker zijn: baai 2, manuaal 4 („geste"), rumatiek 3, serpentijn 1.

Uit het Latijn kunnen komen *divine* 1 en *pontifikaal* 3. Over *bruinelle* 3 en *fekalieën* 4, zie de Woordelijst.

Wij hebben hier te doen met weglating van het substantivum, een analoog geval als het op p. 303 besprokene. Vergelijk voor hetzelfde taalverschijnsel in het Zweeds: Nordfelt in „Nyfilologiska Sällskapets i Stockholm Publikation", 1901, p. 66. In het Frans zelf is het ook zeer gewoon.

3. Verleden deelwoord wordt zelfstandig naamwoord.

beneficiant 4, cessionant 4, debattant 4, distribuant 4, excusant 4, composant 4, confessant 4, logee 4, mentenee 4 (vgl. Ital. mantenuta), referaat 4, referent 4, reformant 4, reprochant 4, sekondant 4, spekulant 4.

Ook hierin heeft het Nederlands een funktie-verandering die ook in het Frans voorkomt, uitgebreid. Men merke op dat al deze woorden uit de vierde periode dagtekenen. Vergelijk ook de woorden op p. 325.

4. Zelfstandig naamwoord wordt bijwoord.

pas 4.

Staat deze overgang van funktie misschien in verband met Fr. *de ce pas*?

5. Bijvoegelik naamwoord wordt bijwoord.

Vooral in vaste uitdrukkingen bijv.: brutaal (antwoorden), delicieus (eten), egaal (blauw, enz.), eventueel (in aanmerking komen), familiaar (ergens eten), inklusief (zenden), pertinent (weten), populair (ergens over spreken), prakties (opgeleid worden), radikaal (genezen), resoluut (optreden), royaal (iemand ontvangen), sarkasties (antwoorden), serieus (bedoeld), strikt (zich ergens aan houden), subiet (komen).

Algemeen gebruikt: absoluut, braaf, direkt, elegant, enorm, fameus, fel 1, fijn 1, gedecideerd 4, glorieus 4, haast 2, inkonsekwent, instinktief, intrensiek, juist, kolossaal, konsekwent, konstant, contraer 1, machinaal, magnifiek, momenteel, net 3, precies 3, reëel, ruud 1, suffisant, totaal. Dial. egaal, krimineel, miserabel. In S. B. lamentabel.

Naturel, primitief en positief kunnen uit het Latijn komen.

Ik heb alleen die woorden van een datumscijfer voorzien, die in de oudere teksten als bijwoorden voorkomen; de andere zijn waarschijnlik alle jong. *Haast* zou desnoods in de vorige rubriek kunnen worden geplaatst, daar het Oudfrans zowel een subst. als een adj. *haste* kende. Adjektiva gebruikt als bijwoord kent natuurlik ook het Frans (zie o. a. DARMESTETER et HATZFELD, „Le Seizième Siècle en France", I, 278).

6. Bijwoordelike uitdrukking wordt zelfst. nw. bijv. nw. en bijw.

apart 3.

III. *Enkelvoud in plaats van Meervoud.*

De volgende Franse pluralia tantum worden bij ons in het enkelvoud gebruikt:

gage 2, materiaal 4, munitie 3, sizoor 2, vakantie 4, vont 2.

IV. *Plaats van het bijvoegelik naamwoord.*

Ik noem hier twee woorden waarin het adjektivum, evenals in het Frans, achter het zelfstandig naamwoord staat, en waarvan altans het eerste door ons als één woord gevoeld wordt:

gomelastiek 4, wijn-klaret 3.

V. *Het Werkwoord.*

1. Tegenwoordig deelwoord vervangt verleden deelwoord.

arrestant 4, astrant 4, debauchant 4, interessant 4 („inhalig"), precipitant 4.

Ik merk op dat drie dezer participia van Franse wederkerige werkwoorden kunnen komen, nl. *astrant* (Ofr. *s'assurer*), *interessant* (Fr. *s'intéresser*) en *precipitant* (Fr. *se précipiter*). Het blijft zonderling dat wij hier ook niet een verleden deelwoord gebruiken. Voor *arrestant* kan men niet denken aan Ofr. *arester* „stilstaan", welks intransitieve betekenis anders het gebruik van het (aktieve) tegenwoordig deelwoord zou verklaren; *arrestant* zowel als *debauchant* zijn van transitieve werkwoorden afgeleid en zouden dus een aktieve betekenis moeten hebben. Nu komt in het Frans het tegenwoordig deelwoord soms voor met niet-aktieve betekenis. Zie TOBLER, „Vermischte Beiträge", I, 35. Doch, op enige weinige uitdrukkingen na — niet de hierbovenstaande — is dit verschijnsel in het moderne Frans onbekend En onze woorden zijn juist jong. Men denkt vanzelf aan Nederlandse analoga als *een zittend leven*, *roerende goederen*, maar deze hebben niet zulk een onmiddellik en uitsluitend passieve betekenis; immers *roerende goederen* zijn goederen „die bewogen kunnen worden" [1]). En bovendien, deze uitdrukkingen zijn oud in onze taal. Misschien kunnen de bovenvermelde deelwoorden op *-ant* verklaard worden door de talrijke woorden op *-ant* die wij uit het Frans hebben overgenomen. Vergelijk p. 335 over *astrant*.

---

[1]) Zie hierover o. a. Dr. K. HOLTVAST, *Beknopte Nederlandsche Spraakkunst*, p. 92.

2. Verandering van objekt en subjekt.

torsen 4, iets kwijt zijn, iets mankeren 4.

Torsen betekent oorspronkelik „opladen", taus „dragen", misschien door bemiddeling van de reflexieve betekenis die Ofr. *trousser* o. a. gehad heeft, nl. „zich belasten met". *Iets kwijt zijn* is misschien door de analogie van *iets verloren zijn* te verklaren. *Wat mankeer je!* door de analogie van *Wat heb je?*

3. Objekt weggelaten.

ekserseren 4, hazarderen 4, mineren 1, verlaissieren 1.
Onzeker is mennen 1.

Deze verandering van objektieve in subjektieve werkwoorden komt in het Middelnederlands en ook later bij inheemse werkwoorden voor. Zie STOETT, „Middeln. Syntaxis", § 386.

4. Reflexivum met de vorm van een intransitivum.

accorderen 2 accoorden 2, acquentieren 1, haasten 1.

Zie Mnl. Wk., s. v. *acquentieren*.

5. Aktivum met passieve (intransitieve) betekenis.

batoneren 4, destorberen 1 („troebel worden"), tanen 3.
Onzeker is rifeleren 2.

6. Objekt verandert van casus.

kondoleren 4.

Dit woord staat zonder twijfel onder invloed van *feliciteren*.

HOOFDSTUK VI.

BETEKENIS DER OVERGENOMEN WOORDEN.

Het is natuurlik dat de betekenis der overgenomen woorden in hun nieuw vaderland niet altijd volkomen gelijk is aan de oorspronkelike. En ik denk daarbij in de eerste plaats aan die vaak haast onmerkbare schakeringsverschillen die een gevolg zijn van de andere wijze van eenzelfde zaak te beschouwen, die men bij twee verschillende volken opmerkt en die vooral woorden met een sterk persoonlik karakter aan het licht doen komen; voor een Fransman is *enthousiasme* een minder sterke uitdrukking dan voor ons Nederlanders. Het spreekt vanzelf dat zulke fijne onderscheidingen niet alle vermeld kunnen worden. Alleen wanneer de afstand in betekenis van de verschillende woorden onderling iets groter is, vermogen wij het verschil uit te drukken, en alleen met die gevallen houd ik mij hier bezig. Dat grotere onderscheid in betekenis moet door andere oorzaken verklaard worden dan de daareven vermelde. Ik stel mij voor er zo straks enige van te noemen. Vooraf wil ik trachten de betekeningsverschillen te groeperen. Ik begin met die welke te verklaren zijn door de datum der ontlening; daarna volgen die welke min of meer als organies zijn te beschouwen. [1])

I. *Overgenomen woorden met een in het Frans veranderde betekenis.*

Ik geef tussen twee haakjes het tegenwoordig in die betekenis in het Frans gebruikte woord:

antecedent 4 (précédent), diskoers 4 (conversation), flux de bouche 4 (flux de paroles), friseur 4 (coiffeur), galanterieën 4 (objets de Paris), imperiaal 4 (galerie), kabinet 3 (meuble à tiroirs), kantoor 2 (bureau; ook in het Zweeds), koevert 4 (enveloppe; ook in het Zweeds), komedie 4 (théâtre), in konditie gaan 4 (place de dame de compagnie; ook in het Zweeds), luxurieus 4 (luxueux; zie Vaugelas, „Remarques", éd. Chassang, II, 430: „Luxure pour luxe, et luxurieux pour plein de luxe ne valent rien, quoique M. de Malherbe en use souvent en ce sens". Men ziet dat luxueux toen nog niet bestond. Ook in het Duits en Engels), mentenee 4 (femme entretenue), patiënt 4 (malade), perceel 1 (lot),

[1]) Enkele betekenisovergangen van de Franse woorden in het Zweeds zijn behandeld geworden door Annie Edelfelt in een artikel *Liste de mots français employés dans la langue suédoise avec une signification détournée* („Mémoires de la Société néo-philologique à Helsingfors", I (1893), p. 360—371).

sjees 4 (voiture à deux roues; ook in het Zweeds), solliciteren 4 (postuler), souterrein 4 (sous-sol), vest 4 (gilet; ook in het Zweeds), voile 4 (voilette).

Recept 2 (ordonnance) kan uit het Latijn komen.

Misschien zou men *kabinet* en *sjees* als een afzonderlik geval kunnen behandelen, daar hier de voorwerpen zelf in Frankrijk in onbruik zijn geraakt.

II. *Overgenomen woorden met veranderde betekenis.*

A. Beperking van de betekenis.

1. Tot bepaalde groepen behorend.

administratie: adviseur 4, konvooi 3, waardijn 2.
krijgswezen: kanteel 1, coninestavelerie 2, pressen 4, rondeel 2.
kunst: boetseren 4, plaat 4, prent 2.
rechtswezen: defailliant 4 (M.) („bankroetier"), informeren 1, poitierscap 2, spaventeringhe 2.
spelen: batoneren 4, dobbelen 1, kaatsen 1, traetse 1.
kleding: fat 4, in politiek 4.
tijdsbepaling: kwartier 4. Dial. in een courir („snel").

2. Niet tot bepaalde groepen behoorend.

abel 1, brutaal 4 (de oorspronkelike betekenis nog in „brutaal als de beul"), bus 1, buste 4 („borst"), champignon (zie p. 330), galant 4 („verloofde", kalmel 2, katijf 1 (bij ons alleen van personen), comensaelge 1, konfijt 2, kozijn 2, logeren 4, maisiere 1 („kast"), manufakturen 3, pastoor 2, salet 3, sein 3, schofferen 3 („verkrachten"), suite 4, viseren 1, zavel 2. Dial. bevernas (Fr. breuvage, Ofr. bevrage), karos („slede"), krediet, patroelje („landlopers"), toer (landbouwterm), troebel (van het weer).

Het is onzeker of gourle 2 hiertoe behoort. Horribel 2 kan uit het Latijn komen, en koppelen 1 bij ons van koppel zijn gevormd.

B. Uitbreiding van de betekenis.

1. De betekenis wordt ruimer.

a. Algemeen.

stoffelik: boverie 2, dos 2, floers 4, foelie 1, casse 1, kolder 4, kraal 3, pistache 4, poelet 4, pui 2, sier 1, tor 1 („stad").

Het is onzeker of blond 1, niet uitsluitend voor de kleur van het haar gebruikt, ook in Frankrijk bekend was; de uitdrukking „bière blonde" zou doen vermoeden van wèl. Mantielje 4 kan uit het Spaans zijn overgenomen.

niet-stoffelik: ambitie 4 („ijver"), appointeren 4 (in het Frans rechtsterm, bij ons „bescheiden"), brassen 2, karwei 4, mankeren 4, plan 4 (Fr. projet), poos 3 („beurt"), traînen 1. Dial. battoneren, verdomenijeren.

Ramponeren 1 in de zin van „mishandelen", kan uit een Frans dialekt komen (zie Godefroy); indien de betekeniswijziging bij ons heeft plaats gehad, dan zou deze aldus kunnen verklaard worden dat het woord bij ons voorwerpen tot objekt heeft gekregen.

b. Speciale gevallen.

Op personen toegepast: geniaal 4, kapot 4 („in tranen", dial. „ziek"), royaal 4, rumaties 4, soliede 4, specialiteit 4 (Fr. spécialiste).

Prompt kan uit het Latijn komen.

Op zaken toegepast: Dial. schandalizeren („beschadigen").

Eigennamen > zelfst. nw.: abreie 1, Panurge (M., „loos, doortrapt").

Misschien behoort hierbij babelie 2.

Kollektief wordt individueel: maisniede 1.

Omgekeerd: conincstavele 1, plantsoen 3.

Figuurlik gebruikt: affaire driven na enen 2 („navolgen"), bazuin 3 („schoen"), ergens bon op krijgen 4, gravelig 4, grein 1 („bloed"), inkluis 3, cadé 4, kap 2 (van een molen enz.), clover 2, kommeren 1, renonce aan iets hebben 4, savonet 4, met sjeu iets doen 4, schavuit 3, spion 4 (aan een venster, ook Belgies), tamboeren 4 tamboereren 4, („aandringen"), tronk 1 („geslacht"). Dial. bagijn (een soort koe), flank („regelmatige plaatsing"), in de flank vallen („in de smaak vallen").

Fuum en element (dial. „humeur") kunnen uit het Latijn komen.

Bet. wordt ongunstig: astrant 4, bon-vivant 4, breaf 4, broddier 3, fabriqueur 4, facie 4, individu 4, ordinair 4, pover 4, preuts 4, prooi 2, raar 4, sinjeur 4, sober 2, sujet 4, troep 4. Dial. fier („scherp"), fourrageren („kopen"), operateur („stokebrand"), sjanteren („grienen").

Glosen kan bij ons van glose zijn afgeleid, dat uit het Latijn kan zijn overgenomen. Kreatuur en tronie hebben ook in het Frans een ongunstige betekenis gekregen.

Bet. wordt gunstig: fatsoen 4, ergens fel op zijn 4, gemaniert 1 („nederig"), gerangiert 2, idoon 2, manieren 4 („goede manieren"), odeur 4 (Fr. parfum), patent 4, termen 4 (M., „hoofdsche woorden, vreemde woorden"). Dial. komplotje („gezelschapje"), fielain („geestig"), simuleren („peinzen").

Bet. verzwakt: animeren 4, portaal 1.

Hierbij behoren de woorden die in het Frans een diminutieve betekenis hebben, en bij ons niet, zoals: blondine 4, brunette 3, poket 3, en misschien carpiteel 2, karspeel 2.

Hetgeen voortbrengt voor het voortgebrachte: bastaardij 2, bombarie 4, brutaliteit 4, feest 1 („drukte, vreugde"), eri 1 („krijgstumult"), melodie 1 („vreugde"), mine 1, oreest 1, sier 1, spektakel 4. Dial. kantoor („gedruis"), victorie („openbaar vreugdebetoon").

Misschien horen hierbij flankeren 2, leie 2 („vreugde"), orgel 1.

Kleding voor stof: grein 1, triko 4. Vgl. p. 80.

Hetgeen bevat voor hetgeen bevat wordt: banket 4 („gebak"), bek 2 („kleedversiersel" enz.), delikatesse 4, douceur 4, formulier 4, herbergerie 2, kauwersnene 3, leckfrite 3 (vgl. Ned. pannetje, schoteltje).

Omgekeerd: lektuur 4 (Fr. livres qu'on lit), logement 3, lommerd 2.

2. Het woord krijgt een nieuwe betekenis.

a. De nieuwe betekenis is vast omschreven.

balie 3 („windas"), balsemiek 4 („warm"), bellone 1, fel 1 („boos"), klerk (op een kantoor), kost 1 („spijs"), perplex 4 (Fr. abasourdi), prois 2 (preuts), schaats 3, spijt 1 (Fr. regret).

b. Het woord krijgt meer dan één betekenis.

akkoord 1, akkorderen 1, manier 1, mine 1.

c. De nieuwe betekenis is vaag.

abuus 2, grein 1 („het beste"), paskwil 4, pikkedillen 4, een portie 4 („veel"), braaf, effektief, finaal, krek, krimineel, numeriek, puur (deze laatste woorden dienen alle ter versterking). Dial. absord („afzonderlik"), admiraal („bolleboos"), op het alignement komen („ter tafel komen"), avans („gelegenheid"), op de batterie brengen („ter tafel brengen"), fernijern („volhouden"), finanties („plannen"), hapscheer („rare vent"), kamizole (platte betekenis), kamuis 2 („clown"), kaskenade („aanstellerige drukte"), kazematten (platte betekenis), kornuit (ook in Mecklenburg scheldwoord), miserabel (versterking), monopolie („bedriegerij"), pervoart (Fr. pouvoir, „ophef"), ravage („toebereidselen tot het vertrek"), reaal („geheel en al"), sentiment („oogmerk"), suvveljant („gemene vent"), verluten („krullen, figuren"), vertuterig („aardig"), dat zal een mooie vesite zijn („dat zal wat moois zijn"), in de violen laten lopen („in de papieren laten lopen").

Ik ontveins mij niet dat deze indeling kunstmatig is, in deze zin dat tussen groep 1 en 2 geen scherpe afscheiding bestaat. Immers, ook in groep 1 zou men kunnen spreken van „nieuwe" betekenissen; omgekeerd bevat groep 2 betekenis-„veranderingen", en onderscheidt zich van de woorden van groep 1 alleen hierdoor dat wij er, minder gemakkelik dan in deze, de brug tussen de oorspronkelike en de afgeleide betekenis kunnen slaan. Toch meen ik goed te doen de twee groepen te scheiden, omdat de woorden van de tweede groep veronderstellen een volkomen vergeten van het Franse woord: de band is verbroken geworden.

Oorzaken van betekenisverandering. 1. Een overgenomen woord, alleen reeds doordat het vreemd is, vertoont een andere schakering dan een inheems woord. Voorbeeld: *champignon*, dat bij ons alleen betekent 1. paddestoel als voedsel, 2. de paddestoelen die in een bedompte ruimte groeien. Terwijl de eerste beperking der betekenis natuurlik is, daar wij blijkbaar de gewoonte van het eten van paddestoelen of de eetbare paddestoelen zelf uit Frankrijk hebben overgenomen, is de tweede alleen te verklaren door een onbewuste zucht tot differenciëring van het vreemde en het inheemse woord.

Vaak krijgt het vreemde woord een ongunstige betekenis. DARMESTETER zegt [1]): „Une ironie grossière semble prendre plaisir à dégrader un mot mal

[1]) *La vie des mots*, p. 106.

compris et à venger, sur la langue des lettrés, l'ignorance populaire.... Est-ce un sentiment de même nature qui corrompt les mots empruntés aux peuples voisins?" [1]).

2. Een vreemd woord heeft uiteraard een vagere betekenis, daar het volk dat overneemt, de vreemde taal slechts onvolkomen verstaat. Hoe lager het woord daalt in de gesproken taal, des te sterker zal de betekenisverandering zijn. En het is geen toeval dat, juist in de dialekten, die de lagere spreektaal vertegenwoordigen, zoveel woorden een „nieuwe" betekenis hebben gekregen.

Ik breng hiermede in verband de woorden genoemd op p. 329, waarin het diminutieve begrip geheel is verdwenen. Men weet dat dit een eigenaardigheid van alle spreektalen is, en het is overbodig hier te wijzen op het Vulgairlatijn. Dat deze woorden bij ons dus de diminutieve betekenis zouden hebben verloren, lijkt mij niet waarschijnlik; eerder zou ik ze op rekening van België willen schrijven, en veronderstellen dat zij aldaar uit de Franse gesproken taal zijn overgenomen.

3. Maar het komt ook voor dat de betekenisverandering een gevolg is van een spontane evolutie ten onzent, waarvan het uitgangspunt was de onveranderde betekenis van het Franse woord. Karakteristiek is in dit opzicht *prooi*, dat bij ons als scheldwoord gebezigd werd; stelt men daarnaast *prij*, dat hetzelfde Latijnse woord als *prooi* vertegenwoordigt, doch niet door bemiddeling van het Frans tot ons is gekomen, dan konstateren we dat deze woorden, geheel onafhankelik van elkander, dezelfde betekenisontwikkeling vertonen.

Het is eigenaardig dat het Nederlands soms, onafhankelik van het Frans, het overgenomen woord op dezelfde wijze laat veranderen. Dit geval is zelden vast te stellen. Hebben *kreatuur*, *tronie* in het Frans en het Nederlands een parallelle ontwikkeling gehad, of zijn ze in de latere ongunstige betekenis als nieuwe ontleningen te beschouwen? Maar van één woord is het zeker dat het onafhankelik een gelijke betekenisovergang vertoont als het Frans, nl. *preuts* (vgl. Ofr. *proz*, Nfr. *prude*); hier kan men niet veronderstellen dat er dubbele ontlening heeft plaats gehad, daar *prude* een geheel andere vorm heeft dan *preuts*.

Nog vestig ik de aandacht op de verrassende overeenkomst die de betekenisovergang van sommige woorden bij ons vertoont met die van dezelfde woorden in de Duitse dialekten. Zo hebben, om slechts deze voorbeelden te noemen, *brutaal* en *spektakel* in het Mecklenburgs dezelfde betekenis gekregen als in het Nederlands; op *koranit* maakte ik hierboven reeds opmerkzaam.

4. De betekenis van het vreemde woord kan worden gewijzigd door de analogie. Ik noem de volgende voorbeelden.

α. Analogie van andere Franse woorden.

brutaliseren 4, kollegiaal 4 (naar kollega), konversabel 4, machinist 4 (Fr. mécanicien; in het Frans betekent machiniste alleen „theatermachinist"), marcheren 4, marinier 4 (Fr. soldat de l'infanterie de marine; Fr. marinier betekent „schipper bij de binnenvaart"), provisioneel 3 (naar provisoire), tiërceren 4 (in het Frans betekende tiercer „augmenter d'un tiers").

Misschien is demandement 4 in betekenis gewijzigd naar demanderen. Bataelgeren 1, „in slagorde stellen", kan bij ons uit bataelge zijn gevormd. Delikaat (bij ons in betekenis overeenkomend met delicieus) kan uit het Latijn komen.

[1]) Vergelijk K. JABERG, in *Zeitschr. f. rom. Philol.*, XXIX, 65.

β. Analogie van niet-Franse woorden.

arte 1 (Mnl. Wk.), bandoen 1 („band, gevangenis"), grotesk 4 (naar groots), hanteren 1 (n. hand), hatie 1 (n. haten), stileren 3 (n. stijl). Dial. durabel (n. duur), op 't lijferni krijgen (n. lijf), op zijn leverantie krijgen (n. lever).

γ. Analogie van bestaande suffixen:

canterije 3, lokaliteit 4 (Fr. local), maelget 2 (is bij ons diminitief geworden).

HOOFDSTUK VII.

NIEUWGEVORMDE WOORDEN MET FRANSE ELEMENTEN.

SAMENSTELLING.

A. *Van twee zelfstandige naamwoorden.*

1. Van een Frans woord met zijn vertaling.

bahukiste 3, baliemand 4, batementspel 2, fretboor 4, kabuishoofd 3, kongeraal 3, coppetasse 3, maelsac 2, matshamer 3, metsiergat 3 (mazier), poksack 3, portebriseedeur 4, puermentlike 2, rooilijn 4, schalmeipijpe 3, seinnet 3, siegelijs 2, tackswerk 3, tornoyspel 3, trapgrai („Essai", p. 94), vijgwratte 3 (fijt). Dial. koetswagen, koetskoepee, toerbeurt, parlot (p. 30).

Misschien horen hiertoe: cordijscolve 1, culmes 2, lampetkan 4, pastgeld 2.

Ook Hoogduitse dialekten kennen deze formaties; in Mecklenburg zegt men *apportendrägen*, *herzenkür*, *plesirvergnügen*. Vergelijk ook DARMESTETER, „Grammaire historique", III, 13. Men zou deze formaties ook in verband mogen brengen met de vroeger (p. 30) behandelde verbindingen van een Frans woord en zijn Nederlandse vertaling.

2. Van een Frans woord en de Nederlandse soortnaam.

aspendier 1, kapothoed 1, kapotjas 4, parlorenkamer 2, perskerboom 2, raseelschip 3, tarrijnvogel 3, taveernehuis 2, tortelduif 1.

Deze formatie is een uitbreiding van de onder N°. 1 vermelde.

B. *Samenstelling met prefixen.*

1. **Frans prefix aan een Frans woord.**

Ik laat ter zijde de woorden gevormd met *ab*, *ad*, *dis*, *in*, *contra*, *re*, *sub*, *super*, daar deze volgens Latijns model kunnen zijn gevormd.

de: deballotage 4, deballoteren 4, defarroncheren 4 (M.), defatigatie 4 (M.), defatigeren 4 (M.).

des: desarmatie 4 (M.), desconsolatie 4 (M.), desconsoleren 4 (M.), desobservatie 4 (M.), desobserveren 4 (M.), dessacratie 4 (M.), dessacreren 4 (M.).

en: Onzeker is entenaille 4 (M.).

contre: contrebalance 3, contrecedulle 2, contrefosse 4 (M.), contrescharpe 3.

2. Nederlands prefix aan een Frans woord.

a. Naar analogie van een inheemse samenstelling.

aan: aanpaert 3 (naar aandeel).
af: afcirkulen 4 (M.) (n. aftekenen, afbakenen).
Uit het Latijn komt afkaveren 4 (n. afwenden).
be: begoevernanche 2 (n. bestuur), bepeinzen 4 (n. bedenken), bescaerteren 2 (n. beschrijven), bestofferen 4 (n. bekleden).

Uit het Latijn kan komen bespeculeren (n. bedenken), bestuderen (n. beoefenen). Onzeker zijn becarinen (n. beklagen, Mnl. Wk. s. v. bekermen) en bemurmureren 2 (intrans.).

ont: ontramponeren 4 (n. ontredderen).
ver: veraltereerd 4 (n. verschrikt), verfortsen 3 (n. verkrachten), verjolijen 3 (n. verheugen), vermaledijen 1 (n. vervloeken), vermasseeren 3 (n. verbergen), vernegligeren 4 (n. verwaarlozen), verpeisen 3 (n. verzoenen), verrandsoenen 3 (n. vergelden), verrinneweren 4 (n. vernielen, Fr. ruiner), versieren 1 (n. vergroten enz.), versubtilieren 2 (n. vervluchtigen?), vertasseren 3 (n. verkrachten), vertramponeren 4 (dat zijn t aan ontramponeren heeft te danken).
Onzeker is vermancoleren 1 (n. verdrieten).
voorbij: voorbijpasseren (n. voorbijgaan).

Ik vermeld afzonderlik die welke in het Frans reeds een prefix hebben:

aan: aanrekommanderen (n. aanbevelen).
af: afconterfeiten (n. afbeelden).
be: bediskussiëren, bedisputeren (n. bespreken), bespaersen 1.
ver: veraccorderen (n. verzoenen), veramuseren (n. vermaken), verassureren (n. verzekeren), verobligeerd.

Uit het Latijn kunnen komen: verdeffenderen (n. verdedigen), verdestrueren (n. vernielen), verdiverteren (n. vermaken), verekskuzeren (n. verontschuldigen).

Deze woorden behoren meest tot de lagere spreektaal; dat is natuurlik daar zij alleen gevormd kunnen worden door mensen die geen Frans verstaan. Ook Hoogduitse dialekten kennen deze formaties, bijv. *verafsaireren* in Mecklenburg. Zie verder Te Winkel, „Geschichte der Niederl. Sprache", p. 909.

In veel der genoemde woorden is het prefix tautologies. Niet overal, bijv. niet in de samenstellingen met *be*.

b. Niet naar analogie van een inheems kompositum.

Het gaat natuurlik niet aan hier alle komposita die men bij ons vormt en heeft gevormd, te vermelden. Ik noem de oudste welke voorkomen met:

ge: geappoenteren 2, geblameren 1, gecessen 1, gedangieren 1, gedestrueren 1, gefinen 1, geformeren 1, geglosen 2, gecasseren 2, gecastien 1, geconformeren 2, geconforteren 1, geconterfeiten 1, gecostumeren 1, gequiten 1, gelogeren 2, gepayen 2, gepaisen 1, gepassen 1, gepaveien 2, geplumen 1, geprenten 2, geprinden 1, geprisen 1, geproeven 1, gepuren 1, gescoffieren 1, gesoccoreren 1, gesommeren 1, gestruweren 1, getemperen 2, geviseren 1.
geclris 1, geçri 1, getros 2, gepleit 1, geprijs 1.

De oorspronkelike betekenis van het suffix is niet overal meer te herkennen. Vgl. Mnl. Wk., II, kol. 992.

Misschien zou men bij deze groep kunnen opnemen de komposita met *ka*, waarover men zie „Album Kern", p. 123 (vgl. echter „Zeitschr. f. rom. Phil.", XXVII, 613). Bij de daar genoemde woorden zou men nog kunnen voegen *kabaal*, *kaboel*.

3. Frans prefix aan een Nederlands woord.

contreman 4 (M.).

Vergelijk de komposita met het Romaanse aarts (p. 25).

Deze formatie is niet zuiver te scheiden van het op p. 32 genoemde verschijnsel van de vertaling van een stamwoord met behoud van het vreemde prefix. Alleen wanneer in het Frans een samenstelling van dat prefix met het Franse woord niet bestaat, is de samenstelling zeker Nederlands.

4. Parasynthetiese formaties.

approvianderen 4 (naar approvisionner); besingelen 2; verassisen 2 (akcijns), verboelgen 2, verfieren 1 verfiersen 1, verkaitijven 2.

Misschien behoren hiertoe vercombienen 2 en vermalgen 2.

AFLEIDING.

A. *Nominale Afleiding.*

1. Weglating van het Franse suffix.

anatoom 4; heliograaf 4, xylograaf 4; plutokraat 4; bioloog 4, embryoloog 4, entomoloog 4, etymoloog 4, genealoog 4, gynecoloog 4, mineraloog 4, oftalmoloog 4, patholoog 4, psycholoog 4, theoloog 4.

Deze nomina agentis zijn geabstraheerd uit de overeenkomstige woorden op *-ie*, naar analogie van Fr. *astronome*, *télégraphe*, *autocrate*, *astrologue*, *géologue*, enz.: hetzelfde procédé past het Frans toe in *diplomate*, *homéopathe*. Wij zijn dezelfde weg verder op gegaan.

Onzeker zijn, in verschillende mate, de volgende woorden:

barbe (Fr. barbeau, bij Weiland), baude 1 bouwe 3, broos 3, cent 4, heul 3, kaper 4 (kaproen), coninestavele 1 (in de betekenis van coninestavelie), libel 4 (Fr. libellule), lise 1, luuster 4, mange 1, marmocise 2, moelie 3, nonaktief 4, observant 2, paelge 3 (Fr. paillette), refresche 4 (M.), serpente 3, schoolje 4, triool 4, tropen 4, vioolonsse 3.

Volgens het Ned. Wk. zou astrant uit assurantie en attent uit attentie zijn afgeleid. Het laatste woord zal eerder uit het Latijn komen; voor het eerste zie p. 325.

Ook in deze tweede groep zijn de formaties te verklaren door analogie van de woorden die op dezelfde uitgang eindigen als het grondwoord, en die werkelik van een substantivum zijn afgeleid; dus *vioolonsse* naast *violoncel*, naar analogie van *rond* naast *rondeel* enz.

Deze soort van afleiding is een bekend taalverschijnsel. JESPERSEN spreekt van „Substractionsformen". Zie „Romania", XXXIII, 212.

2. Postverbale substantiva.

attest 4, bootse 2, export 4, import 4, coever 1, kommer 2, cose 1, queste 3, mots 3 (moetsen), pluis 4, stop 2.

Misschien behoren hiertoe pelle 1, tamburne 2. Duur 4 is gevormd van duren, dat van Latijnse oorsprong kan zijn. Bij WEILAND vind ik bavoche, bigar, waarvan betwijfeld mag worden of zij ooit hebben bestaan.

3. Afleiding met suffixen.

a. Frans suffix bij ons aan een Frans woord gevoegd.

Ik laat ter zijde de nieuwe formaties op *aal*, *aat*, *abel*, *antie*, *atie*, *entie*, *ibel*, *ment*, daar deze naar Latijns model gemaakt kunnen zijn.

age: deballotage 4, timprage 1, sierage 2.

el: incidenteel 4, principieel 4, stoffereel 2.
Onzeker zijn: hafteel 2, kwarteel 3, torckeel 2.

esse: barones 4, danseres 4, regentes 4, sekretaresse 4, accuratesse 4 (Italiaans?), secretesse 4.
Ook het Zweeds kent barones, evenals het Oostenrijkse Duits.

et: barouchet 4, chassinet 4. Onzeker is broket 4.

eur: dispatcheur 4, garbeleur 4, complotteur 4, composeur 4, pointilleur 4.

eux: delectatieus 2, questieus 4, modieus 4, reputatieus 4, statieus 4, tyfeus 4.

ie, erie: advokatie 4, arsedie 1, atheisterij 4, belletrie 4, (p. 298), brasserij 3, fielterije 3, foberdie 2, kallanterij 3, pelserie 2, penserie 2, pikanterie 4, poorterie 2, prenterie 2, scallerie 2, torpedie 4.

ien: heresien 1.

ier: Arabier 4, ewangelier 2, doleancier 4, issuwier 2 (exue), harpoenier 4, klovenier 3, leverancier 4, lombardier 4 (M.), koerantier 4, rondassier 3, rustier 2.
Van een uit het Latijn overgenomen woord is afgeleid dekenier.

Over arsediere 2, zie p. 24. In Arabier, lombardier, staat ier tautologies.

if: defensatijf 2.

in: kwartijn 4, nacarijn 2, smerlijn 3.

is: planckijs 1.

isme: impressionisme 4, obstruktionisme 4.

ist: artillerist 4, astrologist 4, astronomist 4, atheist 4, fluitist 4, hoboïst 4, illusionist, infanterist 4, kavalerist 4, klarinettist 4, collegist 4, kolonist 4, komponist 3, memoriste 3, mercantist 4, operist 4, spiritist 4, stilist 4, tonelist 4, torpedist 4.

Misschien behoort hierbij simplicist 3. In vele dezer woorden staat ist tautologies.

ment: faillissement 4, gagement 4, juistement 4.

Het Zweeds heeft faillissement; in Mecklenburg gebruikt men justement. Misschien is gagement naar analogie van traktement gevormd.

on: Centauroen 1.
Volgens het Ned. Wk. komt baffetoen van baffeteren.

teit: brutaliteit 4, genialiteit 4.
toire: communicatoir 4.
ture: advokatuur 4, agentuur 4, titulatuur 4.
Ook het Zweeds en het Hoogduitsch kennen advokatur agentur.
Misschien mogen hierbij gevoegd worden:
eie: mummei 3, roosteie 3, rotteie 3, seneie 2, taseie 3.
oir: studoor 2.
ard: chicard 4.

Ik vestig de aandacht op de overeenstemmingen die het Zweeds met het Nederlands vertoont. Waarschijnlik hebben beide talen *barones*, *agentuur*, *advokatuur* uit het Hoogduits. *Faillissement* luidt echter in het Hoogduits *falliment*.

Het is belangrijk na te gaan uit welke tijd deze verschillende formaties zijn. Tot de oudste behoren die op *age*, *el*, *ie*, *ier*. Daarentegen zijn van afleidingen op *esse*, *et*, *eur*, *isme*, *ist*, *ment*, *uur* eerst uit latere tijd voorbeelden te vinden.

b. Nederlands suffix aan een Frans woord.

Het gaat niet aan alle woorden die bij ons op deze wijze zijn gevormd te vermelden. Toch hebben zij groot belang; reeds vroeger (p. 21) wezen wij er op dat het bestaan van een Frans woord ten onzent bewezen kan worden door de afleidingen die wij ervan hebben gevormd.

Ik vermeld hier bijna uitsluitend de afleidingen waarin het suffix tautologies is, dus geen nieuw begrip vormt, en in verband daarmede enkele gevallen waarin hetzelfde suffix wèl een schakering van het grondwoord aangeeft.

er, ere: bedauwer 1, dragonder 4, drapeniere 2, fisikere 1, herbergierer 2, kaapstander 4, capiteinre 2, carmer 1, karthuizer 4, mediciner 2, persoonre 1, piotter 4, sondeniersre 2.
aer: Gasscoeniaer (Sto., IX, 671).
aard: fellaert 2.

Ook aan Germaanse woorden wordt *er* soms tautologies vastgehecht (Mnl. Wk., s.v. *persoonre*). In het Middelhoogduits zijn formaties op *ierer* talrijker [1].

Opm. Niet te verwarren hiermede zijn de woorden op erer (founderer 2, proviserer 2), ierrere (calengierrere 2), die van werkwoorden op eren, ieren gevormd zijn en waarin het suffix dus niet tautologies is. Zij behoren tot de op p. 320 vermelde woorden op eerre.

ster: kameriersier 2 (kamenier), lavendierster 2.
eghe: duwagiereghe 2.
inne: regentinne 2.
In baliuwinne 2, bastaardinne 1, pelgriminne 3, geeft inne een nieuw begrip aan.

ing: Dial. goesting (Ned. Wk.)
sel: Onzeker is barbecaensel 3, dat van gebarbelcanen 1 kan komen, evenals blanketsel 3 van blanketten 1.

---

[1]) Maxeiner, in *Herrigs Archiv.*, CX, 340.

te: blaamte 2.
scap: ambassaetscap 4, patronaetscip 3, personaetscap 2.

Vergelijk Mnl. Wk., s. v. *personaetscap*.

ie (niet betoond) bombarie 4, disciplinie 4 (v. d. W.), fresie 2, capricie 4, klandizie 4, clisterie 1, colerie 3, laci 1, porie 4, rebelbie 3, ruzie 4, waerdierobe 2 (garderobe). Dial. remisie („koetshuis"), Wvl. reditie (Broeck.).
Over radie, zie „Essai", p. 70; zie hierboven p. 278 poelie 3, kampernoelie 3.

Het is niet zeker of dit suffix hierbij behoort. In enkele woorden heeft het Nederlands een suffix *ie*, bijv. *kerrie*, *messie*, *spurrie* (vgl. De Bo, s. v. *eizie*): de vraag is echter of dat suffix in bovenstaande woorden te herkennen is. In verscheidene zal *ie* wel berusten op analogie met de vele Franse en Latijnse woorden op niet-betoonde *ie* (in *cie*, *tie*) [1]. Dat *ie* als uitgang voor een „mooispreekvorm" werkelik bestaat, bewijst *remisie*, dat ik uit de mond van een kappersbediende te Leiden hoorde.

ies: barbaries 4, egoïsties 4, enthousiasties 4, fatalisties 4, fragmentaries 4, hermafrodities 4, hybridies 4, idealisties 4, materialisties 4, modernisties 4, naturalisties 4, nomadies 4, olografies 4, parasities 4, partikularisties 4, peremtories 3, progressisties 4, protektionisties 4, substantivies 4. Bij Weiland bestialies, genialies.
Misschien horen hiertoe dialekties 4, elegies 4, etheries 4, herkulies 4.
isties: archaïsties 4, liberalisties 4.

Invloed van het Hoogduits is aan deze formaties niet vreemd. In de beide woorden gevormd op *isties* heeft dit suffix een pejoratieve kracht. In *dialekties* enz. zou men suffixverandering kunnen aannemen; *ies* is daar niet tautologies.

se: barbaars 4, liaertse 2, melaats 2, parmezaans 4, puriteins 4, putakers 1, republikeins 4, roaensch 3, romans 2, romeins 4.
Misschien horen hiertoe fiers 1 en calaens 2. Uit het Latijn kan komen het grondwoord van cardenaalse 3 en van lazers (maar vgl. p. 319).
ig: katijvig 4, kranig 4, patientig 4, rebellic (heit) 2, tributarig 2.
Apertich 2 kan uit een Latijns woord zijn gevormd.

In *fortsig* heeft het suffix een bepaalde funktie, daar het grondwoord een zelfst. naamwoord is. In *astranterig*, *breteurig*, *menagierig*, *rematiekig*, *petieterig* drukt *ig*, *erig* een pejoratieve schakering uit.

Het tautologies gebruik van een Nederlands suffix is natuurlik een uiting van de behoefte om de funktie van het woord duidelik te doen uitkomen.

c. Frans suffix aan een Nederlands woord.

Ik vermeld niet de nieuwe formaties op *aliën*, *iaan*, *ment*, daar deze naar Latijns model kunnen zijn gemaakt.

ade: messade 2.

Behoort hierbij *blokkade* 4 (M.)? Ook het Engels kent die vorm (*blockade*), hetgeen zou doen veronderstellen dat er een Franse dialektiese vorm *blocade* heeft bestaan.

[1]) Zie *Essai*, p. 60 en vlgg.

age: boelage 2, drivage 2, kijvage 2, klappage 2, lackaedsie 3, lekkage 2, makage 2, rouwagie 3, sculaedse 2, timmerage 3.

Zie andere voorbeelden in Ned. Wk., I, 2064. Ik vermeldde hier slechts enige oudere komposita. Evenals in het Frans vormt *age* woorden van verba en van substantiva. De betekenissen „handeling" en „kollektiviteit" zijn aan het Franse suffix eigen; bij ons heeft zich daarnaast een pejoratieve betekenis ontwikkeld. Ook de betekenis van „rezultaat der handeling", zoals in *timmerage*, is in het Frans niet onbekend.

atif: verneukeratief 4.
el: Jesueel 1, packeel 2. Dial. blokkeel.
Misschien behoren hiertoe: brandeel 2 brandereel 2, carneel 1 carnel 1, lobeel, scapreel 2, sureel 3.
es: godes 4, minnares 4 (n. minnerse). Onzeker is meesteres (p. 312).
et: draket 1, loket 3.
ie: afgodie 2, ammanie 2, dekenie 2, duvelie 1, gokelie 1, heerschappij 1, herie 1, hovaardij 2, jonkerie 2, kelrie 2, quaetdie 1, maarschalkie 1, momborie 1, poorterie 3, ruiterij 3, scampie 1, schilderij 2, smeekaardie 2, temmerie 2, voghedie 1, wapenie 1, enz.
Het is onzeker of hiertoe behoort leckerie 1.
erie: beelderij 2, boelrie 2, daserie 2, dreigerie 2, drogerij 2, duwelerie 2 duwelarie (Mnl. Wk.), gaerderie 2, gasterie 2, gereiderie 2, clapperie 3, kramerij 2, rotterie 3, plackerie 2, schutterij 2, scroderie 2, smekerie 1, suiverie 3, vinderie 2, visscherij 1, waerderie 2, enz.
ie en erie: beulije 3 beulerije 3.
nie: dorpernie 1, gravernie 2, pogernie 3, schalkernij 2, stouternie 1.
erie en nie: lodderie 3 loddernie 2, razerij 2 razernij 2, smekerie 1 smekernie 2, spotterij 3 spotternij 4. Vgl. p. 314.

Deze suffixen geven aan: het „resultaat", de „handeling", de „kollektiviteit" en „de plaats waar". Ik heb alleen oudere voorbeelden vermeld.

ier: afgodier 2, dwelier 2, havickier 2, hersenier 1, hovenier 3, kussier 3, lendenier 2, lochtingier 2, pitsier 3, spadenier 3, swanier 2, vettewarier 5, waarmoezier 2 waarmoezenier 4.

Bij woorden als *maerschalkie*, *hoerier*, kan men aarzelen of zij hier gevormd zijn, onafhankelik van het Frans, of wel Fr. *marisauchie*, *poitier* vertegenwoordigen met vertaling van het stamwoord (p. 32). Zij vormen als het ware de brug tussen de uit het Frans overgenomen woorden op *-ie*, *-ier* en die welke bij ons zijn gevormd.

-in: macopijn 1, mecopijn 1.

De betekenis is dezelfde als van *maankop*; het is zonder twijfel gevormd naar analogie der Franse mediese termen op *ijn*.

ion: bocheljoen 4 (Ned. Wk.), pappelioen 2.
ist: Hattemist 4, klokkenist 4.

Met *bloemist* doet zich dezelfde moeielikheid zijn als daareven met *koerier*, *maerschalkie*.

iteit: flauwiteit, gemeniteit enz.

Zie VERDAM, „Uit de Geschiedenis der Nederlandsche Taal", p. 202.

B. *Verbale Afleiding.*

1. **Frans suffix aan een Frans woord.**

a. Van substantiva en adjectiva.

eren: adjointeren 4 (M.), affronteren 4, agriculteren 4 (M.), accoladeren 4 (M.; in het Frans met een andere betekenis), akteren 4, antichambreren 4, assesseren 4, batementeren 2, biologeren 4, domineren 4, duelleren 4, fisteleren 2, greineren 4, hakketeren 4, impiëteren 4 (M.), contrabanderen 4 (M.), quadrilleren 4, latementeren 4 (Bl.), portretteren 4, protocolleren 4 (M.), provancheren 2 proviandercn 4, rikochetteren 4, saisineren 3, secreteren 4 (M.), sobreren 3, victualieren 4.

In zekere zin behoren hiertoe *condependeren* 4 (M.), dat als een „formation à rebours" kan worden beschouwd van *condependentie*, en *konkureren* 4, dat uit *konkurentie* is gevormd, daar Fr. *concourir* een andere betekenis heeft. Zie over *legateren*, p. 314.

Men ziet dat verreweg de meeste dezer woorden jong zijn. *Duelleren* komt ook in het Zweeds voor.

iseren: idoliseren 4, narkotiseren 4, mortaliseren 2, normaliseren 4, polemiseren 4, tantaliseren 4.

b. Van verba.

eren: aconisieren 1 (p. 254), amortiseren 3, applaudisseren 4, etablisseren 4, florisseren 4, namptisseren 3, policieren 1, saisisseren 4.

Het is bij de werkwoorden op *eren* niet altijd mogelik uit te maken of zij gevormd zijn van de stam met aanhechting van het oorspronkelik Franse suffix *eren*, of wel van de Franse Infinitief met aanhechting van de Nederlandse uitgang *en*. Zo kan *restaureren* komen van *restaurer* met het Nederlandse suffix *en*, maar onmogelik is het niet dat wij het vroeger overgenomen *restoren* verfranst hebben. Natuurlik moet men aannemen dat, in het begin, vele werkwoorden in de vorm van de Infinitief zijn overgenomen, daar anders de populariteit van *eren* ten onzent niet te verklaren zou zijn.

Alleen dan is het mogelik de scheiding te maken waarvan hier sprake is, wanneer het werkwoord in de Infinitief een andere stam heeft dan in de andere vormen, en dat is het geval met bovenvermelde woorden.

Ook tusschen de groepen *a* en *b* is een scherpe scheiding niet altijd mogelik. Zo kan *pleitieren* 2 van *pleit* of van *pleiten* zijn afgeleid.

2. Nederlands suffix aan een Frans woord.

a. Van substantiva en adjectiva.

en: Men vergelijke p. 316.

De volgende werkwoorden zijn zeker hier gevormd.

α. Omdat het overeenkomstige werkwoord niet in het Frans bestaat:

bankroeten 3, barbieren 3, beffen 3, borduren 3, feituren 1 (faiture), fonteinen 2, forieren 3, greinen 2, grotissen 4, harnassen 3, kaarten 2, comestavelen 2 (konstabel), comméren 3, confusen 2 (confuus), lakeien 3, pionnieren 4, plezieren 4, simpelen 2, solferen 3 (sulfer), spijten 4, torseelen 3, uitbonjouren 4, veersen 3 (vers). Dial. galjaren, korveeën (Ze.), lumieren (Ze.).

β. Wegens de datum:

fretten 4 (fret 2), grieven 2 (grief 1), kleuren 3 (Fr. colorer is jong), morseelen 2 (Fr. morceler is jong).

γ. Wegens de vorm:

boerten 2, joyen 2, maskeren 3, muiten 3, pleiten 2, truwanten 1, venijnen 1.

b. Van verba.

Van de Infin: foeteren 4 (? Het grondwoord kan als tussenwerpsel worden opgevat).

Van het Partic: paveien 1, conterfeiten 1, friten 1, konfijten 3, prenten 1, inprenten 2 (v. Fr. preint, empreint), spaersen 1.

Zie over deze werkwoorden „Tijdschr.", XXI, 313. Ik heb daar voor enkele ervan de oorsprong uit het participium in twijfel getrokken, doch zou tans geneigd zijn de bezwaren lichter te stellen. Ik vermeld nog dat in Mecklenburg *kunterfeien* wordt gebruikt (MENTZ, I, p. 26), en dat in het Zwitsers-Duits misschien ook formaties van het participium bestaan (BRANDSTETTER, *o. l.*, p. 71).

elen: buffelen 4, brijzelen 2 (verbrijzelen), hutselen 3, schermutselen 4, tintelen 3, tokkelen 4.

De volgende kunnen ook, niet onmiddellik uit het Frans, maar uit het, door ons ook overgenomen simplex, zijn afgeleid:

frounselen 3, geschakeld 1 (schaak), revelen 3, staketselen 3 (stakijts).

Over metselen 2, zie p. 23.

Onzeker zijn: proevelen 2 (proeveljaar), vijzelen 4.

eren: aconteren 3, treiteren 4.

Kalefateren 3 kan ook uit het simplex kalefaten 3 komen. Misschien hoort hierbij koesteren 3.

3. Frans suffix aan een Nederlands woord.

eren.

a. Van substantiva en adjectiva.

gastreren 4, halveren 4, hazeleren 4, redeneren 4, waarderen 2. Dial. huizeren, openeren.

Onzeker is slankeren („Tijdschr.", VIII, 320).

b. Van substantiva of verba.

Ik heb, „Tijdschrift", XXI, 310, een lijst gegeven van Nederlandse werkwoorden op *en*, waarnaast een vorm op *eren* staat; er is veel kans dat deze laatste verfransingen zijn van de eerste, en niet onmiddellik van het stamsubstantivum zijn afgeleid, hoewel deze laatste mogelikheid niet is uitgesloten.

Ik voeg bij die doubletten nog:

boelen 3 boeleren 2, fokken 3 fockeren 3, havenen 3 haveneren 3, kwinken 3 quinckeren 3, swijnen 3 swijneren 3, verkleinen 2 verkleineren 4, veninen 1 venineren 1. Dial. schenden schenderen, uitklaren uitklareren.

WOORDELIJST.

N.B. Men vindt hier de woorden waarvan de etymologie, de vorm of de betekenis aanleiding geven tot opmerkingen die in het werk zelf geen plaats konden vinden.

*ababijs, „Parthen", 6589. Lees misschien *abatis*, Ofr. *abateiz*, dial. *abatis*, Fr. *abatis*.

abreie 1, Ofr. *Auberee*. Zie Tijdschrift, XIX, 85.

abrikoos 4. Zie p. 321. Daarnaast *abricock* 3 uit Port. *albricoque*.

*absconse 1, Ofr. *absconse* of Middels. Lat. *absconsa*. Kil. vermeldt van dit woord een vorm *spongie*, die ik niet begrijp. Hij vertaalt het met „laterna spongiosa". Misschien is het een pseudo-etymologiese vorm, die evenwel interessant is, daar hij bewijst dat de vorm *spons* (met *s*) uit Fr. *éponge* reeds voor Kil. bestond, al schreef hij *spongie*.

*absorberen 4 (Bl.), Fr. *absorber* of Lat. *absorbere*. In de figuurlike betekenis komt het woord uit het Frans.

adamant 1 (*aimant* 2, *ayamant* 2), „diamant", Ofr. *adamant*, *aimant*, *aemant*, *aiemant*.

advoyement 3, „bevestiging, vergunning", Ofr. *avoement*, met latinisatie van het prefix. Het schijnt dat Kil. *avoement* verward heeft met *avoiement*, die trouwens ook in het Oudfrans door elkaar lopen.

advoyeren 3 (*advoueren* 3), „bevestigen, toestemmen", Ofr. *avoer*, *avoier*, Fr. *avouer*.

affarant 1 („Couchi", I, 312), „paard", Ofr. *auferan*, *affarant*.

aguet 3, (*awet* 2), Fr. *aguet*. Door Kil. vereenzelvigd met *aket*.

*acoert 1, „vermelding", Ofr. *recort* (p. 304)? Op de plaats uit Amand, in het Mnl. Wk. aangehaald, kan *acoorde* desnoods „besluit" betekenen.

accareren 4 (Bory), „konfronteren", Middelfr. *accaré à* „mis face à face" (ontbr. God.). Zie Du Cange, s. v. *accaratio*.

*acoute 4 (Bl.), „bespieding, toehoring", Ofr. *ascoute*, Fr. *écoute*, of bij ons gevormd van *acouten* (p. 336).

*aquarel 4, Fr. *aquarelle* of Ital. *acquerella*.

acquent 1, „vriend", Ofr. *acointe*. Vgl. kwant.

*alabondine 1, Middels. Latijn *alabandina* of Ofr. *alabandine* (Pannier, „Les Lapidaires français du m. â.", p. 162).

alembijt 2 (*halembic* 2, *alembick* 3), „voorwerp om te distilleren", Ofr. *alambic*, *alambich*, *alambit*, Fr. *alambic*. Daar het Ofr. dus een vorm op *t* kent, is het niet nodig een andere verklaring te zoeken. Vgl. Horn in „Zeitschr. f. frz. Spr. u. Lit.", XXI, 49. Bl. zegt s. v. *alembic* (l. *alembic*) dat de oorspronkelike betekenis „helm" is; hij vond dat bij Kil., die „galea" als eerste betekenis vermeldt. Ik kan de oorsprong van die dwaling niet opsporen.

*alfagijnspille 2. Vgl. „Essai", p. 106, en zie GODEFROY, s. v. *faquin*.

aliet 2 (*alieut* 2, *haliet* 2), „bondgenoot", Ofr. *aliet*, *alie*, Fr. *allié*. Misschien is de tweede vorm een ander woord, nl. de stam van Ofr. *aloer*: *aleu*, *aliu*, *alieu*.

*alleise 2 („Brab. Y.", Dl. 1, p. 784) is niet Ofr. *aleies*, dat noch voor de vorm noch voor de betekenis past. Het is zeker een fout voor *alleins* „het is onverschillig".

allyeren 2, Ofr. *alier*, „samenbrengen, verenigen".

almari 1. Vgl. „Essai", p. 62 en BRANDSTETTER, „Drei Abhandlungen über das Lehnwort", p. 14, waar hij te Luzern een vorm *Almery* konstateert.

amandel 2 (*amandere* 1, *mandel* 2, *mandre* 2), Ofr. *amandele*, *alemandre*. De prokope van *a* kan ouder dan het Middernederlands zijn (Ohgd. *mandala*).

amandeleit 2, Ofr. *amandelé*, „dat met amandels vermengd is".

ambassade 4 (*ambaseted* 4, *ambaciaet* 2, *ambasaet* 3), Ofr. *ambassade*, *ambassiate*. De vormen met *t* kunnen Italiaans zijn.

ambassadeur 2 (*ambassadoor* 2, *ambassiatoor* 2), Ofr. *ambassadeur*, *ambatiateur*. De vorm met *t* kan Italiaans zijn.

ameril 3, Fr. (17e e.) *emmeril*, Fr. *émeri*.

amodereren 4 (M.), „bemiddelen", Ofr. *amoderer*, „matigen".

amoreus 3 (*amorouselike* 1), Ofr. *amorous*, *amoreus*. In KILIAAN *amoreuse*, „vriendin, geliefde".

ampulle. Zie pul.

andein 1. Zie „Essai", p. 56, en „Zeitsch. f. rom. Philol.", XXX, 417.

animadvertentie 4 (Bt.), „toezicht, waarschuwing", Fr. (16e e.) *animadvertence*, „berisping".

anjelier. Zie p. 314.

antikitair 4, Fr. *antiquaire*, vervormd naar *antikiteit*. Deze vorm staat te Amsterdam boven een antikwaarswinkel.

*aposteme 2 (*posteme* 2, *apostume* 2, *postume* 3), Ofr. *posteme*, *apostume*, *postume*, *apasteme* (16e e.), of Lat. *apostema*. De vormen met *u* zijn zeker Frans. Daar *aposteme* in het Frans jong schijnt, zal Mnl. *aposteme* wel uit het Latijn komen.

apoteker 3 (*apoticaer* 1, *apteker* 2), Ofr. *apotecarie*, *apotecaire*. Het Lat. *apothecarius* komt wegens de betekenis niet in aanmerking.

apposteren 4 (M.), „africhten", Ofr. *aposter*, „préméditer, préparer, concerter".

*arabesk 4, Fr. *arabesque* of Ital. *arabesco*.

arabijn 1 (*arabi* 1) Ofr. *arabi*. Zie p. 308 en 324.

arbiter 4 (*arbitre* 3), Fr. *arbitre*. Niet Lat. *arbiter*, wegens het akcent.

ardent 4 (v. d. W.), Fr. *ardent*. Afl.: *ardentelic* (v. d. W.) „vieriglijk, begeerlijk of haastelijk". Kan deze afleiding oorzaak zijn van de akcentverplaatsing in *ordentelik*?

arduin 3 (*arduun* 2, *orduun* 2, *ordun* 2, *orduin* 3). GODEFROY geeft een voorbeeld van *ourdon*, uit de Rek. van Doornik. Misschien is dat de oorspronkelike vorm van het (Noordfranse?) woord; bij ons komt in de Middeleeuwen bijna uitsluitend *o* in de eerste lettergreep voor. Zie p. 202.

*argine 4 (M.), „afdaking", Fr. (16e e.) *argine* of Ital. *argine*, „bolwerk". Ook Leves vertaalt M. door „afdaking", en ook dat Franse woord kan betekenen „dijk". Zie Ned. Wk., s. v. *afdakking*.

*ark 1, „houten gewelf boven een molen, meelkast, offerkist", Fr. *arche*, Lat. *arca*. Alleen in deze laatste betekenis kan het woord uit het Latijn komen. De beide andere zijn aan het Franse woord eigen, indien men de eerste mag vereenzelvigen met die welke ik vind in GODEFROY, VIII, 169a, „deel van een brug waaronder het water stroomt".

armozijn (*armesin* 3, *armosyne* 4 (Bt.), *ormosyne* 4 (Bt.)). De

laatste vorm zou fonetiës kunnen zijn (p. 197), doch berust misschien op aanpassing aan *Ormuzd*.

arrabel 4 (Bl.), „buyten voorstel, buyten gesprek, buyten voorneeming, niet dienende". Etym.?

*arre 3, (*erre* 2). Ofr. *erre*, Fr. *arrhes* of Lat. *arrhae*. De vorm met *e* is waarschijnlik Frans.

arrement 3, „vernieuwing van een proces, fig. *a. aannemen*, op zijn onderwerp terugkomen", Ofr. *errement*, *arrement*.

arrieregarde 3 (*rierewaerde* 2), Fr. *arrière-garde*. De apokope van *a* komt ook in het Engels voor (*rearguard*). Vgl. *avantgarde*.

*arsenaal 3 (*arcenael* 3, *arcinael* 3), Ofr. *arsenal*, *arsinal*, Ital. *arsenale*.

*artieste 4, bij ons gevormd van *artiest* (vgl. p. 246).

artillier 2, één voorbeeld, „geniesoldaat". Ofr. *artillier* betekent „vervaardiger van werpgeschut"; de soldaat heet *artilleur*.

asare 3, „naam van een plant", Fr. (16e e.) *asare*. Niet Lat. *asarum*, wegens het akcent.

asoi 2 (*azoei* 2, *ajoi* 2), „soort van wijn", volgens Lübben uit Ofr. *Aussoi*, Fr. *Auxois*, maar dan zou men bij ons aan het eind een *s* verwachten. Voor *ajoi*, zie p. 261.

*aseleren 2, „gladmaken", Ofr. *assoler* „raser, mettre à ras du sol"? In God. komt voor *aselar*, waarvan de betekenis niet duidelik is, maar dat op lakenbereiding betrekking heeft.

*assommeren 2, „opeisen". Ofr. *assomer* heeft die betekenis niet gehad.

assuradeur 4 (*asseradeur* 4, *asserateur* 4), kontaminatievorm van *asseureur* en Ital. *assicuratore* of Sp. *asegurador*.

assureren 4 (*assereren* 4, *asseureren* 3), Ofr. *aseürer*, Fr. *assurer*. De Franse orthografie heeft *asseurer* behouden tot in de 17e eeuw.

astrant 4. Zie p. 325.

*astrueren 1 (*anstrueren* 2), Ofr. *estruire*, o. a. „in rechten vervolgen, voor het gerecht dagen"?

attentaat 3, Fr. *attentat*. Het gebruik als subst., onbekend in het Latijn, maakt zeker dat het woord aan het Frans is ontleend.

aubain 4 (Bl.), „land dat door de bewoners verlaten is en door vreemden in bezit wordt genomen", Fr. *aubaine*. Zie p. 241.

auberioen 1 (*abergoel* 2, *habberguil* 3), „kolder", Ofr. *auberjon*.

*Augustijn 2 (*Auwestijn* 2), „Augustijner monnik", Fr. *Augustin* of Lat. *Augustinus*. Zie p. 273, waar ik ten onrechte de ontlening aan het Frans als zeker heb beschouwd.

avantagie 3 (*avontasie* 4, in de „Klucht van Trijn v. Hamborch", 5), Fr. *avantage*.

avant-garde 3 (*vangarde* 3), Fr. *avant-garde*. De apokope komt ook in het Engels (*vanguard*) voor. Vgl. arriere-garde. Mag men dus voor deze beide woorden een Franse dialektiese vorm zonder *a* veronderstellen?

avant-perse 3, Fr. *avant-pêche* veranderd naar *perse* (zie aldaar).

avenant 1 (*advenant* 3), Fr. *avenant*. Vgl. „Essai", p. 87. De uitdrukking *navenant* 2 is een gedeeltelike vertaling (zie hierboven p. 32) van *à l'avenant*.

aventrone 2 (*hovetronk* 3), „bastaard". Waarschijnlik een Belgies woord. Ik vind in God. (I, 542) een voorbeeld uit Stavelot van *avoutron*, afgeleid van *avoutre*, „echtbreuk".

*averij 3 (*haverij* 3), Fr. *avarie* of Ital. *avaria*.

*avoi 2 (Hild., 134, 30) in de uitdr. „*a voi* varen". Moet men lezen *a noe*, dat in het Oudfrans „à la nage, en bateau" betekent?

avoi 1 (*eyboi* 2, *jaboie* 2, *jaoei* 2, *kerboi* 2), een uitroep, Ofr. *avoi*, op verschillende wijzen bij ons gewijzigd.

avontuur 1 (*aventure* 1, *eventuer* 2, *avendure* 3, Kil.). De vorm *eventuer* is zeker aan het Mhgd. ontleend; de vorm met

d heeft een pseudo-etymologiese schrijfwijze (vgl. p. 8).

azijn 3 (*aisil* 2, *aisel* 2, *eisel* 2, *aisin* 2, *alsijn* 1), Ofr. *aisil*, *aisin*.

azuur 2 (*aisuer* 1, *lasuer* 1), vóórhist. Fr. *lasur*, Ofr. *asur*, *aisue*.

*baai (*baeisch laken* 2), Fr. *bai* „bruin"? De tweede vorm is misschien door toevoeging van een tautologies Nederl. suffix te verklaren (p. 338). Ik beschouw het subst. *baai* als bij ons gevormd door „rückbildung" (p. 335). Kan Eng. *baize* niet uit *baeisch*, *bay* uit Ned. *baai* zijn overgenomen? De baaiweverijen kwamen in Engeland, o. a. uit Nederland. Zie Ned. Wk. Is *baide* in *siparsbaide* hetzelfde woord („Cypries baai")?

*baai (*baeye* 3), Fr. *baie* of Ital. *baia*.

*baaierd. Zie Ned. Wk.

baanrotse. Zie Tijdschrift, XIX, 88.

*babelie 3 (*babbilie* (?) 2), „lichtekooi", Fr. *Mobille*? Vgl. abreie.

baelnoot 3, „eikel, muskaatnoot". Godefroy (I, 563) vermeldt Ofr. *baleine* „provision de noix muscades".

*baerber 2, „barbaar", Ofr. *barbre* (God. VIII, 289) of Lat. *barbarus*.

*baffeteren. Zie Ned. Wk. s. v. *baffetoen*.

*bagineren 2, „schertsen, stoeien". Het woord zal wel bij ons zijn gevormd van *bagijn*. Ofr. *beguiner* toch betekent „zich vroom aanstellen". Maar misschien is de uitdrukking bij ons ironies bedoeld. De onderstelling van het Mnl. Wk. dat het woord uit *badiner* zou komen, is af te wijzen, niet alleen wegens de vorm, maar ook omdat Fr. *badiner* eerst in de 16e eeuw voorkomt.

bainais 1 (*veinais* 1, *binees* 1). Indien de afleiding uit *Bernay* juist is, dan is de *s* bij ons zeker als adjektief-suffix op te vatten.

baiveel 2, „winkelhaak", Ofr. *bevel*, Fr. *bureau*, *béveau*.

bak 3, Fr. *bac*. De „Dict. gén." neemt aan dat Fr. *bac* uit het Nederlands komt, maar een bezwaar is dat het woord in het Frans reeds in de 12e, bij ons eerst in de 16e eeuw voorkomt.

*bactreie 2, „bakkes". De uitgang schijnt Frans; het stamwoord kan *bak* „wang" zijn. Zie andere woorden op *eie*, p. 337.

balaffre 3 (*barlaffe* 3), „zwaardhouw", Fr. (16e e.) *balafre*, *berlaffe*, Fr. *balafre*.

*baleie 3, „dans". Dit woord staat in Kiliaan (en dus ook in Bl.), en wordt gelijkgesteld met *balade*. Ook noemt hij het werkwoord *baleien* naast *baladen*. Noch het Frans noch het Latijn kennen *ballade* in de zin van „dans"; ook **balee* komt in het Frans niet voor. Ik heb reeds opgemerkt (p. 306) dat waarschijnlik *balade* door Kil. naar Ital. *ballata* is gevormd, dat „dans" betekent. Heeft hij daarnaast een analogiese vorm *baleie* gemaakt? Vergelijk *kemeneie*, dat Kil. waarschijnlik ook uit *kemenade* heeft gevormd, evenals misschien *forneie* (zie aldaar). Opmerking verdient dat het Frans wèl kent *se balader*, „wandelen, zonder doel rondlopen", en *balade*, „wandeling", maar dit zijn zeer gemeenzame en waarschijnlik jonge woorden.

balengier 2 (*ballingier* 2), „een schip voor de walvisvangst", Ofr. *ballenier*, *balengier*, *ballinier*, *ballingnier*, Fr. *baleinier*.

baleren 1, „dansen", Ofr. *baler*, Fr. *baller*. Het woord betekent ook „zonder doel rondlopen", en misschien is die betekenis ook aan het Franse woord eigen geweest. Vergelijk hierboven *se balader*.

*baliën 3, „sluiten door een hek", Ofr. *bailler* of bij ons gevormd van *balie*. Vgl. verbaelgen.

ballon 4 (*balloen* 4, *palloen* 3). De vorm met *p* is zeker Italiaans.

***balote 1.** Zie „Lekenspiegel", Woordelijst. De afleiding van Fr. *ballotter* is te verwerpen, daar dit woord jong is. Misschien staat het in verband met Ofr. *peloter*, dat ook „stoten, schudden" kan betekenen.

***banden 3,** „zich in benden verenigen", Ofr. *se bendir* of bij ons gevormd van *bande*, *bende*.

bankroet 4 (*banckerote* 3). Deze laatste vorm zou uit het Italiaans kunnen zijn overgenomen.

***bardasse 3,** „schandknaap", Fr. *bardache* of Ital. *bardassa*.

barensteel 2. Zie **palesteel**.

barenteren 2 (*barteren* 2), „ruilen", Ofr. *barater*, *bareter*. KILIAAN kent de betekenis „boete opleggen" aan dit woord toe. Afl.: *bartereer* 2.

baret 3 (*birret* 3), Ofr. *barrette*, *birette*, Fr. *barrette*.

barge 4 (*baerdse* 2, *barse* 2, *barsie* 3, *bargie* 3, *berge* 4), Fr. *barge*, *berge*.

***barouchet 4,** bij ons gevormd van Fr. *barouche* (Littré, Supplément), Ital. *baroccio*.

***bas 4,** Fr. *basse* of Ital. *basso*, *bassa*.

***basement 3,** „grondslag", Fr. (16e e.) *basement* (zeldzaam) of verkort uit *soubassement* (p. 304) of Ital. *basamento*.

***bastonade 3,** Fr. *bastonnade* of Ital. *bastonata*.

***basture 2.** Zie Mnl. Wk. Het is misschien wat onvoorzichtig wegens de enkele aanhaling van DU CANGE het bestaan ten onzent van *basture*, „pakzadel", aan te nemen.

***basuuer 3,** bij ons gevormd van *basunen*, of Ofr. *buisineor* (p. 311).

batoneren 4 (*bastoneren* 4), „met stokken slaan, schermen". Fr. *bâtonner* heeft deze laatste betekenis niet. Misschien is in die betekenis het woord bij ons opnieuw van *baton*, „schermstok", gevormd.

baviaan 3 (*baubijn* 2, *baboen* 4), Fr. *babouin*. *Baboen* is gelijk aan Eng. *baboon*. Vgl. „Essai", p. 52, en hieronder **plavant**.

bedeguaerd 3, „meidoorn", Fr. (16e e.) *bedeguard*, Fr. *bédegar*. Zie voor de bet. de aanhaling in GOD., VIII, 311.

beffe 3, „spot, kleinigheden", Ofr. *befe*, „bespotting, leugenachtig verhaal". KIL. citeert ook *beffe*, „babbelzieke vrouw", dat van *beffen* (*baffen*) kan komen. Trouwens KIL. identificeert *beffen* „blaffen" met *beffen* „spotten".

beggaert 1 (*begaert* 2, *beguert* 2), „ketter", Ofr. *begart*.

beignee 4 (*baugnet* 2), Ofr. *bugnet*, *bognet*, Fr. *beignet*.

bekkeneel (*bekkineel* 1, *backeneel* 2), „kapje onder de helm, helm, hersenpan". Ofr. *bacinet*, Fr. *bassinet*, betekent juist „helmkapje". Waarschijnlik is ons woord hiervan gevormd (let op onze vorm *backeneel*), met suffixverandering en aanpassing aan *bekken* (p. 307 en 314). In het „Livre des Mest." wordt *bekkeneel* vertaald met *bacinet*. De betekenis „hersenpan" is niet zeker in al de door het Mnl. Wk. geciteerde plaatsen; zij schijnt zeldzamer geweest te zijn dan die van „kapje", en is waarschijnlik afgeleid.

bellone 1 (*bellune* 1), „geschuinbalkt", Ofr. *en beslone*, „in de lengte" (niet als heraldiese term gebruikt).

***benefiet 4,** Fr. „représentation à bénéfice". Mag men *benefiet* als hetzelfde woord **benefiets*, *benefies* beschouwen? Vergelijk dan *canewet* (p. 264 en 321). Maar het woord schijnt te jong voor die verklaring.

beniuyn 3, Fr. (16e e.) *binjouyn*, Fr. *benjoin*.

***bergamot 4,** Fr. *bergamote* of Ital. *bergamotta*.

bern 3 (*berne* 3, *bren* 3), „uitwerpselen", Ofr. *bren*, Fr. *bran*.

bernage 1, „de baronnen", Ofr. *barnage*.

bernagie 3 (*borage* 2, *boraide* (Teuth.), *bruinagie* 3), „een plant", Ofr. *bourrache*, *bourage*, Fr. *bourrache*.

bertouden. Zie Tijdschrift, XXV, 61.

betrachen 1 („Rose", C, 7782). De betekenis is onzeker, misschien „trachten te verkrijgen". Het Ofr. *tracier*, dial. *trachier* heeft dezelfde betekenis.

bies 4, Fr. *biais*.

bilioen 2 (*bilon* 2, *beloen* 4), „schuin afgehouwen balk of steen, steen", Fr. *billon*. De betekenis „steen" is in het Frans onbekend.

bizar (*biesard* 3, *biesarre* 3), „elegant, onstandvastig, vernuftig", Fr. *bizarre* of Sp. *bizarro*. Het Spaans kent alleen een gunstige opvatting, het Frans een ongunstige (doch vroeger ook die van „dapper").

bize 2, „kleurstof", Ofr. *bis*, dat evenwel niet als subst. wordt gebruikt.

blaffaert 3, „bleek", Fr. *blafard*. Kil. noemt het woord ook als naam voor een munt, „ongeveer dezelfde als *blancke*".

*blaffetuur 3, „raam". Zie Ned. Wk.

blandereel 2, sic leg. voor *slandereel* (D. War., I, 236, 34), „witte kalvijnappel", vertaling van Ofr. *branduriaus*. Zie God. *blandurel*.

bliter 3 (Kil.), „bedelaar", Ofr. *billeteur*, „die gewoon is naar de kroeg te gaan".

boebaert 1 (Ro. 8030, var. *fobaert*), Ofr. *bobert* „aanmatigend". Vgl. fobaert.

boetseel 2 (*butseel* 2, *bautseel* 1), „tonnetje, leren zak voor wijn, buik", Ofr. *bocel*, *boucel*. Misschien is *buchele* (Invent. De Bruges, Gloss., p. 43) hetzelfde woord. Vgl. Fr. *bosel* en De Bo, s. v. *bosting*.

boetseren 4 (*bootseren* 3), Ofr. *bocer*.

boezeroen 4, Fr. *bourgeron*.

bof 3 (*pof* 3), Fr. *bouffe*.

bocket 2 („Ypriana", I, 26). Moet men lezen *blocket*?

bolghe 2 (*boege* 2, *boesge* 2, *boegie* 3, *budge* 2), „reiszak", Ofr. *bolge*, *bouge*. Vgl. Skeat, Concise Etym. Dict., s. v. budge.

bom (*bomme* 3, *banne* 1, *bonde* 3), Fr. *bonde*. De afleiding uit *puncta* is onwaarschijnlik. Weliswaar komt Fr. *bonde* eerst in de 15e eeuw voor, maar *bondon* reeds in de 12e („Dict. gén.").

bombarie 4. Zie „Essai", p. 61.

bon (*bonne* 3, *bunne* 3), „afdeling, vak, houten beschot", Ofr. *bonne*, *bonde*, *borne*, Fr. *borne*, „grenspaal, afscheiding van het land". De Ned. vorm *bonding* onderstelt een Ned. *bonde* = Ofr. *bonde*.

bonnefooi 4, in „op de b.", Fr. *à la bonne voie?* Vgl. Ofr. *se metre a voie*, „zich op reis begeven".

booten „slaan" (komt in Vlaanderen voor), Ofr. *bouter*. Vgl. over *kabooten*, „Album Kern", p. 123.

bordel 1. Zie broddelen.

*borstier 2 (Rek. d. Graf.). Lees in plaats van „sharen borstiers" *sharmborstiers*, nl. *van de armborstier*.

*botte 3, „slag", Fr. *botte* of Ital. *botta*.

*bot 1, „bloemknop" is waarschijnlik Germaans, wegens de afleiding *bottel*.

*bottein 2 (*bottein* 2), „een soort bont", Fr. *mitaine*, dat o. a. betekent „bevervel van mindere kwaliteit"? Vgl. p. 283.

*bottelarij 4, bij ons gevormd van *bottelen*. Het oude *bottelrie* 2 (*bottelrye* 3) is het Ofr. *boteillerie*, „plaats waar men de flessen bewaart".

*bouwe 3 (*baude* 1), gevormd uit *baudekijn* (p. 335).

*brageren 3 (*bregeren* 4, M.) „pralen". Het Ned. Wk. verwijst naar Fr. *braguer*, doch ik vind dat woord niet. Wèl *bragard*, *brague*, *braguerie*. Ik vermoed dat zowel *brageren* als *bragade* bij ons zijn gevormd van *braggaerd* (zie hieronder).

*braggaerd 3, „fraai uitgedost man", Fr. (16e e.) *bragard* of van Germ. oorsprong.

bragoen. Zie brackoen.

*braket 4. Ik heb het woord niet opgenomen, daar de afleiding (zie Ned. Wk.) onzeker is.

brackoen 2 (*barkoen* 2, *berkoen* 2, *braucoen* 2), „balk", Ofr. *bracon*. De heer H. J. Eymael deed mij opmerken dat in Westerbaen, „Prosopopœa", vs. 65, *bragoen* voorkomt, met de waarschijnlike betekenis van „leuning". Dit nu is een der betekenissen van Ofr. *bracon*. Waarschijnlik is *bragoen* hetzelfde woord.

*brandeel 2 (*brandereel* 2), „een wapen, gevormd door een loden bal bevestigd aan een riem", Fr. (16e e.) *brandelle*, „schommel"? Misschien bij ons gevormd van Germ. *brant*, waarvan ook Fr. *brandir* komt. Ten onrechte heb ik op p. 136 de afleiding van *brandeel* als zeker aangenomen. Vgl. p. 311 en 313.

bras 2 (*braesge* 2, *brachs* 2), „een maat", Ofr. *brace*, dial. *brache*, Fr. *brasse*.

bras 4, „touw", Fr. *bras*.

brassen 2, Fr. *brasser*. Afl.: *bras* 3.

*brasserij 3, bij ons gevormd van *brassen*, naar het model van Fr. *brasserie*.

braveren 3, „zich dapper gedragen", tans „trotseren". Ook Fr. *braver* was vroeger intrans., tans trans.

bresil 2 (*brisil* 2, *brizelie* 2, *bresilie* 3), „een soort hout", Ofr. *bresill*, *bresil*, *brisil*, Fr. *brésil*. De *a* in *Brazilië* is toe te schrijven aan het Spaans.

*breze 3, „gloeiende kool", Ofr. *brese*? De vorm *brase* 3 is Germaans.

*brigantine 3 (*bergantine* 3), Fr. *brigantin* (vgl. p. 295) of Ital. *brigantino*.

bricole 3 (*bricolle* 3, *briscole* 4), „een sprong". Fr. *bricole*. Afl.: *bricolschot*. Zie Ned. Wk.

broche (*broetse* 2, *brutse* 2, *bruetse* 2, *broke* 1, *breuk* 4), „broche, braadspit", Fr. *broche*, dial. *broke*. Kil. vermeldt als betekenis nog „spade".

*broddelen 4 van *brodden* 3? Of is *broddelen* het grondwoord van *brodden*? In dat geval zou het kunnen worden afgeleid van Fr. *bredouiller*; immers onder de betekenissen die het woord in Hoogd. dialekten heeft, is ook die van „stamelen". Een oudere vorm van *bredouiller* was *bredeler*. Het Waals kent *brodi* in dezelfde betekenis als ons *broddelen* (Grandg., I, 79). Misschien is *bordel* 4 in *in bordel lopen* (zie Ned. Wk.) door „rückbildung" uit *broddelen* gevormd. De bijvormen *bertel* 4, *bretel* 4 kunnen dan in verband worden gebracht met de vorm *bortelen*, door Kil. naast *bordelen*, „aestuare", vermeld. Vergelijk ook Fr. *bredi-breda*, „en brouillant tout par trop de précipitation", die, als er oorsprongsverband van deze uitdrukking met *bredeler* mag worden aangenomen, in het Frans dezelfde betekenisverandering als ten onzent zou bewijzen.

*brokaat 3 (*brocade* 4), Ofr. (tot de 17e e.) *brocat*, Fr. *brocart*, of Ital. *broccato* (p. 306).

*broket 4, bij ons gevormd van Fr. *broche*, dial. *broque*?

*broos 3, bij ons gevormd van *broeken* 3, Ital. *borzacchino*.

brouwier 4. Zie Ned. Wk.

*brouwieren 3 (Kil.), „beschouwen", bij ons gevormd van *brouwier*.

bruinelle 3 (*bruneelkijn* 2), „brunette", Ofr. *brunele*, fem. van *brunel*, gebruikt als substant. In God. komt *Bruneau* als eigennaam voor.

*bruselie 2. Zie „Essai", p. 65, waar ik te gemakkelik over het verschil van betekenis ben heengelopen.

bruwijne 3 (*brauwijne* 3). Zie Ned. Wk.

buffelen 4, „slaan, veel eten". Fr. *bouffer* heeft de laatste betekenis.

bui 3 (*buide* 3). Zie „Taal en Lett.", XV, 131.

*builloenen 2, bij ons gevormd van **buillioen* (*billioen*) of Fr. *billonner*.

1. buis (*buise* 2), Ofr. *buse*, *buise*, *busete* (oudste voorbeeld van 1313, in Du Cange, s. v. *busa*). Te St. Pol („Rev. pat. gallor", IV, 59, 268) zegt men nog *buch*, „kachelpijp, aarden pijp", *buise* en *buisse*; in het Waals *buse*, *buise* en het diminutief *buzai* (Grandg.). Daar de vorm *buch* niet uit Ned. *buse* noch uit *buis* kan komen, is het zeker dat de woorden oorspronkelik Romaans zijn. Vergelijk misschien Retor. *büschen*, „houten pijp van een waterleiding" (Pallioppi) en Ital. *buccinolo*, „pijp, hals van een fles". Ik geloof dat al die woorden, met Nederl. *buis*, tot eenzelfde familie behoren. Is het stamwoord *buxea* (van *buxum*?). Maar *buxum* heeft een korte *u* en wij hebben een lange *u* nodig. Vergelijk echter *puteum* dat dezelfde onregelmatigheid vertoont (Nyrop, I, § 204). *Buche* zou dan oorspronkelik Pikardies zijn (vgl. Fr. *baisser*, Pik. *baché* in „Rev. pat. gallor.", IV, 30), en eveneens *buse* (vgl. Fr. *paroisse* en Pik. *parosse*, *paroche*, bij Siemt, „Ueber lat. *c* vor *e* und *i* im Pikard.", p. 24). De vorm met *z* is zeker ook dialekties (zie o. a. Görlich, „Die Nordwestlichen Dialekte der langue d'oïl", p. 63, en „Essai", p. 72). Desnoods zou *buise* ook Pikardies kunnen zijn (Siemt, p. 28). De oorspronkelike betekenis zou dus geweest zijn „van hout"

2. buis (*buisse* 3, *buise* 3), „schip, beker, maat", Ofr. *buce*, *busse*, *buse*, *busche* (in Froissart, II, 430 var.). Te Duinkerken zegt men nog *buche* of *buis* (het is onwaarschijnlik dat dit het Nederlandse *buis* is: dat zou zijn overgenomen met een andere uitspraak). In vele Westelike patois komen *busse* en *buse* nog voor (God.). Het gelijktijdig voorkomen van vormen met *ch*, *ss*, *z* maakt waarschijnlik dat het 't zelfde woord is als *buis* (1). Zie bovendien Ned. Wk.

3. buis, „kledingstuk". Zie wambuis.

*buitelen 4 heeft niets te maken met Fr. *buter*, dat „stoten" betekent.

*bulge 2, „gezwel", doet wegens zijn betekenis denken aan Fr. *bouge*, waarvan het een pseudo-latinisatie zou kunnen zijn. Maar waarschijnlik is het woord Germaans. Zie Skeat, Concise Etym. Dict., p. 54.

*bultureren 2 (Jan Yp.), „zwellen", pseudo-Latijnse afleiding van *bult*?

bureaulist 4, Fr. *buraliste*.

bureel 4 (bureau 4), Ofr. *burel*, Fr. *bureau*. Zie p. 320.

*burlesk 4, Fr. *burlesque* of Ital. *burlesco*.

burre 3, Ofr. *bourre*, *borre*, Fr. *bure*.

*bursaal 4 (v. n. W.) „zakje dat gemaakt is gelijk een beurs", Ofr. *boursel*, of *boursaut* met suffixverandering? Fr. *boursaut* is zeer jong en heeft een speciaal techniese betekenis.

butoor 1, Ofr. *bustor* (?), Fr. *butor*.

senatuer 1 („Lanc.", IV, 9744), „senator", Fr. *senateur*. Desnoods zou het woord ook „senaat" kunnen betekenen, maar Ofr. *senature* komt eerst laat voor.

*cent 4, bij ons afgeleid uit *centken* (1670), Fr. *centime*.

*cervellaat 4, Fr. (16e e.) *cervelat* of Ital. *cervellato*. Zie „Essai", p. 53.

cessen 1 (*chissen* 1, *tsissen* 3, *sissen* 3, *sussen* 3), Fr. *cesser*. Afl.: *gesus* 2 „het ophouden", *gechis*, 1 „einde".

chappe 4 (Grotius, p. 309), „floretzijde". Etym.?

charmotte 4 (Grotius, p. 62), „poeder van gebrande klei". Etym.?

*chassinet 4, bij ons gevormd van Ofr. *chassin* met het suffix *et*.

chatouille 4. Zie p. 278.

chemise 4 (*camise* 4, v. d. W.), Fr. *chemise*. De tweede vorm is óf een latinisatie van *chemise* óf Ital. *camicia*, aangepast aan het Frans.

chemist 4, Fr. *chimiste* veranderd naar *chemie*.

*cherke 2. De betekenis is niet zeker; het wordt genoemd tegelijk met woorden voor „plank", enz. Zie Littré, s. v. *cerce*.

chevael 1 (*caval* 3), Fr. *cheval*. De tweede vorm is Italiaans.

chineie. Zie seneie.

chirurgijn (*cyrurgien* 2, *siroergijn* 2, *cirorgien* 1), Ofr. *cirurgien*. Verg. surgien.

choqueren (*tsockeren* 1, *tsuckeren* 1, *sockeren* 1, *jockeren* 1), Fr. *choquer*. Tegenw. uitsluitend figuurlik.

chrysant 2, „een edelsteen", hetzelfde als *crisout* („Essai", p. 147). Zie hierboven p. 176.

cichorei (*cicoreye* 3), Fr. (nog in de 17e e.) *cicoree*, Fr. *chicorée*. Door volksetymologie tot *suikerij* geworden. Reeds in „Lanfr." leest men *suckereide*, en in Kil. *suyckerye*.

cinoper 1 (*cinople* 2, *cinober* 3, *sinober* 3), Ofr. *cenobre*, Fr. *cinabre*. Zie Diez, p. 679. Het Oeng. heeft ook *cinoper*.

cip 3 (*cippe* 3, *sip* 3), „boeien", Ofr. *cep* gelatiniseerd. Vgl. echter p. 139.

cipau 1 Het Mnl. Wk. (vgl. Tijdschr., IV, 201) brengt dit woord in verband met Westvla. *sepauw*. Het komt voor in de uitdrukking *cipau maken*, „zich optooien". De afleiding uit Ofr. *chapeau* past noch voor de vorm (daar niet in de Nomin. zo vroeg woorden zijn overgenomen) noch voor de betekenis. Eerder zou ik willen wijzen op Ofr. *chipe* „chiffon".

cirografe 1 (*cirogreffe* 2, *chirograaf* 4), „autografies getekende akte", Ofr. *cirografe*, *cirogreffe*, Fr. *chirographe*.

citole 1 (*sitole* 1), „muziekinstrument", Ofr. *citole*. Sic leg. „Ovl. Ged.", II, 52, in plaats van *tibole*.

*citrulle 2, „pompoen", Ofr. *citrole*, *citrulle* (16e e.), Fr. *citrouille*, of Ital. *citrullo*.

*cittel 1 (één voorbeeld). De afleiding uit *coutel* is af te wijzen wegens de verandering van de beginkonsonant.

civiliseren 4 (M.), Fr. *civiliser*. Bt. heeft *civiliteren*. Is dit een drukfout?

*dagge 2 (*degge* 3), Fr. *dague*? Deze afleiding is onzeker; men zou bij ons **dage* verwachten. Vgl. Eng. *dagger*, en hieronder degen.

dammen 3 (*damen* 3), „damspelen, een dam leggen", Fr. *damer*, dat alleen de laatste bet. heeft. Is het in de 1e bet. bij ons van *dam* gevormd?

*damneren 1 (*dampneren* 1), „veroordelen", Ofr. *damner*, *dampner* of Lat. *damnare*, dat in de Middeleeuwen ook met *p* werd geschreven. Zie Du Cange, s. v. *dampnaticare*, *dampnificus*.

dangerois 1 (*dangereus* 3), „trots, gevaarlik", Ofr. *dangeros*, Fr. *dangereux*. Kil. kent nog slechts de tweede betekenis.

*dante 3 (Kil.), dantinne 3 (Kil.), „luie vrouw, lichte vrouw". Vgl. Kil. *danten*, *dantinnen*, „ineptire", *dotelore*, „insania"; daarnaast *dantelorie* 2, waaruit het bestaan van een vorm *dantel* blijkt; *dote* in *fandate* (Kil.). Het is de vraag of deze woorden iets te maken hebben met Fr. *dadais*, Ofr. *dadee*, Fr. *dandin*, Eng. *dandy*, *to dandle*, Ital. *dondolo*, *dondolare*.

*degen 3 (*dagen* 3). Is dit een afleiding van Fr. *dague*? Vgl. p. 297.

*delectatieus 2, bij ons gevormd van Fr. *delectation* of met suffixverandering van *delectatif*.

deputeren. Zie Tijdschrift, XXIII, 8.

desadvoi 4 (M.) (*desaveu* 4, Bort), Ofr. *desavoi*, Fr. *désaveu*.

desavoueren 4 (*desavoéren* 3, *desadvoieren* 4, M.), Fr. *désavouer*. Vgl. advoyement.

*desolaet 3, „verlaten, verwoest, bedroefd", Fr. *désolé* of Lat. *desolatus*. In de laatste betekenis zeker Frans.

*despage 4 (M.), „vonnis over verliezen ter zee", Fr. *dispache* of Sp. *despacho*?

*despageren 4 (M.), „zeerecht vonnis geven". Bij ons gevormd van *despage* of Sp. *despachar*? Vgl. dispatcheur.

*despotikaal 4 (M.), bij ons gevormd van *despotick*.

*detriveleren 2 (*triveleren* 2), „in vrijheid stellen", Ofr. *destraver*?

deusaes 3 in de uitdrukking „lieden van d." Vergelijk Eng. *deuceace* (Murray, III, 277) en Hoogd. *daus as* (Grimm, II, 854).

diskoers (*discours* 3), „verhaal, gesprek", Fr. *discours*, dat in de 16e e. de betekenis „verhaal", en nog in G. Sand die van „gesprek" heeft.

dispatcheur 4 (*dispacheur* 4), bij ons gevormd van Fr. *despache*.

*dispenseren 2, „uitgeven, besturen, vrijstellen van". In de laatste betekenis Middele. Lat. *dispensare* of Fr. *dispenser*, in de 2e Lat. *dispensare*, in de 1e Ofr. *dispenser*.

*disponeren 2, „plaatsen, ergens mede doen wat men wil", Fr. *disposer* gelatiniseerd, of Lat. *disponere*. De tweede betekenis is Frans.

dispost 3 (*dispoost* 4, M.), Ofr. *dispost*, Fr. *dispos*. Kil. geeft als betekenis o. a. op „constitutus", zeker naar de etymologie.

dissimileren 4 (M.) schijnt ouder te zijn dan Fr. *dissimiler*.

*divijn 1 (*devijn* 1), „gedachte, oordeel", bij ons gevormd van Ofr. *deviner* „onderrichten", of Ofr. *devin* „profeet" met veranderde betekenis.

dobbele 2, „een gouden munt", Ofr. *doble*, *double*.

dobbeleel 2, „balk", Ofr. *doblel*, Fr. *doubleau*.

*dobbelen 1, „met dobbelstenen spelen", bij ons gevormd uit *dobbel*. Zie hieronder dubbel.

dobbeleren 1 (*dubbeleren* 2), „verdubbelen, dubbel worden", Ofr. *dobler*, *doubler*, dat ook trans. en intrans. is.

dobbelet 1, „gevoerd kledingstuk, in tweeën gevouwen voorwerp", Ofr. *doblet*.

doblitse 1 (*dobbelice* 2, *dobbeliche* 2), „kaars met twee pitten", Ofr. *doblise* (één voorbeeld in God.). Daarnaast hebben zeker **dobliz*, *doblice* bestaan.

dolfijn 3 (*dolfin* 3), „halsdoek", beide in Kil. Etym.?

dos 2, „huid van de rug voor bont", Ofr. *dos*. De uitbreiding van betekenis schijnt eigen te zijn aan het Nederl. Afl.: *dossen*, vermeld door Kil.

*dossenaer 3, „lastdier", Ofr. *dossière*, „lederen riem die men op het zadel legt van een trekpaard"? Vgl. p. 312 en 313.

*dosseren 4 (M.) (*dorseren* 4, M.), „op de rug schrijven", Fr. *endosser*? Ofr. *dosser* betekent „op de rug slaan".

douceur 4, „klein geschenk", betekenis onbekend in het Frans.

dozijn 1 (*dosine* 1, *desijn* 2, *dossine* 2, *deseyn* 2, *douzijn* 4, *douzain* 4, M.), Fr. *douzaine* met suffixverandering, of

Ofr. *dosine* (één voorbeeld in God., en één van *dosin* „douzain").

dragee 4 (*dragie* 2, *tragie* 2, *tregie* 3, *tergie* 3, *tresie* 2), Ofr. *dragie*, Fr. *dragée*. Zie p. 254. Misschien heeft Ital. *treggea* op de vorm invloed gehad.

draperiere 2, „plaats waar men het laken bewaart"; het woord staat in de Statuten van de Duitse Orde; het Frans heeft daar *draperie*, maar God. vermeldt die betekenis niet.

dubbel 2 (*dubbelt* 2, *dobbel* 1), „(adj.) dubbel, (subst.) dobbelspel, duplicata", Ofr. *doble*, Fr. *double*. De tweede betekenis lijkt op die van Fr. *doublet*, term van het triktrak. Toch schijnt ze zich bij ons te hebben ontwikkeld.

***dubiens 4**, Ofr. *dubitos*? Latinisatie van Fr. *douteux*? Gevormd van Lat. *dubius*, naar het model van *douteux*?

***dubloen** (*dubbeloen* 3), Ofr. *doublon* of Sp. *dublon*.

duel 4. De betekenis van het woord maakt Latijnse oorsprong zeer onwaarschijnlik.

***duyc 2**, in „peer de d.", Fr. *duc*?

uise 3, „bijzit", Ofr. *touse* „meisje"?

***duit 1** (*doit* 1, *deuit* 2, *deit* 2, *duits* 1), Ofr. *dois*, Fr. *deux*?

duren, „volhouden, verduren", Ofr. *durer*. Afl.: *verduren* 4, maar vgl. p. 305.

duwiere 1, „onderaardse gang, sloot", Ofr. *duiere*, dat de betekenis „sloot" niet heeft.

***duwiet 2** (één twijfelachtig voorbeeld), „geheime schuilplaats" (?), Ofr. *duit* of *conduit*?

ebene 1 (*eibene* 1, *eben* 3, *ebben* 4), Ofr. *ebene*, *ibene*. Vgl. „Essai", p. 36 en 149.

eester 2 (*heester* 3), „boomgaard", Ofr. *estre*.

effekten 4, Fr. *effets* (*publics*) gelatiniseerd.

egaal 4 (*engaal* 4, Focquenbr., dial. *ieugaal*), Ofr. *egal*, *engal ingal*, Fr. *égal*.

email (*emmael* 3, *ammaus* 2, *imaus* 2, *imaes* 2), Ofr. *esmail*, *amail*. Fr. *émail*, meerv. *émaux*. Zie p. 321.

emigrant 4, Fr. (18e e.) *émigrant*.

enten 1 (*inten* 1), Fr. *enter*.

entenaille 4 (M.), „inwendige strijkhoek", Fr. *tenaille* „angle rentrant".

***erabel**, sic leg. voor *terabel*, „V. Bomen", 65?

errement 3. Kil. geeft de betekenis niet op, doch vereenzelvigt het met *erre*; het is zonder twijfel Ofr. *erre*, *errement*, „reis".

espentijn (*hespentijn* 1, *espijn* (?) 2), „mythies dier", gevormd van *aspe* naar *serpentijn*, of *serpentijn* vervormd naar *aspe*.

essaelgieren 1, „aanvallen", Ofr. *essaillir*.

evalueren 3 (*valueeren* 2), Fr. *évaluer*. De 2e vorm komt van Ofr. *evaluer* of *avaluer*. Het Oudfrans kent ook *valuation*.

faes 2 (*vase* 1), „franje". Ofr. *faisse*, *fasse* betekent „band".

***fabelen 3** (*favelen* 2), Ofr. *fabler*, dial. *faveler*, of bij ons gevormd van *fabel*, *favele*. Zie p. 251.

***fabriekaat 3**, bij ons gevormd van *fabriqué* of Ital. *fabbricato*?

fadde 1 (*vadde* 3), „zwak, lui, laf", Ofr. *fade*, „zwak, zot", Fr. *fade*.

fageel 1, „teken dat de ridder aan zijn helm draagt", Ofr. *fachuel*, „zakdoek", waarvan het dimin. is *facholet*, en waarvan een dial. vorm *fachol* kan bestaan hebben of *fachoel*. Zie p. 143, 152 en 265.

***fagot 4**, Fr. *fagot* of Ital. *fagotto*. Tegenwoordig heet het instrument in het Frans *basson*.

***fackeel 3** (*vackeel* 3), „timmerwerk waarop het dak rust". Bij ons gevormd uit *vak* en *eel*? Zie p. 339.

faktorij 4 — (*facteurije* 3), Ofr. *factorie*, of met synkope uit Fr. *factorerie*.

faliekant. — Zie feil.

falise 1 — (*felise* 1, sic. leg. voor *phesise*, Troy., 33337), „klip", Ofr. *falise*, Fr. *falaise*.

*fallist 3 (Kil.), — „advokaat die chikaneert". Bij ons gevormd van *fallere* en *ist*? De analogie van Wvlaams *krottist* zou in *fall* eerder een subst. doen vermoeden.

*fantast 3, — Fr. *fantasque* met suffixverandering, of „rückbildung" uit *fantastiek*.

farnizage 2 — (sic leg. voor *farnizoge*, Inv. Br., III, 300), Fr. *vernissage*.

*fataal 3, — Fr. *fatal* of Lat. *fatalis*. Kil. vermeldt het woord als subst. in de zin van „fatale termijn", Middele. Lat. *fatalia*.

fâteren 3 (Kil.), — „beuzelen". Dit woord staat zonder twijfel in verband met Fr. *fatras*, Fr. (16e e.) *fatrer*, „een werk op grove wijze uitvoeren", Ofr. *fastrouiller*, „onzin vertellen".

fausset 3 — (*fasset* 3, *faleet* 4), Fr. *fausset*, Ital. *falsetto*. De eerste twee vormen zijn zeker Frans, de derde is Italiaans.

fazant — (*fasaen* 1, *faisaen* 1, *fassaen* 1, *physaen* 2, *pheysoen* 3, *fasiaen* 3, *faisant* 1, *fesant*), Ofr. *faisan*, *fesant*.

1. feil 3 — (*fael* 2, *faelge* 1, *falie* 1), „fout", Ofr. *faille*, dial. *fale*, *falie*, *faile*. Misschien komt de vorm *feil*, die jong is, van *feilen*. Afl.: *faliekant* 3.

2. feil 4 — (*falie* 2, *fael e* 1, *fallie* 1, *faille* 2, *valie* 2), „sluier, vaatdoek", Fr. *faille*, dial. *faile*.

fekalieën 4, — Fr. *fécal* voorzien van een Latijnse uitgang.

*fel 1, — „kwade trouw, nijd", Fr. *fiel* of Lat. *fel*.

femele 2 — (*fimele* 3, *fum le* 2, *fimel* 3), „kort vlas", Fr. (*chanvre*) *femelle*. In het Frans vind ik geen voorbeeld van het gebruik van *femelle* in deze zin als subst. Afl.: *fimelen* 3, *femelen* 3, „vlas plukken, een vervelend werk doen". Daarvan *friemelen*? Zie p. 289.

*fenicle 2, — sic leg. voor *senicle* (Jan Yp.), Lat. *feniculum*.

fenomeen 4, — Fr. *phénomène* Het akcent bewijst de Franse oorsprong.

*fermaelge, — sic leg. voor *chermaelge* (Dier. Mém.), „gesp", Ofr. *fermaille*.

fermentuit. — Zie „Taal en Letteren", XV, 29.

fermerie — (*firmerie* 1, *formerie* 2, *fermerije* 3), „infirmerie", Ofr. *fermerie*, *formerie*. Zie p. 200.

ferpel 1 — (*forpel* 2, *firpeel* 3, *verpel* 1), „kwade trouw". Het is waarschijnlik dat dit woord uit het Frans komt, wegens de grote veranderlikheid van de beginklinker, die schijnt te bewijzen dat het akcent oorspronkelik op de eindlettergreep viel. Het woord is hier misschien door bemiddeling van het Hoogduits gekomen (Mhgd. *Ferpelei*), en staat zonder twijfel in verband tot *verpil*, *vorpil*, bijvorm van *goupil*, „vos".

ficcken 3 — (*fijcken* 3), beide in Kil., „met de punt insteken, vastmaken", Fr. *ficher*, dial. *fiquer*.

*fierilafanse 3, — „een plantaardig sap", van Lat. *ferula* met een uitgang?

figureus 2 — (Hs. Yperm.), Ofr. *vigoureus*, Fr. *vigoureux*.

fijn 1, — „doel, inrichting, sluiten van een lening", Fr. *fin*. De laatste betekenis is onbekend in het Frans.

filet 2 — (*filget* 2), „versiering van kruisen en kaarsen", Fr. *feuillet*, dial. **feulet*, **folet*.

*fillieren 2 — (*philieren* 2), „vensters in het lood zetten" (?). Vgl. Fr. *filer le plomb*, „er lijsten van maken om ruiten in te zetten". In het Mnl. is het objekt „huis", niet „ruit".

*fineel 2, — één voorbeeld, betek. onzeker, „stuk hout" (?). Moet men lezen *tineel*, Ofr. *tinel*?

*finen 1,	bij ons van *fin*, of Ofr. *finer*. De betekenis „een geldlening sluiten" is onbekend in het Frans.
*fitsau 1	(*vitsau* 1, *visse* 1, *fisse* 3, *vitsche* 3), „bunzing". Het „Livre des Mest." geeft de Franse vorm *fichau*, die men echter van elders niet kent. Onduidelik is de verhouding van dit woord tot *fisse* en de beide andere vormen zonder *au*.
*flaioteren 2,	„fluit spelen", afgel. van Ofr. *flajol* „fluitje". Of moet men lezen *flaioleren*, Ofr. *flajoler*?
flambees,	op het eiland St. Thomas gebruikt voor „flambouw". Staat dit woord in verband met *flambeel*, *flambeeu* (bijv. als meervoudvorm?), of is het een ander woord, bijv. Ofr. *flameche*, „vonk, toorts" (twee voorbeelden uit Lille.)?
flambouw 4	(*flambeel* 3, *flambeeu* 3), Ofr. *flambel*, Fr. *flambeau*. *Flambeeu* kan een Vlaamse wisselvorm van *flambouw* zijn (vgl. *fleeuw* n. *flauw*).
flankeren 3,	Fr. *flanquer*. Een twijfelachtig voorbeeld van de Infin. *flackieren*, gebruikt als substant. in „Ovl. L. en Ged.".
*flassaerge 2,	„deken", Ofr. *flassaire*, of dimin. van *flassaert*. God. citeert ook een vorm *flassaie*.
*flexe 3 (Kil.).	„slag, lelik meisje", Hgd. *fex*?
flerecijn	(*fledercijn* 1, *vledercijn* 3, *flercijn* 3, *perlesijn* 2, *plasijn* (?) 2), „jicht", Ofr. *pleurcsin*, Fr. *pleurésie*, „zijdewee".
1. fleuret 4	(*floret* 4), Fr. (16e e.) *floret*, Fr. *fleuret*.
2. fleuretzijde 4	(*floretzijde* 4), Ofr. *floret*, Fr. *fleuret*. Is *flourtee* bij Kil. een drukfout voor *flourete*?
floers 2,	Ofr. *velos*, *velous*, Fr. *velours*. Het schijnt dat de vorm met *r* jonger is in het Frans dan bij ons. Is hij oorspronkelik misschien dialekties Frans? Of is *r* bij ons ingelast? Vgl. jaloers.
*floreit,	sic leg. voor *floroit* (Herman, „Gesch. d. R."), „kleurstof", Ofr. *floree*?
*floruere	(Rucusm.), „versiersel van de zang". Men denkt aan Ital. *floritura*, maar het Ofr. kent noch **floruro*, noch **floreture*.
*flueren 2,	In de betekenis „vloeien (van papier)", in het „Livre des Mest", waar het Frans ook *fluer* heeft. God. vermeldt echter die betekenis niet. Vgl. fitsau.
fluim	(*flume* 2, *fleume* 2, *vlieme* 3), Ofr. *flume*, *fleume*, *flieme*. Vgl. Rom., XXVI, 105.
fluit	(*flahuet* 2, *flute* 1, *floite* 2, *fleute* 1), Ofr. *flaüte*, *fleüte*, Fr. *flûte*.
*fluiten	(*fluten* 2, *floiten* 3, *fleuiten* 2, *fleiten* 3), Ofr. *flaüter*, *fleüter*, of afgel. van *fluit*.
fluwijn 2	(*foine* 3, *fouwijne* 3, *flouwijne* 3), „marter", Fr. (16e e.) *fluine* (Li.), Fr. *fouine*. Vgl. p. 289.
fluwine 3	(*flauwine* 3), „kussensloop", dial. Fr. *fluine*, *flaine*. Zie Rom., XXVIII, 184. De verklaring van Thomas heeft dit bezwaar dat *fluine* niet schijnt voor te komen in de Noordelike dialekten. *Pulwijne* (Kil.) is zonder twijfel een latinisatie van *fluwine* of een aanpassing aan *pulwe* (*peluw*).
fobaert 1,	Ofr. *fobert*. Vgl. boebaert.
foelie 2	(*foelge* 2, *fuelge* 2, *fulge* 2, *folie* 3), „metaalplaat, foelie", Ofr. *fueille*, Fr. *feuille*. De tweede betekenis is onbekend in het Frans. Zie „Essai", p. 66.
foeteren 4,	Fr. *foutre* (werkwoord en tussenwerpsel).
*fointe 2	kan niet Fr. *fonte* zijn, dat alleen van metalen wordt gebezigd.
*foliant 4,	bij ons gevormd.
fontie 2,	„magazijn", Ofr. *fondique*, *fonteque*.

*forgie 2 (*fourgie* 2). „het beslaan van paarden", Ofr. *forge*, of valt het akcent op *ie*? De vorm *fourgie* pleit vóór deze onderstelling. Maar God. geeft **forgie* niet. Het kan bij ons of in België van *forge* zijn gevormd.

ormenteit 2. De betekenis is onzeker, „gerstepap"? Ofr. *fromentee*? Maar dan zou men bij ons **formenteie* verwachten. Vgl. echter floreit.

fors (*forts* 3), Fr. *force*, als adj. gebruikt. Desnoods zou het een „rückbildung" kunnen zijn uit *fortsig* (Kil.).

fortuin 2, Fr. *fortune*. Betekenissen 1. „storm", ook in het Oudfrans; 2. „geluk" (ook Frans); 3. „rijkdom" (eveneens).

fourragères 4. Ik vind dit woord niet in het Frans.

framboos 4 (*frambesie* 3), Fr. *framboise*. De tweede vorm is aangepast aan *besie*.

frese 2 (*freize* 2, *fresie* 2), Fr. *fraise*. De laatste vorm door analogie van *besie*.

fret 2 (*freit* 2, *frait* 3, *forei* 2). „winst, rente", zeker hetzelfde woord als *fruit* „kosten".

frikadel 4 (*frikkadel* 4). Fr. *fricandel*, *fricandeau* heeft een geheel andere betek.

friseren 3, Fr. *friser*. Kil. geeft daarnaast *vrieseren*, evenals *vries* naast *fries*, zeker een pseudo-etymologiese schrijfwijze.

froisseren 4 (*froisieren* 1, *frotseren* 2, *frootseren* 2, *frochieren* 2, *fronseren* 1, *frutseren* 1, *friseren* 2, *fritseren* 2), „breken, beledigen", Ofr. *froissier*, dial. *frochier*, Fr. *froisser*. Afl.: *frutseleren* 2.

front 2, „bladeren", Ofr. *fronde*.

frontsijn 2 (*frotsijn* 2, *fronsein* 2, *fransijn* 3, *franchijn* 3), „perkament", Fr. *froncin*, dial. *fronchin*. Zie Rom., XXVIII, 186. De vorm op *ein* staat dicht bij Lat. *francenum* (Du Cange, III, 587). Afl.: *fransenen*.

fruitage 3, „fruit (kollekt.)", Ofr. *fruitage*. Kil. vermeldt de betek. „festoen", die het Frans niet kent.

fruiten 1 (*friten* 1, *fruten* 1, *froiten* 2, *frijeten* 3). Zie „Essai", p. 122.

1. fu 3 (één voorbeeld), „wens", Fr. *veu*.

2. *fu 2 (één voorbeeld), „schaamte". Etym.?

fulgie 1, „prieel", Ofr. *foilliee*, dial. *faillie*, Fr. *feuillée*.

*fulp 4 (*felp* 4, *felpel* 4) „fluweel". Vgl. Ital. *felpa*, „pluche". Ofr. *felpe*, *frepe* betekent „lomp".

fuse 3, „muziekterm", Ofr. *fuse*. Zie Bouillet, „Dict. des Sciences, des Lettres et des Arts", s. v. *croche*.

fute 3, „uitvlucht", Ofr. *fuite*.

*futselen 1 (af te leiden uit *futselaar* 1; het ww. eerst in Kil.) (*fitselen* 2, af te leiden uit *fitselaar* 2, *fesselen* 3). Vgl. Ofr. *fouchier*, Fr. *fouger*, „fouiller le sol".

faweren 2 Fr. *vouer*. Beide vormen komen slechts éénmaal voor. Is *fruweren* 2 hetzelfde woord?

*gaal (*gale* 1). In het Frans eerst in de 16e eeuw.

*gaenge 2 kan niet Fr. *ganse* zijn, dat veel jonger is. Trouwens het woord komt éénmaal voor met twijfelachtige betekenis.

*gaffeloen, sic leg. voor *gaffoen* (Thoy.), Fr. *javelot* met suffix-verandering?

*gaffreie 3 (*gaffreide* 3), „een gebak", bij ons gevormd van *gaufre*?

*gaffrie 3 (*gaffreye*, Plant.), „afval van de gans". Etym.?

galei (*galeie* 2, *galeide* 1, *galee* 2), Ofr. *galee*, *galie*.

*galeie 2 (*gallije* 2), „galerij", door synkope uit *galerie*? Vgl. p. 314.

galerij 3 (*galderij* 4, *gaanderij* 4), Fr. *galerie*. De laatste vorm is aan volksetymologie toe te schrijven.

galigaen 1, „een specerij", Ofr. *galingal*.

galjas 4, Fr. *galéasse*.
*galjoen (*galeon* 3, *gallioen* 4), „soort schip, ssnit (van een schip) geheim gemak op een schip", Fr. *galion* of Sp. *galeon* De laatste betekenis is onbekend in het Frans.
*galjoot 3 (*galiot* 1, *galeote* 3), Fr. *galiote* of Sp. *galeote*.
galop (*walop* 1, *galoppe* 3), Fr. *galop*, dial. *walop*. Welke ook de oorsprong van het woord moge zijn, het is zeker dat wij het uit het Frans hebben, wegens het akcent en de afwisseling van *w* en *g*.
galopperen 4 (*waloperen* 1), Fr. *galoper*, dial. *waloper*.
gamalien 2, „kameleon", Ofr. *gamalion*.
garantie 4, Ofr. *garance*.
garanderen 4 (*garenderen* 4, *waranderen* 3), Ofr. *guarandir*, dial *warandir*.
*garbeleren 4 (Br.), „uitziften", Fr. *grabeler*, „door een zeef laten gaan", of Ital. *garbellare*, zelfde betekenis.
*garbeleur 3, bij ons gevormd van *garbeleren*. Afl.: *gaerbeleuren* 3.
garderobe 3 (*warderobe* 2, *waerdierobe* 2, *waerdereube* 1, *waerderibbe* 2), Ofr. *garderobe*, *gardereube*, dial. *warderobe*, Fr. *garderobe*.
gareel 3 (*gareel* 2, *garreel* 3, *graieel* 2), Ofr. *gorel*, *goherel*.
gargoense 2, gevormd van Fr. *jargon*, dial. *gargon*.
garnate 2 (*garnaete* 2), „soort van wijn of likeur", Ofr. *garnache*.
*garrelen 1 „schreeuwen (van vogels)", Ofr. *garuler*, of klanknabootsend?
gebruseert 1, „goudgestikt", Ofr. *brochié*, Fr. *broché*.
gedanteert 2 (*getandeerd* 2), „heraldiese term", Fr. *denté*. Zie p. 314.
gekarteelt 1, Ofr. *cretelé*.
*gecasseleert 2 (*gecasseljeert* 2, *gecasteleert* 2), Etym.?
gelei (*geleie* 3, *jaleie* 2, *juleie* 2), Ofr. *jelee*, *jalee*, Fr. *gelée*.
gemangiert 1 (*mangiert* 1), „verminkt", Ofr. *mehaignié*. Smst.: *teunangiert* 1.
genealogie 3 (*genalesie*, Brab. Y., Bijlagen, Dl. 1, p. 601), Fr. *généalogie*. Zie p. 268.
gerfau 3, „soort valk", Ofr. *gerfaut*, *gerfauc*, Fr. *gerfaut*.
gerruleren 2. Vgl. garrelen.
*getrahijnt 1, „vals", bij ons gevormd van Ofr. *traine*, „verraad, list"?
ghiolier 3, „gevangenbewaarder", Ofr. *giolier*, Fr. *geôlier*.
*giraffe (*ghieraffe* 3), Fr. *giraffe* of Ital. *giraffa*.
giroffel (*geroffel* 1, *groffel* 1, *groeffel* 1, *garioffel* 1, *genoffel* 3, *ginoffel* 3, *jenoffel* 4, *sannoffel* 3), Ofr. *ginoffre*, *genofre*, *gerofle*, *girofle*, Fr. *girofle*. Zie „Essai", p. 96. Vgl. karnoffel.
girole 3 (*girgole* 3, Plant. en Bl.), „een plant", Fr. *girole*.
gisarme 1 (*giserme* 1, *gisare* 1), Ofr. *guisarme*, *guiserme*, *guisarne*.
git 4 (*get* 2, af te leiden uit het adj. *getten* 2, *aget* 2), Ofr. *get*, Fr. *jais*. *Aget* is zeker te verklaren door de uit het Latijn afgeleide vormen *aacht*, *aget* (akcent op *a*).
giterne 2 (*gitarne* 2, *gisterne* 2, *quinteerne* 2), „gitaar", Ofr. *guiterne*, *guisterne*, *guiterne*.
*glaatse 4 (Br.), „bevijsde vlakte", Fr. *glace*?
glaveloot 2, Ofr. *glavelot*.
glavie 1 (*glaive* 2, *glave* 1, *gelavie* 1, *glaie* 2, *gelaye* 2), Ofr. *glaive*, *glaie*, dial. *glavie*.
*glosen 2 „uitleggen, verbergen", Fr. *gloser* of bij ons gevormd van *glose*. De laatste betekenis is onbekend in het Frans.
gloseren 2. Zie glosen.
*glosse 4 (*glose* 1, *gelose* 2), „uitlegging, kommentaar, resumé, uitvlucht". De beide laatste betekenissen zijn onbekend in het Frans.
glui (*gluie* 2, *gloi* 2, *gli* 2, *glei* 2, *geluw* 2), „stroo", Ofr. *glui*, *gleu*, *glu*.

*golge 2, „golf, afgrond". Het is moeielik deze vorm te scheiden van Fr. *gorge*, „nauwe doorgang".

golines 1 (*golines* 1), „gulzigaard, slemper, enz.", Ofr. *golias* (Gon. IV, 306, s. v. *goliart*).

gorelle 1, „trompet", Ofr. *grelle*, *graisle*.

gorgoel 2 (*gorgone* 2), „goot", Ofr. *gargoule*, *gargouille*, Fr. *gargouille*.

gouwiere 3, „soort gebak", Ofr. *goiere*.

graander 2 (*graner* 2), Fr. *grenier* aangepast aan *graan*. Het woord is te jong dan dat wij het uit het gesproken Latijn zouden kunnen afleiden.

gracelik 1 (*graselik* 2), „bevallig, dun", Fr. *gracieux* met vertaling van het suffix. Het is niet waarschijnlik dat het woord in de betekenis „dun" van Fr. *graisle* komt, dat : heeft; als men het in die betekenis wil scheiden van „gracieus", dan ga men tot Lat. *gracilis* terug. De eerste betek. is bij ons de oudste.

*greien 1 (*gereiden* 1, *greiten* 3, *greten* 3), „behagen". Bij ons gevormd van *grei*, *greit*, *gret*. In het Oudfr. betekent *greer* zelden „behagen"; bijna altijd „goedkeuren".

gribellure 2, „kleine tent", in de Statuten der Duitse Orde. De Franse tekst heeft *gribeloere* (éd. Maillard de Chambure, p. 292, 552); de Latijnse tekst heeft *gribelliones* (Du C.), en de Duitse *gribellure*.

grimas 4 (*grimats* 4 (dial.), *grametse* 3, *gremetse* 3, *gramutse* 4, *grammutse* 4, *grimmagie* 3), Ofr. *gremache*, *grimace*, Fr. *grimace*. Over *grimmagie*, zie p. 306; *grammutse* staat misschien onder invloed van *gram*.

1. grosseren 2, „in het groot schrijven", Ofr. *grosser*. In de bet. „goud grosseren" is het zeker afgeleid van *grossery*.

2. grosseren 3, „vergroten", Fr. *grossir*.

*grotisse 3, Fr. *grotesque*, of Ital. *grottesca* met suffixverandering?

guardon 2, „beloning", Ofr. *guerredon*, *guardon*.

guirlande 3 (*garlande* 1, *garlange* 1), Ofr. *garlande*, Fr. *guirlande*.

guts (*gorge* 3, *gouge* 2, *goedsie* 3), „met ijzer beslagen stok", Fr. *gouge*.

habitueren 2 (*abiteren* 2, *habiteren* 2), „kleden", Ofr. *habituer*.

haeiten 3, „aangenaam vinden, verlangen", Ofr. *haitier*, of *souhaitier* met apokope van het prefix. *Haitier* heeft niet de bet. „verlangen".

*hafteel 2 (*haveteel* 2), bij ons gevormd van *have*, „handvat"?

hakkenei 3 (hackenye 2). Is de laatste vorm door suffixverandering te verklaren?

hammeie 3 (Kil.), „gehucht", Ofr. *hamel* met verandering van suffix. Is het een drukfout in Kil. voor *hammele*?

hansop. Zie jupe.

hare 1, „boetkleed", Fr. *haire*.

harnas 1 (*arnase* 1, *harnasch* 1, *hernas* 1, *harnis* 3, *harnes* 3). Zie Tijdschrift, XVII, 85, en hierboven p. 271.

harnassen 4 (van een paard), Fr. *harnacher*.

harniceur 4, „wagensmeerder", Ofr. *harnicheur*, Fr. *harnacheur*.

harpoise 2 (één voorbeeld), „een soort schip". Vgl. sarpoise en scarpoise.

harpuis 1. Zie Ned. Wk. *Tarpoeizen* is zeker hetzelfde woord, veranderd naar *tar* „teer".

hausteur 2, sic leg. voor *hauiteur*, Matth. Anal., 281, Ofr. *hasteur*.

hautasijs 1 (*hautesijs* 1), „moordenaar". Het Oudfrans heeft *hausassis*, *haussassis*.

havot 2 (*avot* 1), „een maat". Volgens Du Cange een Belgies woord.

heliotroop 4 (*elitrope* 1), „edelsteen, bloem", Fr. *héliotrope*. Hoewel Gon. geen voorbeeld geeft van de eerste betekenis,

beschouw ik het woord als Frans wegens de apokope van *h*.

hellebaard 4, Fr. *hallebarde*. De vorm belet het woord dadelik met *helmbarte* in verband te brengen.

herbergerie 2, „gastvrijheid", Ofr. *herbergerie*, „logement".

herbergier 2 (*herberger* 2), Ofr. *herbergier* (zeldzaam), of *herbergeur* met suffixverandering.

*hermerijn 1 (*ermerijn* 1). Uit *hermijn* gevormd (p. 313) of wisselvorm van *hermelijn*?

*herodie 2, „aardse macht", Ofr. *heraudie*, in verband gebracht met *héros*? Ofr. *faire heraudie* betekent „drukte maken". Het woord komt alleen in een vertaling van BOETH. voor.

herpoliten. Zie polijsten.

*heul 3 (*eul* 2), „maankop", gevormd van Fr. *oillette*? Maar hoe is dan *h* te verklaren?

*hobo 4, Ital. *oboè*.

hobbye 3, „kleine valk". Het Frans (17e e.) heeft *hobier*.

hoelie 3, Waals *houille*.

hoepeelken 3 (*oppeelken* 3, *oppelken* 3) „boeket". Ofr. *houpel* betekent o. a. „bouquet de bois". Vgl. DE BO, s. v. *kapeel*.

homologeren 3 (*emolojeren* 3), Ofr. *emologuer*, Fr. *homologuer*.

hordijs 1 (*hordijts* 2, *ordijtsche* 2), „palissade", Ofr. *hordeïz*, *hourdis*.

houweel 2 (*hauweel* 2, *aweel* 1), Ofr. *hauel*, *hauwel*, *houwel*, *hoel*, Fr. *hoyau*.

*huik (*huke* 2, *hoike* 2, *heike* 2, *houke* 3). Men zou kunnen denken aan Ofr. *cloche*, dial. *cloke*, **hiuke*, maar de verandering van *cl* aan het begin in *hl* komt voor in Noordoostelike dialekten, en daar wordt *k* vóór *a* tot *i*.

huipe 3 (*huppe* 3), Fr. *huppe*. De tweede vorm kan een variant zijn van *hoppe*, dat van Germaanse oorsprong is.

*huseel 2 (*housseel* 2, *huisiel* 2), „materie waarmede men huizen bedekt en matten vlecht", Ofr. *houssel*, „hulst"?

hustijn 1 (*hoestijn* 2, *hutijn* 2), Ofr. *hustin*, *hutin*, *ostin* (één voorbeeld in Gou.)

hutsen 3, „schudden", Fr. *hocher*. Afl.: *huts* 3, *hutselen* 3.

iclavielt 1, Ofr. *clavelé*. De betekenis van het woord is niet geheel zeker.

image 1 (*imagine* 1, *imagene* 1), Ofr. *imagene*, *imagine*, *image*. Zie „Essai", p. 78.

infirmeren 3 (*infermeren* 2), „aanzetten", Ofr. *enfermir*, „versterken".

*informeren 1 (*infermeren* 2), „onderrichten, op de hoogte stellen", Ofr. *informer* of Lat. *informare*. In de tweede bet. komt het woord uit het Frans.

*injurie, Lat. *injuria* of Ofr. *enjurie*, Fr. *injure*. In de bet. „belediging" zeker Frans.

injurioes 2 (*injurieux* 4), Ofr. *injurios*, Fr. *injurieux*. De bet. verbiedt ons het woord af te leiden uit Lat. *injuriosus*.

*inkarnaat 3, Fr. *incarnat* of Ital. *incarnato*.

instrument, „muziekinstr., schaamdelen", komt uit het Frans, niet uit het Latijn.

jagonce 1 (*jaconse* 1), „edelsteen", Ofr. *jagonce*, *jaconse*. De vormen *jochant* 1, *jacant* 1, *jogant* 1 lijken meer op het Lat. *hyacinthus*. Vergelijk „Zs. f. rom. Phil.", XXVI, 398; XXVIII, 146.

jaloers 1 (*jaloes* 1, *ghelous* 3), Ofr. *jalous*. Misschien ook Ofr. **jalours*, altans in een aanhaling bij Li. uit „Perceforest" schijnt het wel dat *jalous* rijmt met *amours*, hoewel de tekst in proza is.

jannette 3 (*jennette* 3, *ghenette* 3), „narcis", Fr. *genette* (Li.).

japon 4 — (*pon* 4 in *nachtpon*), Fr. *jupon*.

*jengelen 4 — (*jangelen* 3), Ofr. *jengler*, *jangler*? Zie Rom., XXVIII, 193.

Jesueel 1, — bij ons gevormd van *Jesus*. Eén voorbeeld.

juncture 2, — sic. leg. voor *cincture* („Ro.", 5943 var.)

jorneie 3 — (*journeede* 3, *jornay* 4, Bl.), „mannekleed", Ofr. *jornee* (zeldzaam), *journade*.

*josturen 1, — sic leg. voor *josteren*, „Wal.", 1145; het woord rijmt met *aventuren*. Afgeleid van **josteur*? Maar in het Mnl. komt alleen de Nom. *joesteerre* voor.

jube 3 — in „te j. comen", Fr. *venir à jubé*.

*julep 2 — (*juleb* 3), Fr. *julep*, Ital. *giulebbe*.

julerie 2, — Ofr. *juelerie*, Fr. *jouaillerie*.

jupe 1 — (*gupe* 2, *juipe* 3, *juppe* 3), Ofr. *jupe*, *juppe*. *Hansop* 4 (*hansjop* 4) is misschien ontleend aan *jupe* door bemiddeling van het Hoogd. (*joppe*), maar *joppe* zou ook een variant van *juppe* kunnen zijn.

kaatsen 1 — (*caetschen* 3, *ketsen* 1), „jagen, kaatsen", Ofr. *chacier*, dial. *cachier*. Het Oudfrans schijnt ook de tweede bet. gekend te hebben (God., II, 29, s. v. *chace*). Vgl. ketsen.

*kabaal 4, — bij ons gevormd door het prefix *ka* en Ofr. *bal*, „agitation". Vgl. kaboel.

cabaret 2 — (*cambret* 2, *cameret* 2), Fr. *cabaret*. De laatste vorm door volksetymologie of fonetics te verklaren (p. 249).

1. kabas 2 — in „zijn k. uit iets maken", „ongewettigde winst ergens uit trekken", Ofr. *cabas*, „gain illicite, escroquerie".

2. *kabas 3, — „beeldenaar op een munt". Is de bet. oorspronkelik „hoofd"? Vgl. Ménage, s. v. *cabasser*: „on s'en sert dans nos provinces pour dire „rompre la teste".

3. kabas 1 — (cabaes 3), „mand", Fr. *cabas*. Afl.: *kabassken*. Zie p. 133.

*caboel 2, — „lawaai, twist". Bij ons gevormd uit *ka* en de stam van *bouiller*, „remuer". Misschien is *boul*, „tromperie" (God. geeft één voorbeeld) het stamwoord. Vgl. triboel.

cabootse 1, — (*klabbot* 3), „soort vis", Ofr. *caboce*, Fr. *caboche*.

kabuishoofd 3, — samengesteld uit *kabuis* (Fr. *caboche*) en *hoofd*. Zie p. 333.

kachelot 4, — Fr. *cachalot*.

cadas 2, — „afval van zijde", Fr. (16e e.) *cadarce*.

kade 2 — (*cau* 2, *cae* 2, *caeie* 2, *kei* 2), Fr. *quai*. *Kade* kan niet een hyperkorrekte vorm zijn, daar de verandering van intervokale *d* in *y* in de Middeleeuwen alleen na *oe*, *o* voorkomt (Franck, p. 81), en apokope van *de* eerst laat plaats heeft gehad (Van Helten, p. 201). Men moet dus aannemen dat *kaai* tot *kaaie* is geworden (p. 294), waarin *d* is ingelast. Vgl. rade.

kadet 3 — (*cade* 2), „die zich airs geeft, er netjes uitziet", Fr. *cadet*, met veranderde betekenis. In de bet. van „militaire leerling" kennen wij het woord zeker door het Hoogduits.

*kafkoen, — nog in het Vlaams gebruikelik, „schoorsteen". Bij ons gevormd uit *caveke*, dimin. van *cave* (zie ald.) en *oen*?

kaft 4, — volgens Vercoullie verkort uit *cofferterie* (*covertoir*). Eerder is het 't zelfde woord als *kaf*, „omhulsel van het graan".

*kajuit. — Zie „Album Kern", p. 125. Zie over het prefix *ca*, Sainéan „La création métaphorique en Français et en Roman", p. 54. Zijn verklaring dat het oorspronkelik *chat* zou zijn, is vèr gezocht.

calaense 3. — Volgens Kil. hetzelfde als *galant*.

*kalamijn 3 — (*kalmijn* 3, *klemijn* 3, *klemer* 3, *kalmij* 3), Ofr. *calemine*, Fr. *calamine*, of Middele. Lat. *calamina*. De vorm op *ij* is misschien door invloed van Lat. *cadmia* te verklaren.

*calanderaer 1 — is onder dan *calanderen*; zo ook is Frans *calandreur* onder dan *calandrer*.

caliant 2, — „kei", Fr. *caillou*, dial. *caillau*. Vgl. p. 170.

*kalebas 3, — Fr. *calebasse*, Sp. *calabaça*.

kalvijn 4. — Zie p. 25, en „Locutions et prononc. vicieuses en Belg." (Bruxelles, 1889), p. 19.

kamant 3, — „schurftig als een bedelaar", Ofr. *caimant*, Fr. *quémand*. Afl.: *kamanterje* 3, „schurft" (Oudfrans *caimanderie*, „bedelarij").

cameloot 2 — (*camelot* 2, *camelaut* 3). Zie KLUYVER in „Versl. en Med. Kon. Ak.", 4e r., Dl. III, p. 271.

kamp 1, — „gevecht", Ofr. *camp*, *champ*. Bet. onbekend in het Lat.

kampagnedek — (*kompanghe* 3), Fr. *compagne*, *campagne*, Ital. *compagna*, „provisiekamer".

kampernoelie 3 — (*campernoele* 2, *campernoel* 2), Ofr. *champegneul*. De vorm met *ie* is te jong om uit een Frans dialekt te komen.

kamuis — (*camus* 1, *camuus* 2), Fr. *camus*. De bet. „clown" die het woord in een Midd. glossarium heeft, is onbekend in het Frans.

canon 4 — (*canions* 3, *canjon* 4), „beenbekleding", Fr. *canon*, Sp. *caño*, *cañon*.

kanteel 1, — Ofr. *chantel*, dat nooit de bet. „kanteel" gehad heeft, wèl die van „stuk, hoek".

*kanteloep 4, — Fr. *cantaloup* (vroeger *cantaloupe*), Ital. *cantalupo*.

canterije 3 — „ambt van voorzanger". Ofr. *chanterie* betekent o. a. „vereniging van voorzangers".

*kantielje 4, — Fr. *cannetille* of Ital. *cannetiglia*.

*kaper. — Zie kaproen.

kapiteel 3, — „hoofdelike omslag", Ofr. *tailles capitales*.

kapitoel 1, — „hoofdstuk", Ofr. *chapitoire*?

kaproen 1 — (*capruun* 1, enz.), Ofr. *chaperon*. Afl.: *kaper* 4.

karabijn 3, — „soldaat enz." Zie Tijdschr., XIX, 52, 98.

*karakol 4 — (zie Tijdschr., XI, 83 n.) (*karkool*, Vercoullie), „slak, draaiende beweging", Fr. (16e e.) *caracol* of Sp. *caracol*. Vgl. kokerol.

cardeel 3 — (*cordeel* 4), „touwwerk, teugel", Ofr. *cordel* (God. s. v. *cordail*).

kardoes 4, — Fr. *cartouche*. Zie p. 253.

*carine 1, — „smart", Ofr. *carine*, „toorn"?

*carinen 1, — „iemand kwaad doen", Ofr. *cariner* „haten"?

carkant 3 — (*carkan* 3), Fr. *carcan*, *carcant*.

*carline 4 — (*carlijne* 3), „een plant", Fr. *carline*, Ital. *carlina*.

carmer 2, — Fr. *cormier*.

karmozijn — (*cramozijn* 3, *karmesijn* 3), Fr. (16e e.) *cramoisin* (zeldzaam) of *cramoisi* (p. 308).

karnoffel. — Hetzelfde woord als *giroffel*. Zie „Essai", p. 120, en hierboven p. 273.

karpet 3, — Fr. *carpette*.

*carpiteel, — in de Statuten der Duitse Orde, vertaling van Ofr. *carpite*, Fr. *carpette*.

karspoel 2, — bij ons gevormd van *crespe*, of van Ofr. *crespel* met suffixverandering. Zie kerspet.

carteel 1 — (*kerteel* 1, *cartiel* 3), „borstwering", Ofr. *cretel*, *kertel*.

1. karwei 4 — (*carweie* 2, *corweide* 1, *krawecie* 2), Fr. *corvee*. Vgl. p. 10.

2. karwei — (*craweie* 2, *crauweie* 3), „ingewanden van dieren". Etym. onbekend. Vgl. Waals *crawilhe* („Geste de Liége"), waarvan de bet. niet vaststaat, en dat „verwarde massa van verscheurde ledematen" zou kunnen betekenen. Kil. *kraeyweie*, pseudo-etymol. schrijfwijze (*kraei*, *kra* „ingewanden", en *weie*, zelfde bet.). Zie koreie, en Tijdschr., XII, 112.

kaskenade 4, Fr. *gasconnade*.

casse 1, „kist, vischkaar, gevangenis", Ofr. *chasse*. De twee laatste bet. zijn onbekend in het Frans. *Kas* komt hier uit het Italiaans. *Kast* is zeer oud in het Germaans, en komt waarschijnlik uit het Romaans.

cassioen 2 (één voorb.), „suikerbrood in stukken", Fr. *casson*.

kastrol 4, Fr. *castrole* (Nyrop, I, § 499).

kater 2 (Kil. citeert het als verouderd), Fr. *acheteur*, dial. *acateur*. Vgl. Eng. *cater*.

*cancilioen 2, „uitvoerrechten", Fr. *caution*?

cautioen 2 „borgtocht, billet waarbij men een schuld erkent". Het Fr. schijnt de 2e bet. niet te kennen. Wèl het Middele. Latijn (Du C., II, 241).

cave 2, „schoorsteen", Fr. *cave*, dat deze bet. nooit heeft gehad. Zie kafkoen.

*kaveete 3, „kooi, gevangenis", Ofr. *cagette*, dial. *cavette*? Misschien is het woord Germaans, nl. *ka* + *beete* („plank"). Zie De Bo.

*kazemat 3, Fr. *casematte* of Ital. *casamatta*.

keffuwe 2. „vod", Wa. *cafu* (Grandg.).

kemeneie 1 (*cameneie* 2, *chamenela* 1), „schoorsteen", Fr. *cheminée*. Kil. kent aan dit woord de bet. „eetzaal" toe; hij heeft zeker *kemenade* (zie p. 24) gefranciseerd. Vgl. balade. God. geeft twee voorbeelden van *cheminee* voor „raadzaal" te Besançon en in enige andere plaatsen. Maar dat heeft met ons woord zeker niets te maken.

kerspet 2 (*korspet* 2, *karspet* 2), „soort gebak", Ofr. *crespet*. Vgl. karspeel.

ketsen 3 (*kitsen* 3, *kutsen* 2), „nalopen, zoeken te verkrijgen". Misschien is met *kaatsen*, Fr. *chasser*, samengevallen een ww. gevormd van **ketse*, Ofr. *queste*, dial. *queche*, „nasporing". Ook de bet. van *ketser* 2, *kutser* 2, „onderverkoper", zou tot die onderstelling leiden.

ketsoore 3 (*kletsoore* 3), „zweep", Ofr. *chacoire*.

keuvel (*cuevele* 1, *coevcel* 2), Ofr. *cuvele*.

*klabot (worm) 4, „korenworm", Ofr. *cabot*, „een korenmaat"?

clarette 4 (M.), „trompet", Ofr. *claron*, Fr. *clairon*, met suffixverandering?

*klinket 2, bij ons gevormd uit *winket* door volksetymologie.

klok 2, „reismantel", Fr. *cloche*, dial. *cloke*. Vgl. huik.

klots 4 (*galootse* 2), Fr. *galoche*. Vgl. scalootse.

*kodielje 4, Fr. *codille* of Sp. *codillo*.

koejeneren 4, Fr. *coïonner*.

koekeloeren 3. Kil. vermeldt ook *kokeloer*, „homo cochleae (vgl. kokerol) vitam agens"; dat is zeker Ofr. *coquelourde*, „personne niaise". *Kokerolien* 3 zeker door aanpassing aan *kokerol*.

*koesteren 3, bij ons gevormd van Fr. *couchier*? Zie het volg. woord.

koetsen 2, Ofr. *couchier*, Fr. *coucher*.

koetsier 4, Fr. *cocher* met suffixverandering.

1. coever 1 (*cover* 2, *couver* 1), „voorraad, kracht, overvloedig". Bij ons gevormd van *koeveren* 2 *recoeveren* 1? *Koeveren* is jong bij ons. Voor de bet. vergelijk Ofr. *prod*.

2. *coever 2. Zie koffer.

koffer 1 (*cofer* 2, *coefer* 1, *coufer* 1), Ofr. *cofre*, dial. *coufre*. Is *coever* 2 hetzelfde woord?

cognossement 4 (*connossement* 4), Fr. *connaissement*, Ofr. *conoissement*.

*kokerellen 2 (*kokerillen* 3), „zich luidruchtig vermaken, slempen, koken". Zie Tijdschr., XI, 84, waar de Hr. Eymael het woord in verband brengt met *kokerel*, „tol". Doch dit woord is jong. *Kokerol* heeft nooit „tol" betekend; Sp. *caracol* evenmin. Misschien is *kokerellen* in Vlaand. gevormd uit het pref. *kokke* (zie „Album Kern", p. 125) en *rellen*, *rallen*, *rollen*. De bet. „koken" berust op volksetymologie.

kokerol 3, „slak, soort wiel", Fr. (16e e.) *coquerole*.

colijs 2 (*colits* 4, *collice* 3), „vloeibare spijs", Ofr. *couleiz*.

collegiant 4 (M.), Fr. *collégien* met suffixverandering.

*collegist 4 (M.), bij ons gevormd.

*kolonel 3 (*coronel* 3, *cornel* 4, M.), Fr., Sp. of Ital.

*koloriet 4, Ital. *colorito*.

*kombof 3 (*kabof* 3). Zie „Album Kern", p. 126.

*kombuis 4 (*cabuise* 3). Ibidem, p. 125.

*komediant 4, Fr. (16e e.) *comedian* met suffixverandering, of Ital. *commediante*.

komfoor. De bet. van Ofr. *chaufoire* is „ketel waarin men warm water doet".

kommeren 1 (*combren* 1), „gevangennemen", Ofr. *combrer*. *Kommeren*, „beletten", komt misschien van Fr. *encombrer*. Afl.: *kommer* 2 (*komber* 3). In de zin „beletsel" misschien van Fr. *encombre*.

*commesseren 4 (M.), „brassen", bij ons gevormd van *commessatie*.

commuun 1, Fr. *commune*. „Int c." betekent „in het algemeen", Fr. *en commun* „te zamen". Fr. *communement* heeft beide betekenissen.

kompote 4 (*compost* 2, *cumpost* 3), Ofr. *composte*, Fr. *compôte*. Ofr. *compost* heeft een andere bet. De *s* schijnt dus vroeg afgevallen te zijn (vgl. p. 241).

*conflerie 1, bet. onzeker. Misschien is het Ofr. *confrerie*, *conflarie*, Fr. *confrérie*.

confilie (*c. de grein* 2, *coffelie ende greinen* 2), „een plant", Ofr. *confire*. Zie „Essai", p. 67.

*conineren 2, „op konijnen jagen". Ofr. **coniner*? Gon. noemt dit niet, maar wèl *coniller*, „fureter comme un lapin", *coninnier*, „konijnejager", *coninneur*, zelfde bet.

coninestavelerie 2, Ofr. *conestablerie* met veranderde bet. Ook constavelie.

*consenteren (*consentaren* 3), Fr. *consentir* of Lat. *consentire*.

konservatief 4. Zie p. 309. Fr. (16e e.) *conservatif* heeft niet een politieke bet.

*contergarde 3, „boekhouder van het muntwezen". Onbekend in het Frans.

*contrabanderen 4, bij ons gevormd van Fr. *contrebandé*, een heraldiese term?

contrariënd 2, „tegenstrijdig", Ofr. *contrariant* gegermaniseerd.

*coordore 2, „kleine deur". Misschien is het eerste lid hetzelfde woord als in *koertoren* 3.

*koppelen 1, Ofr. *copler*, Fr. *coupler*, of bij ons gevormd van *koppel*.

koppel, „een maat", Ofr. *cope*, *coupe*, *couple*. Het woord komt alleen in Noord-Frankrijk voor, en is misschien van Germ. afkomst. De *l* bewijst dat onze vorm uit het Frans komt.

corbelle 2 (*cocbelle* 3), „schelletje". Misschien Ofr. *corbete* met suffixverandering.

cordijscolve 1 (*cordijnsc.* 2, *cardoisc.* 1, *cortoisc.* 1), „een wapen", Ofr. *gordin*, *gourdin*. De vormen op *-ois* zijn toe te schrijven aan volksetymologie.

koreie 3, „ingewanden van dieren", Ofr. *coree*.

*coriere 2. Is dit hetzelfde als *coliere*?

corne. Zie corre.

kornelle 3 (*kokernelle* 3), Fr. *cornouille*. Zie voor de 2e vorm De Bo, p. 281.

kornuit 1, „domme kerel, metgezel". In Mecklenburg (Mentz, 1, 22) een scheldwoord, in Vlaand. „onbetekenende persoon of zaak". Ofr. *cornu* „zot, vreemd". In „Taalk. M.", II, 338, wordt de bet. „vlasvink" aangewezen in het Groningse taaleigen. Vgl. Fr. *tête de linotte*.

*corperieren 2 (één voorbeeld), „een boek inbinden", Fr. *incorporer* of Lat. *incorporare*.

corre 1 (*corne* 1). Zie Tijdschr., XIX, 91.

korset 2 (*corchet* 4, Langend.), Fr. *corset*.

kortout 3, Fr. _courtaud_.

kouter 1 (_culter_ 2), „mes, kouter", Ofr. _coltre_, _colte_. Misschien ook in _coulnuss_ 2.

kozijn 1 (_cussine_ 2), Ofr. _cussin_ (GOD., I, 792), _chassin_ (II, 84), „raam".

***kraak** (_crake_ 2, _karaecke_ 3), „soort schip", Ofr. _craque_, Fr. _caraque_, of Ital. _caracca_.

***kraenekier 3,** „soldaat gewapend met de kraenkijn", Ofr. _carnequier_, _cranequinier_, of bij ons gevormd uit _kraneke_. _Cranekinier_ 2 komt uit het Frans.

craeyeerre 2 (_creyierre_ 2, _crahiere_ 1), Ofr. _crierre_.

***krakeel 3,** samengesteld uit _kra_ („Album Kern", p. 125) en _keel_? Waarschijnlik is het ww. _krakelen_ ouder dan het subst.

***crakoen 3,** „soort schip", bij ons gevormd van _crake_.

kras (_craes_ 2), Fr. _gras_. Het Frans kent ook de begripsverzwakking, nl. _grassement_ voor „amplement" (GOD., II, 358; IX, 718).

cronement 1. De bet. „diadema", die KIL. aan het woord geeft, is zeker heraldies. Vgl. Fr _couronnement de l'écusson_.

cueillote 2 (_quilliote_ 2, _colloite_ 2, _keliote_ 3, _culiote_ 3, _culiote_ 2, _quelloot_ 2), „innen van de belastingen", Ofr. _cueilloite_, _cuillote_, _quoillotte_, enz.

***cuilaert,** sic leg. voor _tuilaert_ 3, „lafaard"? In de „Geste de Liège", vs. 3433, vindt men echter _tuilhart_ in dezelfde bet. SCHELER stelt voor te lezen _cuilhart_. Zie GOD., s.v. _coillart_.

***kuit** (_coite_ 2, _keite_ 2, _kueit_ 2), „een soort bier". Etym.?

kul 2 (_kulle_ 1), „teelbal", Fr. _couille_. Is _kul_, „onzin", hetz. woord? In St. Pol (V, 62) komt _coul_ voor in de zin van „blague, mensonge", en (V, 23) _cucoul_, in diezelfde betekenis.

kureie 3, Fr. _curée_. KIL. geeft als bet. ook „braakpil die men aan jachtvogels geeft".

***curen.** In de bet. „iets tot stand brengen" bij ons gevormd van _cure_.

cursael 1, Ofr. _corsal_, dat een ruimere bet. heeft.

cassineel 2, Fr. _coussinet_ met suffixverandering.

kuur 1. In de bet. „dienst van de pastoor" en „parochie" komt het woord uit het Frans. De bet. „gevaar, ziekte, vlek" hebben zich hier ontwikkeld. Over de bet. „gril", zie „Noord en Zuid", XXI, 439 (ik merk op dat Vla. _keure_ een fonetiese variant van _kuur_ kan zijn).

quadrant 2 (_quadran_ 3), „vierde deel, zonnewijzer". In de laatste bet. uit het Frans.

***kwant** (_quant_ 3). De afleiding van Vercoullie is te verwerpen daar _oin_ in de 16e e. nog als _wên_ werd uitgesproken.

***kwartijn 4,** bij ons gevormd.

***quaternel 3,** „uitstel van vier jaren", bij ons gevormd naar het model van _quinquernel_?

***quatrijn 3,** „klein geldstuk", Ofr. _quatrin_ of Ital. _quattrino_.

***quatrioot 3,** populaire vervorming van _patriot_, naar _kwaad_?

kwetsen 1 (_quessen_ 1, _quassen_ 3). Zie „Taal en L.", XV, 129.

kwetsuur 1, ibidem.

***kwint,** Fr. _quinte_ of Ital. _quinto_.

labberdaan (_labourdaen_ 3, _abbordaen_ 4), Ofr. _labordean_ (sic leg. in GOD.). Zie Tijdschr., XIII, 16.

laeie 2 (_leie_ 2), „melodie, vreugde(?)", Ofr. _lai_. Misschien is het dit woord _laie_ dat staat „Vad. Mus.", I, 85, 118. Het vers zou dan betekenen: „In Frankrijk leren zij het Frans al zingende".

***lamaye** (Kil.), „vierde deel van een os", Ofr. _la moie_, „de helft"?

*lamble 2, „metalen plaat", Ofr. *lambre?*
lambrosure 2, „lambrizering", Ofr. *lambroussure.*
lamoetsie 2 (*limoie* 3, *lamoene* 2, *lemoense* 2), „fazant", Ofr. *limoge.*
*lampet 3, „lampetkan", Ofr. *ampolete?* Is er verband met *lepijn* 3, zelfde beteekenis?
*lampion 4, Fr. *lampion* of Ital. *lampione.*
*lampraes 2, „konijntje", Ofr. *lapereaus*, meerv. van *laperel?* Zie lampreel.
lampreel 1, „konijntje", Ofr. *laperel*, Fr. *lapereau.*
*lamprei 4, „konijntje", vermeld in Van Dale.
lanspesaet 3 (*lambersaet* 3), Fr. (16e e.)*lanspessade*, Fr. *anspessade.*
lanterlu 4 (*lanterlui* 4), „soort kaartspel", Fr. *lanturlu.*
lapathen 2 (één voorbeeld), Ofr. *lapace*, dial. *lapache.* Zie p. 264.
*laserie (*lazarie* 2), Ofr. *ladrerie*, veranderd naar *lasers?* Maar in het Frans is *laserie* niet ouder dan de 16e eeuw. Dus eerder bij ons van *laser (niet *lasers*) gevormd.
*lasers (*lamers* 2, *laserisch* 3), Ofr. *ladre*, dial. *lasre.*
lauderen 3, „elkander beloven, aan een scheidsrechter onderwerpen". Zie Du Cange, „*laudare*, promittere, l. se de aliquo, phrasis gallica". Hij heeft het oog op Ofr. *se loer de qq.*
lavas (*lavesche* 3, *livessche* 2, *lovesche* 2, *levessche* 2, *lavatse* 3), Ofr. *louvesse*, Fr. *livèche*, dial. *lavase* (Grandg., II, 16).
laveien 3 (*lavagen* 3), „laveren, dwalen, stropen, vakantie nemen", Ofr. *loveer*, Fr. *louvoyer.* Zie „Taal en L.", XV, 25. Afl.: *laveie* 3, *lauweit* 3, *lawaai* 4. Vgl. laveren.
laveren 3 (*loveren* 1), Ofr. *loveer*, Fr. *louvoyer.* Zie „Taal en L.", XV, 25.
lavirarde 2 (één voorbeeld) in „l. maken", d.i. „pralen", Ofr. *virarde*, „pirouette", gekombineerd met het art. *la.*
lawaai. Zie laveien.
*lazaret 4, Fr. *lazaret* of Ital. *lazaretto.*
*legateren, bij ons gevormd van *legaat*, volgens het model van *léguer.*
leis (*leist* 4, *laesse* 2, *leise* 1, *lesse* 3), Fr. *laisse.* Vgl. lis. Het is moeielik de woorden die uit *laisse* komen, te scheiden van die welke van *laz* zijn af te leiden.
leckfrite 3, „soort koek", Fr. *lèchefrite*, „keukengereedschap".
*leckplatteel 3, „gulzigaard", bij ons gevormd van de imper. *leck* en *platteel.*
*lekkerie 1 (*lekkernie* 1), „gulzigheid, wulpsheid", Ofr. *lecherie*, of bij ons gevormd van *lekker.*
leure 3 (*lore* 3), Ofr. *leure*, *loire*, Fr. *leurre.*
limiet 1 (*limiten* 3, meerv.), Fr. *limite.* Is *lamiet*, dial. voor „kanaal, sloot", hetzelfde woord? Vgl. dan p. 208.
liniaal 3. Zie „Essai", p. 48.
lis (*lus* 4, *loetse* 1, *letse* 1, *litse* 2, *lesse* 3, *las* 3), Ofr. *laz.* Vgl. leis.
*lise 1 (*lijs* 3), „taboeret", Ofr. *lison?*
loens 4 (*losch* 1, *lusch* 2), „scheel, eenogig", Ofr. *losche*, dial. *lousque*, Fr. *louche.* De bet. „eenogig" is onbekend in het Frans, doch het Latijn kent haar.
*loer 3 (*loerd* 3). Beide in Kil. Plantijn geeft *loer* en *loeu.* De bet. is „dom, onhandig man". Met Fr. *lourd* heeft het zeker niets te maken.
*loket 3, bij ons gevormd van *loke.*
lonce 1, „lynx", Ofr. *lonce*, Fr. *once.*
*lonschen 3 (*lunschen* 3), „vleien". Bij ons gevormd van *lonsch, *lunsch? Zie loens.
luipaard (*lupaert* 1, *lijpaerd* 3, *liebaert* 1, *lubaert* 2), „luipaard, leeuw", Ofr. *liepart*, *lupart*, *leubart*, Fr. *léopard.* De bet. „leeuw" is onbekend in het Frans.
luister 3 (*luster* 3), Fr. *lustre.* Vgl. Tijdschrift, XXIII, 33. De aldaar geuite onderstelling dat het woord Germaan zou

zijn, is af te wijzen, daar het woord laat voorkomt en alleen in de hogere stijl wordt gebezigd.

lumineren 3, Fr. *illuminer*. Ofr. *luminer* heeft een andere bet.

lus. Zie lis.

*luten (*loiten* 2, *loeyten* 2, *louyten* 2), „luit spelen", Ofr. *lutter*, of bij ons gevormd van *luit*.

*luuster, „een soort stof", afgeleid uit Fr. *lustrine*, dat men misschien voor een adj. heeft aangezien („een lustrine jas").

maelge 1 (*malie* 1), Ofr. *maille*, Fr. *maille*. Zie p. 206.

maelgerie 2 (*maelrie* 2, *mailzerie* 2), Ofr. *esmaillerie*.

maelget 2 (*malget* 2, *meillet* 2, *maillit* 2), „grote hamer, hamertje waarvan de chirurgijns zich bedienden", Fr. *maillet*, „grote hamer". Afl.: *maelgetten* 2 (mediese term).

*maarschalkie 1, „verzorging der paarden, van de legertros". Ofr. *mareschaussie* heeft een andere bet. Zie het volgende woord.

maarschalkerie 2, zelfde bet. als *maarschalkie*, Ofr. *mareschausserie*, waarvan Gon. één voorbeeld geeft in de bet. „passage". Is dus *maarschalkie* in bet. naar *maarschalkerie* gewijzigd?

maderijn 2 (*madereen* 2), „soort van hout", Ofr. *maderin*. Zie p. 189.

mahomerie 1 (*mamerie* 1, *mammerie* 1, *mannerie* 1), Ofr. *mahomerie*.

maisniede 1 (*meisniede* 1, *mesniede* 1, *mensniede* 2, *messeniede* 1, *misniede* 2, *maisnie* 1), „(koll.) de huisgenoten, (indiv.) knecht, soldaat, gezel", Ofr. *maisniee*, dial. *maisnie*. Opmerking verdient dat, in de individuele bet., het woord zo goed als altijd in het meervoud voorkomt.

mal. Zie mödel.

malloot 3, Fr. *malote*. Zie KLUYVER in Tijdschr., XVI, 159.

mallote (*malloe'e* 3), „een plant", Fr. *mélilot*.

malrovie 3 (*malrobie* 3, *malrove* 3, *malruerie* 3), Ofr. *marouge*, dial. *marorie*, *maruvie*, Fr. *marrube*. Zie „Essai", p. 69.

malvezij (*malvesie* 3, *melvisie* 3, *malevesie* 2, *malevisie* 2, *malemesie* 2, *malemisie* 2, *maelvesie* 2, *malevoisie* 2, *marvesie* 2), Ofr. *malvisee* (DU C., s. v. *malvazia*), *malvesi*, Fr. *malvoisie*.

*mametterie 1, Ofr. *mahomerie* aangepast aan Mnl. *Mamet* (*Mahomet*), of bij ons gevormd van *Mamet*, volgens het model van *mahomerie*.

*mamonet 1 (één voorbeeld), „soort van aap". DU CANGE (V, 204) citeert *mammones*, „apen", bij een Vlaamse schrijver (GUILLELMUS DE BALDENZEEL).

*mange 1 (*magne* 1), bij ons afgeleid uit Ofr. *mangonel*, Mnl. *magneel*? Het Langlatijn heeft *manganum*; dit zou bij ons *mangene*, *mange* hebben kunnen worden (vgl. *orde*); maar daarmee is de vorm *magne* niet verklaard. Voor de bet. vergelijk *ericius*, ook een „oorlogstuig" (DU C., III, 289), dat het Frans, evenals *mangonel*, slechts in de diminitiefvorm *hérisson* gebruikt in diezelfde bet.

manterie 2 (*materie* 2), „leugen", Fr. *menterie*.

*mantielje (*mantille* 3, *mandille* 3), Fr. (16e e.) *mandil*, *mandille*, Fr. *mantille*, of Sp. *mandil*, *mantilla*.

*manuaal 4, Fr. *geste manuel*?

manufakturen (*manufacture* 3, *manifacture* 4), Fr. *manufacture*, (16e e.) *manifacture*.

margaritoen 1, „kleine parel", één voorbeeld („Nat. Bl.", XII, 804 var.). Bij ons gevormd van *margarite*? God. geeft slechts een voorbeeld van *margueriton* uit de 16e e., in de bet. „petite marguerite" (bloem).

marglier 3, „koster", Ofr. *marreglier*, *marglier*.

marichael 4, Fr. *maréchal*, in MARIA VAN REID., p. 264.

marinier 3 (*maronier* 1, *meronnier* 2, *marnier* 1, *marionier* 4),

„schipper, marinier", Ofr. *maronier*, *marinier*, Fr. *marinier*, „schipper".

marjolein 4 (*maiolaine* 3, *maghelaine* 3, *margellein:* 2), Ofr. *majolaine*, *marjolaine*, Fr. *marjolaine*.

marmelade 4 (*mermelaete* 3, *malmelade* 4, Focq.), Fr. *marmelade* (niet Ital. *marmellata*, wegens de *e*).

*marmer (*marber* 1, *maerber* 1, *merber* 2, *marbel* 1), Fr. *marbre*. De vorm met *m* zou dan te verklaren zijn volgens p. 249. Of is het Ital. *marmo* („Essai", p. 130)?

*marmet 2 (één voorbeeld). De var. heeft *mamet*. Het betekent „aap". Is het 't zelfde woord als *Mamet*? Of Fr. *marmot* met suffixverandering? Vgl. mamonet.

marmoset 2 (*maermoset* 1, *marmoysate* 2), „gedrocht, aap, masker", Fr. *marmouset*, dat de bet. „masker" niet kent. KIL. geeft als bet. o.a. „mastos", dat een geneeskrachtige plant schijnt te zijn.

marmoeise 2 (één voorbeeld), bij ons uit *marmoset* afgeleid? De tekst heeft *marmet*. Prof. LOGEMAN (Academy, 1892), ziet ten onrechte in het door LITTRÉ s. v. geciteerde *la rue des marmouses* het etymon van het Mnl. woord, want *marmouses* heeft daar het akcent op de laatste lettergreep.

marmoese 1 (één voorbeeld), „masker", is misschien hetzelfde woord als het vorafgaande. Immers *marmouset* bet. ook „masker". Het Lat. heeft echter „larvas barbatas", zodat het mogelik is dat *marmoese* beantwoordt aan Ofr. *barboce*, dat juist „masque à barbe" betekent. Zie p. 283.

1. marmot 3 (*mermot* 3), „gedrocht, aap", Ofr. *marmot*.

2. marmot 4, Fr. *marmotte*. Bij ons ook gebruikt voor het dier dat Fr. *cobaye* of *cochon d'Inde* heet, „Guinees biggetje".

marsepein 2. Zie KLUYVER, in „Versl. en Meded. Kon. Akad. van Wet." 4e R., II, p. 37.

*marsoen 1, „stuk", Ofr. *moreel* met suffixverandering?

*martagon 4 (*martagoen* 3), „een bloem", Fr., Sp. *martagon*, Ital. *martagone*.

*masker (*maschere* 3, *masset* 2, *maske* 3, *masche* 3), Ital. *maschera* of Fr. *masque*, *mascre*? (Eén voorbeeld uit België in God., X, 129).

massijts 1 (*machijs* 1), „massief", Ofr. *maceiz*, dial. *machis*.

matrilagie 1, Fr. *martyrologie*.

*matten 1 (*maten* 3), Fr. *mater*, of bij ons afgeleid van *mat*. In de betekenis „vermoeien" zeker bij ons gevormd, daar die zeldzaam en jong is in het Frans.

mazier (dial.) (*maisiere* 1, *masiere* 1, *meisiergat* 3, *mosiergat* 3), Ofr. *maisiere*, *masiere*.

*meesteren 2. In de bet. „overmeesteren" kan het woord Frans zijn. Ofr. *maistrer*, „dominer".

*meesterie 1 (*meesterije* 3), Ofr. *maistrerie*, veranderd naar *meester*. Is *meenstrie* 2, „kunstvaardigheid", hetzelfde woord?

meissenier 1, Ofr. *maisnier*.

mecaniek 4, „arbeider, gierig", Ofr. *mecanique*. De tweede bet. kan in verband worden gebracht met Ofr. *mecaniqueté*, „action sordide".

melancoleren 2, Ofr. *melancolier*. Afl: *vermancoleren* 1? Vgl. *mankolick* naast *melankolick*.

melankolie 2 (*merancolie* 2, *mirancolie* 1), Ofr. *melancolie*, *merancolie*, *mirencolie*, Fr. *mélancolie*.

melanze 4 (*melansse* 3), „nachtschade", Fr. (16e e.) *melonge*.

menestreerre 1. Zie p. 307.

menestreul 2 (*menestrueel* 2), „minstreel", Ofr. *menestreul*, „dienaar". Vgl. menistreur, minstreel.

menistreur 2, „dienaar, minstreel", Ofr. *menestreur*.

*mennen 1 (*menen* 1; Wvl. *meinen*), Fr. *mener*? De vorm *meinen* zou het doen veronderstellen (zie p. 316), maar *mennen* is moeielik in overeenstemming te brengen met dat Fr. woord. Blijkens de afl. *meinre* 2 (*menre* 1, *meender* 2), heeft ook het Mnl. een vorm met *ei* gekend.

merlijn (*marlin* 3, *smerlijn* 3), „soort valk", bij ons gevormd van Ofr. *esmeril*. Vgl. smarel.

messagier 2 (*missagier* 2, *metsagier* 2, *meisalgier* 2, *messelgier* 1, *messelier* 1, *massilieer* 2. *messengier* 1, *metsengier* 3), Ofr. *messagier*, Fr. *messager*.

mijn (*mine* 1, *minne* 2), „mijn, erts", Fr. *mine*. Zie „Essai", p. 105.

minere 2, „mijn, erts", Ofr. *miniere*. Zie p. 173.

minstreel 2 (*menestreel* 1, *menistreel* 2, *meistreel* 2, *ministreel* 2), Ofr. *menestrel*, *menstrel*, *ministrel*.

módel 3 (*moele* 3, *mole* 2, *mol* 4), Ofr. *molle*, Fr. *moule*. Zie Ned. Wk., s. v. *mal*.

*moelje 4, Fr. (16e e.) *moule*, *mòle*, Fr. *môle*? Port. *molhe*?

*moelie 3, „lekker hapje", bij ons afgeleid uit Fr. *mouillette*?

moeras 3 (*maras* 1, *marasch* 1, *moorasch* 3), Ofr. *marasc*. Zie p. 271.

moetsen 3 (*mutsen* 3), „de oren of staart afsnijden van een paard of een hond", Ofr. *moucher*. Afl.: *mots* 4, *moetse* 3, „hond of paard aan wie men de oren heeft afgesneden"?

*mockeie 3, „mondvol", Fr. *bouchée*, dial. *bouqueie*? Zie p. 283.

molet (*molette* 2), „radje aan de sporen, draaispoel", Fr. *molette*. *Rollet* is zeker een aanpassing van het woord aan *rollen*.

*molater 2 (*molfter* 2, *molter* 3, *mulcter* 3), Vóórfrans *molture*, Fr. *mouture*? Door een zó vroege ontlening aan te nemen, zou men het behouden van *l* kunnen verklaren.

*momborie 2 (*mombornie* 2, *mondboordije* 3). De tweede vorm kan een aanpassing zijn van Ofr. *mainbournie* aan *momboor*. De eerste kan bij ons van *momboor* zijn gemaakt, of een wisselvorm zijn van *mombornie*.

momentaan 4, Ofr. *momentain*.

momentaneel 4, Fr. *momentané* met suffixverandering, of gevormd door kontaminatie van *momentaan* en *momenteel*.

momenteel 4, gebruikt als adv., Ofr. *momentel*.

mommaerter 2 (*mommoorter* 2), Ofr. *Monmartre*. De 2e vorm door aanpassing aan *morter*.

mommie 3 (*mummie* 3), „kunstmatige asfalt", Ofr. *mommie mummie*.

Monjou 1 (*Monju* 1), „Mont-Cenis", Ofr. *Montgieu*, *Mongiu*, *Monjou*.

*montagie 2 (*montagne* 2), Ofr. *matage*? Vgl. Mnl. Wk., s. v. *montade*.

moreel 4, Ofr. *morel*, of van Fr. *moral* met suffixverandering.

moreit 2, Ofr. *moré*, dial. *moreit*. Afl.: *moreiden* 2.

morel 3 (*marelle* 3, *amarelle* 3), Fr. *amarelle*.

morelle 2, „soort plant", Fr. *morelle*.

morture 1, Ofr. *martire*, veranderd naar Ofr. *marturer*, dat naast *martirer* staat.

muisen 3, „nadenken", Ofr. *muser*. Volgens Van Berkum, „De Mnl. bewerking van den Parthonopeusroman", p. LXXII, zou er reeds in het Mnl. een vorm *moesen* bestaan hebben, maar het vers waarin dat zou voorkomen is zeker bedorven, en de bet. „nadenken" zou er niet passen.

muit 2 (*meute* 2, *moete* 2, *moite* 2, *mute* 2), Ofr. *meute*, *muete*. Zie p. 162. Afl.: *muiten* 3 (*meuten* 2, *moiten* 3), *muiterie* 2 (*mueterie* 3, *moiterie* 3), *meutinge* 3 (p. 309).

muite 1. Zie „Essai". p. 118.

*mulat 4, Sp. *mulato* of Fr. (17e e.) *mulat*.

musele 2, Ofr. *musele*. *Moezel* 3 is zeker aan het Hgd. ontleend.

musen 1, „op de doedelzak spelen", Ofr. *muser*.

*muskeliaat 1 (*muscelaat* 1, *moselliaat* 1, *musgliaat* 2), „muskus, parfum", Fr. *muscade* met epenthesis van *el* (p. 314)? Maar hoe is dan *i* te verklaren?

1. musket (*mussaet* 1, *muscet* 2), „soort van sperwer", Ofr. *mouchet*.

2. *musket 3 (*muskeet* 4, Focq.), Fr. *mousquet* of It. *moschetto*.

*mustatse 3 (*mostatse* 3), Fr. *moustache* of Ital. *mostaccio*.

muts 2 (*almutse* 3, *almuys* 3, *amutse* 3), Ofr. *aumuce*, *aumuche*.

muziekant 4, Ofr. *musicant*.

naturen 1. In de bet. „een karakter hebben" bij ons gevormd.

*natureren (Kil.), „voortbrengen". Vgl. Fr. *naturé* (16e e.).

*neger 4, Fr. *nègre* of Sp. *negro*.

neutre 2 (*neuter* 3). De bet. is Frans.

noieren (één voorbeeld), „verloochenen", Ofr. *renoier*, Fr. *renier*.

*nonaktief 4. Bij ons gevormd uit *nonaktiviteit*.

nose 1 (*noise* 2), „lawaai, schade, ongunstige toestand, kwaal", Ofr. *noise*, dat echter alleen de eerste bet. heeft. Het is twijfelachtig of ons woord wel een Franse oorsprong heeft in die andere betekenissen.

notarieel 4, Fr. (16e e.) *notarial*? Fr. *notarié*?

nul 4, Ofr. *nulle*.

observant 2. Bij ons gevormd uit *observancie*.

oerfrois 2 (*orfrois* 2, *orfraut* 1), Fr. *orfrois*, *orfrait*.

officiate 1, Ofr. *officiace*. Vgl. p. 264.

occasoen 2 (*occaisoen* 1, *occoisoen* 1, *occasoen* 3, *ockisoen* 1, *occusoen* 1, *ockesoen* 3, *ocsoen* 1, *occasuun* 2, *ocsuen* 1, *occasioen* 1, *occoisioen* 3), Ofr. *ocaison*, *occison*, *okison*, *ocuson*, *occasion*.

*oktaaf 4, „muziekterm", Ital. *ottavo* of Fr. *octave*.

*oliesse 3. Bij ons afgeleid van *oliesel* 2, dat bij ons van *olie* is gevormd?

olm 3 (*horme* 1, *orm* 1), Ofr. *olme*, *orme*.

*omber 4, Fr. *hombre* of Sp. *hombre*. Afleiding: *omberen* 4.

oorliët 4, Fr. *oreillette*, dat evenwel niet „oorhanger", maar de „ringetjes van de oorbel" betekent.

operment 2 (*opreument* 2, *operment* 2), „rattekruit", Ofr. *orpiment*, *oppremant*, Fr. *orpiment*. De tweede Oudfranse vorm komt voor in een stuk, afkomstig van het hof van Karel de Stoute.

opril 4. Zie Ned. Wk. s. v. *april*.

ordeis 2 (*orduis* 2, *noordeis* 2), „estrade", Ofr. *hourdois*.

*ordiment 2 (*ordement* 2, *ordelment* 2), Fr. *ornement*, veranderd naar *ordene*.

oreest 1 (*horeest* 1), Ofr. *oré*, veranderd naar *tempeest*.

orgel 2 (*orgale* 2, *organe* 2, *orge* 2), Ofr. *orguene*, *orgre*, Fr. *orgue*.

orguel 1 (één voorbeeld), „stoet", Ofr. *orguel*, Fr. *orgueil*, dat evenwel nooit deze bet. heeft gehad.

origineel 4, Fr. *original* met suffixverandering. Fr. *originel* heeft een andere betekenis.

orillion 2, „bont", Ofr. *orillon*. God. geeft twee voorbeelden uit Noord-Frankrijk.

otroieren 1 (*otrihieren* 1, *outroieren* 1, *octroyeeren* 2, *oytrieren* 1, *octroyeren*, Mnl. Wk.), Ofr. *otrier*, *otroier*, *octroier*, *outroier*, Fr. *octroyer*.

*paisen 1, Ofr. *apaiser*, of bij ons gevormd van *pais*.

paisier 2, „bemiddelaar", Ofr. *paisier*.

palei (*polei* 2, *paleie* 2, *peleie* 2, *pollie* 2, *plei* 3), „katrol, martelwerktuig", Ofr. *polee* (Rom., XXVII, 484), *polie*, Fr. *poulie*. God. vermeldt niet de laatste betekenis. Wél

„lieu où l'on etire les étoffes". Voor de laatste Ned. vorm, vgl. p. 203.

paleren. Zie pareren.

*palesteel 1 (*palesteen* 1), samengest. uit Fr. *pal* en *steel*, evenals *barensteel* uit Fr. *barre* en *steel* (zie p. 333?) Of is het 't zelfde woord als *pennoncel*, *pennechel* (zie p. 260)?

paletot 4 (*paltoc* 2, *paltot* 2, *paltrok* 3), Ofr. *paltoc*, *paltot*, Fr. *paletot*.

paljas 4 (*pias* 4), Fr. *paillasse*. Vgl. Leithaeuser, *o. l.*, I, 27.

palle 2, „vuurschop", Fr. *pelle*, dial. *pale*.

palmeel 2, Ofr. *paumelle* aangepast aan *palm*.

palmei. Zie pommeie.

*palulle 3, „gescheurde kleren, lorren", is zeker hetzelfde woord als *prul*.

palure. Zie parure.

pampernoelie 3 (*pampernoel* 2), hetzelfde woord als kampernoelie.

pantijsen 2, „hijgen", Ofr. *pantaisier*, *pantiser*.

papauw 3 (*papau* 3), Ofr. *papal*, *papau*.

papelarden 1, sic leg. „Ro.", 7618.

papioen 2 (*papeioen* 2), „wilde hond", Ofr. *papion*. Zowel de Mnl. als de Oudfr. vorm uitsluitend in Mandev.

paragraaf 2 (*paragrafe* 2), Ofr. *paragrafe*, *paragrefe*.

pareren 1 (*paleren* 1, *pellieren* 2, *paneren* 2), Fr. *parer*.

parloor 2 (*paerloer* 1, *palloer* 2), Ofr. *parloir*, *palloir*, Fr. *parloir*.

*parmantig 3 (*premant* 1, *promant* 3), Ofr. *prenant*, „hardi"? Zie p. 282.

parool 4, Fr. *parole*. *Proel* 2 is zeker hetzelfde woord.

*partenier 4 (M.) (*partenaer* 2), Ofr. **partenier*? Vgl. Eng. *partner*. Of Ofr. *parchonnere*?

*partriseren 1 (*partrijsseren* 3). Bij ons gevormd van *patrisier*?

partrisier 2, Ofr. *perdriseur* met suffixverandering.

*partriseerre 2. Zie p. 320.

parure 1 (*barure* 1, *palure* 1, *pallure* 1, *parule* 1, *peleure* 2), Ofr. *pareüre*, Fr. *parure*. De bet. „uniform" is in het Ofr. niet geheel onbekend. Zie God., X, 276a.

paskwil 3 (*pasquin* 3), Fr. (17e e.) *pasquille*, *pasquin*, Fr. *pasquin*.

passediesje 4 (*passedijs* 3), Fr. *passe-dix*.

*passen 1, „aanpassen, oppassen". Bij ons gevormd van *pas*.

*pastel 4, Fr. *pastel* of Ital. *pastello*.

*pastorie (*pastoorije* 3), Middele. Lat. *pastoria*. De C. kent niet de bet. „ambt van een dominee".

*pateel 2, Fr. *platel*? Zie Ned. Wk., s. v. *betiel*.

patent 4, Fr. *patent*. Betekenis 1. „open", in *patentbrief*, 2. „uitstekend".

patois 4 (*patteis* 3, één voorb.), Fr. *patois*.

1. patroon 2 (*patroen* 1, *patrone* 2, *patroel* 3), „beschermheilige, kapitein van een schip, superieur, model", Fr. *patron*. In de eerste bet. kan het woord Lat. zijn.

2. patroon 4, „om te schieten", Ofr. *patron* („p. de fer pour faire les pierres de la bombarde").

paveren 1. Zie plaveien.

pecie 2 (*pitse* 2), „stuk", Fr. *pièce*.

pekunieel 4, Ofr. *pécuniel*, of Fr. *pécuniaire* met suffixverandering.

*pelle 1, Lat. *pellis*, Ofr. *pel*, of bij ons gevormd van *pellen*.

pellen 2 (*pillen* 2, *pelen* 2), Ofr. *peller*, *peler*.

pellerijn 3, Fr. *pèlerin*. Vgl. p. 24.

pellies 4, Fr. *pelisse*, veranderd naar *pels*.

pellorijn 2 (*pellerijn* 1, *pellorijn* 3, *pilorijn* 3, *perlorijn* 2), „schandpaal", Ofr. *pellorin*, *pilerin*, Fr. *pilori*.

penide 2, „kandijsuiker", Ofr. *penite*, *penide* (sic leg. God., VI, 80, voor *penicle*; vgl. *penidoin*, *penidos*).

pense 1, „gedachte", Ofr. *pense*.

pensener 2, Ofr. *pensionnier*. Zie p. 310.

*perkussie 4. Bij ons afgeleid uit Fr. *fusil à percussion*.

*perlot 2 — (pellot 2). Etym.? Het Frans kent geen *parlot (Mnl. Wk.).
perrewet (dial.), — Fr. brouette.
pers 1 — (porse 1, parse 1, paertse 2, presse 2), Fr. presse. Zie p. 140 en 260.
perse(boom) 2, — „perzikeboom", Ofr. *perche, Fr. (15e e.) perce, Fr. pêche.
persker 1 — (perseker 2, perker 2, perkel 3, peseker 1, peker 2, paseker 2, prusker 1), Ofr. peschier, preschier, dial. peskier, preskier, Fr. pêcher.
pesterie 1, — Ofr. pestorerie.
piek 3, — Fr. pique. Is pik 3 in „de p. op iemand hebben" hetzelfde woord?
*pignon, — sic leg. voor puyon, „pistache", Inv. v. Br., V, 627? Ofr. pignon bet. „amande de la pomme de pin".
*pij — (pije 2, pijelacken 3, pijerock 3). Zie Tijdschrift, XXI, 39 n. 4.
pilier 2 — (sic leg. voor pilaren, „Ovl. Ged.", 256, 692), Fr. pilier.
pingel 4, — Ofr. pignole.
pingier 3, — „schilder", Ofr. peigneur met suffixverandering.
pinssen 3, — Fr. pincer.
*pintelen 3, — *pinteleren 3. Bij ons gevormd van pint, of van Ofr. pintel?
piot 4, — Fr. (pop.) piote.
pipeide 1 — (pepeie 3, papeie 2), „pip", Ofr. dial. pepeie (Remacle, p. 255), Fr. pépie.
pijpengael 3, — „kruiwagen", Ofr. (Noord-Fr.) pipegale.
pissen 1 — (piessen 4), Fr. pisser. De dubbele uitspraak schijnt een bewijs vóór de Franse afkomst. Zie „Zs. f. rom. Phil.", XXIX, 340 (Schuchardt ziet er een onomatopee in).
*pitsen 3, — „knijpen", Vóórfr. picer? Vgl. Hgd. pfetzen.
pladijs — (plaidise 2, platdijs 3), Ofr. plaïsse.
*palmaat — (palommaete 3, Wvl. plamate), „plak". Vgl. Ofr. palmele, „plak", Sp. planeta, „plak", Ofr. paumee, „slag op de hand".
*plamaten 3 — (palommotten 3), „de handen bewegen, met de vingers vuil maken". Vgl. Sp. palmatear, „met de handen slaan"? Maar vgl. ook Vl. plamoezen, plamoesteren, zelfde bet. Afl.: plimottig, „vuil.
*plamuren 4, — „glad maken", van Fr. planure, „copeaux qui tombent d'une pièce de bois qu'on plane". Vgl. planen.
planen 2 — (planien 2), Fr. planer.
planeren 1 — (pleineren 3), Fr. planer.
*planiere 2. — Bij ons gevormd van Ofr. esplaner?
planket 2 — (plankit 1), Fr. planchette, dial. plankette.
plantage 4. — Zie p. 306. Het tegenw. Fr. plantage heeft een andere bet.
plat 1, — Fr. plat. De bet. „geheel en al" heeft ook het Frans gekend. In de bet. „platdak" is plat waarschijnlik een verkorting van platdak.
plataan 2, — Ofr. platan, Fr. platane. Vgl. p. 24.
*plavant 2 — (Wvl. plavane), „een scheldwoord". Vgl. „Taalb.", III, 90 en 185. Hetzelfde als baviaan? De Bo vermeldt paviaan naast baviaan, en Fr. babouin wordt ook als scheldwoord gebruikt.
plavei 3 — (pavei 2), Fr. pavée (in „salle p."). Zie Tijdschr., XXI, 313.
*plaveien 3 — (paveien 1). Bij ons gevormd van pavei, plavei.
*plavuis 4, — meervoudsvorm van pavei? Vgl. fermentuit, wambuis en „Taal en L.", XV, 29.
*plebaen 3, — „pastoor", Ofr. plebain (Belgies woord? Zie Du Cange) of Kerklatijn plebanus.
*plee 4. — Misschien hetzelfde woord als pletie.
*pleidooi 4, — van *pleidooien, Ofr. plaidoyer (tegenwoordig alleen subst.)?
pleisteren 2 — (prijsteren 2, pristeren 1, peinsteren, pesteren 3), Ofr. paistre.

pleite 3 (*plait* 2, *ploite* 2), „soort schip", Ofr. *plate*, *plaite*, *pleite*. Over de laatste vorm zie hierboven **plavuis**.

***pletie**, Fr. *petit* (*cabinet*)? Vgl. p. 289 en 303.

***pleuris 3**, verkort uit *pleurisis*?

***plimaut**, „oeen", één voorbeeld. In verband met *parmaut*?

plooi (*ploie* 1), Ofr. *ploi*.

ploten 2 (*plotten* 3), „slaan", Fr. *peloter*. Over andere bet. zie Mnl. Wk.

plotte 3, Fr. *pelote*.

plovijts, „heining", Ofr. dial. *ploich*.

pluche 4, Fr. *peluche*. Vgl. **pluis**.

pluimagie 3, „vederbos", Ofr. *plumache* of *plumage*.

pluimetse 3, „matras", Ofr. *plumace* (vgl. *plumacel* in Gon.).

pluis 4. Kil. kent nog slechts *pluisen*, Fr. *pelucher* (en niet van Germ. oorsprong; daarvoor wordt het woord op een veel te eng gebied aangetroffen). *Pluis* is zeker het subst. verb. van *pluizen*, en vandaar de bet. „donsje", die Fr. *peluche* niet kent. (Wèl betekent Ital. *peluzzo* ook „haartje, donsje"). *Pluis* is ontleend nadat Ofr. *ts* tot *s* was geworden; vóór die tijd zou het **pluits* hebben geluid. Misschien leeft die vorm in Vla. *pluisteren* 3, dat door metathesis uit **pluitseren* kan zijn gevormd. Zie p. 287.

pluis 3 (adj.), gevormd van *pluize*:, dat een zeer ruime bet. heeft gekregen, o. a. „mundare, polire".

pluisteren. Zie **pluis**.

pluizen. Ibidem.

poelet 4, voor „p.stukken", Fr. *poulette*. Zie p. 303.

poelier (*poellier* 3), Ofr. *pouletier*, of bij ons gevormd van Fr. *poule*?

poengeel 1, „ponjaard" (?), Ofr. *poignal*, *poignel*. Deze laatste vorm is zeldzaam.

poengieren 1 (*pungieren* 2, *punieren* 2), „vechten", Ofr. *poignier*. Vgl. „Essai", p. 114.

1. poinsoen 1 (*poenson* 2, *ponchon* 2, *puitsoen* 3), „puntig voorwerp", Ofr. *poinçon*, *poenson*, *ponchon*. Vgl. p. 283.

2. poinsoen 2 (*pinsoen* 2), „ton", Fr. *poinçon*.

point 3, „een geldstuk", Ofr. *point*.

1. pointer 2 (één voorb.), Fr. *peintre*, dial. *pointre*.

2. pointer 2 (*poenter* 2, *puenter* 2), Ofr. *pointeur*.

pointure 1 (*poenture* 2), Fr. *peinture*, dial. *pointure*.

pointureren 1. „schilderen", Ofr. *peinturer*, dial. *pointurer*.

polioen 1 (één voorbeeld), Ofr. *pouliel*, *pouliet*, Fr. *pouliot* met suffixverandering.

polijsten 1 (*polissen* 1, *herpoliten* 2), gevormd van de stam van Ofr. *polir*. Zie p. 287, 264. Afl.: *polijsteren* 3, *palijsteren* 3.

pommeie 3, „appelmoes", Ofr. *pomee* (waarsch. alleen in België). *Palmei* is zeker hetzelfde woord (Van Hasselt, „Oude Geld. Maalt.", p. 119, „om appel een palmei af te maken").

ponciel 3, sic leg. „Ann.", XXIV, 460, voor *pontiel*, „een gewicht", Ofr. *poncel*.

pongetijf 2 (*pongitijf* 2), Ofr. *pongitif*.

pongioen 2 (*pengoen* 2, *peninen* 2, *pignuen* 2, *pingioen* 3, *poygoen* 1, *pendioen* 2, *pennon* 2), „standaard", Ofr. *pignon*, *poignon*, *penon*.

***pongoost 1** (één voorb.), Ofr. *poignois* (Gon. s.v. *poignois*), **poygnois*?

poncture 2 (één voorb., „Vad. Mus.", II, 166, 10), „punt van een redenering, Ofr. *pointure* gelatiniseerd.

***pontsen 3** (*puntsen* 3, *poussen* 3), „doorprikken", afgeleid uit Fr. *poinçon*? Vgl. Eng. *to punch*.

***pop 1** (*puppe* 3), „meisje, pop". Ofr. *poupe* bet. „tepel", maar

poupeau bet. „tepel" en „klein kind". Wa. *popp*, *poupp* bet. „pop" en „net gekleed meisje" (REMACLE, p. 270), Lat. **puppa* (kl. *pupa*), „meisje". De oorsprong van ons woord is dus zeker Romaans. Misschien is het simplex *poupe*, in de bet. „pop", alleen Noordfrans. In *popte* 3 n. *poppe* is *te* zeker tautalogies suffix.

*popel 2 — (*peppel* 4), Ofr. *pople*, *peuple*, Lat. *populus*. Is *peppel* uit het Hoogd. overgenomen?

porcaspijn 1, — „stekelvarken", Ofr. *porc espi*, *porc d'espine*.

porselein 3 — (*portaleine* 2, *postelein* 4), Ofr. *porcelaine*. Hoe is de laatstgenoemde Mnl. vorm te verklaren?

portage 2. — Het Oudfrans kent niet de bet. die dit woord bij ons heeft.

portuur 4 — (*parture* 2), Ofr. *parteüre*, „combat où les adversaires sont égaux en nombre".

predikant 3, — Fr. (16e e.) *prédicant*.

preuden 1 — (*prinden* 1), Fr. *prendre*. Vgl. p. 183.

*pressure 1, — „wijnpers". Uit *pressoir* met suffixverandering? Ofr. *presseüre* heeft nooit de bet. „wijnpers" gehad.

*presumaet 2, — „trots", latinisatie van *presumé*, partic. van Fr. (16e e.) *se presumer*, „avoir la présomption de"?

preuts — (*preus* 1, *prues* 1, *prois* 2, *pruedts* 3, *prootsch* 3, *pruitsch* 3), Ofr. *proz*, *preus* (in het Frans wordt deze Nomin.-vorm ook in de verbogen casus gebruikt).

prisie 2, — Ofr. *prisiee*, dial. *prisie*, Fr. *prisée*.

profeneel 2, — „zak" (één voorb., Duitse Orde, p. 294), Ofr. *profinel* („Statuts de l'Ordre des Templiers", p. 351).

protesteren, — komt uit het Frans in de bet. „zich verzetten".

*provenier 4 — (*provenaer* 2). Bij ons uit *provene* naar *provendier*, of *provendier* aangepast aan *provene*.

*provensier 2 — (één voorbeeld), *proviseur*?

*proviand 4, — Ital. *provianda*, of Ofr. *proviande* met epenthesis van *i*. Misschien een Belgies woord. Zie het volg. art.

*provianderen 4. — God. (VI, 448) citeert in een Waalse tekst (1673) *proviander*. Het Oudfr. heeft *provender*.

pruik. — Het Frans heeft ook de bet. van „haardos" gekend.

prul. — Zie palulle.

puimsteen — (*pums* 3, *pume* 2, *peme* 2, *peims* 3, *pimp* 2). De vorm met *oe* is Romaans, wegens de umlaut van *o* (*pomicem*); die met *o* kan Oudfrans zijn. Voor *pimp*, vgl. KLUGE, s. v. *Bims*. De apokope van *s* is zeker te verklaren door de samenstelling *puimsteen*.

pul 2 — (*ampulle* 2, *apulle* 1), Ofr. *ampole*, Fr. *ampoule*.

pumeel 2 — (*plumeel* 2), „knop", Ofr. *pomel*, *pumel*, *plumel*.

*pungiant 1 — (*puntianz* 1), „dolk (?)", Ofr. (*arme*) *poignant*?

putakers 1 — (*pakers* 1), Ofr. *poacre*.

pute 1 — (*putte* 3), Ofr. *pute*. Afl.: *putertiere* 1, *peutertier* 3, *buitertiere* 3. Dit woord zeker te lezen, „Pelgrim.", fo. 22c, voor *peuterie*.

*puts 3, — „leren waterzak", Ofr. *bout*, Fr. *botte*, meerv. *bouts*, *bottes*? Vgl. Mnl. Wk. s.v. *boot*, waar Hgd. *butz* (?) wordt geciteerd.

raduis 4 (M.) — (*reduis* 3), „stellage", Ofr. *rados*, „abri contre le vent"?

raepier 3, — „raapveld", Fr. (16e e.) *raviere*.

raket — (*rackette* 3, *rockette* 3), „een plant", Fr. *roquette*.

randuinen 3, — „hard loopen", Ofr. *randoner*.

*ranse 2. — God. geeft één voorbeeld van *ranse*, waar het woord dezelfde bet. als bij ons kan hebben.

rapalje 4 — (*raspaelge* 3, *respeel* 3, *raspeel* 3), Fr. *racaille* veranderd naar *rapen*, *raspen* (in *rasphuis*). Het woord dat in het Mnl. Wk. wordt aangevoerd om het bestaan van

ons woord in het Frans te bewijzen, is niet hetzelfde. Het is Ofr. *respaille*, „petite futaie". Berust de vorm op *eel* op suffixverandering?

raseel 3 (*raseil* 3). „vlot", Fr. (16e e.) *raseau*, Ofr. *rasel*.

rasp 3, Ofr. *raspe*, Fr. *râpe*.

rasteren 1 („Ro.", 3171) „beschuldigen", Ofr. *reter*, *rester*, *raster*. Dus een ander woord dan Mnl. *rasteren* 1, Ofr. *arester*.

***raveelen** 3, „heen en weer loopen, ijlen". Bij ons gevormd van Ofr. *raveler*, *reveler*, of hetzelfde woord als **ravelen**. Zie dan p. 312.

ravelen 3, zelfde bet. als het voorgaande. Van Ofr. *raver*, *resver*, Fr. *rêver*, of van *raveler*, *reveler*?

ravotten 3, Ofr. *rioter*. Afl.: *ravot* 2 (*revot* 3), „troep van losbandigen, bordeel"? Ofr. *riote* heeft alleen abstrakte betekenis.

rayeren 3, Fr. *enrayer*.

rebas 2, „scheldwoord", Ofr. *rebast*, *rabas*.

reces (*reches* 2), Fr. *recès*. De betekenissen die het woord bij ons heeft schijnen vooral aan België eigen te zijn geweest.

refaitieren 2, „(wijn) vervalsen" (één voorbeeld), Ofr. *refaitier*, „réparer". In het Oudfrans komen afleidingen van *refaire* met *r* na *f* voor, bijv. *refreitoir*.

refrein 3. De bet. „spreekwoord" (Kil.) is eigen aan het Spaans.

***refresche** 4, afgeleid van *refrescheren*?

refuseren, sic leg. „Lanc.", IV, 1480 voor *refuteren*.

regael 3, „chemies mengsel dat goud oplost", Fr. *eau régale*.

regal 3 (*regael* 3), „rattekruit", Ofr. *reagal*.

***regeren** 2, Fr. (16e e.) *reger*, Fr. *régir*, of Lat. *regere*. Afl.: *regierre* (Ofr. *regeor* is zeldzaam).

regieren 2, „zeven", Ofr. *regier*.

reie 2. Zie „Taal en Lett.", XV, 131.

rekonvalescent 4, Fr. *convalescent* (pop. *réconvalescent?*)

relevement 3 (*relievement* 4), „integrale teruggave, ontheffing", Fr. *relèvement*.

reliquie 2 (*riliquie* 1), Ofr. *reliquie* (?), Fr. *relique*, Wa. *rilik*.

remboers 4, Ofr. *rembours*.

remitteren 4, Fr. *remettre* gelatiniseerd.

repas 2 (*rapas* 3), Fr. *pas* (pop. *repas?*)

respondencie 3, Ofr. *respondence*.

restement 2 (*rastement* 2), Ofr. *arestement*, *arastement*.

reveel 1 (*reviel* 2, *raweel* 2), „vermaak, losbandigheid, gedruis", Ofr. *revel*, *rivel*.

reven 3, „ijlen", Fr. *rêver*. Afl.: *revelen* 3?

rifeleren 2, „geschaafd worden (van de huid)", Ofr. *rifler*, „écorcher, arracher" (akt.).

rijffelen 3, „schaven", Fr. *rifler*. De oude vorm is *rafler*, dat kan betekenen „faire rafle au jeu des dés"; nu geeft Kil. aan *rijffelen* o.a. de bet. van „met dobbelstenen spelen".

rinket 4, zelfde bet. als *klinket* en *winket*. Het is, evenals *klinket*, misschien een wi-selvorm van *winket*, veranderd naar *ring*.

***riool** 2 (dial. *rioel*), Of. *ruiot*, *riot* met suffixverandering?

roaansch 3 (*rouwaansch* 3), Ofr. *roan*, Fr. *rouen*.

roffioel 2 (*roffoel* 2), Ofr. *rafiole*. Vgl. Ital. *raffioli* (geciteerd door Kil.).

royeren 2 (*rayeren* 3), Ofr. *roier*, Fr. *raier*.

rollen 3, „rollen, een wagen voeren", Ofr. *roller*, Fr. *rouler*. De laatste bet. is in het Frans bekend geweest (*roulage*, *roulier*, *rouler carrosse*).

rollener 3, Fr. *roulier*.

rollet. Zie **molet**.

rondeel 2 (*rondiel* 2). Het Frans heeft niet gekend de bet. „ronde toren".

rooilijn 3, Ofr. *roi*.

roos 3. „de ziekte", Fr. *goutte rose*.
roost 2, Ofr. *rost*, Fr. *rôt*. Afl.: *roostele* 3.
ruie 3 (*reie* 3), Ofr. *rui*.
ruissote 2, Ofr. *ruissot*.
rumoer 2 (*rimoer* 2, *renoer* 2, *rummoer* 3, *romoer* 3), Ofr. *rumur*, *renor*, *rimor*.
rusche 1, „riet, graszode", Ofr. *rusche*. De tweede bet. heeft het woord ook in Fr. dialekten.
*rusen 1, („Ro.", 6052 var.), Ofr. *rescous*, *rescou* (?)? Vgl. *rescouable*.
rustier 2 (*rostier* 2), Fr. *rustre* met suffixverandering?
ruwaard 3 (*rewaert*, *rouwert* 2, *roewaert* 3, *rouwaerd* 3), „bescherming, vrees, beloning, goeverneur", Fr. *regard*, dial. *rewart*, *rowart*. Ik vind geen voorbeeld in het Oudfrans van de bet. „beloning", maar de consensus van ons woord met Eng. *reward* bewijst dat die bet., altans in een Frans dialekt, bestaan heeft. Gon. citeert wèl voorbeelden van de bet. „loon".
ruzie 4 Fr. *ruse*; in België schijnt het woord ook „twist" te betekenen. Zie bijv. Courouble, „Les Noces d'or de M. et Mme van Poppel", p. 109: „Autrement on aura des ruses demain".

saai 2 (*saei* 3, *saeie* 3), Fr. *saie*.
*sabrette (één voorb., „Rinclus", 1001). De Fr. tekst heeft „ki vendeut si faite empostures" („Mis.", 87, 3). De vertaling: „Die te houdene onderwenden Feite (l. Vente?) van selken s.". Een der var. van het Frans geeft *empastoures*, „blanketsel". Is *sabrette* het Ofr. *savorete*, „saveur"?
sakeleren 3. Fr. *sarcler*.
sacquoie 2, „zakvol", Of. *sachiee*, dial. *sakie*, Fr. *sachée*?
salet 3. Ofr. *salette*.
salie 3 (*saelye* 2, *savie* 2), dial. *salie* (Diez, p. 675), *savie*, Fr. *sauge*. Vgl. „Essai", p. 70.
salmiak 4, Fr. (verouderd) *salmiac*.
*salmoniak, *sal ammoniak*.
saluatie 3, „begroeting", Ofr. *saluation*. Het Ofr. kent ook *salvation* (Gon., VII, 297), zodat het mogelik is dat het Ned. woord als *salvatie* moet worden gelezen, en door Kil. met *salueren* in verband is gebracht. Zie het volgende woord.
salvatie, „rechtsterm", Ofr. *salvation* gelatiniseerd.
samaar 3 (*chamare* 3, *samarie* 3), Ofr. *samarre*, *chamarre*. Vgl. „Essai", p. 135.
sandelhout (*sandalenhout* 2), Ofr. *sandle*, *sandalle*, Fr. *santal*, *sandal*.
sardone 1. Ofr. *sardoine* of Ofr. *sardon*.
*sarpeel 2 (*sarpeil* 2), „zak", afgeleid uit *serpelgier*?
sarpois 1. „soort schip". Vgl. harpoise en scarpoise.
*sas 3, „dubbele sluis". Het woord komt in een tekst uit Frans Vlaanderen, van de 16e—17e eeuw, voor. De oorsprong is waarschijnlijk Germaans.
*sassefras 4, Fr. *sassafras* of Sp. *sasafras*.
satijn 2 (*sattijn* 3), „een klein gewicht". Vgl. Du C. *satil* „pondus duorum sextariorum".
*saveraed 3, „kruiderij". Het Ofr. *savor* heeft dezelfde betekenis.
seine 3 (*zeun* 3), „net", Fr. *seine*.
seinen 1 „het teken des kruises maken, seinen", Ofr. *segnier*. Afl.: *sein* 4 (het woord is te jong dan dat men het met Ofr. *sein*, „teken", zou kunnen identificeren).
secors 1 (*sucours* 2, *sercoers* 2, *sulcoers* 2, *soccoers* 1, *succoers* 1, *socours* 2), Ofr. *secours*, *succurs*, *sousco*rs.
*sekreet 1 (*secreit* 1, *secret* 3), „geheim, vertrouweling, geheim ge-

mak". In de 1e en 3e bet. kan het woord uit het Latijn komen.

sekretarie 4, Fr. *secrétairerie*. Het Oudfrans kent *segreterie*, „sacristie".

***semi-breve 3** kan Fr. en Ital. zijn. Ook in het Middele. Latijn komt *semi-brevis* voor.

***semi-fuse 3,** Ofr. *semifuse* of Ital. *semifusa*. Vgl. **fuse.**

semijn 2, „een soort stof", Ofr. *samin*, hetzelfde als *samit*.

seneie (*chienie* 2), bet. onzeker.

serge 4 (*saerge* 1, *saerdse* 2, *saergie* 3, *chaerse* 2, *tsaerdse* 2, *zaertse* 2), „een soort stof, deken", Ofr. *sarge*, *serge*.

serkemenage 2, Ofr. *cerquemanage*.

serken 2 (*scerken* 2), Ofr. *cerchier*, dial. *cerkier*.

serpelgier 3 (*scerplier* 2, *sarpeliere* 3), „grof linnen", Ofr. *sarpilliere*, *serpelliere*, Fr. *serpillière*.

serpente 3, „soort kanon", bij ons afgeleid uit *serpentijn*. Vgl. **mange.**

1. serpentijn 1, „edelsteen", Ofr. *serpentine* (Du C.).

2. serpentijn 2 (*serpentijne* 3), „soort kanon", Fr. (16e e.) *serpentine*, Fr. *serpentin*.

3. serpentijn 3, „kleine slang", Ofr. *serpentine*.

sernus. Zie **struis.**

servoor 3, „plaats waar men de vissen bewaart", Ofr. *servoir*.

sesein 2 (*cysein* 1), „munt, gewicht", Ofr. *sisain*.

setijn 1 (*sethijn* 2, *cetijn* 1, *cetin* 1), „soort hout", Ofr. *setin* (één voorb. in Gon.), vertaling van Lat. *setim*.

setse 2, „een weekdier", Fr. *sèche*, *seiche*.

siege 1 (*siedse* 2, *siegge* 2, *ceedse* 2, *sidie* 2), „zetel, woonplaats, riviertol", Ofr. *siege*. Vgl. D. C. s. v. *sedes navium*.

siepel 4 (*cipel*, *chibolle* 2, *cebolle* 3), Fr. *ciboule*, dial. *chiboule*. *Siepel* kan Ital. zijn.

silgieren 3, „plunderen", Ofr. *sillier*.

syllabe 2 (*sillebe* 1, *sillebbe* 1), Ofr. *sillabe*, *sillebe*.

***symfonie,** „muziekinstrument, symfonie", Ofr. *symphonie*, *chiphonie*. of Lat. *symphonia*.

***simplicist 3,** „kruidkenner", afgel. van *simple* naar *herborist*?

sinopel 1 (*cynobel* 3), „groen", Ofr. *sinople*, *sinoble*.

sisein 2 (*sisaine* 2), „soort stof". Een Belgies woord? Gon. citeert een voorbeeld van *sitaint*, van 1627, uit Luik. *Systein* (Cod. Dipl. U., I, 1, 23) is waarschijnlik hetzelfde woord.

siseine 3, „vierde deel van een ons", Ofr. *sisain*.

sjalot 4, Fr. *échalotte*. Vgl. p. 256.

***sjas 4,** „berisping", Fr. *chasse*, „poursuite judiciaire"?

schaermutsen 2 (*schermutsen* 3), „schermutselen", Ofr. *escarmouchier*. Afl.: *schermutselen*. Is *scermutseeren* (sic leg. VELTH., V, 13, 30?) hetzelfde woord? Maar het Fr. woord komt eerst in de 15e eeuw voor.

schaats 2, „stelt, schaats". Ofr. *eschace*, Fr. *échasse*, „stelt".

schakier 1, Ofr. *eschaquier*, dial. *scakier*, Fr. *échiquier*. Afl.: *gescakiert* 1 (naar Ofr. *eschequeré*?)

scalie 2 (*scaelye* 2, *scaelde* 2), Ofr. *escaille*, Fr. *écaille*.

scallerie 2. Bij ons gevormd van *scaliën*.

schalmei 2 (*schelmei* 2, *scilmei* 2, *scalemeide* 2). Zie Tijdschrift, XV, 201.

scalootse 2 (*scaloes* 2, *scolootse* 2, *scaeloes* 2, *slodse* 3), Fr. *galoche* veranderd naar *schoen* en *schaats*? Vgl. **klots.**

schampelioen 3 (*schantillioen* 3, *schampioen* 3, *schapaeljoen* 3), „werktuig om te snijden, staal". Fr. *échantillon*, veranderd naar *schampen*? Dial. *schabeljoen*, *schafteljoen*.

***schampelture 3,** „smaad", hetzelfde als *scanfelture*?

schampen 3, „ontvluchten", Ofr. *eschaper*, dial. *escaper*, Fr. *échapper*.

schapperen 3, dezelfde bet., dezelfde etym. als het voorgaande. Samenst.: *ontsapperen* 1 (*ontschapperen* 3).

*scapreel 2. Bij ons gevormd.

scharnier 4 (*karniere* 2, *knier* 4), Fr. *charnière*, dial. *karniere*.

*scharpe 3, Fr. *écharpe*, „talud", of Ital. *scarpa*? KIL.'s vertaling „pilaar" schijnt onjuist.

scarpoise 1, „soort schip". Vgl. sarpois en barpoise.

scavote 1, „schelp", Ofr. *escafote*.

*scherlei 2 (*schaerleye* 3, *scharlei* 3), Fr. *sclaree* of Lat. *scarlea*.

*schoelje 4 Fr. *couille*, of afgeleid uit *escouillon*?

sconfelture 1 (*scofferture* 2), Ofr. *desconfiture*. Vgl. scampelture.

schoffilioen 3 (*schuiffelioen* 3), „bezem om de oven schoon te maken", Ofr. *escouvillon*, Fr. *écouvillon*.

*scokkelloen 2 (*scuokelloen* 3, Wvl. *schokkeljoen*). „soort gerst". LITTRÉ citeert één voorbeeld van *soucrillon*, waarin van de Hollandse landbouw sprake is. Is het woord dus bij ons inheems? Maar DE BO vermeldt een Vlaamse vorm *sukrioen*.

scholier 1 (*scoleer* 2, *scholaar* 1, *scolenaar* 2), Ofr. *escoler*, *escolier*.

scorgie 1, „zweep", Ofr. *escorge*.

schorpioen 1 (*scorpelioen* 2), Ofr. *escorpion*, dial. *scorpion*, Fr. *scorpion*. *Scorpe* 1 kan Latijn zijn.

schors (*schorse* 1, *scortse* 1, *scuerse* 1), Ofr. *escorce*, dial. *scorche*. Zie p. 262.

schorsen 1, Ofr. *escorchier*.

scotelare 2 (*scudelare* 2), „dienaar die voor de spijzen zorgt, schotel". In de 1e bet. is het 't Ofr. *escuelier*, veranderd naar *schotel*. Maar de 2e bet. kent het Frans niet; zij wordt aan ons woord toegekend in een Gloss., uitgeg. in de „Hor. Belg."

schouden 3 (*schauden* 3), „branden", Ofr. *escauder*. Afl.: *schoude* 3 (*schaude* 3, *schouw* 3), „schoorsteen".

schuivuit (*scuvuut* 1, *scuvut* 1, *scofut* 1, *scouvuut* 1, *scuffuit* 3, *schoefuit* 3), Ofr. *choete*, *chauvette*, dial. *chavotte*, *cherotte* (zie Sainéan, „La création métaphorique", p. 99), Fr. *chouette*.

scuereel 2, „eekhoren", Ofr. *escuireul*, Fr. *écureuil*. Zie p. 153.

schuren 2, Ofr. *escurer*.

slandereel. Zie blandereel.

slavine 1, „een soort kleed", Ofr. *esclavine*.

slavoen 3, „slaaf", Ofr. *Esclavon*. Afl.: *slavoenen* 3.

smak 3 (*sumack* 3), „een plant", Fr. *sumac*.

smarel 1 (*marel* 1), „een soort valk", Ofr. *esmeril*. Vgl. merlijn.

sober 1, „matig, slecht (van land), ongelukkig", Fr. *sobre*. Alleen de 1e bet. kent het Frans.

*soes 4. Fr. *choux* (meerv.) in *choux à la crème*? Deze afleiding stelde mij de heer HUBERT PERNOT voor.

soelaas (*solaes* 1, *solas* 1), Ofr. *solas*, *soulas*. Het is niet onmogelik dat op de betekenissen invloed heeft gehad Fr. *soulager*.

soffreinen 2, Fr. *chanfraindre*, dial. *chanfreiare*.

*soie 1 (*zeie* 1), „soort schip". Etym.? Afl.: *soikijn* 1 (*seikijn* 1).

*solaesen 2, „feest vieren", Ofr. *solacier*, of afgeleid van *solaes*.

*soldaat 3 (*soudaet* 3), Fr. *soldat* of Ital. *soldato*. De tweede vorm is zonder twijfel gevormd door analogie met *soudier*.

solduer 3 (*souduur* 2, *soudure* 2, *soldier* 3), Ofr. *soudure*. Zie p. 276.

sollen 2 (*tsollen* 1), „met de bal spelen, mishandelen", Ofr. *soller*, *souler*, *choler*.

solvent 3, „solvabel", Ofr. *solvent*.

*sonnet 4 (*sonet* 3), Fr. *sonnet* of Ital. *sonetto*.

sond 3 (*zonde* 1, *sont* 2, *tsont* 1), Ofr. *sonde*.

*soudie 2 (*soudije* 3, *soldij* 3). Ofr. *soldoi* is een subst. postverb. van *soudoyer*; naast dit ww. komt voor *soudier*, en daarvan kan **soudie* zijn afgeleid, dat in GOD. niet vermeld staat. Zie p. 277.

soudier 1 (*tsoudier* 1, *soudenier* 1, *souduwier* 2, *sauddoyer* 2, *soudenaer* 2), Ofr. *soudier*, *soudoyer*, dial. *saudier*.

sourrente 2 (*sourente* 2), „supplementaire rente", Ofr. *sourrente* (God. VII, 539; het woord schijnt Belgies).

soveie 2, „soort van ragout", Ofr. *cive*, dial. *civei*, Fr. *civet*.

spaersen 1 (*spersen* 1), afgeleid van Oudfr. *espars*, *espers*, deelw. van *espardre*.

spauleiren 2, „versterken", Ofr. *espauler*, Fr. *épauler*.

specerij (*specerie* 2, *specierie* 2), Ofr. *especerie*, Fr. *épicerie*. De tweede vorm staat onder invloed van *specie*.

*specie 1, Ofr. *espece*, *especie*, Fr. *épice*, of Lat. *species*.

specier 2, Ofr. *especier*, Fr. *épicier*.

specificeren 3 (*specifiëren* 4), Fr. *spécifier*. Het woord is te jong om aan het Middele. Latijn te worden toegeschreven. Vgl. „Essai", p. 78.

*spende 2 (*spinde* 2), „plaats waar men het eten bewaart en uitdeelt". Afgel. van *spenden*. Volgens KLUGE komt Hgd. *spind* van Mlat. *spenda* (Ital. *dispenda*, een woord dat ik niet kan vinden). In de zin van „brood dat aan de armen wordt uitgedeeld", is het een afkorting van *spendebrood*.

*spenden 3 (*spinden* 3), „aalmoes geven", Ofr. *despendre* of Ital. *spendere* (door bemiddeling van het Hgd.?).

spiljoen (*spanyol* 1, *spinjoel* 3, *spaelgoen* 3, *spanion* 3, *spulgioen* 3), „Spanjaard, patrijshond", *espagnol*, Fr. *épagneul*.

spinazie (*spinagie* 2, *spinaetse* 2), Ofr. *espinache*, *espinage*.

springael 1 (*springane* 2, *sprincael* 2, *sprincaen* 2, *sprinael* 1, *pringael* 2, *springhel* 3), Ofr. *espringale*. Zie Tijdschr., XIX, 93.

spugieren 2, „schoonmaken", Ofr. *espurgier*.

*spui (*spuie* 3, *spije* 3), „sluisdeur met opening", Ofr. *espieus*, meerv. van *espiel*, „bloc à quatre trous"?

*staal, „model", zeker Germ. Ofr. *estale* heeft alleen „étalon, mesure" betekend. Vgl. *stalen*, „voorzien van een wettelik loodje".

stafelrije 3, „kleermakerstafel", Ofr. *establerie*, dial. *starlerie*.

*staffier 3, Fr. *estafier* of Ital. *staffiere*.

staket 3 (*stocket* 2), Ofr. *estachete*, dial. *estakete*. Afl.: *staketsel* 3, *staketselen* 3.

*stakijts 3 (*stakitse* 3), afgeleid uit *staketsel*?

stampijen 3, „onder de voeten treden", Ofr. *estampir* of van Ofr. *estampie*.

standaard 1, „veldteken, ijkmaat", Fr. *étendard*. De laatste bet. is onbekend in het Frans, maar het Eng. heeft haar wèl.

stanson 2 (*stantsoen* 2, *stontsoen* 2), „balk die steunt", Ofr. *estançon*, Fr. *étançon*.

stapeel 3, „kleermakerstafel", Ofr. *estapel*, dat een ruimere bet. heeft.

stavelie 1, „steiger", Ofr. *establie*, dial. *estarlie*.

stellage 3 (*stallaedse* 2), „vleesbank, recht op koopwaren, steiger", Ofr. *estalage*, dat alleen de eerste bet. heeft; de andere hebben zich zeker ontwikkeld door *stellen*.

stive 1, „soort van fluit", Ofr. *estive*.

*stoffereel 2, „versiering, beschildering". Bij ons gevormd van *stof* naar *tafereel*.

stofferen 1, Ofr. *estofer*.

stop 1 (*stoppe* 3), „werk", Ofr. *estoupe*, Fr. *étoupe*.

*stoppen 1, Ofr. *estouper*? Afl.: *stop* 2.

storen 2, „stichten", Ofr. *estorer*. Vgl. p. 256.

*stortilloen 2, „keel". Bij ons afgeleid van *storte*?

stouternie 1, Ofr. *estoutie*. *Stouterne* („Ro.", 13225, 13649) heeft dezelfde bet. Is het een Mnl. afl. van *stout*?

struis 3 (*seruus* 3, *ceruise* 3), Fr. *céruse*.

struweel (*struwelle* 3, *strufele* 3). God. (VII, 578) geeft *struweau*, *striveau*, uit Waalse teksten, in de bet. „bos".

*struwieren 3 „verstrooien", hetzelfde als *struweren*, „vernietigen"? Afl.: *struwiers* 3.

*studoor 2, „studeerkamer". Bij ons gevormd naar *tacoor*, *kontoor*?

subtilieren 1 „fijn uitdenken", Ofr. *soutillier*.

sujet 4 (*subdijt* 2, *subgit* 2), Ofr. *sougit*, *subgit*, Fr. *sujet*. Tegenwoordig is de bet. „komediant", en pejoratief.

sukade 2 (*chukade* 4, *sucate* 2). Zie Kluyver in Tijdschrift, XVII, 46.

sucrioen 1 (één voorb., „Ann.", XVII, 193). Zie schokkelloen.

*sureel 3, „boze vrouw". Bij ons van *zuur*?

surgien 2 (*surgijn* 2, *zurgien* 2, *surisien* 1), „chirurgijn", Ofr. *surgien*, *surigien*.

surreel 2, „soort peer", Fr. *surelle*, volgens Lt. naam gegeven aan veel planten die een zure smaak hebben.

sussen. Zie cessen.

taak (*taecke* 3, *tackse* 3, *taeckse* 3), Ofr. *tascha*, dial. *taske*, Fr. *tâche*.

taan 3 (*tanne* 3, *teine* 3), Fr. *tan*, dial. *tain*? Vgl. tanen.

tabel 2, Ofr. *tablel*, Fr. *tableau*.

*tabelaesge 2 (*tabeljaetse* 2), bet. onzeker, misschien Ofr. *tablage*.

*taboleren 2, „lastig vallen, aandringen", Ofr. *tabourer*, Fr. *tambourer*?

taets 1 (*tatse* 3), „grote spijker", Ofr. *tache*.

tafelet 3 (*tavelet* 1), „kleine tafel, kleine schilderij", Ofr. *tablet*, dial. *tavlet*.

tafeletterije 2, „werkkring van de tafelier". Fr. *tabletterie*.

tafelier 2, „schrijnwerker, bankhouder", Ofr. *tablier*, dial. *tavlier*. De eerste bet. is onbekend in het Frans.

tafelment 2. „gebint", Ofr. *tablement*, dial. *tavlement*.

tafereel 3 (*tafelreel* 3, *tavreel* 2), „schilderij", Ofr. *tablel*, dial. *tavlel*, Fr. *tableau*.

taille (*talie* 2, *tale* 1), „belasting, het afhakken, snede van een zwaard, gestalte, struiken", Fr. *taille*.

*talier 2 (*tellier* 2), zie Hildeb. Gloss. Moet men lezen *talie*, *tellie*, Ofr. *tail*, „inkerving"?

tamboereren (*tambureren* 1, *tamboreren* 1), „trommelen, aandringen", Ofr. *taborer*, *tamborer*. De 2e bet. is onbekend in het Frans. Ook *tamboeren* heeft die betekenis.

*tamburne 2 (één voorbeeld), „trommel". Het Oudfrans kent het ww. *taburner*, *taborner*, maar niet het subst. Moet men lezen *tamburine*?

*tambuse 1, „muziekinstrument", Ofr. *tambois*, „gedruis"?

taneit 2 (*tanait* 2, *taneet* 2, *teineit* 3), „bruine kleur", Ofr. *tanné*, *tanné*, Fr. *tanné*. Zie Tijdschr., IX, 293.

tanen (*tannen* 3, *teinen* 3), „tanen, verduisteren". Ofr. *tanner*, *tainer*. De 2e bet. is onbekend in het Frans. Het dichtst er bij komt de Oudfr. bet. „se lasser, se fatiguer".

tansement 2 (*tassement* 2, *tessement* 2, *transement* 2), „twist, roof", Ofr. *tancement*, *tencement*.

tantafaire 3, „iemand die het druk heeft", Fr. (16e e). *tantaffaire*.

tapijt 1 (*tapiet* 2, *tapeet* 3), Ofr. *tapit* („Erec", 6690). De 3e vorm uit Ital. *tappeto*.

tarant 1, „een soort insekt", Fr. *tarentule*, Ofr. *tarente*. Vgl. p. 241.

tarbot 1 (*terbot* 3, *turbot* 3), Ofr. *tourbout*, Fr. *turbot*.

tarceel 2 (*teersel* 2, *tairsel* 2), „mannetjesvalk", Ofr. *tiercel*, *tierçuel*, *tercuel*.

targe 1 (*taerts* 3, *tartsche* 3, *targhe* 2), „schild", Fr. *targe*.

tarpoeizen. Zie harpuis.

tarrijn (vogel) 3, Fr. *tarin*.

tartisie 2 (*tartise* 1, *tertisse* 2), Ofr. *tortisse*, dial. *tortiche*. Vgl. „Essai", p. 72.

tassaert 1, „die ophoopt", Ofr. *entasseor*.

tasseel 2 (*tasteel* 3), „franje", Ofr. *tassel*.

tasseren 3, „geweld aandoen", Ofr. *tancer*, *tenser*. Vgl. tansement. Afl.: *vertasseren* 3.

*tasten 1, Ofr. *taster*, of bij ons gevormd uit *tast*.

tavernie 2, Ofr. *tavernerie*.

tebabbaert. Zie verbabeert.

tebarenteren 1 (*tebareteren* 2, *tebarteren* 2, *teberteren* 1), „overwinnen, in wanorde brengen", Ofr. *desbareter*.

teem 2 (*teme* 2, *tueme* 1), „thema om te ontwikkelen", Ofr. *teme*, *tueme*, Fr. *thème*.

teesteie 2, „overtuiging, denkbeelden", Ofr. *testee*, dial. *tiestee*.

tefalgieren 1, „verzwakken", Fr. *défaillir*. In het Oudfrans vind ik geen voorbeelden van deze betekenis.

teljoor 2 (*teljuur* 2, *taillioir* 3), Ofr. *tailleor*, *taillor*, Fr. *tailloir*.

temayeren 1, „verschrikken", Ofr. *esmaier*.

temangiert Zie gemangiert.

tenten 1 (*tinten* 1), „sonderen", Ofr. *tenter*. Afl.: *tintel* 3, *tentelen* 3 (*tintelen* 3).

*tempel 1, „slaap aan het hoofd", Ofr. *temple*, Fr. *tempe*, of Lat. *tempula*.

temporure 1, „harding, graad van hardheid", Ofr. *tempreure*.

tente 3 (*tinte* 3), „sonde", Fr. *tente*.

tenure 1, „bezitting", Ofr. *tenure* of Ofr. *tenor*.

terras 3 (*terrase* 2, *tarasse* 3, *tiras* 3, *tras* 4), „leem, terras", Ofr. *terrace*, Fr. *terrasse*.

thesaurier 4, Fr. *trésorier* gelatiniseerd.

tinse 1 (één voorbeeld, „Rinel.", 1126), „schurft", Ofr. *tigne*, Fr. *teigne*.

tint 3 (*tente* 3), Fr. *teinte*.

*tiran 1 (*tirant* 1), Ofr. *tiran*, *tirant*, of Lat. *tyrannus*.

*tirelantijn 4 (in Zuid-Afrika *toerlantijn*), Fr. **tour latin* (Gon., X, 787)?

tisike 1, „tering", Ofr. *tisique*.

toele 2 (*toile* 2), Fr. *toile*. Vgl. p. 168.

toetsen. Zie tokken.

*toeveel 3, „menigte", Ofr. *touffel*, „touffe"? Vgl. „een plukje mensen".

tokken (*token* 2, *tucken* 2, *toetsen* 2), „slaan, aanraken", Fr. *toucher*, dial. *touquer*. *Toetsen* kan ook van *toets* zijn afgeleid. Germaanse oorsprong van *tokken* is onwaarschijnlijk wegens de betekenis. Afl.: *tokkelen* 4.

toneel 3 (*tanneel* 3, *tineel* 2, *teneel* 2). Zie MULLER in Tijdschr., XVIII, 219.

toreel 1 (*torreel* 1), „torentje", Ofr. *torel*, *torrel*.

torele 2 (*thorele* 1), „torentje", Ofr. *torele*.

toren 3 (*tor* 1, *torre* 3, *torn* 3, *torne* 3), Rom. of Ofr. *tor*. De bet. „stad" is niet bekend in het Frans. Zie p. 297.

torke 3, „haarband", Ofr. *tourche*, dial. *torke*.

*torokeel 2, „halssnoer". Bij ons afgeleid van *torke*?

torken 1, „wrijven", Ofr. *torchier*, dial. *torker*, Fr. *torcher*.

*torqueren 1 (STO., III, 1011 var.), Ofr. *torchier*? De bet. „schoonmaken" zou vrij wel passen.

torneel 1, „torentje, borstwering", Ofr. *tornele*.

tornekeel 1 (*tornekel* 2, *tornikiel* 3, *tornikael* 2, *torrekeel* 2, *torkeel* 2, *tunikeel* 2), „een bovenkleed", Ofr. *tourniquel*, *tuniquel*.

tornoyen 1, „omheen lopen, vechten", Ofr. *tornoier*, Fr. *tournoyer*. In de 2e bet. misschien van *tornooi* bij ons gevormd.

torseel 1 (*turseel* 1, *toorseel* 1, *torssel* 3), „last, pak", Ofr. *torsel*, Fr. *trousseau*.

torsen 1 (*tursen* 2, *trossen* 1), „binden, laden, dragen", Ofr.

torser, *trosser*. De laatste bet. onbekend in het Frans.

*tort 1 (*torde* 3, *toirte* 2), „drek", Ofr. *tort*, „gedraaid"? Vgl. *drol*, en zie Tijdschr., XI, 256.

tortel 1 (*tortel* 2), Ofr. *tortre*, *tourtre*.

tortijts 2 (*tortijse* 3), Ofr. *tortiz*, *tortis*. De bet. is „toorts", doch van een bepaalde soort; immers men leest „Gesch. v. Antw.", p. 613, „torken ende tortijsen". Vgl. tartisie.

tractse 1 (*trache* 1), „soort dans", *trace*, dial. *trache*, die een ruimere bet. hebben.

trainen (*trahinen* 1, *traihinen* 2, *treyinen* 1, *treinen* 1, *trinen* 2), „plagen, mishandelen", Ofr. *trainer*, Fr. *trainer*.

traitiet 2 (*tretiet* 2, *treithiet* 2), „verbond", Ofr. *traitié*, Fr. *traité*.

traliën (*getraliet* 2, *getrielt* 2), Ofr. *treiller*, *trailler*, *triller*.

tranckijs 2, „loopgraaf", Ofr. *trancheiz*, dial. *tranquis*.

*trans 2 (*transse* 3), Ofr. *tranche*, „loopgraaf"? Is Ofr. *trincq* (Gon., VIII, 76) het etymon? De bet. past beter. *Trans* schijnt reeds in de Middeln. „omheining" te hebben betekend; men zou daarbij aan Ofr. *trace*, „haag", kunnen denken.

*transeneren 2 (*transineren* 2), „plunderen, mishandelen, geld aftroggelen", Ofr. *tençoner*, „twisten", gekontamineerd met *rantsoeneren*?

*travaat 4, Fr. *travade*, Port. *travado*.

traveers 2 (*trovers* 1), Fr. *travers*. In Velth. (IV, 66, 17) zou „alse trovers" kunnen betekenen „geheel en al", evenals Ofr. *tot en travers*.

trebucke 1 (*tribuc* 1, *tribock* 2), „val, oorlogswerktuig", Ofr. *trebuc*, *tribuc*.

*tremelle 3, verfransing van *tremel*?

*tremie 2, „draagstoel", Fr. *trémie*, wegens overeenkomst van vorm?

*trens 3 (*transse* 3), Fr. *tresse*? Kil. heeft *trans* en *trens* verward. Het is merkwaardig dat hij juist de vorm *transse* verouderd noemt.

trepas 1 (*trapas* 1, *trepaes* 1), „doorgang, tol", Ofr. *trespas*, *trepas*, *trapas*.

tresenier 2, „belastinginner", Ofr. *trezenier*, „degeen die de belasting genaamd *trezain* int".

tresorier 2 (*treselier* 2, *tresier* 2), Fr. *trésorier*. Vgl. thesaurier.

*treuve, in „t. van justice", Ofr. *trive*, *treuve*, Fr. *trêve*?

trinkel 1 (*driakel* 2, *dieriakel* 3), „tegengif", Ofr. *tiracle*, Fr. *thériaque*.

triboul 2, „opschudding", Ofr. *triboul*. Vgl. caboel.

trielje 4 (*drille* 3, *trille* 3), „soort weefsel, traliewerk", Ofr. *treille*, *trille*, „traliehek".

*trioleren 4, „rondwandelen". Bij ons gevormd van *triolet*, een soort dans"?

*triool 4. Bij ons of in Duitsland afgeleid uit *triolet*, „triool"?

*trijp 3, Fr. *tripe*, Ital. *tripa*.

*trits 4, uit *terts*?

*triveleren. Zie detriveleren.

troep 4, Fr. *troupe*. *Trop* 1 (*troppe* 3) kan moeielik uit het Frans worden afgeleid, omdat *troupe* daar eerst in de 16e eeuw voorkomt. Zie Rom., X, 60, n. 2.

troffel. Zie truweel.

*tromper 1, „trompetblazer", Ofr. *trompeur*, of bij ons gevormd van *trompen*. Afl.: *trompenare* 2.

trompen 3, „bedriegen, bedelen", Fr. *tromper*.

tronken 2 (*trunken* 2), „snijden", Ofr. *tronchier*, *tronquer*, Fr. *tronquer*.

trooten 3, Fr. *trotter*.

*tropen 4 (meerv.). Bij ons gevormd van *tropics*.

trut 4, „vrouwelik schaamdeel", Fr. dial. *trot* („Rev. pat. gallor.", V, 256), zelfde bet., Wa. *trute*, „lichtekooi" (Grandg., II, 456).

*truwancie 1 — (*truancie* 1, *triwancie* 2), „bedrog". Bij ons gevormd van *truant*.

truweel — (*truele* 2, *trouweel* 3, *truffel* 3, *troffel* 3, *troefel* 3), Fr. *truelle*. Zie p. 292 en 310.

*tufsteen 3 — (*tuyf-* 3, *tof-* 3), Fr. *tuf*, Ital. *tufo* (door de schrijftaal?). De 3e vorm onder invloed van Lat. *tophus*?

tucken 2, — „in vervoering raken", hetzelfde woord als *tokken*? Vgl. Fr. *il se toque*.

*tulband 4 — (*turbant* 3), Fr. (16e e.) *turban*, *tulban*, Fr. *turban*. Het Arab. grondwoord heeft een *d*, zodat ons woord er uit ziet alsof het niet door bemiddeling van het Frans hier is gekomen. Doch de afwisseling van *l* en *r* is een punt van overeenstemming tussen het Franse en het Nederlandse woord.

tureluurs — (*tureluren* 1). Zie Hesseling, in „T. en Lett.", XII, 478 (Vgl. „Bulletin d'Histoire ling. et littér. franç. des Pays-Bas", Années 1902—3, p. 95).

*ui. — De onderstelling dat dit een pseudo-singul. van oorsp. **uijen* zou zijn, is zeer onzeker, daar deze wisselvorm van *ajuin* nergens is aan te wijzen.

urinaal 2 — (*urinael* 2, *urgenal* 3, *ornaal* 4, *ordinaal* 4), Ofr. *orinal*, Fr. *urinal*.

ustensiliën 4, — Fr. *ustensiles*, of *utensiliën* aangepast aan het Frans.

uur 1 — (*ure* 1, *heur* 2), Ofr. *ore*, *eure*, Fr. *heure*.

vaceren 3. — In de bet. „bezig zijn met" (Kil.) komt het woord uit het Frans.

vacatie 3, — Fr. *vacation* gelatiniseerd.

*valkenet 3 — (*valkonet* 4), „klein kanon", Ofr. *fauconcel*, Fr. *fauconneau* aangepast aan *valk*, en met suffixverandering?

vaselment 2 — (*facelment* 1, *fachelment* 2, *vasliment* 2), „vaatwerk", Ofr. *vaisselement*, *vasselment*, dial. *vachelment*.

vendu — (*vendue* 3), „verkoping", Ofr. *vendue*. Tegenw. o. a. nog in België. Zie Gon.

venisoen 1 — (*veneson* 2), „wild", Ofr. *venaison*, *venison*, Fr. *venaison*.

verabuseren 2, — „bedriegen", Fr. *abuser*.

verbabeert 1 — (*te babbaert* 2), „verlegen", Ofr. *esbaubi*. Afl.: *verbouwereert* (*verbouwereren* 3).

*verbaelgen 2, — „met hekken sluiten". Bij ons gevormd van *baelge*.

verbastaarden 3, — „slechter worden", Ofr. *abastardir*, Fr. *abâtardir*, of Ofr. *embastardir*.

verbrijzelen — (*briselen* 2), van Fr. *briser*?

verdubbelen 2, — Fr. *redoubler*.

vergieren 2 — (*visieren* 3), „de wijn peilen", Ofr. *vergier*.

*vercombienen 3 — (*verkombenen* 3), „vertellen, verspreiden". Bij ons van *combiner* gevormd, of van Fr. *combien*?

verlaisieren 1 — (*verlachieren* 1, *gelaistieren* 2), „laten lopen" (ook refl.), Ofr. *eslaissier*.

*vermalgen 2, — „slijten". Bij ons gevormd van *malie*?

*vermorzelen 3, — Fr. *morceler*?

vernoien 1 — (*verneien* 1, *noyen* 3), Ofr. *enoier*, Fr. *ennuyer*.

vernoiert 1 — (*vernoiaert* 1), „afvallige", Ofr. *renoié*.

veuwe 2, — (één voorb.), „ledige plaats", Ofr. *vuide*.

vice 2 — (*vijst* 2), Fr. *vice*.

vijse 3 — (*vise* 2), „schroef", Fr. *vis*.

*vijzen 3, — Fr. *viser* of afgeleid van *vijse*.

victalier 3, — Ofr. *vitaillier*, veranderd naar *victalie*.

victualie — (*vitaelge* 1, *vitalle* 2, *fitalge* 2, *vitaelde* 2), Ofr. *vitaille*, Fr. *victuaille*.

violeit 2, — „violet", Ofr. *violé*, dial. *violeit*.

violette 1 — (*fielet* 2), „viooltje, kleurnaam”, Fr. *violette*.

1. viool — (*fiole* 2), „bloem”, Ofr. *viole*.

2. viool 3, — „instrument”, Ofr. *viole*.

*violonsse 3. — Bij ons gevormd uit *violoncel*?

visie 2, — „gezicht”, Ofr. *visee*, dial. *viseie*. Ook in de uitdr. *sonder v.* „zonder bericht”. Vgl. Ofr. *viser*, „indication”.

voegement 2, — „appèl in rechten”, Ofr. *vogement*.

voleie 1 — (*voleie* 1, *vleie* 1), „vlucht”, Fr. *volée*, dial. *voleie*.

voute 2 — (*vaute* 2, *faute* 2), „gewelf”, Fr. *voute*.

waarden 2, — af te leiden uit *schrijnwaerder*, Matth. An., 1, 274.

*waarderen 2. — Bij ons gevormd van *waarde*.

waardijn — (*gardiaan* 1, *gardijn* 2, *waerdein* 2), „bewaker, muntmeester”, Ofr. *gardain*, dial. *wardain*, Fr. *gardien*. De bet. staat onder invloed van *waarderen*, dat bij ons ook van de munt gebruikt wordt.

waengepain 2 — (*waengepaen* 2), Fr. *gaaignepain*, dial. *waaignepain*.

wambuis — (*wambas* 2, *wambaes* 2, *wambois* 2, *wambeis* 1, *wambuus* 1, *wambeus* 2, *wambocis* 2, *wambies* 2, *wammes* 1, *buis* 4), Ofr. *gambais*, dial. *wambais*. De V. C. vermeldt een vorm *wamboel* of *wamsoel*.

warande 3, — „lustoord, wildpark”, Ofr. dial. *warande*, Fr. *garenne*.

warisoen 1, — „verdediging, bescherming”, Ofr. *garison*, dial. *warison*.

wiket 1 — (*winket* 1, *guichet* 3), „opening in een deur”, Fr. *guichet*, dial. *wiket*. Vgl. klinket en rinket.

zin 2, — „verhindering om vóór het gerecht te komen”, Ofr. *soine*.

zodiaeck 2, — Fr. *zodiaque* (niet Lat., wegens het akcent).

*zot 1 — (*sot* 1), „slecht, van weinig waarde, onaangenaam, dwaas”, Fr. *sot*? Het Frans heeft altijd slechts de laatste bet. gekend.

Aanvullingen en Verbeteringen.

I. AANVULLINGEN.

P. 23 r. 3 v. o. puimsteen, zie de Woordelijst.
„ 32 r. 20 navenant 2.
„ 38 r. 11 dispuut 4, elementair 4, r. 35 apokrief 4, r. 37 term 1, r. 38 konkordancie 2, r. 39 retorisijn 2, r. 43 autografie 4, r. 44 biograaf 4, r. 48 interlineair 4, r. 49 konsonant 4, r. 1 v. o. memoires 4.
„ 39 r. 6 tautologie 4, r. 9 soudaen 1, r. 25 pauperisme 4, r. 27 vgl. p. 60 (toverkunst), r. 34 kwartier 4, r. 35 Egyptien 1, r. 37 rochiere 2, r. 7 v. o. naturel 4.
„ 40 r. 5 identiek 4, r. 7 perpendikulair 4, r. 3 v. o. karkas 4, r. 6 v. o. bek 1, r. 9 v. o. satelliet 4 (vgl. p. 39).
„ 41 r. 5 bise 2, r. 7 caffaard 3, r. 14 gom 1, r. 15 pastel 3, r. 31 diëteren 4, r. 32 embryologie 4, r. 3 v. o. fuum 2.
„ 42 r. 6 v. o. borage 2, r. 7 v. o. celidonie 1, r. 9 v. o. laxatief 4 palliatief 4, r. 11 v. o. eau des Carmes 4, r. 17 v. o. laurijn 1, r. 22 v. o. tente 3.
„ 45 r. 13 pointer 2, r. 20 dilettant 4, r. 26 reliëf 4 symmetrie 4, r. 36 rose 4 r. 7 v. o. komedie 4.
„ 46 r. 8 minstreel 1, r. 16 lektuur 4, r. 28 reprijs 1, r. 37 konkordancie 2, r. 40 chanteuse 4, r. 43 matinee 4.
„ 47 r. 2 koraal 4, r. 4 suite 4, r. 5 luit 1, r. 13 tambour 3.
„ 51 r. 8 conjurissen 1 mantenieren 1, r. 10 nacioen 2, r. 11 ligue 3, r. 13 superintendant 3, r. 19 monarchie 4, r. 15 v. o. stenograferen 4.
„ 52 r. 5 meierij 2, r. 10 karantaine 4, r. 11 v. o. traitiet 2, r. 17 v. o. rebuten 4, r. 20 v. o. kode 4, r. 23 v. o. postiljon 3 sein 3.
„ 53 r. 2 v. o. scoffelture 1.
„ 54 r. 1 delivrance 2, r. 11 strategie 4, r. 17 tambuse 1, r. 20 carijn 2, r. 25 karabijn 3, r. 26 conincstavelerie 3.
„ 55 r. 11 trebuc 1, r. 17 sommeren 3, r. 1 v. o. tenu 4, r. 2 v. o. passanten 4 (?), r. 4 v. o. dragon 4, r. 14 v. o. warneren 1, r. 15 v. o. sarasinois 1, r. 16 v. o. pesteel 1, r. 17 v. o. quareel 1.
„ 56 r. 4 meissenier 1.
„ 57 r. 14 prove 1, r. 16 justicier 2 cause 2, r. 17 teesteie 2, r. 21 instantie 3 interlocutorie 3, r. 5 v. o. opposant 4, r. 6 v. o. considerant 4, r. 14 v. o. apostilleren 4.
„ 58 r. 2 kwijten 1, r. 3 consorte 2 restoor 2, r. 6 v. o. identiteit 4, r. 18 v. o. flagrant 4, r. 22 v. o. victime 2.
„ 60 r. 24 Calvare 2, r. 28 penitancie 1, r. 11 v. o. introïte 1 kalendier 1, r. 14 v. o. koster 2.
„ 61 r. 7 kanoniek 4, r. 12 soutane 4, r. 13 hospitalier 1 Jacobijn 1, r. 19 obediencier 3.
„ 62 r. 11 kongé 4, r. 21 inkluis 3 journaal 3 (vgl. p. 69), r. 6 v. o. konferentie 4, r. 8 v. o. adhesie 4 antecedent 4, r. 14 v. o. prioriteit 4, r. 15 v. o. kopiëren 4.
„ 63 r. 11 v. o. masse 1, r. 16 v. o. brons 4.
„ 64 r. 7 kaoline 4.
„ 65 r. 7 foernituur 4, montuur 4, r. 14 kozijn 2, r. 27 franje 1, r. 3 v. o. mastikot 4.

P. 66 r. 2 taets 1, r. 5 marber 1, r. 8 v. o. fourgon 4, r. 15 v. o. trafijck 2.
„ 67 r. 2 fustalie 2, r. 16 remboers 4 reserve 4, r. 26 entrepot 4, r. 6 v. o. koers 2, r. 11 v. o. grossier 3 pensier 3, r. 12 v. o. taillerie 2.
„ 68 r. 4 kassier 4, r. 18 galioot 1, r. 31 sextant 4.
„ 69 r. 16 taverne, r. 20 reservoir 3, r. 23 habitué 4 hotelier 4, r. 25 pompier 4, r. 13 v. o. jongleur 4.
„ 70 r. 9 licentieert 2 scolaster 2 scolasterie 2, r. 11 doktoraal 4, r. 14 instruktief 4, r. 15 kakografie 4, r. 17 professornal 4, r. 23 plein 1 rote 1, r. 27 rivaelge 3 ruie 3, ruïne 3, r. 30 riant 4, r. 33 grein 1 cauter 1 preit 1, r. 3 v. o. enten 1, r. 11 v. o. kruisette 3 truye 3, r. 1 v. o. masteluin 2.
„ 71 r. 6 plumagie 3, r. 9 scnereel 2.
„ 75 r. 5 v. o. interieur 4.
„ 76 r. 8 garderobe 2 gernier 2, r. 19 natte 2, r. 1 v. o. sifon 4 terrien 4, r. 10 v. o. cahier 4 koevert 4, r. 18 v. o. sapport 4, r. 21 v. o. draperie 4, r. 24 v. o. hoes 2.
„ 77 r. 11 hoelie 3, r. 15 eester 2, r. 20 lambruce 2, r. 4 v. o. roete 4, r. 8 v. o. passagier 3, r. 15 v. o. harnassen 4 remise 4, r. 16 v. o. lormier 2.
„ 79 r. 4 v. o. kostumière 4.
„ 80 r. 2 scharlaken 1, r. 3 baai 2, r. 10 pool 4, r. 12 v. o. kornet 2, r. 23 v. o. kolder 1.
„ 81 r. 7 rubant 2, r. 20 ameril 3.
„ 82 r. 15 raspen 3, r. 16 dessert 4 distemperentie 4, r. 17 gastronoom 4 hors-d'œuvre 4, r. 19 primeur 4, r. 23 colature 2, r. 28 boeljon 4, r. 31 trichine 4, r. 33 mossel 1.
„ 83 r. 10 releef 3, r. 18 baie 2, r. 26 kompote 1, r. 28 groselier 2, r. 34 abrikoos 4 renet 4.
„ 84 r. 20 attacke 4, r. 24 covenant 1, r. 25 warisoen 1, r. 28 accommodabel 4, r. 30 courageren 4, r. 5 v. o. personaliteit 4, r. 11 v. o. adversant 2.
„ 85 r. 6 guardon 3, r. 7 affabel 4 animeren 4, r. 9 douceurs 4, r. 21 gloriëren 2, r. 29 antipathie 4 defaveur 4, r. 30 difficil 4, r. 34 morgue 4, r. 38 froude 2, r. 39 caffaard 3.
„ 86 r. 10 docile 4, r. 29 trivialiteit 4, r. 34 toer 4.
„ 87 r. 6 konkoers 4, r. 14 potreinen 2, r. 16 bassetten 4, r. 9 v. o. soiree 4, r. 15 v. o. amuzement 4.
„ 88 r. 14 souvenir 4.
„ 89 r. 5 v. o. sermoonen 3, r. 8 v. o. serment 2, r. 10 v. o. sermoneren 1.
„ 90 r. 1 exposé 4, r. 14 halt 4, r. 17 compere 3, r. 1 v. o. ravage 4, r. 6 v. o. mouvement 4, r. 8 v. o. miniem 4, r. 11 v. o. krek 4, r. 13 v. o. interessant 4, r. 14 v. o. inferieur 4, r. 18 v. o. favorabel, r. 20 v. o. evenement, r. 26 v. o. avances.
„ 91 r. 2 saillant 4, r. 4 subtiel 4, r. 18 v. o. zonder redres 4.
„ 93 r. 20 joncture 2, r. 29 semblancie 3, r. 1 v. o. saecken 1 traïnen 1, r. 4 v. o. instinktief 4, r. 5. v. o. vigeur 3.
„ 94 r. 3 geste 3, r. 7 torsen 1, r. 8 waengepain 2, r. 18 flegmatiek 4, r. 6 v. o. ekonoom 4 expediënt 4, r. 8 v. o. tresoor 2, r. 12 v. o. perikeleus 3, r. 16 v. o. conjuncture 4.
„ 95 r. 6 koertisane 3, r. 10 encanailleren 4 immoreel 4 conduite 4.
„ 97 r. 8 v. o. doloreus 4, r. 11 v. o. melankolioos 2 mesaise 2 mispacien 2, r. 14 v. o. kommeren 1 quarele 1, r. 17 v. o. divertissement 4, r. 18 v. o. soulageren 3.
„ 98 r. 15 lakoniek 4, r. 20 geëxalteerd 4 impressionabel 4, r. 1 v. o. variabel 4, r. 15 v. o. stouternie 1.
„ 99 r. 18 fantastiek 3, r. 20 precies 3, r. 32 muizen 3, r. 3 v. o. korrektief 4, r. 5 v. o. deffectueus 4.
„ 101 r. 7 band 3, r. 8 corps 4 massiveté 4, r. 10 meesterie 1, r. 14 parangon 3, r. 3 v. o. kwantitatief 4 numeriek 4, r. 11 v. o. partikulier 2, r. 12 v. o. irregulier 1 kwijt 1, r. 17 v. o. kras 2.
„ 102 r. 4 koeveren 2, r. 5 mankeren 3.
„ 116 r. 20 Prof. KNAPPERT maakt mij er nog opmerkzaam op, dat J. DE LABADIE een tolk nodig had.
„ 128 r. 6 v. o. l. 2. uit Lat. ē en uit Lat. au ō + yod.
„ 130 r. 6 travaelge 1 travalje 4.

P. 131 r. 5 saecken 1 naast sacken 3.
„ 132 r. 11 v.o. grametse 3 (grimas).
„ 136 r. 7 l. Vóór kk en ff.
„ 139 r. 8 plankit 1
„ 148 r. 10 v.o. ordenaren 1.
„ 155 r. 16 precies 3.
„ 157 r. 11 arbiter 3.
„ 160 r. 2 v.o. Met de suiker 1.
„ 185 r. 15 v.o. dragon 4.
„ 187 r. 23 v.o. roxijn 1.
„ 198 r. 19. Behoort getreint (Rijmb. 16760) bij traïnen?
„ 209 r. 2 v.o. baffeteren 4.
„ 249 r. 15 v.o. ammer 3 (amber) cammage 2 (cambage).
„ 253 r. 10 v.o. kardoes 4.
„ 267 r. 2 toets 2 tokken 2.
„ 294 r. 3 rade 2.

II. VERBETERINGEN.

P. 24 s. v. peinzen, lees peisen 1 in plaats van pensen 1.
„ 32 r. 17 l. delen i. p. v. substantiva.
„ 38 r. 13 l. hypothese 4, r. 36 croniste 1, r. 38 perkament 1.
„ 39 r. 8 lees potestaat 1, r. 18 najade te verplaatsen naar p. 46 r. 34.
„ 40 r. 23 l. solfer 2, r. 25 alchimist 3, r. 37 magneet 1.
„ 41 r. 5 l. dolfijn 1, r. 15 olivier 1, r. 39 praktijk 2, r. 47 fierecijn 1, r. 50 sanguwijn 1, r. 25 caville 2 naar p. 93 r. 23 v.o.
„ 42 r. 1 l. gaele 1, r. 13 lethargie 1, r. 28 lancet 3, r. 47 mallote 3.
„ 45 r. 5 pilier niet gespat., r. 12 email 2, r. 39 toneel 2, r. 38 theater 4 te verplaatsen naar r. 50.
„ 46 r. 5 l. figurant 4, r. 9 retorike 1, r. 32 in plaats van Apolijn l. Jovijn 1 Jupijn 4, r. 1 v.o. fausset 3.
„ 47 r. 12 l. portatif 2.
„ 51 r. 1 schrap libel 2, r. 14 agitator 4 te verplaatsen naar r. 3, r. 18 schrap conjuratie 4.
„ 52 r. 22 l. essaal 2.
„ 54 r. 6 l. prijs 1, r. 17 sergeant gespat., r. 22 aguet 2, r. 25 carabijnier 4, r. 29 rot gespat., r. 28 ostage, ostagier te plaatsen op r. 6, r. 30 attaqueren op r. 8, r. 51 pompon op p. 55, r. 2 v.o.
„ 55 r. 6 schrap victualie 4, r. 6 v.o. karabijn 4, r. 8 v.o. daert 1.
„ 57 r. 21 l. calange 1, r. 29 authentiek 3, r. 30 declinatoir 3.
„ 58 r. 9 l. nampteren 3, r. 25 collateur 2, r. 27 rente à vie 1.
„ 59 r. 6 l. advies 2, schrap apostilleren, r. 12 cirografe 1.
„ 60 r. 13 l. deïté, r. 12 v.o. monstrans 2, r. 14 v.o. parvijs 1, r. 17 v.o. kapel gespat.
„ 61 r. 22 l. protestant 3 protestantisme 3.
„ 63 r. 16 l. fabriek 3, r. 24 cilinder 3, r. 31 soldeur 2, r. 1 v.o. fret 2, r. 7 v.o. schrap grosserij.
„ 64 r. 8 l. porselein 3.
„ 65 r. 18 l. tralie 1, r. 22 avantprijs 2, r. 23 façade, r. 5 v.o. arduin 2, r. 10 v.o. fatsoen 2.
„ 66 r. 5 l. albast 1, r. 16 v.o. schrap grossier, r. 17 v.o. delivrance 2.
„ 67 r. 26 l. faktorij 3, r. 36 klandizie 3, r. 39 schrap remboers, r. 1 v.o. assigneren 2, r. 4 v.o. croos 2.
„ 68 r. 20 marinier niet gesp., r. 26 lastaedse 2, r. 31 ponton 2.
„ 69 r. 17 l. cabaret 1, r. 28 rapalje 3, r. 30 foele 3, r. 33 schrap menestreel 2, r. 35 ballon 3, r. 7 v.o. rooilijn 3.
„ 70 r. 15 l. kollege 3, r. 16 questioneren niet gespat., 1 v.o. schors 1, r. 4 kamperfoelie 3, r. 5 olm 1, r. 11 femele 1.

P. 76 r. 8 l. parloor 1, r. 9 sekreet 1, r. 10 salet 3, r. 25 bahuut 2.
„ 77 r. 7 schrap tortijts 2, r. 23 l. mariolein 2, r. 10 v. o. messagier 1.
„ 80 r. 4 l. karsaai 2, r. 5 tiertein 2, r. 7 serpelgier 2, r. 8 batiest 2, r. 14, 19 kledingstukken, r. 32 wambuis 1, r. 6 v. o. conterfoort 2, 8 v. o. patijn niet gesp., r. 10 v. o. tulband 3.
„ 81 r. 8 l. brazelet 3, r. 10 passement 3, r. 16 koraal 1, r. 21 git 2, r. 24 signet 2, r. 30 schrap rubant, r. 34 spons 2.
„ 82 r. 8 v. o. l. ajuin 1, r. 9 v. o. prei 2, r. 11 v. o. makreel 1.
„ 83 r. 8 l. wasteel 1, r. 9 crème 4, r. 16 safraan gespat., r. 22 krent 2, r. 23 stroop 1, r. 36 verplaats fumoos naar p. 41, r. 4 v. o.
„ 84 r. 21 logee 4 te verplaatsen naar p. 75 r. 1 r. o.
„ 85 r. 21 singereus 1, r. 22 schrap vanteren 3, r. 10 v. o. schrap vigoureus, r. 15 v. o. deloyaal gespat., r. 16 v. o. hyprocrisie 2.
„ 86 r. 3 schrap inexorabel 4, r. 4 l. seveer 4, r. 13 courtoisie 2, r. 3 v. o. gerfau 3, r. 18 v. o. portuur 2.
„ 87 r. 6 l. recreatif 3, r. 11 marel 2, r. 4 v. o. galjart 3, r. 16 v. o. pomperij 2.
„ 88 r. 13 l. boeket 3.
„ 89 r. 1 v. o. schrap equiveque, r. 10 v. o. schrap reren, r. 11 v. o. l. boerden 2.
„ 90 r. 1 l. ekskuus 3, r. 6 schrap mal à propos, r. 7 v. o. schrap monstrueus 4, r. 9 v. o. verplaats marsch naar r. 14, r. 13 v. o. insupportabel invariabel canard gespat., r. 20 v. o. schrap expres 4, r. 26 v. o. l. avantage 3.
„ 91 r. 2 schrap sans façon, r. 6 l. usance 3, r. 13 v. o. paaien gespat.
„ 92 r. 3 l. kanalje 3.
„ 93 r. 5 v. o. l. fiënte 2, r. 8 v. o. gesoigneerd te plaatsen p. 79 r. 6 v. o., r. 9 v. o. l. minioot 1, r. 13 v. o. debiel, r. 22 v. o. matrijs 1.
„ 94 r. 10 l. effort 3, r. 12 paresse niet gespat., r. 2 v. o. l. rentenier 2, r. 4 v. o. millionair.
„ 95 r. 14 l. vilenie 3.
„ 97 r. 11 v. o. l. melankolie 1, r. 12 v. o. desperancie 3, r. 16 v. o. plezier 3, r. 22 v. o. luim 3.
„ 98 r. 12 v. o. koerazie 2.
„ 99 r. 10 verplaats precisie naar r. 21, r. 19 chimere gespat., r. 25 l. sottie 1.
„ 101 r. 10 l. disordre 3, r. 12 schrap fuum, r. 14 schrap recompense, r. 19 schrap merveille, r. 25 l. maesle 1, r. 31 perilleus 1, r. 3 v. o. schrap principaal 4.
„ 111 r. 12 schrap capabel (G.), r. 13 v. o. portuur 2.
„ 122 n. 1 l. Nyfilologiska.
„ 141 r. 18 v. o. schrap sauveconduit 2.
„ 148 r. 3 l. spiritueel 2.
„ 150 r. 9 l. spinjoel 1.
„ 154 r. 18 v. o. l. matrilagie 1.
„ 156 r. 20 l. schrap (Kil.) na portatif 2.
„ 164 r. 19 v. o. l. stop 1.
„ 171 r. 15 v. o. l. glai 2 (glui). Dial. paye (pui).
„ 173 r. 20 schrap scolere 2 (vgl. p. 307), r. 11 v. o. l. rotier 3.
„ 181 r. 15 v. o. l. patiënt 2.
„ 184 r. 18 v. o. l. Met u.
„ 187 r. 18 schrap dozijn 1 (vgl. p. 190).
„ 190 r. 9. l. plein 1.
„ 192 r. 5 v. o. zoverinne behoort onder ai op p. 190.
„ 198 r. 18 l. feriën 2, r. 25 getrielt 2.
„ 216 r. 13 schrap aconiscieren 1.
„ 222 r. 1 l. 3. o gevolgd door nasaal.
„ 223 r. 11 v. o. lees 4 in plaats van 5.
„ 231 r. 16 v. o. l. marichael.
„ 232 r. 19 l. 5 in plaats van 6.
„ 233 r. 14 v. o. l. 6 in plaats van 7.
„ 234 r. 4 l. 7 in plaats van 8.
„ 235 r. 1 l. 8 in plaats van 9.
„ 277 r. 3. l. Soldij 3.
„ 333 r. 8 l. rooilijn 3.

INHOUD.

Hoofdstuk III. Klankleer der overgenomen woorden.

ARCHAEOLOGICAL
New Delhi
LIBRARY
